



T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE TOKAT'TA GİYİM KUŞAM ve
TAKI (1770-1830)**

DOKTORA TEZİ

Şule Sema ALKOÇ

Danışman: Prof. Dr. Ali AÇIKEL

TOKAT-2024

Adama Sayfası

“Nun, Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki....”

Kalem, 68:1

Avucumdan uçanlara; biricik anneciğim ve babacığma... Elimden tutanlara; her an destekçim, can yoldaşım eşim Ahmet Soner’e... Ezber bozan annelerini, güneş olup aydınlatan muhteşem kızlarım Dilşâd, Sema Hazal ve Melek Asûde’ye... Gelecekteki ışığım Ozan’a... Oğullarıma... Benim her zaman yanımda olanlara; canım kardeşlerime, sevgili aileme ve kıymetli dostlarıma...Beni ben yapanlara....

“Hey, bu ne sitemdir Allah Allah

Hem ateşe yan hem etme eyvah”

Şeyh Galib, Hüsn-ü Aşk

TEŞEKKÜR SAYFASI

Öncelikle, çalışmamın başından sonuna kadar bütün bilgi birikimi ve tecrübesi ile bana destek olan, ilmini paylaşarak arttırmaktan mutluluk duyan tez danışmanım, Sayın Prof. Dr. Ali Açıkeli'e tüm kalbimle teşekkür ederim. Öğrencilik yolculuğumun başından sonuna kadar bana akademik ve insani olarak her zaman destek olan Sayın Prof. Dr. Alpaslan Demir, Sayın Doç. Dr. Murat Hanılçe ve Sayın Doç. Dr. Samettin Başol hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez savunma jürisi hocalarım Prof. Dr. Ömer Demirel'e, Doç. Dr. Gülser Yardım'a ve Dr. Öğr. Üyesi İsa Tak'a araştırmaya vermiş olduğu katkılarından ötürü şükranlarımı sunarım. Ders aldığım ufkumu açan kıymetli hocalarıma, tarih bölümüne değer katan tüm akademisyenlere ve çok uzun süredir bana her konuda rehberlik eden sevgili öğrenci arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Şule Sema Alkoç

ÖZET

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE TOKAT'TA GİYİM KUŞAM ve TAKI (1770-1830)

Alkoç, Şule Sema

Doktora, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Ali Açıklı

Eylül 2024, xxiii + 393 sayfa

Bu tez, 1770 ve 1830 yılları arasında Tokat şehrinde kadın, erkek giyim kuşam ve takı ürünlerinin tespitini yapmıştır. Bu konuların sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirilmesini amaçlamıştır. Tarihin içinden çıkan giyecek ve takının; güzel sanatlar, sanat tarihi, din, halk kültürü, edebiyat, müzik, resim, sosyoloji ve iktisat bilimi dallarında, somut ve soyut kültür kaynaklarına nasıl yansıdığı karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Araştırmada önce arşiv kayıtları okunmuş, okunan veriler excelde aktarılmış, excelde girdiler tablolastırılmış ve her başlık için ayrı sonuçlar elde edilmesiyle tez; disiplinler arası çalışmaların da katkısıyla yazılmaya başlanmıştır. İncelenen tereke kayıtları ile kadın ve erkeklerin kullanmış oldukları giyim kuşam ve takıya ait olan ürünlerin çeşitleri sınıflandırılmış; toplam adetleri ve toplam fiyat paylarına bağlı olarak birim fiyat, fiyat aralıkları ve ortalama fiyatları hesaplanmıştır.

Çalışma giriş, dört ana dört bölüm, sonuç, kaynakça ve ekler kısmından oluşmuştur. Birinci bölümde, kadın giyim kuşamına ait olan ürün çeşitleri tespit edilmiştir. Kullanım durumlarına göre ana başlıklar oluşturulmuştur. Çıkan veriler alt başlıklarla desteklenmiştir. Tokatlı kadınların kıyafet tercihleri tespit edilmiştir. İkinci bölümde, eldeki verilere göre kadın takıları, kullanım yerlerine göre gruplanmıştır. Çeşit ve ölçü üzerinden incelenmeler yapılmıştır.

Üçüncü bölümde erkek giyim kuşamına ait olan ürünlerin kullanıldıkları yerlere göre ana başlıkları belirlenmiştir. Bununla beraber Tokat'ın üretim ve pazarlamada aktif bir pazar olması sebebiyle tüccar ve esnaf miras kayıtlarında yer alan etiket fiyatlı ticari mallar da ayrıca dikkate alınmıştır. Dördüncü bölümde ise erkek takıları değerlendirilmiştir. Takılar kullanıma biçimlerine göre ayrılmıştır. Ayrıca miras

kayıtlarında yer altın sikke fiyatları üzerinden çalışmanın dönem aralığındaki enflasyonun tespiti yapılmıştır. Çalışmada mevcut olan veriler görsellerle desteklenmiştir. Tablo ve grafiklerdeki tespitlerle netleştirilmiştir. Ayrıca tezin sonuna bir giyim kuşam ve takı sözlüğü eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şer'iyye Sicili, Tereke, Tokat, Giyim Kuşam, Takı.



ABSTRACT

TOKAT CLOTHES and JEWELRY ACCORDİNG to COURT REGISTER (1770-1830)

Alkoç, Şule Sema

Doctorate's Degree, Tarih Scientific

Advisor: Ali Açık

Eylül 2024, xxiii + 393 pages

This thesis identifies women's and men's clothing and jewelry products in Tokat between 1770 and 1830. It aims to evaluate these issues from a social and economic perspective. It is examined how clothing and jewelry emerging from history are reflected in tangible and intangible cultural sources in the fields of fine arts, art history, religion, folk culture, literature, music, painting, sociology and economics.

In the research, the archive records were read at first, the read data were transferred to excel, the entries in excel were tabulated and the thesis was started to be written with the contribution of interdisciplinary studies by obtaining separate results for each title. With the estate records examined, the types of clothing and jewelry products used by men and women were classified; total quantities, unit prices, price ranges and average prices were calculated.

The study consists of an introduction, four main chapters, conclusion, bibliography and appendices. In the first part, product types belonging to women's clothing were identified. Titles were created according to their usage status. The findings are supported with sub-titles. Clothing choices of women from Tokat were detected. In the second part, according to the existing data, women's jewelry is grouped according to their uses. Analyses were made on the basis of type and size.

In the third part, the titles of the products of men's clothing were determined according to their uses. However, since Tokat was an active market in manufacturing and marketing, the marked-price merchandise in the estate records of merchants and artisans was also taken into account. In the fourth part, men's jewelry was examined. Jewelry is

classified according to the way they are used. In addition, the prices of gold coins in estate records were used to detect inflation during the period of the study. The data present in the study is supported with visuals. It is clarified with the findings in tables and graphs. In addition, a dictionary of clothing and jewelry has been added at the end of the thesis.

Key Words: Court register, Estate record, Tokat, Clothing, Jewelry.



İçindekiler Tablosu

ETİK SÖZLEŞME	i
TEŞEKKÜR SAYFASI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
TABLolar LİSTESİ	xvi
GRAFİKLER LİSTESİ	xix
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xxi
KISALTMALAR LİSTESİ	xxiii
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Konusu ve Önemi	4
2. Çalışmanın Amacı	5
3. Materyal ve Yöntem	6
4. Literatür Özeti	16
5. Çalışmanın Kaynakları	24
BÖLÜM:1 KADIN GİYİM KUŞAMI	32
1.1. KADIN İÇ GİYİMİ	33
1.1.1. Don	34
1.1.2. Don ve Şalvar İçin Gerekli Yan Ürün: Uçkur	34
1.1.3. Gömlek	35
1.1.4. İçlik	37
1.2. KADIN ALT GİYİMİ ŞALVAR	40
1.3. KADIN EV İÇİ TEMEL ÜST GİYİMİ ENTARİ	44
1.3.1. Kullanım Durumuna Göre Olan Entariler (Yeni-Kullanılmış-Eski)	47
1.3.2. Kumaş Türlerine Göre Entariler	47
1.3.3. Desen ve Renk Türlerine Göre Entariler	49
1.3.4. Yerel ve Yabancı Marka Dokumalı Entariler	54
1.3.5. Diğer Entari Çeşitleri	54
1.4. KADIN EV İÇİ MEVSİMLİK ÜST GİYİMİ	60
1.4.1. Cübbe	62

1.4.2. Hırka	64
1.4.3. Libade	65
1.4.4. Kaftan.....	66
1.4.5. Kürk	68
1.4.6. Üstlük.....	77
1.4.7. Diğer Sezonluk Ürün Çeşitleri.....	79
1.5. KADIN SOKAK GİYİMİ	83
1.5.1. Bürük.....	84
1.5.2. Çarşaf.....	86
1.6. KADIN BAŞLIKLARI VE BAŞ SÜSLEME AKSESUARLARI.....	92
1.6.1. Kadın Başlıkları	93
1.6.2. Kadın Başlık Süsleme Aksesuarları.....	98
1.7. KADIN BEL AKSESUARLARI	114
1.7.1. Kuşak	115
1.7.2. Şal	116
1.8. KADIN AYAK GİYİMİ	118
1.8.1. Çizme	119
1.8.2. Çorap.....	120
1.8.3. Nalin.....	120
1.8.4. Pabuç.....	122
1.8.5. Terlik.....	123
1.8.6. Yemeni	123
1.9. KADIN İŞ VE HAMAM ÖNLÜKLERİ.....	128
1.9.1. İş Önlükleri	128
1.9.2. Hamam Önlükleri.....	134
1.10. KADIN MİRAS KAYITLARINDA ÇIKAN ERKEK GİYİM KUŞAM ÜRÜNLERİ.....	140
BÖLÜM 2: KADIN TAKILARI.....	148
2.1. SİKKE (PARA) TAKILAR.....	150
2.1.1. Altın Sikkeler.....	151
2.1.2. Gümüş Sikkeler.....	156
2.2. BELE TAKILAN ÜRÜNLER.....	158

2.2.1. Kemer.....	158
2.2.2. Kuşak	159
2.2.3. Diğer Çeşitler	166
2.3. BİLEĞE TAKILAN ÜRÜNLER	167
2.3.1. Bilezik.....	168
2.3.2. Kolbağı.....	169
2.4. BOYUNA TAKILAN ÜRÜNLER	173
2.4.1. Gerdanlık.....	174
2.4.2. Bukağı	176
2.4.3. Hamail.....	177
2.4.4. Zincir.....	179
2.4.5. Diğer Çeşitler	181
2.5. DEĞERLİ TAŞ VE BONCUK ÜRÜNLERİ	182
2.5.1. Boncuk	182
2.5.2. İnci	183
2.5.3. Mercan	184
2.6. KOLA TAKILAN ÜRÜNLER	184
2.7. KULAĞA TAKILAN ÜRÜNLER.....	185
2.7.1. Altın Küpe.....	187
2.7.2. Değerli Taşlı Küpeler.....	187
2.7.3. Diğer Küpe Çeşitleri	188
2.8. PARMAĞA TAKILAN ÜRÜNLER.....	189
2.8.1. Altın Yüzük.....	190
2.8.2. Değerli Taşlı Yüzük	190
2.8.3. Sim Yüzük	191
2.9. SAAT.....	192
2.10. SAÇLA İLGİLİ ÜRÜNLER	192
2.10.1. Saç Süsleri.....	193
2.10.2. Saç Bakım Ürünleri.....	193
2.11. DİĞER KİŞİSEL AKSESUARLAR.....	194
2.11.1. Bıçak-Hançer	194
2.11.2. Kutu (Tabaka)-Tensuh	194

2.11.3. Tespih.....	195
2.11.4. Diğer Çeşitler	196
BÖLÜM:3 ERKEK GİYİM KUŞAMI	200
3.1. ERKEK İÇ GİYİMİ.....	205
3.1.1. Don.....	205
3.1.2. Etiket Fiyatlı İç Giyimi Ürünleri.....	207
3.1.4. İçlik	207
3.1.3. Gömlek.....	207
3.1.5. Diğer İç Giyimi Ürünleri	210
3.2. ERKEK ALT GİYİMİ.....	213
3.2.1. Çakşır	215
3.2.2. Etiket Fiyatlı Alt Giyimi Ürünleri.....	217
3.2.3. Potur	217
3.2.4. Şalvar	218
3.2.5. Yerel ve Yabancı Marka Dokumalı Şalvarlar	219
3.3. ERKEK EV İÇİ TEMEL ÜST GİYİMİ ENTARİ	222
3.3.1. Kısa Entariler	223
3.3.2. Kullanım Durumlarına Göre Entariler (Yeni- Kullanılmış- Eski).....	224
3.3.3. Kumaş Türlerine Göre Entariler	224
3.3.4. Desen ve Renk Türlerine Göre Entariler	226
3.3.5. Etiket Fiyatlı Temel Üst Giyimi Entari Ürünleri	227
3.3.6. Yerel ve Yabancı Marka Dokumalı Entariler	227
3.3.7. Diğer Entari Çeşitleri	228
3.4. ERKEK MEVSİMLİK ÜST GİYİMİ	234
3.4.1. Aba.....	236
3.4.2. Abdestlik.....	237
3.4.3. Biniş	237
3.4.4. Cepken	239
3.4.5. Cübbe	239
3.4.6. Dolama.....	241
3.4.7. Etiket Fiyatlı Ticari Mevsimlik Üst Giyimi Ürünleri	242
3.4.8. Hırka	243

3.4.9. Libade	244
3.4.10 Kaftan.....	244
3.4.11. Kaput.....	246
3.4.12. Kürk	246
3.4.13. Maşlah.....	262
3.4.14. Salta Marka	262
3.4.15. Yelek.....	263
3.4.16. Yağmurluk	263
3.4.17. Diğer Sezonluk Çeşitler	264
3.5. ERKEK BAŞLIKLARI VE BAŞ SÜSLEME AKSESUARLARI	268
3.5.1. Erkek Başlıkları	269
3.5.2. Erkek Başlık Süsleme ve Aksesuarları	277
3.5.3. Çok İşlevli Süslenme Aksesuarları	282
3.6. ERKEK GİYİM KUŞAMINDA BEL AKSESUARLARI	288
3.6.1. Kemer.....	289
3.6.2. Kuşak	289
3.6.3. Şal	291
3.7. ERKEK AYAK GİYİMİ.....	294
3.7.1. Çizme	296
3.7.2. Çorap.....	296
3.7.3. Dizlik.....	296
3.7.4. Etiket Fiyatlı Ayak Giyim Ürünleri	297
3.7.5. Mest-Yemeni ve Pabuç Çeşitleri	299
3.7.6. Terlik.....	299
3.7.7. Diğer Ayakkabı Çeşitleri	299
3.8. ERKEK İŞ VE HAMAM ÖNLÜKLERİ	302
3.8.1. Etiket Fiyatlı Ticari Ürün Peştamal	305
3.8.2. Peştamal-Futa.....	306
3.9. ERKEK MİRAS KAYITLARINDA ÇIKAN KADIN GİYİM KUŞAMINA AİT ÜRÜNLER	308
3.9.1. Bürük.....	308
3.9.2. Çarşab	308

3.9.3. Etiket Fiyatlı Kadın Giyimine Ait Olan Ürünler	308
BÖLÜM: 4 ERKEK TAKILARI	315
4.1. SİKKELER	318
4.1.1. Altın Sikkeler	318
4.1.2. Gümüş Sikkeler	323
4.2. BELE TAKILAN ÜRÜN KEMER	326
4.3. BOYUNA TAKILAN ÜRÜNLER	327
4.3.1. Hamail	327
4.3.2. Zincir	328
4.4. DEĞERLİ TAŞLAR	328
4.5. ERKEK MİRAS KAYITLARINDA KADINLARA AİT OLAN TAKILAR	329
4.5.1. Başa Takılan Ürünler	329
4.5.2. Bele Takılan Ürünler	329
4.5.3. Bileğe Takılan Ürünler	329
4.5.4. Boyuna Takılan Ürünler	329
4.5.5. Kulağa Takılan Ürünler	330
4.6. ETİKET FİYATLI TAKI ÜRÜNLERİ	330
4.7. KOLA TAKILAN ÜRÜNLER	331
4.8. PARMAĞA TAKILAN ÜRÜNLER	332
4.8.1. Yüzük	332
4.8.2. Hatem-Mühür	333
4.9. DİĞER KİŞİSEL EŞYALAR	333
4.9.1. Bıçak-Hançer	334
4.9.2. Kese	334
4.9.3. Kutu (Tabaka)-Tensuh	335
4.9.4. Saat	335
4.9.5. Tarak	336
4.9.6. Tespih	338
4.9.7. Diğer Çeşitler	338
SONUÇ	341
KAYNAKÇA	358
SÖZLÜK	377

EKLER EK-1 VERİ TABLO ÖRNEKLERİ	384
EK -2 ORJİNAL TEREKE KAYITLARI VE TRANSKRİPSİYONLARI	387
ÖZGEÇMİŞ	393



TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No.....	Sayfa
Tablo 1. Müslim ve Gayrimüslim Tereke Sayıları.....	7
Tablo 2. Kadın ve Erkek Tereke Sayıları.....	7
Tablo 3. Kadın ve Erkek Tereke Toplamları.....	8
Tablo 4. Müslüman ve Gayrimüslim Kadın Tereke Toplamları.....	8
Tablo 5. Müslüman ve Gayrimüslim Erkek Tereke Toplamları.....	8
Tablo 6. I. Ana Tablo'ya Göre Kadın Kakum Kürklerin Ortalama Birim Fiyatları.....	10
Tablo 7. I. Ana Tablo'ya Göre Kadın Kakum Kürklerin Birim Fiyat Aralıkları.....	10
Tablo 8. Kadın Giyim Kuşam I. Ana Tablo ve II. Ana Tablodaki Peştamal Ürünleri Analizi.....	11
Tablo 9. Ürünlerdeki Çeşitlilik ve Gruplarındaki Yüzdelik Payları.....	11
Tablo 10. Ürünlerin Toplam Adedi ve Gruplarında Yüzdelik Payları.....	11
Tablo 11. Ürünlerin Fiyat Toplam Tutarları ve Gruplarında Yüzdelik Payları.....	12
Tablo 12. Takıda İsim ve Çeşit Kavram Karmaşası.....	13
Tablo 13. Takıda Birim ve Ortalama Fiyat Karmaşası.....	15
Tablo 14. İsim-Çeşit-Ölçü-Birim Fiyatı Belirtilen Örnek Takı Ürünleri.....	16
Tablo 15. Kadın İç Giyimi Ürün Analizi.....	37
Tablo 16. Kadın Giyim Kuşam I. Ana Tablosuna Göre Kadın İç Giyimi Gömlek Ortalama Birim Fiyatları.....	38
Tablo 17. Kadın Alt Giyimi Şalvar Ürün Analizi.....	42
Tablo 18. Kadın Giyim Kuşam I. Ana Tablosuna Göre Şalvarın Ortalama Birim Fiyatları.....	42
Tablo 19. Kadın Temel Üst Giyimi Entari Ürün Analizi.....	57
Tablo 20. I. Ana Tabloya Göre Entarinin Ortalama Birim Fiyatları.....	58
Tablo 21. Kadın Kürk Giyimi Ürün Analizi.....	74
Tablo 22. I. Ana Tabloya Göre Kadın Giyimi Kürkün Ortalama Birim Fiyatları.....	75
Tablo 23. Kadın Ev İçi Üst Giyimi Mevsimlik (Sezonluk) Ürünler Analizi.....	81
Tablo 24. I. Ana Tablo ve II. Ana Tablodaki Kadın Ev İçi Üst Giyimi Mevsimlik (Sezonluk) Ürünlerinden Hırkanın Ortalama Birim Fiyatları.....	81
Tablo 25. Kadın Sokak Üst Giyimi Bürük, Çarşaf ve Diğer Sokak Üst Giyimi Ürünleri Analizi.....	89
Tablo 26. I. Ana Tabloya Göre Kadın Sokak Üst Giyimi Çarşafın Ortalama Birim Fiyatları.....	90
Tablo 27. Kadın Kıyafetlerinde Başta Kullanılan Aksesuar Ürünlerinin Analizi.....	97
Tablo 28. Kadın Başlık Süsleme Aksesuar Ürünlerinin Analizi.....	111
Tablo 29. Kadın Giyiminde Baş ve Başlık Ürün Analizi.....	112
Tablo 30. Kadın Başlık Süsleme Aksesuarı Çevrenin Ortalama Birim Fiyatları.....	112
Tablo 31. Kadın Bel Aksesuarları Ürünleri Analizi.....	117
Tablo 32. Kadın Giyim Kuşamında Bel Aksesuarı Şalın Ortalama Birim Fiyatları.....	118
Tablo 33. Kadın Ayak Giyim Ürünleri Analizi.....	125

Tablo 34. Kadın İş Önlüklerinin Analizi.....	133
Tablo 35. Kadın Hamam Önlükleri Ürün Analizi.....	137
Tablo 36. Kadın İş ve Hamam Önlükleri Ürün Analizi.....	138
Tablo 37. Kadın Hamam Önlüklerinde Ortalama Birim Fiyatları	139
Tablo 38. Kadın Terekelerindeki Erkek Giyim Kuşam Ürünleri.....	140
Tablo 39. Tokat Kadın Giyim Kuşamı Ürün Analizi.....	146
Tablo 40. Kadın Terekelerinde Giyim Kuşama Harcanan Paranın Yüzdesi.....	147
Tablo 41. Altın Sikke ve Para Birimlerinin Kuruş Cinsinden Değerleri (1768-1810)	153
Tablo 42. Çeşitli Sikkelerin Değerlendirilmesi.....	157
Tablo 43. Kadın Bel Takıları Değerlendirilmesi.....	167
Tablo 44. Kolbağı Çeşitlerinin Değerlendirilmesi	171
Tablo 45. Boyun Takılarının Değerlendirilmesi	181
Tablo 46. Kulak Takılarının Değerlendirilmesi	188
Tablo 47. Parmak Takılarının Değerlendirilmesi.....	191
Tablo 48. Kadınlarda Giyim Kuşamı ve Takısı Olan Miras Kayıtları	199
Tablo 49. Erkek İç Giyimi Ürün Analizi.....	211
Tablo 50. I. Ana Tablo'ya Göre Erkek İç Giyimi Gömlek Ortalama Birim Fiyatları	212
Tablo 51. Erkek Alt Giyim Ürün Analizi.....	221
Tablo 52. I. Ana Tablo Verilerine Göre Erkek Alt Giyimi Şalvar Ortalama Birim Fiyatları	221
Tablo 53. Erkek Temel Üst Giyimi Entari Ürün Analizi	231
Tablo 54. Erkek Giyim Kuşam I. Ana Tablosuna Göre Temel Üst Giyim Entari Ortalama Birim Fiyatları	232
Tablo 55. Kürkçü Piros veled-i Murad'ın Mirasındaki Kürklerin Analizi	249
Tablo 56. Kürkçü Agob veled-i Abraham'ın Mirasındaki Kürklerden Örnekler.....	249
Tablo 57. Erkek Üst Giyiminde Kürk Ürün Analizi	259
Tablo 58. Erkek Mevsimlik Kıyafetleri Ürün Analizi	265
Tablo 59. I. Ana Tablo'ya Göre Erkek Üst Giyimde Ortalama Birim Fiyatları	266
Tablo 60. Erkek Başlık Etiket Fiyatları.....	270
Tablo 61. Erkek Başlık Süslemelerinde Etiket Fiyatlı Ürünlerden Örnekler.....	280
Tablo 62. Erkek Giyiminde Başlık ve Başlık Süsleme Ürün Analizi	286
Tablo 63. I. Ana Tablosuna Göre Erkek Baş Süslemesi Ürünü Değirmenin Ortalama Birim Fiyatları	288
Tablo 64. Erkek Giyiminde Bel Aksesuarları Ürün Analizi	293
Tablo 65. Erkek Bel Aksesuarlarından Kuşak Çeşitlerinde Ortalama Birim Fiyatları	294
Tablo 66. Etiket Fiyatlarına Göre Ayakkabı Çeşitlerinden Birim Fiyat Örnekleri.....	297
Tablo 67. Ayak Giyiminde Etiket Fiyatlı Ürünlerde Çizme Analizi	301
Tablo 68. Erkek Ayakkabı Çeşitleri Ürün Analizi.....	301
Tablo 69. Erkek Ayakkabı Çeşitlerinden Çizme Örneği Üzerinden Ortalama Birim Fiyatları	302
Tablo 70. Etiket Fiyatlarına Göre İş ve Hamam Önlüklerinde Birim Fiyat Örnekleri	305
Tablo 71. Erkek Giyiminde İş ve Hamam Önlüğü Peştamalin Ürün Analizi	307

Tablo 72. Etiket Fiyatlı İş ve Hamam Önlüğü Peştamalde Ortalama Birim Fiyatları	307
Tablo 73. Kadın Giyimine Ait Ürünlerin Analizi	309
Tablo 74. Erkek Giyim Kuşamı Ürün Analizi	313
Tablo 75. Erkek Terekelerinde Giyim Kuşama Harcanan Paranın Yüzdesi.....	314
Tablo 76. 1823-1824 Yıllarında Tokat'ta Altın ve Gümüş Fiyatları	318
Tablo 77. 1823 Yılında Altın ve Gümüş Sikkelerin Birim Fiyatlarından Örnekler.....	322
Tablo 78. Tokat'ta Altın Fiyatlarındaki Artış Üzerinden Enflasyon Değerlendirilmesi (1796-1829).....	324
Tablo 79. 1823 Yılına Ait Bir Kuyumcu Esnafı Terekesindeki Takı Örnekleri	330
Tablo 80. Erkeklerde Giyim Kuşamı ve Takısı Olan Miras Kayıtları	340



GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik No.....	Sayfa
Grafik 1. Kadın İç Giyimi Ürün Çeşitleri	38
Grafik 2. Kadın İç Giyimi Toplam Adet Yüzdeleri	39
Grafik 3. Kadın İç Giyimi Toplam Fiyat Payları	39
Grafik 4. Kadın Şalvar Ürün Çeşidi Oranları.....	43
Grafik 5. Kadın Şalvar Çeşitlerinin Toplam Adet Yüzdeleri.....	43
Grafik 6. Kadın Şalvarlarının Toplam Fiyat Payları	44
Grafik 7. Kadın Entari Çeşitleri Oranları	59
Grafik 8. Kadın Entarilerinin Toplam Adet Yüzdeleri	59
Grafik 9. Kadın Entarilerinin Toplam Fiyat Payları	60
Grafik 10. Sezonluk Üst Giyimi Kürkte Ürün Çeşidi	76
Grafik 11. Sezonluk Üst Giyimi Kürkte Toplam Adet Yüzdeleri.....	76
Grafik 12. Sezonluk Üst Giyimi Kürkte Toplam Fiyat Payları.....	77
Grafik 13. Kadın Ev İçi Üst Giyimi Mevsimlik Üst Giyimi Ürünleri Çeşidi Oranları	82
Grafik 14. Kadın Ev İçi Mevsimlik Üst Giyimi Ürünlerinin Toplam Adet Yüzdeleri	82
Grafik 15. Kadın Ev İçi Mevsimlik Üst Giyimi Ürünlerinin Toplam Fiyat Payları	83
Grafik 16. Kadın Sokak Üst Giyimi Ürün Çeşit Oranları	91
Grafik 17. Kadın Sokak Üst Giyimi Toplam Adet Yüzdeleri.....	91
Grafik 18. Kadın Sokak Üst Giyimi Toplam Fiyat Payları	92
Grafik 19. Başlık Süsleme Aksesuarlarında Ürün Çeşitleri Oranları.....	113
Grafik 20. Kadın Başlık Süsleme Aksesuarlarında Toplam Adet Yüzdeleri	113
Grafik 21. Kadın Başlık Süsleme Aksesuarlarında Toplam Fiyat Payları	114
Grafik 22. Kadın Ayak Giyim Ürün Çeşitleri	126
Grafik 23. Kadın Ayak Giyim Ürünlerin Toplam Çift Yüzdeleri.....	126
Grafik 24. Kadın Ayak Giyim Ürünlerinin Toplam Fiyat Payları	127
Grafik 25. Kadın İş ve Hamam Önlüklerinde Ürün Çeşidi Oranları	139
Grafik 26. Kadın İş ve Hamam Önlüklerinde Toplam Adet Yüzdeleri	139
Grafik 27. Kadın İş ve Hamam Önlüklerinde Toplam Fiyat Oranları	140
Grafik 28. Erkek İç Giyiminde Çeşit Yüzdeleri.....	212
Grafik 29. Erkek İç Giyiminde Toplam Adet Yüzdeleri.....	213
Grafik 30. Erkek İç Giyiminde Toplam Fiyat Payları.....	213
Grafik 31. Temel Üst Giyimi Entaride Ürün Çeşit Oranları	233
Grafik 32. Temel Üst Giyimi Entaride Toplam Adet Yüzdeleri.....	233
Grafik 33. Erkek Temel Üst Giyimi Entaride Toplam Fiyat Payları	234
Grafik 34. Kürk Ürünlerinde Çeşit Yüzdeleri	260
Grafik 35. Kürk Ürünlerinde Toplam Adet Yüzdeleri	261
Grafik 36. Kürk Ürünlerinde Toplam Fiyat Payları	261
Grafik 37. Erkek Mevsimlik Üst Giyimi Ürün Çeşit Oranları	266

Grafik 38. Erkek Mevsimlik Üst Giyimi Toplam Adet Yüzdeleri.....	267
Grafik 39. Erkek Mevsimlik Üst Giyimi Toplam Fiyat Payları.....	268
Grafik 40. Tokat'ta İslâmbol-Mısır ve Fındık Altını Üzerinden Enflasyon Analizi (1796-1829).....	325
Grafik 41. Fındık Altını ve İslâmbol Altının Yıllara Göre Değişen Fiyatları (1768-1829).....	326



FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. İç Giyim Görseli	37
Fotoğraf 2. Şalvar Görseli	41
Fotoğraf 3. Entari Örnekleri	46
Fotoğraf 4. Elbise Görseli Vergennes Kontesi Anne Testa Viviers'in Türk Giysileri İçinde Portresi ve Ev İçi Kıyafetleri İle Türk Hanımları	56
Fotoğraf 5. Hilaire'nin Mevsimlere Göre Osmanlı Kadın Giyimi Görselleri	61
Fotoğraf 6. Hırka ve Libade Görselleri	65
Fotoğraf 7. Kaftan Görseli	67
Fotoğraf 8. Kış Kürklü Kıyafetleri İle Osmanlı Hanımları	70
Fotoğraf 9. Entari, Üstlük, Kemer ve Baş Süslemesi	78
Fotoğraf 10. Mevsimlik Ürün Kürk Cübbe ve Kürk	79
Fotoğraf 11. Tokat'ta Dokunmuş İpek Bürük Görselleri	86
Fotoğraf 12. 18. Yüzyılda Tokat'ta Kadın Sokak Üst Giyimi Çarşaf	87
Fotoğraf 13. Kadın Sokak Üst Giyimi Bürük, Çarşaf ve Ferace	89
Fotoğraf 14. Kadın Ev İçi ve Sokak Giyimine Örnekler	92
Fotoğraf 15. Kadın Başlıklarından Fes Görseli	95
Fotoğraf 16. İşlemeli Takye Görseli	96
Fotoğraf 17. Kadın Kıyafetlerinde Başta Kullanılan Aksesuarlar	97
Fotoğraf 18. Kadın Kıyafetlerinde Başlık Süsleme: Çevre	100
Fotoğraf 19. Baş Süslemede Kullanılan Değirmeni (Yazma) Örnekleri	105
Fotoğraf 20. 1940 Yılında Tokat-Niksar'da Makrame Giysisi Kullanan Kızlar	107
Fotoğraf 21. Bazı Kadın Başlık Süslemeleri	110
Fotoğraf 22. Kadın Giyim ve Kuşamında Bel Aksesuarları	116
Fotoğraf 23. Kadın Ayak Giyiminde Nâlin Görselleri	122
Fotoğraf 24. Kadın Ayak Giyim Görselleri	124
Fotoğraf 25. Dokumacı ve Dokuma Ürünü Satıcısı Osmanlı Kadınları	129
Fotoğraf 26. İş Önlük Örnekleri	130
Fotoğraf 27. Hamamda Kullanılan Ürünler ve Hamama Gidiş Görseli	137
Fotoğraf 28. Osmanlı Kadınında Takı Görseli	149
Fotoğraf 29. Tokat Müzesinde Bulunan Gerdanlık Ucunda Fındık Altını Görseli	156
Fotoğraf 30. İslambol Altını Görseli	157
Fotoğraf 31. Murassa Kemer Tokası	160
Fotoğraf 32. Tokat Müzesinde Yer Alan Sim Kuşak (Gümüş Kemer) Görseli	163
Fotoğraf 33. Tokat Müzesinde Yer Alan Sim Telkârı Kuşak	165
Fotoğraf 34. Tokat Müzesi'nde Yer Alan Önlük Kuşak Görseli	165
Fotoğraf 35. Tokat Müzesi'nde Bulunan Kolbağı Görselleri	172
Fotoğraf 36. Tokat Mengül Kolbağı- Tokat Bileziği	173
Fotoğraf 37. Tokat Müzesi'nde Yer Alan Gerdanlık Görselleri	175
Fotoğraf 38. Bukağı Görselleri	177

Fotoğraf 39. Tokat Müzesi'nde Hamail Görselleri	179
Fotoğraf 40. Altın Kordon Tokası-Tor İnci- Zincir-Altın Zincir Görselleri.....	180
Fotoğraf 41. Yarım Ay Küpenin Süre Geliş Öyküsü	186
Fotoğraf 42. Küpe ve Yüzük Görselleri	191
Fotoğraf 43. Osmanlı Kadınının Kullandığı Takılar	198
Fotoğraf 44. Erkek Giyim Kuşam Görselleri	205
Fotoğraf 45. Erkek Alt Giyimi Çeşitleri Çizimleri	214
Fotoğraf 46. Erkek Alt Giyiminde Çakşır Görselleri	216
Fotoğraf 47. Erkek Alt Giyimi Görselleri	220
Fotoğraf 48. Erkek Temel Giyimi Entari Görselleri	222
Fotoğraf 49. Erkek Temel Üst Giyiminde Entari Çeşitleri	230
Fotoğraf 50. Erkek Mevsimlik Üst Giyim Görselleri	235
Fotoğraf 51. Erkek Üst Giyimi Biniş-Cübbe-Kaftan Görselleri	241
Fotoğraf 52. Erkek Üst Giyiminde Kürk Görselleri.....	258
Fotoğraf 53. Erkek Başlıklarından Fes ve Kalpak Görselleri	272
Fotoğraf 54. Erkek Başlıklarından Kavuk Görseli	274
Fotoğraf 55. Erkek Giyiminde Başlık Görselleri	276
Fotoğraf 56. Erkek Giyiminde Başlık ve Başlık Süsleme Aksesuarları	285
Fotoğraf 57. Erkek Bel Aksesuarları Görselleri	292
Fotoğraf 58. Erkek Ayakkabı Görselleri	300
Fotoğraf 59. Erkek Giyiminde İş ve Hamam Önlükleri Görselleri.....	304
Fotoğraf 60. Tokat Erkeğinin Kullanmış Olduğu Kişisel Aksesuarları	339
Fotoğraf 61. Osmanlı Erkeğinin Kuşak ve Şallarda Kişisel Aksesuarları Kullanması.....	339

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz. Bakınız.

C. Cilt

H. Milâdi

S. Sayı

DİA Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopesi

TŞS Tokat Şer'iyye Sicilleri

TDK Türk Dil Kurumu

TTK Türk Tarih Kurumu

vb. ve benzerleri

vd. ve diğerleri

çev Çeviri

ed Editör

Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

Ayın (ع) ˆ

Hemze (ـ) ˆ

Uzatma İşareti ^

Tire -

GİRİŞ

Kıyafet bir kimsenin giydiklerinin bütünüdür.¹ Genel olarak giyim kuşam² olarak da tanımlanmıştır. Giyimin tamamlayıcı ögesi olan takı ise vücudun birçok yerinde çıplak ya da giyecek üzerine takılarak kullanılan değerli taş ve madenlerden yapılan süs eşyalarıdır.³ Tarihsel süreçte Dünya üzerinde her toplumda giyim kuşam ve takı kültürel unsur olarak belirleyici roller oynamışlardır.

Giyinmek, örtünme ile başlamıştır. Örtünme, insanoğlunun dünyaya gelmesiyle başlayan ilk problemidir. Doğum ve ölüm arasındaki süreçte en temel ihtiyaçlar yiyecek, su, uyku, barınak ve giyimdir. Yemek yeme, su içme ve uyuma süreli olarak ertelenebilir. Giyinme ihtiyacı ise yaş, cinsiyet, iklim, din, kültür fark etmeksizin hiçbir zaman ötelenemez. İnsanoğlunun yaşam yolculuğunda ilk gününden son anına kadar kendisine eşlik eder.

Kur'an'da Allah "Ey Ademoğulları. Size edep yerlerinizi örtecek bir giysi, giyinip süsleneceğiniz bir elbise ihsan ettik"⁴ demiştir. İslam inancı bedeni, insana dünya hayatı için verilmiş bir emanet olarak nitelendirmiştir. Giysi ise onun süsüdür. Eski Ahid'in 3. Tekvininde verilen bilgiye göre Eden bahçesindeki mutlu yaşamlarında Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya, hayvanların en hilekârı yılan, yasak meyveyi yedirmiştir. Bu günahla ölümsüzlükten ölümlü hayata geçmişlerdir. İlk kez bedenlerinin çıplak olduklarını fark edip acil örtünme duygusu ile çevrelerinden buldukları incir yapraklarıyla edep yerlerini kapatmışlardır.⁵ Bu hikâyede anlatılan giyinme ihtiyacı, insanın cennetten kovulup sürgün oldukları dünya hayatına uyum sağlama sürecinde çözülmesi gereken ilk mesele olmuştur.

Beden, canlı varlıkların maddesel yönüdür.⁶ Giysi ile anlamlandırılan maddesel yön, felsefe tarihinde ruh-beden karşıtlığında sembol olarak yer almıştır. Bu çatışma yüzünden eski Yunan felsefesi bedenden insan ruhunu hapseden canlı varlık olarak

¹ Ferit Develioğlu, "kıyafet", Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, y.y., Ankara 2010, 595.

² "Giyecek: Her türlü giyim eşyası. Giyim, kıyafet, esvap, kılık kıyafet, esvap, libas," Güncel Türkçe Sözlük, Google, Haziran 28, 2024, <https://sozluk.gov.tr/>.

³ Mehmet Zeki Kuşoğlu, "takı", Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Sanatı Terimleri Sözlüğü, y.y., İstanbul 2022, 194.

⁴ Feyzû'l Furkân Kur'ân-ı Kerim Meâli, çev. Hasan Tahsin Feyizli, İstanbul: Server Yayınları, 2006, A'raf, 7:26.

⁵ Cengiz Batuk, "Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem ve Havva'nın Hayatı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, S.10 (2006/2), 55.

⁶ "Beden", Güncel Türkçe Sözlük, Google, Mayıs 30, 2022, <https://sozluk.gov.tr/>.

bahseder. Aristoteles'e göre ise beden ruhun etki, araç ve aygıtıdır. İnsanlar bedenleri aracılığıyla var olur, algılanır ve görünür hale gelir. Dış dünya ile ilişkiler, beden üzerinden değerlendirilir ve deneyimlenir. Kişinin cinsiyeti, karakteri ve mevkii sözlü olmayan iletişim aracı olan bedenini örten giyim tarzından anlaşılmaktadır.⁷

İnsan bedeni, içinde yaşamış olduğu toplumsal yapının norm, gelenek, inanç ve değerler gibi kültürel unsurlarından etkilenmektedir.⁸ Kültürün⁹ maddileşmiş bir yansıması olan giyim kuşam, farklı sosyal statülere ve dünya görüşlerine sahip kişiler tarafından özel anlamsal kodlar ve mesajlar içermektedir. Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prens'te 1909'da yeni bir asteroid keşfeden bir Türk gökbilimcinin, katılmış olduğu uluslararası gökbilim kongresinde, kendi kültürüne ait giyim kuşamı yüzünden kimsenin ona inanmadığını ama 1920'de aynı gökbilimci, aynı bildiriye bu kez Avrupa tarzı kıyafetler içerisinde sunduğunda durumun değiştiğini ifade eder.¹⁰ Kişi kültürünün ürünüdür. Ferdin giyim kuşamından milleti, inancı ve yaşadığı coğrafya hatta maddi varlığı hakkında bir çıkarım yapılabilir. Aynı zamanda giyim, çağlar boyunca üstün ve egemen gücün hâkimiyet ve mücadele alanlarından birisi olmuştur. Ziya Gökalp'e göre kültür milletleri "kendi" kılan ve onları diğer milletlerden ayıran bir olgudur.¹¹

Maslow'un temel ihtiyaçlar piramidinde ise giysi, güvenlik ihtiyaçlarının içinde temel bedensel ihtiyaçlardan sonra gelmiştir.¹²

İnsanoğlu, felsefi tanımlamalarda "iyi", "mükemmel", "güzel" ve "doğru" olanı bulmak için uğraşmıştır. Şüphecilerin sorgulamasıyla, kendi eksiklerini keşfederek, bunun nasıl giderebileceğini düşünmüştür. Eksikliği kendi bedeninde, düşünce yapısında ve duyu organlarında aramıştır. Kendi eksikliğini gidermek için hem sanatın peşinde koşmuş hem de kendi bedenini süsleyerek güzelleştirmiştir. İşin felsefi temeli, insanın kendisini

⁷ Ayten Sezer Arıç, "Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi", *Kültür Naradov Priçemomoriya Dergisi* 109, (2007) 143: 141-159.

⁸ Gürel Emet ve Merba Tat, "Türkçede Beden Olgusu: Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İçerik Analizi." *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 32 (Aralık 2019), 236-237-238: 235-256.

⁹ "Kültür: Tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içerisinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin", Güncel Türkçe Sözlük, Google, Mayıs 30, 2022, sozluk.gov.tr.

¹⁰ Antoine de Saint-Exupery, *Küçük Prens* (İstanbul: Mavibulut Yayınları, 2013), 20.

¹¹ Koca Emine, Fatma Koç ve Tuba Vural, "Kültürlerarası Etkileşimde Giyim Kuşam." 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* 2, (2007),795, Google, Haziran 2, 2022, <https://www.ayk.gov.tr/>: 793-808.

¹² Şadi Evren Şeker, "Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi", *Yönetim Bilişim Sistemleri Ansiklopedisi* 5, S.1, (2015), Google, Haziran 2, 2022, <https://ybsansiklopedi.com/>.

başkasına göre eksikliklerini gidererek daha üstün kılmaya çalışmasıdır.¹³

Sosyal açıdan ise takdir etmek ve onurlandırmak amacıyla giyim ve takı kullanılmıştır. Kişiler arası hiyerarşi içerisinde giysi ve kumaş ile paye vermek geleneği mevcuttur. 1348 yılına ait Orhan Bey'in *Mülknamesi*'nde Hacı Paşa'ya vezirlik armağanı olarak "kırmızı bir kemha"nın verildiği ayrıca 1364 tarihli Yıldırım Beyazıd'ın Germiyanoglu'nun kızıyla nişanlanması nedeniyle verilen armağanlar arasında "Tonozlu'nun ak alemlı bezleri" geçmektedir.¹⁴ 1828'de II. Mahmut'un kıyafet alanında yapmış olduğu yeniliklere kadar kürk, Osmanlı Devleti'nin büyüklüğünü ve servetini temsil eden ürünler arasında yer almıştır. Devletçe ve padişah tarafından onurlandırılacak kimseler, hizmetine ve mevkiine göre uygun bir kürk ile ödüllendirilmişlerdir.¹⁵ Kıyafetle ödüllendirilmenin yanı sıra Türk halk kültürü "kalıp kıyafetle adam, adam olmaz" atasözü ile kullanılan giysilerin insanı insan yapmaya yetmeyeceği vurgulanmıştır. Türk kültürü ütopyasında, akıl ve ruh güzelliğine ek olarak giyimle güzelleşen bedeni oluşturmaya çalışmıştır.¹⁶

Osman Hamdi Bey ise *Elbise-i Osmaniyye* adlı eserde insanların yaşamış oldukları coğrafya ve iklim koşullarının onların giyim kuşamlarını şekillendirdiğini bir örnekleme ile şöyle ifade etmektedir:¹⁷

"Sıcaktan çok soğuğa yakın iklimlerde giysilerde kalın çuhalar kullanılmıştır. Göğüs üzerinde sımsıkı kapanmış bir mintanın görünümü ile bele sarılı Tunus ipeklisi bir kuşak da bu durumu doğrular. Bu kuşak serin havada beli koruduğu gibi güneş kızgın olduğu dönemlerde nemin artması ile ortaya çıkan sağlığa zararlı terlemelerde koruyucudur. Salta ve cübbelerin önü açıktır. Gereğinde kapatmak çok kolaydır. Önleri kapatıldığı zaman yağmura ve kara karşı korunmuş olurlar. Başlık takılması ise hava sıcaksa baş ağrısından kurtulunur, eğer karayel şiddetli esiyorsa baş sıcak olduğu için nezleden korkulmaz. Bataklik ve soğuk arazilerde yaşayanlar ayakları romatizmadan korumak için uzun ve geniş konçlu çizmeler kullanmışlardır."

Çalışmanın konusu olan giyim kültürü; din, felsefe, bilim, coğrafya, gelenek ve görenek denilen kadim bilgi ve sanattan alınan veri akışıyla harmanlanarak bütünsel bakış içerisinde ele alınmıştır. Araştırmada, binlerce yıl boyunca bu topraklarda yaşamış olan

¹³ Kazım Yıldırım, "Süslenmenin Felsefi Temelleri Niçin Süsleniyoruz?," içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçkar (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 268: 265-272.

¹⁴ Melek Sevüktekin Apak, Filiz Onat Gündüz ve Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giysileri* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997), 14.

¹⁵ Reşat Ekrem Koçu, "kürk", *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, y.y., 1968, 165.

¹⁶ Gürel ve Tat, "Türkçede Beden Olgusu," 235-256.

¹⁷ Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay, *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye* (İstanbul: Levant Time Shipping Gazette Basımevi 1873), 230-231-233.

toplulukların ortaya koymuş oldukları giyim kültür aktarımını tespit etmek dün, bugün ve gelecek arasında anlamlı bir bağlantı kurulması amaçlanmıştır.

1. Çalışmanın Konusu ve Önemi

Çalışmanın konusu, 1770-1830 yılları arasında Tokat'ta giyim, kuşam ve takı ürünlerinin iktisadi, sosyal ve kültürel olarak incelenmesidir. Başka bir ifade ile adı geçen dönemde Tokat şehrinde giyim kültürü ele alınmıştır. Murat Hanılçe, Tokat şer'iyye sicillerine dayalı olarak yapmış olduğu araştırmada kadın erkek giyiminde kullanılan eşyaların isimlerinin ve kullanılma amaçlarının ortak olması sebebi ile herhangi bir ayrıma gitmeden genel başlıklar üzerinden değerlendirmenin yeterli olduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Bu tez çalışmasında ise aksine tam olarak cinsiyet ve cinsiyete göre giyim kuşamın kullanılma şekilleri üzerinden ayrışmaya gidilmiştir. Kadın-erkek giyim eşyaları, eşyaların yapıldığı kumaşlar, kadın-erkek takıları, giysilerin ve takıların türleri, birim fiyatları üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Böylece erkek ve kadın giyim kuşamında dışarıdan gözükten aynılığın detaylı bir şekilde incelenerek var olan farklılıklar ve kültürel zenginliğin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Giyinmek, Âdem ve Havva'nın yeryüzüne zorunlu gönderilmeleriyle örtünme ve doğal şartlardan korunma dürtüsüyle, bir ihtiyaç olarak başlamıştır. Başlangıçta gereksinim olan ilk maddi kültür varlığı giysi, insanoğlunun gelişimiyle birlikte değişmiştir. Örtünmekten görünmeye, görünmekten izlenmeye geçiş başlamıştır.¹⁹ Oscar Wilde, Dünyanın gerçek gizeminin görünmeyende değil, görünen somutvarlıklarda olması sebebi ile medeniyetler arası bir olgu olduğunu belirtmiştir.²⁰ Farklı renk, şekil ve dokulara bürünerek toplumlar için kendi aitliklerini öteki milletlerden farklarını gösteren bir öge olmuştur. Kıyafet din, kültür, kimlik ve moda açısından dünya insanları arasında turnusol kâğıdı vazifesini görmektedir. Bu pencereden bakıldığında mensubiyet, kültürel ve sosyal kimliğimize cevap bulma isteği çalışmaya vesile olmuştur. Ben kimim? Biz kimiz? Giyim kuşam bizim açık adresimiz mi? Geçmişte giydiklerimiz ve taktıklarımız bugün kendi izlerimizi bulmaya, şifrelerimizin çözülmesine yardımcı olacak mıdır? Soruları araştırmaya

¹⁸ Murat Hanılçe, “ Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Tokat'ta Giyim”, *Selçuklu ÜniversitesiTürkiyat Araştırmaları Dergisi* (30) :423-455, 427.

¹⁹ Gürel ve Tat, “Türkçede Beden Olgusu,” 250.

²⁰ Kutlu Muhtar ve Abdürrahim Özmen, “Kimlik(ler) Sembolü Olarak Giyim Kuşam ve Süslenme,” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçkar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 305: 305-309.

yön vermiştir.

Alanda yapılan tüm çalışmalar içerisinde çok sayıda makale, az sayıda yüksek lisans tezi vardır. Doktora tezi çalışması ise henüz yapılmamıştır. Tokat'ta şehirli toplumun giyim kuşamını araştıran arşive dayalı kıyafet ve takı alanında yapılan akademik çalışmaların büyük çoğunluğu da makaledir. Literatürdeki bu eksiklik, böyle bir çalışmanın yapılmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Genel olarak, giyim kuşam alanında daha çok kadına yönelik ve az sayıda erkeklerle ilgili çalışma yapılmıştır. Kadın ve erkek giyim kuşam ve takılarının bir arada olduğu çalışmalarının olmaması böyle kapsamlı bir araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmada üzerinde durduğumuz giyim kültürünün iktisadi boyutu da konu ile alakalı diğer çalışmalarda pek vurgulanmamıştır. Bu bakımdan tezde giyim kuşam ürün çeşitleri arasında eski, yeni ve az kullanılmış olan ürünler arasında karşılaştırma amaçlı birim fiyat tespiti yapılmıştır. Araştırılan dönemdeki giyim kuşamın sadece arşiv belgeleriyle değil, aynı zamanda diğer kültür öğeleri olan şiir, türkü, masal, mani ve somut kültür varlıklarının görselleriyle desteklenerek daha net bir bakış açısının oluşması sağlanmaya çalışılmıştır. Erkek miras kayıtlarında ayrıca tüccar ve esnaf olmanın terekelerine nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Kadın ve erkek takıları için hacmi büyük bir örnekleme çalışmasıyla daha tatminkâr sonuçlara varılması çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Diğer taraftan, yaşadığımız çağda, yeni küreselci Dünya düzeni, “tek tip insan” ve “tek tip toplum” oluşturmayı amaçlamaktadır. İnsanlığın kendine özgü olan kültür hazineleri unutturulma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda, örneklem olarak ele alınan Osmanlı dönemi şehir giysilerinin Tokat özelinde, günümüz kuşağı ve gelecek kuşaklara aktarılmasına akademik olarak destek verilmesi, gelecekteki kazanımlar açısından hayati öneme sahiptir.

2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada arşiv kayıtlarından temel oluşturularak, kadın ve erkeklerin giyim kuşam tarzlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bunu yaparken ev, sosyal ve mesleki yaşam tarzları üzerinden örneklerden yararlanılmıştır. Ayrıca araştırmada, Tokat miras kayıtlarının yanı sıra dönemi en iyi şekilde anlatmak adına çağdaş eserlerdeki görsel ve anlatımlardan faydalanılmıştır. Kıyafet ve takının karşılaştırmalı bir şekilde güzel sanatlar, sanat tarihi,

din, halk kültürü, edebiyat, müzik, resim, sosyoloji ve iktisat bilimi dallarında var olan somut ve soyut kültür kaynaklarına nasıl yansıdığının incelemesi amaçlanmıştır.

Alt düşünceler ise Tokat Şer'iyye Sicillerindeki tereke kayıtlarına göre kadın ve erkek giyiminde dokuma, çeşit, malzeme, kullanım miktarı ve fiyat aralıkları, kadın ve erkeklerin kullandığı takıların tespitinin yapılması araştırmanın ilk önceliklerindendir. Araştırılan dönemde, güçlü bir ekonomisi olan Tokat'ta gelişmiş olan deri, basma ve dokuma sanayinin şehir giyim kuşamına etkisini araştırmak çalışmanın hedeflerindendir. Tokat'ın İpek Yolu üzerinde yer alması ve Anadolu'da iç gümrüklerden birisi olmasından dolayı bu hareketlilikten şehir giyim kuşamının etkilenip etkilenmediği suali de ayrıca önemlidir. Tokat'ta kimi zaman aynı mahallelerde yaşamış olan Müslim ve gayrimüslimlerin din, kültür ve idarî uygulamalara bağlı olarak ayrı giyinme şekilleri var mıdır? Kadın ve erkek giyim kuşamında, takı ve dokumada Tokat'a özgü ürünler var mıdır? Giysi ve takı varlığı ekonomik ve sosyal seviyenin belirlenmesine yardım eder mi? Osmanlı coğrafyasındaki diğer şehirlerle Tokat'taki giyim kuşamda benzerlikler var mıdır? İpek yolunun kuzey hattında bulunan iki farklı şehir Tokat ve İstanbul arasında sosyo-kültürel bağlılıklar var mıdır? XVIII. ve XIX. yüzyılda İstanbul'da başlayan giyimde batılılaşma sürecinden Tokat şehri etkilenmiş midir? Sorularına cevap aramak çalışmanın diğer temel amaçlarındandır.

3. Materyal ve Yöntem

Araştırmada kullanılan 1,2,9,20,28 ve 34 numaralı Tokat Şer'iyye Sicil Defterleri T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden (BOA) temin edilmiştir. Defter seçiminde ise 18.yüzyıla bağlantı kurmak adına Tokat'a ait ilk mahkeme defteri olan 1 numaralı sicilden (M.1771-1773) başlanmıştır. Yaklaşık onar yıllık aralarla 2,9,20 ve 28 numaralı defterler belirlenmiştir. Son defter olarak ise Osmanlı ordusunda kıyafet modernleşmesinin başlatıldığı seneye denk gelen 34 numaralı sicilde (M. 1829-1830) karar kılınmıştır.

Şer'iyye sicillerindeki erkek ve kadın terekelerin içinde yer alan giyim kuşam ve takı ürünlerini esas alan bu çalışmada izlenen adımlar aşağıdadır.

İlk olarak,1771 tarihli ilk sicilden itibaren 1830 yılına kadar belirli aralıklarla seçilen altı defterde yer alan mahkemelik miras kayıtları tespit edilmiştir. Belirlenen belgeler önce transkribe edilmiş, daha sonra tez danışmanı Prof. Dr. Ali Açık

gözetiminde bir kez daha okunup gözden geçirilmiştir. Hatalı yerler ve eksik olan kısımlar düzeltilmiştir. Okumasında sıkıntı yaşanan ürün, şahıs, sayı, tarih ve yer isimlerinin konu ile ilgili eserlerden faydalanılarak en doğru biçimde kaydedilmesi için özen gösterilmiştir. Okunmasında şüphe duyulan kelimelerin yanına soru işareti (?) konmuştur. Okunamayan kelimeler ise (.....) olarak belirtilmiştir. Bazı belgelerde ise kâtiplerin çok bilinen kelimeleri eksik, hatalı veya Tokat'ta kullanılan şekliyle yazdığı görülmektedir. Buna örnek olarak *çuha* kelimesi verilebilir. Reşad Ekrem Koçu'nun Giyim Kuşam Sözlüğü'nde *çuha* şeklinde, Tokat Şer'iyye Sicillerinde *çuka* olarak yazılmıştır. Bazı kayıtlarda ise şahıs adı bilinmiyorsa kâtip tarafından boşluk bırakılan yerler (boşluk) şeklinde gösterilmiştir. Silik çıkan kişi ve yer adları için (silik) ibaresi kullanılmıştır.

560'ı erkek, 230'u kadın olmak üzere toplam 790 miras kaydı transkribe edilmiştir. Bu toplamın 525'i Müslim, 265'si gayrimüslim tereke kaydıdır. İncelenen miras kayıtları ile ilgili sayısal veriler aşağıda Tablo 1, 2, 3, 4 ve 5'te gösterilmiştir.

Tablo 1. Müslim ve Gayrimüslim Tereke Sayıları

Defter No	Müslim	Gayrimüslim	Toplam
1	154	63	217
2	99	70	169
9	86	44	130
20	35	14	49
28	88	49	137
34	63	25	88
Toplam	525	265	790

Tablo 2. Kadın ve Erkek Tereke Sayıları

Defter No	Erkek	Kadın	Toplam
1	154	63	217
2	118	51	169
9	86	44	130
20	33	16	49
28	103	34	137
34	66	22	88
Toplam	560	230	790

Tablo 3. Kadın ve Erkek Tereke Toplamları

Defter	Kadın tereke sayısı	Kadın Tereke Toplamı (Kuruş)	Erkek tereke sayısı	Erkek Tereke Toplamı (Kuruş)	Toplam tereke sayısı	Toplam Tereke (Kuruş)
1	63	34.926,50	154	198.564,50	217	233.491
2	51	25.048	118	184.330,50	169	209.378,50
9	44	29.599,70	86	210.459	130	240.058,70
20	16	13.403	33	142.810,50	49	156.213,50
28	34	47.719,50	103	276.701	137	324.420,50
34	32	40.046	66	279.646	88	319.652
Toplam	230	190.742,70	560	1.292.511,50	790	1.483.254

Tablo 4. Müslüman ve Gayrimüslim Kadın Tereke Toplamları

Defter	Gayrimüslim Kadın tereke sayısı	Gayrimüslim Kadın Tereke Toplam (Kuruş)	Müslüman Kadın tereke sayısı	Müslüman Kadın Tereke Toplam (Kuruş)	Toplam tereke (Kuruş)
1	19	11.157	44	23.769,50	34.927
2	19	4.798,50	32	20.249,50	25.048
9	11	2.784	33	26.815,70	29.599,70
20	3	978	13	12.425,00	13.403
28	11	15.253	23	32.466,50	47.719,50
34	5	6.227,50	17	33.818,50	40.046
Toplam	68	41.198	162	149.544,70	190.742,70

Tablo 5. Müslüman ve Gayrimüslim Erkek Tereke Toplamları

Defter	Gayrimüslim Erkek tereke sayısı	Gayrimüslim Erkek Tereke Toplam (Kuruş)	Müslüman Erkek tereke sayısı	Müslüman Erkek Tereke Toplam (Kuruş)	Toplam tereke (Kuruş)
1	44	68.372,50	110	130.192	198.564,50
2	51	37.115,50	67	147.215	184.330,50
9	33	26.511,50	53	183.947,50	210.459
20	11	9.503,50	22	133.307	142.810,50
28	38	129.491,50	65	147.209,50	276.701
34	20	24.928,50	46	254.717,50	279.646
Toplam	197	295.923	363	996.589	1.292.512

İkinci olarak, çalışmada, incelenen tereke kayıtlarından tespit edilen kadın ve erkek giyim kuşam ve takılarına dair toplam altı ayrı ana veri tablosu hazırlanmıştır. Bu tablolardan ikisi kadın giyim kuşamı, birisi kadın takısı, diğer ikisi erkek giyim kuşamı, bir diğeri de erkek takısı için düzenlenmiştir.

Miraslardan elde edilen, giyim kuşam ve takıya ait veriler tablolara aktarılırken tam olarak tereke kâtibi tarafından ne şekilde tanımlandı ise o şekli ile ifade edilmiştir. Arşiv tanımlaması “yazılan çeşidin ismi” olarak kullanılmıştır. Müellif kendi fikrine göre verileri tanımlayıp çeşitlememiştir. Bazı niteleyici sıfatların yer değiştirdiği görülse bile buna müdahale edilmemiştir. Araştırmacı, gruplamada insiyatif kullanmıştır. Birbirine yakın olan çeşitler aynı başlıklar altında toplanmıştır. Tablolardaki veri çeşitleri orijinal tanımlardır.

Kadın ve erkeklerin giyim kuşamına dair birinci ana veri tablolarına tereke defterlerinde tekil olarak yazılan giyim kuşam ürünlerinin isimleri, adetleri ve fiyatları girilmiştir.²¹ Aynı terekede ikinci kez *def’a* şeklinde (örneğin *don*, *def’a don*) farklı fiyatla çıkan aynı ürünler çeşit olarak farklı kaydedilmeyip toplamda aynı gruba dâhil edilmiştir. Ama ayrı fiyatla yazılan aynı ürün, çeşit olarak değil ama birim fiyat olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Ticari ürün olarak çıkan *def’alarda* ise aynı ürün farklı kalitede olup farklı fiyatla kaydedildiğinden ötürü bu eşyalar *def’a* olarak ayrıca kaydedilmiştir.

Bazı ürünler ise nitelikleri ile kaydedilmiştir. Niteleyici sıfatlar sicilde kaydedildiği sırası ile kullanılmış (*cübbe*, *kırmızı cübbe*, *köhne kırmızı cübbe gibi*) ve bu duruma göre gruplandırılmıştır. Araştırmada köhne (eski), müstamel (kullanılmış) ve cedit (yeni) olarak ifade edilen giyim eşyaları kullanılma durumlarına göre ele alınmıştır. Ticari eşyaları içeren terekekelerde ürünler etiket fiyatlarına göre, tekstilde ise dokumaların yapılış şekilleri ve isimlerine göre gruplandırılmıştır. Büyüklük ve küçüklük kavramlarına dikkat edilmiş, desen ve renkleri belirlenmiş, yerel ve uluslararası marka olan ürünler tespit edilmiş ve kendi aralarında düzenlenmiştir. Daha sonra birinci ana tablolardaki verilerden faydalanarak ürünlerinin ortalama birim fiyatları ve birim fiyat aralıkları hesap edilmiştir.

Aşağıda örnek olarak verilecek olan Tablo 6-7-8-9-10 ve 11 numaralı tablolar çalışmanın Excel kısmının nasıl yapıldığına dair olan gelecekteki çalışmalara yol göstermesi açısından yapılmış örneklem çalışmalardır. Belli bir hesaplama ve sonuç ilişkisi yoktur.

²¹Örneğin, 2 numaralı defterde 119/1 numaralı 25 Cemaziyelahir 1211 (26 Aralık 1796) tarihli, Beybağı Mahallesi’nde sakine Rabia bint-i Mahmud’un 1 adet kakum kürkü 25 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Aşağıda Tablo 6 ve 7’de gösterildiği şekilde, önce kadın kakum kürklerinin ortalama birim fiyatları, daha sonra birim fiyat aralıkları verilmiştir.

Tablo 6. I.AnaTablo’ya Göre Kadın Kakum Kürklerin Ortalama Birim Fiyatları

Kakum Kürk			Müstamel (kullanılmış) Kakum Kürk			Köhne (eski) Kakum Kürk		
1. Ana Tablo Veri Toplam Adet	1.Ana Tablo Veri Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Veri Toplam Adet	1.Ana Tablo Veri Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Veri Toplam Adet	1.Ana Tablo VeriToplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
5	395	79	2	70	35	2	39	19,5

Ortalama birim fiyatları,1.Ana Tablo’ya kaydedilen kakum kürklerin birim fiyatları toplanıp ürün adedine bölünerek hesap edilmiştir (bkz. Tablo 6).

Tablo 7 de ise birim fiyat aralıkları tespitinde ise kürklerin en düşük ve en yüksek birim fiyatları dikkate alınmıştır.

Tablo 7. I. AnaTablo’ya Göre Kadın Kakum Kürklerin Birim Fiyat Aralıkları

Ürün	1.Ana Tabloda Ürün Adedi	Ürün Fiyat Toplamı	Birim Fiyat Aralığı
Kakum Kürk	5	395	25-150 kuruş
Müstamel Kakum Kürk	2	70	20 - 50 kuruş
Köhne Kakum Kürk	2	39	19 - 20 kuruş

Sonuç olarak toplamda 230 kadın terekesinden 5 adet kakum kürk çıktığı, ürün fiyat toplamının 395 kuruş olduğu ve bunların değerlerinin 25 kuruş-150 kuruş aralığında olduğu belirlenmiştir. Müstamel kakım kürkün 2 adet, ürün fiyat toplamının 70 kuruş olduğu ve birim fiyatlarının 20 ve 50 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Köhne kakım kürkün ise 2 adet yazıldığı, toplam ürün fiyatının 39 kuruş olduğu ve birim fiyatlarının 19 ve 20 kuruş olduğu görülmüştür. (bkz. Tablo7).

Kadın ve erkek giyim kuşamına dair hazırlanan ikinci ana tabloda ise tereke defterlerinde birden fazla ve toptan fiyatla yazılan giyim kuşam ürünlerinin²² sadece isimleri, çeşitleri ve adetleri ayrı sütunlar halinde yazılmıştır. Bu ürünler içerisinde her iki ana tabloda da yer alan ortak giyim eşyası mevcuttur. Çalışmanın içerisinde kadın ve erkek gruplarında tek tek ürün çeşitleri hesaplanacaktır.

²²Örneğin; 1 numaralı defterde 281/2 numaralı 11 Cemaziyelevvel 1186 (10 Ağustos 1772) tarihli Zillihacı Mahallesi’nde yaşamış olan Turfente bint-i Kırkor’un miras kaydında 1 adet kırmızı peştamal, 1 adet mai peştamal ve 1 adet çit toplu olarak 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Birinci ve ikinci ana giyim kuşam ürünleri tablolarında yer alan benzer ürünler, aşağıdaki Tablo 8’de peştamal örneğinde olduğu üzere topluca değerlendirilmiştir.

Tablo 8.Kadın Giyim Kuşam I. Ana Tablo ve II. Ana Tablodaki Peştamal Ürünleri Analizi

Ürünler	2. Ana Tablo Veri Adet	1. Ana Tablo Veri Adet	Toplam Ürün Adedi	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Peştamal	8	4	12	23,5	0,5-20 kuruş
Mai Peştamal	6	2	8	1,5	0,5- 1 kuruş
Mısır Peştamali	0	1	1	1	1
Kırmızı Peştamal	2	2	4	2	1
Müstamel Peştamal	1	0	1	0	0
Köhne Peştamal	1	0	1	0	0
Alaca Peştamal	1	0	1	0	0
Futa Peştamal	2	0	2	0	0

Tablonun 2. sütununda ikinci tablodaki ürün sayısı, 3. sütunda birinci tablodaki ürün adedi, 4. sütunda toplam ürün adedi, 5. sütunda birinci tablodaki ürünlerin toplam fiyatı, altıncı yani sonuncu sütunda ise birinci tablodaki ürün fiyat aralığı gösterilmiştir.

Sonuç kısmını elde etmek için ilk olarak, 1.Ana Tablo ve 2. Ana Tabloya ait kadın ve erkek giyim kuşam ürün grupları, ürün ve ürün çeşitleri ayrıca ürün gruplarındaki yüzdelik dilimleri Tablo 9’ da örneklendirilecektir.

Tablo 9. Ürünlerdeki Çeşitlilik ve Gruplarındaki Yüzdelik Payları

Ürün Grupları	Ürün	Toplam Ürün Çeşidi	Yüzdelik Dilim
Erkek Mevsimlik (Sezonluk) Sokak Üst Giyim	Kürk	184	%47
Erkek İç Giyim	Gömlek	27	%52
Erkek İş ve Hamam Önlükleri	Etiket Fiyatı Peştamal	28	%62

1.Ana Tablo ve 2. Ana Tablodaki ürünlerin çeşit toplamaları ve ürünlerin kendi giyim gruplarındaki yüzdelik dilimleri hesaplanmıştır. Böylece giysilerin terekelerdeki çeşit oranları tespit edilecektir.

İkinci olarak, kadın ve erkek giyim kuşam ürün grupları, ürün ve toplam ürün adedi ayrıca ürün gruplarındaki yüzdelik dilimleri Tablo 10’ da örneklendirilecektir.

Tablo 10.Ürünlerin Toplam Adedi ve GruplarındaYüzdelik Payları

Ürün Grupları	Ürün	Toplam Ürün Adedi	Yüzdelik Dilim
Erkek Mevsimlik (Sezonluk) Sokak Üst Giyim	Kürk	367,5	%32
Erkek İç Giyim	Gömlek	207	%35
Erkek İş ve Hamam	Etiket Fiyatı Peştamal	729	%94

Önlükleri			

Ürün gruplarında toplanmış olan kürk, gömlek ve etiket fiyatlı peştamal üzerinden ürün çeşitlerinin toplam adetlerini ve kendi alt başlıklarında, yüzdelik diliminin hesaplanmasına yönelik bir çalışmadır.

Son olarak ise kadın ve erkek giyim kuşam 1. ve 2. Ana Tabloya kaydedilen ürün grupları, ürün ve ürünlerin toplam tutarları ayrıca ürün gruplarındaki yüzdelik dilimleri Tablo 11’ de örneklendirilecektir.

Tablo 11. Ürünlerin Fiyat Toplam Tutarları ve Gruplarında Yüzdelik Payları

Ürün Grupları	Ürün	Toplam Tutar (Kuruş)	Yüzdelik Dilim
Erkek Mevsimlik (Sezonluk) Sokak Üst Giyim	Kürk	9.750,50	%47
Erkek İç Giyim	Gömlek	1.174	%57
Erkek İş ve Hamam Önlükleri	Etiket Fiyatı Peştamal	2.627	%93

Ürünlere harcanan toplam tutar üzerinden miraslardan giyim kuşam için ayrılan bütçenin yüzdesinin tespitinin hesaplanmasına örnektir. Örneğin tüm kürk çeşidine harcanan toplam para ve buna bağlı olarak grubundaki yüzdelik dilim ölçülmesi amaçlanmıştır.

Çalışmadaki amaçlardan biri de tereke kayıtlarında yazılı olan giysi adlarını sözlüklerdeki tanımını betimleyip modellerinin formunu izah etmektir. Bunun için gerek Tokat gerek İstanbul gerekse tüm Osmanlı coğrafyasına ait görsellerine ait giysi modellerinden faydalanılmıştır. Kıyafetlerin, arşiv tanımı ile model eşleştirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Sözlük kısmını oluştururken de kelime tanımlarının genel tanımlarının yanı sıra Tokat’taki giyim kuşam ve takıda var olan karşılığının verilmesi amaçlanmıştır.

Kadın ve erkek ana takı tablolarında veriler ürün adı, adet, ölçü ve fiyat başlıkları altında düzenlenmiştir. Ayrıca tespit edilen takı ürünleri kendi aralarında gruplandırılmıştır. Takılarda adet, çift²³, dirhem²⁴, miskal²⁵, bervec-i tahmin²⁶ gibi ölçü birimleri kullanılmıştır. Maalesef araştırmanın bu kısmında miras kayıtlarında mevcut olan

²³ “Çift: Birbirini tamamlayan iki tekten oluşan (nesneler)”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Eylül 25, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

²⁴ “Dirhem: Okkanın dört yüzde birine eşit olan 3,207 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü ve bu ağırlıkta olan bir tür gümüş para”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Eylül 25, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

²⁵ “Miskal: 4,810 gram ağırlığında olan bir ağırlık ölçü birimi”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Eylül 25, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

²⁶ Develioğlu, “Bervec: Olduğu gibi, olarak”, *Osmanlıca Türkçe*, 101.

takılar için ürünlerde isim, çeşit, toplam adet, birim ve ortalama fiyat hesaplanması yapılamamıştır. Bunların sebepleri şöyle sıralanabilir:

1.Sicillere kaydedilmiş terekelerde mevcut olan takı ürünlerinde genel kabul görececek belli tanımlamaların olmaması çalışmada problem olmuştur. Örneğin altun kolbağı bilezik²⁷, altun bilezik²⁸, altun kolbağı²⁹ ürünleri tablo yapılırken isim-ölçü ve fiyat olarak ayrı ayrı kaydedilmiş ama bu ürünler giyim kuşam tablolarında uygulandığı üzere“niteleme sıfat tamlamalı” şekilde yazılması mümkün olmamıştır. Nitelenen sıfatlar terekede kaydedildiği sırası ile kaydedilmiş ama gruplanamamıştır. Burma tabir olunur kolbağı³⁰, altun kolbağı tabir olunur burma³¹ve altun burma³² olarak kaydedilen bu ürünler aslında temelde altun burma kolbağıdır ama nitelediği sıfatlar değişik olmasından dolayı ayrıştırılamamıştır. Tablo 12’deki takılar buna örnek olarak verilebilir.

Tablo 12. Takıda İsim ve Çeşit Kavram Karmaşası

Ürün	Adet	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech	Fiyat (kuruş)	Miskal Birim Fiyat (kuruş)
Altun burma					1	120	
Altun burma				25		367	14,68
Altun burma	1			40		640	16
Burma tabir olunur altun kolbağı		1				260	
Altun kolbağı tabir olunur Burma	1-1			41 40		184 300	184/41=4,48 300/40=7,5
Altun kolbağı	1					120	120

²⁷ TŞS, 9, s. 90/1’de Rüstem Çelebi Mahallesi’nden Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi’nin mirasında altun kolbağı bilezik 33 miskal 150 kuruştur.

²⁸ TŞS, 1, s. 302/1’de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nden Zeyneb bint-i eş-Şeyh İshak Efendi’nin metrûkatında altun bilezik 26 miskal 90 kuruş olarak yazılmıştır.

²⁹ TŞS,1, s. 282/2’de Sarıgüllük Mahallesi’nde yaşamış olan Saliha (Şahbaz’ın kızı)’nın terekesinde altun kolbağı 1 adet 60 kuruştur.

³⁰ Burma tabir olunur kolbağı TŞS 28, s. 50/2’de, Hamide bint-i Emine’nin takıları içerisinde çifti 260 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³¹ Altun kolbağı tabir olunur burma TŞS 2, s. 115/1’de Kurban bint-i Ağyek’in terekesinde 1 adet 120 kuruş olarak yazılmıştır.

³² Altun burma TŞS 9, s. 132/1’de Anna bint-i Ağya’nın ziynet eşyaları arasında bervech 120 kuruş olarak kaydedilmiştir.

tabir olunur burma							
Altun kolbağı tabir olunur burma ve bilezik	1			71		320	4,5

Aynı ürün olduğu düşünülen altun burma kolbağı için üç farklı isim; adet, çift, bervech ve miskal olarak dört ayrı ölçü birimi kullanılmıştır. Bazı kayıtlardaki tek ve çift yazımı da şüphe uyandırarak fikir yürütülmüştür. Örneğin peksimet tabir olunur altun kolbağı adlı ürünün verileri miskal olarak kaydedilmiştir. $93 \text{ miskal} \times 4.810 \text{ gr} = 447,33 \text{ gr}$ olarak hesaplanmıştır. Gram ağırlığından dolayı çift kolbağı olarak düşünülebilir. Fiyatının 96 kuruş olması da fiyat ve ağırlık açısından tezat oluşturup pek mantıklı gelmemektedir. Yazım yanlışlığı olduğu düşünülen durumlarda söz konusu olmuştur.³³

Takılarda niteleme sıfat tamlamalı bir isim karışıklığı olduğu için çeşitlilik kavramı oluşmamıştır. Toplam adet ürün hesaplaması da değişkenlik ifade etmiştir. Tereke kaydında okunan şekli ile ürünler yine kendi içlerinde gruplanacaktır ama tablolar çözümleyici ve ayırıştırıcı değil bilgilendirici tablolar olacaktır.

2.Takıların bir kısmı ise toplu olarak tek fiyat belirtilerek yazılmıştır. Bu ürünlerin ikisi veya üçü farklı katagorilerde bulunan takılardan da oluşmaktadır. Buna sim kuşak ve altun yüzük³⁴, sim kuşak ve altun küpe³⁵, tor incü üzerinde altun armudiye³⁶, altun küpe ve tarak³⁷, altun incülü küpe ve sagir zümrüd küpe³⁸, altun yüzük ve burma³⁹ örnek olarak verilebilir. İki, üç veya dört ürüne ortak fiyatlandırma yapılmasından dolayı böyle toplu çıkan ürünlerde birim ve ortalama fiyat çalışması yapılamamıştır. Bu durumu daha iyi ortaya koyabilmek için birkaç örnek ürün aşağıda Tablo 13'te gösterilmiştir.

³³ TŞS 1, s. 276/1'de Lüsyen bint-i Ovannes.

³⁴ TŞS 2, s. 88/2 1'de Rukiye bint-i el-Hac Mehmed'in takıları arasında çift sim kuşak ve 1 adet altun yüzük 20 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁵ TŞS 2, s. 103/3'de Arife bint-i (baba adı yok)'ın mirasında 1 çift sim kuşak ve 1 çift altun küpe 30 kuruştur.

³⁶ TŞS 28, s. 150/2'de Munise bint-i el-Hac Mustafa'nın terekasında çıkan tor incü üzerinde altun armudiye, 1 adet tor içerine 5 miskal inci düzölüp, ucuna da 1 adet armudiye takılmıştır. 230 kuruştur.

³⁷ TŞS 2, s. 160/2'de Kerime bint-i Salih'in ziynetleri içerisinde altun küpe ve tarak 1 çift altun küpe ve 1 adet tarak 11 kuruş kaydedilmiştir.

³⁸ TŞS 1, s. 248/2'de Ayşe bint-i Salih'in terekasında altun incülü küpe ve sagir zümrüd küpe 1 çift, 1 çift toplamda 35 kuruştur.

³⁹ TŞS 9, s. 121/2'de Fatma bint-i Ali'nin mirasında altun yüzük ve burma şeklinde 1 adet ve 1 adet 5 kuruş olarak yazılmıştır.

Tablo 13. Takıda Birim ve Ortalama Fiyat Karmaşası

Ürün	Adet	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech	Fiyat (kuruş)	Miskal Birim Fiyat (kuruş)
Sim kuşak ve altun yüzük	1	1				20	
Sim kuşak ve altun küpe		1-1				30	
Tor incü üzerinde altun armudiye	1-1			5		230	
Altun küpe ve tarak	1	4				11	
Altun incülü küpe ve sagir zümrüd küpe		1-1				35	
Altun yüzük ve burma	1- 1					5	
Sagir incü ve yüzük taşı ve altunparçası	20-2				1	5	

Toplu olan takıların gruplanmasında ilk yazılan ürünün ait olduğu başlık esas alınmıştır. “Ve” bağlacı ile bağlanan ikinci ürün tam yerini ve değerlendirmesini maalesef bulamamıştır.

3. Tereke kayıtlarında farklı alanlardaki eşyalarla beraber birden fazla ürün çeşidinin tek fiyatla yazıldığı görülmektedir. Örneğin, fildişi tarak, hamam taşı (2 adet) ve leğeni ile beraber 17 kuruş olarak yazılmıştır.⁴⁰ Böyle toplu yazılan ürünlerden sadece takı olanların isimleri ve adetleri alınıp tabloya kaydedilmiştir. Tek değil ortak fiyat mevcut olduğundan birim ve ortalama fiyat tespiti yapılamamıştır. İfade edilenlere örnek olarak depelik⁴¹, fildişi tarak, sürmedan⁴² verilebilir.

Tüm bu karışıklıkların yanı sıra aynı zamanda ürünün ismi ve çeşidi tek olarak yazılmış, tek-çift olarak belirtilmiş, dirhem ve miskal ölçüleri ayrı ayrı verilerek

⁴⁰ TŞS 34, s. 71/1’de Taküke bint-i Serkez.

⁴¹ TŞS 34, s. 149/1’de Çay Mahallesi’nde Arife bint-i es-Seyyid Mahmud’un mirasında depelik 1 adet olarak toplu olarak yazılıp fiyat biçilen ürünlerdendir. Depeliğin yanında ayrıca sim kutu 1 adet, tarak 1 adet, (...) 1 adet olarak toplamda 28 kuruş değer yazılmıştır.

⁴² TŞS 20, s. 142/1’de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nde yaşamış olan Hadice bint-i Ömer’in terekisi içerisinde sim kutu maa sürmedan ve kaşık ve mercan toptan 5 kuruşa fiyatlandırılmıştır.

fiyatlandırılmış takı ürünleri de mevcuttur. Buna örnek olarak altun mengül⁴³, akarsu tabir olunur altun kolbağı⁴⁴, bilezik tabir olunur altun kolbağı⁴⁵, altun kolbağı tabir olunur arpacık⁴⁶ verilebilir. Bu ürünlerle ilgili veriler Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14. İsim-Çeşit-Ölçü-Birim Fiyatı Belirtilen Örnek Takı Ürünleri

Ürün	Adet	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech	Fiyat (kuruş)	Birim Fiyat miskal kuruş
Altun mengül		1	0,5	37		790	
Akarsu tabir olunur altun kolbağı	1			10,5		42	4
Bilezik tabir olunur altun kolbağı	1			32		160	5
Altun kolbağı tabir olunur arpacık	1					40	40

Tek isim, çeşit, ölçü ve fiyat olarak çıkan ürünler çalışma dönemi (1770-1830) içinde yer alan 1808-1839 yılları arasındaki büyük enflasyon dönemini incelemek açısından önem arz etmektedir. Altın sikke üzerinden altında fiyat artışı (enflasyon) değerlendirmesi yapmak mümkün olacaktır.

Son olarak, yapılan bir diğer değerlendirme ise, Müslim ve gayrimüslim kadın erkek terekelerinde giyim kuşam ve takı ürünlerine harcanılan paranın tespit edilmesi olmuştur. Terekedeki her bir mal grubunun tüm servet varlığı içerisindeki yüzdesi araştırılmıştır. Böylece giyim kuşam ve takının kişinin yaşam harcamalarındaki payı tespit edilmeye çalışılmıştır.

4. Literatür Özeti

Giyim kuşam ve takı ile ilgili ülkemizde çok sayıda çalışma söz konusudur. Yapılan çalışmalar alt başlıklar halinde aşağıda ele alınmıştır.

⁴³ TŞS 34, s. 173/1’de Şerife bint-i Şerif Mehmed’in mirasında altun mengül mevcuttur.

⁴⁴ TŞS 1, s. 283/2’de Şerife bint-i el- Hac Mustafa’nın terekesinde akarsu tabir olunur altun kolbağı vardır.

⁴⁵ TŞS 9, s. 122/3’de Rafia bint-i Osman’ın takıları arasında bilezik tabir olunur altun kolbağı yazılmıştır.

⁴⁶ Altun kolbağı tabir olunur arpacık TŞS 1, s. 366/1’de Rabia bint-i Salih’in ziynetleri içindedir.

4.1. Giyim Kuşam ve Takı ile İlgili Kitaplar

Tarihte kıyafetlerin iklimsel farklılıklar ve yaşam biçimleri, inanç, âdet, gelenek ve göreneklerin birleşimi olan kültürel birikimlerle biçimlendiği görülmüştür. Aynı çeşitlilik giyim kuşam çalışmalarının zenginliğinde de kendini göstermiştir.

İlk kültür aktarımcıları, ortaçağın az sayıda olan gezginleridir. Batı'nın 1096-1293 yılları arasında süren Haçlı seferlerinin ikincisini (1147) anlatırken Anadolu'dan Türk yurdu, Türkiye olarak bahsedilmesi⁴⁷ Türk varlığı ve kültürünün Avrupa tarafından tanınmaya, kabul görmeye başladığını göstermektedir. Son haçlı seferleri sürecinde ise Marco Polo, 13. yüzyılın ortasında Moğolistan'a olan yolculuğunu, 1300 yılında kitap haline getirmiştir. 14. Yüzyıl boyunca *Marco Polo Seyahatnamesi*, tüm Avrupa'ya İstanbul- Moğolistan arası İpek Yolu boyunca yaşanan kültürün aktarılması açısından en önemli eser olmuştur.⁴⁸

İbn-i Battuta ise 1325'te yaklaşık üç kıtayı gezen Müslüman seyyahdır. 1332'de Anadolu'ya gelmiş ve o da Anadolu'dan Türkiye olarak bahsetmiştir. Çeşitli milletlerin giyimi kuşamı, adetleri ve inançları konusunda seyahatnamesinde ayrıntılı bilgiler vermiştir.⁴⁹

İnsan ruhunun elbisesi bedenidir. Türk edebiyatında bu konuda yazılı eserlere *kıyafetnâme* adı verilmiştir. Bu konuda elimizde mevcut olan ilk eser Bedr-i Dilşâd bin Muhammed Oruc'un II. Murâd'a sunduğu mesnevisi olan *Murâd-nâme* kabul edilmektedir. Bu eserde insanların fiziki özelliklerinden karakter tahlili yapılmıştır. Ayrıca resimlerle de görselleştirilmiştir. *Kıyafetnâme-i Cedide* de buna örnek olarak verilebilir. İnsanın kimliğini yansıtan giysilerle, bedensel özellikleri bu yolla birleştirilmiştir. Kıyafet albümlerinin bazıları da kıyafetnâme olarak adlandırılmıştır.⁵⁰ Birçok tarihi eserin de sahibi olan Şehnameci Seyyid Lokman el Aşuri tarafından 1579'da yazılan *Kıyafetü'l-İnsâniyye fî Şemâilî'l Osmâniyye* adlı eserde devrin ünlü üstadı Nakkaş Osman tarafından tam sayfayı kaplayan on iki padişah resmedilmiştir. Kitap, feraset ilmiyle beraber padişah

⁴⁷ Salim Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?", *Akademik Bakış Dergisi* 10, S.20, (Yaz 2017), 28, Google, Mayıs 31, 2022, 16-24-28.

⁴⁸ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*, çev. Işık Ergüden ve Z. Zühre İlgelen, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019).

⁴⁹ A. Said Aykut, "İbn-i battuta", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.19, TDV Yayınları, İstanbul 1999, 361: 361-368.

⁵⁰ Koca Emine ve Fatma Koç, "Kıyafetnâmeler ve Ralamb'ın Kıyafet Albümü'ndeki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplum Giysi Özelliklerinin İncelenmesi." *Turkish Studies* 9, (11, Fall 2014): 371-394.

portrelerinin Avrupai bir tarzda yapılıp birleştirilmesi açısından ilk olması hasebi ile çok değerlidir.

Lucy M. J. Garnett, *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri* adlı eserinde 1880'li yıllarda sekiz yıl kalmış olduğu Osmanlı topraklarındaki kadınları Hristiyan (Rum, Ermeni, Bulgar, Frenkler), Yahudi ve Müslüman kadınlar (Osmanlı, Kürt, Çerkes, Yörük, Arnavut, Tatar, Çingeneler) olarak üç ana başlık altında incelemiştir. Eser kültür zenginliği açısından yapılmış büyük bir çalışmadır.

Süheyl Ünver'in bir Fransız kıyafet albümünden istifade ederek hazırladığı *Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz* adlı 48 minyatürlü çalışma öncül çalışmalar açısından önemlidir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devleti Teşkilatından *Kapıkulu Ocakları* (II. Cilt), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* ve *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı* kitaplarında bazı bölümler arasında kıyafetler hakkında bilgiler verilmiştir. Nurettin Yatman'ın *Türk Kumaşları* adlı çalışması 1945 yılında yayınlanmıştır. Ömer Lütfü Barkan, *Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1541-1659)* adlı çalışmasında askeri zümrenin servet kaynaklarındaki bilgileri en geniş çerçevede değerlendiren ilk eseri ortaya çıkarmıştır.

Emin Cenkmén'in *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri* kitabında saray kıyafetleri siyah-beyaz olarak çalışılmış ama anlatımları renklendirilerek yapılmıştır. Ayrıca kıyafetlerin sahiplerinin vazife ve yetkileri, saraydaki mevkileri, saray teşkilâtındaki yerleri ayrıntılı biçimde ele alınan kıymetli bir eserdir.

Önder Küçükerman'ın hazırlamış olduğu *Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları* adlı eserde Türk giyim tarihinin kaynakları, Osmanlı İmparatorluğu'nda dokuma sanayi, 19. yüzyılda giyim değişikliği, sanayi sergileri ve sanayi devrimi fabrikalar alt başlıkları altında incelenmiş övgüye değer bir eserdir.

Tahir Aksoy'un *Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda* isimli çalışmasında eski Anadolu ve Osmanlı Türk modası üzerine eğilinmiştir.

Son dönem çalışmalarından olan Halil İnalıcık'ın *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar* kitabı Anadolu'nun dokuma ve ticaretine önemli bir ışık tutmaktadır.

Osmanlı Kadın Giysisi adlı çalışmasında Sevgi Gürtuna bizlere 16.- 17.- 18. ve 19.yüzyılda saray, başkentli, ev ve gayrimüslim kıyafetlerinin aralarında bulunduğu resim,

minyatür, gravür çalışmalarında olduğu yüz seksen dört eserdeki kıyafetleri yorumlamıştır. Metin And'ın, *Turkish Miniature Painting The Ottoman Period* adlı eserinde giyim kuşama ışık tutacak pek çok minyatür çalışması mevcuttur.

Zeki Tez'in *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi* adlı eseri tekstil, çeşitleri ve bunların giyim kuşam kültürüne olan etkileri üzerine yapılmış ayrıntılı ve literatür örnekleme açısından görülmeye değer bir çalışma olmuştur.

Murat Çelik'in yapmış olduğu *Osmanlı İlmîye Sınıfının Kıyafet Normu ve Giysileri* adlı eser öğrenci, kadı, müftü, müderris, nakibüleşraf, kadıasker ve şeyhülislamların kullanmış oldukları giysileri incelemiştir. İlmîye sınıfında, entelektüel zihin dünyasının kıyafetlere nasıl yansıdığı ve öğrencilikten şeyhülislamlığa kadar uzanan süreçte giysilerde oluşan farklılıklar araştırılmıştır.

Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık ve Kıyafet çalışmasında Nurullah Abalı psikoloji, kültür, gelenek görenek ve din açısından bakarak giyim kuşamı incelemiştir.

Sivas Olgunlaşma Enstitüsü'nün yayınlamış olduğu *Hepimiz Bir Kilimin Desenleriyiz Sivas Yöresinde Geleneksel Giyim Kuşam* adlı eserde bu alandaki önemli çalışmalardandır.

4.2. Giyim Kuşam ve Takı ile İlgili Makaleler

Konu ile alakalı makale çalışmalarında şer'îyye sicillerinde bulunan tereke (miras) kayıtları kullanılmıştır.⁵¹ Makale düzeyinde çok sayıda çalışma yapıldığından sadece kısa bir liste sunulmuştur.

Şehir bazında yapılan araştırmalara örnek olarak Ali Açık'ın *19.Yüzyıl Ortalarında Çankırı Kazasında Giyim ve Kuşam* ve İbrahim Etem Çakır'ın *Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: 17. Yüzyılın İkinci Yarısı* isimli makaleleri verilebilir. Gülser Oğuz ve Yasemin Aktaş, *Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılın Sonlarında Gümüşhanelilerin (Şiran Kazası) Giyim Kuşam Kültürü* araştırmasını yapmışlardır. Balıkesir miras kayıtlarından ise giyim kuşam çalışmalarına Zübeyde Güneş Yağcı ve Serdar Genç, *XIX. Yüzyılda Balıkesir'de Giyim Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı* ve

⁵¹ Terekeler için daha ayrıntılı bilgi için bkz: Hülya Canbakal, "Terekelere Dair Bir Strateji Denemesi," içinde *Sonrası Kahr: Milli İktisat İktisadi Düşünce ve İktisat Tarihi*, ed: Ağır, Seven ve Kaya Alp, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2023), 401-437.

İlker Er ve Serdar Genç, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir’de Giyim Kuşam* makaleleri örnek olarak verilebilir.

Gülser Oğuz’un, *61 Numaralı Edirne Şer’iyye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü* ve Zeynel Özlü’nün, *Terekeler Işığında Bolu- Göynük’te Giyim Kuşam* isimli araştırmaları da dikkate değerdir.

Trabzon’un kültür çalışmalarına katkıda bulunan araştırmalar içerisinde Temel Öztürk’ün *1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon’da Giyim Kuşam Kültürü* ve Eyyüb Şimşek’in *On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon’da Giyim Kuşam* araştırmaları örnek olarak gösterilebilir.

Osmanlı Devleti geneli için yapılan araştırmalar da mevcuttur. Bunlara örnek olarak Ömer Demirel, Muhittin Tuş ve Adnan Gürbüz, *Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşam (XVI-XIX. Yüzyıllar)*; Sevgi Gürtuna, *Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı*; Serap Yılmaz, *Saraylı Bir Kadının Gardrobu (19.yüzyıl)*; Fatih Bozkurt, *Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları*; Nurhan Atasoy’un *Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmed Albümü* ile bağlantılı *Kıyafetnâmelerin Doğuşu ve Fenerci Mehmed Kıyafetnâmesi*; Jennifer Scarce’ın *Turkish Fashion in Transition* içinde *Principles of Ottoman Turkish Costume* çalışmaları verilebilir.

4.3. Giyim Kuşam ve Takı ile İlgili Yapılan Yüksek Lisans Tezleri

Şer’iyye sicillerinde bulunan tereke kayıtlarına göre yapılan kadın ve erkek giyim kuşamı incelenen yüksek lisans tezleri mevcuttur. Yasemin Gündoğdu, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunda Servet Unsurları ve Giyim Kuşam Kültürü (Manisa Örneği)*; Merve Yılmaz, *19. Yüzyılda Tarsus Şer’iyye Sicillerine Göre Giyim Kuşam ve Ziynet Eşyası*; Mehtap Avcı, *On Dokuzuncu Yüzyıl Harput Vilayetinde Giyim Kuşam Kültürü*; Mehmet Lale, *II. Mahmut Dönemi Kıyafet Alanında Yapılan Yenilikler* adlı çalışmaları yapmışlardır.

Sadece kadın giyim kuşamı incelenen yüksek lisans tezleri de mevcuttur. Duygu Kocabaş Atılğan, *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Yasaklar*; Elif Tuğçe Demir, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyim Kuşamında Avrupa Etkileri*; Fadime İrem, *19.Yüzyıl Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Oryantalist Yaklaşımların Günümüze Yansıması*; Hanife Celep, *Osmanlı’da Batılılaşma Hareketlerinin Kadın Giysilerine Yansıması*; Melike Ürel, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde Kadın Giyim ve Kuşamı*;

Çiğdem Palancı, *18. Yüzyıl Türk Minyatür Sanatında Kadın Figürü*; Berna Yıldırım Ataç, *18.ve 19.Yüzyıl Osmanlı Halkları Kadın Giyim Kuşamının Kültürel Etkileşim Açısından Analizi* kadın giyim kuşam alanında dikkate değer tezlerdendir. Erkek giyim araştırmalarına ise Gülnur Dilara Evliyaoğlu'nun, *19. Yüzyıl Osmanlı Batılılaşma Dönemi Erkek Giyimi* isimli tezi örnek verilebilir.

İslam dini çerçevesinde hazırlanan giyim araştırmalarına, Haydar Güngör, 'ün *Hadis Öğretilerinde Giyim* ve Ömer Işık'ın *Hadislerde Giyim Kuşamla İlgili Temel İlkeler ve Uyarılar* adlı tezleri örnek olarak verilebilir.

Mevcut literatürde giyim kuşamı inceleyen çeşitli disiplinlerden çalışmalar da yer almaktadır. Sena Öğülmüş, *18-19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Terzilik*; Şeyda Dikme, *Elazığ İlinin Kültürel Coğrafyası (Maddi Kültür Öğelerine Göre)*; Merve Gerçek, *Giyimde Kültürel Taşıyıcılık*; Arzu Kara, *18. Yüzyıl Kütahya Seramiklerinde İnsan Figürü Uygulamalarının İncelenmesi*; Arsen Kabak, *Ayak Giydirmeye Sanatı (Ayakkabı)*; Mehmet Ada Özdil, *Çok Kültürlü Toplumlarda Giyimin Kendi İnşasında Rolü: Osmanlı-Türk Modernleşmesi*; İlayda Yıldırım, *Türk Halk Kültüründe Süsleme ve Süslenme*; Tuğba Tural, *17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Giyim Kültürüne Batı Giyim Kültürünün Etkileri*; Ökkeş Hakan Çetin, *Kıyafetli Albüm ve Kitaplardaki Osmanlı Kıyafetlerinde Bazı Örnekler (1710-1820)* tezleri farklı disiplinlerde çalışılmıştır.

Şehir ölçeğinde geleneksel giyim kuşam araştırmaları da önemli bir yer tutmaktadır. Kevser Mercimek, *Kahramanmaraş Geleneksel Giyim Kuşamında Görülen Kadın Tepelikleri ve Fesler*; Emine Çalikuşu, *Samsun İli Geleneksel Kadın Giyim Kuşamı*; Hicran Altıntaş, *Trabzon İli Geleneksel Giyim Kuşam Kültürü Üzerine Bir İnceleme*; Asuman Baysan, *Van İlinin Kadın- Giyim- Kuşam-Takı Geleneği Üzerine Bir Araştırma* yapılan çalışmalardandır.

Edebiyat alanında giyimle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Örnek olarak Olcay Hiçdurmaz, *Klasik Türk Şiirinde Maddi Kültür Giyim Kuşam*; Leyla Kağnıcı, *Nedim'in Divanı'nda Mimari, Eşya ve Kıyafet*; Barış Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*; Kudret Ceran, *Karahanlı Türkçe Metinlerde Giyim Kuşam Adları*; Soner Toktar, *Türkçe Sözlükte Kıyafet Adları*; Büşra Kurt, *Türk Dilinin Giyim Kuşam Terimleri Üzerine Biçim ve Anlam İncelemesi*; Aysun Küçük Güneş, *Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim Kuşam ve İşlevleri*; Yasemin Güngör, *Derleme*

Sözlüğünde Kadın Giyim Kuşamın Söz Varlığı; Şeyma Tokat, *Dîvanu Lugâti't-Türk'te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme*; Mehmet Medeni Doğan, *Giyim Kuşam ve Kültür İncelemeleri Üzerine Türk Romanı (1870-1940)* adlı tezler verilebilir.

Tekstil alanında yapılan çeşitli bilim dallarında çalışmalar vardır. Bu bakımdan Fatih Dursun, *Şer'iyye Sicillerine Göre 18 ve 19. Yüzyıllarda Diyarbakır'da Tekstil*; Demet Kopan, *Anadolu'da Deri Giyim Tarihi*; Gülşen Öztürk, *Taraklı ve Kaynarca Bez Dokumaları; Başlıkları ve Fesler*; Hatice Yaşaroğlu, *Geçmişten Günümüze Ehram Dokuma Özellikleri ve Özgün Giysi Tasarımları*; Salime Atmaca, *Sivas'ta Dokumacılık*; Duygu Tong Bankoğlu, *Kumaş ve Giyimin Gizli Dili*; Mevlüt Oğuz, *Bitkisel Boyalarla Boyanan Alaca ve Şile Bezinin Giysi Tasarımında Kullanılması*; Meral Benli, *Türk Tekstilinde Dokumanın Tarihçesi ve Üretim İlişkileri*; Şükrü Öztürk, *Türk Kültüründe Renk Kavramı ve Renklerin Maddi Kültür Unsurlarına Yansıması* tezleri yapılmıştır.

4.4. Giyim Kuşam ve Takı ile İlgili Yapılan Doktora Tezleri

Üniversite Enstitülerinin Halk Kültürü, El Sanatları, Ev Ekonomisi, Güzel Sanatlar, Türk Dili ve Edebiyatı, Sanat Tarihi ve Tarih Anabilim Dallarında bu alanda çok güzel araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara örnek verecek olursak, Ökkeş Hakan Çetin, *Osmanlı İmparatorluk Dönemi Resim Sanatında Türk Giyim Kuşamında 1600-1700 Yılları* isimli doktora tezinde Türk giyim kuşam çeşitlemelerini, alan terminolojisine eğilerek ve ilgili görselden bir tür çizgisel alıntı yaparak oluşturulan modeli yansıtan, taslak model çizimleriyle destekleyerek belgelemeyi amaçlamıştır. Araştırma Batı'da 18. Yüzyılda gelişen Türkeri modasındaki 17. Yüzyıl izlerini gün ışığına çıkarmıştır. Sıdika Bilgen ise, *Osmanlı Dönemi Türk Kadın-Giyimi 16.yy-19.yy* adlı çalışmasıyla Osmanlı dönemi Türk kadın giyiminin biçim, model ve renk özelliklerini saptayarak sınıflandırmak, belgelemek ve bu örneklerle Türk modasının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ömer Şengül, *Kayseri Özelinde Anadolu'da Tekstil Üretimi ve Ticareti (13. Yy-15. Yy)*; Sıdika Dilek Yalçın ise edebiyat alanında *19. Yüzyıl Türk Edebiyatında Popüler Roman*'ında, incelenen zaman diliminde içindeki edebiyat ve kültür anlayışını yansıtmıştır. Fatma Ahu Mangır'ın *Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Esnaf Kıyafetleri* tezi tasarım anabilim dalında çalışılmıştır.

4.5. Tokat'la İlgili Giyim Kuşam ve Takı Çalışmaları

Tokat'ta yaşamış olan medeniyetlerin ortak olarak oluşturduğu zengin yazılı ve sözlü kültürü inceleyen çalışmalar giyim kuşam araştırmalarına katkı sunmaktadır.

4.5.1. Makaleler

Murat Hanılçe'nin *Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Tokat'ta Giyim*, Kübra Dursun'un, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokat Kadının Giyimi ve Süsü* çalışmaları 19. yüzyıl ilk yarısını inceleyen destekleyici çalışmalardandır.

Şule Sema Alkoç'un *Tokat Bileziğinin Kökeni Üzerine Bir İnceleme* ve Samettin Başol ve Şule Sema Alkoç'un beraber yapmış oldukları *Erken 19 Yüzyılda Tokat'ta Takı Kültürü: Kadınların Kullandığı Ziyet, Takı ve Süs Eşyaları* makaleleri kadın takıları alanında yapılmış çalışmalardandır.

Farklı disiplin araştırmaları da dikkat çekicidir. Şule Eğri, Tokat'ın yöresel kadın kıyafetlerini *Geleneksel Tokat İli Kadın Giysileri ve Kumaşları* isimli makalesinde ele almıştır. Neslihan Korkmaz'ın Tokat müzesindeki somut varlıklarından ortaya koyduğu, *Tokat Müzesindeki Osmanlı Dönemi Kadın Takıları* makalesi diğer alanlarda yapılmış çalışmalardandır.

4.5.2. Yüksek Lisans Tezleri

Tokat yöresi kıyafetlerinin çalışıldığı yüksek lisans tezleri mevcuttur. Örnek olarak Esen Çağlayan, *Tokat Bölgesi Folklorik Giysileri*, Süleyman Bakır, *Tokat Yöresi Giyiminin Genel Olarak İncelenmesi*, Gökhan Yılmaz, *Tokat Yöresi Folklorik Kıyafetler Üzerinde Bir Araştırma*; Hikmet Meltem Çataloluk, *Tokat İlinde Yapılan Geleneksel Takılar* isimli çalışmaları sıralanabilir. Yasemin Kılıçer, *Tokat Türküleri Üzerine Bir İnceleme*; Emin Ulu, *Tokat Çevresinde Cin Fıkraları ve Masalları*; Emine Uluöz, *Tokat Türküleri*; Kürşad Gülbeyaz, *Tokat Merkez Köyleri Manilerinin Derlenmesi ve İncelenmesi* isimli araştırmaları verilebilir.

4.5.3. Doktora Tezleri

Halk Bilimi alanında yapılan çalışmada, masallardaki giyim kuşam yansımaları, Mustafa Sargın'ın *Tokat Masalları Üzerine Araştırma ve İncelemeler* adlı doktora tezinde görülmektedir. Bu bağlamda Tokat'ın masallarını ve içindeki kültürel değerleri gelecek kuşaklara aktarmayı amaçlamıştır. Hüsnü Yücekaya'nın "*Şer'iyye Sicillerine Göre: 19.*

Yüzyılda Amasya, Kayseri, Tokat ve Trabzon Şehirlerinde Dokumacılık çalışması, alanında kıyafet araştırmaları açısından önemli çalışmalardandır. Tokat'ın tekstil üretimi ve ticaretinde diğer şehirlerle kıyaslandığında dikkate değer bir yerde olduğu gözükmemektedir.

5. Çalışmanın Kaynakları

Tez çalışmasında temel olarak Tokat Şer'iyye Sicillerinde yer alan tereke kayıtları kullanılmıştır. Ayrıca minyatürler, seyahatnameler, kıyafet albümleri, giyim kuşam ve süslenme üzerine yapılan yakın dönem incelemelerden istifade edilmiştir. Aşağıdaki paragraflarda kısaca bu kaynaklar hakkında bilgi verilecektir.

5.1. Tokat Şer'iyye Sicilleri

Siciller, genel tarih, hukuk tarihi, iktisat tarihi, sosyal yapı ve müesseseler tarihi ve tıp tarihi gibi birçok bilim dalında araştırmacılar için ana kaynak durumundadır.⁵² Genel olarak siciller; yerel tarihçiler⁵³, biyografi⁵⁴, şahıs, aile⁵⁵, vakıf⁵⁶, miras⁵⁷, ticaret hukuku⁵⁸, gayrimüslimlerin özel hukuku⁵⁹, kamu hukukunu da kapsayan hukuk tarihi⁶⁰, iktisat tarihi⁶¹, idari birimlerin yapısı ve işleyişlerine dair⁶², askeri tarih⁶³ ve tıp tarihi⁶⁴ ile ilgili

⁵² Ali Açık, *119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2022), 11-14.

⁵³ Ali Açık, "Tokat Şer'iyye Sicillerine Göre Beylerbeyi Buyurulduları", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.5 (İstanbul: 2001), 13-40.

⁵⁴ Ahmet Akgündüz, *Şer'iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümleri*1 (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları 52, 1988), 12-13.

⁵⁵ Alpaslan Demir ve diğerleri, *Tokat Nikâh Defterleri I, II* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015-2016); Ali Açık ve Şule Sema Alkoç, "Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta Aile (1811-1826)." *History Studies* 13, S.2, (April 2021).

⁵⁶ Ömer Demirel, "Sivas Vakıf Görevlilerinin Unvan ve Elkaplarına Dair", *Revak*, (İstanbul 1999), 31-35; Ali Açık, "Osmanlı Döneminde Tokat Cami Vakıflarına Bir Örnek: Gülbahar Hatun Camii Vakfı", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 12, S.2, (Tokat: Kış 2017), 1-16.

⁵⁷ Şule Sema Alkoç, "Tarihe İz Bırakmayanlardan Tokatlı Hatice Hanım," içinde *Türklerde Kadın*, ed. Alpaslan Demir- Tuba Tombuloğlu ve Oğuz Polatel (Konya: Kömen Yayınevi, 2020) 35-51.

⁵⁸ Rümeyza Kars, "Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda İç Ticaret: Ankara- Konya – Ayntab Örneği (1700-1750)," Yayınlanmamış Doktora Tezi., (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2017); Mehmet Genç'in, "17.-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000): 273-294.

⁵⁹ Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk- Ermeni Ekonomik Yapılarının Bir Mukayesesi: Tokat Örneği", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler II*, (Kayseri: 2007), 517-531.

⁶⁰ Ali Duman, "Kadı Defterleri (Şer'iyye Sicilleri), Mahiyetleri, Muhtevaları ve İslam Hukuku Açısından İncelenmelerinin Önemi", *Ekev Akademi Dergisi* 11, S.33, (Güz 2007); Fethi Gedikli, "Fuad Köprülü ve Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1, S.1, (2003): 433-441; Mehmet Genç, "Tarih Araştırmaları Üzerine Bir Yorum", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000): 358-362.

⁶¹ Mehmet Beşirli, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat'ta Fiyatlar", *Belleten*, S.270, (Ankara-Ağustos 2010): 477-515; Şule Sema Alkoç, "Osmanlı Dönemi Ev Eşyalarının Şer'iyye Sicillerine Göre Sosyal ve İktisadi Açılardan Değerlendirilmesi: Tokat Örneği (1811-1850)," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Gaziosmanpaşa Üniversitesi , 2015).

⁶² Ali Açık, "Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari Durumu ve Nüfus Yapısında Değişiklikler (1839-1880)", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27, S.2 (Sivas 2003): 299-331.

araştırmalar için çok zengin verilere sahiptir.

Şer'iyye sicilleri Osmanlı Devleti'nde kadıların nezaretinde mahkemelerde tutulmuştur. Sicil defterlerinde i'lâm, hüccet ve tereke kayıtları birinci türden belgeler, ferman, emir, buyruldu, tezkere ve berat ise ikinci türden belgelerdendir.⁶³

Tez çalışmasında toplam altı adet Tokat Şer'iyye Sicili kullanılmıştır. Bu sicillerin ilki Hicri 1185-1187/ Miladi 1771-1774 yılları arasını kapsayan 1 numaralı sicildir. Sicilin dış kapağı 29.7x 21cmdir. İç sayfalar da dış kapak ölçüsündedir. Toplam 373 varaktır. Defter, arkadan ve önden çift taraflıdır. Sayfa numaraları sicil-i mahfuz defterli denilen kısımda 1-132 sayfaya kadar üstte, 133-158. sayfa arası boş üstte, 159. sayfadan sonra sicil-i mahfuz adı verilen ikinci kısımda altta verilmiştir. Defterde 154'ü erkek, 63' kadın olmak üzere toplamda 217 tereke kaydı mevcuttur. Sicildeki kayıtların 154'ü Müslim, 63'ü gayrimüslimlere aittir. Kadın tereke toplamı 34.926,5 kuruş, erkek tereke toplamı 198.564,5 kuruştur. Toplam tereke ise 233.491 kuruştur.

2 numaralı şer'iyye sicili, Hicri 1210-1211/ Miladi 1795-1796 yılları arasını kapsamaktadır. Sicilin dış kapağı 29.7x 21cmdir. İç sayfalar da dış kapak ölçüsündedir. Toplam 300 varaktır. Defter, arkadan ve önden çift taraflıdır. Sayfa numaraları sicil-i mahfuz defterli denilen kısımda 1-89. sayfaya kadar üstte, 296-298. sayfa arası boş altta, 190-300. sayfadan sonra sicil-i mahfuz adı verilen ikinci kısımda altta verilmiştir. Defterde 118'i erkek, 51'i kadın olmak üzere toplamda 169 tereke kaydı mevcuttur. Miraslarda bulunan kadın, erkek giyim kuşam takı ürünleri belirlenmiştir. Sicildeki kayıtların 99'u Müslim, 70'i gayrimüslimlere aittir. Kadın tereke toplamı 25.048 kuruş, erkek tereke toplamı 184.330,5 kuruştur. Toplam tereke ise 209.378,5 kuruştur.

9 numaralı sicil Hicri 1219-1220/ Miladi 1804-1805 yılları arası kayıtları içermektedir. Sicilin dış kapağı 29.7x 21cm.dir. İç sayfalar da dış kapak ölçüsündedir. Toplam 177 varaktır. Defter, arkadan ve önden çift taraflıdır. Sayfa numaraları sicil-i mahfuz defterli denilen kısımda 1-98. sayfa arası üstte, 99-102. sayfa arası boş üstte, 103-137. sayfa arası üstte, 138-177. sayfa arası sonra sicil-i mahfuz adı verilen ikinci kısımda altta verilmiştir. Defterdeki tereke kayıtları içinden giyim kuşam takı ürünleri

⁶³ Mehmet Beşirli, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasından Sonra Tokat ve Çevresinde Güvenlik Sorunu", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.1, (İzmir 2003): 15-43.

⁶⁴ Hüseyin Eş, "Şer'iyye Sicillerindeki Adli Tıp Uygulamalarına Genel Bir Bakış", *Derleme Review Türkiye Klinikleri J Foren Med*13, S.1, (2016): 8-13.

⁶⁵ Yunus Uğur, "Şer'iye Sicilleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 9: 8-11.

belirlenmiştir. Toplamda 86 erkek, 44 kadın olmak üzere 130 miras kaydı incelenmiştir. Sicildeki kayıtların 86'sı Müslim, 44'ü gayrimüslimlere aittir. Kadın tereke toplamı 29.599,7 kuruş, erkek tereke toplamı 210.459 kuruştur. Toplam tereke ise 240.058,7 kuruştur.

20 numaralı sicil, Hicri 1230-1231/ Miladi 1815-1816 yılları arası kayıtları muhtevidir. Sicilin dış kapağı 29.7x 21cm.dir. İç sayfalar da dış kapak ölçüsündedir. Toplam 86 varaktır. Defter, arkadan ve önden çift taraflıdır. Sayfa numaraları sicil-i mahfuz defterli denilen kısımda 41. sayfaya kadar üstte, 42. sayfadan sonra sicil-i mahfuz adı verilen ikinci kısımda altta verilmiştir. Sicilde 33 erkek, 16 kadın olmak üzere 49 tereke kaydı vardır. Bunlardan 35'i Müslim, 14'ü gayrimüslimdir. Kadın tereke toplamı 13.403 kuruş, erkek tereke toplamı 142.810,5 kuruştur. Toplam tereke ise 156.213,5 kuruştur.

28 numaralı sicil defteri, Hicri 1238-1239/ Miladi 1823-1824 yılları arası mahkeme kayıtlarını kapsamaktadır. Sicilin dış kapağı 29.7x 21cmdir. İç sayfalar da dış kapak ölçüsündedir. Toplam 228 varaktır. Defter, arkadan ve önden çift taraflıdır. Sayfa numaraları sicil-i mahfuz defterli denilen kısımda 1-177. sayfaya kadar üstte, 177-186 arası boş üstte, 187-228. sayfa arası sicil-i mahfuz adı verilen ikinci kısımda altta verilmiştir. Defterdeki tereke kayıtları okunmuş içinden giyim kuşam takı ürünleri belirlenmiştir. Toplamda 103 erkek, 34 kadın olmak üzere 137 belge mevcuttur. Bunlardan 88'i Müslim, 49'u gayrimüslimlere aittir. Kadın tereke toplamı 47.719,5 kuruş, erkek tereke toplamı 276.701 kuruştur. Toplam tereke ise 324.420,5 kuruştur.

Son sicil 34 numaralı olup Hicri 1244-1245/ Miladi 1829-1830 yılları arası kayıtları muhtevidir. Toplam 240 varaktır. Defter, arkadan ve önden çift taraflıdır. Sayfa numaraları sicil-i mahfuz defterli denilen kısımda 1-200.sayfaya kadar üstte, 200-240.sayfa arası sicil-i mahfuz adı verilen ikinci kısımda altta verilmiştir. Sicilin dış kapağı 29.7x 21cmdir. İç sayfalar da dış kapak ölçüsündedir. Toplamda 66 erkek, 22 kadın olmak üzere 88 miras kaydı incelenmiştir. Bunlardan 63'ü Müslim, 25'i gayrimüslimlere aittir. Kadın tereke toplamı 40.006 kuruş, erkek tereke toplamı 279.646 kuruştur. Toplam tereke toplamı ise 319.652 kuruştur.

Giyim kuşam ve takı ürünleri bakımından bu şer'iyeye sicillerinde yer alan tereke kayıtları incelenmiştir. Sözlükte “geride kalan; geriye bırakılan” anlamlarındaki

“muhallef”in çoğulu olan “muhallefât” kelimesi yerine sicillerde tereke (terike) veya metrukât olarak da geçmektedir. Askeri zümre mensuplarının terekesinin kayıt altına alınması zorunludur. Sivil kesimde ise mirasçılar, alacaklıların talebi doğrultusunda veya mirasçılar arasında küçük çocuklar varsa ancak kadı –kassam⁶⁶ tereke kaydı tutabilir.⁶⁷

Tereke adı verilen mahkemelik miras kayıtlarında, fertlerin ve Osmanlı ailesinin genel durumu hakkında zengin veriler mevcuttur.⁶⁸ Bu kayıtlarda kişinin yaşamış olduğu şehir, mahalle, sokak, mesleği, ölüm nedeni, mirasçıları gibi kalıplaşmış bilgileri verildikten sonra evinde varsa dükkânında, yolcu iken öldüyse, yanında bulundurduğu eşyalar, bilirkişilerle piyasa değeri fiyatlandırılarak, kişinin var olan servet değeri hesaplanmıştır. Bu bilgiler, miras hukuku, servetin paylaşımı, gündelik yaşam, servet-statü ilişkisi, maddi kültür, tüketim alışkanlıkları, aile yapısı, Müslüman- gayrimüslim ilişkileri, demografik yapı ile alakalı araştırmalara imkân tanımaktadır. Ayrıca tereke kayıtlarında yer alan ziynet eşyaları, giyim kuşam⁶⁹, dokumalar, günlük kullandıkları eşyalarla Türk kültürü adına önemli çalışmalar için zemin hazırlamaktadır.⁷⁰

5.2. Minyatürler ve Seyahatnameler

İncelenen dönemde (1770-1830) çalışılan minyatürler önemli kaynak mahiyetindedir. *Süleymannâme*, *Surnâme-i hümayun*, *Şehinşâhnâme*, *Hünernâme*, *Nusretname*, *Şehnâme-i Selimhan*, *Eğri Fetihnâmesi*, *Nüzhet-i esrari’l-ahbar der sefer-i Sigetvar*, *el kıyafetü’l insâniyye fî şemâilî’l Osmâniyye*, *Zübdetü’t-tevârih*’te yer alan minyatürler erkeklerin giydikleri kıyafetlerin şekil, kumaş, desen ve rengi hakkında bilgi vermektedir.⁷¹

18. yüzyılda ilk olarak Levnî tarafından 1720’de hazırlanan ve *Surname-i Vehbî* olarak tanınan eserde Sultan III. Ahmed’in şehzadelerinin, üç kızının ve diğer hanım

⁶⁶ “Kassam, vefat eden bir kimsenin mirasının varislerine taksim eden memure verilen isimdir. Kadıaskere ve mahalli kadılıklara bağlı olmak üzere iki çeşit kassamlık vardır”. bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 121.

⁶⁷ Tahsin Özcan, “Muhallefât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, 405:405-406.

⁶⁸ Ahmet Akgündüz, *Şer’iye Sicilleri Mahiyeti*, 15.

⁶⁹ Gülser Oğuz, “61 Numaralı Edirne Şer’iyye Siciline Göre Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”, *Milli Folklor*, S.92 (Ankara, 2010), 106-116.

⁷⁰ Özlem Ortal Patacı, “Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Açısından Önemine Yönelik Bazı Değerlendirmeler”, *OTAM*, S. 40 (Güz 2016), 328-329: 327-354.

⁷¹ Betül İpşirli Argıt, “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, *Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* 4, (İstanbul 2015), 231: 230-263.

sultanlarının düğün şenlikleri 137 minyatür ile resmedilmiştir.⁷²

Venedikli, Gentile Bellini Fatih'in portresini bizzat İstanbul'a gelerek yapmıştır. Ama Osmanlı dünyasına ait herhangi bir çalışma yapmamıştır. Ayrıca Carpaccio, Crivelli, Tiziano ve Mansueti de bu dönemde Osmanlı kıyafetlerinden ilham alan resimler yapmışlardır.⁷³

1580-1600 yılları arasında dört İngiliz Seyyah İstanbul'a gelmişlerdir.⁷⁴ Bu gezginlerin yazdıklarında Osmanlı giyim kuşamına ait ayrıntılar mevcuttur. 16. yüzyılda İstanbul'a gelen elçi Flensburglu Lorch tek figürler halinde askeri ve halktan kişilerin resimlerini yapmıştır. Yüzyılın sonunda A.de Bruyn, J.J. Boissard, P. Bertelli, C. Vecellio Türk kıyafetlerinin gravür çizimlerini yayımlamışlardır.⁷⁵ Thomas Dallam, Moryson, Nicolas de Nikolay ve dönemin diğer yabancı yazarları da İstanbul halkının giyim kuşamı konusunda yerli kaynakları destekler niteliktedir.⁷⁶

İstanbul seyyahların ziyaretinde birinci sırada yer alsa da Tokat da gezginlerin rotasında bulunan birçok medeniyetin izlerini taşıyan önemli bir şehirdir. İstanbul'dan Bağdat ve Tebriz'e ve Samsun'dan Şam'a giden ticari yolların kesiştiği bir noktadır. Bu yüzden Osmanlı döneminde birçok gezgin, tüccar ve misyoner kente uğramış Tokat'la alakalı izlenimlerini kayda geçirmiştir. Yabancı gezginlere ait seyahatnameler araştırmalara konu olmuştur. Gelenlerin arasında, XIX. yüzyılın ortasında Tokat'ta uzun süre kalarak Ermeni misyonerlik faaliyetlerini sürdüren Van Lennep de vardır. Bölgeyi inceleyerek yazıp resmetmiştir. 1862'de Newyork'ta basılan eserinde 1854-1856 yılları arasında Tokat'ta yaşayan Müslim ve gayrimüslim halkı resmetmiştir. Bu eser, yaşam tarzını anlamak ve giyim kuşam ve takı görsellerini incelemek adına şehir için büyük bir kültür hazinesidir.⁷⁷

Burçak Evren ve Dilek Girgin Can'ın beraber yapmış oldukları *Yabancı Gezginler*

⁷² Çiğdem Palancı, "18. Yüzyıl Türk Minyatür Sanatında Kadın Figürü," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Sakarya Üniversitesi, 2019): 22-27.

⁷³ Sema Germaner ve Zeynep İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye* (İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 1989), 11.

⁷⁴ Orhan Burien, "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", Belleten, Google, Mayıs 05, 2022, belleten.gov.tr.

⁷⁵ Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlere Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 70.

⁷⁶ Argıt, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam," 232.

⁷⁷ H. J. Van-Lennep, *The Oriental Album Twenty Illustrations Oil Colours People and Scenery of Turkey*, çev. Pars Tuğlacı (Newyork: Anson D.F. Randolph, 1862).

ve *Osmanlı Kadını* çalışmasında Osmanlı topraklarını 15. yüzyıldan itibaren gezen otuz bir seyyahın Osmanlı kadını, ailesini ve kültür yapısına dair gözlemleri döneme ait resim ve minyatürlerle anlatılmıştır.

Giyim kuşamın yer aldığı seyahatnameler ve gezginlerin notlarını esas alan çalışmalara; Henry J. Van Lennep, *Travels In Little Known Parts of Asia Minor*; yine Henry J. Van Lennep'in, *The Oriental Albüm*, editörlüğünü Çağatay Özdemir ve Yunus Emre Tekinsoy'un yaptığı *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye* isimli kitap örnek verilebilir.

Makalelere ise Murat Hanılçe, *Batılı Seyyahların Gravürlerinin Gözünden XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Kenti: Tokat*; Selçuk Düğçer, *Batılı Kadın Seyyahlar İmgeleminde Osmanlı Kadını*; Hakan Tan, Ali Çakır, *Amerikalı Bir Misyonerin XIX. Yüzyıl Ortalarında Batı ve Orta Karadeniz İzlenimleri*, İbrahim Hakan Dönmez, *Yerli ve Batılı İki Seyyahın Gözüyle Osmanlı Kadını: Karşılaştırmalı Bir Analiz*; Mehmed Alaaddin Yalçınkaya, *John Murray'ın Seyahat Rehberlerine Göre Trabzon'u İç Kısımlarına Bağlayan Seyahat Güzergâhları*; Murat Hanılçe *William John Hamilton'ın Gözünden 1836'da Bir Osmanlı Şehri Tokat*; Münife Obuz, *Batılı Seyyahların Gözünden XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Payitaht İstanbul'da Kişisel Temizlik ve Bakım*; Elif Özdemir- Hülya Tezcan, *Osmanlı Toplumunda Kadın Giyiminin Seyyahlar Üzerinden İncelenmesi* çalışmaları örnek olarak verilebilir.

5.3. Kıyafet Albümleri

Avrupalıların, Osmanlılarla ilgili *costume* (kıyafet) kitapları yazma nedeni, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesinden sonra duydukları korkudur. Düşmanlarını daha yakından tanıyıp ona göre tedbir alma isteği birçok Batılı gezgin ve onların yanında görsellerin tespiti için birçok ressamın Osmanlı topraklarına gelmesine sebep olmuştur. Türklerin şehirleri, yaşam ve giyim şekilleri, mimarileri, inanç ve ibadet şekilleri, hükümdarları, orduları ve sarayları hakkında bilgi toplama amacı ile seyahatnameler ve kostüm kitapları oluşturulmuştur.⁷⁸

Avrupa'da Türk kıyafetlerinin giyildiği balolar yapılmıştır. 17.yüzyılda Hollandalı Cornelius de Bruyn dönemin Osmanlı İmparatorluğunu tanıtan en iyi gravürlerini yapmışlardır. Avrupa'dan gelen elçilerin, İstanbul'daki iyi izlenimleri ve 1699 Karlofça

⁷⁸Nurhan Atasoy, *Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmed Albümü* (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 1986), 16.

Antlaşması Türk tehlikesinden kurtulmakla daha rahat iletişim kurulmaya başlanmıştır. İstanbul'da yabancı müşterilerin siparişleri üzerine yapılan *Çarşı Ressamları Albümleri* 17.ve 18. yüzyılın toplumunu tanıtan öğeler içermektedir.⁷⁹

18. yüzyılda Avrupa'da moda olan Turqueri akımı ile ilgili geniş kapsamlı belgeler mevcuttur. 1748'de Roma'da Ressam Troy'un denetimi altında Fransız Akademisi öğrencileri Sultan'ın Sürre Alayı'nın bir karnavalda tam bir canlandırmasını yapmışlardır. Fransız Kralı'nın Doğu'daki ressamı Van Mour İstanbul'da bulunduğu otuz yılı aşkın sürede, Damat İbrahim Paşa'nın da desteğiyle yüz estamplık⁸⁰ ünlü kıyafet albümünü oluşturmuştur. Lady Montequ'e'nin İstanbul'da resmini de yapmıştır. Malta Şövalyesi Antonie de Favray İstanbul'u ve insanlarını giyim kuşamlarıyla resmetmiştir.

I. Mahmud döneminde ise 1728-1754 tarihleri arasında Abdullah Buhari önemli eserler vermiştir. Tek figür kadın ve erkek tasvirlerini içeren bir albüm hazırlanmıştır. Yüzyılın sonunda *Hubannâme* ve *Zenannâme* adında suluboya tekniği ile kıyafetlerin resmedildiği iki albüm daha hazırlanmıştır. *Atika-i Osmaniyye Risalesi* adlı bir diğer albüm ise çeşitli kıyafetlerle betimlenmiş 31 erkek, 1 kadın olarak 32 adet figürden oluşmaktadır.⁸¹

I.Abdülhamid döneminde (1775-1785), M. D'ohsson (Muradcan D'ohsson)'un 1787'de yayınladığı *Tableau General de l'Empire Ottoman* kitabında 223 resim, J.B. Hilair, Le Barbier ve L'Espinasse tarafından çizilmiştir.⁸²

Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay'ın beraber çalışarak Viyana Uluslararası Fuarı için hazırlamış oldukları *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye* adlı kıyafet albümü dönem için hazırlanmış en önemli yayınlardandır. Dönemin Ticaret nazırı İbrahim Ethem Paşa'nın tüm yurt genelinden özenle getirttiği kıyafetleri kendi konağında canlı mankenlere giydirilerek fotoğrafları çekilmiştir. Eserin, Osmanlı kostüm kitapları hakkında olan literatür çalışması kısmı da dikkate şayandır.⁸³

Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmed Albümü 1986 yılında Vehbi Koç Vakfı

⁷⁹ Koca ve Koç, "Kıyafetnâmeler ve Ralamb'ın Kıyafet," 374.

⁸⁰ "Estamp: Oyma baskı," Güncel Türkçe Sözlük, Google, Kasım 29, 2022, <https://sozluk.gov.tr>.

⁸¹ Çiğdem Palancı, "18. Yüzyıl Türk Minyatür Sanatında Kadın Figürü," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Sakarya Üniversitesi, 2019): 22-27.

⁸² İstanbul Gravürleri İsmail Hakkı Yiğit Koleksiyonu, "Rum Kadınlarının Dansı," 27, Fatih Belediyesi, Google, Mayıs 12, 2022, <https://www.fatih.bel.tr/>.

⁸³ Bkz. Eserde "Çevirmenin Önsözü" kısmında kıyafet kitapları ile ilgili ayrıntılı bir literatür taraması mevcuttur.

tarafından yayına hazırlanmıştır. Van Mour'un 100 estamplık albümü 1980 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca Nurettin Sevin'in öncelikli olarak tiyatro sahnesi ve kostümleri için hazırladığı *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış* kitabı alanla ilgili önemli eserlerdendir.

5.4. Giyim Kuşam Üzerine Yapılan Son Dönem Çalışmaları

Mahmut Şevket Paşa'nın 1905'de yazdığı *Osmanlı Teşkilat-ı ve Kıyafet-i Askeriyyesi* adlı eseri 1983 yılında *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti* adıyla yeniden yayımlanmıştır.

Musahipzâde Celal'in 1946 yılında yazdığı *Eski İstanbul Yaşayışı* kitabı Osmanlı yaşam kültürünü anlamak için önemli eserlerdendir. Reşat Ekrem Koçu'nun *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* alandaki en önemli çalışmalardan birisidir. Tahsin Öz'ün 1951 yılında yayımladığı *Türk Kumaşları ve Kadifeleri*'de önemli eserlerdendir.

Fikret Altay'ın *Kaftanlar* kitabı, Mc Lean'ın *18. Asırda Türk Askeri Kıyafetleri*, İzzet Kumbaracılar'ın *Serpüşlar* adlı eseri Osmanlı giyim kuşamını tanıtan eserler arasındadır.

Sevgi Gürtuna'nın *Osmanlı Kadını Giysisi* içerisinde minyatürler, yabancı çarşı ressamaları, oryantalist ressamlar ve gezginlerin çizmiş olduğu yüz seksen dört çalışmadaki kadın giysileri incelenmiştir. Metin And'ın *Forty Days and Forty Nights Weddings, Festivals and Pageantry In The Ottoman Empire* çalışmasında Osmanlı saray düğünleri, meydanlarda yapılan festivaller ve sokaklarda yapılan ahi geçit törenlerini anlatan minyatürlerden faydalanmıştır.

H. Örcün Barışta'nın *Osmanlı İmparatorluk Dönemi Türk İşlemeleri*, özel koleksiyonlardan derlenmiş 415 işleme örneğini belgelemiştir. Yine aynı yazarın *Türk El Sanatları* kitabında kumaşlar hakkında bilgiler verilmiştir.

BÖLÜM:1 KADIN GİYİM KUŞAMI

Lady Montegu⁸⁴ Osmanlı kültür tarihçileri için ender bulunabilecek gözlemler yapmıştır.⁸⁵ Kadın olması hasebi ile yalnızca bir kadının görebileceği Osmanlı evi, aile hayatı, büyük konakların haremalarında kadınların yaşadığı hayata şahit olup⁸⁶ yemek, eğlence, ev eşyaları, güzellik, doğum, ibadet, hamam, düğün⁸⁷ gibi konulara mektuplarında yer vermiştir. Edirne’de iken kendisi için hazırlanmış olan Türk kadını kıyafetini giyip benimsemiş, kendisine çok yakıştırdığını belirtmiştir. Elbisesinin parçalarını, özelliklerini ve kullanma şeklini arkadaşı Lady Mar’a yazmış olduğu mektupta ayrıntılı olarak şöyle ifade etmektedir:⁸⁸

“Önce gayet geniş bir şalvarım var. Bu gayet ince, gül pembesi, kenarı sırmalı kumaştan yapılmış bir şalvar. Terlikler sırma işlemeli beyaz deriden yapılmış. Şalvarın üstüne sarkan tül gömlek tamamen işlemeli. Gömleğin kolları kolumun yarısına kadar iniyor ve çok geniş. Yakasını elmas bir düğme ilikliyor. Göğüsün renk ve şekli gömlektan tamamen görünüyor. Entari ise sanki vücuda göre biçilmiş bir ceket. Fakat benimki beyaz Şam kumaşından yapılmış, kenarı ise gayet kalın sırma işlemeli. Bu çeşit elbiselerde düğmenin elmas veya inci olması lazım. Kollar arkaya doğru genişliyor. Uzun ve dar. Mintanım ise şalvarımın kumaşından. Elbise vücuduma çok uygun. Uzunluğu ayaklarıma kadar. Bele aşağı yukarı dört parmak genişliğinde bir kemer takılıyor. Zengin kadınların kemerleri elmas ve sair kıymetli taşlarla süslü. Fazla masraf olmasın diye bazılarını işlemeli satenden yapıyorlar. Ayrıca önden bir elmaslı toka ile bağlanıyor bu kemerler. Türk kadınları kürkü bir ev elbisesi olarak bazen giyip bazen çıkarıyorlar. Bu kürkler ağır dibadan, içleri samurla kaplanmış, kolları omuzlardan aşağı inmiyor. Benimki kenarları sırmalı yeşil kürk. Başa giyilen şapkalara kalpak deniliyor. Kışın giyilenleri inci ve elmaslarla işli kadifeden, yazın ise bol sırmalı kumaştan yapılıyor. Başın öbür yanındaki saçlar da toplanıyor, üstüne çiçek veyahut sorguç gibi şeyler konuluyor. En revaçta olanı da muhtelif taşlardan müteşekkil büyük bir demet takmak. İncilerden çiçek goncaları, elmaslardan yaseminler, yakutlardan güller, sarı yakutlardan da fulyalar yapılıyor. Bütün bunlar o derece güzel yapılıyor ki daha güzelinin yapılabileceğini tasavvur edemezsiniz. Saçlar olduğu gibi arkaya dökülüyor, inciler ve fiyonklarla örgüler yapılıyor. Hangi sınıftan olursa olsun iki yaşmak örtünmeden sokağa çıkmıyorlar. Bu örtülerden biri gözler açıkta kalmak üzere yüzü örtüyor, diğer saçlarını örtüp vücutlarının yarısına kadar arkalarından

⁸⁴ Mary Wortley Montagu (Lady Montagu), *Şark Mektupları 1717-1718* (Ankara: Dorlion Yayınları, 2022), 145. Lady Montagu, III. Ahmed döneminde 1717-18 yılları arasında İstanbul’da görev yapan İngiliz sefiri Milord Montegu’nün eşi.

⁸⁵ Lady İngiltere’de iken çiçek hastalığı geçirmiştir. Osmanlı topraklarında, çiçek hastalığını önlemek için farklı bir metot uygulandığını tespit etmiştir. Toplumda, kadınlar arasında halk şifacıları olarak tanınan yaşlı kadınların, bu hastalığa karşı çocukları ve gençleri aşıladığını görmüştür. Kendi oğlunu da bu yöntemle şifacı hanımlara aşılatmıştır. İngiltere’ye geri döndüğünde aşılama metodunu orada anlatmış ve uygulamaya koydurmuştur. Bkz. Miri Shefer- Mossensohn, *Osmanlı’da Bilim Kültürel Yaratı ve Bilgi Akışı* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 151-52.

⁸⁶ Gülser Oğuz, “Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın Eşi Fatma Sultan’ın Giyim Kuşamına Dair İzler,” (Uluslararası Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Sempozyumu, Nevşehir, Kasım 9-12 2017).

⁸⁷ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718* (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978), 75-81; 106-107; 123-130; 131-138.

⁸⁸ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*, 51-52-53.

sarkıyor. Bir ferace ile vücutlarını kapatıyorlar. Feracesiz sokağa hiçbir kadın çıkamıyor. Bunlar kışın çuhadan yazın da ince ipekli kumaştan yapılıyor.”

18. yüzyılın ünlü nakkaşı Levnî'nin albümünde, son derece şık giysilerle betimlenen kadın giyimini şöyle ifade etmiştir:⁸⁹

“Osmanlı hanımlarının hemen hepsinde şeffaf iç gömlek, kalçalara kadar inen hırka, şalvar, yakaları dekolte, uzun ya da kısa üstlükler, taşlarla süslenmiş şık pafta kemerler, genellikle kenarı kıvrık değişik biçimli hotozlar kullanmışlardır. Şalvarlar desenli veya çizgilidir. Uçları işli uçkurları vardır.”

Mevsimlik kıyafetleri ise “Kısa hırkalar, üstlükler küçük serpme ya da iri çiçek desenlidir. Çok canlı renklerde. Hırka ve üstlüklerin yenleri değişik kesimlidir. Dirsekten aşağı sarkan uçları parçalı kesilmiş ve şeritlerle süslenmiştir” şeklinde tanımlanmıştır.

Van Lennep, *İstanbul Ermeni Hanımı Evde* adlı çalışmasında Osmanlı hanımını çok güzel betimlemiştir.⁹⁰

“Başa giyilen şapka renkli ve çiçekli bir muslin mendilden oluşur, genellikle çiçeklerin veya bir meyvenin çok güzel bir taklidi olan ipek bir kenarla sınırlanır. Bu belki de giyimin en zarif tarafıdır. Giyenin saçlarına da biçim vermiştir. Saçlar ya ortadan ya da yandan ikiye ayrılır. Parlak bir renkte saf ipekten, çiçekli ve çizgili bir kumaştan yapılan elbise göğüs üzerinden çaprazlama geçer. Kemerin altından üçe ayrılır. Uzunluğu modaya bağlı değişir. Belin çevresine dolanan kemer genellikle gösterişli ancak küçüktür. Giyilen ceket uzundur. Üzerinde işlenmiş süsler basit ve azdır. En gözde kürk ermin taklidi olan leopardır. Terlikler genellikle kırmızı, mavi ve beyaz saten üzerine altın veya gümüş iplikle incelikle işlenmiştir. Mücevherler boyuna, bileklere, parmaklara ve kulaklara takılır. Baş da mücevherlerle süslenmiştir.”

Seyyahların yapmış oldukları bu anlatımlar, çalışmada Tokat şehrindeki kadın giyim kuşamı ürünlerini tanımlama açısından yol gösterici olacaktır.

1.1. KADIN İÇ GİYİMİ

İç giyim bedeni soğuktan korumak, kişisel temizlik ve dış giysilerin kirlenmesini önlemek amaçları ile kullanılmıştır.⁹¹ Fert olarak kullanılma ihtiyacı duyulduğu için zorunluluktan doğmuştur. Zaman içerisinde kültürel değerlerle çeşitlenmiştir.⁹² Don kullanımında Osmanlı giyim geleneği, Orta Asya giyim kültürünün devamı niteliğindedir.⁹³ Kadın iç giyimi don, gömlek, içlik ve uçkurdan oluşan kıyafetleri kapsamaktadır.

⁸⁹ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 42.

⁹⁰ Van Lennep, *The Oriental Album*, 105.

⁹¹ Ayşe Saltabaş, “İç Çamaşırının Tarihi ve Günümüze Olan Etkileri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul Haliç Üniversitesi, 2015), 160.

⁹² Çiğdem Ertikin, “XIX ve XX. Yüzyıl Şadiye Ulusoy ve Cüneyt Ayrıl’a Ait Koleksiyonlardaki İç Giyim Örneklerinin İncelenmesi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Nişantaşı Üniversitesi, 2017), 13-86-97.

⁹³ Ayşe Saltabaş, “İç Çamaşırının Tarihi.” 161.

1.1.1. Don

Sözlükte bu giysi, vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi olarak geçmektedir.⁹⁴ Kadın iç donlarının paçaları topuğa kadar inmemiştir. Baldırların yarısına kadar gelen paça ağızları süslenen bir giysi çeşididir. Şiirlerde don; devlet donu, sabır donu, gam donu, aşk donu, cemal donu olarak nitelendirilmiştir.⁹⁵ *Yazı Bozulmazmış* adlı masalda hükümdar mavi gözlü, sarı saçlı güzel kızını hükümdarlara lââyık görür. Kara tenli, kara donlu vezirin oğluna kızını vermez. Masalda kara don beğenilmeyen bir giysidir.⁹⁶

Miras kayıtlarında don, cedit don, köhne don, bez don, ketan don, işleme don, mendil don⁹⁷, çiçekli don, ayak donu⁹⁸, müstamel ayak donu, köhne ayak donu, Şam alacası don, alaca ayak donu, kutni ayak donu, kıvırtma don, köhne çiçekli ayak donu çeşitleri vardır.

1.1.2. Don ve Şalvar İçin Gerekli Yan Ürün: Uçkur

Asıl Türkçesi “içkur” olup iç donlarını bağlamak için kullanılmıştır.⁹⁹ İç donu, şalvar gibi vücudun alt kısmına giyilen her şey belden uçkur denilen ince kuşakla tutturulmuştur. Bunun için kıyafetin üst kenarına uçkurun içinden geçtiği “uçkurluk” adı verilen bir yer yapılmıştır. Bir boru şeklinde olan uçkurluk, iç donuna donun kendi bezinden konulmuştur. Şalvarda ise başka bir kumaştan bel kısmına dikilip eklenmiştir. Uçkurlar örgüden veya kumaştan yapılmıştır.¹⁰⁰ Genellikle 20-25 cm eninde 225-230 cm boyunda olan uçkurlar önceleri dar enli yapılırken 18. yüzyılın sonuna doğru genişlemiştir. Üzerine bereket simgesi sayılan bol çekirdekli meyveler, çeşitli çiçek, yaprak ve yaşam ağacı betimlemeleri işlenmiştir.¹⁰¹

Tokat kadın miras kayıtlarında, müstamel uçkur, köhne uçkur, sade uçkur, işleme uçkur¹⁰², cedit işleme uçkur çeşitlerine rastlanmıştır.

⁹⁴ “Don”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Ocak 28, 2023, <https://sozluk.gov.tr>.

⁹⁵ Olcay Hiçdurmaz, “Klasik Türk Şiirinde Maddi Kültür Giyim-Kuşam,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Atatürk Üniversitesi, 2009), 23.

⁹⁶ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim- Kuşam ve İşlevleri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Kafkas Üniversitesi, 2022), 40.

⁹⁷ TŞS 20, s. 66/1; Fatma bint-i- Feyzullah’ın terekesinde mendil don, 2 adet 5 kuruş olarak kayıtlıdır.

⁹⁸ TŞS 2, s. 151/1; Abide bint-i- Ömer’in terekesinde ayak donu, 6 adet 10 kuruş olarak kayıtlıdır.

⁹⁹ Nurettin Rüştü Büngül, “Uçkur”, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, C. 2, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1978, 106.

¹⁰⁰ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 236.

¹⁰¹ Yapı Kredi İşleme Koleksiyonundan Örnekler, “Kumaş K”, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, 1999), 112.

¹⁰² TŞS 1, s. 361/2; Şerife bint-i elkerim’in terekesinde işleme uçkur, 8 adet 10 kuruş olarak kayıtlıdır.

1.1.3. Gömlek

Doğrusu “g nlek” tir. Gün; deri, ten demektir. Çıplak tene giyilmiştir. Kadın gömlekleri ayak bileklerine kadar uzun dikilmiştir. İnce ve yumuşak bezden, düz beyaz, beyaz üzerine kırmızı, sarı, mavi renklerin uçuk tonları ile  ubuklu olarak dokunmuştur.¹⁰³ Farsçası “pirehen” adı ile de divan şiirinde anılmıştır. G mleğın v coda doğrudan temas etmesi açısından sevgili ile vuslatta olduğu hayal edilmiştir. Pirehenin bedeni incitmeyen ince ve narin kumaşı, g l yapraklarına benzetilmiştir. Dini metinlere göre, Hz. Yusuf, babası Hz. Yakup’a yollamış olduğu g mleğının kokusundan, babasının görmeyen gözleri açılmıştır. Hz. Yusuf’un hayatta olduğunu anlamış kavuşmada g mleğın Hz. Yusuf’u, sevgiliyi ifade etme rolü vurgulanmıştır.¹⁰⁴ Tokat yöresine ait olan bir türküde ise “Varamam yârim de yollarım yokuş, Ak gömlek üstüne d kt rm ş nakış” diyerek sevgili ile kavuşma arzusunda yine bir gömlek imgesi kullanılmıştır.¹⁰⁵

Elbise-i Osmaniyye’de *Yanyalı Zengin Arnavut Hanımı*’nın kıyafeti tüm ince ayrıntılarıyla anlatılırken giymiş olduğu bürümcük g mleğın tüm giyim kuşamının içine nasıl yerleştiği şöyle ifade edilmiştir:¹⁰⁶

“Arnavut hanımı, başlık olarak kırmızı keçeden basık ve şık bir fes giymiştir. Fesin mavi püskülü ucunda küçük altın küreler asılmıştır. Salına salına yürürken uyumlu bir sesle birbirine  arpırlar. B r mc kten gömleği, gümüş simli ve ajurlu nakışlarla süslüdür. Uzun ve açık kolları olan bir entari,  ıngırak çiçeği şeklinde düğmeleri olan yelekle uyumludur. Yeleğın üstüne kol uçları entariye göre daha geniş ve daha uzun bir mintan giyilir. Yelek ve mintan entariyi tamamen kapatmaz. Giysinin    parçası aynı kumaştandır. Onları süsleyen görkemli nakışları vardır. Nakış içerisinde her ayrıntı çok önemlidir. Kadifeden, kolsuz, üzeri nakışlarla süslüdür. Giysinin diğer bölümlerinin tek düzeline karşın, cübbe parıltılı, yoğun ve yumuşak rengi ile denge sağlanmıştır. Cübbenin üzerinde kaytan şeklinde şerit çekmeler, kenar şeritleri ve son süslemeler gözler üzerine serilmiştir. Çok basit üstlerinde s s olmayan pabuçlar giymiştir. Kulakta iddiasız bir takı ile soylu ve ağırbaşlı bir giyimle bütünlük içerisindedir.”

Kullanılma durumlarına göre; cedit (yeni) g mlek¹⁰⁷, müstamel (kullanılmış) gömlek, köhne (eski) gömlek, köhne bez gömlek miras kayıtlarında mevcuttur.

G mleklerde ayrıca dokuma  eşitleri farklı olan ürünler mevcuttur. İpekli gömlek ve ketan gömlek bunların arasındadır. İpekli¹⁰⁸ gömlek, cedit ipekli g mlek¹⁰⁹, müstamel

¹⁰³ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 125.

¹⁰⁴ Nihat  ztoprak, “Divan şiirinde Giyim Kuşam  zerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4,(İstanbul 2010), 129-130: 103-154.

¹⁰⁵ Emine Uzunöz, “*Tokat Türküleri İnceleme ve Metinler*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Atatürk Üniversitesi, 2019), 390.

¹⁰⁶ Osman Hamdi Bey ve Launay, “*Elbise-i Osmaniyye*”, 111-13.

¹⁰⁷ T S 1, s. 276/1’de Lüsyen bint-i Ovannes’in terekesinde cedit gömlek, 7 adet 28 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁰⁸ “İpek: İpek b eği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel”, Güncel T rk  Sözlük, Google, Ocak 28, 2023, <https://sozluk.gov.tr>.

ipekli gömlek, köhne ipekli gömlek, ipekli gömlek Halebi, ipekli ketan gömlek, gügül ipekli gömlek, ipek kenarlı müstamel gömlek, harir¹¹⁰ gömlek¹¹¹, köhne harir gömlek türleri terekelerde vardır. Ketan¹¹²gömlek, müstamel ketan gömlek, işleme ketan gömlek¹¹³, ketan bez gömlek yine tereke kayıtlarında çıkan çeşitlerdendir. Bir Tokat manisinde “Keten gömlek beden dar, Beni koyup giden yar, Sen bana kıymaz idin, Sana bir öğretene var” deyip derdini anlatırken keten gömleği sözlü kültürle buluşturmuştur.¹¹⁴

Miras kayıtlarında başka gömlek çeşitleri de yazılmıştır. D’Ohsson, yazdıklarında Türk kadınlarının doğal güzelliğini övmüş ve kullandıkları giysiler hakkında bilgi vermiştir. “Bütün kadınlar özellikle yazın, üstlerine “bürüncük” denen, ince bezden yapılma, topuklarına kadar inen, uzun yenli gömlekler giymişlerdir. Fazla bol olduğu için göze ilk önce komik gelebilir ama elbise ile uyumlu bir bütünlük oluşturmuştur.”¹¹⁵ Kıvırtma¹¹⁶, gömlek¹¹⁷, müstamel kıvırtma gömlek, helali¹¹⁸gömlek¹¹⁹, melez¹²⁰gömlek¹²¹, bürümcek¹²² gömlek, işleme gömlek¹²³, işleme ve bürümcek gömlek, ipekli melek(?) tereke kayıtlarında mevcuttur. Tokat’ta “bürüncük” gömleğe “bürümcek” denildiği tespit

¹⁰⁹ TŞS 34, s. 37/2; Ümmügülsüm bint-i İbrahim’in terekesinde cedid ipekli gömlek, 1 adet 30 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹¹⁰ “Harir: Arapça ipek”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, 28 Ocak, 2023, <https://sozluk.gov.tr>.

¹¹¹ TŞS 28, s. 42/1’de Hadice bint-i Mehmed’in terekesinde harir gömlek, adet olarak değil dirhem ölçüsü ile yazılmıştır. 250 dirhem 30 kuruş olarak kayıtlıdır. Mirasta ayrıca 10 adet ipekli gömlek 90 kuruş olarak verilmiştir.

¹¹² “Keten: 1.Ketengillerden, çiçekleri mavi renkte ve beş taç yapraklı, lifleri dokumacılıkta bir bitki. 2. Bu bitkinin liflerinden yapılmış dokuma” Güncel Türkçe Sözlük, Google, Ocak 28, 2023, <https://sozluk.gov.tr>. Tereke kayıtlarında *ketan* olarak okunmuştur.

¹¹³ TŞS 2, s. 114/1; Ayşe bint-i Mehmed’in terekesinde işlemeli ketan gömlek, 1 adet 2,5 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹¹⁴ Kürşad Gülbeyaz, “Tokat Merkez Köyleri Manilerinin Derlenmesi ve İncelenmesi,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (İstanbul Teknik Üniversitesi, 1998), 19.

¹¹⁵ Görtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 39.

¹¹⁶ Barış Dağlı, “Kıvratma: Kıvrılmış iplikten el tezgâhında dokunan kıvrıcık bez, bürümcek. İpliği ısıtılarak dokunur”, “*Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2015), 170. İncelenen terekelerde *kıvratma* olarak okunmuştur.

¹¹⁷ TŞS 28, s. 69/1’de kayıtlı Abide bint-i Osman’ın terekesinde kıvratma gömlek, 5 adet 25 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹¹⁸ Sevrüktekin, Gündüz ve Eray, “Helâli (Hilâli): Bir teli keten ipliğinden bir teli ipekten ince- kırık dokunan ipek kenarlı gömlektir. Bu gömleklerin kollarının üst parçasına *sığıza*, etekten bileğe kadar olan kısma *yen kapağı* denmiştir. Kenarlarına çeşitli özellikte oyalar yapılmıştır”, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 68.

¹¹⁹ TŞS 2, s. 10/2; Şerife bint-i Mahmud’un terekesinde helâli gömlek, 3 adet 15 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹²⁰ Barış Dağlı, “Melez: Gömleklik ipekli kumaş, ipek ve pamuk ipliğiyle dokunmuş bez, kefenlik bez”. “*Kelime Kazanımı Üzerine.*” 194.

¹²¹ TŞS 1, s. 233/3; Şehzade bint-i Parsam’ın terekesinde melez gömlek, 5 adet 6 kuruştur.

¹²² Barış Dağlı, “Bürümcek: Tamamı ile ham ipekten ve bazen de pamuk karıştırılarak yapılan yerli dokuması ince bez, yazlık kumaş. Helâli ve melez bu dokumanın çeşitlerindendir” “*Kelime Kazanımı Üzerine.*” 54. İncelenen terekelerde *bürümcek* olarak tespit edilmiştir. TŞS 1, s. 269/2; Hüsnüşah bint-i Abdullah’ın terekesinde bürümcek gömlek, 1 adet 3 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹²³ İşleme gömlek bu çalışma da mevcuttur. Bkz. Kübra Dursun, “19 yüzyıl Ortalarında Tokat Kadınının Giyimi ve Süsü,” (*Tokat Sempozyumu*, Tokat, Mart 01 2012), 447.

edilmiştir.

1.1.4. İçlik

Kışın esvap altına giyilen kolsuz pamuklu yeleğe içlik denir.¹²⁴ Bu yeleğe zıbın adı da verilmiştir. Eskiden kışın kaftan altına mutlaka bir içlik giyilmiştir.¹²⁵ Köhne içlik, çit içlik, peten içlik, kutni içlik çeşitleri mevcuttur.

Fotoğraf 1. İç Giyim Görseli¹²⁶



Kadın iç giyimini gösteren kıvrırtma gömlek ve don Tokat'a ait kültürel somut varlıklar içerisinde. Kadınlar tarafından elde eğirdikleri pamuk ipliğiyle, kendi dokuma tezgâhlarında dokudukları kumaşlardan diktikleri iç giyimi ev içi üretim ürünlerindendir.

Tablo 15'de kadın iç giyim çeşitleri olan içlik, gömlek, don ve uçkura ait ürün çeşidi, miras kayıtlarında çıkmış olan kıyafetlerin adet toplamları, fiyatları belli olan iç giyim eşyalarından toplam fiyatları ve ürünlerin hangi fiyat aralığında olduğu gösterilmiştir.

Tablo 15. Kadın İç Giyimi Ürün Analizi

Kadın iç giyimi	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (Kuruş)	1. Ana Tablo Birim Fiyat Aralığı
Don çeşitleri	23	283	332	0,5-12 kuruş arası
Uçkur çeşitleri	6	229	179,5	0,2-12 kuruş arası
Gömlek çeşitleri	37	583	2109	0,5-30 kuruş arası
İçlik çeşitleri	7	35	135	0,5-30 kuruş arası
Toplam	73	1.130	2.755,5	0,2-30 kuruş arası

¹²⁴ TŞS 20, s. 173/1'de kayıtlı Zeyneb bint-i Ahmed'in mirasında içlik, 1 adet 2 kuruş olarak çıkmıştır.

¹²⁵ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 133; Farklı bir tanım olarak ise Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 48'de adlı eserinde baş örtmek için kullanılan yaşmağın bele kadar sarkıtılan kısmının *içlik* olarak adlandırıldığını ifade etmektedir.

¹²⁶ Tokat Şehir Müzesi.

Tablo 15’de gömlek ürün çeşidi, diğer iç giyim türleri arasında en fazla paya sahiptir. Don ikinci sırada gelmektedir. Uçkur çeşitleri fiyat aralığında en ucuz ürün olurken, içlik çeşitleri en fazla fiyat aralığına sahiptir. İç giyim grubunda en pahalı ürün içlik çeşitlerinde çıkmıştır. Kadın giysileri içinde kıyasladığımızda en ucuz giysi fiyat aralığı iç giyim ürünlerindedir. En pahalı ürünler peten içlik¹²⁷ ve cedit ipekli gömlek¹²⁸ 30 kuruşa, en ucuz ürün 0,2 kuruşa uçkurdur.¹²⁹

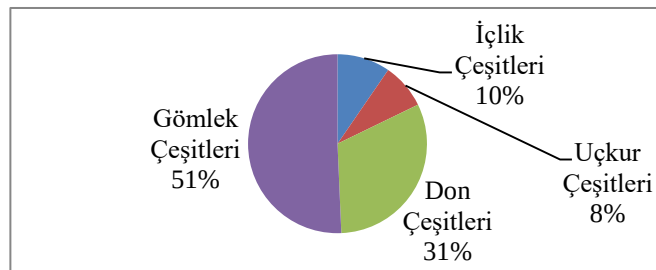
Aşağıdaki tabloda, gömlekte yeni-kullanılmış ve eski olarak kaydedilmiş ürünlerin ortalama birim fiyatları hesaplanmıştır.

Tablo 16. Kadın Giyim Kuşam I. Ana Tablosuna Göre Kadın İç Giyimi Gömlek Ortalama Birim Fiyatları

Cedit (yeni) Gömlek			Müstamel (kullanılmış) Gömlek			Köhne (eski) Gömlek		
1.AnaTablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
7	28	4	20	42	2,1	25	69	2,76

Yukarıdaki tabloda eski gömleğin ortalama fiyatının kullanılmış gömlekten az da olsa daha pahalı olması dikkat çekicidir. Yeni gömleğin ortalama fiyatı ise hemen hemen kullanılmış gömleğin iki katıdır.

İç giyim ürünlerinin çeşit oranları (bkz. Grafik 1), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 2) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 3) aşağıdaki gibidir.



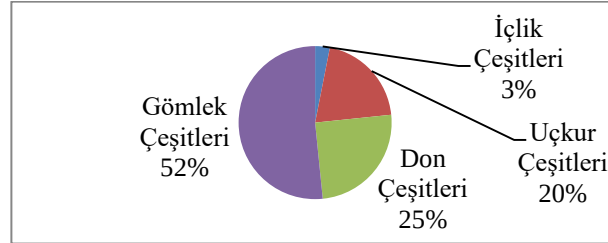
Grafik 1. Kadın İç Giyimi Ürün Çeşitleri

¹²⁷ TŞS 28, s. 39/1; Ayşe bint-i Mustafa'nın miras kaydında mevcuttur.

¹²⁸ TŞS 34, s. 37/2 Ümmügülsüm bint-i İbrahim'in metrukâtındadır.

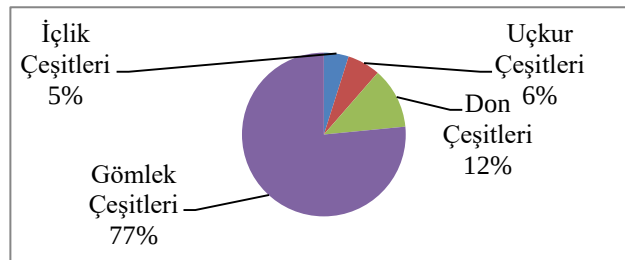
¹²⁹ TŞS 2, s. 10/2; Şerife bint-i Mahmud'un terekesindedir.

İç giyiminde gömlek çeşit olarak en fazla ürün çeşidine sahiptir. Don, içlik ve uçkurun toplamı neredeyse terekelerde mevcut olan gömlek çeşitleri kadardır. Kayıtlarda çeşit olarak fazla olması kadın giyiminin ilk mayasının gömlekler olduğu izlenimini vermektedir.



Grafik 2. Kadın İç Giyimi Toplam Adet Yüzdeleri

İç giyiminde toplam adet olarak gömlek diğer grupların toplamı kadardır. Donun ise neredeyse gömleğin yarısı kadar çıkmasıyla “bir don bir gömlek” sözünün doğruluğu tartışılır olmuştur. Çalışmaya göre durum “bir don iki gömlek” olarak tespit edilmiştir. Donun adet olarak gömleğe eşit sayıda olmaması, çok kişisel bir ürün olmasından dolayı miras kayıtlarına hepsinin geçirilmediğini düşündürmektedir. Uçkur, birden fazla giyside kullanılabilen seyyar yardımcı üründür. Aynı zamanda birden çok sayıda kıyafette hem donda hem şalvarda ihtiyaç dâhilinde kullanılmıştır. İçliğin ise Tokatlı hanımlar tarafından çok fazla tercih edilmediği görülmektedir.



Grafik 3. Kadın İç Giyimi Toplam Fiyat Payları

İç giyiminde toplam fiyat paylarında gömlek çeşitleri tüm grubun dörtte üçünü oluşturmaktadır. İpekli gömlek, harir gömlek gibi pahalı olan ürünler mevcuttur. Donda üst sınır 12, gömlekte ise 30 kuruştur. Görüldüğü üzere gömleğin fiyat yelpazesi daha geniş bir aralıktadır. İçlik, miras kayıtlarında ender çıktığı için en az payı almıştır.

1.2.KADIN ALT GİYİMİ ŞALVAR

Hem erkek hem de kadınların giymiş olduğu bol ağılı, geniş üst donudur. Kadın şalvarları en ağır ipeklilerden adi pamuklu bezlere kadar her türlü kumaştan kesilmiştir. Çeşitli boy ve biçimlerde aynı modellerde iki cins tarafından kullanılmıştır.¹³⁰ Şalvar, iç donu üzerine giyilmiştir.¹³¹ Cep ve uçurluk ağızları sırma ile işlenmiştir.¹³² Paçalı ve paçasız olmak üzere iki çeşit dikilmiştir. Paçasız şalvarlar torba biçiminde, belden uçkurla bağlanan zengin görünümlü ayak üzerine drapelere¹³³ düşen geniş modellerdir. Paçalı şalvarlar ise normal genişlik ve uzunlukta olup evde giyilmektedir. Canlı renkler kullanılmıştır.¹³⁴ Garnett, bu kıyafetin diğer kıyafetlerle uyumunu bizlere “Bir Osmanlı hanımının ev içi kıyafetleri son derece güzeldir. Kenarlarına oya dantel işlenmiş kollu bir bürümcük mintandan, kırmızı ipek bir şalvardan ve üzerine giyilen bir tür yelekten oluşur.” diyerek ifade etmiştir.¹³⁵

Kullanım durumlarına göre, şalvar¹³⁶, cedit şalvar, müstamel şalvar¹³⁷, köhne şalvar¹³⁸ çeşitleri miras kayıtları arasında mevcuttur.

Şalvarlar kendi aralarında çeşitlendirilebilirler. Dikildikleri kumaşların türlerine göre de isimlendirilmişlerdir. Kutni şalvar, müstamel kutni şalvar, kutni beyaz şalvar, kutni alaca şalvar¹³⁹, göz acem kutnisi şalvar¹⁴⁰ miras kayıtları arasında çıkmıştır.

Desen ve renk türlerine göre şalvarlar arasında alaca şalvar¹⁴¹, Halep alacası şalvar¹⁴² ve köhne alaca şalvar çeşitleri miras kayıtları arasında mevcuttur. Çiçekli

¹³⁰ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 247.

¹³¹ Olcay Hiçdurmaz, “Klasik Türk Şiirinde.” 24.

¹³² Bingül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, 69.

¹³³ “Drape: Fransızcadan alınmış bir kelimedir. Kıvrımları güzel düşürmek anlamına gelir. Kumaş özelliğine göre yapılan pilelerin vücudu sararak dökülüşüne drape denir.” Kumaşbilgi, Google, Mayıs 9, 2023, <https://www.kumasbilgi.com>.

¹³⁴ Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 97- 127.

¹³⁵ Lucy M.J. Garnett, *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri* (İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2009), 500.

¹³⁶ TŞS 20, s. 77/2; Şerife bint-i Ali'nin terekesinde 2 adet 15 kuruştur.

¹³⁷ TŞS 20, s. 142/1; Hadice bint-i Ömer'in terekesinde cedit şalvar 2 adet 25 kuruşa, müstamel şalvar 2 adet 10 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹³⁸ TŞS 20, s. 60/1; Fatma bint-i Hüseyin'in terekesinde 1 adet 2,5 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹³⁹ TŞS 1, s. 273/1; Zaniye bint-i Ayzek'in mirasında 2 adet 5 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁴⁰ TŞS 1, s. 271/2; Annamane bint-i Karabed'in mirasında 1 adet 3 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁴¹ TŞS 1, s. 279/1; Şehriban bint-i Abdullah'ın mirasında 1 adet 1 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁴² TŞS 1, s. 283/2; Şerife bint-i el-Hac Mustafa'nın mirasında 1 adet 2 kuruş olarak kayıtlıdır.

şalvar¹⁴³, müstamel çiçekli şalvar¹⁴⁴, köhne çiçekli şalvar¹⁴⁵, Hatayi şalvar¹⁴⁶ desenlerine göre adlandırılan şalvar çeşitlerindendir.

Sandal şalvar, elvan şalvar, atlas şalvar¹⁴⁷, zenne şalvar¹⁴⁸, çit şalvar, çit yüzlü şalvar, çitari şalvar, şerbab şalvar, beledi şalvar, sagir çakşır¹⁴⁹, işleme çakşır, dikilecek şalvar, miras kayıtlarında çıkan diğer çeşitlerdendir.

Fotoğraf 2.Şalvar Görseli¹⁵⁰



Cariye çalışmasında kıyafet *paçasız şalvar* ve giysi kombini açısından önemli bir görseldir. Giysiyi oluşturan sarı paçasız (drapeli-dökümlü) şalvarının üstüne giyilen üç etek elbisenin dekolteli yaka ve kollarından gözükken şeffaf dokulu gömlek, onun üstüne yeşil renkli, kenarları saçak şeritli, kollarının yen uzunluğu ile muhteşem olan bir elbise, belinin tam ortasına sarılmış önden düğümlü kırmızı şal kuşak, başında renkli baş yemenisi ve onu süsleyen sorgucu, ayaklarındaki püsküllü yemenisi ile tüm ürünler ayrıntılı bir şekilde yansıtılmıştır. Sağdaki resim ise paçalı şalvara güzel bir örnektir. Üstünde şeffaf dokunmuş gömleği ve üzerinde kırmızı hırka mevcuttur. Ayağına siyah kalın bantlı üzeri işlemeli takunya giydiği gözükmetedir.

¹⁴³ TŞS 2, s. 151/1; Abide bint-i Ömer'in mirasında 2 adet 8 kuruştur.

¹⁴⁴ TŞS 28, s. 150/2; Munise bint-i el-Hac Mustafa'nın terekesinde 1 adet 15 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁴⁵ TŞS 1, s. 301/1; Zahide bint-i Mehmed Ağa'nın terekesinde 1 adet olarak kayıtlıdır. Mirasta ayrıca 1 adet kutni şalvar, 1 adet çiçekli şalvar mevcuttur.

¹⁴⁶ TŞS 1, s. 285/2; Ayşe hatun bint-i Ömer'in mirasında 1 adet 5 kuruş olarak kayıtlıdır. Terekede ayrıca kutni şalvar 1 adet 3 kuruştur.

¹⁴⁷ TŞS 28, s. 39/1; Ayşe bint-i Mustafa'nın mirasında 1 adet 10 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁴⁸ TŞS 28, s. 21/3; Fatma bint-i Osman'ın mirasında 1 adet 4 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁴⁹ Koçu, "Çakşır: Belden uçkurla bağlanmıştır. İki modeldir. Birincisi diz kapağından aşağı doğru daralan, baldırı tozluk gibi saran bazen de paçasına ince sahtiyandan mest de dikilerek mestli çakşır adını almıştır. İkinci model ise diz kapağından biten bir çeşit kısa pantolon olan diz çakşırıdır", *Türk Giyim Kuşam*, 60-61.

¹⁵⁰ Sol resim: Fenerci Mehmed Albümü, "Cariye", resim 90; Sağ resim: Görtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, "Elinde Gül Tutan Saraylı Kadın", resim 59.

Tablo 17’ de kadın alt giyimi olan şalvara ait ürün çeşitleri, adet toplamaları, fiyatları belli olan şalvarların toplam fiyatları ve ürünlerin hangi fiyat aralığında olduğu gösterilmiştir.

Tablo 17. Kadın Alt Giyimi Şalvar Ürün Analizi

Kadın alt giyimi şalvar	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Alaca şalvar	3	32	55	1-7 kuruş arası
Çiçekli şalvar	3	16	34	1-15 kuruş arası
Diğer çeşitler	12	20	70	1-10 kuruş arası
Hatayi şalvar	1	4	17	4-8 kuruş arası
Kullanım durumuna göre şalvar (yeni-kullanılmış-eski)	6	115	363,5	1-16 kuruş arası
Kutni şalvar	5	26	68	0,5-15 kuruş arası
Toplam	30	213	607,5	0,5-16 kuruş arasında

Tablo 17’deki verilere göre toplamda en fazla şalvar, kullanım durumuna göre cedit-müstamel-köhne olarak belirtilen ürünlerde çıkmıştır. Ürün çeşidi olarak genelde tek ürün olarak çıkan diğer çeşitlerde daha fazla şalvar tespit edilmiştir. Birim fiyat aralığında ise ürünlerin fiyat olarak birbirine yakın olduğu görülmüştür. En pahalı şalvar¹⁵¹ 16 kuruş, en ucuz şalvar 0,5 kuruşa kutni şalvardır.¹⁵²

Tablo 18’de miras kayıtlarında mevcut olan yeni, kullanılmış ve eski olarak tabir edilen şalvarlarda toplam adedin, toplam fiyata bölünmesi ile ortalama birim fiyatı hesaplanmıştır.

Tablo 18. Kadın Giyim Kuşam I. Ana Tablosuna Göre Şalvarın Ortalama Birim Fiyatları

Cedit Şalvar			Müstamel (kullanılmış) Şalvar			Köhne (eski) Şalvar		
1. Ana. Tablo Toplam Adet	1. Ana. Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana. Tablo Toplam Adet	1. Ana. Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana. Tablo Toplam Adet	1. Ana. Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
2	25	12,5	5	20	4	7	16	2,2

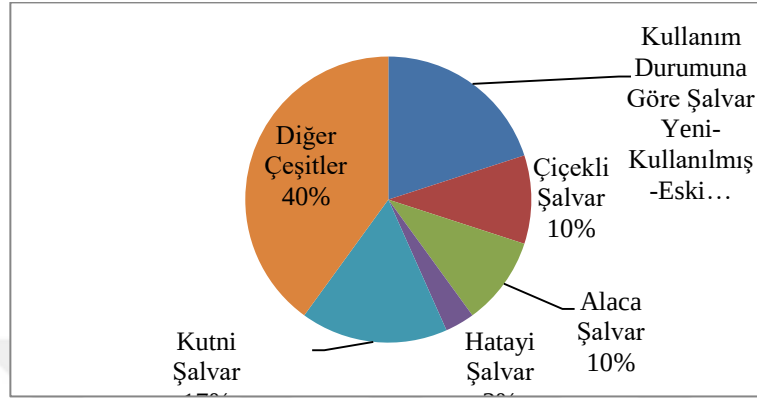
Tablo verilerine göre, köhne şalvar, kullanılmış şalvarın nerdeyse yarı fiyatındadır.

¹⁵¹ TŞS 28, s. 160/1; Ahsaberta bint-i Bogos’un mirasında 2 adet 32 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁵² TŞS 1, s. 321/3; Ayşe bint-i Mahmud’un mirasında mevcuttur.

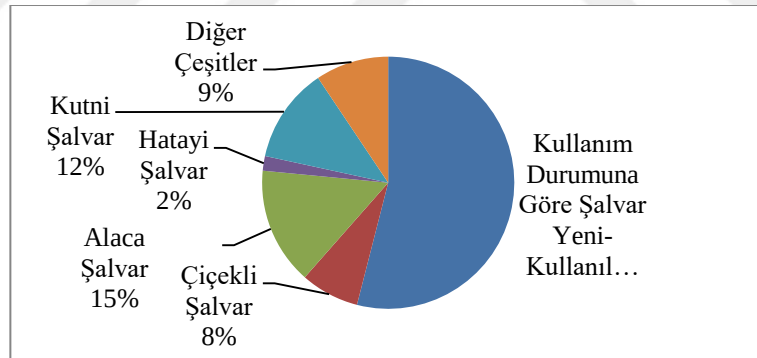
Yeni şalvarın ortalama birim fiyatı ise kullanılmış olandan üç kat pahalıdır.

Kadın alt giyimi şalvar ürünlerinin çeşit oranları (bkz. Grafik 4), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 5) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 6) aşağıdaki gibidir.



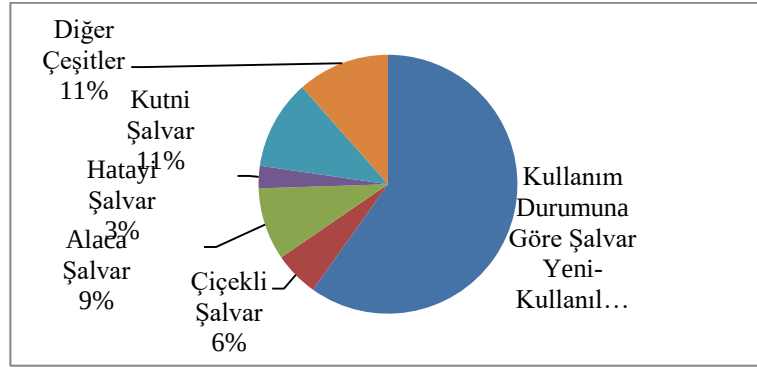
Grafik 4. Kadın Şalvar Ürün Çeşidi Oranları

Şalvarda en fazla tek çıkan diğer ürün çeşitlerinde olmuştur. Eski-yeni-kullanılmış ürünler ise ikinci sırayı almaktadır. Kutni kumaşlı şalvarların çeşit olarak daha çok olduğu görülmektedir. Ayrıca, alaca ve çiçekli şalvar çeşitleri de mevcuttur.



Grafik 5. Kadın Şalvar Çeşitlerinin Toplam Adet Yüzdeleri

Şalvarda toplam adet olarak yarıdan fazla çıkan ürün grubu yeni- kullanılmış –eski olarak ifade edilen kullanım durumuna göre şalvarlardır. Diğer yarısını ise kumaş çeşidine göre adlandırılan şalvarları kapsamaktadır. Onların içerisinde ise alaca, kutni ve çiçekli şalvara hanımların daha fazla rağbet ettikleri görülmektedir. Tekli çıkan diğer ürünler adet olarak önemli bir paya sahiptir.



Grafik 6. Kadın Şalvarlarının Toplam Fiyat Payları

Şalvarda toplam fiyat paylarında yüzde altmışlık bir oranla liderliği kullanım durumuna göre olan yeni- kullanılmış - eski sıfatlı grup olan şalvarlar sürdürmüştür. Hataylı şalvar ise ürün çeşidi, toplam adet ve toplam fiyat payında şalvarda en küçük orana sahiptir.

1.3. KADIN EV İÇİ TEMEL ÜST GİYİMİ ENTARİ

Entari, üste giyilen iki tarafı yırtmaçlı geniş kollu iç etekliği uzun elbisedir.¹⁵³ Kadın ve erkekler tarafından kullanılmıştır.¹⁵⁴ Türkülerimizde entari, sevdalıların “al entarin asılsın, etekleri basılsın, ben sevda yollarında, söyle yar sen nasılsın?”¹⁵⁵ sözleri ile can bulmuştur. Masallarımızda ise yörelere göre entari, enteri, entire, libas, fistan, basma olarak geçmektedir. Anlatımlarda üstün özelliklere sahip elbiseler, kahramanın yapması gereken şartlardan birisi olarak gösterilmiştir. Bu şartlar kimi zaman sevgiliyi kurtarmak kimi zaman evliliğin gerçekleşmesi veya sadece bir isteği yerine getirmek için öne sürülür. *Anka Kuşu* adlı masalda kendisine duyulan aşkın gerçekliğini anlamak isteyen kız kendisiyle evlenmek isteyen padişahın “ceviz kabuğuna sığan, el değmemiş, makas kesmemiş, iğne dikmemiş ve üzerine tam olan bir elbise getirmesini” ister.¹⁵⁶ Genel olarak elbise, sözlü ve yazılı anlatımlarda giyilip çıkarılması sebebiyle dünya hayatındaki geçiciliğin, hiçliğin ve vücudu örtmesi açısından güzel ahlakın sembolü olmuştur.¹⁵⁷

18.yüzyılda yabancı gravürlerinde, Osmanlı nakkaşlarının minyatürlerinde, Türk

¹⁵³ Mehmet Zeki Pakalın, “entari”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 1, y.y., İstanbul 1993, 541.

¹⁵⁴ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 102-107. Yazarın notu: Koçu, erkeklerin ve kadınların kullanmış olduğu gece entarilerinden de bahsetmektedir. Çalışmada bahsi edilen ev içi üst giysisi olan entaridir.

¹⁵⁵ Emel Şenocak, “Yöresel Kıyafetlerin Türkülerdeki Dili,” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 221: 215-229.

¹⁵⁶ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim Kuşam ve İşlevleri,” 12.

¹⁵⁷ Öztoprak, “Divan Şiirinde Giyim Kuşam,” 106.

çarşı ressamlarının çizimlerinde ve günümüze kadar gelen giysilerde oldukça derin V,U ya da oval kesimli yakalar dikkat çekmektedir. Bu dekolte, şeffaf gömleğin drapelleriyle örtülmeye çalışılmıştır. Derin yakalı, tek etek entari ve üzerine giyilen değişik renk ve boyda, önden yırtmaçlı üstlüklerle zenginleştirilen elbise modellerini belde taşlarla süslü tokalı kemerler veya şallar süslemiştir. Guer seyahatnamesinde döneme ait Osmanlı kadın giyimini kendi terimleri ile şöyle ifade etmiştir:¹⁵⁸

“Kadınlar altın işlemeli ipekten bir gömlek, yazın muslinden çiçekli, kışın kemha ve ipekten bir şalvar giyerler. Gömleğin üstüne, tafta saten çiçeklerle işlenmiş kemha ya da altın veya gümüş işlemeli taşlarla süslenmiş ipekten bir üst gömleği daha giyerler. Üstlerine uzun kumaştan ya da samur, kakum, Sibiryâ sincabı kürkünden ceket alırlar...”

Osmanlı kadınlarının giyiminde 19.yüzyıl başlarından itibaren tek etek ve üzerine giyilen değişik renk ve boyda önden yırtmaçlı üstlüklerle zenginleştirilen elbise modelleri, yerini üç etek ve dört etek denilen yanları yırtmaçlı, önü açık, belden birkaç adet düğmeli, boyu yere kadar uzanan elbiselere bırakmıştır. Elbiseler dar bedenli, bol eteklidir. Dekolteyi açıkta bırakan yaka modelleri kullanılmıştır. Üç etekli entarilerde bol sırma işleme, sırma kaytan ve değerli taşlar kullanılmıştır. Kıyafetlerin kol ağzı ve etek ucuna ipekten tığ oyları yapılmıştır.¹⁵⁹

Entarilerde renkler, güvezi, leylaki, vişne çürüğü, fındıkî, pembe, mor, çağla rengi, beyaz, lacivert, kanarya sarısı, kibritî ve kahverengidir. Desenlerde çubuklu, santrançlı gibi eskiden kullanılanların yanında, düz parlak yüzlü, çiçekli, ufak dallı, yıldızlı çiçekli gibi yenilerinin de adı geçer.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Görtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 37-38-39.

¹⁵⁹ Nuran Ocaklıoğlu, “Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarılama”, *Ulak Bilge* 6, S. 30, (2018), 1543: 1537-1548. Google, Eylül 1, 2023, <https://www.ulakbilge.com>.

¹⁶⁰ Görtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 51-52.

Fotoğraf 3. Entari Örnekleri¹⁶¹



Yukarıda soldaki görsel, Osmanlı kadını üst üste giyim tarzı için güzel bir örnektir. Renkli çizgili şalvarı üzerinde şeffaf dokunmuş olan gömleği, onun üzerinde ise derin U yakalı, uzun kollu, ellerini örtecek kadar uzun yenli, küçük entarisi, lacivert üzerine desenli tam boy uzunluğunda, yarım kollu, iç kısmında kırmızı şeritli üstlüğü, belinde şalvarı, gömleği entari ve üstlüğü birbirine bağlayan murassa bir kemeri, ayağında sivri uçlu bağcıklı beyaz pabucu ile başında geniş hotozunun üstüne renkli yemenilerle sarılmış ve üzerine gömleği ile eş dokumadan yumuşak ve transparan kenarları altın rengi kumaş ile çerçevelenmiş dikdörtgen bir çevre mevcuttur. Boynunda dört sıra reşme zinciri bulunmaktadır. Yukarıda ortada verilen *Genç Sultan Gedikli* resmi, günlük elbisenin katlı giyim şeklini yansıtmaktadır. Sol yandaki görselden farklı olarak uzun kollu uzun entariye daha derin dekolteli bir göğüs açıklığı tek biritle tutturulmuş, bitiş yeri kapaklı olan yarım kollu bir üstlük ile tamamlanmıştır. Belde kemer yerine işlemeli şal sarılmıştır. Ankara Etnografya Müzesinde yer alan sağdaki resimde ise mor renkli sırmalı, üç etek ipek entari ve gelin çizmesi beraber teşhir edilmektedir. Çalışmanın içerdiği dönemde incelenmiş olan miras kayıtlarında üç etek veya üç peşli entari giysisine rastlanmamıştır. Bu tespitten Tokat'ta 19. yüzyılın başında henüz klasik tek etek elbise modasından üç eteğe geçilmediğinin tespiti yapılabilir.

Entariler çeşiti çok olan ürünlerdendir. Kullanım durumuna göre olanlar, kumaş

¹⁶¹Sol resim. bkz. Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, resim 103 (TSMK H.2164.y.15a); Orta resim: bkz. Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi* "Genç Sultan Gedikli" resim 102, (Tuchelt1966.Pl.12); Sağ resim: bkz. Ankara Etnografya Müzesi, (Üç Etek Entari, İpekli Kumaş, Osmanlı Dönemi, Gelin Ayakkabısı, İpek-Kadife, Osmanlı Dönemi)

türleri belli olanlar, desen ve renk türleri ile adlandırılanlar, yerel ve yabancı marka dokumalarla imal edilenler ve tek ürün olarak çıkıp da diğer çeşitler olarak ifade edilen entariler aşağıda incelenecektir.

1.3.1. Kullanım Durumuna Göre Olan Entariler (Yeni-Kullanılmış-Eski)

Kullanım durumuna göre olanlar (yeni-kullanılmış-eski); entari¹⁶², cedit entari, müstamel entari¹⁶³, köhne entari miraslarda çıkan entari çeşitlerindendir.

1.3.2. Kumaş Türlerine Göre Entariler

Kumaş türlerine göre entariler; beledi¹⁶⁴ entari¹⁶⁵, müstamel beledi entari, köhne beledi entari, kırmızı beledi entari¹⁶⁶, mai beledi entari¹⁶⁷, müstamel mai beledi entari, müstamel Haleb beledi entari miras kayıtlarında mevcuttur. Bez entari¹⁶⁸, köhne bez entari¹⁶⁹, köhne sagir bez entari, bez küçük entari, beyaz bez entari, mai beyaz bez entari¹⁷⁰, kırmızı bez entari, köhne kırmızı bez entari, alaca bez entari¹⁷¹, basma bez entari, göz bez entari¹⁷², fitilli bez entari¹⁷³ tereke kayıtlarında yer almaktadır. Çit¹⁷⁴ entari¹⁷⁵, müstamel çit entari¹⁷⁶, köhne çit entari¹⁷⁷, çit alaca entari incelenen kayıtlarda görülmüştür.

¹⁶² TŞS 20, s. 56/1; Şerife bint-i Ahmed'in mirasında 1 adet 15 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁶³ TŞS 28, s. 42/1; Hadice bint-i Mehmed'in mirasında müstamel entari 1 adet 10 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁶⁴ "Beledi: Çift katlı genellikle pamuklu kumaştır. İpek-pamuk karışımı olanlar da vardır. Geometrik formulu kumaşlardandır. Kumaş üzerindeki motifler iki katın kesişmesiyle oluşmaktadır. Bu kesişmeler iki katı birbirine bağlamaktadır." bkz. Fikri Salman, "Türk Kumaş Çeşitlerinde Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz", *Sanat Dergisi*, S.6 (2004): 19.

¹⁶⁵ TŞS 1, s. 361/2'de Şerife bint-i Kerim'in mirasında 1 adet 5 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mirası 140 kuruştur.

¹⁶⁶ TŞS 2, s.133/3'de Kâbemesdici Mahallesi'nde yaşamış olan Anna bint-i Artin'in mirasında kırmızı beledi entari 2 adet 8,5 kuruştur. Tanesi 4,25 kuruştur. Salman'a göre iki katlı olan bu dokumanın kumaş katlarından biri beyaz veya krem diğer kat ise kırmızı, koyu mavi, yeşil ya da sarıdır. bkz. Salman, "Türk Kumaş Çeşitlerinde Görülen", 20.

¹⁶⁷ TŞS 1, s. 273/1'de Zaniye bint-i Ayzek'in mirasında mai beledi entari 1 adet 6 kuruştur.

¹⁶⁸ TŞS 2, s. 116/1'de Bahar bint-i Yanis'in mirasında 1 adet 2 kuruştur.

¹⁶⁹ TŞS 2, s. 59/3; Elmas bint-i Artin'in mirasında 2 adet 3 kuruştur.

¹⁷⁰ TŞS 1, s. 162/2; Deruhi bint-i David'in mirasında 2 yaka 4 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁷¹ TŞS 2, s. 127/2; Şerife bint-i Feyzullah'ın mirasında 8 adet 26 kuruştur.

¹⁷² TŞS 1, s. 276/1; Lüsyen bint-i Ovannes'in mirasında 1 adet 3,5 kuruş olarak kayıtlıdır. Terekede ayrıca mai hatayi entari 1 adet 22 kuruş, müstamel mor hatayi entari 1 adet 4 kuruş, çiçekli entari 1 adet 5,5 kuruştur.

¹⁷³ TŞS 1, s. 164/1; Anna bint-i Haçator'un mirasında 1 adet 2 kuruş olarak kayıtlıdır.

¹⁷⁴ Koçu, "Çit: Üzeri çiçekli ve şekilli pamuk bez, basma. Basmanın eski adı; orta tabaka halk ve ayak takımı tarafından şalvarlık, entarilik ve mintanlık olarak kullanılmıştır. Zamanımıza kadar gelen bir kumaş çeşididir", *Türk Giyim Kuşam*, 77.

¹⁷⁵ TŞS 28, s. 46/1'de Zaim Mahallesi'nde Sofiya bint-i Yovani'nin mirasında çit entari 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁷⁶ TŞS 28, s. 54/2'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde Hadice bint-i İsmail'in mirasında müstamel çit entari 1 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam tereke kaydı 240 kuruştur.

Çitari¹⁷⁸ entari¹⁷⁹ çeşit olarak tek çıkan ürünlerden olmuştur. Çuka¹⁸⁰ entari¹⁸¹, müstamel çuka entari¹⁸², köhne çuka entari¹⁸³, mai çuka entari miras kayıtlarında çıkan çeşitlerdendir. Gezi¹⁸⁴ entari¹⁸⁵, müstamel gezi entari¹⁸⁶, taraklı gezi entari¹⁸⁷ miras kayıtlarında mevcuttur. Kutni¹⁸⁸ entari¹⁸⁹, müstamel kutni entari, köhne kutni entari¹⁹⁰, cedit kutni entari¹⁹¹, beyaz kutni entari, penbe kutni entari, Haleb kutnisi entari, kutni çiçekli entari, alaca kutni entari, taraklı kutni entari çeşitleri incelenen miras kayıtlarında

¹⁷⁷ TŞS 1, s. 273/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde Zanike bint-i Ayzek'in mirasında köhne çit entari 2 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca çit entari 1 adet 5 kuruştur.

¹⁷⁸ Barış Dağlı, "Çitari: Bir ipek üç pamuk ipliğiyle dokunmuş sarı ve kırmızı çubuklu kumaştır. Bilhassa Şam'da dokunmuştur"; "Kelime Kazanımı Üzerine." 74; "Çitari: İşlenmiş ve çubukları daha ince dokulu olan tek renk bir kumaştır." bkz. Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 16.

¹⁷⁹ TŞS 2, s. 22/2'de Ayşe bint-i Ömer'in mirasında çitari entari 1 adet 3 kuruş; TŞS 2, s. 44/2'de Emine bint-i Ahmed'in terekesinde 1 adet 5 kuruş; TŞS 28, s. 50/2'de Hamide bint-i Emine'nin mirasında 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁸⁰ "Çuka: İncelenen tereke kayıtlarında çuha olarak okunmuştur. Çözüğü ve atkısı tek kat yün ipliğinden dokunmuş kalın bir kumaş türüdür. Askerlerin kışlık elbisesi çuhadan yapılmıştır. Halk arasında ferace, dolama, yelek, çakşır yapılmıştır. Müslüman olmayanlar çakşır yapılan kara çuhayı kullanmışlardır." bkz. Salman, "Türk Kumaş Çeşitlerinde Görülen," 26: 13-42.

¹⁸¹ TŞS 9, s. 114/1'de Yaşmeidan Mahallesi'nde yaşamış olan Destina bint-i Anderiya'nın mirasında 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁸² TŞS 1, s. 357/2'de Elmas bint-i Estefan'ın mirasında müstamel çuka entari 1 adet 2,5 kuruştur.

¹⁸³ Örneğin, TŞS 1, s. 273/1'de 9 Cemaziyelahir 1186 (7 Eylül 1772) tarihli Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nden Zanike bint-i Ayzek'in terekesinde köhne çuka entari 1 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca köhne entari 3 adet 1 kuruş, çit entari 1 adet 5 kuruş, köhne çit entari 2 adet 2 kuruş, çuka entari 1 adet 6 kuruş, alaca entari 1 adet 6 kuruş, sarı alaca entari 1 adet 4 kuruş, bez ve Manisa alacası entari 3 adet 4 kuruş, mai beledi entari 1 adet 6 kuruş, Halep kutnisi entari 1 adet 10 kuruş, müstamel çiçekli entari 1 adet 3 kuruş, köhne çiçekli entari 1 adet 3 kuruş, kimyoni çiçekli entari 1 adet 11 kuruştur. Toplam terekəsi 1.027 kuruştur.

¹⁸⁴ "Gezi: Pamuk ve ipekle dokunmuş bir arşın eninde hareli bir kumaştır. Gezinin çözgüsü ipek, atkısı genelde pamuk veya pamuk ipek karışımıdır. İyi cins gezilerde atkıda pamuk ve ipek iplik birlikte kullanılmıştır. Çözgüsü ince ve sıktır. Dokunduktan sonra top halinde kalıplanıp sıkıştırılarak hare verilmiştir. Her renkte dokunmuştur ama açık renkliler daha fazla rağbet görmüştür. Daha çok kaftan ve astarlık olarak kullanılmıştır." bkz. Fikri Salman, "*Tarihi Türk Kumaş Sanatı*," Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Atatürk Üniversitesi, 1999), 134.

¹⁸⁵ TŞS 20, s. 89/1'de Karyana bint-i Ohan'ın terekesinde gezi entari 1 adet 25 kuruş; TŞS 20, s. 77/2'de Şerife bint-i Ali'nin mirasında 1 adet 12 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁸⁶ TŞS 28, s. 32/2'de Zeyneb bint-i Mehmed'in mirasında müstamel gezi entari 1 adet 30 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam tereke 1.260 kuruştur.

¹⁸⁷ TŞS 28, s. 42/1'de Hadice bint-i Mehmed'in mirasında taraklı gezi entari 1 adet 25 kuruştur.

¹⁸⁸ Koçu, "Kutni: Arapçada Kutnu pamuk demektir. Pamuk ipliği karışık atlas taklidi bir kumaştır. Kadınlar kutni kumaşından önü açık, yanları yırtmaçlı elbise yapmışlardır", *Türk Giyim Kuşam*, 162.

¹⁸⁹ Örneğin, TŞS 1, s. 315/1'de Yarahmed Mahallesi'nde Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin mirasında kutni entari 1 adet 8 kuruştur. Terekede ayrıca çiçekli entari 1 adet 12 kuruş, beyaz çiçekli entari 1 adet 30 kuruş, göz çiçekli entari 1 adet 20 kuruş, germsud çiçekli entari 1 adet 20 kuruştur. Toplam tereke kaydı 8.435 kuruştur.

¹⁹⁰ TŞS 1, s. 346/2'de Varvat bint-i Vani'nin mirasında köhne kutni entari 1 adet 1,5 kuruştur.

¹⁹¹ TŞS 28, s. 159/1'de Hocaahmed Mahallesi'nde Elmas bint-i Baros'un (veled-i olarak yazılmıştır) belgesinde 1 adet 50 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca müstamel alaca entari 1 adet 20 kuruş, cedit çiçekli entari 1 adet 80 kuruş, köhne damgahane entari 1 adet 12 kuruş, müstamel Bursa atlazi entari 1 adet 40 kuruştur. Toplam miras kaydı 3.920 kuruştur.

görülmüştür. Peten entari¹⁹², cedit peten entari, müstamel peten entari¹⁹³ terekelerde mevcuttur. “Peten”, Isparta bölgesinde bir tür kumaş adı olarak geçmektedir.¹⁹⁴ “Perend” dokuması ise düz renkli ipek kumaş ve atlas olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁵ Yapılan araştırmaya göre Tokat Şer’iyye Sicillerinde peten olarak adı geçen kumaş ürünlerinin diğer dokumalardan daha pahalı olduğu görülmektedir.¹⁹⁶ Bundan dolayı perend adlı dokumanın Tokat’ta peten olarak söylendiği düşünülebilir.¹⁹⁷ Sevayi entari¹⁹⁸ ise daha çok saray halkından olan hanımlarından kadın efendilerin de giymiş olduğu omuz, sırt ve yakaları kürklü, zemini sevayi kumaştan yapılmış elbiselerdendir.¹⁹⁹ Cedit sevayi entari²⁰⁰, müstamel sevayi entari²⁰¹, Halebkâri sevayi entari²⁰² miras kayıtlarında çıkan çeşitlerdendir.

1.3.3. Desen ve Renk Türlerine Göre Entariler

Desen ve renk türlerine göre entarilere örnek verecek olursak; alaca²⁰³ entari²⁰⁴, cedit alaca entari, müstamel alaca entari, köhne alaca entari²⁰⁵, sim düğmeli alaca entari, sarı alaca entari, alaca ve mai entari, Haleb alacası entari²⁰⁶, müstamel Haleb alacası entari,

¹⁹² TŞS 9, s. 58/2’de Arife bint-i es-Seyyid Emin Mehmed Ağa’nın mirasında peten entari 1 adet 80; TŞS 20, s. 72/1’de Abide bint-i Salih’in terekesinde 1 adet 90 kuruş; TŞS 9, s. 83/1’de Naime bint-i Ebubekir’in metrukâtında 1 adet 80 kuruş, TŞS 9, s. 122/3’de Rafia bint-i Osman’ın mirasında 100 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁹³ TŞS 28, s. 150/2’de Meydan-ı müslim Mahallesi’nde Munise bint-i el-Hac Mustafa’nın mirasında müstamel peten entari 1 adet 100 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 20, s. 77/2’de Şerife bint-i Ali’nin metrukâtında ise 1 adet 55 kuruştur.

¹⁹⁴ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 223.

¹⁹⁵ Olcay Hiçdurmaz, “Klasik Türk Şiirinde Maddi Kültür.” 358.

¹⁹⁶ TŞS 20, s. 142/1’de Hadice bint-i Ömer’in mirasında cedit peten entari 1 adet 150 kuruştur.

¹⁹⁷ Hüsnü Yücekaya, “Şer’iyye Sicillerine Göre: 19. Yüzyılda Amasya, Kayseri, Tokat ve Trabzon Şehirlerinde Dokumacılık,” Yayınlanmamış Doktora Tezi., (Gazi Üniversitesi, 2011), 202.

¹⁹⁸ Örneğin, TŞS 34, s. 71/1’de Zaim Mahallesi’nde yaşamış olan Taküke bint-i Serkez’ mirasında 1 adet 100 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁹⁹ Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 60.

²⁰⁰ Cedit sevayi entari TŞS 34, s. 173/1’de Çay Mahallesi’nde yaşamış olan Şerife bint-i Şerif Mehmed’in mirasında 1 adet 150 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁰¹ TŞS 28, s. 79/1’de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nde yaşamış olan Fatma bint-i Mehmed’in mirasında 1 adet çıkmıştır. (Birden fazla ürüne toptan fiyat konulan 2.Ana Tabloda bulunan ürünlerdendir.)

²⁰² TŞS 34, s. 185/1 ‘de Dabbağhane-i cedit Mahallesi’nden Sürbike bint-i Mıgırdiç’in mirasında 1 adet 80 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁰³ “Alaca: Lacivert ya da bordo zemin üzerine sarı çizgileri olan pamuklu kumaştır. Erkek ve kadın giyiminde kullanılmıştır. Dayanıklı bir dokumadır.” bkz. Salman, “Türk Kumaş Çeşitlerinde Görülen,” 17-18.

²⁰⁴ TŞS 1, s. 370/3’de Derihi bint-i Serkez’in mirasında alaca entari 1 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam terekesi 1.907 kuruştur.

²⁰⁵ TŞS 1, s. 283/2’de Semerkandi Mahallesi’nde yaşamış olan Şerife bint-i el-Hac Mustafa’nın mirasında köhne alaca entari 1 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁰⁶ Örneğin TŞS 1, s. 233/3’de Hocaahmed Mahallesi’nde yaşamış olan Şehzade bint-i Parsam’ın terekesinde Haleb alacası entari 1 adet 5 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca köhne hatayi entari 1 adet 5 kuruş,

Manisa alacası entari²⁰⁷, bez ve Manisa alacası entari, Şam alacası entari²⁰⁸, müstamel Şam alacası entari, köhne Şam alaca entari, Diyarbekir alacası entari²⁰⁹, müstamel şerbab Diyarbekir alacası²¹⁰ entari tereke kayıtlarında görülmüştür. Alaca çeşitlerinin üretildikleri yerlere göre fiyat tespitlerine bakıldığında en ucuz ürün 0,5 kuruşa Manisa alacası entaridir. Diyarbekir alacası 3 ve 5 kuruş, Halep alacası 5 kuruş, Şam alacası 8 kuruş ve şerbab Diyarbekir alacası entari 20 kuruştur.

Çiçek desenli olanlara ise çiçekli entari²¹¹, cedit çiçekli entari²¹², müstamel çiçekli entari, köhne çiçekli entari, beyaz çiçekli entari²¹³, müstamel beyaz çiçekli entari, sarı çiçekli entari²¹⁴, mai çiçekli entari²¹⁵, kimyoni çiçekli entari²¹⁶, çiçekli yeşil entari²¹⁷, göz çiçekli entari²¹⁸, müstamel turuncu çiçekli entari, müstamel Halep çiçeklisi turuncu entari, sencayi(?) çiçekli entari, germsud çiçekli entari çeşitleri örnek olarak verilebilir..

İncelenen miras kayıtlarında “çiçekli” dokuma, çeşit olarak entariyi nitelemiştir. “Çiçekli entari”, “beyaz çiçekli entari” gibi çeşitleri tereke kayıtlarında mevcuttur. Tokat’ta çiçeklinin bir kumaş çeşidi olarak anıldığı anlaşılmaktadır. Diyarbakır’a ait kaynaklarda da aynı yüzyıllarda üretilmiş olan altı çeşit çiçekli kumaş olduğu görülmüştür. Dönemin en favori ürünlerinden olan “Selimiye” kumaşına da Tokat’ta olduğu gibi Diyarbakır

beledi entari 1 adet 8 kuruş, köhne beledi entari 1 adet 5 kuruş, kutni çiçekli entari 1 adet 7 kuruş, germsud entari 1 adet 5 kuruş, sakız (...) entari 1 adet 8 kuruştur. Toplam terekesi 420,5 kuruştur.

²⁰⁷ TŞS 1, s. 283/2’de Manisa alacası entari 1 adet 0,5 kuruştur.

²⁰⁸ TŞS 1, s. 269/1’de Mihmad-ı hacib Mahallesi’nde Ayşe bint-i Ali’nin mirasında Şam alacası entari 1 adet 8 kuruştur. Fikri Salman’a göre Şam’da dokunan ipek alacalar Şam alacası olarak bilinmiştir. bkz. Salman, “Türk Kumaş Çeşitlerinde Görülen,” 17-18.

²⁰⁹ TŞS 2, s.117/1’de Çilehane Mahallesi’nde Zahide bint-i Mehmed’in mirasında 2 adet Diyarbekir alacası entari çıkmıştır. 3 ve 5 kuruş olarak kıymetlendirilmişlerdir. Toplam terekesi 180 kuruştur.

²¹⁰ TŞS 34, s.149/1’ de Çay Mahallesi’nde Arife bint-i es-Seyyid Mahmud’un terekesinde müstamel şerbab Diyarbekir alacası 2 adet 40 kuruştur. 1 tanesi 20 kuruştur. Terekede ayrıca müstamel çiçekli entari 1 adet 30 kuruş, müstamel damgahane entari 1 adet 25 kuruş, müstamel Sivası entari 1 adet 100 kuruştur. Toplam terekesi 3.081 kuruştur.

²¹¹ TŞS 28, s.84/1’de Hocaahmed Mahallesi’nde Dorike bint-i Malkon’un mirasında 1 adet 70 kuruş olarak kaydedilmiştir. Başka bir belge olan TŞS 20, s.89/1’de Karyana bint-i Ohan’ın terekesinde çiçekli entari 1 adet 25 kuruş, defa 1 adet 35 kuruştur.

²¹² Örneğin TŞS 28, s.159/1’de Elmas bint-i Baros’un mirasında cedit çiçekli entari 1 adet 80 kuruştur.

²¹³ TŞS 2, s.115/1’de Taşmerdiban Mahallesi’nde Kurban bint-i Ağyek’in mirasında beyaz çiçekli entari 1 adet 20 kuruştur. Terekede ayrıca basma entari 1 adet 5 kuruş, kutni entari 1 adet 10 kuruş, çiçekli entari 1 adet 15 kuruş, beyaz entari 1 adet 10 kuruştur. Terekesi 650 kuruştur.

²¹⁴ TŞS 1, s. 219/2’de Rukiye bint-i el-Hac Ahmed’in mirasında sarı çiçekli entari 1 adet 8 kuruştur.

²¹⁵ TŞS 1, s. 329/1’de Hatice bint-i Abdullah’ın teresinde mai çiçekli entari 1 adet 6 kuruştur.

²¹⁶ Örneğin TŞS 1, s.273/1’de Zaniye bint-i Ayzek ‘in mirasında kimyoni çiçekli entari 1 adet 11 kuruştur.

²¹⁷ TŞS 1, s. 282/2’nin Saliha (Şahbaz’ın kızı)’nın mirasında çiçekli yeşil entari 1 adet 11 kuruştur. Toplam mirası 407 kuruştur.

²¹⁸ TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin mirasında göz çiçekli entari 1 adet 20 kuruştur.

dokumalarında da rastlanılmamıştır.²¹⁹ Bununla beraber çiçekli dokumasıyla ilgili incelenen kaynaklarda net bir tanıma rastlanmamıştır. Ama çiçek deseni kullanıldığından ötürü çiçekli olarak tanımlanan dokumalar çalışmalarda mevcuttur. Akpınarlı ve Başaran'ın çalışmasında, çiçeklinin 19.yüzyıl halk giysilerinde düz, ince ve kalın çubuklu, basit küçük çiçekli veya ikat tekniğinde boyanarak dokunan kutnu kumaşının bir çeşidi olduğu belirtilmiştir. “Çiçekli kutnu” da ise ince, kalın dokunan çizgilerde saten dokuma dişeme ve çiçeklerde rips bağlama tekniği uygulandığının tespiti yapılmıştır. “Çiçekli”, “çiçekli kerasi”, “çiçekli kırmızılı ful”, “mercan”vb. gibi isimlerle anılmıştır.²²⁰ Bu araştırmada da yukarıda tarif edilen “kutni çiçekli entari” mevcuttur.²²¹ Üstte belirtilen bilgilere göre çiçekli bir dokuma türü değil dokunan kumaşın çeşididir. İkinci örnek olarak çiçek desenli kumaşlar hakkında bilgi veren Fikri Salman, 19. yüzyılda çiçek desenli dokuma olarak sevayi ve selimiye'nin tespitini yapmaktadır. Sevayiyi, ipek ve kılıptanla dokunan serpmeye küçük çiçekli desenli kumaş olarak tanımlamıştır.²²² İçinde çiçek olan dokumalardan sevayi entari²²³, selimiye ise atkı ve çözgüsü ipektan olup, boyuna yollu küçük çiçekli bir kumaştır. Çiçekler bazen kılıptanla dokunmuştur. Bu kumaştan kadın elbiseleri ve çocuk kaftanları yapılmıştır. Sağlam ve kalın bir kumaştır. Selimiye ismini üretildiği yere yakın olan Selimiye kışlasından almıştır.²²⁴ İncelenen miras kayıtlarında döneminin tam favori ürünü olmasına rağmen selimiye kumaşı kaydına rastlanmaması, çalışmada Tokat'ta selimiye kumaşına çiçekli denildiği yönündedir. Aynı varsayım Diyarbakır içinde geçerli olabilir.²²⁵

Desenlerine göre entariler arasında damgahane²²⁶ entari²²⁷, müstamel damgahane

²¹⁹ Fatih Dursun, “Şer'iyye Sicillerine Göre 18.ve 19. Yüzyıllarda Diyarbakır'da Tekstil,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2020), 94.

²²⁰ Akpınarlı H. Feriha ve Fatma Nur Başaran, “Geleneksel Kumaşların Özellikleri ve Kullanım Alanları: Çankırı Örneği,” Dergipark, Google, Mayıs 05, 2022, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/28844>, 23-29: 21-39.

²²¹ TŞS 1, s.233/3'de Şehzade bint-i Parsam'ın mirasında 1 adet 7 kuruş olarak kayıtlıdır.

²²² Fikri Salman, “Tarihi Türk Kumaşlarında Renk ve Desen Anlayışı,” Dergipark, Google, Mayıs, 03, 2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsed/issue/2566/33050>, 149: 141-154.

²²³ TŞS 34, s.71/1'de Taküke bint-i Serkez'in mirasında 1 adet 100 kuruş olarak kayıtlıdır.

²²⁴ Akpınarlı ve Başaran, “Geleneksel Kumaşların Özellikleri,” 31.

²²⁵ Dursun, “Şer'iyye Sicillerine Göre 18.ve 19. Yüzyıllarda,” 94.

²²⁶ “Tamgahane (damgahane): Damga; iz, nişan mühür”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Haziran 10, 2022, <https://sozluk.gov.tr/>.

²²⁷ Örneğin, tamgahane TŞS 9, s. 11/1'de Fatma bint-i İbrahim'in mirasında 1 adet 20 kuruş; TŞS 20, s.142/1'de Hadice bint-i Ömer'de 1 adet 40 kuruş; TŞS 9, s.75/3'de Hiroşima bint-i Nikola'da 1 adet 30 kuruş olarak kaydedilmiştir.

entari²²⁸, köhne damgahane entari, mor damgahane entari²²⁹, göz damgahane entariler de mevcuttur.

Damgahane deseninin geçmişine bakacak olursak, M.Ö. 700 yılında Hititli sanatçıların pişmiş kilden hazırladıkları mühür damgaların ilk basmacılık örnekleri olduğu var sayılmaktadır. Anadolu’da basmacılık sanatı olarak bilinen yazmacılık pamukluların dokunduğu merkezlerde daha çok gelişmiştir. Kuzeyde yer alan Tokat’ta bu şehirlerden biridir. *Usta damgası* adı verilen bir baskı çeşidi de örneklerin içinde mevcuttur. Çalışmadaki varsayım, *tamgahanenin* Tokat’ta baskı tekniği ile yapılan bir kumaş türü olduğu yönündedir.²³⁰ Tokat ve Trabzon şer’iyye sicillerinde *tamga* olarak okunan bir dokuma çeşidi vardır.²³¹ Derleme Sözlüğü’nde Reşadiye-Çilehane/Tokat’ta *tamga*, damga anlamında kullanılmıştır.²³² Diyarbakır Şer’iyye Sicillerinde de *tamga* adı ile anılan bir kumaş mevcuttur.²³³ Araştırmaya göre *damga* kelimesi Tokat, Trabzon ve Diyarbakır’da *tamga* olarak yazılmış ve söylenmiş olabilir.

Desenli entarilere ek olarak hatayi²³⁴ entari²³⁵, müstamel hatayi entari²³⁶, köhne hatayi entari, mai hatayi entari, müstamel mor hatayi entari ve turuncu hatayi entari²³⁷ çeşitleri verilebilir. Üstüfe²³⁸ entari²³⁹ çeşit olarak tek çıkan ürün olmuştur.

²²⁸ TŞS 20, s. 153/1’de Akdeğirmen Mahallesi’nde Hadice bint-i Ahmed’in mirasında 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²²⁹ TŞS 9, s. 90/1’de Rüstem Çelebi Mahallesi’nde yaşamış olan Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi’nin mirasında 1 adet 40 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca penbe kutni entari 3 adet 20 kuruş, beyaz çiçekli entari 1 adet 20 kuruştur. Toplam mirası 4.288 kuruştur.

²³⁰ Ayşe Fıçıoğlu, “Tokat Yazmacılığı ve Shibori Sentezi ile Çağdaş Uygulamalar,” Sanatta Yeterlik Tezi., (Haliç Üniversitesi 2015) 9- 29-76-83.

²³¹ Hüsnü Yücekaya, “Şer’iyye Sicillerine Göre.” 267.

²³² “Tamga”, Derleme Sözlüğü, Google, Haziran 12, 2022, <https://sozluk.gov.tr/>.

²³³ Fatih Dursun, “Şer’iyye Sicillerine Göre 18.ve 19. Yüzyıllarda Diyarbakır.” 40-99.

²³⁴ “Hatayi: Çin Türkistan’ındaki *Hatay*, *Huten* ismi ile anılan memlekete izafeten üretilen bu motife Hatai ismi verilmiştir. Bu motif Orta Asya- İran yoluyla Anadolu’ya gelmiştir. Hatai muhtelif çiçeklerin dikine kesitidir. Bu motiflere özellikle gül, karanfil, lale, şakayık gibi çiçeklerde daha çok kullanılmıştır.” bkz. Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 34; Halebkâri gibi üretildiği yerin adı ile anılan bir dokuma değildir. İpek ve kılıptanla dokunmuş sert bir kumaş türüdür. Çözüğü ham ipekten kumaşa istenilen sertlik bununla verilmiştir. Sarayda padişah için dış kaftan, saray hanımları içinde elbise yapılmıştır. bkz. Salman, “Türk Kumaş Çeşitlerinde Görülen,” 28.

²³⁵ TŞS 1, s.219/2’de Rukiye bint-i el-Hac Ahmed’in miras kaydında 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²³⁶ Örneğin, TŞS 1, s. 186/1’de Çay-ı müslim Mahallesi’nde yaşamış olan Medine bint-i Mehmed’in terekesinde 1 adet 12 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam terekesi 426 kuruştur.

²³⁷ Turuncu hatayi entari 1 adet 10 kuruş olarak TŞS 1, s. 256/1’de Gülsüm bint-i el-Hac Mustafa’nın mirasındadır.

²³⁸ Barış Dağlı, “Üstüfe: 1.Bindallı da denilmektedir. İşlemeli kadın giysisi. 2. Safranbolu’da ipekli bir kumaşa verilen ad.3. Üsküfe: Büyük dalları bütün kumaşı kaplayan, ipekli ve sırma ile işlenmiş gelinlik yapılan kumaş. Güllü, direkli, gümüşlü çeşitleri vardır,” “Kelime Kazanımı Üzerine.” 246-247.

Renkli entariler miras belgelerinde önemli bir yere sahiptir. Müstamel yeşil²⁴⁰ entari²⁴¹, yeşil işleme entari, mai entari²⁴², köhne mai ve kırmızı²⁴³ entari²⁴⁴, beyaz²⁴⁵ entari²⁴⁶, köhne beyaz entari, müstamel sarı²⁴⁷ entari²⁴⁸ çeşitleri çıkmıştır.

Renklere Türk kültüründe özel anlamlar yüklenilmiştir. Tokat'tan derlenen *Oduncu* masasında gelin kızın kıyafeti “elleri kınalanıp, allı, yeşilli, altınlı, gümüşlü entariler giymesi” olarak anlatılmıştır.²⁴⁹ Örnek olarak, Kaşgarlı Mahmud mavi rengi *kök renk (gök renk)* olarak belirtmiştir. Göğün rengine olan her şeye de böyle bilinmiştir. Türk kültüründe mavi renk, mavi ve yeşil anlamına gelen gök renk olarak ifade edilmiştir. Gök Tarının rengidir. Tanrı anlamına geldiği için kutsaldır. Selçuklu çinilerinde, çocukların sünnet elbiselerinde mavi hâkim renktir. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethi

²³⁹ TŞS 2, s. 16/2'de Alacamescit Mahallesi'nde Abide bint-i Mustafa'nın mirasında üstüfe entari 1 adet 60 kuruş olarak kaydedilmiştir. Üstüfe entari ayrıca TŞS 2, s.114/1'de Ayşe bint-i Mehmed'de 1adet 60 kuruş; TŞS 9, s. 77/1'de Rukiye bint-i Murad'da 1 adet 80 kuruş; TŞS 28, s.50/2'de Hamide bint-i Emine'nin mirasında 1 adet 130 kuruştur.

²⁴⁰ Yeşil: Türkçede yaş kökünden gelmektedir. Tanrısallık, dindarlık, huy ve ahlâk güzelliğini ifade etmektedir. Kırmızı ve yeşil birbirlerinin zıtlığını ifade etmektedir. Türklerde anlam olarak siyah- beyaz zıtlığı gibi düşünülmüştür. Genellikle sözlü kültür aktarımında bu iki renk peş peşe ifade edilmiştir. “Al şalım yeşil şalım” veya “yeşili var alı var” gibi. Tabiatın rengi olarak hayat, huzur, sükûnet, yeniden diriliş kavramlarını temsil etmektedir. İslâmiyet'te cennetin rengidir. Peygamberlikte ümit ve gençliği ifade etmektedir. bkz. Suzan Orçan, “*Türk Masallarında Renk İmgesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Hacettepe Üniversitesi, 2011), 71-74.

²⁴¹ TŞS 2, s. 151/1'de Dabbağhane-i atik Mahallesi'nde yaşamış olan Abide bint-i Ömer'in mirasında müstamel yeşil entari 1 adet 50 kuruş olarak kaydedilmiştir

²⁴² TŞS 1, s. 282/1'de Sarıgüllük Mahallesi'nde Şahbaz bint-i Abdullah'ın mirasında mai entari 1 adet 1,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁴³ Kırmızı: Al ve kızıl sözcükleri de eş anlamlı sözcükleridir. “Türkün gözü aldadır” sözünün kanıtı olarak Türklerde en fazla tercih gören renktir. Kaşgarlı Mahmud “kadın güzel görünmeyi bilse kırmızı ipekli bir kumaş giyer, naz etmeyi bilse yeşil giyer” atasözünü kayda geçirmiştir. Dede Korkut'a göre doğurganlık ve üremeyi anlatan renktir. “Oğlu olanlar beyaz çadıra, kızı olanlar kırmızı çadıra, hiç çocuğu olmayanlarda kara çadıra konarlar” diyerek ifade etmiştir. Dünyevi değerleri, zenginlik, fiziksel güzellik gibi değerleri ifade etmektedir. Kötü güçlerden koruduğuna inanılmaktadır. bkz. Suzan Orçan, “*Türk Masallarında Renk İmgesi*.”60-71.

²⁴⁴ TŞS 2, s. 32/1'de Yarahmed Mahallesi'nde Saliha bint-i Mustafa'nın mirasında köhne mai ve kırmızı entari 1'er adet 3 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca beyaz entari 1 adet 2 kuruş, müstamel çiçekli entari 1 adet 6 kuruştur. Toplam tereke 535,5 kuruştur.

²⁴⁵ Beyaz: Ak eş anlamı sözcüğüdür. Altay Türkçesinde cennet anlamına gelmektedir. Türklerde temizlik, arılık, ululuğun sembolüdür. Yaşlılık, tecrübe ve büyüklüğü ifade eder. Devlet büyüklerinin savaşlarda giydiği renktir. Kültürel olarak bekâret, saflık ve temizliktir. Doğumu, varlığı temsil ettiği gibi yok oluşu da gösterir. bkz. Suzan Orçan, “*Türk Masallarında Renk İmgesi*.” 53-60.

²⁴⁶ TŞS 9, s. 105/2' de Cemaleddin Mahallesi'nden Hatice bint-i Cafer'in mirasında beyaz entari 1 adet 3 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁴⁷ Sarı: Türk masallarında kötü ruhlar, hastalıklar, bomboş çöller, uzun kış günleri ve yokluklar şeklinde sahip olduğu olumsuz sembolleri içeren bir renktir. “Sarı sıcak”veya “sarı sıkıntı” gibi. Eski sembollerde sarı renk güneşle bağlantılı görülüp ışığı ve aklı temsil etmiştir. Peygamberlikte ise altın rengi olan sarı onur ve sadakattir. Hayvanların dünyasında yaklaşmamayı zehirli olanı belirtmiştir. Bitkilerde ise sonbaharın sarı yaprakları hüznü bir sonu göstermektedir. bkz. Suzan Orçan, “*Türk Masallarında Renk İmgesi*.” 74-77.

²⁴⁸ TŞS 34, s. 37/2'de Mihmad-ı hacib Mahallesi'nde Ümmügülsüm bint-i İbrahim'in miras kaydında müstamel sarı entari 1 adet 15 kuruştur. Toplam mirası 2360 kuruştur.

²⁴⁹ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim Kuşam.” 15.

sırasında giymiş olduğu çizme mavidir. Eski sembollere göre mavi soğuklukla özdeştir, havayı suyu ve hakikati belirtmiştir. Peygamberlikte mavi hakikatin ve samimiyetin rengidir.²⁵⁰

1.3.4. Yerel ve Yabancı Marka Dokumalı Entariler

Markalaşmış yerel dokumalardan müstamel Bursa atlazı²⁵¹ entari²⁵², müstamel Sivasi entari²⁵³, Sakızkâri entari, müstamel Şamkari entari²⁵⁴, Manisa entari, Keşan entari²⁵⁵, İslambol şalisi entari²⁵⁶ çeşitleri mevcuttur. Yabancı marka dokumalarda ise Acem atlas entari²⁵⁷, Acem basması²⁵⁸ entari²⁵⁹, sim dökmesi Acem basması²⁶⁰ entari örnek olarak verilebilir.

1.3.5. Diğer Entari Çeşitleri

Müstamel taraklı²⁶¹ entari²⁶², kespare²⁶³ entari, müstamel kespare entari²⁶⁴,

²⁵⁰ Suzan Orçan, "Türk Masallarında Renk İmgesi." 77-82.

²⁵¹ "Atlazı (Atlas): Çoğunlukla kadın giysisinde kullanılan, pamuk-ipek karışımı iplikle sık dokunmuş, düz renkli, sert ve parlak ince bir kumaş olup "saten" adı da verilmiştir. İşlemeye çok uygundur. Düz dokulu atlasların yanı sıra, uzunlamasına yollu olan ve "taraklı" denilen atlas kumaşlar da kullanılmıştır. Kaliteli atlas türüne "diba" denilmektedir. Şam atlası ve Maraş atlası çeşitleri mevcuttur", bkz. Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2021), 13.

²⁵² TŞS 28, s. 159/1'de Elmas bint-i Baros'un mirasında 1 adet 40 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁵³ TŞS 34, s. 149/1'de Çay Mahallesi'nde yaşamış olan Arife bint-i es-Seyyid Mahmud'un mirasında 1 adet 100 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mirası 3.081 kuruştur.

²⁵⁴ TŞS 28, s. 150/2'de Meydan-ı müslim Mahallesi'nde yaşamış olan Munise bint-i el Hac Mustafa'nın mirasında müstamel Şamkâri entari 1 adet 30 kuruştur.

²⁵⁵ Örneğin, TŞS 1, s. 257/2'de H. 5 Receb 1186 (M. 2 Ekim 1772) Kâbemesçidi Mahallesi'nden Oğde bint-i İstefan'ın mirasında Keşan entari 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁵⁶ TŞS 28, s. 39/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde yaşayan Ayşe bint-i Mustafa (Latifoğlu kızı)'nın mirasında İslambol şalisi 1 adet 40 kuruştur. Terekede ayrıca köhne entari 2 adet 8 kuruş, çit entari 1 adet 10 kuruş, alaca entari 2 adet 50 kuruş, defa alaca entari 1 adet 20 kuruştur.

²⁵⁷ TŞS 2, s. 135/1'de Hocaahmed Mahallesi'nde yaşamış olan Maryam bint-i Minas'ın mirasında 1 adet 20 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁵⁸ "Basma: Düz beyaz dokuma üzerine çeşitli renkte motiflerin baskı yolu ile yerleştirilmesiyle elde edilmiştir. Genelde pamuklu kumaş üstüne basmacılık yapılmıştır." bkz. Fikri Salman, "Türk Kumaş Çeşitlerinde Görülen," 20.

²⁵⁹ TŞS 1, s. 271/2'de Kâbemesçidi Mahallesi'nde yaşamış olan Annamane bint-i Karabed'in mirasında Acem basması entari 1 adet 8 kuruştur.

²⁶⁰ TŞS 1, s. 257/2'de Oğde bint-i İstefan'ın mirasında sim dökmesi Acem basması entari 1 adet 8 kuruştur.

²⁶¹ "Taraklı: Yol yol nakışlı taraklı kumaş" Güncel Türkçe Sözlük, Google, Mart 20, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>; Düz dokulu atlasların yanı sıra, uzunlamasına yollu olan ve taraklı denilen atlas kumaşlar da kullanılmıştır. bkz. Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam*, 13.

²⁶² TŞS 28, s. 147/1'de Sarıgüllük Mahallesi'nden Hadice bint-i Halil'in mirasında 1 adet 12 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca köhne giyim esvabı 1 adet 5 kuruştur. Toplam terekesi 663 kuruştur.

²⁶³ "Kespare: Bu kumaş türü ile ilgili bir tanıma çalışılan kaynaklarda rastlanmamıştır."

²⁶⁴ TŞS 28, s. 69/2'de Hadice bint-i Hüseyin'in mirasında 1 adet 25 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam terekesi 461,5 kuruştur.

müstamel şerbab entari, kemha²⁶⁵ entari²⁶⁶, altunoluk²⁶⁷ entari, müstamel altunoluk entari²⁶⁸, sakız (....) entari, furuht²⁶⁹ olunan entari²⁷⁰, köhne çuka biniş, kutni²⁷¹ fistan²⁷², müstamel kırmızı bez kapama, uşak esbabı, giyim esvabı, köhne giyim esvabı, köhne esbab parçası, furuht olunan esvab, basma entari, atlas entari²⁷³, şali²⁷⁴ entari, köhne şali entari²⁷⁵, iplik entari, müstamel atlas entari, ketan²⁷⁶ entari²⁷⁷, camfes²⁷⁸ entari²⁷⁹, germsud entari²⁸⁰, köhne germsud entari²⁸¹, bilagöze(?) müstamel entari, göz hare entari²⁸² dir.

Entari verileri içerisinde en ucuz entari, 1 adedi 0,25 kuruş olan köhne bez entari²⁸³; en pahalı entari ise cedid seveyi entari 1 adet 150 kuruş²⁸⁴ olarak kaydedilmiştir.

²⁶⁵ “Kemha: Çatma ve kadife ile beraber en fazla kullanılan kumaştır. Kemhanın çözgüsü ve atkısı ipek, deseni oluşturan takviye atkılar ise gümüş ve altın alaşımlı tellerden dokunmuştur. Bursa ve Amasya’da dokunmuştur. Saray ayrıca Avrupa ve İran kemhalarını da kullanmıştır”, bkz. Salman, “Türk Kumaş Sanatında Görülen,” 33.

²⁶⁶ TŞS 1, s. 281/2’de Zillihacı Mahallesi’nden Turfente bint-i Kırkor’un mirasında kemha entari 1 adet 16,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁶⁷ “Altunoluk: Bu kumaş türü ile ilgili bir tanıma çalışılan kaynaklarda rastlanmamıştır.”

²⁶⁸ Örneğin, TŞS 2, s. 59/3’de Elmas bint-i Artin’in mirasında müstamel altunoluk entari 1 adet 12 kuruştur. Toplam terekese 202 kuruştur.

²⁶⁹ Furuht: Satılıp parası alınan.

²⁷⁰ TŞS 34, s.18/1’de Şerife bint-i Mehmed’in mirasında furuht olunan entari 1 adet 14 kuruştur.

²⁷¹ Barış Dağlı, “Kutni (Kutnu): Pamuklu dokumalara verilen ad. Ayrıca atlas ile kemha arasında bir yüzü ipekli diğeri pamuklu, yıkanmaya karşı çok dayanıklı eni dar bir kumaş da adı ile anılmıştır. Kumaş üzerinde enine parlak çizgiler vardır. Çeşitleri arasında Şam, Hint, Mısır, taraklı, mecidiye gibi çeşitleri vardır”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 180.

²⁷² TŞS 1, s. 370/3’de Zaim Mahallesi’nden Derihi bint-i Serkez’in mirasında 2 adet 16 kuruştur.

²⁷³ TŞS 20, s. 127/1’de Maryem bint-i Artin’in mirasında atlas entari 1 adet 25 kuruş; TŞS 34, s.10/1’de Fatma bint-i Ahmed’in kaydında 1 adet 80 kuruştur.

²⁷⁴ Koçu, “Şali: Şal gibi Keşmir keçisi yününden dokunmuş ince ve makbul bir yünlü kumaşın adı. Çiçeklilerinde çiçek motifleri arasına atılmış, şalın hususiyeti teşkil eden çubuklar bulunmazdı. Düz renklileri de dokunmuştur. Uzun toplar halinde dokunmuştur. Şal kumaşı top olarak şali dokuması arşın olarak satılmıştır. Erkek ve kadın giyiminde kullanılmıştır”, *Türk Giyim Kuşam*, 215.

²⁷⁵ TŞS 1, s. 238/1’de Ayşe bint-i Mehmed (es-Seyyid Emin bin İsmail’in eşi) mirasında 1 adet 2 kuruş olarak kayıtlıdır. Toplam mirası 722 kuruştur.

²⁷⁶ Barış Dağlı, “Ketan: Çetari de denilir. 1. İnce örgülü ağ. 2. Atkı ve çözgüsü kenevir ipliğinden, bez ayağı örgüsünde dokunan 30-40 cm eninde dar bir kumaş türü. Eskiden Karadeniz bölgesinde üretilmiştir”, “Kelime Kazanımı Üzerine.”166.

²⁷⁷ TŞS 34, s. 74/1’de Kezban bint-i Ömer’in mirasında 1 adet çıkmıştır.

²⁷⁸ “Canfes: Atkısı ve çözgüsü ince bükülmüş ve dört ayrı renkte dokunmuş olan, zengin ve kibar kişilerce yeğlenen ince, mat ve düz renkli, taftaya benzer bir ipekli kumaş türüdür. En geçerlisi al canfes olmakla birlikte sarı, mor ve yeşil olanları da vardır. Kaftan, yazlık ferace, şalvar, astarlık ve mintan yapımında kullanılmıştır. Yanardöner, kumru göğsü vb. türleri vardır”, bkz. Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam*, 14.

²⁷⁹ TŞS 28, s. 39/1’de Ayşe bint-i Mustafa’nın mirasında 1 adet 50 kuruştur. Toplam mirası 11.947,5 kuruştur.

²⁸⁰ Koçu, “Germsud: Kışlık bir kumaştır. Ayrıntılı bilgisi mevcut değildir”, *Türk Giyim Kuşam*, 122.

²⁸¹ TŞS 1, s. 329/1’de Hatice bint-i Abdullah’ın mirasında köhne germsud entari 1 adet 1,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁸² Örneğin, TŞS 1, s. 277/2’de Elmas bint-i Kırkor’un mirasında göz hare entari 1 adet 11 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca köhne entari 2 adet 2 kuruş, müstamel Haleb çiçeklisi turuncu entari 1 adet 5,5 kuruştur. Toplam mirası 158 kuruştur.

²⁸³ TŞS 1, s.259/2.

Fotoğraf 4. Elbise Görseli Vergennes Kontesi Anne Testa Viviers'in Türk Giysileri İçinde Portresi ve Ev İçi Kıyafetleri İle Türk Hanımları²⁸⁵



Soldaki resim Anne Testa Viviers, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi olan ünlü Fransız devlet adamı ve diplomat Vergennes Kontu Charles Gravier'in eşidir. Portre Fransız ressam Antonie de Favray'ın eseridir. Resimde ev içi kıyafetin parçaları gömlek, entari, altın kemer ve takılar ayrıntılı olarak çalışılmıştır. Gömleğin transparan bir kumaş olan “helali” adı verilen çubuklu olarak dokunan ipek kenarlı gömlek olduğu anlaşılmaktadır. Gömlek ve elbise kollarının dar üst parçası olan sıgıza kısmı; dirsekten kol uzunluğunun bittiği yer olan yırtmaçlı ve hareketli kısmı olan yen kapağı resimde ayrıntılı bir biçimde çizilmiştir. Gömleğin kol ve yaka kenarlarına çeşitli özellikte oyalar yapılmıştır. Elbisenin dekolte yakasının içinden gömleğin şeffaf görünüşü detaylarda göze çarpmaktadır. Serpme çiçek dokumalı (sevayi kumaşından olduğu varsayılan) entarinin düğmeleri inciden olup yakalar, kol uçları ve etek uçlarına şerit dikildiği gözükmemektedir. Gösterişli altın kemerin iki büyük madalyon toka ile birleştiği görülmektedir. Başında incili, kırmızı ve yeşil yakutlu bir hotoz, küpesi ve iki bileğinde çift olarak takılmış incili kolbağı detaylı çalışılmıştır. Ayağında gayrimüslim hanımların giymiş olduğu siyah renkli bir pabuç görülmektedir. Sedirin üstünde akik bir tespih de resmedilmiştir. Lady Montagu'nün mektubunda kendi elbisesini tarif ederken anlatmış olduğu ifadelerle Vergennes Kontesi Anne Testa Viviers'in giysi tablosu neredeyse birebir eşleşmektedir. Nurhan Atasoy'un Fenerci Mehmed Albümü'nde²⁸⁶ “yabancıların Türk aile hayatına

²⁸⁴ TŞS 34, s.173/1.

²⁸⁵ Sol resim: Antonie de Favray, “Vergennes Kontesi Anne Testa Viviers”, (İstanbul:1768), Suna ve İnan Kırac Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu, Pera- İstanbul, Google, Mart, 25, 2023, <https://www.google.com/search?q=Antoine+de+Favray+Vergennes+Kontesinin;Orta+ve+sağ+resim:Gürtuna,+Osmanlı+Kadın+Giysisi,+Evinde+Türk+Kadını”,+resim+25-resim+24.>

²⁸⁶ Fenerci Mehmed Albümü, 17.

giremediklerini Türk kadını sokak kıyafetleri dışında görmesinin söz konusu olamayacağını ve bu gibi konularda Batılı sanatçıların kendi hayal güçlerine başvurmaktan başka yollarının olmadığını” ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında kontesin günlük ev giysisi ile yaptırmış olduğu bu resim araştırmacılar için değerli bir bulgudur. Sevgi Gürtuna’nın çalışmasında bulunan diğer iki eserdeki Osmanlı hanımının ev içi kıyafetleri, kullandıkları baş ve bel aksesuarları ve takıların benzerlikleri göze çarpmaktadır.

Tablo 19’da çalışmanın iki ana tablosu verilerine dayanarak ev içi temel üst giyimi olan entaride ürün gruplaması, çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti yapılmıştır.

Tablo 19. Kadın Temel Üst Giyimi Entari Ürün Analizi

Entari	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Alaca Entari	20	100	819,5	0,5-30 kuruş arasında
Beledi Entari	7	10	62,5	2-20 kuruş arasında
Bez Entari	12	54	105	0,25- 5,5 kuruş arasında
Çiçekli Entari	17	85	1213	3-80 kuruş arasında
Çit Entari	4	16	164,5	1-25 kuruş arasında
Çitari Entari	2	8	51	3-10 kuruş arasında
Çuka Entari	4	8	39,5	1-15 kuruş arasında
Diğer Entari Çeşitleri	29	40	574	1-80 kuruş arasında
Gezi Entari	3	7	127	10-30 kuruş arasında
Hatayi Entari	6	13	152	4-25 kuruş arasında
Kullanım Durumuna Göre Entari	5	99	347,5	1-30 kuruş arasında
Kutni Entari	11	59	515	1,5-50 kuruş arasında
Peten Entari	3	9	655	55-150 kuruş arasında
Renkli Entari	7	16	128	1,5-50 kuruş arasında
Sevayi Entari	4	5	330	80-150 kuruş arasında
Tamgahane Entari	5	13	362	12-40 kuruş arasında
Üstüfe Entari	1	5	390	60-130 kuruş arasında
Yerli ve Yabancı	10	10	297,5	1,5-100 kuruş

Marka Dokumalı Entariler				arasında
Toplam	150	557	6.333	0,25-150 kuruş arasında

Tablo 19'daki verilere göre toplamda en fazla entari, kullanım durumuna göre cedid-müstamel-köhne olarak belirtilen ürünlerde çıkmıştır. Ürün çeşidi olarak en fazla alaca kumaş çeşitlerinin tercih edildiği tespit edilmiştir. Birim fiyat aralığında ise ürünlerin geniş bir yelpazede olduğu görülmüştür. En pahalı ürün cedid peten entari 150 kuruş²⁸⁷, en ucuz ürün 0,25 kuruşa köhne bez entaridir.²⁸⁸

Tablo 20'de ise ev içi temel üst giyimi olan entarinin I. Ana Tablo verilerine dayanarak durum (sıfatsız-kullanılmış-eski) tespitlerine göre ortalama fiyatları hesaplanmıştır. Böylece eski-yeni- kullanılmış entariler arasındaki fiyat farkının görülmesi amaçlanmıştır.

Tablo 20. I. Ana Tabloya Göre Entarinin Ortalama Birim Fiyatları

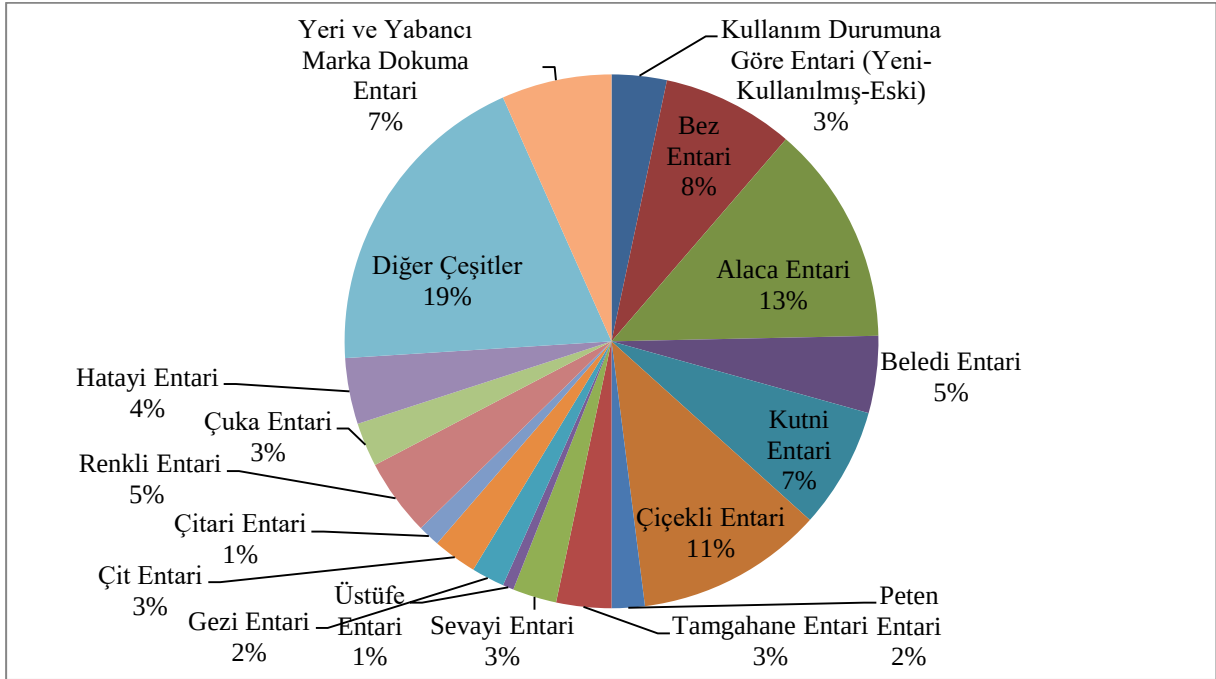
Entari			Müstamel (kullanılmış) Entari			Köhne (eski) Entari		
1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
17	167,5	9,8	4	51	12,75	41	121	2,95

Tablo 20'de miras kayıtlarında mevcut olan sıfatsız, kullanılmış ve eski olarak tabir edilen entaride toplam adedin, toplam fiyata bölünmesi ile ortalama birim fiyatı hesaplanmıştır. Entaride ortalama birim fiyatta kullanılmış ürün ile eski ürün arasında dört kat fiyat farkı tespit edilmiştir.

Ev içi temel üst giyimlerinden olan entarinin çeşit oranları (bkz. Grafik 7), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 8) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 9) aşağıdaki gibidir.

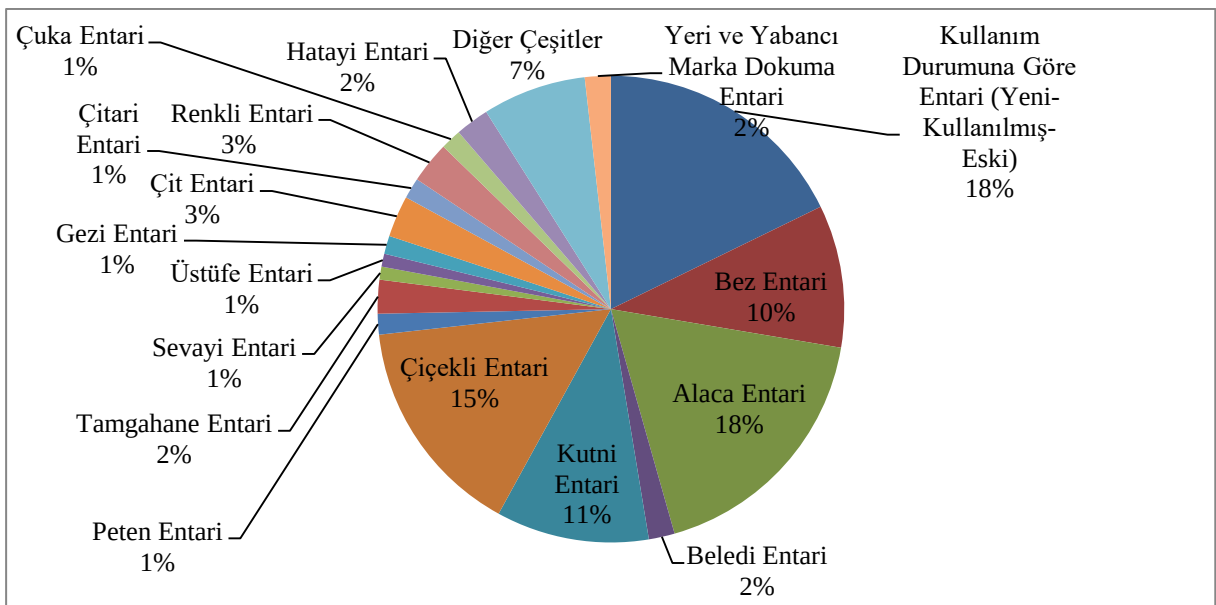
²⁸⁷ Cedid peten entari TŞS 20, s. 142/1'de Hadice bint-i Ömer'in terekesindedir.

²⁸⁸ Köhne bez entari TŞS 1, s. 259/2'de Saliha bint-i Abdülbaki'nin mirasındadır.



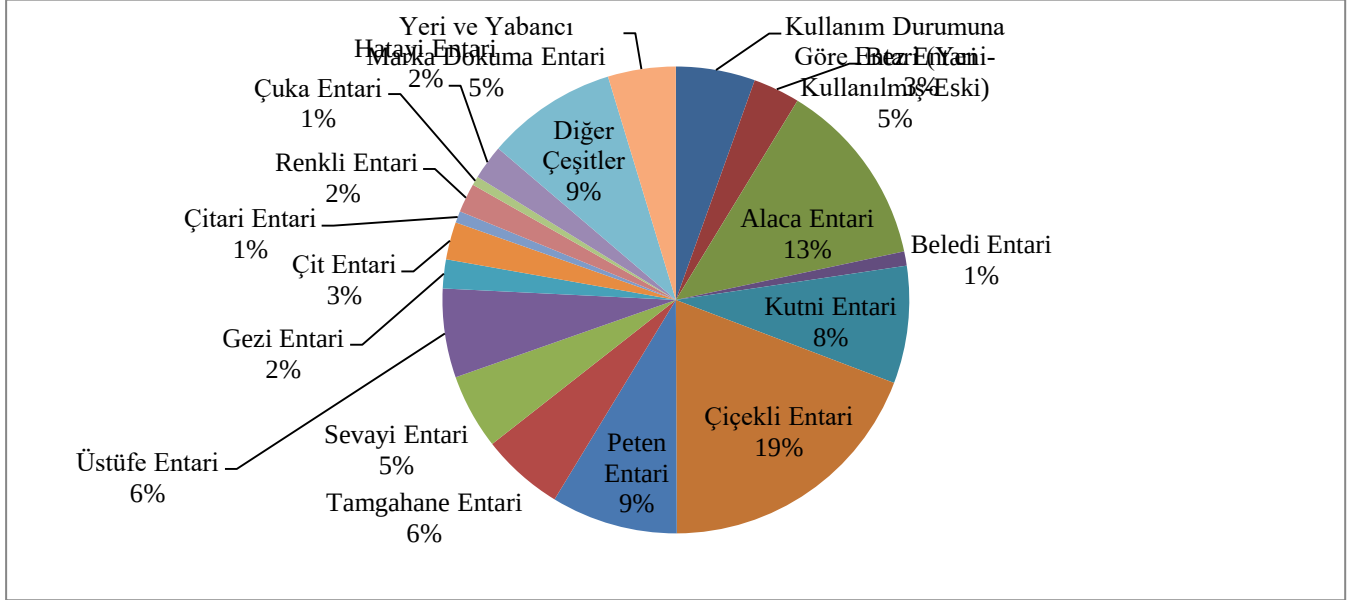
Grafik 7. Kadın Entari Çeşitleri Oranları

Entarilerin diğer ürün grupları içerisinde en zengin çeşide sahip oldukları görülmektedir. En fazla çeşit tekli çıkan diğer ürünlerde kaydedilmiştir. Alaca, çiçekli, bez, kutni, yerli ve yabancı markalı ve beledi entarilere çeşit açısından yüzde on üç ve yüzde beş arasında bir paya sahiptirler. Diğer entarilerdeki çeşit oranı yüzde dört ve yüzde bir arasındadır. Tokat'ta kullanılan entarilerin çok çeşitli olduğu ve giyim kuşamın en belirleyici öğesi oldukları tespit edilmiştir.



Grafik 8. Kadın Entarilerinin Toplam Adet Yüzdeleri

Alaca, kullanım durumuna göre tanımlanan yeni-kullanılmış-eski entariler yüzde on sekizlik payla Tokatlı hanımlar tarafından en fazla tercih edilen çeşitlerdir. Bunu çiçekli, kutni, bez ve tekli çıkan diğer çeşit entariler yüzde on beşle yedi arasındadır. Geri kalan çeşitler ise yüzde üçle yüzde bir arasında tercih edilmişlerdir.



Grafik 9. Kadın Entarilerinin Toplam Fiyat Payları

Peten entari bu grubun şaşırtıcı ürünlerindendir. Toplam adette yüzde birlik paya sahipken toplam fiyat payında yüzde dokuzluk yeri mevcuttur. Buradan peten dokumanın alım gücü yüksek olanlar tarafından giyilen, pahalı bir kıyafet olduğu belirtilebilir. Bez entari toplam adette yüzde onluk, toplam fiyat olarak yüzde üçlük bir paya sahiptir. Böyle olması bu kıyafetin daha çok alım gücü az olanlar tarafından kullanıldığı göstermektedir. Alaca, çiçekli ve kutni entarilerde ise toplam adet-toplam fiyat payında dengeli bir durum ortaya çıkmıştır.

1.4. KADIN EV İÇİ MEVSİMLİK ÜST GİYİMİ

Raphalea Lewis, Osmanlı orta ve üst sınıf kadınına üst giyimini şöyle ifade etmiştir:²⁸⁹

“Uzun şalvar giyer, üzerine boyunu kapatan ve dirseklere kadar kollu, kenarları nakışlı tül den bir elbise giyerlerdi. Bunun üzerine sık düğmeli, omuzların arkasına düşen uzun kollu bir yelek ve kuşakla bağlanmış, bileklere kadar inen dar bir kaftan giyerlerdi. Soğuk havalarda bunun

²⁸⁹ Lewis, *Osmanlı'da Gündelik Yaşam*, 88.

üzerine, kürklü brokordan²⁹⁰ bol bir cübbe ve püsküllü bir başlık giyerler.”²⁹¹

Kadın üst giyiminde önce çıplak tene, ince ve yumuşak bezden dokunmuş modelsiz uzun bir elbise şeklinde olan gömlek, gömleğin üstüne entari, entarinin üstüne ise mevsimine göre tercih edilen çoğunlukla iklimsel ihtiyaçlara göre şekillenen değişik kalınlıkta ve uzunlukta ürünler kullanılmıştır. Mevsimlik kıyafetler kumaş, desen ve renk olarak birlikte kullanıldıkları giysilerle uyumlu tamamlayıcı ürünler olmuşlardır.

Entarilerin içine don ve gömlek, altına şalvar üstüne cepken, fermene, salta marka, hırka, libade gibi ürünler giymişlerdir. Adı geçen kıyafetlerin beden boyları bele kadar, kolları uzun ve yüzeyleri “köpüme” (kapitone) dikişlidir.²⁹² Cübbe, kaftan, üstlük ve kürk gibi diğer sezonluk ürünler beden boyları ayak bileklerine kadar olan giyim çeşitleridir.

Araştırmada cübbe, hırka, libade, kaftan, kürk ve üstlük mevsimlik giysilerde alt başlık olarak incelenecektir.

Fotoğraf 5. Hilaire’nin Mevsimlere Göre Osmanlı Kadın Giyimi Görselleri²⁹³



D’Ohsson’un seyahatnamesinde Fransız ressam Jean-Baptiste Hilaire’nin (1751-1822) imzası ile üç mevsimin ismi ile betimlenen kadın giysileri de resmedilmiştir. *Kışlık Giysisiyle Müslüman Kadın* çalışmasında bu mevsim giyimini (Resim 94) “işlemeli muslinden, sırmalı elmas, yakut ve zümrütle süslenmiş hotozu, bürüncükten uzun gömleği,

²⁹⁰ Barış Dağlı, “Brokar: Avrupalılar selimiye kumaşına bu adı vermişlerdir. Sırmalı ve üzeri çiçek desenli boyuna çizgili güzel bir kumaştır”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 236.

²⁹¹ Lewis, *Osmanlı’da Gündelik Yaşam*, 88.

²⁹² Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 97.

²⁹³ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “Kışlık Giysisiyle Müslüman Kadın”, 1.sol resim 94; “Yazlık Giysisiyle Müslüman Hanım”, 1. sol orta resim 95; “İlkbahar Giysisiyle Müslüman Hanım”, 1.sağ orta resim 96; “Kışlık Giysisiyle Genç Hanım”, 1. sağ resim 107.

Hint kumaşından üstlüğü, geniş kesimli ayak bileklerinde kurdeleyle sıkılmış hafif şalvarı, bordürü samurla süslenmiş kaftanıyla soylu bir hanım kıyafeti” olarak tanımlamıştır. *Yazlık Giysisiyle Müslüman Hanım* resminde (Resim 95) ise “savatlı mücevherlerle bezeli telkârî işi hotozu, altın iplerden yapılmış sorgucu, örgüleri hotozuna tutturulmuş saçları, işlemeli bürüncükten gömleği, çiçekli kumaştan uzun kollu entarisi, çizgili ipekten kısa kollu üstlüğü, tokalı geniş kemeri ile son derece şık” olduğu belirtilmiştir. *İlkbahar Giysisiyle Müslüman Hanım* (Resim 96) görselini “kenarlarından hacim kazandırılmış, elmaslarla süslü işlemeli hotozunda, değerli taşlarla bezeli küçük bir sorguç vardır. Kaftanın kısa kolları ve bordürü Sibiryâ sincabı kürkündendir. Şalvar, gömlek, entari, üstlükten oluşan geleneksel giyim tarzını bele bağlanan Hint kumaşından şal tamamlar” şeklinde ifade etmiştir.²⁹⁴

1.4.1. Cübbe

Koçu, cübbenin tanımını şöyle ifade etmektedir:²⁹⁵

“Medrese öğrencileri, cami için hizmet eden imam ve müezzinin giydiği bir üstlüktür. Yakası mintan yakası gibi iki parmak yükseklikte olup, kolları bol el üstüne düşen uzunlukta olur. Etekleri de diz kapağı altına kadar iner. Daima düz renk, bilhassa devetüyü ve siyah kumaştan yazın softan veya siyah ketenden kışında yünluden kesilmiştir.”

Abdülaziz Bey, “Çocukların sünnet günü dışarda giyeceği elbiseler eskiden ağır kumaştan entari, kazmir kumaştan şalvar, şal, kuşak ve çuka cübbe, inci düğmeli kavuktan ibaretti” ve “sırtında yeşil cübbe, başında kefiye sarılı olan hacı çok yavaş bir yürüyüşle hanesine kadar götürülürdü” şeklinde örnekler vererek hem çocuk hem de erkek kıyafetlerinde cübbenin kullandığının betimlemesini yapmıştır.²⁹⁶ Kadın²⁹⁷, erkek ve çocuk olarak herkesin kullandığı bir giysi modeli olduğu görülmüştür.

Osman Hamdi Bey İzmirli Müslüman kadını şöyle ifade etmiştir: Önden açık entarisi, göğüslerinin altında birkaç kopçayla tutturulmuştur. Büyük yuvarlak fermuarlı gümüş bir kemer entarinin belini sarmaktadır. Kemerin altından entari serbestçe iner. Önü açık olduğu için çizgili ipekliden şalvarı da gözükür. Beyaz çoraplar ve kırmızı marokenden pabuçlar görünür. En üstte cübbe giyilmiştir. Cübbenin kolu bileklere kadar

²⁹⁴ Görtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 39-40.

²⁹⁵ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 57-58.

²⁹⁶ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), 67-270.

²⁹⁷ “Enderun-ı Hümayun’da Kethuda Kadın” resminde kırmızı renkli bir kumaşla kaplanmış kürk cübbe giydiği görülmektedir. bkz. *Fenerci Mehmed Albümü*, 23.resim.

daracaktır. Cübbe şalvarın biraz altına kadar inmektedir. Başında kenarları gül nakışları ile işlenmiş bir örtü vardır.²⁹⁸ Yazarın da anlatımında görüldüğü üzere burada bahsi geçen cübbe modelinin kolları, klasik cübbe modelinde değildir.

Tereke kayıtlarına göre belirlenen çeşitler: Cübbe²⁹⁹, köhne cübbe³⁰⁰, hare cübbe³⁰¹, köhne hare cübbe, hare cübbe ma şerid, kırmızı cübbe, köhne sarı cübbe³⁰², göz cübbe, köhne hatayi cübbe, şali cübbe³⁰³, müstamel şali cübbe, köhne şali cübbe, incü yakalı kadife cübbe³⁰⁴, çuka cübbe³⁰⁵, müstamel çuka cübbe, köhne çuka cübbe, siyah çuka cübbe, mor çuka cübbe, köhne kırmızı çuka cübbe, göklülü çuka cübbe, köhne çengari çuka cübbe, Ankara şalisi cübbe³⁰⁶, mor şali cübbe, müstamel mor şali cübbe, gül penbe hare cübbe³⁰⁷, şeritli cübbe³⁰⁸, müstamel şeritli cübbe, şeritli kadife cübbe, müstamel kadife şeritli cübbe, güzegi(?) şeritli cübbe, şeritli çuka cübbe³⁰⁹, şeritli hare cübbe, müstamel şeritli hare cübbe, köhne şeritli hare cübbe, şeritli çividi hare cübbe³¹⁰, göz şeritli hare cübbe, müstamel göz şali şeritli cübbe, göz kemha şeritli cübbe³¹¹, kırmızı şeritli cübbe, şeritli şali cübbe, müstamel şeritli şali cübbe, Ankara şalisi şeritli cübbe³¹², müstamel Ankara şalisi cübbe, Engürü şalisi şeritli müstamel cübbe, kemhari cübbe³¹³ ve

²⁹⁸ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 6 İzmirli Müslüman Hanım, 222-223-224.

²⁹⁹ TŞS 2, s. 131/3'de 5 Receb 1211(4 Ocak 1797) tarihinde Raziye bint-i Abdullah'ın mirasında 1 adet 5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁰⁰ TŞS 2, s. 88/2'de Yazıcık Mahallesi'nde Rukiye bint-i el-Hac Mehmed'in terekesinde 1 adet 2 kuruştur.

³⁰¹ Hare cübbe TŞS 2, s. 119/2'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde Mamayek bint-i Opan'ın mirasında 1 adet 25 kuruştur. Toplam maddi varlığı 150 kuruştur.

³⁰² TŞS 1, s. 241/2'de Emetullah bint-i İbrahim'in mirasında köhne sarı cübbe 1 adet 1 kuruştur.

³⁰³ Örneğin şali cübbe 1 adet 5 kuruştur. TŞS 1, s. 279/1'de Şehriban bint-i Abdullah'ın metrukâtında mevcuttur.

³⁰⁴ TŞS 1, s. 315/1'de Yarahmed Mahallesi'nde Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin mirasında incü yakalı kadife cübbe 1 adet 120 kuruştur. Toplam mirası 8.435 kuruştur.

³⁰⁵ Çuka cübbe TŞS 1, s. 227/1'de Çay Mahallesi'nden Fatma bint-i Hacı Mustafa'nın metrukâtında 1 adet 9 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁰⁶ TŞS 34, s. 149/1'de Arife bint-i es-Seyyid Mahmud'un terekesinde 1 adet 32 kuruştur. Toplam mal varlığı 3.081 kuruştur.

³⁰⁷ TŞS 1, s. 269/2'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde Hüsnüşah bint-i Abdullah'ın mirasında 1 adet 5 kuruştur.

³⁰⁸ Örneğin şeritli cübbe 1 adet 20 kuruştur. TŞS 1, s. 245/1'de 26 Receb 1186 (23 Ekim 1772) tarihinde Zümrüd bint-i Agob'un mirasında kayıtlıdır.

³⁰⁹ TŞS 1, s. 253/1'de Terbiye-i sagir Mahallesi'nde Elmas bint-i Avadek'in metrukâtında 1 adet 15 kuruştur.

³¹⁰ TŞS 1, s. 281/2'de Turfente bint-i Kırkor'un mirasında 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mirası 3.233 kuruştur.

³¹¹ Göz kemha şeritli cübbe TŞS 1, 271/2'de Kâbemesicdi Mahallesi'nden Annamane bint-i Karabed'in metrukâtında 1 adet 20 kuruştur.

³¹² TŞS 28, s. 159/1'de Hocaahmed Mahallesi'nden Elmas bint-i Baros (sehven veled-i olarak yazılmıştır)'ın mirasında 1 adet 35 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam tereke 3.920 kuruştur.

³¹³ Kemhari cübbe TŞS 2, s. 160/2'de Kerime bint-i Salih'in terekesinde 1 adet 28 kuruştur.

kadife cübbedir.³¹⁴

Miraslarda en ucuz köhne sarı cübbe 1 kuruş³¹⁵, en pahalı ürün ise incü yakalı kadife cübbe 120 kuruş³¹⁶ olarak kaydedilmiştir.

1.4.2. Hırka

Türklerin “çek” adı verilen bir pamuk çeşidinden hırka ve kaftan yaptıkları bilinmektedir.³¹⁷ Türkçe sözlükte hırka “genellikle soğuktan korunmak için giyilen kumaştan, bazen içi pamukla beslenmiş, ceket biçiminde önden açık kollu üst giysi” olarak tanımlanmıştır.³¹⁸ Musahipzâde Celâl, “yaşlı hanımlar yazın, dört peşli dedikleri boy entarisi üzerine kısa geniş kollu, ceket gibi hırkalar giymişlerdir. Kandilli yazmasından yemenileri elmasla tutturarak bağlamışlardır. Ayaklarına siyah, açık renkli, yumuşak deriden az ökçeli terlikler giymişlerdir” diyerek hırkanın giyim şeklini canlandırmıştır.³¹⁹ Hırka görseli aşağıda Fotoğraf 6’da verilmiştir.

Hırka³²⁰, müstamel hırka, köhne hırka³²¹, çit hırka³²², beler göz hırka, üstufe hırka³²³, çiçekli hırka, müstamel çiçekli hırka, beyaz çiçekli hırka, peten hırka³²⁴, cedit peten hırka³²⁵, müstamel peten hırka, şeritli hırka³²⁶ ve müstamel atlas yüzlü hırka terekelerde var olan hırka çeşitlerindendir. Belgelerde en ucuz çit hırka 10 kuruş³²⁷, en pahalı ürün ise cedit peten hırka 150 kuruştur.³²⁸

³¹⁴ TŞS 9, s. 42/1’de 12 Ramazan 1219 (15 Aralık 1804) tarihinde Sabunhane Mahallesi’nden Hanife bint-i el-Hac Ali Ağa’nın mirasında 1 adet 70 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam tereke tutarı 1.582 kuruştur.

³¹⁵ TŞS 1, s. 241/2’de Emetullah bint-i İbrahim’in mirasındadır.

³¹⁶ TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi terekesinde mevcuttur.

³¹⁷ Şeyma Tokat, “*Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme*,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020) 97.

³¹⁸ “Hırka”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Mart 31, 2023, <https://sozluk.gov.tr>.

³¹⁹ Musahipzâde Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946), 135.

³²⁰ TŞS 9, s. 127/4’de Muslahaddin Mahallesi’nde yaşamış olan Rukiye bint-i Osman’ın mirasında 1 adet 100 kuruştur. Toplam tereke 1.866 kuruştur.

³²¹ TŞS, 34, s. 44/2’de Hadice bint-i Osman’ın terekesinde 1 adet 30 kuruştur.

³²² Çit hırka; TŞS 28, s. 39/1’de Ayşe bint-i Mustafa (Latifoğlu kızı)’nın terekesinde 1adet 10 kuruştur. Mirasta ayrıca beler göz hırka 1 adet 60 kuruş; çiçekli hırka 1 adet 50 kuruş; beyaz çiçekli hırka 1 adet 30 kuruş; müstamel atlas yüzlü hırka 1 adet 10 kuruştur. Toplam tereke 11.947,5 kuruştur.

³²³ TŞS 9, s. 77/1’de Rukiye bint-i Murad’ın mirasında 1adet 40 kuruştur ve TŞS 9, s. 83/1’de Naime bint-i Ebubekir’in terekesinde 1 adet 20 kuruştur.

³²⁴ Örneğin peten hırka; TŞS 9, s. 58/2’de Meydan Mahallesi’nde Arife bint-i es-Seyyid Emin Mehmed Ağa’nın mirasında 1 adet 60 kuruştur. Toplam mirası 1.275 kuruştur.

³²⁵ Cedit peten hırka; TŞS 20, s. 142/1’de Hadice bint-i Ömer’in mirasında 1adet 150 kuruştur.

³²⁶ TŞS 20, s. 60/1’de Fatma bint-i Hüseyin’in terekesinde şeritli hırka 1 adet 70 kuruşa kaydedilmiştir.

³²⁷ TŞS 28, s. 39/1’de Ayşe bint-i Mustafa’nın mirasında kayıtlıdır.

³²⁸ TŞS 20, s. 142/1’de Hadice bint-i Ömer’in terekesindedir.

1.4.3. Libade

Reşat Ekrem Koçu, libadeyi;³²⁹

“Dikişli, pamuklu kısa hırkadır. Astarı ve yüzü arasındaki pamuk verev dikişle dikilmiştir. Bu dikişler hırkanın sırt kısmında balıksırtı denilen şekilde birleştirilmiştir. Kısa dik yakalı eteği bel hizasında kısa ve kolları bol, kol yenleri bileğin üç dört parmak üstündedir. Yaka, göğüs, etek ve kol ucu harç ile süslenmiştir. İlik düğmesiz önü daima açık durmuştur.”

şeklinde anlatmıştır. Osmanlı hanımları arasında tercih edilen baharlık bir giysidir. Sarayda cariyelerin giyiminde de libade kullanılmıştır.³³⁰

Libade³³¹, köhne libade³³², sagir libade, müstamel sagir libade, köhne sagir libade, üstüfe libade³³³, camfes libade³³⁴, sagir camfes yüzlü libade, çit libade³³⁵, çit yüzlü libade, bez libade, kutni sagir libade, çiçekli libade³³⁶, müstamel çiçekli libade, köhne çiçekli libade³³⁷, kebir çit libade ve atlas sagir libade tereke kayıtlarında çıkan ürünlerdendir. Belgelerde en ucuz köhne libade 1 kuruş³³⁸, en pahalı libade 30 kuruş³³⁹ olarak kaydedilmiştir.

Fotoğraf 6. Hırka ve LibadeGörselleri



³²⁹ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 168.

³³⁰ Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 75.

³³¹ TŞS 2, s. 10/2 ‘de Suiçmez Mahallesi’nden Şerife bint-i Mahmud’un mirasında 1 adet 30 kuruştur. Toplam terekası 1.160,5 kuruştur.

³³² TŞS 2, s. 31/1’de 23 Cemaziyelahir 1210 (4 Ocak 1796) Şerife bint-i Ali’nin terekasında 1 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³³³ Örneğin, üstüfe libade TŞS 9, s. 11/1’de Fatma bint-i İbrahim’in mirasında 1 adet 15 kuruştur.

³³⁴ Camfes libade TŞS 34, s. 71/1’de Taküke bint-i Serkez’in metrukâtında 2 adet 5 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca köhne libade 1 adet 2 kuruştur.

³³⁵ TŞS 20, s. 173/1’de Kâbemescidi Mahallesi’nden Zeyneb bint-i Ahmed’in terekasında 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³³⁶ Örneğin, TŞS 2, s. 151/1’de Abide bint-i Ömer’in mirasında çiçekli libade 1 adet 10 kuruştur.

³³⁷ TŞS 2, s. 114/1’de Kâbemescidi Mahallesi’nde yaşamış olan Ayşe bint-i Mehmed’in metrukâtında 1 adet 3 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³³⁸ TŞS 2, s. 31/1’de Şerife bint-i Ali’nin mirasındadır.

³³⁹ TŞS 2, s. 10/2’de Şerife bint-i Mahmud’un terekasında kayıtlıdır.

Yukarıda verilen *Peralı Türk Kadını* çalışmasındaki hırka modeli, elbisenin mevsimine göre üste giyilen, beden boyu kadar olup, kolsuz, muhtemelen kırmızı çukadan, yakasız, yaka ve kol uçları beyaz kürk kaplı olduğu görülmektedir.³⁴⁰ *Elinde Gül Tutan Saraylı Kadın* resminde ise V yaka, önden beldeki kemere kadar birit düğmeli yaka kısmı sırma işlemeli, dar kesim kol dirseği hizasında biten yarım kollu bir libade giyildiği görülmektedir. Libadenin üretimi, kapitone³⁴¹ kare dikişle beden boyu hizasında muhtemelen kırmızı atlastan dikilmiştir.³⁴² İki resimde kemer ve kuşaklar kişinin tercihiine göre hırkanın altından veya üstünden bağlanmıştır. Sağdaki görselde ise Halil Paşa'nın yapmış olduğu *Yaşlı Halayık (Mangal Başı)* çalışması, hırkanın üretilme şeklini anlamak açısından güzel bir örnektir. Bu etkileyici yağlıboya tabloda ressam detay çalışmıştır. Sahibi gibi, zamanla eskimiş kırmızı hırkanın yıpranmış yerlerinden içindeki pamuk görülmektedir. Hırkanın üzerinde kapitone dikişler net olarak çizilmiştir. İçindeki mavi çizgili entari, ayağındaki kırmızı yemeni de kullanmaktan deforme olmuştur.³⁴³

1.4.4. Kaftan

Garnett, Osmanlı kadınının ev içi üst giyiminden ayrıntılı bir biçimde şöyle bahsetmektedir:³⁴⁴

“Kenarlarına oya dantel işlenmiş kollu bir bürümcük mintandan, kırmızı ipek bir şalvardan ve üzerine giyilen bir tür yelekten oluşur. Bel hizasında bedene sıkıca oturan bu yelek, bağrıdan kemerin altına kadar düğmelidir ama her iki yanda kalçadan aşağıya doğru yırtmaçlıdır ve birkaç santim yerde sürünür. Kemer bunun üstüne takılır ve kıyafeti tamamlamak üzere yine kenardan yırtmaçlı ve azıcık yeri süpüren daha geniş ve bol bir kaftan giyilir. Bu kaftanın ve aynı biçimde yeleğin kolları uzun, dar ve çoğu kez toynak kesimle sona erdiği bileklerde yırtmaçlıdır. Kaftan genellikle ağır kumaştan yapılır, çepeçevre kenarlar boyunca ya da baştan aşağı renkli ipekten ya da sırmadan incelikli desenler işlenir ve bazen bunlara inciler eklenir.”

Kaftan, entarinin üstüne giyilen astarsız esvabın adıdır. Üzerine ancak cübbe, kürk veya kapaniça giyilmiştir. En güzel kumaşlardan yapılmıştır. Erkek-kadın-çocuk tümü kaftan giyinmişlerdir. Giysinin göğüs kısımları altın telli şeritlerle kordonlarla süslenmiştir. Değerli taşlardan düğmelerle kullanılmıştır.³⁴⁵

Aşağıdaki görsellerde Osmanlı kadınının inceliğini yansıtan özenle imal

³⁴⁰ Sol resim: Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, resim:133 “Peralı Türk Kadını”.

³⁴¹ Barış Dağlı, “Kapitone: İki tane farklı kumaşın arasına yün veya pamuk gibi dolgu konularak kumaşa baklava, kare, yıldız, üçgen, dikdörtgen gibi desenler verilerek dikişle üzerinden dikilmesidir”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 155.

³⁴² Orta resim: Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, resim 59 “Elinde Gül Tutan Saraylı Kadın”.

³⁴³ Nilüfer Ödin, *Halil Paşa Türk Sanatının Büyük Ustaları 4*, (İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2022) 18.

³⁴⁴ Garnett, *Türkiye'nin Kadınları*, 500-501.

³⁴⁵ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 138.

edilmişkaftanlar mevcuttur.

Fotoğraf 7. Kaftan Görseli³⁴⁶



Soldaki resim olan *Gergef İşleyen Osmanlı Kadını*’nda varlıklı bir hanım giysisi görülmektedir. Üzerine beyaz bir kaftangiymiştir. Giysinin boy, kol ve yaka kenarları kalın sırmalarla işlenmiş ve araları mavi renkli değerli taşlarla süslemiştir. Kolu omuz hizasında yapılmış, alttan beyaz entarinin kolları görülmektedir. Yaka kısmı yuvarlak kesimli, ipekli entarisinin üzerine yine kenarları sırma işlemeli üstlük, üstlüğün üzerine de kaftan giyilmiştir. Kenarları bol nakışlı bir kıyafet giyen hanımın, kaskakla (gergef) nakış işlerken resmedilmesi de bu gösterişli ürünlerin, bu ellerle üretildiğine işaret etmektedir. Sarı, içinden küçük çiçek desenli bol drapeli bir şalvar alt giyim olarak kullanmıştır. Ayağında ev içinde giyilen sarı yemenisi vardır. Baş süslemesi olarak takyesinin üzerine beyaz örtüsü değişik bir biçimde toplanmıştır. Sağdaki resim *Soylu Bir Osmanlı Kadını* adlı çalışmadaki hanımın kaftanı, kırmızı ipek uzun kollu bir entari üzerine giyilmiştir. Kaftan, entarinin boyundan daha kısa dizayn edilmiştir. Koları, omuz hizasında yapılmıştır. Giysinin kumaşında beyaz üzerine siyah çiçek ve yaprak desenleri mevcuttur. Kıyafetin tüm kenarları dikişlerin iç kısmında inci, dışta ise sırma ve değerli taşlarla süslenmiştir. İncilerle tam olarak süslenilmiş yakayı, düğme olarak kullanılan dört adet mücevher kapatmıştır. Kaftanın iç rengi mavi ve entarinin kolundaki yen rengi mavi giyside geçiş oluşturmuştur. Tam bir sanat eseri görünümünde imal edilen bir kaftandır. Ustalık ve zenginliğin birleştiği ancak asil olanları taşıyabileceği bir giysi tasarlanmıştır. Baş

³⁴⁶ Sol görsel: “Gergef İşleyen Osmanlı Kadını” 93.ve Sağ görsel: “Soylu Bir Osmanlı Kadını” 79. Bkz. Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, 93-79.

süslemesi olarak mücevherler ve incilerle işli bir yüksek bir hotoz ve sorguç kullanılmıştır.

Kaftan³⁴⁷, müstamel kaftan, kırmızı bez kaftan³⁴⁸, darayı³⁴⁹ kaftan³⁵⁰, Şam kaftan, Şam alacası kaftan³⁵¹, çit kaftan, germsud kaftan, Halep çitarisi köhne kaftan³⁵², köhne hare kaftan, göz hare kaftan³⁵³, müstamel turuncu hare kaftan, göz kutni kaftan³⁵⁴, gözgör..(?) kaftan, alaca kaftan³⁵⁵, müstamel sagir alaca kaftan, hatayi kaftan³⁵⁶, müstamel hatayi kaftan, mor hatayi kaftan³⁵⁷, al hatayi kaftan, yeşil hatayi kaftan, müstamel sakız hatayi kaftan, çiçekli Haleb Sivasi kaftan, çiçekli kaftan³⁵⁸, müstamel çiçekli kaftan, beyaz çiçekli kaftan³⁵⁹, hare kaftan, bez kaftan, mai bez kaftan tereke kayıtlarında çıkan kaftan çeşitleridir. En ucuz ürün müstamel kaftan 3 kuruş³⁶⁰ en pahalı ürün ise müstamel hatayi kaftan 40 kuruş³⁶¹ olarak kaydedilmiştir. Çalışmada kaftanın belli bir zümreye ait bir giysi olmadığı ekonomik durumu ne olursa olsun herkes tarafından giyilebilen bir kıyafet olduğu tespit edilmiştir.

1.4.5. Kürk

Osmanlı sarayında ve toplumunda kürklerin ve postların yeri çok önemlidir. III. Selim'in 2 Mayıs 1791 tarihinde havaların ısınması ile beraber kakum kürkün giyilmeye

³⁴⁷ TŞS 2, s.111/3'de İçmesu Mahallesi'nden Maryem bint-i Vartan'ın mirasında 1 adet 20 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁴⁸ Kırmızı bez kaftan TŞS 1, s. 273/1'de Zaniye bint-i Aytek'in terekasında 2 adet 6 kuruş olarak kaydedilmiştir. Mirasta ayrıca müstamel kaftan 1 adet 3 kuruş, çit kaftan 1 adet 3 kuruş, müstamel turuncu hare kaftan 1 adet 5 kuruş, alaca kaftan 1 adet 6 kuruş, müstamel Sakız hatayi kaftan 1 adet 15 kuruştur.

³⁴⁹ Barış Dağlı, "Darayı: İran'dan gelen çeşitli renkler üzerine dokunan kalın bir kumaş çeşididir. Şam'da dokunan benzerlerine Şam darayisi diğer çeşitlerine de püladi darayı denilmektedir", "Kelime Kazanımı Üzerine." 81.

³⁵⁰ TŞS 1, s. 182/2'de Hacıbrahim Mahallesi'nde Bağdad bint-i Artin'in mirasında 1 adet 4 kuruştur. Toplam tereke tutarı 102 kuruştur.

³⁵¹ TŞS 1, s. 253/1'de Terbiye-i sagir Mahallesi'nden Elmas bint-i Avadek'in giysilerinin içinde Şam alacası kaftan 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁵² Örneğin Halep çitarisi köhne kaftan, TŞS 1, s. 370/3'de 1 adet 6 kuruştur. Terekede ayrıca gözgör..(..) kaftan 1 adet 9 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁵³ TŞS 1, s. 281/2'de Turfente bint-i Kırkor 'un mirasında 1 adet 10 kuruştur. Terekede ayrıca çit kaftan 1 adet 4 kuruş, müstamel sagir alaca kaftan 1 adet 5 kuruştur.

³⁵⁴ TŞS 1, s. 287/1'de Derihi bint-i Bünyad 'ın terekasında 1 adet 7 kuruştur. Terekede ayrıca germsud kaftan 1 adet 6 kuruştur.

³⁵⁵ TŞS 1, s. 279/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde Şehriban bint-i Abdullah'ın giysileri içerisinde 1 adet 4 kuruştur.

³⁵⁶ Hatayi kaftan TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki efendi'nin mirasında 2 adet 80 kuruştur.

³⁵⁷ Örneğin mor hatayi kaftan, TŞS 1, s. 285/2'de Ayşe hatun bint-i Ömer'in giysileri içerisinde 1 adet 20 kuruştur.

³⁵⁸ TŞS 1, s. 231/1'de Fatma bint-i Abdülkadir'in metrukâtında 1 adet 8 kuruştur.

³⁵⁹ TŞS 1, s. 271/2'de Annamane bint-i Karabed'in mirasında 1 adet 15 kuruştur. Terekede ayrıca al hatayi kaftan 1 adet 22 kuruştur. Toplam tereke tutarı 437 kuruştur.

³⁶⁰ TŞS 1, s. 273/1'de Zaniye bint-i Aytek'in mirasındadır.

³⁶¹ TŞS 1, s. 219/2'de Rukiye bint-i el Hac Ahmed'in metrukâtında mevcuttur.

başlamasına izin verdiği saray içi yazışmalarda görülmektedir. Padişahın öncülüğünde önce saray sonra halk aynı sıra ile mevsimsel olarak kürk değişimi yapmıştır. Dört mevsim kullanılan bir ürün olan kürkün kaplandığı kumaş ve kullanılan kürkün cinsi mevsimlere göre değişmiştir. Kürk giysisi ısınmak ve statüyle varlığı göstermek amaçlı kullanılmıştır. Soğuktan korunma gereksinimi, kürkün kaplandığı kumaşın içine dikilmesine sebep olmuştur. Yakaya ve modeline göre boy ve beden olarak değişen kürk, kadın erkek ve çocuk herkes tarafından kullanılmıştır.³⁶² Kişisel statü ve varlık ise kullanılan kürk cinsleri ve kürkün kaplandığı kumaş çeşitlerine göre kendini göstermiştir.³⁶³

Emin Cenkmn, Osmanlı saray giysilerini anlatırken kadın giyiminden de örnekler vermiştir. Kadın sultanlar baştanbaşa atlas, diba gibi kumaşlarla kaplı vaşak, kakum, feyyüm, cılgava kürkleri kullanmışlardır³⁶⁴

Osmanlı sosyal hayatı içerisinde kürkün de dâhil olduğu giysi (hil'at)³⁶⁵ ve takının saray dışında da toplum içerisinde teşekkür ve taltif amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Abdülaziz Bey, Osmanlı gelenek ve göreneklerini içeren eserinde kürkün hediye edildiği toplumsal sahneleri ayrıntısı ile paylaşmıştır. Doğumlarda, konağın en aziz varlığı olan bebeğe süt veren sütanne eğer dışarıdan bulunmuş bir kişi ise görevi sona erip evden ayrılacağı zaman kendisine aile tarafından birçok değerli hediyeler verildiğinden bahsetmiştir. Kürkün de bu hediyelerin içinde olduğunu belirtmiştir. İcazet alan medrese hocaları kibardan arkadaşları tarafından cübbelik çuka, bel şalı, kürk kaplık, ipekli gezi veya başka kumaşlarla onurlandırılmıştır. Evlenecek olan genç kızlara top top kıymetli şallar, cins cins kürkler, gümüş takımları, başa ve göğse takmak için elmas dallar, yüzükler, gerdanlıklar, sarkıtmalar, küpeler, feraceler, yaşmaklar, çamaşır takımları ailesi tarafından ona olan sevgilerini ifade etmek için verilen en güzel çehiz armağanlardandır.³⁶⁶

Osmanlı piyasasında en fazla değerli olan kürkler siyah tilki, Sibirya gri sincabı, samur, elma yanağı (tilki postlarının yanak kısmından yapılan samur değerinde bir kürk),

³⁶² Demet Kopan, “Anadolu’da Deri Giyim Tarihi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.,(Marmara Üniversitesi, 2008) 76-80.

³⁶³ Gülser Oğuz, “Giyinmek mi? Gösteriş mi? 18. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul’da Kürk Kullanımı,” (Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 2017).

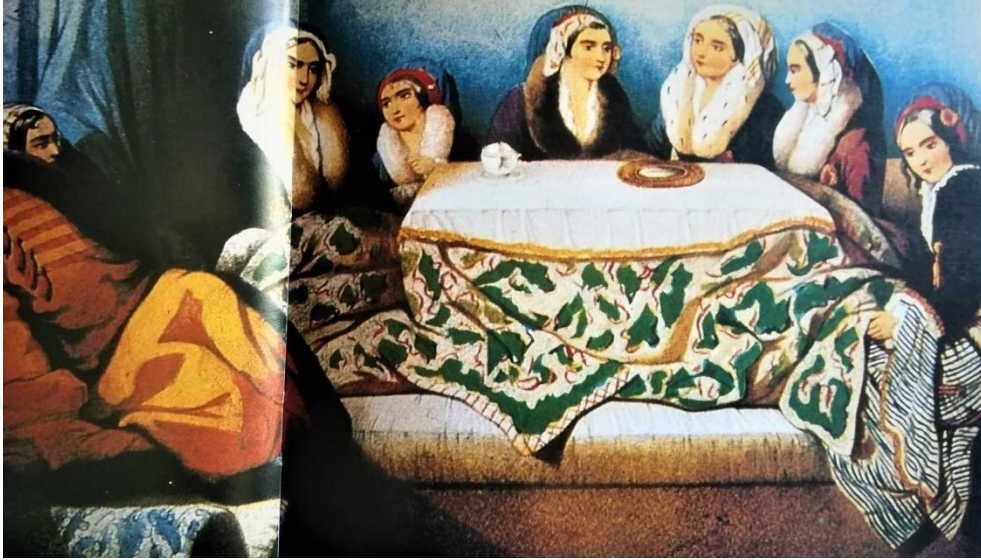
³⁶⁴ Emin Cenkmn, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948) 84.

³⁶⁵ Koçu, “Hil’at: Hükümdarlar ve vezirler tarafından birine hürmet ve mükâfat yerine giydirilen kaftan, kürk hil’at-ı fahire. 1826’da II. Mahmud tarafından kaldırıldı. Yerine murassa (çok değerli taşlarla süslü) saatler, murassa armalı saatler, altın ve murassa kutular daha sonra madalyalar ve nişanlar verilmeye başlanmıştır”, *Türk Giyim Kuşam*, 130.

³⁶⁶ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 30-83-119.

vaşak, zerdava ve kakumdur.³⁶⁷

Fotoğraf 8. Kış Kürklü Kıyafetleri İle Osmanlı Hanımları³⁶⁸



Camille Rogier'in görüp resimlediği kürkler ile Lewis'in anlatımı bire bir uyuşmaktadır. Osmanlı evlerinin ısıtılmasındaki yetersizlikten, kişisel ısınma olan kürke neden ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

“Odaların ortasında, kömür yakılan süslü bakır veya pirinç mangallar dururdu. Tavanlar yüksek olduğundan, pencerelerde cam bulunmadığından, evleri soğuk havalarda sıcak tutmak sürekli bir sorundu. Sürekli taşınan ve kızgın korla yeniden doldurulan delikli kapakları bulunan bu mangallar dışında bir ısınma aracı yoktu. Kışın tamamı geniş bir yorganla kaplı, üzerinde sıcak kömür kabı bulunan ayaklı bir masa olan tandır içeri getirilirdi. Aile ve konuklar bunun çevresinde yorgan dizlerinin üstüne örtülmüş hatta çenelerine kadar çekilmiş olarak yerdeki minderlerin üzerinde oturmuşlardır.”³⁶⁹

Sicil tereke kayıtlarında kürkler üç şekilde kaydedilmiştir. İlk olarak, kullanım durumu ve boyutuna göre olan kürklere örnek olarak kürk³⁷⁰, müstamel kürk³⁷¹, köhne kürk³⁷², yüz­süz köhne kürk, müstamel üsküfe yüz­lü kürk verilebilir.

³⁶⁷ Filiz Karaca, “Kürk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 568. 668-570.

³⁶⁸ Burçak-Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, 23. “Tandırda Isınan Kadınlar”, Camille Rogier, 19 yüzyıl. Osmanlı evlerinin ısınma biçimlerinden biri tandırın çevresinde toplanıp üzerine yorgan örtülmesidir. Değişik çeşit ve renklerde olan kürklerini giyinmiş hanımların kışın hep beraber ısınma merkezinin etrafında toplandığı resmedilmiştir.

³⁶⁹ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 107.

³⁷⁰ TŞS 2, s. 103/3’de Mahmud Paşa Mahallesi’nde Arife bint-i (baba adı yok)’un mirasında 1 adet 15 kuruş yazılmıştır. Bir başka kayıt olan TŞS 28, 150/2’de Meydan-ı müslim Mahallesi’nde Munise bint-i el-Hac Mustafa’nın terekesinde 1 adet kürk kıymeti 600 kuruş olarak kaydedilmiştir. Belgede ayrıca 1 adet kakum kürk 140 kuruş, köhne yüz­lü sansar kürk 1 adet 40 kuruştur.

³⁷¹ TŞS 9, s. 31/1’de 17 Receb 1219 (22 Ekim 1804)’de Lebiye bint-i Ali Efendi’nin terekesinde 1 adet 11 kuruştur.

³⁷² Örneğin köhne kürk TŞS 9, s. 40/1’de Fatma bint-i es-Seyyid Ebubekir Efendi’nin mirasında 1 adet 5 kuruştur.

İkinci olarak, imal edilmiş oldukları hayvan postları ile adlandırılmış kürk çeşitleri mevcuttur. Alfabetik sırayla şöyle verebiliriz.

1.4.5.1. Göçen Kürk

Göçen³⁷³ kürk³⁷⁴, müstamel göçen kürk, köhne göçen kürk, göçen cübbe kürk³⁷⁵, hare kaplı göçen cübbe kürk³⁷⁶, köhne göçen cübbe kürk, köhne göz hareye kaplı göçen kürk belgelerde çıkan kürk çeşitlerindendir.

1.4.5.2. Kakum Kürk

Kakum³⁷⁷kürk³⁷⁸, müstamel kakum kürk, köhne kakum kürk, göz hatayi kaplı kakum kürk, müstamel işleme yüzlü kakum kürk³⁷⁹, sevayi yüzlü kakum kürk³⁸⁰, peten yüzlü kakum kürk³⁸¹, üstüfe yüzlü kakum kürk, köhne hatayi kaplı kakum taklidi kürk, kakum taklidi kürk³⁸², müstamel kakum taklid kürk, köhne yeşil çiçekliye kaplı kakum kürk³⁸³, çiçekli yüzlü kakum taklid kürk, çiçekli kakum taklid kürk³⁸⁴, çiçekliye kaplı kakum taklidi kürk, mor çiçekliye kaplı kakum taklidi kürk³⁸⁵ ve çiçekliye kaplı beyaz köhne kakum taklidi kürk kadınların kullanmış olduğu kakum kürklerdenidir.

1.4.5.3. Kedi Kürk

Kedi³⁸⁶kürk³⁸⁷, köhne kedi kürk, göz hatayi yüzlü kedi kürkü³⁸⁸, çiçekli yüzlü kedi

³⁷³ Barış Dağlı, “Göçen: Göçen: Samura benzer bir kürk hayvanı”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 121.

³⁷⁴ TŞS 2, s. 30/2’de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nde yaşamış olan Zümrüt Bint-i Andersiye’nin terekesinde 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁷⁵ TŞS 1, s. 346/2’de Varvat bint-i Vani’nin metrukâtında göçen cübbe kürk 1 adet 12 kuruştur. Toplam mal varlığı 174 kuruştur.

³⁷⁶ TŞS 1, s. 162/2’de Menice Mahallesi’nden Deruhi bint-i David’in belgesinde 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁷⁷“Kakum: Kakım: Su kenarlarında, tarlalarda, kırsalda yaşayan bir gelincik türü. Bacakları ve kuyruğu kısa, vücudu uzun: Sansargillerden bir memeli türü”, Bilimma, Google, Nisan 5, 2023,<https://www.bilimma.com/kakim-buyuk-gelincik/>.

³⁷⁸ Örneğin kakum kürk, TŞS 2, s. 119/1’de 25 Cemaziyelahir 1211 (26 Aralık 1796) tarihinde Beybağı Mahallesi’nden Rabia bint-i Mahmud’un terekesinde 1 adet 25 kuruştur.

³⁷⁹ TŞS 34, s. 149/1’de Arife bint-i es-Seyyid Mahmud’un mirasında 1 adet 60 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁸⁰ Sevayi yüzlü kakum kürk TŞS, 34, s. 173/1’de Çay Mahallesi’nde yaşamış olan Şerife bint-i Şerif Mehmed’in mirasında 1 adet 150 kuruş olarak yazılmıştır.

³⁸¹ TŞS 28, s. 39/1’de Ayşe bint-i Mustafa’nın belgesinde 1 yaka 60 kuruştur.

³⁸² TŞS 1, s. 245/1’de Zillihacı Mahallesi’nde yaşamış olan Zümrüt bint-i Agob’un metrukâtında 1 adet 20 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mal varlığı 600 kuruştur.

³⁸³ TŞS 1, s. 283/2’de Şerife bint-i el- Hac Mustafa’nın mirasında 1 adet 5 kuruştur.

³⁸⁴ TŞS 1, s. 285/2’de 5 Cemaziyelevvel 1186 (4 Ağustos 1772) tarihinde Yaşmeydan Mahallesi’nden Ayşe hatun bint-i Ömer’in terekesinde 1 adet 15 kuruş olarak yazılmıştır.

³⁸⁵ Örneğin mor çiçekliye kaplı kakum taklidi kürk, TŞS 1, s. 256/1’de Gülsüm bint-i el-Hac Mustafa’nın mal varlığı içerisinde 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁸⁶ “Kedi: Kedigillerden, memeli, köpek dişleri iyi gelişmiş, çevik ve kuvvetli, evcil, küçük hayvan, pisik”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Nisan 5, 2023,<https://sozluk.gov.tr/>.

kürk, köhne çiçekliye kaplı siyah kedi kürk giysiler içerisinde mevcuttur.³⁸⁹

1.4.5.4. Kuzu Kürk

Kuzu³⁹⁰ kürk³⁹¹, köhne kuzu kürk, mai yüzlü kuzu kürk³⁹², sagir kuzu, kebir kuzu terekelerde görülen çeşitlerdendir

1.4.5.5. Etiket Fiyatlı Ticari Ürün Kuzu Derisi

Etiket fiyatı³⁹³ kuzu derisi 24 adet olarak kayda geçmiş olan ticaret için kullanılan bir üründür.

1.4.5.6. Samur Kürk

Müstamel samur³⁹⁴ kürk³⁹⁵, köhne samur kürk, su samuru kürk, al hatayi kaplı samur kürk³⁹⁶ belgelerde var olan samur kürk çeşitlerindendir.

1.4.5.7. Sansar Kürk

Sansar³⁹⁷ kürk³⁹⁸, müstamel sansar kürk, köhne sansar kürk, köhne yüzlü sansar kürk, yüz­süz köhne sansar kürk³⁹⁹, hare sansar kürk, üsküfe yüzlü sansar kürk⁴⁰⁰, peten

³⁸⁷ Örneğin kedi kürk TŞS 2, s. 119/1’de Beybağı Mahallesi’nden Rabia bint-i Mahmud’un mirasında 2 adet kedi kürk 7 ve 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁸⁸ TŞS 9, s. 128/1’de Hatice bint-i Ahmed’in kıyafetlerinin arasında 1 adet 35 kuruştur.

³⁸⁹ TŞS 1, s. 283/2’de Şerife bint-i el- Hac Mustafa’nın mirasında köhne çiçekliye kaplı siyah kedi kürk 1 adet 2 kuruş; köhne yeşil şaliye kaplı paça kürk 1 adet 5 kuruş; sarı şaliye kaplı paça kürk 1 adet 6 kuruş; köhne hatayiye kaplı paça kürk 1 adet 5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁹⁰ “Kuzu: Koyun yavrusu”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Nisan 5, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

³⁹¹ Kuzu kürk TŞS 2, s. 125/2’de Yaşmeýdan Mahallesi’nden Serpuke bint-i Manuk’un terekesinde 1 adet 4 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mirası 72 kuruştur.

³⁹² TŞS 1, s. 329/1 Hatice bint-i Abdullah’ın mirasında 1 adet 1 kuruştur. Ayrıca giysilerinin içinde müstamel taklid kürk 1 adet 6 kuruş olarak yazılmıştır.

³⁹³ Etiket fiyatı ticari olarak belirtilmiştir.

³⁹⁴ Barış Dağlı, “Samur: Postu çok kıymetlidir. Kara ve sarı samur olmak üzere iki cinstir. Kara rengi makbuldür”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 233; Semmur olarak da söylenir. Genellikle seraser adlı kıymetli bir kumaşla kaplanmıştır. bkz.Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 202.

³⁹⁵ TŞS 20, s. 173/1’de 23 Şaban 1230 (31 Temmuz 1815)’de Zeyneb bint-i Ahmed’in mirasında müstamel samur kürk 1 adet 15 kuruştur.

³⁹⁶ TŞS 1, s. 315/1’de Yarahmed Mahallesi’nden Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin belgesinde 1 adet 100 kuruş olarak kaydedilmiştir.

³⁹⁷ “Sansar: Postları değerli türlü etçil hayvanların ortak adı (ağaç sansarı, kaya sansarı)”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Mayıs 21, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

³⁹⁸ Örneğin sansar kürk, TŞS 2, 156/1’de Emine bint-i Mustafa’nın giysilerinin içinde 1 yaka 30 kuruş olarak yazılmıştır. Toplam mal varlığı 428 kuruştur.

³⁹⁹ TŞS 34, s.195/1’de 6 Şevval 1245 (31 Mart 1830) tarihinde Akdeğirmen Mahallesi’nden Şerife bint-i el-Hac Mehmed’in mirasında 1 yaka 20 kuruştur.

⁴⁰⁰ TŞS 28, s. 42/1’de Hadice bint-i Mehmed’in terekesinde üsküfe yüzlü sansar kürk, 1 yaka 120 kuruş olarak kaydedilmiştir. Farklı bir belge olan TŞS 28, s. 50/2’de Hamide bint-i Emine’nin mirasında 1 yaka 90 kuruştur.

yüzlü sansar kürk⁴⁰¹, müstamel peten yüzlü sansar kürk, atlas yüzlü sansar kürk⁴⁰², çiçekli yüzlü sansar kürk, köhne sansar paça kürk, sansar paça kürk, köhne sansar cübbe kürk⁴⁰³, müstamel mai bez kaplı sansar kürk, sagir sansar kürk, saten yüzlü sansar kürk, müstamel sansar alacası kürk yaka⁴⁰⁴ tereke kayıtlarında tespit edilmiştir.

1.4.5.8. Sincap Kürk

Sincab⁴⁰⁵ kürk⁴⁰⁶, müstamel sincab kürk, köhne sincab kürk, çiçekli yüzlü sincab kürk⁴⁰⁷, köhne çiçekliye kaplı sincab kürk, beyaz üzerine (sa...?) mutalla sincab kürk, sincab cübbe kürk⁴⁰⁸ tereke kayıtlarında mevcuttur.

1.4.5.9. Zerdava Kürk

Zerdava⁴⁰⁹ kürk⁴¹⁰, müstamel zerdava kürk, çiçekli yüzlü zerdava kürk⁴¹¹, müstamel çiçekli yüzlü zerdava kürk, köhne hatayiye kaplı zerdava peçesi kürk, kürk çeşitleri içerisinde.

Üçüncü olarak üretilme şekillerine göre kürk çeşitleri mevcuttur. Bunlar arasında taklid kürkleri, satranç kürkleri ve tek örnek olarak çıkan diğer kürk çeşitleri sayılabilir. Bunlar arasında; müstamel çiçekli kaplı taklid kürk, taklid kürk⁴¹², müstamel taklid kürk, peten yüzlü taklid kürk, çiçekli yalancı kakum kürk miraslarda mevcuttur.⁴¹³ Canfes yüzlü satranç⁴¹⁴ kürk⁴¹⁵, üsküfe yüzlü satranç kürk, atlas yüzlü satranç kürk⁴¹⁶, satranci kürk

⁴⁰¹ TŞS 28, s. 84/1'de Hocaahmed Mahallesi'nden Dorike bint-i Malkon'un giysileri içinde peten yüzlü sansar kürk 1 yaka 150 kuruştur.

⁴⁰² TŞS 28, s. 39/1'de Ayşe bint-i Mustafa'nın mirasında 1 yaka 60 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁰³ Köhne sansar cübbe kürk TŞS 1, s. 315/1'de Yarahmed Mahallesi'nden Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin terekesinde 1 adet 8 kuruştur.

⁴⁰⁴ TŞS 1, s. 302/1'de Zeyneb bint-i eş-Şeyh İshak Efendi'nin giysileri içerisinde 1 adet 16,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁰⁵ Koçu, "Sincab: Postu kürk olan hayvanlardan, tüyü kurşuni renktedir", *Türk Giyim Kuşam*, 206.

⁴⁰⁶ TŞS 9, s. 132/1'de Kâbemesicidi Mahallesi'nden Anna bint-i Ağya'nın terekesinde 1 adet 11 kuruştur.

⁴⁰⁷ Çiçekli yüzlü sincab kürk, TŞS 28, s. 39/1'de Ayşe bint-i Mustafa'nın belgesinde 1 adet 30 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁰⁸ TŞS 1, s. 235/3'de Saliha bint-i Ahmed'in mirasında sincab cübbe kürk 1 adet 5 kuruştur.

⁴⁰⁹ "Zerdava: İskandinav ve Rusya'nın buzlu bölgelerinde yaşayan sansar cinsi, küçük, etçil, memeli hayvan, ağaç sansarı", Google, Nisan 5, 2023, <http://www.lugatim.com/s/ZERDEVA>.

⁴¹⁰ Örneğin Zerdava kürk, TŞS 9, s. 122/3'de Rafia bint-i Osman'ın mirasında 1 adet 15 kuruştur. Toplam mal varlığı 2.640 kuruştur.

⁴¹¹ TŞS 28, s. 39/1'de 25 Receb 1238 (7 Nisan 1823) tarihinde Ayşe bint-i Mustafa'nın terekesinde 1 yaka 150 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴¹² TŞS 2, s. 57/1'de Ahsabeta bint-i (baba adı yok)'un mirasında taklid kürk, 1 adet 15 kuruştur.

⁴¹³ TŞS 9, s. 42/1'de Sabunhane Mahallesi'nden Hanife bint-i el-Hac Ali Ağa'nın giysileri içerisinde 1 adet 50 kuruş olarak yazılmıştır.

⁴¹⁴ Satranç: Çalışmaya göre siyah ve beyaz olmak üzere iki renkli kürkün kürkçüler tarafından dama deseni şeklinde dikilmiş biçimidir.

miras kayıtlarında yer almaktadır. Müstamel beyaz kürk, sagir kürk, sagir beyaz kürk⁴¹⁷, elmun⁴¹⁸ kürk, köhne cengariye kaplı kürk⁴¹⁹, köhne nafe⁴²⁰ kürk, nafe cübbe kürk⁴²¹, köhne çuka kaplı kürk, köhne yeşil şaliye kaplı paça⁴²² kürk, sarı şaliye kaplı paça kürk, köhne hatayiye kaplı paça kürk, köhne kürk kabı⁴²³, kürk yüzü⁴²⁴, köhne kürk yüzü, köhne kürk parçası, kürk-i büzürk (büyük) miras kayıtlarında çıkmış olan sayıları fazla olmayan diğer kürk çeşitlerindendir.

Belgelerde mevcut olan en ucuz ticari ürün olan etiket fiyatı 67 adedine 24 kuruş yazılan kuzu derisidir.⁴²⁵ En pahalı kürk ise 600 kuruş⁴²⁶ olarak kaydedilmiştir.

İki ana tablonun verilerine dayanarak ev içi üst giyimi mevsimlik ürün olan kürkün gruplaması, çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti aşağıda Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21. Kadın Kürk Giyimi Ürün Analizi

Kadın ev içi üst giyimi sezonluk ürün kürk	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Diğer kürk çeşitler	15	22	123	1-15 kuruş arasında
Göçen kürk	7	13	137	3-35 kuruş arasında
Kakum kürk	18	30	1185	19-150 kuruş arasında
Kedi kürk	6	7	87,5	2-35 kuruş arasında
Kuzu kürk	5	8	26	1-10 kuruş arasında
Kullanım durumuna göre kürk	7	38	1280,5	1-600 kuruş arasında
Etiket fiyatlı ticari	1	67	24	0,35 kuruş

⁴¹⁵ Canfes yüzlü satranç kürk TŞS 34, 71/1’de Zaim Mahallesi’nde yaşamış olan Taküke bint-i Serkez’in terekesinde 1 adet 40 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴¹⁶ TŞS 34, s. 74/1’de Kezban bint-i Ömer’in metrukâtında 1 adet 40 kuruştur. Toplam mal varlığı 1.360 kuruştur.

⁴¹⁷ Sagir beyaz kürk TŞS 20, s. 153/1’de Hadice bint-i Ahmed’in terekesinde 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴¹⁸ Elmun: Postlar hayvanlarına göre isim almışlardır. Tilki “elma” ismi ile anılmıştır. Yapılan çalışmada çıkan “elmun” kürkün elma kürk olma ihtimali vardır.

⁴¹⁹ Köhne cengariye kaplı kürk TŞS 1, 256/1’de Çay Mahallesi’nden Gülsüm bint-i el-Hac Mustafa’nın giysilerinin içerisinde 1 yaka 2 kuruştur.

⁴²⁰ Barış Dağlı, “Nafe: Samur, tilki, tavşan gibi hayvanların karın tarafından elde edilen kürk. Elde edilen hayvanın ismi ile beraber kullanılmıştır. Nafe samur kürk, nafe vaşak kürk gibi”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 203. Yapılan çalışmada yapıldığı kürk ile tanımlanan nafe kürke rastlanmamıştır.

⁴²¹ TŞS 1, s. 281/2’de Turfente bint-i Kırkor’un kıyafetleri içerisinde nafe cübbe kürk 1 adet 6 kuruştur. Terekede ayrıca sincab cübbe kürk 1 adet 15 kuruş, müstamel zerdava kürk 1 adet 40 kuruş, olarak kaydedilmiştir.

⁴²² Koçu, “Paça: Hayvanda postun bacak kısmı”, *Türk Giyim Kuşam*, 163.

⁴²³ TŞS 1, s. 281/2’de Turfente bint-i Kırkor’un mirasında 1 adet 1,5 kuruştur.

⁴²⁴ TŞS 2, s. 127/2’de Cemaleddin Mahallesi’nden Şerife bint-i Feyzullah’ın terekesinde kürk yüzü 1 adet 4 kuruş, köhne kürk yüzü 1 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴²⁵ TŞS 1, s. 234/3’de Elmas bint-i Arvetin’in mirasında mevcuttur.

⁴²⁶ TŞS 28, s. 150/2’de Munise bint-i el-Hac Mustafa’nın terekesindedir.

ürün kuzu derisi				
Samur kürk	4	4	345	15- 200 kuruş arasında
Sansar kürk	18	27	1422	2-150 kuruş arasında
Satranç kürk	4	4	133	3-50 kuruş arasında
Sincap kürk	7	12	169	4-30 kuruş arasında
Taklid- yalancı kürk	5	8	136	15-50 kuruş arasında
Zerdava kürk	5	5	315	15-150 kuruş arasında
Toplam	102	245	5.383	0,35-600 kuruş arasında

Tablo 21'deki verilere göre toplamda en fazla çıkan ve ticari ürün olarak yazılan kuzu derisidir. Kullanım durumuna göre belirlenen kürklerden sonra kakum ve sansar kürk en fazla tercih edilen ürünler olmuştur. Birim fiyat aralığında ise ürünlerin geniş bir yelpazede olduğu görülmüştür. Çalışmada kürkün belli bir zümreye ait bir giysi olmadığı ekonomik durumu ne olursa olsun herkes tarafından giyilebilen bir kıyafet olduğu tespit edilmiştir.

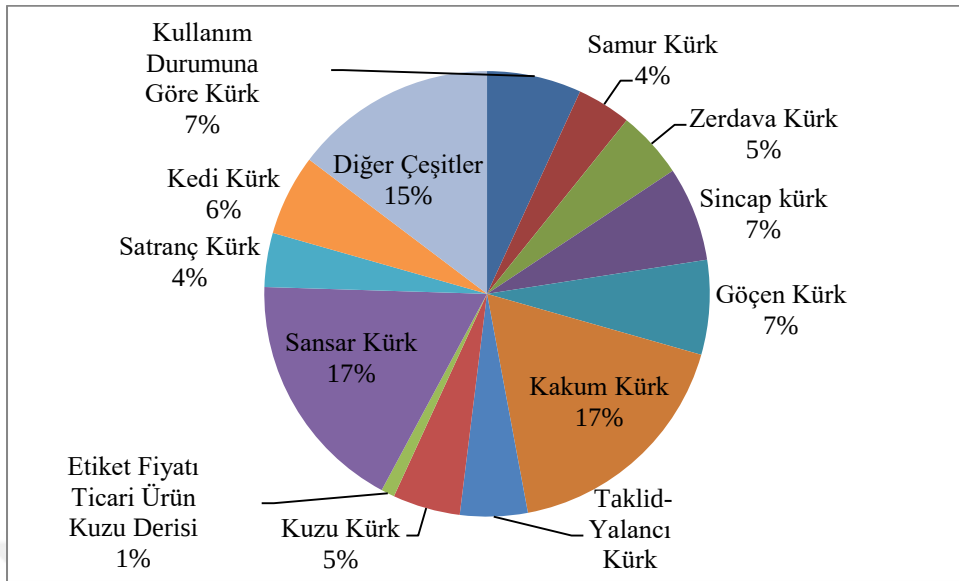
Aşağıdaki tabloda ise ev içi üst giyimi sezonluk ürünü olan kürkün I. Ana Tablo verilerine dayanarak kullanım durumlarına (sıfatsız-kullanılmış-eski) göre ortalama fiyatları hesaplanmıştır. Böylece eski-yeni- kullanılmış kürk arasındaki fiyat farkı açıkça görülmektedir.

Tablo 22. I. Ana Tabloya Göre Kadın Giyimi Kürkün Ortalama Birim Fiyatları

Sagır Kürk			Müstamel (kullanılmış) Kürk			Köhne (eski) Kürk		
1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
2	12	6	2	21	10,5	17	100,5	5,91

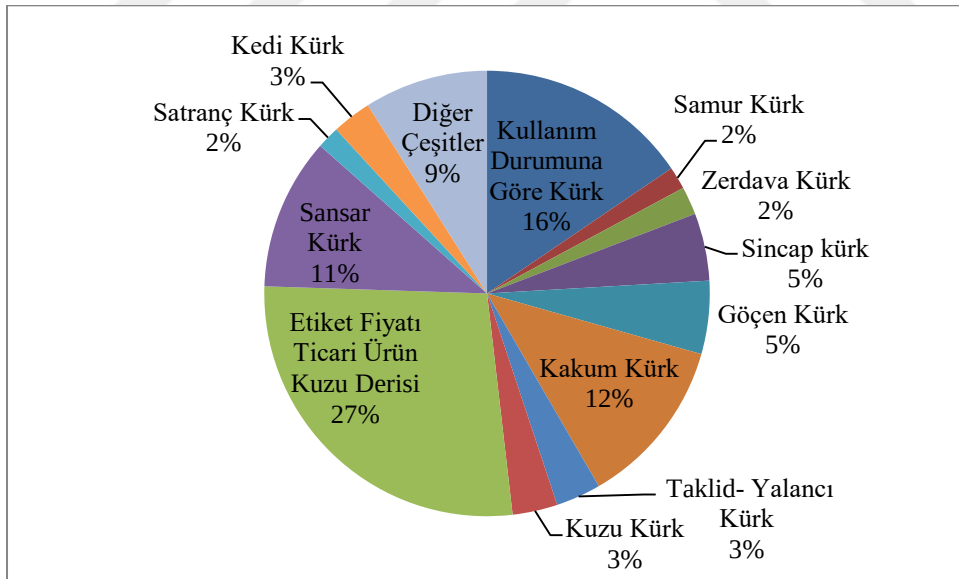
Yukarıdaki tabloda miras kayıtlarında mevcut olan küçük, kullanılmış ve eski olarak tabir edilen kürklerin toplam adedinin, toplam fiyata bölünmesi ile ortalama birim fiyatı hesaplanmıştır. Dengeli bir fiyat aralığı mevcut olduğu görülmektedir.

Ev içi sezonluk üst giyimlerinden olan kürk ürünleri çeşit oranları (bkz. Grafik 10), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 11) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 12) aşağıdaki gibidir.



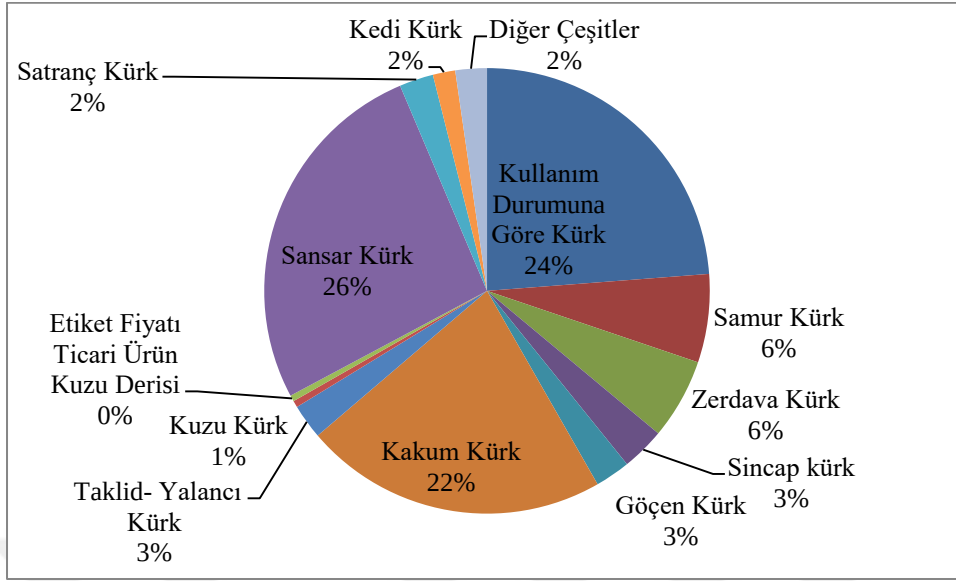
Grafik 10.Sezonluk Üst Giyimi Kürkte Ürün Çeşidi

Kürk, entariden sonra en fazla çeşit çıkaran üründür. Sansar ve kakum kürk çeşitlilik açısından yüzde on yedi ile eşit oranda hesaplanmışlardır. Tek çıkan ürünler olan diğer çeşitler yüzde on beşlik çeşit payına sahiptir.



Grafik 11. Sezonluk Üst Giyimi Kürkte Toplam Adet Yüzdeleri

Toplam adette en fazla çıkan ticari ürün olan kuzu derisi olmuştur. Etiket fiyatlı ürün olduğundan dolayı kullanılmış olan diğer ürünleri değerlendirmek daha doğru olacaktır. Yeni-kullanılmış-eski olarak tanımlanan durumuna göre kürk yüzde on altı payı; kakum kürk ve sansar kürk nerede ise aynı oranda hanımlar tarafından rağbet görmüştür.



Grafik 12. Sezonluk Üst Giyimi Kürkte Toplam Fiyat Payları

Toplam fiyat payında dörtte bir sansar kürk, dörtte bir yeni-kullanılmış-eski olan kullanım durumuna göre adlandırılan kürkler, yaklaşık dörtte biri ise kakum kürke aittir. Geri kalan dörtte bir ise öteki kürk çeşitleridir. Sansarın kışlık, kakumun yazlık kürk ürünlerinden olduğu bilinmektedir. Daha pahalı ithal kürklerden olan samur kürk yüzde altı oranında çıkmıştır. Göçen, sincap taklid kürk yüzde üçlerde; satranç, kedi ve tek çıkan diğer kürkler ise yüzde iki oranında çıkmıştır. Hanımlar tarafından kedi ve kuzu kürkün çok fazla tercih edilmedikleri görülmektedir. En çok pay ve para sansar ve kakum kürkleri için kullanılmıştır.

1.4.6. Üstlük

Türkçe sözlük üstlük için “en üste giyilen uzunca giysi” tanımını yapmaktadır. Barış Dağlı ise üstlüğü “yaşlı kadınların giydikleri pamuklu küpüme (kapitone), pazen hırka” olarak tanımlamıştır.⁴²⁷ Kurt’un yapmış olduğu çalışmada Türk dilinde kullanılmış olan üst beden giysiler içerisinde üstlüğü de mevcut olduğu belirtilmiştir.⁴²⁸ 18.yüzyıl minyatür sanatçılarından Abdullah Buhari, *Sine Kemani Çalan Kadın* ve birçok minyatüründe üstlük resmetmiştir.⁴²⁹ Sevin, eserinde üstlük kıyafetini kombinasyon

⁴²⁷ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 274.

⁴²⁸ Büşra Kurt, “*Türk Dilinin Giyim Kuşam Terimleri Üzerine Biçim ve Anlam İncelemesi*,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Hacettepe Üniversitesi, 2022), 95-96.

⁴²⁹ Çiğdem Palancı *üstlüğü iç hırka* olarak tanımlamıştır. bkz., Palancı, “18. Yüzyıl Türk Minyatür.” 122-123; bkz. Buhari, *Abdullah Buhari*, Google, Nisan 2, 2023, “Pin on Minyatür Sanatı”, <https://tr.pinterest.com/>.

sıralamasında göstermiştir.⁴³⁰ Gürtuna'ya göre üstlük, 18.yüzyılda Osmanlı kadın giyiminde tek etek entari üzerine boydan giyilen kolsuz, iki parçalı, önden yırtmaçlı da olabilen kuşaksız, diz altı veya ayak bileği uzunluğunda üretilen bir giysidir. Levni'nin figürlerinde ise kıvrılmış kol ağzı olan uzun yenli entariler ve üstlükler vardır. Beldeki kemer giysiyi tamamlayan öge durumundadır. 19.yüzyılda üç etekli entariler moda olmaya başlayınca üstlük kullanımı azalmaya başlanmıştır.⁴³¹

İncelenen miras verilerine göre üstlük, tek etek entari üzerine giyilen, kısa, uzun boy, yarım veya uzun kollu, kol yenleri uzun veya kapaklı, göğüsten itibaren sıra veya ara biritli olabilen geniş bir model yelpazesine sahip bir giysi türüdür. Üstlük⁴³², köhne üstlük⁴³³, sade üstlük, işleme üstlük⁴³⁴, beyaz üstlük, köhne beyaz üstlük, tireli üstlük⁴³⁵ modeli Tokat miras kayıtlarında var olan çeşitlerdendir. Tereke kayıtlarına göre en ucuz üstlük 0,5 kuruş⁴³⁶, en pahalısı ise işleme üstlük olup 20 kuruştur.⁴³⁷

Fotoğraf 9. Entari, Üstlük, Kemer ve Baş Süslemesi⁴³⁸



Yaşlı Kadınla Evlenen Çapkın minyatüründe üstlük, her iki kadın giysisinde de

⁴³⁰ Sevin, çalışmasında “üstlük” ü içlik olarak tanımlamıştır. bkz. Nurettin Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 105'te “ yeşil entarisi beline kadar sık dikilmiş sırma gül düğmelerle ilikli. Belindeki altın kemerin altından yerlere kadar uzanan mavi beyaz yollu içliğin altından pembe şalvarı gözükmeğtedir.” Şeklinde ifade etmiştir.

⁴³¹ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 39.

⁴³² TŞS 9, s. 132/1'de Kâbemescidi Mahallesi'nde Anna bint-i Ağya'nın mirasında 1adet 20 kuruş olarak kayıtlıdır.

⁴³³ Örneğin köhne üstlük, TŞS 2, s. 55/2'de Marta bint-i Donik'in terekesinde 1 adet 3,5 kuruştur. Toplam mal varlığı 108 kuruştur.

⁴³⁴ TŞS 9, s. 90/1'de 26 Rebiülahir 1220 (24 Temmuz 1805) tarihinde Rüstem Çelebi Mahallesi'nden Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi'nin mirasında 1 adet 20 kuruştur. 4.288 kuruş mal varlığı mevcuttur.

⁴³⁵ Tireli üstlük, TŞS 1, s. 370/3'de Derihi bint-i Serkez'in metrukâtında 1 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴³⁶ TŞS 2, s. 114/1'de Ayşe bint-i Mehmed'in mirasındadır.

⁴³⁷ TŞS 9, s. 90/1'de Ümmühan bint-i el Hac Ömer Efendi'nin terekesinde kayıtlıdır.

⁴³⁸ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “Yaşlı Kadınla Evlenen Çapkın”, Resim 92.

mevcuttur. Oğlunun çapkınlıklarından usanan genç annenin onu cezalandırmak için yaşlı bir gelin bulmasının canlandırıldığı çalışmada, yaşlı gelinin üzerinde lacivert üzeri desenli uzun kollu, kol uçları kapaklı V yaka bir entari vardır. Entarinin üzerine giyilen üstlük ise sarı renkli, tek biritle kapanmış U yakalı ve yarım kolludur. Belinde altın kemeri, başında hotoz sorgucu, arkasında ise kırmızı gelin duvağı görülmektedir. Gelinden daha genç olan kayınvalide ise pembe entari üzerine mavi üstlük giymiştir. Belinde bir murassa kemeri mevcuttur. Giysi modelleri hemen hemen aynıdır.⁴³⁹

1.4.7. Diğer Sezonluk Ürün Çeşitleri

Sezonluk üst giyim içerisinde çeşit ve adet olarak daha az olan ürünler de kayıtlarda mevcuttur. Köhne libas, kebe⁴⁴⁰, çuka salta marka⁴⁴¹, köhne abani⁴⁴², çocuk esvabı, yelek ve köhne biniş bu ürünler arasındadır.

Kadın ev içi üst giyimi mevsimlik (sezonluk) ürünlerde en ucuz olan kebedir.⁴⁴³ En pahalı ürün ise çuka salta marka olup 50 kuruş⁴⁴⁴ olarak kaydedilmiştir.

Fotoğraf 10. Mevsimlik Ürün Kürk Cübbe ve Kürk⁴⁴⁵



Enderun-ı Hümayun'da Kâhya Kadını Cariyelerle minyatüründe cariyeler kızların tam teşekkül giysileri özenle resmedilmiştir. Dekolteli, derin yuvarlak kesimli,

⁴³⁹ Görtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, resim 92 “Yaşlı Kadınla Evlenen Çapkın”.

⁴⁴⁰ TŞS 2, s. 135/1’de Hocaahmed Mahallesi’nden Maryam bint-i Minas’ın mirasında 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁴¹ Koçu, “Çuka salta marka: Bir çeşit kısa ceketin adıdır. Venedik kıyafetidir. Denizcilik yolu ile Osmanlı giyimine geçmiştir. San- marco adından bozmadır. Çukadan kesilmiş bir üstlüktür”, *Türk Giyim Kuşam*, 201.

⁴⁴² Örneğin köhne abani TŞS 34, s. 173/1’de Şerife bint-i Şerif Mehmed’in terekisinde 1 adet 2 kuruştur. Toplam mirası 4.605 kuruştur.

⁴⁴³ TŞS 2, s. 135/1’de Maryam bint-i Minas’ın mirasındadır.

⁴⁴⁴ TŞS 34, s. 149/1’de Arife bint-i es-Seyyid Mahmud’un giysileri içerisinde.

⁴⁴⁵ Soldaki resim: *Fenerci Mehmed Albümü*, “Enderun-ı Hümayun’da Kâhya Kadını Cariyelerle”, resim 24; Sağdaki resim: Görtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “Osmanlı Hanımları”, resim 108.

elbiselerinin içinde görünen şeffaf dokumalı gömlekleri, entari ve kürklü kaftanın sıgıza ve yen kapağı kısımlarının birbirinin üstlerine düştükleri görülmektedir. Cariye kızlardan biri en üst giysi olarak yine derin yaka biçimli kırmızı, bol kol ağzı olan bir kaftan giymiştir. Diğer kız ise en üst giysi olarak üst kolları dar bir biçimde saran kürk kesimini tercih etmiştir. Yine kürkün kol yenleri, entarinin daha uzun kesilmiş olan kol yenleri üzerine düşmüştür. Cariyeler mücevherat olarak sorguçlarında dala benzer elmas, kaftanlarının omuza yakın kısmında ise broş elmas dalları kullanmışlardır. İkisi de bellerinin tam orta yerlerini saran dokuma kuşakları ortadan düğümlemişlerdir. Paçasız, zengin dökümlü kumaşları ile giymiş oldukları şalvarları, ayaklarında çok yüksek tasarımlı nalınları mevcuttur. Baş süslemeleri kadın seyyahların anlattığı gibi başın öbür yanındaki saçlar da toplanmış, üstüne çiçek, sorguç ve elmas dalı gibi şeyler konulmuştur. Saçlar olduğu gibi arkada toplanarak inciler ve fiyonklarla örgülerle süslenmiştir. Kalpak olarak hotoz kullanıldığı görülmektedir. Kâhya kadın ise üzerine cübbe modelinde dikilmiş bir kürk giymiştir. Tereke kayıtlarına göre, Tokat'ta da cübbe kürk⁴⁴⁶ giyen hanımlar mevcuttur.

Gürtuna'nın eserinde bulunan *Osmanlı Hanımları* adlı çalışmada halkın içinden varlıklı olan hanımların kıyafetleri çalışılmıştır. Soldaki hanım kırmızı şalvarlı sarı-mavi üzeri gül desenli çubuklu bir kumaş entarisi, entarinin dekolteli yakası cariyelerin minyatüründeki kadar derin değildir. Göğüs kısmında mavi saçakları gözükmemektedir. Entarinin üstüne yakası entariden biraz fazla oyulmuş, bele kadar sık biritli (kumaştan yapılan ince şerit), kolları uzun kahverengi bir üstlük giyilmiştir. Belinde çift madalyonlu altın bir kemer, entari ve üstlüğü birbirine bağlamaktadır. En üstüne içi boydan kürklü kısa kollu, dış kürk kabı iri çiçek desenli yandan cepli bir kaftan giymiştir. Başında kalpağına mavili-siyahlı yemeni sarmıştır. Müslüman hanımların giydiği sarı pabuç da ayağındadır. Takı olarak boynunda tasma şeklinde taşlarla bezeli bir bukağı ve serçe parmağında bir yüzük kullanmıştır. Sağdaki hanımın ise şalvarı çiçek desenli kırmızı bir kumaştan, entarisi kırmızı ve mavi çubuklu, boyuna yollu ve yolların içi çiçek suyu desenli olan (Tokat'ta çiçekli olarak adlandırıldığı varsayılan) selimiye kumaştan yapılmıştır. Üstlüğü, mavi düz zemin üzerine çiçekli bir dokumadan dikilmiş olup beline kadar önden biritlidir. Belden sonrası altındaki entariyi gösterecek şekilde açık bırakılmıştır. Belinde çift madalyonlu altın kemer vardır. Kürk kaftanı, beline kadar iç ve dışı kürklü, kısa kollu geniş kürk yakalı olup, dış kürk kabı muhtemelen kırmızı çukadan yapılmıştır. Başında ise kürk kalpağı

⁴⁴⁶ TŞS 1, s. 235/3'de Saliha bint-i Ahmed'in mirasında sincab cübbe kürk olarak kaydedilmiştir

mevcuttur. Mevsimin kış olduğu varsayımı yapılabilir. Boynunda tasma biçiminde ortası sarkıtma taşlı bir bukağı takılmıştır. Parmakları kınalıdır. Ayağına sarı pabuç giymiştir.

İki ana veri tablosu verilerine dayanarak kadın ev içi üst giyimi olan mevsimlik ürünlerin grupları, çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti aşağıda Tablo 23’de gösterilmiştir.

Tablo 23. Kadın Ev İçi Üst Giyimi Mevsimlik (Sezonluk) Ürünler Analizi

Kadın Ev İçi Üst Giyimi Mevsimlik (Sezonluk) Ürünler	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Cübbe	47	159	1.748	1-120 kuruş aralığında
Diğer sezonluk ürün çeşitleri	7	12	64	2-50 kuruş arasında
Hırka	14	23	995	10-150 kuruş arasında
Libade	18	52	321,5	1-30 kuruş arasında
Kaftan	29	36	403	3-40 kuruş arasında
Kürk	102	245	5.383	0,35-600 kuruş arasında
Üstlük	7	30	106	0,5-20 kuruş arasında
Toplam	224	557	9.020,5	0,35-600 kuruş arasında

Tablo 23’deki verilere göre toplamda en fazla karşılaşılan sezonluk ürün açık ara kürk olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere kişilerin dört mevsimde kürk kullanma ihtiyacı duymasından dolayı toplam adet olarak diğer gruplardan fazla çıkmıştır. Libade ve hırka baharlık, yazlık ürünlerdendir. Cübbe de dört mevsim tercih edilen giysilerden olmuştur. Kaftanın diğer ürünlerden daha az kullanılmış olduğu gözükmemektedir. Birim fiyat aralığında ise ürünlerin geniş bir yelpazede olduğu görülmüştür.

Tablo 24’de ise kadın ev içi üst giyimi mevsimlik ürünlerin I. Ana Tablo verilerine dayanarak kullanım durumları göre ortalama fiyatları hesaplanmıştır. Böylece eski-yeni-kullanılmış ev içi üst giysileri arasındaki fiyat farkının görülmesi amaçlanmıştır.

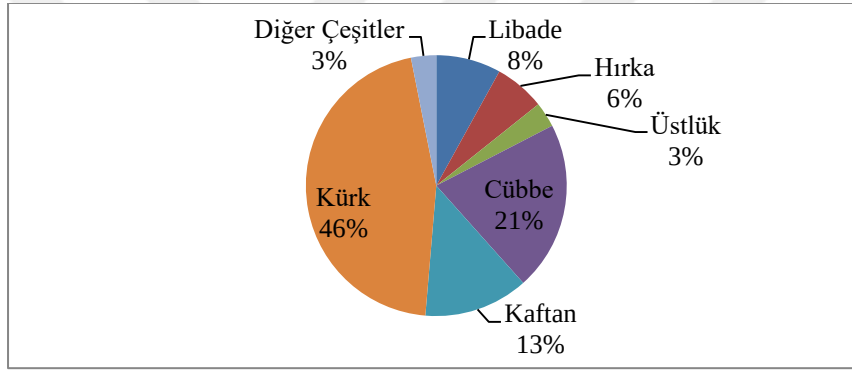
Tablo 24. I. Ana Tablo ve II. Ana Tablodaki Kadın Ev İçi Üst Giyimi Mevsimlik (Sezonluk) Ürünlerinden Hırkanın Ortalama Birim Fiyatları

Hırka			Müstamel (kullanılmış) Hırka			Köhne (eski) Hırka		
1. Ana Tablo Toplam	1. Ana Tablo Toplam	Ortalama Birim fiyat	1. Ana Tablo Toplam	1. Ana Tablo Toplam	Ortalama Birim fiyat	1. Ana Tablo Toplam	1. Ana Tablo Toplam	Ortalama Birim fiyat

Adet	Fiyat (kuruş)	(kuruş)	Adet	Fiyat (kuruş)	(kuruş)	Adet	Fiyat (kuruş)	(kuruş)
1	100	100	1	25	25	1	30	30

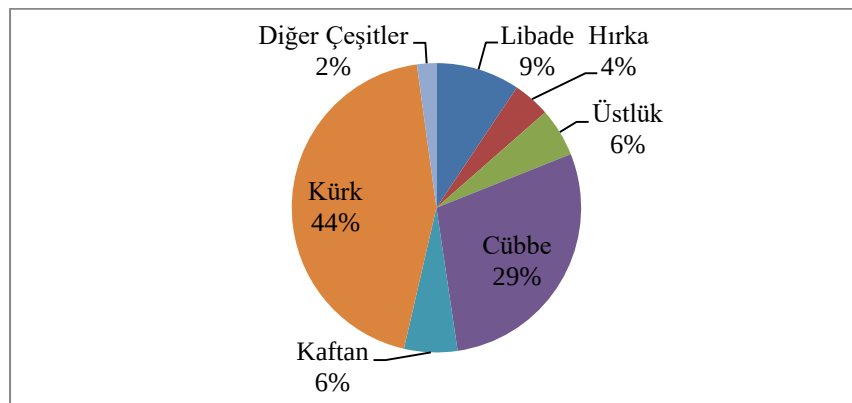
Tablo 24’de kadın ev içi üst giyimi mevsimlik (sezonluk) ürünlerinden hırkanın miras kayıtlarında mevcut olan sıfatsız, kullanılmış ve eski olarak tabir edilen çeşitlerinden toplam adedinin, toplam fiyata bölünmesi ile ortalama birim fiyatı hesaplanmıştır. Hırkanın kürkten sonra diğer gruplara göre daha pahalı bir ürün olduğu görülmektedir.

Kadın ev içi mevsimlik üst giyimi ürünlerinin çeşit oranları (bkz. Grafik 13), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 14) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 15) aşağıdaki gibidir.



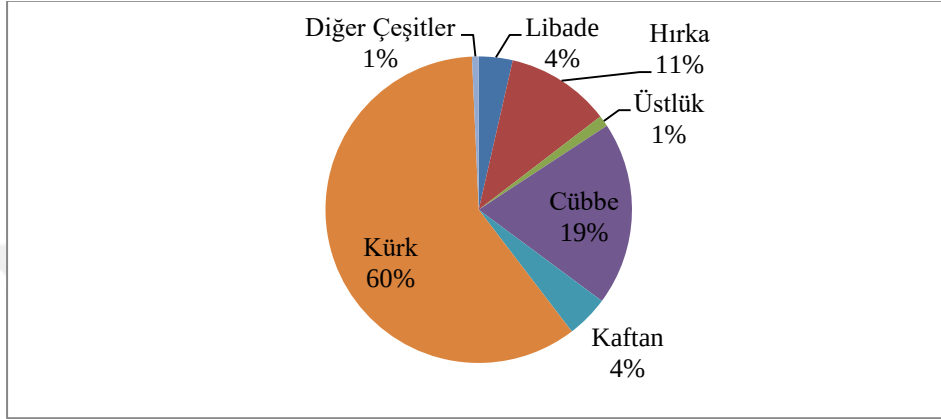
Grafik 13. Kadın Ev İçi Üst Giyimi Mevsimlik Üst Giyimi Ürünleri Çeşidi Oranları

Kürk çeşit olarak neredeyse sezonluk ürünlerin yarısını oluşturmaktadır. Bu durumun kürkün hem yazlık hem de kışlık ürün olarak kullanılmasından ötürü olduğu düşünülebilir. Cübbe de çeşit olarak zengin ürünlerden olmuştur. Üstlük en az çeşitte tereke kayıtlarında mevcuttur.



Grafik 14. Kadın Ev İçi Mevsimlik Üst Giyimi Ürünlerinin Toplam Adet Yüzdeleri

Sezonluk ürünlerde yine kürk öteki ürün gruplarından daha fazla paya sahiptir. Çeşit ve toplam adette bir denklik mevcuttur. Cübbenin ise çeşit oranında % 21 iken toplam adette payı % 29'a çıkmıştır. Kaftanın çeşit oranı % 13 iken kullanımda % 6'ya indiği tespit edilmiştir. Miras kayıtlarında tercih edilen ürünler sırası ile kürk, cübbe, libade, kaftan, üstlük ve hırkadır.



Grafik 15. Kadın Ev İçi Mevsimlik Üst Giyimi Ürünlerinin Toplam Fiyat Payları

Kürk toplam fiyat oranlarında da büyük payı almıştır. Sezonluk ürünlerde alım gücünün yarısından fazlası kürkte değerlendirilmiştir. Buradan kürkün çeşit, adet ve toplam fiyat oranlarındaki açık ara birinciliği ürünün bu dönemde lüks değil bir ihtiyaç maddesi olduğunu göstermektedir. Cübbe içinde aynı yorum yapılabilir. Tokatlı hanımlar sezonluk üst giyimlerinde yaz kış kullandıkları ürünlere daha fazla yatırım yapmışlardır.

1.5. KADIN SOKAK GİYİMİ

Zeki Tez, Osmanlı toplumunda kadın sokak üst giyimini aşağıdaki cümlelerle şöyle ifade etmiştir:⁴⁴⁷

“Kadınlar sokağa çıktıklarında uzun ve kapalı giysiler giymiş, yüzlerini de göz hizasına kadar siyah ya da beyaz bir peçe ile örtmüşlerdir. Kadınlara kocalarından, babalarından ve aile içindeki erkeklerden başkalarına güzelliklerini gizlemeleri bir dinsel buyruk⁴⁴⁸ olduğu için on iki yaşından büyük genç kızlar da aynı şekilde örtünmüşlerdir. Baş giyimi ise dış giyimi tamamlayan önemli öğelerden biridir. Tepesi altı dilimli, sivri külah şeklinde başlık sıkça

⁴⁴⁷ Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam*, 249-250.

⁴⁴⁸ Nur, 24:31, “Mü’min kadınlara da söyle. Gözlerini sakınsınlar. Mahrem yerlerini korusunlar. Ziyaretlerini göstermesinler. Ancak kendiliğinden görünen (el-yüz) bu emrin dışındadır. Başörtülerini yakalarının üstüne kadar koysunlar. Ziyaretlerini kendi kocalarından veya babalarından veya kocalarının babalarından veya kendi oğullarından veya kocalarının oğullarından veya kardeşlerinden veya kardeşlerinin oğullarından veya kız kardeşlerinin oğullarından veya kendi (mü’min) kadınlarından veya kadına ihtiyaç duymayan erkek hizmetçilerinden veya kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayacak çocuklardan başkasına açmasınlar. Gizledikleri ziyaretlerinin bilinmesi için ayaklarını vurmasınlar. Ey mü’minler! Hepiniz Allah’a tevbe edin ki kurtuluşa eresiniz”

kullanılmıştır. İnce beyaz düz örtü ile baş örtülmüştür.”

Zengin, fakir, Müslim ve gayrimüslim kadın tebaa arasında ev içi kıyafetlerinde kumaş kalitesi dışında model ve giyim çeşidi değişikliği açısından fazla bir fark yoktur. Bununla beraber sokakta Müslüman ve gayrimüslim kadınların ayırt edilebilmesi için ferace ve ayakkabı renkleri iktidar tarafından belirlenmiştir. Müslüman hanımlar kırmızı, mavi ve yeşil renkli, gayrimüslimler ise daha açık renk feraceleri kullanmışlardır. Türk kadını, İslâmiyet’in kabulünden sonra saçlarını kapatmış ama yüzünü İstanbul’un fethinden sonra örtmüştür. Yerleşik döneme geçişte imparatorluğun getirdikleriyle ekonomik ve sosyal koşullar değişmiştir. Kadının dış giyiminde yüzünü örtmesi de bu dönemde sıkı kurallarla uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁴⁹

Müslüman kadınların kapalı ve gizemli yaşamı Avrupa’daki genel kanının aksine kendi toplumlarının erkeklerinden gördükleri büyük saygı ve itibarın sonucudur. Yabancı soy ve dine mensup insanlarla çevrili bir ortamın arsız merakından korumak için sokağa çıktıklarında çekiciliklerini ferace ve yaşmakla gizlemekten başka yollarının olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁵⁰

Osman Hamdi Bey, Trabzonlu Müslüman hanımın sokak üst giyimi ile ev içi giyimi arasındaki tezatlığı ve gerekliliğini şöyle izah etmektedir:⁴⁵¹

“Trabzonlu Müslüman Hanım, dışarıya çıktığı zaman yüzünü altın şeritlerle kenarları işlenmiş, kıl kanaviçeden peçe denilen kalın bir tülle örter. Bazen sade bazen de işlemeli çoğu zaman gümüş yıldızlarla bezenmiş kaba ipekliden bir çarşafa bürünür. Bu tuhaf görünüşü ile krizalitiye (ipek böceği kozası) benzemektedir. Koza, evine girer girmez zarif kanatlarını çırparak parıltılı bir kelebek olacaktır.”

Tokat miras kayıtlarına göre, dış giyim olarak bürük ve çarşaf rağbet edilen ürünler olmuştur. Aynı dönemde İstanbul hanımları tarafından tercih edilen ferace Tokatlı hanımların kıyafetleri arasında az sayıda mevcuttur.

1.5.1. Bürük

Reşat Ekrem Koçu, miras kayıtlarında “bürük” olarak geçen kelimeyi “bürgü” olarak tanımlamıştır. Bürgü; küçük yerlerde kadınların sokağa çıkarken dini örtünme yolunda başlarının üzerine atarak büründükleri çarşafa verdikleri isimdir. Yatak çarşafı gibi düz ve peştamal gibi uzun bir örtü olup başa enlemesine atılır baş ile beraber gövdeyi tamamen içine alır ve el ile iç tarafından tutularak bir ucu ile yüz örtülür. Bürgü ile sokağa

⁴⁴⁹ Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 101.

⁴⁵⁰ Garnett, *Türkiye’nin Kadınları*, 508.

⁴⁵¹ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 307.

çıkış kadının yüzünde yalnız gözleri gözükür. Kollar ve eller bürgü içinde kalır. Dört köşe çarşafı car adı verilmiştir.⁴⁵² Miras kayıtlarına göre muhtemelen bürgü veya bürük, “bürünmek” eyleminden türemiş kelimelerdir.

Tokatlı bir Ozan, “Kalenin bedenleri, çağırın gidenleri, ipek bürük bürünmüş, Niksar’ın fidanları”⁴⁵³ demiştir. Sevgiliyi fidana benzeterek ipek (harir) bürüğün göze ve gönle nasıl hoş geldiğini en güzel bir biçimde ifade etmiştir.

Bürük⁴⁵⁴, cedit bürük, müstamel bürük, köhne bürük, sade bürük, işleme bürük⁴⁵⁵, til işleme bürük, kılabledan işleme bürük⁴⁵⁶, ketan bürük⁴⁵⁷, müstamel ketan bürük, ipekli bürük⁴⁵⁸, müstamel ipekli bürük, müstamel gügül ipekli bürük, cedit harir bürük, müstamel harir bürük, müstamel gügül bürük, çadır bürük, ipekli çizmelik bürük, cedit yimli bürük⁴⁵⁹ çeşitleri miras kayıtlarında mevcuttur. En ucuz bürük 1,5 kuruşa Şehzade bint-i Parsam’ın⁴⁶⁰, en pahalı ürün ise ipekli bürük olup 40 kuruşa Ahseberta bint-i Bogos’un mirasında⁴⁶¹ kaydedilmiştir.

⁴⁵² Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 48.

⁴⁵³ “Anonim Tokat Türküsü”, Ruhi Su Türküleri, Google, Mayıs 7, 2023, https://www.siiir.gen.tr/siir/r/ruhi_su_turkuleri/niksar_turkusu.htm.

⁴⁵⁴ TŞS 20, s. 153/1’de Hadice bint-i Ahmed’in mirasında 1 adet 5 kuruş; TŞS 20, s. 89/1’de Karyana bint-i Ohan’ın terekesinde 1 adet 10 kuruş; TŞS 20, s. 77/2’de Şerife bint-i Ali’nin giysileri içerisinde 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁵⁵ TŞS 20, s. 142/1’de Hadice bint-i Ömer’in terekesinde 2 adet 30 kuruş olarak yazılmıştır.

⁴⁵⁶ Örneğin kılabledan işleme bürük TŞS 1, s. 282/2’de Saliha (Şahbaz’ın kızı)’nın kıyafetleri arasında 1 adet 8 kuruştur.

⁴⁵⁷ TŞS 28, s. 14/2’de İsmihan bint-i Ebubekir’in metrukâtında ketan bürük 1 adet 7 kuruş, müstamel ketan bürük 1 adet 6 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁵⁸ TŞS 28, s. 42/1’de Soğukpınar-ı müsliim Mahallesi’nde yaşamış olan Hadice bint-i Mehmed’in mirasında 1 adet 15 kuruştur.

⁴⁵⁹ Cedit yimli bürük, TŞS 20, s. 142/1’de Hadice bint-i Ömer’in giysileri içerisinde 1 adet 20 kuruş olarak yazılmıştır.

⁴⁶⁰ TŞS 1, s. 233/3’de kaydedilmiştir. Toplam mirası 420,5 kuruştur.

⁴⁶¹ TŞS 28, s. 160/1’de kaydedilmiştir. Terekesi 6.360 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Fotoğraf 11.Tokat'ta Dokunmuş İpek Bürük Görselleri⁴⁶²



1.5.2. Çarşaf

Güncel Türkçe sözlükte çarşaf, kadınların kullandığı ve baştan örtülen pelerinli, eteklikli sokak giysisi olarak tanımlanmıştır.⁴⁶³ Emiroğlu, çarşafı yatak çarşafı gibi tek parça etekleri kemerin etrafına sokulan, şakaklardan iğnelenen, başı da dallı yemeni ile örtülen bir giysi olarak tarif etmiştir.⁴⁶⁴ Abdülaziz Bey, gelin olan kızların baba evinden getirdikleri eşyaları sıralarken bürümcek çarşaf, helali gömlekler, ipekli kumaşlar, kürk, şal, saksonya tabak, sahan gibi değerli olanları daha az kullanıp sakladıklarını belirtmiştir.⁴⁶⁵ Osman Hamdi Bey ise çarşafın eninin bir buçuk metre, boyunun iki ila üç metre arasında değişen ipekli, iki renkli dokunan bir ürün olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁶ Tokat'ta tereke kayıtlarında “çarşaf” olarak yazılmıştır.

Çarşab⁴⁶⁷, cedid çarşab, müstamel çarşab, köhne çarşab, beyaz çarşab, ketan çarşab⁴⁶⁸, bez çarşab⁴⁶⁹, müstamel bez çarşab, köhne bez çarşab, çit çarşab⁴⁷⁰, sade çarşab,

⁴⁶² Sağ ve sol resim: Muzaffer Tekin, “19. yüzyıl başlarına ait halen çehiz sandığında muhafaza edilen kıymetli ipekli bürükler”, Görüşmeci: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Mart 31, 2023. Kendisine araştırmaya verdiği katkıdan ötürü teşekkür ederiz. Orta resim: Tokat Şehir Müzesi “Kişisel (gömlek- donu-çkur-çarşab-bürük yağlık- mendil-peştamal- vb.) ve ev içi mefruşatları için ihtiyaçları karşılayan geleneksel dokuma tezgâhı.”

⁴⁶³ “Çarşaf”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Nisan 27, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁴⁶⁴ Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 258.

⁴⁶⁵ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 160.

⁴⁶⁶ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 318.

⁴⁶⁷ TŞS 9, s. 94/1'de Nazlı bint-i Kırkor'un mirasında 1 adet 3 kuruş; TŞS 9, s. 75/1'de Elmas bint-i Ohan'ın terekesinde 2 adet 10 kuruş; TŞS 9, s. 103/2'de Maide bint-i es-Seyyid Osman'ın metrûkatında 1 adet 11 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁶⁸ TŞS 2, s. 22/2'de Mihmad-ı hacib Mahallesi'nden Ayşe bint-i Ömer'in giysileri içerisinde 1 adet 3 kuruştur.

işleme çarşab⁴⁷¹, köhne işleme çarşab, mendil işleme çarşab, futa işleme çarşab, ipekli çarşab⁴⁷², Mısır çarşabı terekelerde mevcut olan ürünlerdendir. En ucuz çarşaf 0,5 kuruş olarak Emine bint-i Abdullah'ın⁴⁷³ ve en pahalı işleme çarşaf 60 kuruşa Hatice bint-i Cafer'in mirası arasındadır.⁴⁷⁴

Fotoğraf 12. 18. Yüzyılda Tokat'ta Kadın Sokak Üst Giyimi Çarşaf⁴⁷⁵



Doğa bilimci Tournefort, 18. yüzyılın başında Ermenistan-Gürcistan seyahat yolunda ziyaret etmiş olduğu Tokat'ta incelemelerde bulunmuş, hem notlar almış hem de gravür olarak Tokat'ı ve Tokatlıyı resmetmiştir. Fotoğraf 12'deki gravürde ayrıntılı bir biçimde çizilmiş olan torba çarşaf modeli bugün Tokat şehir müzesinde mevcuttur. Tokatlı hanımın yüz tarafı peçeli şekilde çalışılmıştır. Eller göğüste toplanarak çarşafın kol kısmı net bir şekilde görülmektedir.⁴⁷⁶

Tokatlı hanımların sokak üst giyiminde çarşaf ve bürüğe rağbet ettikleri görülmektedir. Bunların yanı sıra terekelerde az da olsa döşeme ve ferace

⁴⁶⁹ Örneğin bez çarşab TŞS 9, s. 7/1'de Ümmügülsüm bint-i Mehmed'in mirasında 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁷⁰ TŞS 2, s. 41/2'de Hirosima bint-i Kirkor'un kıyafetleri arasında 4 adet 3,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁷¹ TŞS 2, s. 16/2'de Alacamescit Mahallesi'nden Abide bint-i Mustafa'nın mirasında 1 adet 30 kuruştur.

⁴⁷² İpekli çarşaf TŞS 9, s. 83/1'de Naime bint-i Ebubekir'in terekesinde 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir. Terekede ayrıca işleme çarşab 2 adet 30 kuruştur.

⁴⁷³ TŞS 9, s. 116/3'de ayrıca yine 1 adet çarşab 1,5 kuruş olarak yazılmıştır. Toplam terekesi 178,5 kuruştur.

⁴⁷⁴ TŞS 9, s. 105/2'de mevcuttur. Toplam tereke 881,5 kuruştur.

⁴⁷⁵ Görtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, "Tokatlı Türk Kadını", resim 136.

⁴⁷⁶ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi I-II*, ed. Stefanos Yerasimos (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), 223-432.

kayıtları mevcuttur.

Döşeme sözlükte, kadın çarşafı, kadınların başlarına örttükleri ham ipekten yapılan başörtüsü olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷⁷ Mai döşeme, Mısır döşeme⁴⁷⁸ terekelerde mevcut olan ürünlerdendir. Döşeme çeşit ve sayı olarak miraslarda azdır.

Ferace, çarşıftan evvel kadınların tesettür için giydikleri üstlüğün adıdır. Şair tarafından “Al ferace, ince yaşmak, eldiven; gençliğim var isterim elbette ben” denilerek gençliğin güzelliği ile kıyafetin güzelliği denk tutulmuştur. Avrupalı ressamalar ve yazarlar feraceli yaşmaklı Türk kadınlarının sihri altında kalmışlardır. Feraceler yazın ipekli, kışın yünlü kumaşlardan yapılmıştır. Kışlık feracelerin çoğu kürkle kaplanmıştır. Ferace, kolları, yenleri ve bedeni bol ve önden açık, eteği yere kadar uzun, yakasız bir giyimdir. Zamanla moda olarak yaka konulmuştur. II. Mahmud döneminde feracelerin yaka boyu, topuklara kadar uzamıştır. Padişahlar bununla alâkalı olarak çeşitli dönemlerde yasaklama emirleri çıkarmışlardır.⁴⁷⁹ Baş kısmına ise yaşmak adı verilen kolalı ince beyaz bir örtü kullanılmıştır. Yaşmak kaşlar ve gözler hariç yüzün geri kalanını kapatmıştır. Ferace ve yaşmak ikili olarak kullanılmıştır.⁴⁸⁰ Ferace⁴⁸¹, çalışmada terekeler arasında sadece bir kayıta tespit edilmiştir.

Aşağıdaki görsellerde Tokatlı ve İstanbullu hanımların kullanmış oldukları dış kıyafetler bir arada verilmiştir.

⁴⁷⁷ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 92.

⁴⁷⁸ TŞS 34, s. 44/2’de Hocaahmed Mahallesi’nde yaşamış olan Hadice bint-i Osman’ın terekesinde 1 adet 5 kuruştur.

⁴⁷⁹ bkz. Uğur Ünal, “İdari ve Sosyal Alanlarda Nizam-ı Cedid Çabaları”, Dergipark, Google, Nisan 15, 2023, <https://dergipark.org.tr/>, 283:273-289; Namık Sinan Turan, “16. Yüzyıldan 19. Yüzyılın Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayri Müslimlerin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60, S. 4: 243; Azize Gönüllü, “1813-1822 Senelerine Ait İstanbul Kadılığı 135 no’lu Evamir-i ferman Defteri Neşri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (İstanbul Üniversitesi, 1989).

⁴⁸⁰ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 106; Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 108-110; Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 110-111.

⁴⁸¹ TŞS 9, s. 127/4’de Rukiye bint-i Osman’ın mirasında 1 adet 40 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Fotoğraf 13. Kadın Sokak Üst Giyimi Bürük⁴⁸², Çarşaf⁴⁸³ ve Ferace⁴⁸⁴



Yukarıdaki görseller arasında bulunan Tokatlı hanımın giymiş olduğu torba çarşaf modeli renk farkıyla Küçükerman'ın çalışmasında olan Sivaslı hanımın kullanmış olduğu “ipek torba çarşaf” giysisi ile aynıdır.⁴⁸⁵

Çalışmanın iki ana veri tablosuna göre, kadın sokak üst giyimi olan bürük, çarşaf ve diğer sokak üst giyimi ürünlerinin çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti aşağıda Tablo 25’de yapılmıştır.

Tablo 25. Kadın Sokak Üst Giyimi Bürük, Çarşaf ve Diğer Sokak Üst Giyimi Ürünleri Analizi

Kadın Sokak Üst Giyimi Ürünleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Bürük	24	94	923,5	1,5-40 kuruş arasında
Çarşaf	20	217	791,5	0,5-60 kuruş arasında
Diğer sokak üst giyim ürünleri	3	3	48	3-5-40 kuruş
Toplam	47	314	1.763	0,5-60 kuruş arasında

⁴⁸² Sol 1. Resim: Bürük, “Osmanlıda Taşra Kadınında Sokak Giyimi”, Octavien Dalvimert, *Osmanlı Kostümleri Costume of Turkey* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012); Sol orta resim: Bürük, “Sarayda Cariye Sokak Giyimi”, *Fenerci Mehmed Albümü*, minyatür 95.

⁴⁸³ Çarşaf: Tokatlı hanımın torba çarşaf sokak giyimi, Tokat Şehir Müzesi.

⁴⁸⁴ Sağ orta resim: Ferace, Bir Fransız Gravüründen “Yaşmaklı Yeşil Feraceli Hanım” Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet*, şekil 104, Sağ 1. resim: Ferace, İnternet görseli,

Zur Geschichte der Kostüme. Siebenbürgischer Wogen. XVII. und eine Hälfte des XVIII. Jahrhunderts. Tübingen. Von G. Gabelin.

⁴⁸⁵ Küçükerman, *Türk Giyim Sanayii*, 134.

Kadın dış giyimi olan çarşaf ve bürük verileri kıyaslandığında çarşafın Tokat'ta bürük kıyafetinden iki kat daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Ürünlerin fiyat aralığı geniş bir yelpazedir. İpekli ve işlemeli⁴⁸⁶ olan sokak giysilerinin diğer ürünlere göre daha pahalı olduğu belirlenmiştir. Bu giysilerin daha varlıklı hanımların terekelerinde olduğu görülmektedir. İstanbullu hanımların sokak giyiminde yüzyıllardır rağbet ettikleri ferace Tokat'ta yalnızca bir adet çıkmıştır. Tereke kayıtlarında, Tokatlı hanımların daha sade ve gösterişsiz bir dış giyim tarzı olan çarşaf ve bürüğü tercih ettikleri görülmektedir. Böyle bir sonuçtan İstanbul kadın giyimi için çıkmış olan⁴⁸⁷ İngiliz ve Engürü (Ankara) şalisinden dikilen feracelerin çok ince yapılmasından dolayı kadınların sokaklarda ilgi uyandıracak kıyafetler giymeleri yüzünden uygulanan ferace yasaklamalarının⁴⁸⁸ Tokat kadın giyiminde geçerli olmadığı gözükmemektedir. Kadın giysileri ev içi kıyafetlerde renkli ve çeşitli; sokak kıyafetlerinde ise tam zıttı olarak kapalı, az renkli ve sıradandır.

Tablo 26'da kadın sokak üst giyim ürünlerinden olan çarşaf kıyafetinin I. Ana Tablo verilerine dayanarak kullanım durumlarına (sıfatsız-kullanılmış-eski) göre ortalama fiyatları hesaplanmıştır. Böylece sıfatsız- kullanılmış-eski arasındaki fiyat farkının görülmesi amaçlanmıştır.

Tablo 26. I. Ana Tabloya Göre Kadın Sokak Üst Giyimi Çarşafın Ortalama Birim Fiyatları

Çarşaf			Müstamel (kullanılmış) Çarşaf			Köhne (eski) Çarşaf		
1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
130	398,5	3,06	1	3	3	12	12,5	0,96

Çarşaf, araştırma verilerine göre 0,96-3,06 kuruş arasındaki bantta ortalama birim

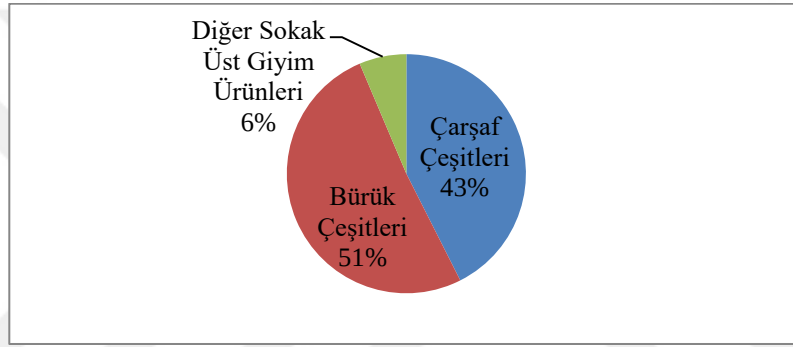
⁴⁸⁶ bkz. Evren ve Can, *Yabancı Gezinler ve Osmanlı Kadını*, 96'da D'Ohsson işleme tutkusunu "Osmanlı kadını nakışa çok önem vermiştir. Mendiller, havlular, peşkirler, peçeteler, kısacası don veya şalvarlarının uçkurlarına kadar böyledir. Hatta erkeklerinki bile sim ve sırma ile işlenmiştir. Kadınların çoğu, sanatkârane bir şekilde ipekle işlenmiş gömlekler giyer" diyerek ifade etmiştir.

⁴⁸⁷ bkz. Ahmet Refik, *İstanbul Hayatı: Hicri On üçüncü Asırda: 1200-1255* (İstanbul 1988), 11 ve Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 36.

⁴⁸⁸ bkz., *18.Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, 104-105'de Osmanlı İmparatorluğu'nda giyim kuşamla ilgili çıkan emirnameler hakkında: "Müslümanlarla ilgili emirler, onlar arasındaki edeb kaidelerini sağlamayı, israfı ve lüksü önlemeyi ve muhtelif sınıftan vatandaş arasındaki farkları belirtmeyi hedef tutar. İmparatorluğun diğer tebaasıyla alâkalı olanlar ise dini ve siyasi kaidelere göre düzenlenir. Bunların esas hedefi hâkim olan milletle, Müslümanlığa yabancı olan ta'bi halklar arasındaki farkı ortaya koymaktır. Bu emirnamelerin umumiyetle kadınlarla alâkalı olanlarında ise hedef örf ve an'anelerin muhafazasını amaçlamaktadır." demektedir.

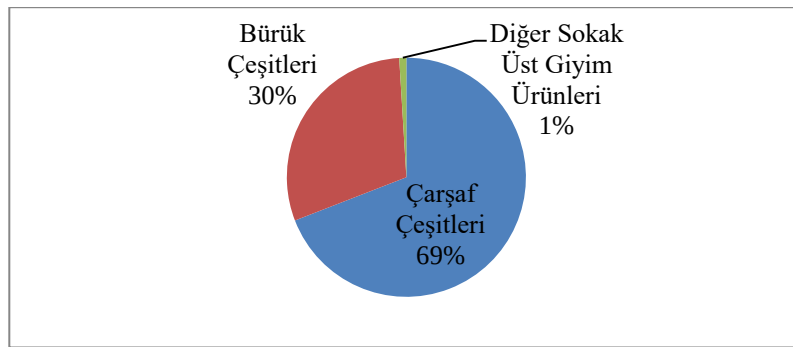
fiyatlarında en ucuz ürünler içerisinde yer almıştır. Bunun sebebi ise çarşaf ve bürüğün ev içinde üretilmiş olan kumaşlardan dikilmesidir. Bu üretimle alakalı, Abdülaziz Bey her evde en az bir dokuma tezgâhı bulunduğunu, evin hanımı ve kızları için bez dokumanın günlük rutin işler arasında olduğunu ifade etmiştir. Çeşitli gömleklik, donluk ve çarşafılık bezler kadınlar tarafından dokunmuştur. Evin iç mefruşat ihtiyacı da bu tezgâhlardan elde edilmiştir.⁴⁸⁹ Dış giyim, evde üretilen kıyafetlerden olan diğer kıyafetlerden olan iç giyimin ortalama birim fiyatından daha düşük bir aralıktadır.

Kadın sokak üst giyimi ürünlerinin çeşit oranları (bkz. Grafik 16), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 17) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 18) aşağıdaki gibidir.



Grafik 16. Kadın Sokak Üst Giyimi Ürün Çeşit Oranları

Tokatlı kadınların miraslarında sokak üst giyiminde bürüğün çarşafa göre yüzde sekizlik bir payla daha fazla çeşide sahip olduğu görülmektedir.

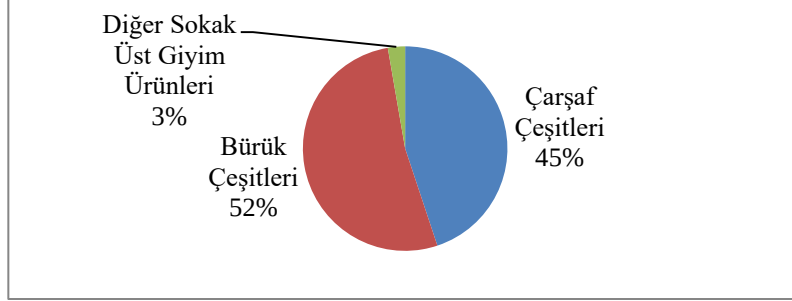


Grafik 17. Kadın Sokak Üst Giyimi Toplam Adet Yüzdeleri

Çarşafın terekelerde daha az çeşidi varken toplam adette neredeyse sokak giyiminin dörtte üçünü kapsadığı hesaplanmıştır. Kullanım açısından Tokatlı hanımların çarşafa daha çok rağbet ettikleri görülmektedir. İki çarşafa karşı bir bürük kullanılmıştır. Sayısı çok az

⁴⁸⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 102.

çıkan döşeme ve ferace için şehir dışından olan hanımların giydikleri veya aldıkları bir hediye olduğu söylenebilir.



Grafik 18. Kadın Sokak Üst Giyimi Toplam Fiyat Payları

Toplam fiyat paylarında karşımıza çıkan durum ise bürüğün sayıca daha az ama fiyat olarak daha pahalı bir ürün olduğudur. Çarşaf daha ucuza mal edildiği için Tokatlı kadınlar tarafından daha fazla tercih edilmiş olabilir.

Fotoğraf 14. Kadın Ev İçi ve Sokak Giyimine Örnekler⁴⁹⁰



1.6. KADIN BAŞLIKLARI VE BAŞ SÜSLEME AKSESUARLARI

İnsanlığın geçmişinde kadınların ve erkeklerin başörtü kullandıkları görülmüştür. Tarih sahnesi içerisinde Asurluların (M.Ö 2025-M.Ö 612 arasında Dicle nehri kıyısında yaşamışlardır) toplumsal yaşamında, özgür olan evli ve dul kadınlar, ev dışında başlarını örtmüşlerdir. Köle kadınların ise başları açık ve saçları kısa kesilmiştir. 20.yüzyıla kadar Katolik ve Ortodoks Hristiyan dünyasında da başörtüsü kadın kıyafetinin yaygın bir

⁴⁹⁰ Burçak Evren ve Dilek Girgin Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, “Osmanlı’da Kadın Kıyafetleri”, August Racinet, 1876 (Ziya Güneç Koleksiyonu), (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1997), 167.

parçasıdır. 17. yüzyılda şehirlerdeki Avrupalı kadınlar şapka modasına geçmiştir. Şehirdeki emekçi kadınlar ve kırsaldaki kadınlar başörtüsü bağlamaya devam etmişlerdir.⁴⁹¹ İslâm toplumunda ise başörtüsü kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in emirlerindendir.⁴⁹²

Osmanlı toplumunda giysilerin vazgeçilmez parçası olan baş süsleme aksesuarlarının içinde kadınların ev hayatında kıyafetlerini tamamlayan ve sokak kıyafetinin bir parçası olarak kullanmış oldukları başlıklar mevcuttur. Başlık süslemede veya doğrudan başı örtmede kullanılan örtüler de ayrıca değerlendirilmiştir.

Tokat'ta kadın başlıkları olarak fes, takye ve diğer çeşitler miras kayıtlarında yer almıştır.

1.6.1. Kadın Başlıkları

Orta Asya ve Anadolu'da Türk kadınları değişik form ve ölçülerde bazen sade bazen ihtişamlı, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde farklılık gösteren başlıklar kullanmışlardır.⁴⁹³ Osmanlı toplumunda giyim kuşam; doğumdan ölüme kadar yaşam yolculuğunda kişileri ifade etmiştir. Başlıklar ise hem bu dünyada hem de ahiret hayatına geçiş noktası olan mezarlıklarda ölen kişinin sembolü olmuştur. Mezar taşlarının baş kısmında hotoz, takke, fes, türban gibi nesneler gerçeğe yaklaşık boyutları ile kullanılmıştır. Hatta ölen genç bir gelin ise mezar taşı duvak teli olarak yapılmıştır.⁴⁹⁴ Sevüktekin Apak, Osmanlı döneminde kadın baş süslemeleri hakkında şu bilgileri vermektedir:⁴⁹⁵

“Türk kadınları baş süslemelerine özel bir ihtimam göstermişlerdir. Uzun saçlılar, ince örgülerini incili kurdelelerle bağlayarak önde ve yanda zülüfler bırakmışlar ve kalpak (hotoz) giymişlerdir. Baş yapısına göre daha küçük yapılan hotoz saçların üzerine oturtularak saçlara uygun bir tarzda kullanılmıştır. Hotozlar kışın kadifeden, yazın ince ipek kumaşlardan yapılmıştır. Hotozların etrafı zevk ve zenginlik derecesine göre çiçekler, değerli taşlar, pırlantalı iğnelerle süslenerek, sırma ipekli çevrelerle kullanılmıştır.”

16.yüzyılda kadın başlıkları beş veya on santimetre yüksekliğinde değerli kumaşlardan yapılan feslerdir. Başlıklar aynı yüzyılın ikinci yarısında küçülmeye

⁴⁹¹ Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 256.

⁴⁹² Nur, 24: 30-31 ve Ahzab, 33: 32-33-53-55-59.

⁴⁹³ Nuray Yakaralmaz, “Yabancı Ressamların Gözüyle Türk Kadın Başlıkları,” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 462:462-467.

⁴⁹⁴ H. Örcün Barışta, “Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Mezar Taşlarından Bazı Kadın Başlıkları,” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 377-378:377-383.

⁴⁹⁵ Apak, Gündüz ve Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, 128.

başlamıştır. 17. yüzyıldan başlayarak gayet yüksek ve yukarıya doğru daralan, yüzyılın ikinci yarısında ise üstü geniş altı dar hotozlar kullanılmıştır. Küçük, yuvarlak, koni ve yassı bir serpuş biçiminde başlıklar süreçte hanımlar tarafından tercih edilmiştir.⁴⁹⁶ Moda anlayışı ile döneme göre boyut ve şekilleri değişmiştir.

Kadın başlıklarında alın çatkısı çok yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Alınlarına, kılıptandan tacı andıran bir veya iki parmak kalınlığında kadife, ipekli, bürümcük kumaşların üzeri sırma ve renkli ipeklerle işlenen bir şerit sarmışlardır. Üzerine değerli sırmalarla süslenmiş bir örtü almışlardır.⁴⁹⁷ Saçlar taranıp örüldükten sonra arkaya doğru bağlanmaktadır. 18. yüzyıl ortalarında ise kâküllü ve şakaklarındaki saçlarını kısa kesmiş hafif buklelerle serpuşlar süslenmiştir.⁴⁹⁸

Başlıklar, inciler ve değerli taşlarla ya da nakışlar ve sırma kordonlarla kaplıdır.⁴⁹⁹ Mücevherlerle süslü keçe başlıkların üzerine örttükleri başörtülerinde inci dizileri ve altın sikkeler mevcuttur.⁵⁰⁰ Amicis, “Bir selvi gibi narin ve gül yaprağının bütün renkleri ile renklenmiş güzel bir Türk kadını, kırmızı kadifeden veya simli kumaştan biraz sağa eğik başlığı, omuzlarına düşen siyah saç örgüleri” ile bir masal kahramanı gibi tanımlamıştır.⁵⁰¹ Yörelere göre başlıklar fes, terlik, tepelik, takke, hotoz, tagga gibi farklı isimlerle anılmıştır.⁵⁰² Başa geçirilen hotoz değerli taşlarla süslenmiş taç şeklindedir. Saçlar hotozun içine gizlenmiş yalnızca perçem bırakılmıştır. Hotozun ön kısmına değerli taşlardan yapılmış çiçek ve sorguç yerleştirilmiştir.⁵⁰³

1.6.1.1. Fes

Şapka yerine kullanılan, kırmızı kalın çuhadan yapılmış ve tepesinde püskülü olan silindir biçiminde başlık olarak tanımlanmıştır.⁵⁰⁴ Kadınların da giydiği önü altınlı bir başlık türüdür.⁵⁰⁵ Fesin 16.yüzyıldan beri Osmanlı hanımları arasında kısmen kullanıldığı

⁴⁹⁶ Sıdika Bilgen, “Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi,” Yayınlanmamış Doktora Tezi., (Gazi Üniversitesi, 1999), 47.

⁴⁹⁷ Gürtuna, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, *Türkler* 11, Mayıs 31, 2023, <https://www.altayli.net/klasik-donemde-osmanli-kadininin-giyim-tarzi.html>; 909-920.

⁴⁹⁸ Sıdika Bilgen, “Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi.” 47.

⁴⁹⁹ Garnett, *Türkiye'nin Kadınları*, 501.

⁵⁰⁰ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 89.

⁵⁰¹ Evren- Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 101.

⁵⁰² Kevser Mercimek, “Kahramanmaraş Geleneksel Giyim Kuşamında Görülen Kadın Tepelikleri Başlıkları ve Fesleri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Atatürk Üniversitesi, 2014), 52.

⁵⁰³ Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının*, 253.

⁵⁰⁴ “Fes”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Mayıs 22, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁵⁰⁵ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 107.

görülmektedir. Nitekim kadınların günlük ev hayatında tepelikler, inci elmasla bezenmiş, altın tellerle işlenmiş fesler görsellerde ve somut kültürel varlıklarda mevcuttur.⁵⁰⁶

Fotoğraf 15.Kadın Başlıklarından Fes Görseli⁵⁰⁷



Osman Hamdi Bey kadın başlıklarından şöyle bahsetmiştir: “Burdurlu Müslüman kadının normal bir fes boyutunda düz ve basık başlığı üzerine konan tepelikle süslenmiştir. Gümüşten ve çok sanatkârane yapılan bu ürün orta boy bir tabak büyüklüğündedir. Tepeliğin etrafında birbirine çarpan altın paracıklar gümüş zincirlerle uzatılmıştır” ifadesinin Tokat Müzesi’nde bulunan somut kaynak fes ve tepelikle benzeştiği görülmektedir.⁵⁰⁸

İncelenen miras kayıtlarında fes, müstamel fes⁵⁰⁹, müstamel sagir fes, kırmızı fes⁵¹⁰ çeşitleri tespit edilmiştir.

1.6.1.2. Takye

Herhangi bir serpuşun⁵¹¹ altına giyilen ve başın terini emerek serpuşun kirlenmesini önleyen ince çoğunlukla yarımküre biçiminde bezden yapılmış veiçine ince bir tabaka pamuk konmuş başörtüsüdür.⁵¹² Tokat terekelerinde takye⁵¹³ ve işleme takye⁵¹⁴ şeklinde

⁵⁰⁶ Küçükerman, *Türk Giyim Sanayii*, 131.

⁵⁰⁷ Sol resim: Özlem Kökkılıç, “*Anadolu Medeniyetlerinde Takının Kullanılması*,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2010), 193.Sağ resim: Tokat Müzesi’nde kırmızı fesin üzerine yerleştirilmiş bir gümüş telkârî teknik ile zincir, pul ve renkli boncuklarla (sonradan eklenmiş olabilir) süslenmiş depelik mevcuttur.

⁵⁰⁸ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 9 “Burdurlu Müslüman Kadın”, 240-241-242.

⁵⁰⁹ TŞS 34, s. 158/1’de Yarahmed Mahallesi’nden Hanım bint-i Parsiç Keşiş’in mirasında 1 adet 5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵¹⁰ Kırmızı fes, TŞS 1, s. 281/2’de Turfente bint-i Kırkor’un terekesinde 2 adet 2,5 kuruştur.

⁵¹¹ Barış Dağlı, “Serpuş: Başa giyilen kıyafet. Kavuk, külah, takke, fes, kalpak, hotoz, tepelik, tac gibi”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 237.

⁵¹² Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 253.

kayıtlar mevcuttur.

Fotoğraf 16. İşlemeli Takye Görseli⁵¹⁵



İşlemeli takye için yukarıda verilen soldaki *Odalık* resmi güzel bir örnektir. Odalığın ev içi giyiminde kullanmış olduğu kırmızı takye, sırma ve incilerle süslenmiştir. Kulak hizasında ayrıca takyenin kenarından sarkan incili bir süsleme mevcuttur. Sağda olan *Geleneksel Giysilerle Geleneksel Bir Oyun* görselinde ise kadının başındaki takkenin alna gelen kısımlarında şerit halinde çift sıra işleme yapıldığı anlaşılmaktadır.

1.6.1.3. Başta Kullanılan Diğer Aksesuarlar

Çalışmada baş terliği (arakçin)⁵¹⁶ ve kalpak⁵¹⁷ da çıkan çeşitlerden olmuştur. Terliğin sözlükte on bir çeşit farklı tanımı mevcuttur. Bunlardan birisi beyaz patiskadan dikilen ya da yünden örülen takkeye verilen addır.⁵¹⁸ Arakçin; kenarlarının ve içinin ter ile yağlanıp kirlenmemesi için külâh ve kavuğun altından giyilen takke demektir. Halk arasında “terlik” adı da verilmiştir.⁵¹⁹ Lady Montagu başa giyilen şapkalara kalpak denildiğini kışın giyilenleri, inci ve elmaslarla işli kadifelerden, yazın ise bol sırmalı kumaştan yapıldığını ifade etmektedir.⁵²⁰

⁵¹³ TŞS 1, s. 277/2’de Dıraz-ı Gebran Mahallesi’nden Elmas bint-i Kirkor’un giysileri içinde 2 adet 1,5 kuruş olarak yazılmıştır.

⁵¹⁴ Örneğin işleme takye TŞS 1, s. 276/1’de Dıraz-ı Gebran Mahallesi’nden Lüsyan bint-i Ovannes’in terekesinde 2 adet 3 kuruştur.

⁵¹⁵ Evren ve Can, *Yabancı Gezginciler ve Osmanlı*, “Odalık”, 20 ve “*Geleneksel Giysilerle Geleneksel Bir Oyun*”, 65.

⁵¹⁶ TŞS 2, s. 41/2’de Hiroşima bint-i Kirkor’un mirasında 10 adet 20 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵¹⁷ Örneğin; Kalpak, TŞS 1, s. 234/3’de Elmas bint-i Arvetin’in giysileri içinde değeri 1 adet 1,5 kuruştur.

⁵¹⁸ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 259-260.

⁵¹⁹ Kevser Mercimek, “Kahramanmaraş Geleneksel Giyim.” 57.

⁵²⁰ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*, 52.

Başta kullanılan aksesuarlar içinde en pahalı müstamel fes 5 kuruş⁵²¹ ve en ucuz takye ise 0,25⁵²² kuruştur.

Fotoğraf 17. Kadın Kıyafetlerinde Başta Kullanılan Aksesuarlar



Yukarıda soldaki *Osmanlı Kadını ve Çiçek* adlı çalışmada fesin üstü sırmalarla süslenmiştir. Daha üste sarılmış olan açık renkli çevrenin de iki kez sarılıp arkadan düğümlendiği görülmektedir. Saçlar omuzlardan aşağı dökülmüştür.⁵²³ Yukarıda ortadaki *Dört Türk Kızı* gravüründe üç genç kız dış kıyafet içinde başörtüsüyle grup halinde resmedilmiştir. Başörtüleri omuzlarını kapatarak bellerine kadar gelmektedir. Öndeki iki kızın peçeleri yukarıda, üçüncü kızın ise peçesinin örtülü olduğu yandan resmedilmiştir. Resmin sağ tarafındaki tek kız ev içi baş süslemesi ile çizilmiştir. Belinden aşağıda tek tek örülmüş saçları fes ve yemeni ile süslenmiştir.⁵²⁴ Sağdaki *Evlilik Töreni İçin Kiliseye Götürülen Ermeni Kızı* canlandırmasında ise Ermeni kızlarının örtmüş oldukları ile Türk kızlarının kullanmış oldukları başörtüleri arasında bir fark olmadığı görülmektedir. Gelinin yüzünün tamamı duvağın içerisinde bırakılmıştır.⁵²⁵

Çalışmanın iki ana veri tablosuna göre kadın kıyafetlerinde başta kullanılan aksesuar ürünlerinin çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti Tablo 27’de yapılmıştır.

Tablo 27. Kadın Kıyafetlerinde Başta Kullanılan Aksesuar Ürünlerinin Analizi

Başta Kullanılan Aksesuar Ürünleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Başta kullanılan diğer aksesuarlar	2	11	21,5	1,5-2 kuruş arası
Fes	4	6	10,5	1,25-5 kuruş

⁵²¹ TŞS 34, s. 158/1.

⁵²² TŞS 1, s. 162/2’de Menice Mahallesi’nden Deruhi bint-i David’in mirasında 4 adet takye 1 kuruş olarak yazılmıştır.

⁵²³ Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, “Osmanlı Kadını ve Çiçek”, 72.

⁵²⁴ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “Dört Türk Kızı”, resim 14.

⁵²⁵ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “Evlilik Töreni İçin Kiliseye Götürülen Ermeni Kızı”, resim 170.

				arasında
Takye	2	54	43	0,25-5 kuruş arasında
Toplam	8	71	75	0,25-5 kuruş arasında

Başta kullanılan aksesuarlar arasında takye adet olarak en fazla çıkan üründür. Fiyatları dar bir bant aralığındadır. En ucuz giyim grubudur. Fes öteki ürünlerden çeşit olarak daha fazladır.

1.6.2. Kadın Başlık Süsleme Aksesuarları

İç Asya'dan Anadolu'ya kadar gelen başlık, baş süsleme ve baş bağlama ortak bir gelenektir.⁵²⁶ Masallarda başörtü, kahramanın güzelliklerini gizleyen bir giysidir. *Vezirin kızı ile Hoca* adlı masalda vezirin kızının başörtüsü rüzgârda açılır. Hoca kızın saçlarını görür ve ona âşık olur. Gerçek hayatta da saçlar gizemi, başörtüsü masumiyeti ve mahremi ifade etmiştir.⁵²⁷

Kadının baş süslemeleri geç kızlık, evlilik, hamilelik ve ölüme kadar toplumsal mertebesini yansıtan aile ve toplum içerisinde konuşmadan kendini ifade eden mesajlı iletişim aracı olmuştur. Baş bağlamalar, yaşanan sosyal olaylara göre değişiklik göstermişlerdir. Yörelere göre fes, terlik, tepelik, takke, hotoz, tagga gibi farklı isimlerle anılan başlıklar takı, zülûf, bastı, yanak döğen, pırpır, çeşitli oyalı yazmalar ve çevrelerle süslenmişlerdir. Sözlü olan genç kızlar fesleri üzerine açık renkli krepler, dul kadınlar ise kara yazmalar bağlamışlardır.⁵²⁸

Türk el sanatları içerisinde yemeni, çevre, çit çember tabirleri ile tanıdığımız yazma⁵²⁹ geçmişten günümüze kadınlarımızın başörtüsü olmuştur. “Başındaki yazmayı sarıya mı boyadın, Neden sararıp soldun da? Sevdaya mı uğradın?”türküsünde de ifade

⁵²⁶ Ekber Yeşilyurt, “Baş Bağlamanın İletişimdeki Dili,” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 64: 64-67.

⁵²⁷ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim.” 21.

⁵²⁸ Kevser Mercimek, “Kahramanmaraş Geleneksel Giyim.” 52.

⁵²⁹ Yazma için bkz: Kemal Türker, *Ağaç Baskı Tokat Yazmaları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996); Neslihan Erkan, “*Tokat Yazma Baskı Sanatı*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Gazi Üniversitesi, 1990); Ayşe Fıçıoğlu, “*Tokat Yazmacılığı ve Shibori Sentezi ile Çağdaş Uygulamalar*,” Sanatta Yeterlik Tezi., (Haliç Üniversitesi 2015); Hülya Karoğlu, “*Tokat Yöresi Ağaç Baskı Yazmalarının Grafiksel Gelişimi ve Düzeni*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Selçuk Üniversitesi, 1999); Reyhan Kaya, *TürkYazmacılık Sanatı: Tahta Kalıpla Kumaş Baskı* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988); Elif Yörür, “*19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'da Yazmacı- Basmacı Esnafı (6585 No'lu Esnaf Sayım Defterine Göre)*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Tokat GaziOsmanPaşa Üniversitesi, 2021); Naima Didem Öz, “*Türk Yazmacılık Sanatı ve Son Dönem İstanbul Yazmaları*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2006).

edildiği gibi, kadınlar her türlü duygu ve düşüncelerini kullanmış oldukları örtülerin renkleri ve oyları ile ifade etmişlerdir.⁵³⁰ Anadolu'nun aynası haline gelmiş olan baş bağlaması halk deyimlerimize de girmiştir. “Kızın başını bağlayalım”, “Çocukların başını bağladık” gibi deyimlerle giyimde olan baş bağlamanın evlenme barklanma anlamında sözlü anlatım kültürüne geçtiği görülmektedir.⁵³¹

İncelenen dönemde Osmanlı'da yüksek sınıfa mensup kadınlar başlıklarını sorguç, enselik, baş iğnesi ve çeşitli mücevherlerle süslerken sıradan kadınlar bunu boncuk, kuş tüyü, renkli mendil, yağlık, yemeni ve tülbentlerle yapmışlardır. Başlıklar çeşitli renklerde olan altın ve gümüş işlemeli çok sayıda mendiller tutturulmuş, her cins değerli taşlar ve çiçeklerle süslenmiştir. Hiç bozulmadan takıp çıkarılacak şekilde tasarlanmıştır. Altın, gümüş ve ortası mücevherli çiçek buketlerinin yanı sıra doğal çiçekler de hotoz süslemede kullanılmıştır. Türk kadınının gravürlerde, fes biçimli yüksek bir hotoza tülbent benzeri bir örtü dolanarak üzeri oyalı yemeni ve paralarla süslendiği görülmektedir. Bazen de değerli taşlarla süslenmiş yan tarafına tüylü sorguç yerleştirilmiştir.⁵³²

Osman Hamdi Bey, “Tokat hanımlarının başlığı, mavi dalgalar halinde omuzlarına düşen bol bir püskülle bezenmiş, alçak bir fesin etrafına türban şeklinde sarılmış iki veya üç yazmanın zevkli dolanışından oluşmaktadır. Gümüş bir takı bu başlığı başın üstünde tutar. Saçları sırtından dalgalı örgüler halinde iner” ifadeleri ile Tokatlı kadının baş süslemesini anlatmaktadır.⁵³³

Araştırmada ahmediye-boyama-çevre- yaşmak, baş yemeni, başbağı değirmi-baş yemeni değirmi, çit-çar-peçe savani, değirmi, dülbend-puşi, makrame, örtü, yağlık-mendil, yemeni ve yemeni değirmi başlık süslemede incelenen alt başlıklarındadır.

1.6.2.1. Ahmediye-Boyama-Çevre-Yaşmak

Ahmediye, Osmanlı padişahı III. Ahmed Han ve veziriazam Damat İbrahim Paşa devrinde Bursa ve Üsküdar'da dokunan çatma adı da verilen ipekli kumaşa verilen addır. İkinci olarak fesin çevresine sarılan renkli sargı, kalınca renkli başörtüsü olarak da tanımlanmıştır.⁵³⁴ Ahmediyenin ayrıca kuşak olarak da tanımlandığı yöreler mevcuttur.⁵³⁵

⁵³⁰ Emine Uzunöz, “Tokat Türküleri (İnceleme ve Metinler),” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Atatürk Üniversitesi, 2019), 168.

⁵³¹ Yeşilyurt, “Baş Bağlamanın İletişimdeki Dili,” 64.

⁵³² Yakaralmaz, “Yabancı Ressamların Gözüyle Türk,” 464-465-466.

⁵³³ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 288.

⁵³⁴ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 26.

Boyama, sözlükte renkli yazma veya mendil olarak ifade edilmiştir.⁵³⁶ Aralarındaki farklar dokumalarının ipek veya pamuk olması, işlemeleri, ebatları olabilir. Genel tanım olarak birbirine yakın anlamları mevcuttur.

Çevre, ince keten, ipek, bürümcük gibi kumaşlar üstüne renkli ipek, altın sırma ya da gümüş tellerle işlenir. Bezeme, kenar ve köşelerde daha yoğunlaşmaktadır.⁵³⁷ İşlemeli büyük mendildir. Çevreden az büyük olanlarına yağlık, az küçük olanlarına ise mendil denmiştir. Mendile çevre diyenler de mevcuttur.⁵³⁸ Yağlık, mendil ve çevrenin birbirine çok yakın ürünler olduğu anlaşılmaktadır.

Nurettin Rüştü Büngül yaşmak hakkında şu bilgileri vermektedir: “Yaşmak kadınların yüzlerini bir hale gibi örten ve güzelleştiren beyaz tülbent veya krepten yapılan ince baş ve yüz örtüsüdür. Ferace ile kullanılmıştır. Fevkalade baş yapan ve yaşmak kullanan hanımlar olmuştur.”⁵³⁹

Fotoğraf 18. Kadın Kıyafetlerinde Başlık Süsleme: Çevre



Çeşitli çevrelerin kullanma şekilleri için güzel bir örnek olan *Female Dancers* adlı çalışmada (Fotoğraf 18) kenarları işlemeli çevrelerin elde, omuzda ve takkenin etrafında kullanıldığı açıkça görülmektedir. Ayrıca bellerindeki kuşakların bel altı ön düğümlü serbest bağlanması ile dikkat çekmektedir. Başlık süslemede ise takkenin dış kenarı bir örtü ile çerçevelenmiş soldan ikinci kadının bir çevre ile ense ve kulaklarının üstünü örttüğü

⁵³⁵ İlknur Demirbağ, “Geleneksel Kadın Giyiminde Kuşaklar,” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 295: 291-296.

⁵³⁶ “Boyama”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Haziran 6, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁵³⁷ Yapı Kredi Kumaş Koleksiyonundan Örnekler, “Kumaş 'k'”, 50.

⁵³⁸ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 485.

⁵³⁹ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* 2, 111.

görülmektedir.⁵⁴⁰

Ahmediye⁵⁴¹, sagir ahmediye, boyama, al boyama⁵⁴², çevre⁵⁴³, işleme çevre⁵⁴⁴, işlemeli yaka çevresi, sade çevre, şeritli çevre, sırmalı çevre⁵⁴⁵, el çevresi, bayağı çevre, Sivasi çevreli, yaşmak⁵⁴⁶ ve beyaz yaşmak Tokat kadın terekelerinde tespit edilen ürünlerdendir. Bunlar arasında en ucuz ürün beyaz yaşmak 0,50 kuruşa Hüsnüşah bint-i Abdullah'ın⁵⁴⁷ ve en pahalı ürün sırmalı çevre ise 60 kuruşa Elmas bint-i Baros'un terekesinde mevcuttur.⁵⁴⁸

1.6.2.2. Başbağı Değirmi-Baş Yemeni Değirmi-Baş Yemeni

Başbağı, başörtüsü üzerine değişik renklerde bağlanan örtüdür. 90x90 veya 70x70 ebatlarındadır. Köşelerinden katlanarak alınlara bağlanır.⁵⁴⁹ “Söğüdün erenleri, çevirin gidenleri, ne güzel baş bağıyor, söğüdün güzelleri” diyen Anadolu ozanı, sevdiceğinin başını bağlamasına duyduğu özlemi dile getirmiştir.⁵⁵⁰

Baş yemenisi⁵⁵¹, baş yemenisi değirmi, baş yemeni değirmi⁵⁵², İslambolik baş yemeni değirmi, işleme baş yemeni değirmi⁵⁵³, köhne işleme baş yemenisi

⁵⁴⁰Metin And, *Forty Days and Forty Nights Weddings, Festivals and Pageantry In The Ottaman Empire* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 227.

⁵⁴¹ TŞS 9, s. 58/2'de Meydan Mahallesi'nden Arife bint-i es-Seyyid Emin Mehmed Ağa'nın mirasında 1 adet 14 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam terekesi 1.275 kuruştur.

⁵⁴² Örneğin al boyama, TŞS 1, s. 269/2'de Hüsnüşah bint-i Abdullah'ın terekesinde 1 adet 1,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵⁴³ Çevre, TŞS 9, s. 31/1'de Meydan Mahallesi'nden Lebiye bint-i Ali Efendi'nin kıyafetleri içerisinde 1 adedi 8 kuruş yazılmıştır.

⁵⁴⁴ TŞS 20, s. 142/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nden Hadice bint-i Ömer'in mirasında 1 adet 25 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵⁴⁵ Örneğin sırmalı çevre, TŞS 28, s. 159/1'de Hocaahmed Mahallesi'nden Elmas bint-i Baros'un (sehven veled-i-i Baros olarak yazılmıştır) terekesinde 1 adet 60 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mirası 3.920 kuruştur.

⁵⁴⁶ Yaşmak, TŞS 1, s. 271/2'de Annamane bint-i Karabed'in giysileri arasında 1 adet 2,5 kuruştur.

⁵⁴⁷ Beyaz yaşmak, TŞS 1, s. 269/2'de yazılmıştır.

⁵⁴⁸ Sırmalı çevre, TŞS 28, s. 159/1'de mevcuttur.

⁵⁴⁹ Erman Artun, “Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim Kuşam Geleneği,” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları 2008), 74: 68-90.

⁵⁵⁰ Sabri Yener, “Türkülerimizde Giyim Kuşam ve Süslenme Temaları,” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 339: 339-358.

⁵⁵¹ Baş yemenisi TŞS 2, s. 115/1'de Taşmerdiban Mahallesi'nden Kurban bint-i Ağyek'in mirasında 7 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵⁵² TŞS 9, s. 90/1'de Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi'nin giysileri arasında baş yemeni değirmi 5 adet 10 kuruştur.

⁵⁵³ Örneğin İşleme baş yemeni değirmi, TŞS 1, s. 273/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nden Zaniye bint-i Ayzek'in terekesinde 2 adet 6 kuruş olarak yazılmıştır.

değirmi⁵⁵⁴, işleme baş yemenisi, al işleme başbağı, mücessem⁵⁵⁵ değirmi, müstamel mücessem değirmi, baş bağı⁵⁵⁶ değirmi, başbağı yemeni değirmi⁵⁵⁷, müstamel işleme baş yemeni, yemeni işleme sade⁵⁵⁸, el değirmi, baş bağı ve dal⁵⁵⁹ baş bağı miras kayıtlarında çıkan başörtüsü çeşitlerdendir.

İnsanlardaki beğenilme içgüdüğü daima yeni olan şeyleri takip etmiştir. Süs ve süslenme bunun yolu olmuştur. Giydikleri ve kullandıkları eşyaları bezeme ve süsleme arzusuyla işleme sanatı ortaya çıkmıştır. Önceleri deri parçaları sonra kumaşları birbirine dikmeyi öğrenen Âdemoğlu ürettiklerini işleme metotları bulmuştur. İşleme, kasnak veya gergef⁵⁶⁰ adı verilen araçlara gerilen deri veya kumaşların üzerine çeşitli renkteki ipek iplik, altın, gümüş, sim ve iğne ile önceleri çok basit daha sonraları hesap işine dayalı özel teknik gerektiren bir süsleme sanatıdır.⁵⁶¹ Araştırmada mevcut olan işleme baş yemenisi, işleme çevre, al işleme başbağı gibi ürünler miras kayıtlarında çıkan güzel işlemlere örnek olmuşlardır.

Bu ürünler içerisinde en ucuz olan bir adet başbağı yemeni değirmi 0,7 kuruşa Rabia'nın büyük kızı Emine bint-i Osman'ın terekesinde⁵⁶² ve en pahalı ürün işleme baş yemenisi ise Zahide bint-i el-Hac Hüseyin'in mirasında 1 adet 10,5 kuruş olarak yazılmıştır.⁵⁶³

1.6.2.3. Çit-Çar-Peçe-Savani

Çit; basma, başörtüsü, yazma, yemeni⁵⁶⁴ olarak tanımlanmıştır. “Madımak toplar iken başımdan düştü çitim”⁵⁶⁵, derken Anadolu kadınının topraktan yiyeceğini temin etmek gibi güç bir iş yaparken çitin kayıp düşmesi ve saçlarının gözükmesiyle kaldığı zor durumu birbirine benzetmiştir. Türkülerde var olan giyim kuşam kültürü bu kez de yeme

⁵⁵⁴ TŞS 1, s. 361/3'de Zahide bint-i el-Hac Hüseyin'in kıyafetleri içerisinde 1 adet 8 kuruştur.

⁵⁵⁵ “Mücessem: Renkli, oyalı kadın başörtüsü”, Derleme Sözlüğü, Google, Haziran 8, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁵⁵⁶ Barış Dağlı, “Baş bağı: İhtiyar kadınların başlarına sardıkları kalın çenber”, “Kelime Kazanımı Üzerine.”41.

⁵⁵⁷ TŞS 1, s. 282/2'de Sarıgüllük Mahallesi'nden Saliha (Şahbaz'ın kızı)'nın terekesinde baş bağı yemeni değirmi, 9 adet 9 kuruş olarak yazılmıştır.

⁵⁵⁸ Örneğin, yemeni işleme sade TŞS 1, s. 271/2'de Kâbemescedi Mahallesi'nden Annamane bint-i Karabed'in terekesinde 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mirası 437 kuruştur.

⁵⁵⁹ Barış Dağlı, “Dal: Yemeniye benzeyen bir başörtü”, “Kelime Kazanımı Üzerine.”79.

⁵⁶⁰ Bkz. Fotoğraf 7: Sol görsel: “Gergef İşleyen Osmanlı Kadını”.

⁵⁶¹ Yapı Kredi İşleme Koleksiyonundan Örnekler, “Kumaş 'k'”, 10.

⁵⁶² TŞS 1, s. 254/1 de kayıtlıdır.

⁵⁶³ TŞS. 1, s. 361/3'de kaydedilmiştir.

⁵⁶⁴ “Çit”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Haziran 5, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁵⁶⁵ Yener, “Türkülerimizde Giyim Kuşam,” 340.

kültürü ile bağdaştırılmıştır. İncelenen miras verilerine göre çit tek renk pamuk örtüye basılan siyah baskılı başörtüsüdür.

Çar, gelin ata binerken duvağın üstüne sarılan üçgen biçimli örtüye verilen addır.⁵⁶⁶ Koçu ise çarın kadınların sokağa çıkarken büründükleri kare çarşaf olduğunu belirtmiştir. İlâveten bu giysinin Farsça car, çehar, çar olarak adlandırıldığını, bezde dokunanlarını halk, ipeklilerini zenginlerin kullandığını ve ipeklilerin kılaktanla⁵⁶⁷ işlendiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁸ Koçu'nun tarifi Tokat'ta kullanılmış olan çarşafı anımsatmaktadır. Çar ve çarşaf kelimelerinin kök yapıları da benzerdir. Pakalın da çarı kadınların tesettür maksadı ile kullandıkları örtü olarak tanımlamış, çarşaf ile anlamlarının aynı olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁹ Büngül ise bir nevi şal adı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷⁰ Tespitlerimize göre, miras kayıtlarında yer alan çar sayısı çarşaf sayısına göre az olduğundan çarın Tokat'ta daha çok bir örtü olarak kullanıldığı kanaati oluşmuştur.

Diğer bir ürün olan peçe hakkında Garnett, “Yüzün üst kısmı siyah at tüyünden yapılmış bir peçe ile kapatılmıştır. Başın geri kalan kısmı beyaz patiska şeritleriyle sarılmıştır” cümlelerini kullanmıştır.⁵⁷¹ Zeki Tez ise olarak peçeyi şöyle anlatmıştır:

“Kadınlar başlarını kafanın etrafından bağlanan örtü ile örterler. Hotoza yarım ayak uzunluğunda başın önünden sarkan elbisenin içine alınmayan bir kumaş parçası takarlar. Bu yüzlerini göstermez. Gözlerini ve başın diğer bölümünü örter. İnce siyah serj⁵⁷², etamin ya da koyu siyah ipekten yapılmış işleme ile yapılmış bir parçadır.”⁵⁷³

“İrmağın geçeleri, kız kaldır peçeleri” diyen ozan, sevgilinin yüzü ile arasındaki perdenin kalkmasını istemiştir.⁵⁷⁴ Savani ise pamuktan yapılan başörtüsüdür.⁵⁷⁵

Çit⁵⁷⁶, köhne çit, ham çit, işleme çit, işleme çit dülbend örtüsü, şeritli çit, İslambol çiti⁵⁷⁷, müstamel İslambol⁵⁷⁸ çiti, mücessem çit⁵⁷⁹, tekirli çit, Acem çit yemeni, müstamel

⁵⁶⁶ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 66.

⁵⁶⁷ Barış Dağlı, “Kılaktan: Altın veya gümüşten çekilen çok ince tel olup çok ince bir ipek üzerine sarılmıştır. Bu materyal kullanılarak yapılan nakış işlerine de bu isim verilmiştir”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 167.

⁵⁶⁸ Koçu, *Tük Giyim Kuşam*, 50-51.

⁵⁶⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* I, 258-259.

⁵⁷⁰ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* I, 69-70.

⁵⁷¹ Garnett, *Türkiye'nin Kadınları*, 500.

⁵⁷² “Serj: İkide iki dimi örgüde dokunan yünlü kumaşlara verilen genel addır”, Serjkumas, Google, Haziran 6, 2023, <https://www.google.com/search?q=serj+kuma>.

⁵⁷³ Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam*, 250.

⁵⁷⁴ Yener, “Türkülerimizde Giyim Kuşam,” 41.

⁵⁷⁵ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 235.

⁵⁷⁶ Örneğin çit, TŞS 2, s. 115/1'de Kurban bint-i Ağyek'in giysileri içerisinde 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵⁷⁷ İslambol çiti TŞS 28, s. 39/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nden Ayşe bint-i Mustafa'nın mirasında 1 adet 4 kuruştur.

çar, basma çar⁵⁸⁰, satranç çar, beyaz çar, savani⁵⁸¹, beyaz savani, peçe⁵⁸² tereke kayıtlarında tespit edilmiştir. En ucuz ürün ham çit 0,50 kuruşa Şerife bint-i Mahmud'un⁵⁸³ ve en pahalı ürün ise beyaz savani 20 kuruşa Ahseberta bint-i Bogos'un mirasında mevcuttur.⁵⁸⁴

1.6.2.4. Değirmi

Değirmi (değirmi), eni boyuna eşit kare şeklindeki yemeni veya yazma başörtülerinin önünde veya arkasında kullanılan bir sıfattır.⁵⁸⁵ Çalışmaya göre, değirmi için büyük kare yazma denilebilir.

Mumî⁵⁸⁶ değirmi⁵⁸⁷, çit değirmi⁵⁸⁸, müstamel çit değirmi, köhne çit değirmi⁵⁸⁹, mücessem⁵⁹⁰ çit değirmi, mücessem köprü çit değirmi⁵⁹¹, ham çit değirmi⁵⁹², şeritli çit değirmi, İslambol çit değirmi⁵⁹³, müstamel İslambol çit değirmi terekelerde mevcut olan başörtülerindendir. En ucuz değirmi, ham çit değirmi 0,1.25 kuruşa Rabia bint-i Salih'in⁵⁹⁴, en pahalı değirmi ise İslambol çit değirmi 6 kuruş olup Hadice bint-i Hüseyin'in terekesinde kaydedilmiştir.⁵⁹⁵

⁵⁷⁸ Elif Yörür, "19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'da Yazmacı- Basmacı Esnafı (6585 No'lu Esnaf Sayım Defterine Göre)," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Tokat GaziOsmanPaşa Üniversitesi, 2021).

⁵⁷⁹ TŞS 20, s. 150/2'de Mameyek veled-i Artin (Kirkor veled-i Haçator 'un eşi) 6 adet 12 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵⁸⁰ Basma çar, TŞS 1, s. 256/1'de Çay Mahallesi'nden Gülsüm bint-i el-Hac Mustafa'nın terekesinde 2 adet 16 kuruş yazılmıştır. Toplam miras 536 kuruştur.

⁵⁸¹ TŞS 20, s. 127/1'de Maryem bint-i Artin'in kıyafetleri içerisinde savani 1 adet 10 kuruştur.

⁵⁸² TŞS 1, s. 162/2'de İçmesu Mahallesi'nden Anna bint-i Haçator'un terekesinde 1 adet 0,5 kuruş yazılmıştır.

⁵⁸³ TŞS 2, s. 10/2'de kaydedilmiştir.

⁵⁸⁴ TŞS 28, s. 160/1'de yazılmıştır.

⁵⁸⁵ "Değirmi", Derleme Sözlüğü, Google, Haziran 4, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁵⁸⁶ Çağlar Ok, "Tokat İlinde Geleneksel Yazmacılık," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Gazi Üniversitesi, 2015), 22. bkz: Mumî: Tahta kalıplar boyaya batırılıp kumaşa basılırken, metal kalıplar ise sıcak muma bastırılarak kumaşa desen verildiği bilgisi mevcuttur. Çalışmada, mumla basılan yemenilerin *mumî* olarak ifade edildiği varsayılmaktadır.

⁵⁸⁷ TŞS 2, s. 133/3'de Kâbemescidi Mahallesi'nden Anna bint-i Artin'in terekesinde 4 adet 8 kuruştur.

⁵⁸⁸ Örneğin TŞS 2, s. 133/3'de Anna bint-i Artin'in yine giysileri içerisinde çit değirmi 7 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵⁸⁹ Köhne çit değirmi TŞS 1, s. 370/3'de Derihi bint-i Serkez'in mirasında 2 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵⁹⁰ Aliye Öten, "Bir Hatt-ı Hümayûn Işığında Ahşap Baskıcılar", *Sanat Tarihi Dergisi* 31, S.1, (Nisan/April, 2002): 360: 355-373.

⁵⁹¹ TŞS 28, s. 9/2'de Çilehane Mahallesi'nden Anna bint-i Markar'ın kıyafetleri arasında 7 adet 9 kuruş yazılmıştır.

⁵⁹² Ham çit değirmi 8 adet 1 kuruşa TŞS 1, s.366/1'de Rabia bint-i Salih'in mirasında tanesi 0,125 kuruştur.

⁵⁹³ TŞS 20, s. 89/1'de Karyana bint-i Ohan'ın terekesinde İslambol çit değirmi 4 adet 12 kuruştur. Toplam mirası 720 kuruştur.

⁵⁹⁴ TŞS 1, s. 366/1'de 8 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁵⁹⁵ TŞS 28, s. 69/2.

1.6.2.5. Dülbend ve Puşi

Dülbend, ince pamuk ipliğinden dokunmuş, gayet yumuşak, beyaz, seyrekçe bezdir. Bu bezden başörtüsü, yazma, yemeni ve sarık gibi şeyler yapılmıştır.⁵⁹⁶ Puşi, sözlükte ipekli kadın başörtüsü ve omuzlara atılarak başa sarılan kenarları saçaklı örtü olarak tanımlanmıştır.⁵⁹⁷ Anadolu’da çit, çember, yemeni ve çevre olarak anılan yazma için “pusiş” adı da kullanılmıştır.⁵⁹⁸

Dülbend⁵⁹⁹, köhne dülbend, beyaz dülbend⁶⁰⁰, sarı dülbend, dülbend çevre, dülbend değirmi, beyaz dülbend değirmi⁶⁰¹, puşi⁶⁰², sagir puşi, sagir göz puşi⁶⁰³ Tokat kadın miras kayıtlarında tespit edilmiştir. En ucuz beyaz dülbend 1 kuruşa Hadice bint-i Mehmed’in⁶⁰⁴, en pahalı beyaz dülbend 12 kuruşa Şerife bint-i İbrahim (Ümmühan bint-i Ali’nin büyük kızı)’nin mirasında mevcuttur.⁶⁰⁵

Fotoğraf 19. Baş Süslemede Kullanılan DeğirmiYemeni (Yazma) Örnekleri⁶⁰⁶



⁵⁹⁶ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 490.

⁵⁹⁷ Barış Dağlı, “Kelime Kazanım Üzerine.” 226.

⁵⁹⁸ Çağlar Ok, “Tokat İlinde Geleneksel Yazmacılık.” 14.

⁵⁹⁹ TŞS 20, s. 77/2’de Muslihiddin Mahallesi’nden Şerife bint-i Ali (Mustafa efendi bin Abdullah efendi nin eşi)’nin giysileri içerisinde dülbend 2 adet 4 kuruştur.

⁶⁰⁰ Örneğin TŞS 28, s. 59/1’de Samyeli Mahallesi’nden Şerife bint-i İbrahim (Ümmühan bint-i Ali nin kebire kızı)’in mirasında beyaz dülbend 1 adet 12 kuruş olarak yazılmıştır.

⁶⁰¹ TŞS 34, s. 149/1’de Arife bint-i es-Seyyid Mahmud’un terekesinde beyaz dülbend değirmi 2 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶⁰² Örneğin, puşi TŞS 9, s. 75/1’de Elmas bint-i Ohan’ın terekesinde 1 adet 2 kuruş yazılmıştır.

⁶⁰³ TŞS 1, s. 273/1’de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nden Zanike bint-i Ayzek’in terekesinde 1 adet 1,5 kuruştur.

⁶⁰⁴ TŞS 28, s. 42/1.

⁶⁰⁵ TŞS 28, s. 59/1.

⁶⁰⁶ Sol görsel: Tokat Şehir Müzesi, Orta ve Sağ görsel: Tokat Valiliği, *Tokat* (Tokat: Tokat Valiliği, 2000).

Fotoğraf 19’da Tokat’a ait olan baş süslemede kullanılan çeşitli değirmi yemeni (yazma) örnekleri görülmektedir. Soldaki görsel şehir müzesinde bulunan somut kültür varlıklarındandır. Orta ve sağ görseller ise günümüze aittir.

1.6.2.6. Makrame

İşleme sanatının kalbinin attığı yer, makramelerdir. Kısa tanımıyla işlemeli örtülere verilen isimdir. İşlevine göre şerbet, yemek ve abdest makramesi olarak isim almıştır. 16.ve 19. yüzyıllarda makramenin işlevleri yavaş yavaş değişmiş ve daha çok başörtüsü şeklinde kullanılmıştır.⁶⁰⁷

Makramenin sözlükte birbirine yakın altı tanımı mevcuttur. Bunlardan ikisi kadınların başlarına sardıkları işlemelinakışların üzerine fındık altın takılarak alnın ve saçların üzerine örtülen peştamal, örtü olarak geçmektedir.⁶⁰⁸

Garnett, makrameyi “mahreme” olarak yazarak ekose basmadan yapılmış bir örtü olduğunu ve başın üstünden geçirilerek çenenin altında tutularak kullanıldığını, koyu renkli ipek ya da muslinden bir şalla (peçe) da yüzün tamamen örtüldüğünü belirtmiştir.⁶⁰⁹ Anlatımdan mahramenin kadınlar tarafından çarşafa benzer şekilde kullanıldığı görülmektedir. Tokat’ta da buna benzer bir örtünme söz konusudur. 1940 yılında Niksar Millet Mektebi’nde okuyan genç kızların giyimi Cumhuriyet dönemi olmasına rağmen hâlâ dış giyim geleneklerini sürdürmeleri dikkat çekicidir (Bkz. Fotoğraf 20).⁶¹⁰

Makrame⁶¹¹, işleme makrame⁶¹², çevre makrame, omuz makramesi, işleme omuz makramesi⁶¹³, beyaz dest (el)⁶¹⁴ makrame⁶¹⁵, sagir Mısır makramesi, beyaz makrame, köhne al makrame⁶¹⁶ tespit edilen başörtüsü ürünlerindendir.

Çalışmada, omuz ve el makramesi çeşitlerinin çıkması makramenin kullanıldığı

⁶⁰⁷ Yapı Kredi İşlem Koleksiyonundan Örnekler, “Kumaş’k”, 18.

⁶⁰⁸ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 189.

⁶⁰⁹ Garnett, *Türkiye’nin Kadınları*, 500.

⁶¹⁰ Bkz. Fotoğraf 17.

⁶¹¹ TŞS 9, s.75/3’de Meydan-ı müslim Mahallesi’nden Hirosima bint-i Nikola’nın kıyafetleri içerisinde 2 adet 7 kuruştur.

⁶¹² Örneğin, işleme makrame TŞS 9, s. 90/1’de Ümmühan bint-i el- Hac Ömer Efendi’nin terekisinde 1 adet 15 kuruştur. Toplam mirası 4.288 kuruştur.

⁶¹³ İşleme omuz makramesi, TŞS 9, s. 11/1’de Fatma bint-i İbrahim’in mirasında 8 adet 20 kuruştur. Terekede ayrıca çevre makrame 2 adet 10 kuruş yazılmıştır.

⁶¹⁴ “Dest: El”, Luggat, Google, Haziran 12, 2023, <https://www.luggat.com/dest/1/1>.

⁶¹⁵ TŞS 1, s. 276/1’de Dıraz-ı Gebran Mahallesi’nden Lüsyen bint-i Ovannes’in giysileri içerisinde 4 adet 2,5 kuruştur.

⁶¹⁶ TŞS 1, s. 273/1’de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nden Zanike bint-i Ayzek’in mirasında 2 adet yazılmıştır.

yere göre ebatlarının farklı olabileceğine dair bir kanaat oluşturmaktadır. İncelediğimiz terekelerde en ucuz makrame 0,25 kuruşa Şehzade bint-i Parsam'ın⁶¹⁷ ve en pahalı ürün olarak işleme makrame ise 15 kuruşa Ümmühan bint-i el- Hac Ömer Efendi'nin giysileri içerisinde mevcuttur.⁶¹⁸

Fotoğraf 20. 1940 Yılında Tokat-Niksar'da Makrame Giysisi Kullanan Kızlar⁶¹⁹



1.6.2.7. Örtü-Keçi

Örtü olarak yemeni adlandırılmıştır. Üçgen katlanarak başa örtülüp etrafı pullarla çevrelenmiştir. Pullu veya Puşi adı da verilmiştir.⁶²⁰ Buhari'nin *Kışık Giysisiyle Genç Hanım* minyatüründe, “kırmızı terpuşunu, mavi çiçekli desenli örtüyle şekillendirmiş olan genç hanım ayrıca yeşil renkli başka bir kumaşı da alnının üzerinden dolamıştır.” *Karanfilli Hanım* minyatürünü anlatırken ise “Başındaki terpuşun üzerine işlemeli uzun bir örtüyü dolamıştır. Terpuşun tepesinde küçük bir püskül, başlığın kenarında karanfil biçiminde iğne dikkati çekmektedir.” şeklinde örtüyü tanımlanmıştır.⁶²¹

Keçi ise fesin üzerine örtülen mavi ya da beyaz krepten oyali, süslü bir örtü olarak tanımlanmıştır. “Keçik” olarak da tanımlanmış ipek kıvraktan yapılan uzun başörtüsü, tepe

⁶¹⁷ TŞS 1, s. 233/3’de kaydedilmiştir.

⁶¹⁸ TŞS 9, s. 90/1’de yazılmıştır.

⁶¹⁹ Tokat Şehir Müzesi’nde bulunan görseller.

⁶²⁰ Özbağı Tevhide ve Bilge Karaöz, “Sivas İli Yöresel Kıyafetlerinden Örnekler,” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008): 231: 229-241.

⁶²¹ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, 43.

altının üzerinden çene altına bağlanan bir üründür. İhtiyar kadınlar fes üzerinde kullanmışlardır.⁶²²

Örtü⁶²³, beyaz örtü⁶²⁴, dülbend örtüsü, keçi⁶²⁵, peçe örtü, çit örtü mevcut ürün çeşitlerindendir. Bu ürünler içinde en ucuz ürün beyaz örtü 0, 30 kuruşa Bağdad bint-i Artin'in⁶²⁶ ve en pahalı ürün ise dülbend örtü 11 kuruşa Rukiye bint-i el-Hac Ahmed'in mirasında mevcuttur.⁶²⁷

1.6.2.8. Yağlık-Mendil

Yağlık, çevre dediğimiz mendilden daha büyük ve elde kullanılan ipek ve sırmalı bir nevi işlemedir. Lâle, karanfil ve nar şeklinde işlenmiş olanları çok makbuldür.⁶²⁸ Anadolu genci, yağlığı görsel ve semantik işleme dili ile yavuklusuna armağan etmiştir. Sevgiliye en gizli mesajlar yağlıkla gönderilmiştir.⁶²⁹

Fesin üzerine dolanan yağlığı ihtiyar kadınlar doğrudan başlarına örterler. “Verin benim yağlığımı, istemiyom sağlığımı” diyerek halk kültüründe yağlık en vazgeçilmez olan sağlıktan üstün tutulmuştur.⁶³⁰ Yağlık destimalden⁶³¹ farklı amaçla kullanılmıştır.

Mendil, pamuk, keten ve ipektan dokunan dört köşeli el yüz temizliği için kullanılan kumaş parçasıdır. Bir Tokat türküsünde “Mendil aldım on beşe, yudum serdim güneşe, senin yârin gül ise, benim yârim menekşe” diyerek sevgiliye verilen kıymetin içerisine mendili de dâhil etmiştir.⁶³² Tokat miras verilerine göre, yağlık ebat olarak büyük, mendil ise biraz daha küçük kare parçadır.

Yağlık⁶³³, işleme yağlık⁶³⁴, sagir yağlık, cedit yağlık, beyaz mendil⁶³⁵, Halebi

⁶²² Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 162.

⁶²³ TŞS 1, s. 186/1’de Medine bint-i Mehmed’in mirasında 1 adet 0,5 kuruştur.

⁶²⁴ Örneğin, beyaz örtü 3 adet 1, 5 kuruş olarak TŞS 1, s. 257/2’de Kâbemescedi Mahallesi’nden Oğde bint-i İstefan’ın giysileri içerisinde mevcuttur.

⁶²⁵ Keçi, TŞS 2, s. 133/3’de Anna bint-i Artin’in mirasında 1 adet 3 kuruş yazılmıştır.

⁶²⁶ TŞS 1, s. 182/2.

⁶²⁷ TŞS 1, s. 219/2.

⁶²⁸ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* 2, 110.

⁶²⁹ Yapı Kredi İşlemem Koleksiyonundan Örnekler, “Kumaş”k”, 32.

⁶³⁰ Altun, “Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe,” 75.

⁶³¹ Koçu, “Destimal: Mendil, makrame gibi üstte taşınmıştır. Yıkanan eli yüzü kurulamak, teri silmek için kullanılmıştır”, *Türk Giyim Kuşam*, 88.

⁶³² Yasemin Kılınçer, “Tokat Türküleri Üzerine Bir İnceleme,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2019), 83.

⁶³³ Yağlık; TŞS 20, s. 142/1’de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nde yaşamış olan Hadice bint-i Ömer’in mirasında 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶³⁴ Örneğin işleme yağlık, yine Hadice bint-i Ömer’in mirasında 4 adet 50 kuruştur.

mendil⁶³⁶ miras kayıtlarında mevcuttur. Bu türler arasında en ucuz işleme yağlık 0,33 kuruşa Rabia'nın büyük kızı Emine bint-i Osman'ın⁶³⁷ ve en pahalı işleme yağlık ise 12,5 kuruşa Hadice bint-i Ömer'in mirasında mevcuttur.⁶³⁸

1.6.2.9. Yemeni

Yemeni, üzeri kalıpla basılarak kalem denilen fırça ile resimlendirilmiş ince dülbentten yazma başörtüsüdür. Kenarları iğne oyası ile bezelidir. Çevresine geçirilen oya örneklerinde yemeninin üzerindeki desenleri tekrarlamıştır. Kadınlar ve erkekler yemeniyi fes ve kalpak süslemede ve başörtüsü olarak kullanmışlardır.⁶³⁹ “Ben yemenimi al isterim, ortasında dal isterim”⁶⁴⁰ diyen âşık, kendini daha güzel gösterecek mükemmel yemeniyi tanımlamaktadır.

Terekelerde yemeni⁶⁴¹, müstamel yemeni⁶⁴², köhne yemeni⁶⁴³, mücessem yemeni, el yemenisi⁶⁴⁴, ham el yemeni, işleme şeritli yemeni⁶⁴⁵, şeritli yemeni, yemeni makrame⁶⁴⁶, çit yemeni ve işleme yemeni çeşitleri görülmüştür. Tespit edilen yemeniler arasında en ucuz ürün el yemenisi 0,5 kuruşa Şerife bint-i el- Hac Mustafa'nın⁶⁴⁷ ve en pahalı şeritli yemeni ise 1 kuruşa Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin terekesinde mevcuttur.⁶⁴⁸

1.6.2.10. Yemeni Değirmi

Yemeni değirmi, ilk olarak Yemen veya Hindistan'da yapılp Yemen yolu ile geldiği için o isimle markalaşmış yazmalara verilen isimdir.⁶⁴⁹ Evliya Çelebi'nin bahsettiği

⁶³⁵ TŞS 1, s. 177/2'de Ayşe bint-i Abdullah'ın giysileri içerisinde 1 adet 1,5 kuruş yazılmıştır.

⁶³⁶ Örneğin, TŞS 34, s. 74/1'de Kezban bint-i Ömer'in terekesinde Halebî mendil, 4 adet 4 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶³⁷ TŞS 1, s. 254/1.

⁶³⁸ TŞS 20, s. 142/1.

⁶³⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 562.

⁶⁴⁰ Yener, “Türkülerimizde Giyim Kuşam,” 342.

⁶⁴¹ TŞS 1, s. 301/1'de Çilehane Mahallesi'nden Zahide bint-i Mehmed Ağa'nın terekesinde yemeni 10 adet olarak çıkmıştır.

⁶⁴² TŞS 2, s. 157/2'de kayıtlı Melik Danişmend Mahallesi'nden Yağuta bint-i Artin'in terekesinde müstamel yemeni 5 adet 2,5 kuruştur.

⁶⁴³ Baş yemenisi TŞS 2, s. 115/1'de Taşmerdiban Mahallesi'nden Kurban bint-i Ağyek'in mirasında 7 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶⁴⁴ Örneğin, TŞS 1, s. 283/2'de Semerkandi Mahallesi'nden Şerife bint-i el- Hac Mustafa el yemenisi 2 adet 1 kuruş, ham el yemenisi 11 adet 2 kuruş olarak kayıtlıdır.

⁶⁴⁵ TŞS 1, s. 162/2'de Menice Mahallesi'nden Deruhi bint-i David'in giysileri içerisinde işleme şeritli yemeni 2 adet 1 kuruştur.

⁶⁴⁶ TŞS 1, s. 281/2'de Turfente bint-i Kırkor'un terekesinde yemeni makrame 4 adet 1,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶⁴⁷ TŞS 1, s. 283/2'de kaydedilmiştir.

⁶⁴⁸ TŞS 1, s. 315/1'de yazılmıştır.

⁶⁴⁹ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine,” 283.

gibi Tokat'ta üretilen yerli pamuktan⁶⁵⁰ dokunup, basma tekniği ile motifleri tek tek fırça ile desenlenmiş başörtüleridir (bkz. Fotoğraf 21). Genellikle kare şeklinde, değişik ölçülerde, kenarları pullu veya oyali kullanılmıştır.⁶⁵¹ İncelenen başörtüsü kayıtlarına göre, değirmi eni boyuna eşit kare şeklinde yemeniler için kullanılmış olabilir. Yemeni değirmi, bugün Tokat'ta yazma adı verilen ürün olabilir.

Miraslarda değirmi⁶⁵², müstamel yemeni değirmi⁶⁵³, köhne yemeni değirmi⁶⁵⁴, el yemeni değirmi, işleme yemeni değirmi, mumi yemeni değirmi⁶⁵⁵, mutalla⁶⁵⁶ yemeni değirmi⁶⁵⁷, mücessem yemeni değirmi, köhne mücessem yemeni değirmi, cedid İslambol dülbend yemeni değirmi, İslambol yemeni değirmi⁶⁵⁸ var olan ürünlerdendir. En ucuz köhne yemeni değirmi 0,50 kuruşa Zahide bint-i Mehmed'in⁶⁵⁹ ve en pahalı ürün mutalla yemeni değirmi ise 4 kuruşa Annamane bint-i Karabet'in giysilerindendir.⁶⁶⁰

Fotoğraf 21. Bazı Kadın Başlık Süslemeleri⁶⁶¹



⁶⁵⁰ Mehmet Genç, Tokat'ta 16.yüzyıldan itibaren yerli ürün olarak pamuk ve ipeğin üretildiğini belirtmektedir. Genç, "17. Ve 19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 277-278: 273-293.

⁶⁵¹ Barış Dağlı, "Kelime Kazanımı Üzerine." 283.

⁶⁵² TŞS 2, s. 103/3'de Mahmud Paşa Mahallesi'nde yaşamış olan Arife bint-i (baba adı yok)'un mirasında 7 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶⁵³ Müstamel yemeni değirmi TŞS 2, s. 114/1'de Ayşe bint-i Mehmed'in terekesinde 5 adet 5 kuruştur.

⁶⁵⁴ Örneğin, köhne yemeni değirmi, TŞS 2, s. 117/1'de Zahide bint-i Mehmed'in giysileri içerisinde 4 adet 2 kuruş yazılmıştır. Toplam metrûkatı 180 kuruştur.

⁶⁵⁵ Mumi yemeni değirmi, TŞS 1, s. 269/1'de Mihmad-ı hacib Mahallesi'nden Ayşe bint-i Ali'nin mirasında 4 adet 4 kuruş kaydedilmiştir.

⁶⁵⁶ Koçu, "Mutalla: Dört, beş parmak eninde sırmalı şerit", *Türk Giyim Kuşam*, 177.

⁶⁵⁷ TŞS 1, s. 271/2'de Annamane bint-i Karabet'in baş süsleme aksesuarları arasında mutalla yemeni değirmi 2 adet 8 kuruştur.

⁶⁵⁸ Örneğin, TŞS 28, s. 32/2'de Zeyneb bint-i Mehmed'in terekesinde 15 adet 30 kuruş yazılmıştır. Toplam mirası 1.260 kuruştur.

⁶⁵⁹ TŞS 2, s. 117/1.

⁶⁶⁰ TŞS 1, s. 271/2.

⁶⁶¹ Tokat Şehir Müzesi Osmanlı Dönemi Yazma Örnekleri.

Çalışmanın iki ana veri tablosu verilerine dayanarak Tablo 28’de kadın kıyafetlerinde başlık süsleme aksesuar ürünlerinin çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti yapılmıştır.

Tablo 28. Kadın Başlık Süsleme Aksesuar Ürünlerinin Analizi

Başlık Süsleme Aksesuar Ürünleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Ahmediye-Boyama- Çevre- Yaşmak	16	71	407	0,87-60 kuruş arasında
Başbağı-Değirmi- Baş Yemeni Değirmi- Baş Yemeni	18	203	305,5	0,70-10,5 kuruş arasında
Çit- Çar-Peçe- Savani	18	83	195,5	0,50-20 kuruş arasında
Çit-Mumi Değirmi	11	267	503	0,125-6 kuruş arasında
Dülbend- Puşi	11	64	69	1-12 kuruş arasında
Makrame	11	239	351	0,25-15 kuruş arasında
Örtü-Keçi	6	32	38,5	0,30-11 kuruş arasında
Yemeni	12	120	36	0,50-1 kuruş arasında
Yemeni Değirmi	11	252	281	0,50-4 kuruş arasında
Yağlık- Mendil	7	56	83,5	0,33-12,5 kuruş arasında
Toplam	121	1.387	2.270	0,125 kuruş-60 kuruş arasında

Çalışmada en fazla kavram karmaşasının görüldüğü kısım başlık süsleme aksesuarları bölümü olmuştur. Başvurulan kaynaklarda çit, yemeni ve yazma için birbirine benzer tanımların yapıldığı görülmektedir. Yağlık ve mendil çeşitleri içinde aynı durum söz konusudur. Makrame ve ahmediyenin birden fazla anlamları mevcuttur. Çar ve çarşaf arasında da mana birlikteliği olduğu tespit edilmiştir. Ürünlerin kullanılmış oldukları coğrafyaya göre farklı isimlendirmelerin var olabileceği de değerlendirilmiştir. Ayrıca zengin bir giyinme kültürüne sahip Osmanlı toplumunda kullanılan ürünlerin ebat, renk, dokuma, işleme şekilleri arasındaki ince farklardan dolayı ayrı isimler almış oldukları düşünülmektedir. Tokat şer’iyye sicillerinde tutulan miras kayıtlarında bu ürünler ayrı ayrı yazıldığına göre bunların hepsinin birbirinden farklı ürünler olduğu varsayılmıştır. Aksesuarlar, genel olarak hepsi küçük bir alan olan baş tuvaletinde üst üste yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Günümüzde varlıklı, özenli, çeşitli olan baş ve başlık süslemesi sona

erdiğinden doğru tanımlara ulaşmak zorlaşmıştır.

Aşağıdaki tabloda başlık süsleme aksesuarları içerisinde en ucuz ve en pahalı ürün, ürünler arasındaki ortalama fiyat bandı ve toplam adet değerlendirilmeleri yapılmıştır.

Tablo 29. Kadın Giyiminde Baş ve Başlık Ürün Analizi

	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Başta Kullanılan Ürünler	8	71	75	0,25-5 kuruş arasında
Başlık Süsleme Aksesuar Ürünleri	121	1.387	2.270	0,125 kuruş-60 kuruş arasında
Toplam	129	1.458	2.345	0,125 kuruş-60 kuruş arasında

Başlık süsleme aksesuarları içerisinde en ucuz ürün ham çit değirmi 0,125 kuruş; en pahalı sırmalı çevre 60 kuruş olarak kaydedilmiştir. Ürünler arasındaki ortalama fiyat bandı 0,125-60 kuruş arasındadır. İşlemeli ürünlerin diğerlerinden daha pahalı olduğu görülmüştür. Adet olarak en fazla çıkan ürün grubudur.

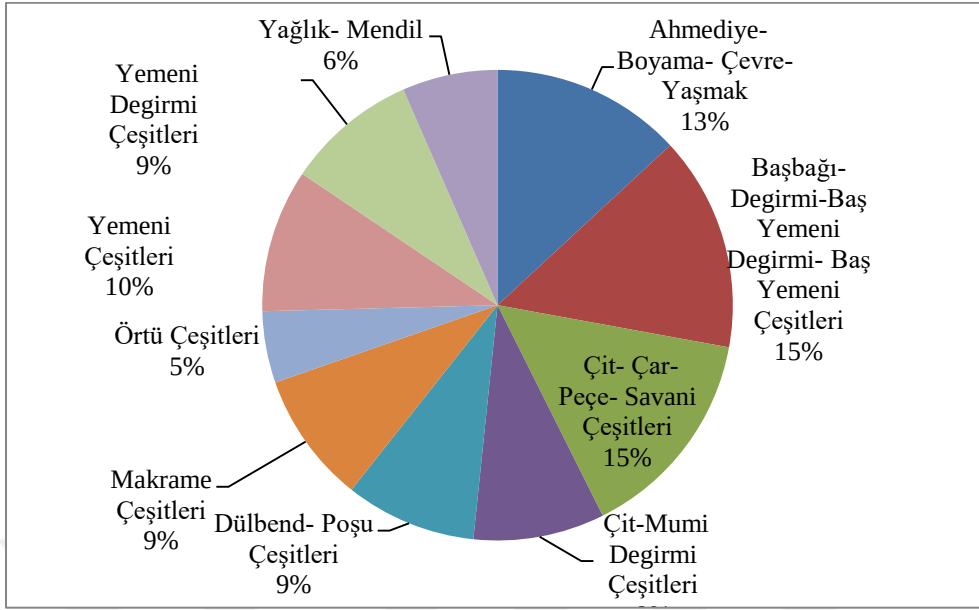
Tablo30’da kadın kıyafetlerinde başlık süsleme aksesuarı olarak kullanılan çevre ürünü çeşitleri olarak I. Ana Tablo verilerine dayanarak kullanım durumlarına (sıfatlı) göre ortalama fiyatları hesaplanmıştır. Böylece sıfatlı olan ürünler arasındaki fiyat farkının görülmesi amaçlanmıştır.

Tablo 30.Kadın Başlık Süsleme Aksesuarı Çevrenin Ortalama Birim Fiyatları

Çevre			İşlemeli Çevre			Sırmalı Çevre		
1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat(kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)
19	118,5	6,2	6	132	22	1	60	60

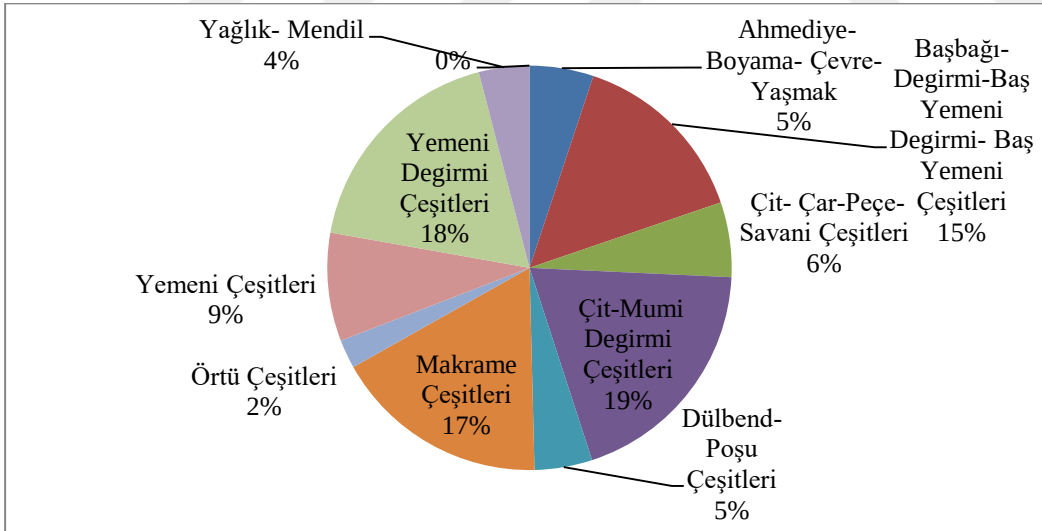
Tablodaki verilere göre çevre, işlemeli ve sırmalı çevre arasında hesaplanan vasati ve lüks ürün ortalama birim fiyatlarında yaklaşık on kat fark görülmektedir. İşlemeli ürünlerde büyük bir fiyat farkı olduğu görülmektedir.

Başlık süsleme aksesuarürünlerinin çeşit oranları (bkz. Grafik 19), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 20) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 21) aşağıdaki gibidir.



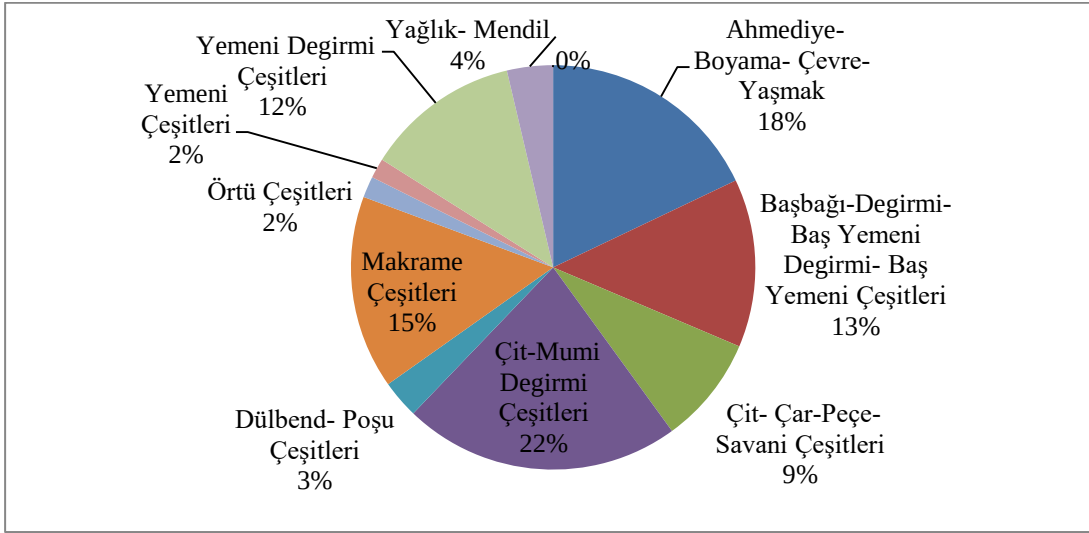
Grafik 19. Başlık Süsleme Aksesuarlarında Ürün Çeşitleri Oranları

Tokatlı kadınların miraslarında var olan ürün çeşitlerinin yaklaşık yüzde beş ve yüzde on beşi başlık süsleme aksesuarlardan oluştuğu görülmektedir. Süsleme aksesuarlarındaki çeşitler tüm ürünlerde yakın aralıktadır.



Grafik 20. Kadın Başlık Süsleme Aksesuarlarında Toplam Adet Yüzdeleri

Başlık süslemede terekelerde toplam adet en fazla çit mumi ve değirmi çeşitlerinde görülmektedir. Yemeni ve makrame adet olarak yakın olan ürünlerdir. Miraslarda en az olan baş süsleme aksesuarı, örtü çeşitleridir.



Grafik 21. Kadın Başlık Süsleme Aksesuarlarında Toplam Fiyat Payları

Miras kayıtlarında başlık süsleme aksesuarlarında, en büyük pay çit-mumi değirmi çeşitlerine harcanmıştır. Toplam adette ve fiyat payı olarak yüzde iki ile örtü en az çıkan ürün olmuştur. Ahmediye-boyama- çevre ve yaşmakta önemli bir paya sahiptir. Başbağı yemeni çeşitleri çeşit, toplam adet ve fiyat payında eş değer bir denge içerisinde.

1.7. KADIN BEL AKSESUARLARI

Tournefort, Tokat'ın boyalı kumaşları İran'ınkiler kadar güzel değilse de Moskovalılar, Kırım Tatarları hatta Fransızlar tarafından "Levant kumaşı" adı ile tercih edildiğini yazmıştır. Ayrıca Tokat ve Amasya'nın ülkenin geri kalan bölümünden daha fazla kumaş ürettiklerini belirtmiştir.⁶⁶² Üretilen bu kumaşlardan bel aksesuarı olarak şal ve kuşaklar da tasarlanmıştır.

Emin Cenkmén, Osmanlı saray giysilerini anlatırken kadın giyiminden de örnekler vermiştir. Haremde giyilen kadın elbiseleri arasında Lahor şalından içi canfes astarlı boy hırkaları, yumuşak ipekten bel şalları, kışın yaşmak üzerine örtülen Acem şalları yer almaktadır. Gürün şalını erkekler kullanmışlardır.⁶⁶³

Çalışma verileri içerisinde bel aksesuarları sırasıyla gömlek, entari ve üstlük üzerine kullanılan ve bu kıyafetleri kendi içerisinde tamamlayan kemer, kuşak ve şal olarak üç ayrı şekilde görülmüştür. Kemerler altın, gümüş ve murassa olarak kaydedildiği

⁶⁶² Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi I-II*, ed. Stefanos Yerasimos (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), 223-432.

⁶⁶³ Cenkmén, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, 84.

için bu grup takılar bölümünde incelenecektir. Aşağıda bel aksesuarlarından olan kuşak ve şal ürünleri incelenmiştir.

1.7.1. Kuşak

Kuşak, beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar bir kumaştır. Eski kadın giyiminde kuşaklar süs eşyası olarak kullanılmıştır. Bursa, Trablus, Hind, Yemen, Fizan, Firengi, Acem, Tosya, ak, kırmızı gibi çeşitleri mevcuttur.⁶⁶⁴ 18. yüzyıl Osmanlı kadınları giyimlerinde belin altından, beli sıkmadan bağlanan üzeri işlemeli kadife, saten, deri ya da kaşmirden yapılmış kuşaklar kullanmıştır. Geniş kuşağın kalçayı, belin biraz aşağısından çevreleyerek ilgi çekici olmasına özen gösterilmiştir.⁶⁶⁵ Kuşak ve diğer bel aksesuarları ile ilgili görsel aşağıda Fotoğraf 22’de verilmiştir.

Tokat kadın miras kayıtlarında kuşak⁶⁶⁶, köhne kuşak, sagir kuşak, işleme kuşak⁶⁶⁷, şal kuşak⁶⁶⁸, köhne şal kuşak⁶⁶⁹, sagir şal kuşak, boğça şal kuşak, (...) keşan kuşak, müstamel çit kuşak⁶⁷⁰, basma kuşak⁶⁷¹, beyaz basma kuşak, müstamel çit kuşak, santranç kuşak⁶⁷², müstamel Haleb kuşağı⁶⁷³, köhne Halepkâri kuşak, müstamel sandallı⁶⁷⁴ kuşak⁶⁷⁵, sof kuşak⁶⁷⁶, sagir suya kuşak, sim düğmeli bez kopça çeşitleri mevcuttur. Bunlar arasında en ucuz kuşak 9 adet 8 kuruşa Rafia bint-i Osman’ın miras kaydında 0.8 kuruş ortalama fiyatıyla çıkmıştır.⁶⁷⁷ En pahalı kuşak ise müstamel Haleb kuşağı 1 adet 12 kuruşa Elmas

⁶⁶⁴ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 179.

⁶⁶⁵ Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam*, 253.

⁶⁶⁶ TŞS 2, s. 32/1’de Yarahmed Mahallesi’nde yaşamış olan Saliha bint-i Mustafa’nın mirasında 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶⁶⁷ Örneğin işleme kuşak, TŞS 2, s. 156/1’de Emine bint-i Mustafa’nın kıyafetleri içerisinde 1 adet 4 kuruştur.

⁶⁶⁸ Şal kuşak, TŞS 2, s. 151/1’de Abide bint-i Ömer’in terekisinde 1 adet 5 kuruş olarak yazılmıştır.

⁶⁶⁹ TŞS 28, s. 69/1’de Gaybi Mahallesi’nden Abide bint-i Osman’ın mirasında 1 adet 3 kuruştur. Toplam terekisi 1.002,5 kuruştur.

⁶⁷⁰ Müstamel çit kuşak TŞS 2, s. 119/1’ de kayıtlıdır.

⁶⁷¹ Basma kuşak TŞS 1, s. 245/1’de Zümrüd bint-i Agob’un giysileri arasında 1 adet 11 kuruş olarak yazılmıştır.

⁶⁷² TŞS 1, s. 282/1’de Sarıgüllük Mahallesi’nden Şahbaz bint-i Abdullah’ın terekisinde satranç kuşak 1 adet 7 kuruştur.

⁶⁷³ TŞS 28, s. 159/1’de Elmas bint-i (sehven veled-i olarak yazılmıştır) Baros’un giysileri içerisinde müstamel Haleb kuşağı 1 adet 12 kuruştur.

⁶⁷⁴ Barış Dağlı, “Sandallı: Kuşgözü de denilmiştir. Ekose bir dokuma örneğidir”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 233.

⁶⁷⁵ Müstamel sandallı kuşak, TŞS 28, s. 160/1’de kayıtlıdır.

⁶⁷⁶ TŞS 2, s. 115/1’de Kurban bint-i Ağyek’in kıyafetleri içerisinde sof kuşağı 1 adet 3 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶⁷⁷ Kuşak, TŞS 9, s. 122/3’de Rafia bint-i Osman’ın mirasındadır.

bint-i Baros'un giysileri içerisinde tespit edilmiştir.⁶⁷⁸

1.7.2. Şal

Farsça ve Hintçe “şal”, Şanskritçe “savala” denilen alacalı kumaşa verilen isimdir. Atkı gibi başa, omuza ve bele alınmıştır. Dört köşe büyük yün ipekli kumaş örtülere de bu tanımlama yapılmıştır. İngilizce etkisi ile “shal” adını almıştır. En ünlüsü Keşan, Trablus, Horosan ve Lahor'dan ithal edilen şallardır. Şal taklidi yünlü kumaşlara şalaki-şali, Lahor taklidine ise lahoraki denilmiştir.⁶⁷⁹ Bunlar arasındaki Lahor şallarının en incelerinden olanı dört arşınlık bir top ölçüsünde olup katlanarak cebe girdiği bilinmektedir.⁶⁸⁰

Anadolu'da bele, İstanbul'da boyuna, Arabistan'da başa sarılmış ve halis yünden yapılmıştır. Kaşmir olanlar Keşmir'de dokunan en ince ve en güzel şallardandır. Kirman ve Gürün markalı olanlar meşhurdur. Boyamaları kurt boya, nar kabuğu, gül, kırmızı, cehri ve safran gibi doğal maddelerden elde edildiği için iyi bakılırsa asırlarca solmayan ürünlerdendir. “Şalım olsun, malım olsun” atasözü Türklerin şalı ne kadar sevdikleri ve bunu servetten saydıklarını göstermektedir.⁶⁸¹ Bazı kadınlar bu şalları en değerli muslinlere ve en zengin işlemeli kumaşlara tercih etmişlerdir. Halk ise genellikle şalları memlekette dokunan ürünlerden seçmiş ve yılın her mevsiminde kemer olarak kullanmıştır.⁶⁸² Köhne şal⁶⁸³, köhne boğça şal⁶⁸⁴ çeşitleri Tokat'ta kadın tereke kayıtlarında görülmüştür.

Fotoğraf 22. Kadın Giyim ve Kuşamında Bel Aksesuarları



Yukarıda verilen görseller içerisinde, soldaki *Hareme Sunuluş* fotoğrafinde genç

⁶⁷⁸ Haleb kuşağı, TŞS 28, s. 159/1'de Elmas bint-i Baros'un giysileri içerisinde.

⁶⁷⁹ Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 263-264.

⁶⁸⁰ Önder Küçükerman, *Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları* (İstanbul: Aksoy Grafik Dizgi Matbaacılık, 1996), 57.

⁶⁸¹ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* 2, 67-68.

⁶⁸² D'ohsson, *18.Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, 90.

⁶⁸³ TŞS 20, s. 127/1'de Yarahmed Mahallesi'nden Maryem bint-i Artin'in mirasında köhne şal 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁶⁸⁴ TŞS 34, s. 71/1'de Taküke bint-i Serkez'in terekesinde 1 adet 3 kuruştur.

kızın belindeki uzun dar kuşak, alt ve üst olmak üzere iki kez sarılarak önden düğümlenmiştir. Aynı resmin bir başka açısında ise bele sarılan dört köşeli büyük bir şaldır. Bu iki resimde şal ve kuşak arasındaki fark açıkça görülmektedir.⁶⁸⁵ Sağdaki *Geleneksel Giysileri İçerisinde Osmanlı Kadınları* çalışmasında ise kadınların kuşakları bele daha yakın çifte sarılmış önden düğümlü olarak resmedilmiştir. Resmin solundaki ilk hanımın entari uçları belindeki kuşağın içine doğru alınarak kıyafetine bir hareket getirilmiştir. Örneklerden anlaşılacağı üzere kuşakların tarz veya moda olmak üzere birden çok bağlanma şekilleri olduğu görülmektedir.⁶⁸⁶

Çalışmanın iki ana veri tablosuna dayanarak aşağıda Tablo 31’de kadın giyiminde bel aksesuarlarının çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti yapılmıştır.

Tablo 31. Kadın Bel Aksesuarları Ürünleri Analizi

Kadın Giyimi Bel Aksesuar Ürünleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Kuşak Çeşitleri	21	51	137,5	0,8-12 kuruş arasında
Şal Çeşitleri	4	5	5	2 ve 3 kuruş
Toplam	25	56	142,5	0,8-12 kuruş arasında

Veriler incelendiğinde dokumadan yapılmış kuşak ve şalların kavram olarak birbirini içerdiği düşünülmektedir. Çalışmada sadece 5 adet şal olması, kuşak çeşitlerinde Keşan ve Halep gibi markalı şal ürünlerinin yazılmış olması ve “şal kuşak”, “boğça şal kuşak” çeşitleri de örnek verilerek şal ve kuşağın tanım olarak birbirine karıştığını, şalın kuşak, kuşağın da şal olarak söylendiğini düşündürmektedir.

Tablo 32’de I. Ana Tablo verilerine dayanarak kadın bel aksesuarı şal ürününün kullanım durumlarına göre ortalama fiyatları hesaplanmıştır. Böylece şal ürünleri arasındaki fiyat farkının görülmesi amaçlanmıştır. Tablodaki verilere göre birbirinden farklı ürünler arasında hesaplanan ortalama birim fiyatlarında büyük fiyat farkları görülmemektedir.

⁶⁸⁵ Sol resim ve Orta resim: “Hareme Sunuluş” (Ziya Gönenç Koleksiyonu), bkz: Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 196.

⁶⁸⁶ Sağ resim: “Geleneksel Giysileri İçerisinde Osmanlı Kadınları”, bkz: Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 95.

Tablo 32.Kadın Giyim Kuşamında Bel Aksesuarı Şalın Ortalama Birim Fiyatları

Şal			Şal Kuşak			Boğça Şal Kuşak		
1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)
12	12	1	6	21,5	3,58	2	11	5,5

Çalışmada elde edilen bilgilerden Tokat'ta şal ve kuşağın tanım olarak aynı aksesuarı karşıladığı görülmüştür. Bu yüzden ürün grubunu yansıtan çeşit, toplam adet ve toplam fiyat payı grafiklerine yer verilmemiştir.

1.8. KADIN AYAK GIYİMİ

Ayak giyimi, ayağa giyilen ürünleri kapsamaktadır. Temel ayak giyim ürünlerinden ayakkabı tarih boyunca statüyü göstermiş ve simgesel nitelik taşımıştır. Demir ayakkabı Çin efsanelerine kadar uzanmıştır. Bilinen en eski ayakkabı M.Ö. 2000 yılına tarihlenen Mısır'da papirüsten yapılma sandal⁶⁸⁷/sandaletlerdir. Eski Yunan ve Romalılar da benzer sandalları giymiştir. Kadın ve erkek mevsimlik ayakkabı çeşitleri ayırt edilmiştir.⁶⁸⁸

Roma devrinde ayakkabı çeşidi çoğalmıştır. Başlangıçta fakir halk, köylüler ve köleler yalın ayak dolaşmışlardır. Buna karşın zengin kişiler yaldızlı deriden altın ve gümüş gibi değerli taşlarla süslü yapılan ayakkabıları kullanmışlardır. Deriden çizmeler de yapılmıştır.⁶⁸⁹

Roma'da giyilebilecek ayakkabı renkleri kurallara bağlanmıştır. Rönesans'la beraber yüksek topuk ve sivri burunlu ayakkabılar moda olmuştur. Fransa'da yüksek topuklu ayakkabılar ilk önce erkeklerde moda olmuştur. Daha sonra kadınlar kullanmaya başlamışlardır.⁶⁹⁰

Osmanlı hanımlarının ayak giyimi hakkında D'ohsson şu bilgileri vermektedir: “Ayaklarına sarı deriden yapılma *terlik* denen bir çeşit ayakkabı giyerler. Onun da üstüne pabuç denen ökçesiz bir ayakkabı giyilir. Altın, gümüş ve değerli taşlarla süslü olanları da vardır. İskarpın, ökçe, toka kullanmamışlardır”.⁶⁹¹ Tez'e göre, en yaygın giyilenleri mest

⁶⁸⁷ Barış Dağlı, “Sandal/Sandalet: Avrupai ayakkabılardan bir yazlık ayakkabının adı. Bizde 1908'den sonra yayılmıştır. Arkası kapalı olup topuk görünmez. Yanı açık, ön kısmı da şeritlerle kafes atkıdır. Genellikle çorapsız çıplak ayakla giyilir, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 233.

⁶⁸⁸ Yıldız, *Eskiçağda Deri Kullanımı*, 30.

⁶⁸⁹ Yıldız, *Eskiçağda Deri Kullanımı*, 139.

⁶⁹⁰ Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 221-222.

⁶⁹¹ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, 101.

pabuçlar olmuştur. “İçedik” de denilen altı köselesiz, konçlu, yumuşak mestler ev içinde giyilmiş dışarı çıkarken sarı deriden üzeri işlemeli ve baskılarla bezenmiş pabuçlar ve kırmızı deriden çizmeler kullanılmıştır. ⁶⁹²Balıkzâde Ali Rıza Efendi ise “Ayaklarına sarı sahtiyandan çedik pabuç giyerlerdi. (Bu çedikler ökçesiz, altı düz ve koncu öntarafta daha uzunca bir nevi mest olup pabuçlar da mercan terliklerine de uygun idi.) Zamanla dış giyim için daha fazla para harcanıp, Lahor şali, atlas gibi zarif kumaşlardan yapılmaya başlayınca çedikler terk olunup, işlemeli pabuç ve beyaz çoraplara geçilmeye başlanmıştır” şeklinde ifade etmiştir. ⁶⁹³

Covel ise Hatice Sultan ⁶⁹⁴,’ın çehizinin içerisinde gördüğü bir çift çizme (burada kadınlar normalde bunları giyerler), bir çift pabuç (bir çeşit ayakkabı), terlikler, takunya veya tahta nalından bahsetmiştir. Bütün bunların inci veya enazından değersiz taşlarla süslenmiş olduğu ve üstüne pırlanta, yakutlar vs. serpiştirildiğini ifade etmiştir. “Kuyumculara gün doğacak şekilde ayak giyimi süslenmiştir” diyerek anlatmıştır. ⁶⁹⁵

İncelenen kadın miras kayıtlarında tespit edilen başlıca ayak giyim olan çizme, çorap, nalin, pabuç, yemeni ve terlik aşağıda alfabetik sıra ile ana hatları ile izah edilmiştir.

1.8.1. Çizme

Çizme, ayağı bacakla birlikte örten koruyan ayakkabı çeşididir. Baldıra veya diz kapağına kadar çıkan konçlu ayakkabı olarak da ifade edilmiştir. ⁶⁹⁶ Evren’in aktardığına göre, “Postel ⁶⁹⁷, kadınların maden ökçeli küçük çizmeler giydiğini söyler. Canaye ⁶⁹⁸ ise yalnızca metal topuklu mavi, sarı ya da kırmızı potinler kullandığını belirtir.” ⁶⁹⁹

Çizme çifti 1 kuruşa sadece Ümmülsüm bint-i Elhac Mehmed’in mirasın kaydında mevcuttur. ⁷⁰⁰ Köhne çizme ⁷⁰¹ de çeşit olarak kaydedilmiştir.

⁶⁹² Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam*, 256.

⁶⁹³ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 107-108.

⁶⁹⁴ “Hatice Sultan: III. Mustafa’nın Çerkez bir köleden olan kızıdır. Doğum tarihi 1762’dir”. Bkz. Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 78.

⁶⁹⁵ John Covel, *Bir papazın Osmanlı Günlüğü* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 148.

⁶⁹⁶ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 74.

⁶⁹⁷ Guillaume Postel, 16.yüzyılın ilk yarısında Fransa’dan İstanbul’a gelmiş olan İslâm ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışmalar yapmış olan bir gezgindir. bkz: Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 269.

⁶⁹⁸ Philippe du Fresne Canaye, 16.yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’a gelen zengin bir Protestan’dır. Fransız elçiliğinde çalışmıştır. bkz: Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 266.

⁶⁹⁹ Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 112.

⁷⁰⁰ TŞS 1, s. 98/2.

1.8.2. Çorap

Çorap, pamuk, yün vb.den örülen ayağa giyilen giyecek olarak tanımlanmıştır.⁷⁰² D’ohsson, “Çoraplar, bile zar zor görülür. Bunlar da ince pamuk ipliğinden yapılmıştır. Uzunlukları bacağın yarısına kadar çıkar” diyerek çorapların fiziki şekilleri ve neden imal edildikleri hakkında bilgi verir.⁷⁰³ Yünden ve tiftikten de yapılmış çoraplar mevcuttur. Konya, Sivas, Antep ve Erzurum çorapları meşhurdur.⁷⁰⁴ Büngül’ün yukarıdaki tespitini “Ayağındaki çorabın da, biri yün biri pamuk” diyen halk ozanı, çorap çeşitlerini sözlü halk edebiyatına aktarmıştır.⁷⁰⁵ Çorabın mevsimlere göre değişik materyallerden yapıldığı görülmektedir. Çorab⁷⁰⁶ ve Sivas çorabı⁷⁰⁷ Tokat kadın terekelerinde sıklıkla görülmektedir.

1.8.3. Nalin

Arapçada “na‘l” ayakkabı anlamına gelmektedir. Na‘leyn bir çift ayakkabı anlamındadır. Türkçeye de nâlin şeklinde geçmiştir. Takunyanın kibarı hamam nalinleridir.⁷⁰⁸

Türk masallarında nâlin sevgiliyi arayan kahramanlar için yol göstericidir. *Küllü Fatma* masalında külde oynayan öksüz kız annesinden kalan kıyafetleri ve altın nâlini giyerek düğüne gider. Düğünde nâlin havuza düşer. Şehzade altın nâlini bularak kıza giydirir. Evlenerek sonsuza kadar mutlu yaşarlar.⁷⁰⁹ Nâlin sözlü edebiyatımızda iki sevgiliyi buluşturan sebep olarak gösterilmiştir.

Nâlin ve sedefli nâlin miras çeşitlerdendir. Sedefli nâlin Rabia bint-i el-Hac

⁷⁰¹ Köhne çizme, TŞS 9, s. 40/2’de Bireb bint-i Ağya’nın mirasında 1 adet olarak toplu yazılan ürün grubunun içerisinde.

⁷⁰² “Çorap”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Temmuz 8, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁷⁰³ D’ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye’inde Örf ve Adetler*, 101.

⁷⁰⁴ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* I, 94.

⁷⁰⁵ Yener, “Türkülerimizde Giyim Kuşam ve Süslenme Temaları,”: 346.

⁷⁰⁶ TŞS 1, s. 329/1’de Hatice bint-i Abdullah’ın mirasında 1 çift 10 para olarak kaydedilmiştir. Toplam terekesi 291 kuruştur.

⁷⁰⁷ TŞS 28, s. 159/1’de Hocaahmed Mahallesi’nde yaşamış olan Elmas bint-i Baros’un kıyafetleri arasında 1 çift 1 kuruştur.

⁷⁰⁸ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* II, 28.

⁷⁰⁹ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim.” 26. Ayrıca bu masaldaki kahraman ve olay önce eski bir Çin masalında, sonrasında bir Avrupa masalı olarak bildiğimiz kaybettiği cam ayakkabı sayesinde prensiyle tanışan *Kül Kedisi Cinderella* masalıyla birebir örtüşmesi de ayrıca incelemeye değerdir. Cam ayakkabı da burada nâlin gibi bir semboldür.bkz. “Kül Kedisi”, Wikipedia, Google, Temmuz 14, 2023, <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BClkedisi>.

Abdülbaki Efendi'nin giysileri içerisinde yer almaktadır.⁷¹⁰

Genel olarak takunya ve nlin arasında fikir karmaşası olduğu görülmektedir. Takunya nlin gibi ağaçtan oyulmuştur. stne sadece ayağı tutacak köseleden bir tasma yapılmıştır.⁷¹¹ Nlinden alçaktır.  –dört parmak yüksekliğindedir. Taban kısmı içi dolu kaşık şekline benzer. Herhangi bir ağaçtan yapılabilir.⁷¹² Nlin ise daha yüksek bir forma sahiptir. Taban bölümü bir köprü gözü şeklinde oyulmuştur. Şimşir, abanoz ve sandal gibi kıymetli ağaçlardan yapılmıştır. Ahşap kısmı ve tasmaşı sedef⁷¹³ ve mercan kakmalı, üstü sırma işlemeli kumaşlarla süslenenleri mevcuttur.⁷¹⁴ Büngül, takunyaanın kibarı nlinlerdir demektedir. Araştırmaya göre de aynı işleve sahip olan iki üründen biri olan nalin, takunyaya göre daha çok zenilip süslenerek yapılan çeşididir. Elde edilen bilgilere göre de bu tespit doğru gzlmektedir.

Nlin sokakta mevsimlik bir ürün olarak tercih edilmiştir. Tespitlerimize göre, kışın ve yağmurlu havalarda kaymamak ve giyinilen ilk ayakkabıyı korumak ve kirletmemek amalıda kullanılmışlardır. İstanbul arşı ressamıtarafından yapılan çalışmada nlinler sokakta hanımların ayağında görülmektedir.⁷¹⁵ Lecomtede nalini Şarklı kadınların sokak ayakkabısı olarak ifade etmiştir. Bir Avrupalı hanımın nalin giymeye alışabilse de Osmanlı hanımları gibi nalinlerle koşamayacağını belirtmiştir.⁷¹⁶

Bu araştırmanın yaptığı tespiti destekler biçimde Osman Hamdi Bey Diyarbakırlı Müslüman Hanım'ın giydiği nalini şöyle betimler:⁷¹⁷

“Dışarı çıkarken arşıfa bürünürler. Sarı marokenden pabuçların üstüne kadar iner. Pabuların dışına nalin giyilir. Nalinlerin altın yaldızlı deri kayışları vardır. Nalin, ayağın girdiği bölümü ve tabanı tahtadan yapılan, oldukça yüksek olan bir cins sabodur. Bu yükseklik sayesinde ayaklar her türlü kirden korunur. Nalin özellikle banyolarda kullanılır. Bilindiği üzere cehennem gibi sıcak olan Türk hamamlarında çok fazla ısıtılan hamam zemininin taşlarına çıplak ayakla basılamaz. Bu durumda ayakların yanmasını nalin önler. Nalinler genellikle fildişi, sedef ve gümüş kakmalarla süslenmiştir.”

Nlin ve takunyaanın ev iinde⁷¹⁸, hamamda (ayağı kirli sudan korumak ve

⁷¹⁰ TŞS 1, s. 315/1'de 1 adet 1 kuruştur.

⁷¹¹ Bkz: Fotoğraf 2. “Elinde Gl Tutan Saraylı Kadın” resminde beyaz şalvarın altında köseleden yapılmış işlemeli siyah tasmaşı ile takunya görülmektedir.

⁷¹² Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı zerine.” 253.

⁷¹³ Bkz. Fotoğraf 23 (sağ resim).

⁷¹⁴ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı zerine.” 203-204.

⁷¹⁵ Bkz. Fotoğraf 23 (soldaki resim).

⁷¹⁶ Pretextat Lecomte, *Türkiyede Sanatlar ve Zeneatlar 19 yy Sonu* (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları 59, 1977), 137.

⁷¹⁷ Osman Hamdi Bey, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 22 Diyarbakırlı Müslüman Hanım; 336-337.

⁷¹⁸ Bkz. Fotoğraf 4 (sağdaki resim).

kaymamak amaçlı)⁷¹⁹ ve sokakta giyildiği yapılan çalışmalarda görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre bu iki ürünün kullanım amaçları aynı ama tasarım olarak birbirinden farklıdır.

Fotoğraf 23. Kadın Ayak Giyiminde Nâlin Görselleri



Yukarıda verilen görseller içerisinde, soldaki *Tipik Bir İstanbul Çarşısı* resminde sokaktaki çocuğun ve iki hanımın ayaklarında ayakuçları kıvrık, çizmeler mevcuttur. Kadınların çizmelerini sokağın yağmuru veya karından korumak amacıyla üzerine yüksek formlu nâlinleri giydikleri görülmektedir. Resmin sağındaki hanım ise yemeninin üzerine nâlin giyinmiştir.⁷²⁰ Sağdaki ikinci görsel ise sedef ve gümüş kakmalı yüksek formlu nâlinlere güzel bir örnektir.⁷²¹

1.8.4. Pabuç

Pabuç, Farsçada ayakkabının karşılığıdır. Eski sözlüklerde “papus” olarak geçmektedir. Halk dilinde “pabuç”olarak kullanılmıştır.

Koçu, yemeni, mest, kundura filar, terlik gibi türlü şekil ayakkabıları pabuç başlığı altında toplanmıştır.⁷²² D’ohsson, pabucu terliğin üstüne giyilen ökçesiz ayakkabı olarak tanımlamıştır.⁷²³ Dağlı ise pabucu “kaloş”olarak tanımlayarak potin üzerine giyilen ve sokakta kullanılan bir ayakkabı çeşidi olduğunu belirtmiştir. Yemeni veya çizme, giyilen hangi ayakkabı ise her adımda ayaktan çıkmaması için ökçe hizasına içten küçük bir yay

⁷¹⁹ Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, s. 46-56’da “Hamam” bölümünde nâlin ve takunyanın hamamda giyildiği belirtilmektedir.

⁷²⁰ Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 35.

⁷²¹ Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 56.

⁷²² Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 185.

⁷²³ D’ohsson, *18 Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, 101.

konulmuş, meskene girerken de kolay çıkarılması için arkasına küçük bir mahmuz eklenmiştir. Pabuç ve içindeki ayakkabı çift olarak satılmıştır.⁷²⁴ Tespit edilen veriler ise pabucun mevsimlik bir ürün olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Kadın pabucunun yemeni, mest ve terlik üzerine sokak giyimi için sıcak ve kuru havalarda kullanılan küçük ökçeli, diğer ayakkabıyı içine alacak şekilde tasarlanmış olan bir ayakkabı çeşidi olduğu düşünülmektedir.⁷²⁵

Tokat kadın terekelerinde pabuç⁷²⁶, işleme pabuç⁷²⁷, kırmızı pabuç⁷²⁸ kayıtları tespit edilmiştir.

1.8.5. Terlik

Ev içinde çorapsız giyilen hafif bir ayakkabıdır. Tabanı köseleden üstleri deri, keçe, çuha, kadife, sırma işlemeli, inci işlemeli; arkası ve yanları tamamen açık, ön kısmı kapalıdır.⁷²⁹ Dernschwam'a göre Osmanlı hanımının ayaklarında “deriden kırmızı, sarı, kahverengi veya mavi, topukları çivili terlikleri”⁷³⁰ vardır.

Terlik⁷³¹, bez terlik⁷³² miraslarda mevcuttur. Mest ve çedik⁷³³ ve terlik benzeri yumuşak derili ayakkabı çeşitleri içerisinde yer almaktadır.

1.8.6. Yemeni

Kısa kenarlı hafif bir pabuçtur. Deriden imal edilmiştir. Sarı, kırmızı, siyah ve mavi renkleri mevcuttur.⁷³⁴ Yaz mevsimi dönemlerinde daha çok kullanılmıştır. Evden sokağa çıkarken üzerine pabuç giyilmiştir.

⁷²⁴ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 152.

⁷²⁵ Bkz. Fotoğraf 21. Üst sağ resim ve alt orta resim.

⁷²⁶ TŞS 28, s. 39/1’de Ayşe bint-i Mustafa’nın mirasında 1 çift 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁷²⁷ İşleme: Hemen hemen bütün kadınlar evlerinde kullandıkları kişisel eşyalar içerisinde nakışa geniş ölçüde yer vermişlerdir. Mendiller, havlular, peşkirler, yağlıklar kısacası don ve şalvarlarının uçkuruna varıncaya kadar böyledir. bkz. D’ohsson, 18. *Yüzyıl Türkiye’nde Örf ve Adetler*, 101.

⁷²⁸ Kırmızı pabuç, TŞS 1, s. 370/3’de Derihi bint-i Serkez’in terekesinde 1 çift 1 kuruş olarak yazılmıştır.

⁷²⁹ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 229.

⁷³⁰ Evren-Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 112.

⁷³¹ TŞS 9, s. 114/1’de Yaşmeýdan Mahallesi’nden Destina bint-i Anderiya’nın mirasında 1 çift terlik 2 kuruş olarak yazılmıştır.

⁷³² Örneğin, TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin terekesinde 1 çift bez terlik 2 kuruş kaydedilmiştir. Toplam miras tutarı 8.435 kuruştur.

⁷³³ Mest ve çedik birer çift olmak üzere TŞS 2, s. 44/2’de Kaya Mahallesi’nde yaşamış olan Emine bint-i Ahmed’in mirasındadır.

⁷³⁴ Ay Göktan -Süleyman Bakır, “Giyileri Koruyup Yaşatmada Standartlık: Yozgat Yöresi Kadın Giyimi Teknik ve Kalıp Çizimlerinin Örnek Çalışması,” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008): 314: 308-318.

Yemeni⁷³⁵, köhne yemeni⁷³⁶, işleme yemeni⁷³⁷ kayıtları incelenen terekelerde tespit edilmiştir. Tereke kayıtlarına göre, en ucuz ayak giyimi 10 paraya çorap Hatice bint-i Abdullah'ın⁷³⁸ ve en pahalı ayak giyimi pabuç 10 kuruşa Ümmühan bint-i el- Hac Ömer Efendi'nin mirasında kaydedilmiştir.⁷³⁹

Fotoğraf 24. Kadın Ayak GiyimGörselleri



Fotoğraf 24'de verilen üst sol resim; *Geleneksel Çizgileri İçerisinde Çengiler* adlı çalışmada kadınların ayaklarında sarı renkli terlikler mevcuttur. Ev içi bir eğlencenin içerisinde yapılan bir canlandırmadır. Hanımların sarı renk terlik kullanmasından Müslüman oldukları söylenebilir.⁷⁴⁰

Üst sol ortadaki *Kadınlar ve Çocuk Evde ve Sokaktaki Birliktelik* görselinde çarşıya giden hanımların ayak giyim ürünleri görülmektedir. Çalışmada, Evren ve Can'ın yazmış olduğu *Yabancı Gezginler ve Osmanlı* adlı eserde, seyyah Canaye'nin belirttiği gibi İstanbul'daki hanımların ayağında gördüğü sarı ve mavi renkli (baldıra kadar konçlu) çizmeler mevcuttur. Çizmelerin altına tekrar aynı renkten pabuç giyildiği görülmektedir.

⁷³⁵ Örnek olarak yemeni, TŞS 2, s. 31/1'de Hocaahmed Mahallesi'nden Şerife bint-i Ali'nin giysileri içerisinde 1 çift 1 kuruş olarak yazılmıştır.

⁷³⁶ TŞS 2, s. 50/1'de Gaybi Mahallesi'nde yaşamış olan Ayşe bint-i Hasan'ın mirasında 6 çift köhne yemeni 6 kuruştur.

⁷³⁷ TŞS 2, s. 16/2'de Abide bint-i Mustafa'nın terekesinde 1 çift işleme yemeni 3 kuruşa mevcuttur.

⁷³⁸ TŞS 1, s. 329/1.

⁷³⁹ TŞS 9, s. 90/1.

⁷⁴⁰ Üst sıra sol resim: "Geleneksel Çizgileri İçerisinde Çengiler", bkz. Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 66-67.

Yemeni veya çizme eve girerken bugünkü gibi ayaktan çıkarılmamıştır. Bunun yerine üzerine giyilen sokakta kirlenen pabuç veya nalin evin kapısında bırakılmıştır. Sebebi ise evlerdeki soğuk ve elverişsiz yaşam şartlarıdır. İnsanlar üşütmemek adına ayak giyimlerinde farklı tasarımlar yapmışlardır. Resmin detaylı büyütülmüş görselinde özellikle mavi çizmenin üzerine kısa ökçeli pabucun tekrar giyildiği gayet net bir şekilde bellidir.⁷⁴¹ Alt sol ve alt sol ortadaki görsel ise Tokat Müzesinde bulunan pabuçla takım olan bir çizmedir. İfade edilen şekilde kullanılan çizimin somut bir örneğidir.⁷⁴²

Ankara Etnografya Müzesinde yer alan 19.yüzyıla ait olan sarı pabuç, sokak giyimi için öteki çeşitlerin üstüne giyilen ayakkabı çeşididir. Tahminen topuksuz terlik veya yemeni içine giyilmektedir. İlk giyilen ayakkabıdan daha büyük ve tabansız bir tasarımı olduğu görülmektedir.⁷⁴³ Üst sağ ortadaki çizimin dışındaki sarı pabuca benzemektedir.

Çalışmanın iki ana veri tablosuna dayanarak hazırlanan Tablo 33’de kadın kıyafetleri içerisinde ayağa giyilen ürünlerin çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti yapılmıştır.

Tablo 33. Kadın Ayak Giyim Ürünleri Analizi

Kadın Giyimi Ayağa Giyilen Ürünler	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Pabuç-Çizme-Yemeni- Mest-Çedik- Nalin	10	73	58,5	0,5-10 kuruş arasında
Terlik- Nalin-Çorap	7	36	31,5	10 para-2,5 kuruş arası
Toplam	17	109	90	10 para -10 kuruş arasında

Çalışmada elde edilen verilere göre II. Ana Tabloda yer alan toplu fiyat olarak ve adet yazılan ürün toplamı 59 çifttir. I. Ana Tabloda ise çeşit-fiyat olarak kaydedilen ürün 50 çifttir. Fiyatını bilemediğimiz ürün sayısı bu grupta daha fazla çıkmıştır. Bu yüzden fiyatlama açısından sağlıklı bir veri sonucuna ulaşılammıştır.

Araştırmaya göre kadınlar yazlık, kışlık ve ev içi olarak en az üç çeşit ayak giyimi eşyası kullanmışlardır. Çok çeşitli ürün tercih etmelerine rağmen Osmanlı hanımlarının miras kayıtlarında ayak giyimine ait toplam ürün payının düşük oranda olduğu

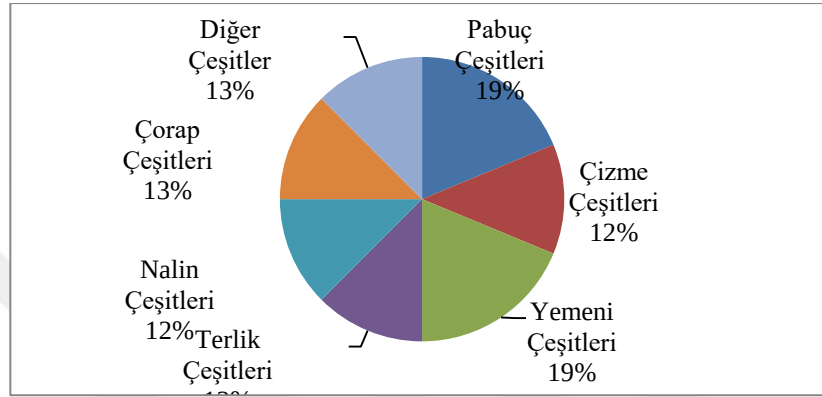
⁷⁴¹ Üst sıra orta sol resim: “Kadınlar ve Çocuk Evde ve Sokaktaki Birliktelik”, bkz. Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*,149.

⁷⁴² Alt sıra sol ve orta resim: bkz. Fotoğraf, Tokat Müzesi’nde iç içe giyilen pabuç görseli.

⁷⁴³ Alt sıra sağ resim: “Pabuç”, bkz. Ankara Etnografya Müzesi.

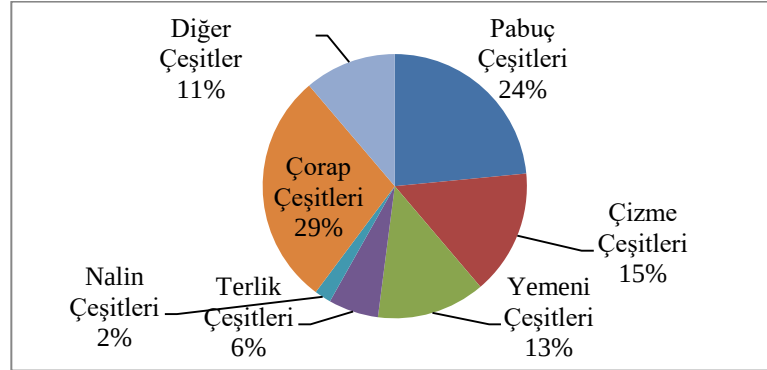
görülmüştür. Bunun sebebinin ayakkabıların günlük kullanımda doğa şartlarından dolayı çok yıpranması ve bundan dolayı ikinci bir kişiye miras bırakılamayacak durumda oldukları söylenebilir. Bu yüzden terekelere daha az kaydedildikleri düşünülebilir.

Kadın kıyafetlerinde ayağa giyilen ürünlerin çeşit oranları (bkz. Grafik 22), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 23) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 24) aşağıdaki gibidir.



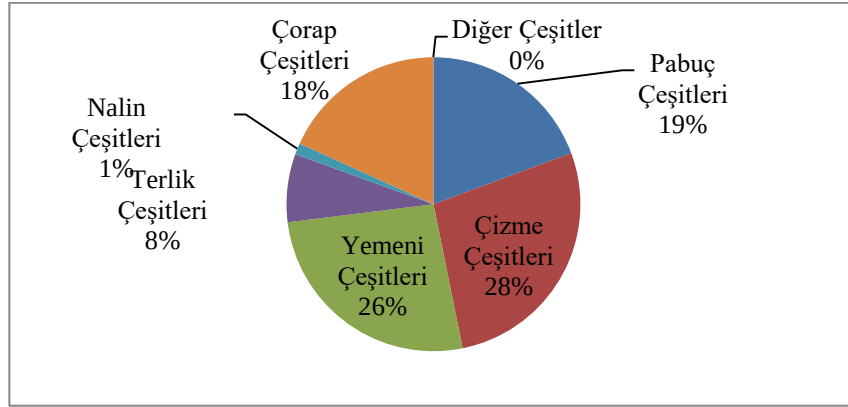
Grafik 22. Kadın Ayak Giyim Ürün Çeşitleri

Ayağa giyilen ürünlerde çeşit olarak az ürün mevcuttur. Pabuç ve yemeni çeşitleri üçer çeşit çıkmıştır. Öteki ürünler ikişer çift olarak mevcuttur.



Grafik 23. Kadın Ayak Giyim Ürünlerin Toplam Çift Yüzdeleri

Ayağa giyilen ürünlerde toplam adet olarak en fazla çorap 28 çift olarak kaydedilmiştir. Pabuç 23, çizme 15, yemeni 13, terlik 6 ve diğer çeşitler 11 çift olarak kaydedilmiştir. Çorap ve pabuç çiftinin diğer ürünlere göre daha fazla yazıldığı görülmüştür.



Grafik 24. Kadın Ayak Giyim Ürünlerinin Toplam Fiyat Payları

Ayağa giyilen ürünlerde 6 çift pabucun değeri 15,5 kuruştur. Çorapta ise 28 çift; 14,6 kuruş olarak hesaplanmıştır. Pabucun ortalamada çoraptan pahalı bir ürün olduğu görülmektedir. Yüzdelik payda ise hemen hemen aynı orana sahip oldukları görülmektedir. Terekelerde en fazla çizme için para ödenmiştir. Yemeni ve çizmede az adet-çok fiyat ilişkisinde iki katlı bir denge mevcuttur. Diğer çeşitler olan mest ve çedik için fiyat yazılmadığından yüzdelik dilimde yer almamıştır.

Zamanla, ev içi ve sokak için kullanılan ayakkabılar arasında kesin bir ayırım oluşmuştur. Osmanlı hanımlarının ayak giyimi ve kullanım şeklinin bugünkü günlük yaşam pratiğinden çok farklı olduğu gözlemlenmiştir. Bu sebepten dolayı çalışmada adı geçen ayakkabıların tanımları ve kullanım şekillerini anlamak için çok sayıda seyyahın betimlemeleri, albümlerden resimler ve minyatürlerden faydalanılmıştır. Kullanılan bazı ayakkabıların birbiri ile iç içe geçmiş durumda olduğunun tespiti yapılmıştır. Örneğin terlik ev içi kullanılırken üzerine giyilen bir pabuçla kuru havalarda sokak giyiminde de kullanılmaya devam etmiştir. Eldeki resimlerden ve minyatürlerden yemeni ve çizmenin evde hanımların ayağında günlük olarak kullanıldığı görülmektedir. Buna sebep olarak evlerde konforlu kontrollü ısı ortamının olmaması gösterilebilir. Dışarı çıkarken veya bir başka komşunun evine geçtiklerinde ayak giyeceği sorun olmasın diye hanımların ayaklarından bu ayakkabıları çıkarmadan üzerine sokak giyimi için bir pabuç veya bir nâlin ekleyerek sosyal yaşamlarına devam ettikleri çalışmanın elde ettiği bulgulardan olmuştur. Nâlin de yine her alanda kullanılan joker ürünlerden biridir. Ev içi ve hamamda tek başına, kışın sokakta yemeni ve çizmenin altına giyilmiştir. Sonuç olarak araştırma, daha önce sorulmamış olan “Osmanlı hanımları ayakkabılarını ev içi ve ev dışı giyimde nerede, nasıl kullanmışlardır?” sualine bir cevap bulmuş olabilir.

1.9. KADIN İŞ VE HAMAM ÖNLÜKLERİ

Evler, günlük yaşamlarında ev sahiplerinin imalathanesi gibi kullanılmışlardır.⁷⁴⁴ Bu küçük atölyelerde çalışan hanımlar kıyafet koruyucu olarak önlük takmışlardır. Bunlar dokundukları kumaşlara, kullanıldıkları işlere göre çeşitli isimler almışlardır.

Önlüklerin bir diğer kullanma alanı ise hamamlar olmuştur. Kadınların sosyal hayatlarının vazgeçilmezi olan genellikle haftada bir gerçekleşen, arkadaş ve akrabalarla birlikte olma, haber alış verişi, gelin adaylarını belirleme, düğün⁷⁴⁵, yeni doğum yapanlara loğusa hamamı, kırklanma (tövbe etme), bebeklerin kırk hamamı, erkek çocuklar için sünnet öncesi⁷⁴⁶, ramazan hamamı, yas hamamı⁷⁴⁷ gibi törenler hamamda yapılmışlardır. Futa ve peştamal adı verilen beden örtücü önlükler burada kullanılmıştır.⁷⁴⁸

Araştırmada iş önlükleri ve hamam önlükleri alt başlık olarak incelenecektir.

1.9.1. İş Önlükleri

Anadolu el dokumacılığı ürünleri 14. yüzyıldan itibaren iç piyasada rağbet gören Hint pamuklularını geçecek şekilde Denizli, Tokat, Merzifon ve Konya’da üretilmişlerdir. El dokumacılığında kullanılan iplikler kalite ve kumaş ağırlıklarına kadar iktidar tarafından kontrol altında tutulmuştur. Evlerde el dokumacılığı yapan Osmanlı hanımları yerel ekonomiye çok büyük katkı sağlamışlardır. Hatta kaynaklarda ilk feminist hareket olarak adlandırılan Bursalı kadınların 1802 yılında evde dokumuş oldukları ipek kumaşa getirilen vergiyi protesto etmişlerdir.⁷⁴⁹

Vital Cuinet, Tokat’ta üç binden fazla hanımın hem ev işlerini yürütüp hem de dokuma tezgâhlarında çalışarak ev ekonomisine katkıda bulunduklarını söylemektedir. Evde hanımlar tarafından tezgâhlarda üretilen pamuklu kumaşlar, boyanması için fabrikalara gönderilmektedir. Yazar, kırmızıya boyanan pamuklu ürünlerin yurt içinde talebi olan bir pazarı olduğunu belirtmektedir.⁷⁵⁰

Osman Hamdi Bey, Adana yöresinde Müslüman kıyafetini anlatırken giysinin

⁷⁴⁴ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet Merasim*, 159.

⁷⁴⁵ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 108.

⁷⁴⁶ Meltem Fıstıkçı, “*Osmanlıda Hamam Kültürü ve Saray Hamamları*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Gaziantep Üniversitesi, 2019), 18-19.

⁷⁴⁷ Tuğberk Yağız Altunsoy, “*Tokat’ta Yıkanma Kültürü ve Geleneksel Yıkanma Mekanlarının Günümüzdeki Koruma Sorunları*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Karabük Üniversitesi 2021), 14.

⁷⁴⁸ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 119.

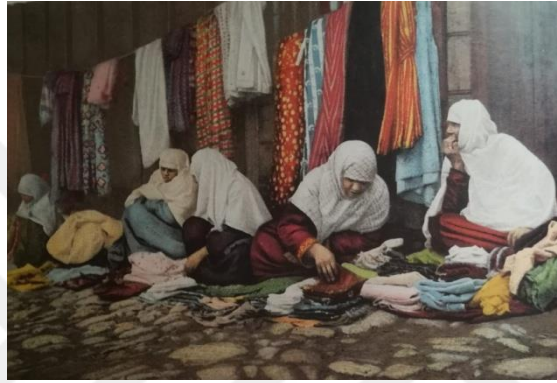
⁷⁴⁹ Halil Gökman, *Tekstilin Postadaki Yolculuğu*(İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), 68.

⁷⁵⁰ Vital Cuinet, *La Turquie D’Asie*, (Paris: Ernest L’eroux, 1802), 721-722.

hammaddesi dâhil tüm parçalarının aile içi üretimle yapılmasından dolayı pazar fiyatının çok düşük olduğunu, satıcının kârıyla bile normal fiyatın çok altında kaldığını ifade etmiştir. Bu rakamlarla Osmanlıdaki gibi örgütlenmiş aile içi üretimle, fabrika üretiminin ciddi rekabete girmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁵¹

İş yapıp, üretim yapan kadınlar haliyle kıyafet koruyucu iş önlüklerini de kendi dokumuş oldukları kumaşlardan yapmışlardır.

Fotoğraf 25.Dokumacı ve Dokuma Ürünü Satıcısı Osmanlı Kadınları



Yukarıda verilen görselde E.F. Rochat'ın *Müslüman Tüccarlar* çalışmasında, dar gelirli orta halli kadınların giyim ihtiyaçlarının karşılanmasında seyyar basmacılığın önemli bir meslek olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁵²

Şehirli kadınların, Osmanlı iç pazarında büyük pay tutan dokumanın haricinde ev içinde üretip çarşı esnafına sattıkları değişik ürünlerde mevcuttur. Hanımların piyasa için yazma ve yemeniye oya işleyip, kuşaklara bez dokuyup, beylere ince işli baş takkesi, hanımlara ince dikişli kısa iç hırkası⁷⁵³, oyma ve işlemeli başörtüsü, pamuk ve ipekten dokunan bel kuşağı, gömlek kenarları, yağlık, uçkur ve yastık yüzleri işleyip, entari kenarlarına dikilen ipek veya pamuktan elvan renkli harçlar ördükleri, nâlin ve terlikler ürettikleri bilinmektedir. Güllaç, sucuk, muşmula, üvez gibi hevenk şeklinde hazırlanıp veya mutfakta yapıp pazarda satılan ürünler de vardır. Hanımlardan ellerinin lezzeti ile ünlü olanlar büyük konaklarda ve toplu yemeklerde meşhur olan yemeğini yapmak için çağırılmışlar, “filân hanımın dolmasıdır” veya “filân hanımın tatlısıdır” diyerek

⁷⁵¹ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 365.

⁷⁵² Gökman, *Tekstilin Postadaki Yolculuğu*, 14.

⁷⁵³ Yazarın notu: Bahsi geçen anlatım libade olabilir. Bkz. s.65-66.

methedilmişlerdir.⁷⁵⁴

Raphaella Lewis, Osmanlı hanımlarının ev içinde çalışma alanlarından bahsetmiştir. Büyük evlerin mutfaklarının avluda bulunduğu, pişirme işlerini tuğla fırınlarda ve mangallarda yaptıklarını belirtmiştir. Küçük evlerdeki üretim de evin içerisinde iş odası olarak kullanılan mutfaklarda gerçekleşmiştir. Günlük ve sezonluk olarak mutfaklarda kadınlar ailelerini dört mevsim beslemek için çalışmışlardır. Reçel, konserve ve turşu gibi yiyecekler mevsimlerine göre hazırlanıp depolanmıştır.⁷⁵⁵

Neredeyse tüm gün bu üretimleri yapan Osmanlı hanımları gündelik kıyafetlerini bu yoğun çalışmanın kirleri ve yıpranmasından korumak istemiştir. İş önlükleri bu amaçla kullanılmıştır. Entari üzerine önlük, onun üzerine kuşak bağlanmıştır. Önlük önden kuşanılıp arkadan düğümlenmiştir.⁷⁵⁶ İş önlükleri genel olarak dolama, önlük veya arkalık, peşkir ve peştamal gibi isimler almışlardır.

Fotoğraf 26. İş Önlük Örnekleri⁷⁵⁷



Yukarıdaki görselde iş önlüklü dört kadın resmi yer almaktadır. İş önlükleri entarilerin üstüne bele yarım tur olarak önden bağlanmıştır. Dikdörtgen örtü kenarlarından bir şeritle tutturulmuş ve arkadan düğümlenmiştir. Uzunlukları ve dokumalarının ise değişik boy ve biçimlerde olduğu görülmektedir.

⁷⁵⁴ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 159.

⁷⁵⁵ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 108-114.

⁷⁵⁶ Gülten Kurt, “Azdava Başören Köyü Kadınlarının Giyimleri ve Yeleklerindeki Oya Süslemeleri,” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008): 184:181-186.

⁷⁵⁷ Burçak ve Can, “Osmanlı İmparatorluğunda Kadın ve Erkek Giysilerinden Örnekler”, *Agust Racinet Le Costume Historique*, 1876, Ziya Günenç Koleksiyonu, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 100-103.

1.9.1.1. Dolama

Dolama, Tokat yöresinde önlük ve peştamal olarak da tanınmaktadır.⁷⁵⁸ İncelenen terekelerde şali dolama⁷⁵⁹, köhne şali dolama, çuka dolama⁷⁶⁰, turuncu çuka dolama⁷⁶¹, müstamel şali dolama, mai şali dolama tespit edilen çeşitlerdendir. Bu ürünler arasında en ucuz ürün köhne şali dolama 2 adedi 11 kuruşa, tanesi 5,5 kuruş olarak yazılmıştır.⁷⁶² En pahalı ürünler ise çuka dolama ve turuncu çuka dolama olup fiyatları 10 kuruş olarak yazılmıştır.⁷⁶³

1.9.1.2. Önlük

Önlük, herhangi bir iş ya da yemek yaparken giysi kirlenmesin diye boyundan askılı ve bele önden bağlanan örtüdür.⁷⁶⁴ Genellikle iş önlüğü olarak tanımlanmıştır.⁷⁶⁵ “Kapının önünde önlük dikiyi, yürüdükçe ince beli büküyü”, diyen halk ozanı sevdiği kızın önlük diktiğini ve özenle dikilen bu önlüğün kızın bedenine tam oturduğunu bizlere aktarmaktadır.⁷⁶⁶

Önlük⁷⁶⁷, kırmızı önlük⁷⁶⁸ şeklinde terekelerde yazılmıştır. Elde edilen verilere göre en ucuz ürün kırmızı önlük⁷⁶⁹ ve en pahalı ürün önlüktür.⁷⁷⁰

⁷⁵⁸ “Dolama”, Derleme Sözlüğü, Google, Temmuz 19, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁷⁵⁹ Örneğin şali dolama TŞS 28, s. 67/1’de Menice Mahallesi’nde yaşamış olan Hazazete bint-i Minas’ın metrukâtında 1 adet 6 kuruştur.

⁷⁶⁰ TŞS 1, s. 273/1 de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nden Zaniye bint-i Ayzek’in mirasında çuka dolama 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁷⁶¹ TŞS 1, s. 346/2’de Varvat bint-i Vani’nin kıyafetleri arasında turuncu çuka dolama 1 adet 10 kuruştur.

⁷⁶² TŞS 28, s. 69/2’de kayıtlı Hadice bint-i Hüseyin’in mirasında mevcuttur.

⁷⁶³ Turuncu çuka dolama, TŞS 1, s. 346/2 ve çuka dolama TŞS 1, s. 273/1’de mevcuttur.

⁷⁶⁴ “Arkalık: Bele önden arkaya ince şeritle bağlanan önlük, bele arkadan öne ince şeritlerle bağlananlar ise arkalık olarak isimlendirilmiştir”, bkz. İsmail Ekmekçioğlu, “Geleneksel Giysilerin Halk Oyunları Kostümlerine Geçişinde Ortaya Çıkan Dejenerasyon,” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008): 369: 368- 374.

⁷⁶⁵ “Önlük”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Temmuz 19, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁷⁶⁶ Emel Şenocak, “Kıyafetlerin Türklerdeki Dili,” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008): 220: 215-228.

⁷⁶⁷ TŞS 34, s.49/1’de Yarahmed Mahallesi’nden Maryam bint-i (...)’in giysileri içerisinde önlük 1 adet 4 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁷⁶⁸ Örnek verecek olursak kırmızı önlük TŞS 28, s. 9/2’de Çilehane Mahallesi’nden Anna bint-i Markar’ın terekesinde 1 adet 1,5 kuruştur.

⁷⁶⁹ TŞS 28, s. 36/1’de Rukiye bint-i Mehmed’in giysileri içerisinde 1,5 kuruş olarak yazılmıştır.

⁷⁷⁰ TŞS 34, s. 49/1.

1.9.1.3. Peşkir

Peşkirin sözlükte bulunan anlamlarından⁷⁷¹ biri kalın ketenden yapılmış kadın önlüğüdür.⁷⁷² Erkan'a göre yün kullanılarak el tezgâhlarında üretilen, gençler için motifli, yaşlılar için sade renkli önlüklere verilen addır.⁷⁷³ Genellikle dikdörtgen biçiminde kumaşı su emmeye elverişli olup el kurulamada kullanılır ve işlemelidir. Saçaklı olması onu diğerlerinden ayırmaktadır.⁷⁷⁴ Bu tanımlara dayanarak Tokat'ta peşkirin diğer anlamları ile birlikte kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca pamukludan ince dokunan, kenarları farklı renkte çubuklu iki dikdörtgen parçanın, ortadan dikilerek büyütülmüş, belden bağlanan daha çok mutfak işlerinde koruyucu önlük olarak da kullanıldığı düşünülmektedir. Malkoçzâde Emin Alemdar bin Hasan Ağa'nın onuncu kuşak torunu olan Hatice Eruyar, 1920-2015 yılları arasında yaşamış olan babaannesi Nadide İbaç'ın beline sararak kullandığı iş önlüğüne peşkir dediğini ifade etmiştir.⁷⁷⁵ Eldeki verilerde yaka peşkiri⁷⁷⁶ ve el peşkiri⁷⁷⁷ çeşitleri de mevcuttur. Bu tespitlerden peşkirlerin çok çeşitli boyutları ve kullanım alanlarının olduğu anlaşılmaktadır. Pamuk, keten veya yünden dokunduğu görülmektedir.

Mardini dolama peşkiri⁷⁷⁸, dokuma peşkir⁷⁷⁹, dolama peşkiri⁷⁸⁰, müstamel dolama peşkiri, köhne dolama peşkiri, işlemeli dolama peşkiri⁷⁸¹, ketan dolama peşkiri⁷⁸² miras

⁷⁷¹ Barış Dağlı, "Peşkir": Diğer anlamları: 1. Pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu. 2. Yer sofrasında üste örtülen büyük yemek peçetesi. 3. Mendil, yağlık", "Kelime Kazanımı Üzerine.", 222.

⁷⁷² "Peşkir", Güncel Türkçe Sözlük, Google, Temmuz 19, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁷⁷³ Sema Erkan, "Bursa Uludağ Türkmen Köylerinde Giyim Kuşam Geleneği," içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008): 414: 412-420.

⁷⁷⁴ Yapı Kredi İşleme Koleksiyonundan Örnekler, "Kumaş'k", 38.

⁷⁷⁵ Hatice Eruyar, "Peşkir", Görüşmecî: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, 01.08.2023. TŞS 28, s. 137/1'de 31 Aralık 1823 tarihli miras kayıtlı Hocaahmed Mahallesi'nde yaşamış olan Malkoçzâde Emin Alemdar bin Hasan Ağa'nın onuncu kuşak torunu olan Hatice Eruyar'la (52) yapılan görüşme. Çalışmaya verdiği katkılardan ötürü kendisine teşekkür ederiz.

⁷⁷⁶ Yaka peşkiri TŞS 28, s. 42/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde yaşayan Hadice bint-i Mehmed'in mirasında 3 adet 6 kuruştur.

⁷⁷⁷ Örneğin el peşkiri TŞS 2, s. 156/1'da Kâbemesdî Mahallesi'nde yaşamış olan Emine bint-i Mustafa'nın mirasında 5 adedi 5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁷⁷⁸ Örneğin Mardini dolama peşkiri TŞS 1, s. 315/1'de Yarahmed Mahallesi'nde yaşamış olan Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin terekesinde 1 adedi 10 kuruştur. Toplam mirası 8.435 kuruştur.

⁷⁷⁹ TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin mirasında dokuma peşkiri 4 adet 1,5 kuruş olarak yazılmıştır.

⁷⁸⁰ TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin terekesinde dolama peşkiri 2 adet 4 kuruş ve 4 adet 4 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁷⁸¹ TŞS 34, s. 102/1'de Rafia bint-i Ahmed'in kıyafetleri arasında işlemeli dolama peşkiri 1 adet 22 kuruştur.

⁷⁸² Örnek olarak ketan dolama peşkiri TŞS 28, s. 42/1'de Hadice bint-i Mehmed'in giysileri içerisinde 1 adet 5 kuruş olarak yazılmıştır.

kayıtlarında mevcuttur. Terekelerde en ucuz peşkir sade peşkir⁷⁸³, en pahalı peşkir işleme dolama peşkir⁷⁸⁴ olarak kaydedilmiştir.

Çalışmanın iki ana veri tablosu verilerine göre, Tablo 34'te kadın kıyafetleri içerisinde kıyafet koruyucu iş önlüklerinin çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti yapılmıştır.

Tablo 34. Kadın İş Önlüklerinin Analizi

Kadın Giyimi İş Önlükleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Dolama Çeşitleri	6	9	42	5-10 kuruş arasında
Önlük Çeşitleri	2	5	13	1,5- 4 kuruş arasında
Peşkir Çeşitleri	5	40	117,5	0,37-22 kuruş arasında
Toplam	13	54	172,5	0,37-22 kuruş arasında

Başvurulan kaynaklarda geniş Osmanlı coğrafyasında iş önlükleri dolama,peştamal, önlük ve peşkirin birbiri yerine kullanıldığı görülmüştür. Çalışmadaki amaç aralarındaki küçük farkları tespit ederek kavram karmaşasından Tokat giysilerini ayırmaktır. İş önlükleri ile ilgili varılan değerlendirmeye göre dolama, beli tam tur önden arkaya dolayarak bağlanan beden uzunluğuna yakın, geniş, çeşitli renk ve dokumalardan üretilen bir giysi koruyucudur. Tarla ve bahçe işlerinde kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bugün peştamal olarak adlandırılan iş önlüğüne benzediği düşünülmektedir. Peştamal, Trabzon ve Karadeniz bölgesinde el tezgâhlarında dokunan köylü kadın giysisidir. Peştamalin ayrıca Osmanlı döneminde ahilik teşkilâtında erkek iş önlüğü olarak tanımlandığı belirtilmiştir. Bugün hamamlarda örtünmek için kullanılan dikdörtgen biçiminde ince dokuma olarak da tanımı vardır. Çok amaçlı olarak kullanılan önlüklerden birisidir.⁷⁸⁵

Önlük, dikdörtgen şeklinde iki ucundan kumaş şeritlerle bele yarım tur bağlanan bir kıyafettir. Daha dayanıklı kumaşlardan yapıp zor işler için kullanıldıkları varsayılmaktadır. Peşkir ise dikdörtgen şekilde daha çok pamukludan dokunmuş, kenarları farklı renkle çerçevelendirilmiştir. Dolama ve önlüğe göre daha çok ev içi işlerinde kullanıldığı farz edilmektedir. Önlük gibi yarım tur biçiminde olduğu gibi dolama şeklinde

⁷⁸³ TŞS 1, s. 186/1'de Çay-ı müslim Mahallesi'nde yaşamış olan Medine bint-i Mehmed mirasında1 adet 1 kuruştur.

⁷⁸⁴ TŞS 34, s. 102/1.

⁷⁸⁵ Barış Dağlı, "Kelime Kazanımı Üzerine." 223.

tam tur olarak da bağlanan bir işönlüğü olduğu sanılmaktadır. Kıyafet koruyucu olarak kaydedilen dolama, önlük ve peşkirin birbirinden ince nüanslarla ayrılan aynı amaçlar için kullanılan farklı ürünler olduğu varsayılmaktadır.

1.9.2. Hamam Önlükleri

Hamam devirler boyunca Osmanlı kadınlarının en büyük eğlencesi, bir bakıma tiyatroları olmuştur.⁷⁸⁶ Garnett'in anlatımına göre, bu şenlik, hamama gidiş töreniyle başlar. Evin hizmetlisi, hamama giderken ipekten, incili veya sırmalı bir bohça içinde bulunan hanımının zarif giysilerini, başının üstüne alarak taşır. Kilimler, döşekler ve yastıklar da yıkanma merasiminden sonra dinlenip keyif yapmak için hamama giden eşyalar içerisinde. Meyveler ve serinletici içecekler de hamamda yıkananların susuzluklarını gidermek için yanlarında götürülür. Osmanlı kadınları, günün kendilerine göre en güzel dört beş saatini keselenme, sabunlanma ve yıkanma işlemleri arasında yiyip içip, şarkı söyleyip ve oynayarak geçirirler. Saçlarına ezilmiş defne taneleri, el ve ayaklarına kınalar sürerler. Güzellik, bakım ve sağlık işlerinin çoğunluğu hamamda yapılmaya çalışılır. Yıkandıktan sonra temiz kıyafetler giyilir ve en güzel mücevher takılır.⁷⁸⁷

Oliver ise Türk kadınlarının hamam safalarından şöyle bahsetmiştir:⁷⁸⁸

“Orta halli ve fakir kimselerde çok az para karşılığında hamamlardan istifade etmişlerdir. Güzel ve rahat yıkanır. Hamamın keyfini zengin hanımlar gibi onlarda çıkarmışlardır. Beraberlerinde getirdikleri kahveleri ve şerbetleri içerler. Meyveleri yerler. Güler eğlenirler. İnce işlenmiş gömleklerini, temiz çamaşırlarını, bir de birkaç inci boncuk, kolye ve zincirlerini birbirlerine gösterirler mi gururları da tatmin olurdu. Tertemiz, penbe yüzleri ile saçları taranmış, örgüleri örülmüş, kaşlarına rastık çekilmiş, kirpikler sürme ile siyaha, el ve ayakları da kınalandı mı Türk kadınının keyfine ve zevkine çıkar olmaz.”

Tokat kadınlarının hamam safası için Tokat Ali Paşa Hamamı işletmecilerinden Hüdayi Yüklü, şehirde Osmanlı geleneklerinin mirasını sürdürecektir. yakın zamana kadar hamamların bir gösteri sahnesi olarak kullanılmaya devam ettiğini belirtmiştir. Hamam eğlencelerinde görev alanları “Düğün hamamlarında çalgıcı olarak Fethiye, Lambalı ve Coşkun kızı Anşa vardır. Anşa ud, Fethiye cümbüş çalar. Lambalı ise başına gaz lambası koyup havuzun etrafında tef çalarak dönerek oynar” diyerek bizleri

⁷⁸⁶ Evren ve Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*,55.

⁷⁸⁷ Garnett, *Türkiye'nin Kadınları*,520.

⁷⁸⁸ Oğuz Gökmen, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası,1977) 91.

bilgilendirmiştir.⁷⁸⁹

Hamamlarda genel olarak futa ve peştamal adı verilen iki ayrı önlük kullanılmıştır.

1.9.2.1. Futa

Hamamda kullanılan önlük çeşitleri olan peştamal ve futa diğer insanlardan mahrem yerlerini gizleme, bedeni İslamî kurallar çerçevesinde örtme amaçlı kullanılmıştır.⁷⁹⁰ Futa, önlük manasına gelmektedir. İpekten dokunanları da mevcuttur.⁷⁹¹ Hamam içinde suyun ve sabunun değdiği yıkanılan futa “su futası” olarak geçer. Renkleri düz beyaz, sarı, kırmızı, siyah, mavi renkli çizgilerle saçaksız olarak dokunmuştur. Yıkanma bittikten sonra giyilen futa ise “çıkma futası” olarak adlandırılmıştır. Aynı kumaştan ama saçaklıdır. Hanımlar futayı bedenlerinin üst ve alt kısmını sararak kullanmışlardır.⁷⁹² Arkadan kuşanıp önden düğümlenmiştir.⁷⁹³ Hamama giden gayrimüslimlerin⁷⁹⁴ ve hamamda görevli olanların kullandıkları futa renkleri farklıdır.⁷⁹⁵

İncelenen terekelerde futa⁷⁹⁶, müstamel futa⁷⁹⁷, Mısır futası, sagir Mısır futası, müstamel Mısır futası, köhne Mısır futası, beyaz futa⁷⁹⁸, abdest futası⁷⁹⁹, hamam esvabı⁸⁰⁰, hamam gömleği çeşitleri mevcuttur. Abdest futası ise kişilerin namaz abdesti alırken bellerine kuşanmaları için kullanılmıştır.⁸⁰¹ Tespit edilen futalar içinde en ucuz futa 1 adet

⁷⁸⁹ Hüdayi Yükler, Son Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde Yükler ailesinin son kuşak hamam işletmecisi olarak Tokat’ın hamam ve hamamcılık kültürünü ayrıntılarıyla anlatmıştır. Bkz. Yağız Altunsoy, “Tokat’ta Yıkanma Kültürü.” 156: 154-163. Hüdayi Yükler, “Tokat’ta Hamam”, Görüşmeci: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Ağustos 7, 2023. Kendisine çalışmaya verdikleri katkılardan ötürü çok teşekkür ederiz.

⁷⁹⁰ İslâm’da Hanefî fikhına göre banyo ve benzeri yerlerde yalnız veya başkaları varken avret yerlerinin örtülmesi tavsiye edilmiştir. bkz: Mehmet Şener, “Avret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, 126: 125-126.

⁷⁹¹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri* I, 637.

⁷⁹² Meltem Fıstıkçı, “Osmanlıda Hamam Kültürü.” 68.

⁷⁹³ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 119.

⁷⁹⁴ Duygu Kocabaş Atılğan, “18.ve 19.Yüzyıllarda Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Yasaklar,” Sanatta Yeterlik Tezi., (Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016), 97.

⁷⁹⁵ Meltem Fıstıkçı, “Osmanlıda Hamam Kültürü.” 68.

⁷⁹⁶ Futa, TŞS 9, s. 122/3’de Rüstem Çelebi Mahallesi’nden Rafia bint-i Osman’ın mirasında 1 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

⁷⁹⁷ Örneğin müstamel futa TŞS 28, s. 59/1’de Şerife bint-i İbrahim (Ümmühan bint-i Ali nin kebire kızı)’nin metrûkatında 1 adet 8 kuruştur.

⁷⁹⁸ TŞS 1, s. 271/2’de Annamane bint-i Karabed’in mirasında beyaz futa 1 adet 3 kuruş değer verilmiştir. Toplam terekesi 437 kuruştur.

⁷⁹⁹ TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin hamam kıyafetleri içerisinde abdest futası 1 adet 5 kuruş kaydedilmiştir.

⁸⁰⁰ TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin terekesinde hamam esvabı 1 adet 3 kuruş yazılmıştır.

⁸⁰¹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 115.

1 kuruş⁸⁰² ve en pahalı futa 1 adet 10 kuruş⁸⁰³ olarak kaydedilmiştir.

1.9.2.2. Peştamal

Koçu, peştamalı bele bağlanan vücudun belden aşağı kısmını örten bez olarak tanımlamıştır. Hamam peştamalı, esnaf peştamalı ve hanımların sokakta üst giysi olarak kullandıkları car peştamalı gibi çeşitleri olduğunu belirtmiştir.⁸⁰⁴ Bu bilgilerden peştamalin farklı kullanım amaçları olduğu görülmektedir.

Peştamal⁸⁰⁵, müstamel peştamal, köhne peştamal, mai peştamal, Mısır peştamalı⁸⁰⁶, kırmızı peştamal⁸⁰⁷, alaca peştamal, hamam önlükleri içerisinde çeşit olarak terekelerde mevcuttur.

Ayşe Yükler, Osmanlı hamam âdetlerinin sürdüğü son günlerde yetişmiştir. Tokat’a İzmit’ten gelin olarak gelmiştir. Kayınvalidesi kendisine hamamı, hamam giysilerini ve yıkanma kültürünü bizzat anlatmıştır. Buna göre, Tokat hamam kültüründe, peştamal bağlanarak hamamda yıkanılır, yıkanma işlemi bittiğinde “sıcaklık”⁸⁰⁸ denilen yerden çıkmadan yaş peştamal çıkarılıp beyaz veya farklı renkten kenarları sırma nakışlı futaya sarınarak hamamın “soyunmalık”⁸⁰⁹ yerine geçilir. Bu futa, Fıstıkçı’nın “çıkma futası” olarak adlandırdığı Tokat’ta sadece “futa” olarak kullanılan üründür. Soyunmalık yerinde, üstünde futa olan kişi dinlenerek hamam sıcaklığının çıkmasını bekler. Daha sonra yarı yaş olan futa çıkarılarak mis gibi havlularla güzelce kurulandır. En son olarak temiz iç ve dış giysiler giyilir, saçlar kurutulur ve bu arada bir soğuk içecek içilir.⁸¹⁰

İncelenen terekelerde en ucuz peştamal 1 adet 0,5 kuruşa sagir Ümmülsüm bint-i el-Hac Mehmed’in⁸¹¹ ve en pahalı peştamal Fatma bint-i İbrahim’in mirasında⁸¹² 1 adet 20

⁸⁰² TŞS 9, s. 40/2’de Hocaahmed Mahallesi’nden Bireb bint-i Ağya’nın mirasındadır.

⁸⁰³ TŞS 9, s. 122/3’de Rüstem Çelebi Mahallesi’nden Rafia bint-i Osman’nın terekesinde.

⁸⁰⁴ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 191.

⁸⁰⁵ TŞS 9, s. 11/1’de Yarahmed Mahallesi’nden Fatma bint-i İbrahim’in mirasında 1 adet 20 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁸⁰⁶ TŞS 1, s. 366/1’de Rabia bint-i Salih’in terekesinde 1 adet 1 kuruştur.

⁸⁰⁷ TŞS 1, s. 346/2’de Varvat bint-i Vani’nin giysileri içerisinde 2 adet 2 kuruş olarak yazılmıştır.

⁸⁰⁸ Yağız Altunsoy, “Tokat’ta Yıkanma Kültürü.” 29.

⁸⁰⁹ Yağız Altunsoy, “Tokat’ta Yıkanma Kültürü.” 26.

⁸¹⁰ Ayşe Yükler, “Futa”, Görüşmecisi: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Ağustos 7, 2023. Ayşe Yükler (78)’in kayınvalideleri Aliye ve Nuriye hanımlar bizzat Ali Paşa Hamamı’nın kadınlar tarafını işletmişlerdir. Kendisi onlardan öğrendiği bilgilerden ve gördüklerinden istifade ederek Tokat hamamlarında kullanılan peştamal ve futanın görevlerinin farklı olduğunu belirtmiştir. Çalışmaya sunduğu katkıdan dolayı kendilerine teşekkür ederiz.

⁸¹¹ TŞS 1, s. 98/2.

⁸¹² TŞS 9, s. 11/1.

kuruş olarak kaydedilmiştir.

Fotoğraf 27. Hamamda Kullanılan Ürünler ve Hamama Gidiş Görseli



Tokat Şehir Müzesi’nde hamamda kullanılan tekstil ürünleri ve eşyaları içerisinde üstte sağda görülen kırmızılı-morlu ipekten dokunmuş yıkanma süreci içinde giyilen peştamaldır. Solda beyaz renkte olan kenarları işlemeli, pamukludan dokunan örtü ise yıkanma işleminden sonra ıslak vücudu hamamın sıcak yerinden soğuk yerine geçerken üşütmeden koruma amaçlı giyilen önlük futadır. Bu futa da daha sonra havlu ile değiştirilip beden iyice kurulanacaktır.⁸¹³ *Toplu Halde Hamamı Gidiş* görselinde ise değişik yaş gruplarından olan çocuklarla beraber peçeli ve peçesiz sekiz hanımın sokak üst kıyafetleri içerisinde, Garnett’in de belirttiği gibi arkalarındaki hamam bohçasını taşıyan hizmetlileri ile birlikte resmedilmiştir.⁸¹⁴

Çalışmanın iki ana tablosu verilerine dayanarak Tablo 35’te kadın kıyafetleri içerisinde hamam önlüklerinin çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti yapılmıştır.

Tablo 35. Kadın Hamam Önlükleri Ürün Analizi

Kadın Hamam Önlükleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Futa çeşitleri	10	35	126	1-10 kuruş arasında
Peştamal çeşitleri	9	31	28	0,5-20 kuruş arasında
Toplam	19	66	154	0,5-20 kuruş arasında

⁸¹³ Soldaki resim: Tokat Şehir Müzesinde hamamda kullanılan kıyafetler ve eşyalar.

⁸¹⁴ Sağdaki resim: “Toplu Halde Hamamı Gidiş”, bkz. Burçak ve Evren, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı*, 54-55.

Yukarıdaki tabloda futa ve peştamal çeşitlerinin eş değer oldukları görülmüştür. Peştamalin birim fiyat aralığı futaya göre daha geniştir.

Tablo 36’da araştırmanın iki ana tablosu verilerine dayanarak iş ve hamam önlüklerinin çeşitleri, toplam adetleri ve ürün birim fiyat aralıklarının tespiti yapılmıştır.

Tablo 36. Kadın İş ve Hamam Önlükleri Ürün Analizi

Kadın İş ve Hamam Önlükleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Kadın iş önlükler	13	54	172,5	0,37-22 kuruş arasında
Kadın hamam önlükleri	19	66	154	0,5-20 kuruş arasında
Toplam	32	120	326,5	0,37-22 kuruş arasında

Tablo 36’da iş ve hamam önlüklerinin birim fiyat aralıklarının aynı olduğu görülmüştür. Hamam önlükleri çeşit olarak fazla çıkarken iş önlükleri de toplam ürün fiyatında öne geçmiştir.

Reşat Ekrem Koçu, futayı bele bağlanan vücudun belden aşağı kısmını örten bez olarak tanımlamıştır. Ama aynı zamanda peştamalin de aynı şekilde kullanıldığını ifade etmiştir. Koçu’ya göre futa ve peştamal tanım olarak birbirini yerine kullanılmıştır.⁸¹⁵ Fıstıkçı da futayı “su” ve “çıkma futası” olarak ikiye ayırmıştır. Bu tanımdan futanın hem yıkanma hem de kurulanma amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada ise Tokat’a ait olan kadın terekelerinde hem futa hem de peştamalin ayrı ürün olarak yazılmasından dolayı bunların hamam önlüğü olduğu ama aralarında bir kullanım farkı olduğu düşünülmüştür. Nitekim araştırmada konu ile ilgili başvuru kaynak kişiler aynı yönde değerlendirme yapmışlardır. Böylece Tokat hamam kültüründe hamam giysisi olarak adlandırılan futa ve peştamal ayrılmıştır. Peştamalin yıkanma esnasında, futanın ise yıkanma sonrası hamamın sıcak bölümünden çıkarken ısıtmamak için ilk kurulanma amaçlı kullanıldığının tespiti yapılmıştır. Futa tam olarak ne peştamal ne de havludur, bir ara üründür. Futa bugünkü Tokat hamam kültüründe yok olmuştur. Peştamal de yıkanma, havlu da kurulanma işlemini sürdürmektedir.

Tablo 37’de I. Ana Tablo verilerine göre kadınlarca hamam önlüğü olarak kullanılan futa çeşitleri ve peştamalin ortalama fiyatları hesaplanmıştır. Böylece ürünler

⁸¹⁵ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 191.

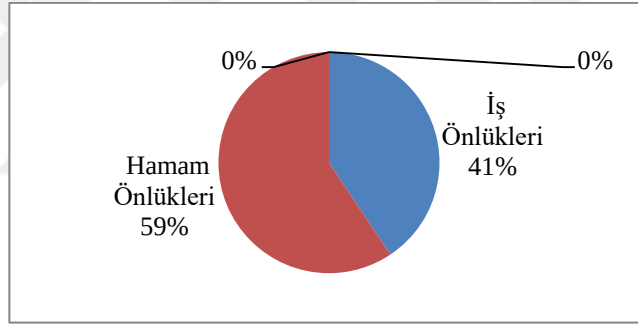
arasındaki fiyat farkının görülmesi amaçlanmıştır.

Tablo 37. Kadın Hamam Önlüklerinde Ortalama Birim Fiyatları

Futa			Mısır Futası			Peştamal		
1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim Fiyat (kuruş)
5	24	4,8	5	38,5	7,7	4	23,5	5,8

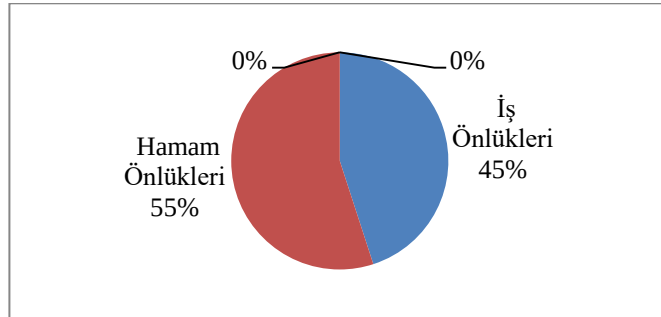
Tablo 37’deki sonuçlara göre Mısır futasının ortalama birim fiyatı öteki ürünlere göre daha pahalıdır. Ortalama birim fiyatlarının 4,8 kuruş ve 7,7 kuruş aralığında olduğu, aralarında büyük bir fiyat farkı olmadığı görülmüştür.

Kadın kıyafet koruyucu iş önlükleri ve beden örtücü hamam önlüklerinde çeşit oranları (bkz. Grafik 25), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 26) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 27) aşağıdaki gibidir.



Grafik 25. Kadın İş ve Hamam Önlüklerinde Ürün Çeşidi Oranları

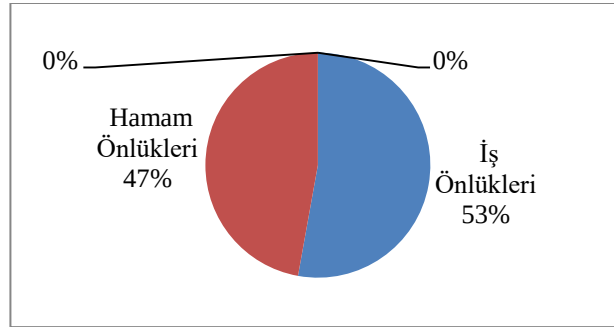
Hamam önlükleri olan futa ve peştamal çeşitleri iş önlükleri olan dolama, önlük ve peşkire göre beşte bir oranında daha fazla çıkmıştır.



Grafik 26. Kadın İş ve Hamam Önlüklerinde Toplam Adet Yüzdeleri

Hamam önlükleri miras kayıtlarında toplam adet bazında iş önlüklerinden fazla yazıldığı görülmektedir. Bu durum hamam kıyafetlerinin sosyal alanda çok kullanıldığının

bir göstergesi olarak düşünülebilir.



Grafik 27. Kadın İş ve Hamam Önlüklerinde Toplam Fiyat Oranları

Hamam önlükleri ürün çeşidi ve toplam adet yüzdesi olarak iş önlüklerinden fazla çıkmalarına rağmen toplam fiyat paylarında iş önlüklerinin hamam önlüklerinden daha pahalı oldukları görülmüştür.

1.10. KADIN MİRAS KAYITLARINDA ÇIKAN ERKEK GİYİM KUŞAM ÜRÜNLERİ

Kadın ve erkek miras kayıtlarının içerisinde karşı cinse ait giyim eşyaları ve takılar mevcuttur. Bunların eşlerin, ebeveynlerin, evlâtların ve kardeşlerin miraslarından intikal eden ürünler olduğu düşünülmektedir.

Erkek giysilerinden olan sarık⁸¹⁶, köhne sarık⁸¹⁷, köpri sarığı⁸¹⁸, gecelik kavuğu, kavuk örtüsü⁸¹⁹ kadın miraslarında çıkan ürün çeşitlerindendir. Bu giyim eşyalarının baş ve başlık süsleme ürünleri olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda kadın miraslarında yazılı olan erkeklere ait kıyafetler incelenecektir.

Tablo 38. Kadın Terekelerindeki Erkek Giyim Kuşam Ürünleri

Kadın Miraslarında Erkeklere Ait Giyim Ürünler	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Ürün Toplam Fiyatı (kuruş)	1. Ana Tablo Ürün Birim Fiyat Aralığı
Baş ve Başlık Süsleme Çeşitleri	5	7	27	2-15 kuruş arasında
Toplam	5	7	27	2-15 kuruş arasında

⁸¹⁶ TŞS 2, s. 131/3'de Raziye bint-i Abdullah'ın mirasında 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁸¹⁷ TŞS 2, s. 133/1'de Şakire ve Hafize bint-i Abdüllatifzâde Osman Ağa'nın terekesinde 1 adet 3 kuruştur.

⁸¹⁸ TŞS 1, s. 238/1'de Ayşe bint-i Mehmed (es-Seyyid Emin bin İsmail'in eşi)'in giysileri içerisinde 1 adet 2 kuruş yazılmıştır.

⁸¹⁹ TŞS 9, s. 90/1'de Ümmühan bint-i el- Hac Ömer Efendi'nin mirasının içerisinde 1 adet 15 kuruş olarak mevcuttur.

Araştırmaya göre, kadın miraslarında erkeklere ait giyim eşyası olarak az sayıda da olsa baş ve başlık süslemede kullanılan ürünler görülmüştür. Eşyaların, kaybettiklerinden kalan hatıra niteliğinde, kolay saklanabilen aksesuarlar oldukları düşünülmüştür.

Çalışmanın bu bölümünde Tokatlı kadınların giyim kuşamlarının genel bir incelemesi yapılacaktır. Bedene ilk don, sonra da üstüne gömlek giyilmiştir. Şalvarın üstüne entari kombinlenmiş, bele de bir kuşak sarılmıştır. Şalın arasına günlük kullanım için akçe kesesi, bıçak, hançer ve tespih gibi eşyalar koymuşlardır. Elbiselerinin önüne bir iş önlüğü takmışlardır. Ayrıca hamam önlükleri olarak peştamal ve futa da giyim kuşamları arasındadır. Entarinin bir üstüne mevsimlik üst giyimlerinden olan cübbe, hırka, libade, kaftan, kürk ve üstlük çeşitlerini kullanmışlardır. Ev içinde başlık olarak fes ve takye takmışlardır. Başlıkların üstleri, ahmediye, boyama, çevre, yaşmak, başbağı değirmi, baş yemeni değirmi, baş yemeni, çit, çar, peçe, savani, değirmi, dülbend, puşi, makrame, örtü, keçi, yağlık, mendil, yemeni, yemeni değirmi çeşitleri ile süslenmiştir. Sokak giyiminde ise çarşaf ve bürüğü tercih etmişlerdir. Ayak giyiminde çizme, çorap, nalin, pabuç, terlik ve yemeni hanımlar tarafından kullanmışlardır.

Üstteki dar çerçeve dâhilinde ilk olarak terekelerde var olan çok çeşitli giyim kuşam ürünü içerisinde eski-ucuz- vasati-yeni ve pahalı olan ürünler seçilerek bir kadının baştan ayağa giyinmiş olduğu bir kıyafetin toplam tutarı hesaplanacaktır. Müslüman ve gayrimüslim kadınların mirasları ayrı ayrı değerlendirilecektir. Örneklendirmeler TŞS 1 üzerinden yapılmıştır.

Genelde “köhne-eski” eşyalar üzerinden Tokatlı Müslüman kadın terekelerinden kurgulanmış olan bir günlük kıyafette toplam fiyat şöyledir: İç giyimi ürünlerinden don 1,⁸²⁰ üstüne giyilen köhne gömlek ise 1.5 kuruştur.⁸²¹ Alt giyimi alaca şalvar 1, ev içi temel üst giyimi olan köhne germsud entari ise 1.5 kuruştur.⁸²² Entarinin üstüne kıyafeti güzel göstermek adına şal veya kuşak sarılmıştır. Bu parçaların üstünde onları korumak amacıyla iş önlüğü olarak kullanılan peşkir 1, dolama peşkiri 1,⁸²³ köhne dolama peşkiri ise 0,75 kuruştur.⁸²⁴ Ham peşkir 0.25, dokuma peşkir 0.37⁸²⁵, Mısır peşkiri de 0,50 kuruş

⁸²⁰ TŞS 1, s.329/1.

⁸²¹ TŞS 1, s. 282/1’de Sarıgüllük Mahalesi’nde yaşamış olan Şahbaz bint-i Abdullah Mirası 372 kuruştur.

⁸²² TŞS 1, s.329/1.

⁸²³ TŞS 1,s. 186/1’de Çay-ı Müslim Mahallesi’nde Medine bint-i Mehmed’in 426 kuruşluk mirasındadır.

⁸²⁴ TŞS 1, s.302/1.

⁸²⁵ TŞS 1, s. 315/1.

olarak yazılmıştır. Entarinin üzerine giyilen sezonluk üst giyimlerden müstamel şeritli cübbenin fiyatı 10,⁸²⁶ köhne çuka kaplı kürk 3.5⁸²⁷ ve köhne hatayiye kaplı zerdava paçası kürk ise 30 kuruştur. Hanımların ev içinde tercih ettiği başlıklardan olan takye 0.5 kuruştur.⁸²⁸ Başlıkları süsleyen ürünlerinden baş yemeni değirmi 1, örtü 0.5 kuruştur.⁸²⁹ Sokak giysilerinden olan sade bürüğün değeri ise 1.5 kuruştur.⁸³⁰ Ayak giyiminde yemeni kullanılmıştır. İçine giyilen çorabın çifti 10 paradır.⁸³¹ Üzerinde bulunan giysinin toplamı 56 kuruş 10 paradır.

Tokatlı Müslüman kadınların miraslarından örneklem olarak alınan çoğunlukla ortalama fiyatlardan oluşan günlük “müstamel” giysi için harcadığı para şöyledir: İç giyim ürünlerinden olan ketan don 1⁸³², ketan gömlek ise 1.5 kuruştur.⁸³³ Alt giyimi ürünlerinden olan beledi şalvar 2,⁸³⁴ şalvarın üzerine giyilen ev içi temel giysisi müstamel Şam alacası entari 5 kuruş fiyatındadır.⁸³⁵ Kıyafette beli saran bir kuşak kullanılmıştır. İş önlüğü olarak önüne taktığı müstamel peşkir 1, mısır peşkiri 3⁸³⁶, işleme peşkir ise 2 kuruş değerindedir.⁸³⁷ Hamam önlüğü olarak tercih ettiği Mısır peştamalı 1⁸³⁸, yine hamam içi üstlerden olan müstamel Mısır futası 1 kuruş değerindedir.⁸³⁹ Entarinin üzerine giyilen sezonluk üst giyimi müstamel göz şalı şeritli cübbe 12⁸⁴⁰, her mevsim giyilen ürünlerden olan müstamel kakım taklidi kürk 8.5 ve müstamel mai bez kaplı sansar kürk ise 16.5 kuruş fiyatındadır.⁸⁴¹ Başlık olarak tercih ettiği takyesi 2⁸⁴², başlık süslemelerinden olan işleme baş yemeni değirmi 2.5⁸⁴³, müstamel çar 3, al boyama 1.5, beyaz yaşmak 0. 5,

⁸²⁶ TŞS 1, s. 186/1’de Çay-ı Müslim Mahallesi’nde Medine bint-i Mehmed’in 426 kuruşluk mirasındadır

⁸²⁷ TŞS 1, s. 282/1’de Sarıgüllük Mahallesi’nde yaşamış olan Şahbaz bint-i Abdullah Mirası 372 kuruştur.

⁸²⁸ TŞS 1, s. 269/2’de Soğukpınar-ı Müslim Mahallesi’nde yaşamış olan Hüsnüşah bint-i Abdullah’ın 694,5 kuruşluk mirasında mevcuttur

⁸²⁹ TŞS 1, s. 186/1.

⁸³⁰ TŞS 1, s. 282/1.

⁸³¹ TŞS 1, s. 329/1.

⁸³² TŞS 1, s. 366/1’de Akdeğirmen Mahallesi’nde Rabia bint-i Salih’in 764 kuruşluk mirasındadır.

⁸³³ TŞS 1, s. 269/2.

⁸³⁴ TŞS 1, s. 315/1.

⁸³⁵ TŞS 1, s. 329/1’de Cedid Mahallesi’nden Hatice bint-i Abdullah’ın 291 kuruşluk mirasındadır.

⁸³⁶ TŞS 1, s. 366/1.

⁸³⁷ TŞS 1, s. 269/2.

⁸³⁸ TŞS 1, s. 366/1.

⁸³⁹ TŞS 1, s. 329/1.

⁸⁴⁰ TŞS 1, s. 329/1.

⁸⁴¹ TŞS 1, s. 302/1’de Soğukpınar-ı müslim’in Mahallesi’nden Zeyneb bint-i eş-Şeyh İshak Efendi’nin 1.882 kuruşluk mirasındadır.

⁸⁴² TŞS 1, s. 366/1.

⁸⁴³ TŞS 1, s. 302/1.

yemeni değirmi 1, makrame 0.80 ve işleme makrame 1.5 kuruş değerindedir.⁸⁴⁴ Dış giyimi olan müstamel bürük 7 kuruş, sokağa çıkarken giydiği yemenisinin veya terliğinin üzerine geçirmiş olduğu sedefli nalin ise 1 kuruş fiyatındadır.⁸⁴⁵ Genelde ortalama fiyatlı, kullanılmış ürünlerin bir araya getirilmiş olduğu kurgulanmış bu günlük giysinin tutarı 75,3 kuruştur.

Diğer ürünlere göre daha pahalı olan kıyafetlerden örneklerle oluşturulan Tokatlı Müslüman kadının günlük giysisi şöyledir: İç giyimi ürünlerinden donun üzerine giyilen bürümcek gömlek 3 kuruştur.⁸⁴⁶ Don ve şalvarın bedende durmasını sağlayan gerekli yan ürün işleme uçkur ise 1.5 kuruş değerindedir.⁸⁴⁷ Alt giyimi ürünü olan hatayi şalvar 4, üzerine giyilen beyaz çiçekli entari 30 kuruştur.⁸⁴⁸ Bele bağlanan satranç kuşağa 7, iş önlüğü münakkaş peşkire de 1 kuruş değer biçilmiştir.⁸⁴⁹ Ayrıca Mısır peşkiri 1.5, işleme peşkir 2, Mardini dolama peşkir 10 ve dolama peşkir 2 kuruş⁸⁵⁰ olarak fiyatlandırılmıştır. Evde abdest alırken kullanılan abdest futası 5 kuruştur.⁸⁵¹ Hamamda kullanılmış olan ürünlerden mai peştamal 1⁸⁵², hamam esvabı 3⁸⁵³, Mısır futası ise 2 kuruştur.⁸⁵⁴ Mevsimlik ürünlerden pahalı bir kıyafet olan değerli taşlar kullanılarak tasarlanan inci yakalı kadife cübbe 120 kuruş değerindedir. Pahalı kürklerden olan, al hatayi kaplı samur kürk 100 ve göz hatayi kaplı kakım kürk ise 40 kuruş fiyatındadır.⁸⁵⁵ Baş süslemede genelde fes kullanılmıştır. Fesin⁸⁵⁶ üzerine başlık süslemede kullanılan al işleme başbağı 6 kuruş⁸⁵⁷, şeritli yemeni 1, baş yemeni değirmi ise 1 kuruş değerindedir.⁸⁵⁸ Sokağa çıkarken giymiş olduğu kıyafet işleme bürük 10, ayağına evde giymiş olduğu bez terlik ise 2 kuruştur.⁸⁵⁹ Genel bir değerlendirme aralığında elde edilen sonuca göre pahalı ürünlerden oluşan günlük kıyafet rutini 353 kuruş değerindedir.

⁸⁴⁴TŞS 1, s. 269/2.

⁸⁴⁵TŞS 1, s. 315/1.

⁸⁴⁶TŞS 1, s. 269/2.

⁸⁴⁷TŞS 1, s. 269/2.

⁸⁴⁸TŞS 1, s. 315/1.

⁸⁴⁹TŞS 1, s. 282/1.

⁸⁵⁰TŞS 1, s. 315/1.

⁸⁵¹TŞS 1, s. 315/1.

⁸⁵²TŞS 1, s. 282/1.

⁸⁵³TŞS 1, s. 315/1.

⁸⁵⁴TŞS 1, s.366/1.

⁸⁵⁵TŞS 1, s. 315/1.

⁸⁵⁶TŞS 1, s. 315/1.

⁸⁵⁷TŞS 1, s. 186/1.

⁸⁵⁸TŞS 1, s. 315/1.

⁸⁵⁹TŞS 1, s. 315/1.

Genelde “köhne” eşyalar üzerinden Tokatlı gayrimüslim kadın terekelerinden kurgulanmış olan bir gün içerisinde giyilen kıyafetlerin fiyatları şöyledir: İç giyimi ürünlerinden Şam alacası donun fiyatı 0.87 kuruştur.⁸⁶⁰ Ketan gömlek 1.5, don ve şalvarlarda kullanılan gerekli yan ürün işleme uçkur ise 1.14⁸⁶¹ kuruş değerindedir. Alt giyimi ürünü olan köhne şalvar 1.5 kuruştur.⁸⁶² Temel üst giyimi olan kıyafeti köhne çit entari 1⁸⁶³, entarinin üzerine giyilen elbiselerden olan köhne beyaz üstlüğe ise 0.5 kuruş kıymet biçilmiştir.⁸⁶⁴ Belde kullanılan şal kuşak 1 kuruştur.⁸⁶⁵ Sezonluk üst giyimlerden köhne hare kaftan 4⁸⁶⁶, çiçekliye kaplı beyaz köhne kakum taklidi kürk 11⁸⁶⁷, köhne çiçekliye kaplı sincap kürk’ün fiyatı da 10 kuruş olarak belirlenmiştir.⁸⁶⁸ Başlık olarak kullanılan kırmızı fes 1.25, başlık süsleme ürünlerinden olan yemeni makrame 0.37, başbağı değirmi 1, çit değirmi 1⁸⁶⁹, sagir yağlık 2, yemeni değirmi 1 ve beyaz örtü 0.5 kuruştur⁸⁷⁰. Dış kıyafet olarak üzerine çarşaf alınmıştır. Ayağa giyilen işleme pabuçun fiyatı ise 1.5 kuruştur.⁸⁷¹ Üzerinde bulunan giysinin fiyat toplamı 41,13 kuruştur.

Tokatlı gayrimüslim kadınların miraslarından örneklem olarak alınan çoğunlukla ortalama fiyatlardan oluşan günlük giysi için harcadığı para şöyledir: İç giyimi ürünlerinden olan bez don 1⁸⁷², üzerine giyilen ipek kenarlı müstamel gömlek 2.2 kuruştur.⁸⁷³ Alt giyimi kıyafeti olan çiçekli şalvarın fiyatı ise 1 kuruştur.⁸⁷⁴ Temel üst giyimi olan müstamel mor hatayi entari 4⁸⁷⁵, onun da üstüne giyilen üstlük elbisesi 5 kuruştur.⁸⁷⁶ Bele bir şal bağlanmış. Hamamda giyilen kıyafetlerden olan hamam

⁸⁶⁰ TŞS 1, s. 276/1’de Dıraz-ı Gebran Mahallesi’nde yaşamış olan Lüsyen bint Ovannes’in 1.206 kuruşluk metrûkatındadır

⁸⁶¹ TŞS 1, s. 257/2’de Kâbemescidi Mahallesi’nde Oğde bint İstefan’ın 216,5 kuruşluk terekesindedir

⁸⁶² TŞS 1, s. 281/2’de Zillihacı Mahallesi’nde yaşamış olan Turfente bint Kirkor’un 3.233 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁸⁶³ TŞS 1, s. 273/1’de Soğukpınar-ı Müslim Mahallesi’nden Zanike bint Ayzek’in 1.027 kuruşluk mirasındadır

⁸⁶⁴ TŞS 1, s. 257/2.

⁸⁶⁵ TŞS 1, s. 281/2.

⁸⁶⁶ TŞS 1, s. 257/2.

⁸⁶⁷ TŞS 1, s. 276/1.

⁸⁶⁸ TŞS 1, s. 257/2.

⁸⁶⁹ TŞS 1, s. 281/2.

⁸⁷⁰ TŞS 1, s. 257/2.

⁸⁷¹ TŞS 1, s. 257/2.

⁸⁷² TŞS 1, s. 273/1.

⁸⁷³ TŞS 1, s. 281/2.

⁸⁷⁴ TŞS 1, s. 257/2.

⁸⁷⁵ TŞS 1, s. 276/1.

⁸⁷⁶ TŞS 1, s. 273/1.

esvabına 5 kuruş değer yazılmıştır.⁸⁷⁷ Mevsimlik kıyafetlerden müstamel kadife şeritli cübbe 25, müstamel göçen kürk 30⁸⁷⁸ ve nafe cübbe kürk 6 kuruştur.⁸⁷⁹ Başlık olarak kullanılan takye 0.5, süsleme aksesuarları olan işleme baş yemeni değirmi 3, baş yemeni değirmi 1, şeritli çit 3, makrame 0.37, işleme makrame 1 ve sagir göz poşu 1.5 kuruştur. Sokak kıyafeti olarak kullanılan çarşafa 2 kuruş kıymet biçilmiştir.⁸⁸⁰ Genelinde ortalama fiyatlı, kullanılmış, “müstamel” ürünlerin bir araya getirilmiş olduğu kurgulanmış bu günlük giysinin tutarı 91,57 kuruştur.

Diğer ürünlere göre daha pahalı ve yeni olan kıyafetlerden örneklerle oluşturulan günlük giysi şöyledir: İç giyimi ürünlerinden donun üzerine giyilmiş olan cedit gömlek 4 kuruştur.⁸⁸¹ Alt giyimi kıyafeti kutni alaca şalvarın fiyatı ise 2.5 kuruş kıymet biçilmiştir.⁸⁸² Ev içi temel giysisi olan mai hatayi entari 22 kuruş olarak kaydedilmiştir.⁸⁸³ Entarinin üzerine bir kuşak sarılmıştır. Sezonluk üst giyimlerden şeritli çividi hare cübbe 15⁸⁸⁴ kürk olarak ise 40 kuruşluk müstamel zerdava kürk⁸⁸⁵ ve 50 kuruşluk müstamel kakım kürk⁸⁸⁶ kullanılmıştır. Başlık olarak kullanılan işleme takye 1.5 kuruştur.⁸⁸⁷ Onu süsleyen beyaz yaşmağa 1.25, şeritli çit değirmiye 4 ve beyaz dest makrameye 0.62 kuruş⁸⁸⁸ değer biçilmiştir. Sokak kıyafeti olarak giyilen işleme çarşaf 6 kuruştur.⁸⁸⁹ Ayağa giyilmiş olan işleme yemeni ise 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.⁸⁹⁰ Genel bir değerlendirme aralığında elde edilen sonuca göre pahalı ürünlerden oluşan günlük kıyafet rutini 148,87 kuruş tutmuştur.

Tokatlı Müslüman kadınlarda “köhne” sıfatlı kurgu kıyafet kombini 56,10 kuruş iken, gayrimüslim kadınlarda 41,13 kuruştur. Günlük giyside Müslüman hanımlarda “müstamel” nitelikli giysilerin toplamı 75,3 kuruş iken gayrimüslim hanımlarda ise 91,57 kuruştur. Müslüman kadınlarda pahalı kıyafet 353 kuruş, gayrimüslim hanımlar için ise bu

⁸⁷⁷ TŞS 1, s. 273/1.

⁸⁷⁸ TŞS 1, s. 273/1.

⁸⁷⁹ TŞS 1, s. 281/2.

⁸⁸⁰ TŞS 1, s. 273/1.

⁸⁸¹ TŞS 1, s. 276/1.

⁸⁸² TŞS 1, s. 273/1.

⁸⁸³ TŞS 1, s. 276/1.

⁸⁸⁴ TŞS 1, s. 281/2.

⁸⁸⁵ TŞS 1, s. 281/2.

⁸⁸⁶ TŞS 1, s. 273/1.

⁸⁸⁷ TŞS 1, s. 276/1.

⁸⁸⁸ TŞS 1, s. 276/1.

⁸⁸⁹ TŞS 1, s. 276/1.

⁸⁹⁰ TŞS 1, s. 257/2.

birleşim 148,87 kuruş olarak hesaplanılmıştır. Giyim kuşam içerisinde seçilerek belirlenmiş ürünler oldukları için fiyat aralığı açısından belirleyici değillerdir. Yinede bu kombinasyonun umumi olarak 30 kuruş ila 700⁸⁹¹ kuruş arasında değişebileceği söylenebilir. Buradaki amaç, genelleme yapılacak şekilde bir gün içerisinde giyilen kıyafette baştan ayağa bir giyim sıralaması oluşturmak ve kullanılan ürünlerin toplamda kaç kuruş tuttuğunun belirlenmesidir.

İkinci olarak aşağıdaki tabloda, kadın giyim kuşam ürün gruplarının hepsinde yer alan toplam ürün çeşidi, toplam ürün adedi ve ürünler için harcanan para kuruş olarak hesaplanması gösterilecektir.

Tablo 39. Tokat Kadın Giyim Kuşamı Ürün Analizi

Kadın Giyim Kuşamı	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (Kuruş)
Kadın İç Giyimi	73	1.130	2.755,50
Kadın Alt Giyimi	30	213	607,5
Kadın Temel Üst Giyimi Entari	150	557	6.333
Kadın Mevsimlik Kıyafetleri	224	557	9.020,50
Kadın Sokak Giyimi	47	314	1.763
Kadın Başlık ve Baş Süsleme Aksesuarları	129	1.458	2.345
Kadın Bel Aksesuarları	25	56	143
Kadın Ayak Giyimi	17	109	90
Kadın İş ve Hamam Önlükleri	32	120	327
Erkek Giyimine Ait Ürünler ⁸⁹²	5	7	27
Toplam	732	4.521	23.411,5

Elde edilen verilere göre en fazla ürün çeşidi mevsimlik kıyafetlerde, toplam ürün âdedi ise başlık ve baş süsleme aksesuarlarında yer almıştır. En çok paranın da yine mevsimlik kıyafetlere harcandığı görülmektedir. Kadın giyim kuşamında en az ürün çeşidinin ayak giyiminde, toplam adet sayısının bel aksesuarlarında ve paranında en az olarak harcandığı yerin yine ayakkabı giyimi olduğu görülmüştür.

Üçüncü olarak ise kadın miras kayıtlarında tereke toplamı, bu toplam içinde giyim ve kuşam bedellerinin miktarı ve yüzdesi önem arz etmektedir. Bu hususla ilgili veriler aşağıda Tablo 40’da hülasa edilmiştir.

⁸⁹¹ TŞS 28, s.150/2’de Meydan-ı Müslim Mahallesi’nde yaşamış olan Munise bint-i el-Hac Mustafa’nın mirasında 600 kuruşluk kürk mevcuttur.

⁸⁹² Kadın terekelerinde bulunan çok az sayıdaki erkek giyimine ait ürünler değerlendirmeye alınmamıştır.

Tablo 40. Kadın Terekelerinde Giyim Kuşama Harcanan Paranın Yüzdesi

Kadın Terekeleri sayısı	Müslüman Kadın Terekeleri Toplam (Kuruş)	Gayrimüslim Kadın Terekeleri Toplam (Kuruş)	Tereke Toplamı (Kuruş)	Giyim Kuşamı Olan Tereke sayısı	Giyim Kuşamı Olan Tereke Toplamı (kuruş)	Terekede Kadın Giyim Kuşama Harcanan Para (kuruş)	Kadın Terekelerinde Giyim Kuşam Harcanan Paranın Yüzdesi
230	149.544	41.198	190.742	215	186.716,00	23.411	%12,5

Tablodaki verilere göre, Müslüman kadın tereke toplamı kadın tereke toplamının çoğunluğunu oluşturmaktadır. Toplam tereke içinde, Tokatlı hanımların miraslarından yaklaşık % 12,5 oranında giyim kuşama para ayırdıkları hesaplanmıştır. Bu bilgiden hareketle şehirli kadınların üreterek veya satın alarak sosyal hayatta kendilerini ifade etme açısından giyinmeye önem verdikleri söylenebilir.

BÖLÜM 2: KADIN TAKILARI

İnsanoğlu, süslenip güzel görünme, beğenilme ihtiyacı ve kendine olan güven, sosyal iletişim dili, güç, zenginlik ve statü göstergesi olarak takıyı sitil ve kimlikle birleştirerek bireysel ifade aracı olarak kullanmıştır.⁸⁹³ Altan Türe, takının gizemli öyküsünün binlerce yıl önce başladığını ve sembolizmle kendini ifade etmede en iyi araç olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kültürün vazgeçilmez bir parçası olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁴

Sanat, insanın doğa içindekileri gözleyip özümseyerek estetik kaygı ile biçimsel varlıklara aktarmasıdır. Takı, zanaatla⁸⁹⁵ sanat arasında gidip gelen bir frekansta yer almıştır. Estetik bir gerçeklik olarak nitelendirilmiştir.⁸⁹⁶

İnsanda her zaman statü ve zenginliği sanatla harmanlama, estetik açıdan güzel olanı kullanma isteği mevcut olmuştur. Elde edebilme gücüne göre gerek kendi gerekse başkası için takılar yaptırıp kendini iyi ve ötekinden üstün hissetmiştir. Aynı zamanda başka toplum veya başka kişilerin kullandığı mücevherler ve altınlar hep ötekiler için ilgi çekici olmuştur. Örneğin, Tavarnier, 17. yüzyılda İstanbul seyahatinde bahsettiği Osmanlı Topkapı sarayı hazine dairesinde bulunan takıları şöyle anlatmaktadır.⁸⁹⁷

“...sandık açıldığında paha biçilmez her çeşit yüzük, elmaslar, yakutlar, zümrütler göze çarpmaktadır. Çok sayıda güzel sarı yakut, eşsiz güzellikleri ile paha biçilmez değerde bir yüzük kutusu içinde çeşitli mücevherler, roza elmasları, salkım küpeler, dizi dizi inciler ve bileziklerle aynı yerdedir.”

Lady Montegu’nün anlatımında, takı ile hayata geçen sanata hayranlık, Hafize Sultan’ın⁸⁹⁸ üzerinde bulunan mücevherlerle üst safhada şöyle ifade edilmektedir:⁸⁹⁹

⁸⁹³ Kevser Göleş, “*Giyisi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2010), 32.

⁸⁹⁴ Altan Türe, *Dünya Kuyumculuk Tarihi 1 Eski Çağlardan Orta Çağa* (İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları 2013), 17.

⁸⁹⁵ “Zanaat: İnsanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş, sınaat, sanat”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Eylül 9, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁸⁹⁶ Derya Eldeniz, “*Takı ve İnsan İlişkisi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018), 80-83.

⁸⁹⁷ Cansu Ekinci, “*Osmanlı Sarayında ve Osmanlı Ümerası Arasında Altın ve Mücevher Kullanımı*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Pamukkale Üniversitesi: 2019), 7.

⁸⁹⁸ “Hafize Sultan: II. Mustafa’nın gözdesi. Padişah, 1703’de vefat etmiştir. Lady’in 1718 yılında İstanbul’da olduğu bilinmektedir. Kendisine Hafize Sultan’la bir görüşme ayarlanmıştır. Bkz.Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*, 104.

⁸⁹⁹ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*, 106.

“Sultanın kıyafetlerinde düğme olarak nohut büyüklüğünde iri elmaslar kullanılmıştır. Gömlek uçları iri elmaslarla süslü, iki iğne ile kemere tutturulmuş, iç gömleği, baklava biçiminde iki büyük elmes iğne ile iliklenmişti. Kemerı gayet geniş ve baştanbaşa elmaslarla süslüdür. Gerdanında dizlerine kadar inen üç dizi vardır ki biri iri incilerden yapılmış, ucunda bir Hint yumurtası büyüklüğünde iri bir zümrüt görünüyordu. İkinci dizi gayet koyu yeşil, her biri ufak para büyüklüğünde üç ila altı altın kalınlığında zümrütlerden yapılmıştır. Hepsi birbirine yapıştırılmış ve gayet güzel düzenlenmişti. Üçüncü dizi ise yusuvarlak ufak zümrütlerden oluşuyordu. Kúpeleri görkemi, öbür takıların hepsini gölgede bırakıyordu. Kúpeler, armudi bir fındık büyüklüğünde iki elmastan ibaretti. Başındaki terpuşun etrafında gayet parlak dört dizi inci vardı ki bundan daha mükemmeli görülmez. Bu dizilerin her biri etrafı yirmi elmasla süslü iri bir yakutla tutturulmuştur. Saçları tamamen zümrüt ve elmas iğnelerle süslenmiştir. Bilezikler elmas, parmağındaki yüzük kocaman göz alıcıydı.”

Fotoğraf 28.Osmanlı Kadınında Takı Görseli⁹⁰⁰



Yukarıdaki görselde verilen ve Gürtuna'nın çalışmasında yer olan *Doğulu Kadın* canlandırması sanki Lady Montequ'yü doğrular biçimde resmedilmiştir. Entarinin tüm yaka, kol ve düğmelerinin değerli taşlar ve incilerden işlendiği görülmektedir. O dönemde Osmanlı ümerasına ait hanımlar ve erkekler mücevherlerle işlenmiş ve dikilmiş elbiseler giyinmişlerdir.⁹⁰¹ Güzel kadının başındaki başlık, tamamen inci ve diğer değerli taşlarla çerçevelenmiştir. Kulağındaki armudi kúpeler Lady'nin tanımıyla tam uyushmaktadır. Boynunda gerdanlık olarak dizilen inciler, üzerinde kullandığı diğer incilerden daha iridir. Belinde ise önden tek toka ile bağlanmış dört parmak genişliğinde bir kemer göze çarpmaktadır. Mücevherler içinde göz alıcı bir görüntüye sahiptir.

⁹⁰⁰ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, resim 65.

⁹⁰¹ Cansu Ekinci, “Osmanlı Sarayında ve Osmanlı Ümerasında.” 66.

Covel, Hatice Sultan'ın⁹⁰² çehiz mücevherlerini hayranlıkla betimlemiştir.⁹⁰³

“Bilezikler bazen tel şeklinde, bazen de plaka altından işlenir ve kalınlıkları bir inçten dört veya beş inçe kadar değişmiştir. Üzerinde elmas broşlar olan iki tane zincir, armut şeklinde çok büyük taşları olan bir çift küpe mevcuttur. Sade altın yüzük, inci ve mücevherlerle süslü kutular içine yerleştirilmiştir. Saç tuvaleti için kenarları mücevherle süslü som altından bir taç da vardır.”

Lewis, Osmanlı kadınının takılarındaki zenginliği, eşlerinin varlık durumuna göre değiştiğinden şöyle bahsetmiştir.⁹⁰⁴

“Kadınlar, erkeklerin gücünün elverdiğince satın alabildikleri kadar çok mücevher kullanmışlardır. Yüzükler, küpeler, kolye süsleri, gerdanlıklar, bilezikler, mücevherlerle süslü başlıklar ve keçe başlıklarının üzerine örttükleri başörtülerinde inci dizileri. Daha fakir kadınlar arasında, başörtülerini süsledikleri altın sikkeler, altın küpeler ve bilezikler ailenin tüm zenginliğini yansıtmıştır.”

Musahipzade Celâl ise benzer şekilde gösterişli giyim yaptıran vaktiyle Bağdat valiliği yapan birisi üzerinden şöyle anlatmıştır: “Paşa evladını gelin etmiş. Kızı Hatice'ye tüm servetini çehiz olarak sarf etmiş. Elmaslar, yakutlar, zümrütlerle işlenmiş esvaplar, taçlar, küpeler ve gerdanlıkların kimsede olmayanını yaptırmış. Bütün bu gayretlerine rağmen yine de kızına verdiği çehizle, eşin dostun beğenisini kazanamamış...”⁹⁰⁵

Pek çok varlıklı hanımın evleri mücevher, ipek veya kürk alması için dükkân sahipleri veya onların adına satış yapan kadın tellâklar tarafından ziyaret edilmiştir. Bazen de yanında kendine eşlik edenlerle beraber kendileri alışverişe çıkmışlardır.⁹⁰⁶

Bu çalışmada Tokatlı kadınların, saray ve İstanbul hanımlarına benzer takılar ve mücevherler takıp takmadığı araştırmanın devamında incelenecektir.

2.1. SİKKE (PARA) TAKILAR

Altın cevherinin az bulunur olması, süslenme amaçlı takı kullanımının yanısıra yatırım amaçlı olarak da dünyanın her yerinde geçerli olan altın sikkelerin kullanılmasına sebep olmuştur. Yatırım amaçlı sikkeler ilk önce yuvarlak biçimli madeni para şeklinde yapılmıştır.⁹⁰⁷ Tokat'ta bir müddet yaşamış olan Amerikalı Ermeni misyoner Van Lennep, Osmanlı ülkesindeki bölgelerin çoğunda tüm sınıflara ait kadınların ortak takısı olan altın

⁹⁰² “Hatice Sultan: III. Mustafa'nın Çerkez bir köleden doğan kızıdır. III. Mustafa 1774 de vefat etmiştir. Hatice Sultan 1762 doğumludur”. Bkz: Evren ve Can, *Yabancı Gezinler ve Osmanlı Kadını*, 78.

⁹⁰³ John Covel, *Bir papazın Osmanlı Günlüğü* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 148.

⁹⁰⁴ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 89.

⁹⁰⁵ Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, 14.

⁹⁰⁶ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 110.

⁹⁰⁷ Hatipoğlu Murat ve Başak Gürsoy, “Günümüz Ekonomik Yatırım Araçlarında Kişilere Alternatif Bir Menkul Altın; Osmanlı Sikkeleri ve Modern Darphane Altınları Üzerine Bir Araştırma.” *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art* 7, S.14 (Haziran-Temmuz 2022), 2, Dergipark, Google, Eylül 19, 2023, <https://dergipark.org.tr/>.

sikkeden bahsetmektedir. Gelinin çeyizi olarak yasalarca korunduğunu, acil durumlar haricinde eşlere bile verilmediğini ifade etmektedir.⁹⁰⁸

Sikke, ağırlığı önceden ayarlanmış, üzerine darbedip tedavüle çıkaran ve istendiğinde geri almayı taahhüt eden devletin, hükümdarın ya da resmi otoritenin simge ve yazısının yer aldığı madeni para türüdür.⁹⁰⁹

Para bastırılan yer anlamına gelen darbhane, Türkler tarafından IX. yüzyıldan beri kullanılmıştır. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlılar, İlhanlılar ve Selçuklular gibi darphanelerini ticari yönden canlı kentlere, maden yataklarına yakın yerlere kurmuştur. 1843'e kadar yüz elliye yakın darphane imparatorluğun çeşitli yerlerinde ekonomiye hizmet etmiştir.⁹¹⁰ III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde Tokat'ta da bir darphane olduğu, altın sikkeler ve akçe basıldığı bilinmektedir.⁹¹¹ Osmanlı'da üç çeşit para vardır: Altın para olan sultani ve çeşitleri, gümüş para olan akçe daha sonra kuruş ve bakır para olan mangır veya pul sistemde kullanılmıştır.⁹¹²

2.1.1. Altın Sikkeler

Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyılda altın metali kullanılarak oluşturulan sikkeler ergiyik haldeki altın alaşımının iki kalıp arasına yerleştirilerek çekiçlenmesi ile elde edilmiştir. Altın metali sadece para olarak değil sosyal statü ve servet saklama amaçlı kullanılmıştır. Ziynet⁹¹³ altını⁹¹⁴ yatırım, güvence amaçlı kullanılan altınlardır.⁹¹⁵ Devletin altın sikkeye yaklaşımı gümüş sikkeye olan yaklaşımından farklı olmasından dolayı altın sikkelerde değer düşüşü gümüş sikkeye göre daha az olmuştur.⁹¹⁶ Bu yüzden yatırım amaçlı tercih sebebidir.

Sultani denilen altın para 1478 yılında Fatih Sultan Mehmed döneminde

⁹⁰⁸ Van Lennep, *Travels in Asia Minor*, 236.

⁹⁰⁹ Oğuz Tekin, "Sikke", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.37, TDV Yayınları, İstanbul 2009. 179: 179-184.

⁹¹⁰ Ayşe Demir, "Kars Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri (18yy-20.yy)," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019), 19-20.

⁹¹¹ Hatipoğlu ve Gürsoy, "Günümüz Ekonomik Yatırım," 8.

⁹¹² H. Didem Sunan, "Tarihi Gelişim İçerisinde Darphane-i Amire Yapıları ve Damga Matbaası'nın Mimari Analizi ve Değerlendirilmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007), 18.

⁹¹³ "Ziynet: Süs", Güncel Türkçe Sözlük, Google, Eylül 21, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁹¹⁴ Mehmet Zeki Kuşoğlu, "Ziynet altını: Darbhanede basılan tam altınların aynı ağırlıkta olmalarına rağmen çapı daha geniş üzeri motif tezyinli altın", *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Sanatı Terimleri Sözlüğü*, (Bilnet Matbaacılık: İstanbul, 2022) 227.

⁹¹⁵ Hatipoğlu ve Gürsoy, "Günümüz Ekonomik Yatırım," 2.

⁹¹⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserleri I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 124.

basılmıştır.⁹¹⁷ 100 miskal altından 130 adet sultani altın üretilmiştir. Tanesi yaklaşık 3,54 gram gelmektedir. Bu süreç içerisinde tahta çıkan her padişah kendi adına uluslararası altın sikke olan “sultaniyi” bastırmıştır.⁹¹⁸

1686 yılında⁹¹⁹ darphane Fransa’dan yeni model kenarları tırtıklı sikkeler üretebilen makine ve aletler almıştır. 1695 yılında tahta çıkan II. Mustafa döneminde ilk defa 1696’da ilk tuğralı altın para olan “cedid eşrefi” basılmıştır. Bu para 22 ayardır ve Mısır’da “zer-i mahbub” (sevilen altın) adı ile darb edilmiştir. 1697-1728 yılları arasında sultaninin yerine tuğralı, “cedid İstanbul”, “zincirli”, “findık” ve “zer-i mahbub” adını taşıyan yeni altın sikkeler üretilmiştir. Zer-i mahbub adı ile anılan para III. Ahmed adına 24 ayar 18 mm çapında ve 2.60 gr ağırlığında olup arka yüzünde “Konstantiniyye” yerine “İslambol” yazmaktadır. Zer-i mahbub bu dönemde en çok tercih edilen altın para olmuştur.⁹²⁰ Cedit İslambol (İstanbul) halk arasında makbul olan Venedik altınından tam vezinli ayarı halis olarak 100 adedi 110 dirhem⁹²¹ kesilerek piyasaya sürülmüştür.⁹²²

Sık sık yapılan savaşlardan dolayı yaşanan ekonomik zorluklar ve reformlardan dolayı 1808-1839 yılları içerisinde tağşiş (ayar düşürme) yapılmıştır.⁹²³ II. Mahmud dönemine denk gelen tağşişlerde altın içerikleri farklı olarak “rumi”, “adli”, “mahmudiye”, “hayriye” adlı sikkeler basılmıştır. Bu süreçte altın sikkelerdeki altın miktarı yüzde yirmi azaltılmıştır.⁹²⁴ 1803-1823 yılları arasında çıkan fermanlarla takı yapımına kısıtlama getirilmiştir.⁹²⁵

III. Ahmed zamanında 23 ayar 3,4575 gram ağırlığında üretilmiş altın paraya kenarlarında findığa benzer süslemeler olduğundan dolayı “findık”, “findık altın” veya zincirli kenar baskısından dolayı “Mısır zincirlisi” denilmiştir. Ağırlığına göre “findık”, “bir buçuk findık”, “iki findık” olarak adlandırılmıştır.⁹²⁶ Findık altına 1770 yılında 155

⁹¹⁷ Halil Sahillioğlu, “Akçe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, 225: 224-227.

⁹¹⁸ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, 284.

⁹¹⁹ 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı para politikası için bkz: Mehmet Kuru, *Osmanlının Para ile İmtihanı –XVI ve XVII. Yüzyıllar* (Fol Yayınları, İstanbul 2022).

⁹²⁰ Oğuz Tekin, “Sikke”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 184: 179-184.

⁹²¹ “Dirhem: Geç Osmanlı İmparatorluğunda 3. 2 gram olan ölçüdür. Para olarak da kullanılmıştır”, Wikipedia, Google, Eylül 28, 2023, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dirhem>.

⁹²² İbrahim Artuk, “Cedit İslambol”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 211: 211.

⁹²³ Hatipoğlu ve Gürsoy, “Günümüz Ekonomik Yatırım,” 3-4.

⁹²⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri-II* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 104.

⁹²⁵ Hatipoğlu ve Gürsoy, “Günümüz Ekonomik Yatırım,” 3-4.

⁹²⁶ Hatipoğlu ve Gürsoy, “Günümüz Ekonomik Yatırım,” 11-12.

para değer biçilmiştir.⁹²⁷

Rumi, üzerinde bitkisel süsleme olan saadet düğümü motifini oluşturan kıvrık dalların rumilerle sonlandırılması biçiminde yer verilmiştir.⁹²⁸ Üç-dört yapraklı yonca ise inci tanesi biçimindeki noktaların dört yapraklı yonca formunda birleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Yaprakların birleşilmiş noktalarında saadet düğümü biçiminde kıvrılmıştır.⁹²⁹

Aşağıdaki tabloda Pamuk’a göre fındık altını, zer-i mahbub ve Macar altınının İngiliz sterlini karşısında yıllara göre değerleri gösterilecektir.

Tablo 41. Altın Sikke ve Para Birimlerinin Kuruş Cinsinden Değerleri (1768-1810)⁹³⁰

Yıllar	Fındık Altını	Zer-i Mahbub İslâmbol Altını	Macar Altını	İngiliz Sterlini
1768	4 kuruş	3 kuruş	3 kuruş 50 akçe	8 kuruş
1774	4 kuruş	3 kuruş	3 kuruş 50 akçe	9-10 kuruş
1780	4 kuruş		4 kuruş	
1788	5 kuruş	3 kuruş 60 akçe	5 kuruş	11 kuruş
1798	7 kuruş	5 kuruş	7 kuruş	15 kuruş
1805	8 kuruş	5 kuruş 60 akçe	8 kuruş	15-17 kuruş
1810	9 kuruş	6 kuruş 60 akçe	9 kuruş 75 akçe	19 kuruş 90 akçe

1768’te başlayan yükselişin İngiliz sterlininin, Osmanlı altın sikkeleri karşısında değerinin 1810 yılına kadar artarak sürdüğü görülmektedir.

Tokat kadın tereke kayıtlarında altun, düzi altun, onluk⁹³¹ altun ve beyaz para⁹³², kebir altun⁹³³, İslambol altunu⁹³⁴, İslambol altunu ve İslambol nısfıyesi⁹³⁵ ve Macar⁹³⁶,

⁹²⁷ İbrahim Artuk, “Zer-i Mahbub”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 281: 281-282.

⁹²⁸ Ayşe Demir, “Kars Müzesi’nde Bulunan.” 87.

⁹²⁹ Ayşe Demir, “Kars Müzesi’nde Bulunan.” 88.

⁹³⁰ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, 157.

⁹³¹ Kuşoğlu, “Onluk: Sultani altınlara bazen Eşrefi adı verilmiştir. Cedit eşrefi Sultan II. Mustafa zamanında darp edilen ilk tuğralı paralara verilen isimdir. Kebir eşrefi Sultan III. Ahmed (1703-1730) zamanında onluk, yedilik, beşlik, dörtlük, üçlük, çiftlik ve tek olarak basılmıştır”, *Resimli Ansiklopedik*, 154.

⁹³² Onluk altun ve beyaz para, TŞS 34, s. 194/2’de Şerife bint-i el-Hac Emin Ağa’nın mirasında bervech ölçü ile 54 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁹³³ Kebir altun 1 adet 48 kuruş olarak TŞS 28, s. 84/1’de Dorike bint-i Malkon’un mirasında mevcuttur.

⁹³⁴ İslambol altunu 42 adet 378 kuruşa (tanesi 9 kuruş); TŞS 28, s. 84/1’de Dorike bint-i Malkon’un ziynetleri içerisinde.

⁹³⁵ Develioğlu, “Nısf-Nısfıye: Yarım, yarı”, *Osmanlıca-Türkçe*, 974.

İslambol altunu rubiye, zer-i mahbub altunu⁹³⁷, zer-i mahbub İslambol altunu⁹³⁸, Mısır altunu⁹³⁹, baş altun, kebir Zimni altun⁹⁴⁰, altun kameriye tabir olunur baş altunu⁹⁴¹, mahmudiye⁹⁴², fındık altunu⁹⁴³, zer-i mahbub ve fındık, armudiye altunu⁹⁴⁴, boğaz altunu, boğaz altunu, zil tabir olunur boğaz altunu, boğaz altunu masrub(?), gerdan altunu, bıçaklı kebir altun, yıldız⁹⁴⁵ altunu ve İslambol altunu⁹⁴⁶, altun mehr ve altun, altunlu incülü tor, nisfiye, Mısır nisfiyesi⁹⁴⁷, alına takılacak düzü altun üçlük rubiye ve Mısırı İslambol nisfiyesi⁹⁴⁸, tensuha⁹⁴⁹ düzü Mısır nisfiyesi, İslambol nisfiyesi, İslambol ve Mısır nisfiyesi, altun ve nisfiye, sim⁹⁵⁰ hamail⁹⁵¹ ve altun ve nisfiye, Rumi altunu⁹⁵² çeşitleri

⁹³⁶ 9 adet İslambol altunu ve 7 adet İslambol nisfiyesi ve 2 adet Macar altını toplamda 132 kuruşa, TŞS 28, s. 5/2'de Nazlı bint-i Bedros'un terekesinde mevcuttur. Macar altını 3.47 gram ağırlığındadır. bkz. Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, s.157; Macar altunu 14.yüzyılın ortalarından itibaren faaliyetde bulunan Macaristan altın ocaklarından çıkan altınlarla üretmiştir. Yıldız altunundan sonra Avrupa piyasasında rağbet gören altın sikkedir. bkz. Halil Sahillioğlu, "Altın", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, 533: 532-536.

⁹³⁷ TŞS 9, s. 132/1'de Anna bint-i Ağya'nın mirasında zer-i mahbub altunu 145 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁹³⁸ TŞS 9, s. 90/1'de 24 Temmuz 1805 tarihli Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi'nin terekesinde zer-i mahbub İslambol altunu 35 adet 192 kuruş yazılmıştır. 1 adet zer-i mahbub 5,48 kuruş olarak hesaplanmıştır. Pamuk'ta zer-i mahbub altunun İstanbul darphane fiyatını 5 kuruş 60 akçe olarak belirtmiştir. Tam karşılığıdır.

⁹³⁹ TŞS 9, s. 90/1'de 24 Temmuz 1805 tarihli Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi'nin terekesinde Mısır altunu 5 adet 25 kuruştur. Tanesi 5 kuruştur. Mısır altınları Kahire'de üretilen sikkelerin altın içerikleri İstanbul'dakinden yüzde 15-20 oranında daha düşüktür. bkz. Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, 157.

⁹⁴⁰ Kebir zimni altun 1 adet 100 kuruş olarak TŞS 28, s. 159/1'de 16 Şubat 1824 tarihli Elmas bint-i Baros'un takıları içerisindeydi.

⁹⁴¹ Altun kameriye tabir olunur baş altunu 1 adet 60 kuruşa TŞS9, s. 122/3'de 2 Ocak 1806'da Rafia bint-i Osman'ın mirasında mevcuttur.

⁹⁴² Mahmudiye 16 adet 400 kuruşa TŞS 28, s. 159/1'de 16 Şubat 1824 tarihli belgede Elmas bint-i Baros'un takılarındadır. Tanesi 25 kuruştur.

⁹⁴³ TŞS 2, s. 114/1'de 6 Aralık 1796'da Ayşe bint-i Mehmed'in mirasında fındık altunu 1 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁹⁴⁴ TŞS 34, s. 10/1'de 24 Şubat 1829 tarihli Fatma bint-i Ahmed'in mirası içinde armudiye altunu 1 adet 50 kuruştur. Kuşoğlu, "Armudiye: Armut biçiminde altın ve gümüş levha üzerine tılsım amaçlı ebced yazılı takı", *Resimli Ansiklopedik*, 25.

⁹⁴⁵ Halil Sahillioğlu, "Yıldız Altunu: Osmanlı ülkesinde 18.yüzyılın ortalarına kadar en fazla Venedik Dükası bulunuyordu. "Efrenciye" denilen altın 17.yüzyılda "yıldız altını" adını almıştır", Halil Sahillioğlu, "Altın", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, 533-534.

⁹⁴⁶ TŞS 2, s. 135/1'de 3 Nisan 1797 tarihli Maryam bint-i Minas'a ait belgede yıldız altunu 5 adet ve İslambol altunu 6 adet toplamda 67,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁹⁴⁷ Mısır nisfiyesi 9 adet 18 kuruş olarak, TŞS 9, s. 42/2'de 16 Ocak 1805 tarihli Hirosima bint-i Manuk'un terekesine kaydedilmiştir.

⁹⁴⁸ Alına takılacak düzü altun üçlük rubiye 32 adet ve 4 adet Mısırı İslambol nisfiyesi toplamda 140 kuruş olarak, TŞS 34, s. 194/2'de 30 Mart 1830 tarihli Şerife bint-i el-Hac Emin Ağa'nın mirasında mevcuttur.

⁹⁴⁹ Develioğlu, "tensuh: İçinde güzel kokular bulunan yuvarlak kutu", *Osmanlıca-Türkçe*, 1259.

⁹⁵⁰ Develioğlu, "sim: Gümüş, gümüş para, gümüşten, sırmadan", *Osmanlıca-Türkçe*, 1112.

⁹⁵¹ Develioğlu, "hamail: 1. Kılıç bağı, kılıç kayışı. 2. Nusha, muska, tılsım", *Osmanlıca-Türkçe*, 368.

⁹⁵² Rumi altunu 1 adet 36 kuruşa, TŞS 34, s. 74/1'de 13 Temmuz 1829 tarihli belgede Kezban bint-i Ömer'in terekesinde yazılmıştır. bkz. "Rumi altın: II. Mahmud zamanında İstanbul ve Mısır'da basılan dört ayrı ağırlıkta üretilen bir paradır. Rumi çift altın: 4.70-4.80 gram; Rumi tek altın: 2.35 gram; Rumi altın nisfiyesi

mevcuttur.

Pul altun, inceltirilmiş altınlardan yapılan özellikle tepeliklerde kullanılan ayarı daha düşük olan altın paralardır.⁹⁵³ Muhtemelen tepeliklerde kullanılan bir sikke çeşidine verilen bir isim olabilir. Kayıtlarda tekil olarak pul altın şeklinde kaydedilmiş olması onun tek bir ürün olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Fakat müellif, bu ürünün bir fesin üzerindeki tepeliğin üzerini dolduracak kadar pul altunun bir araya gelmiş olduğu bir takı çeşidine verilen isim olduğu savındadır.⁹⁵⁴ Kem ayar (düşük ayar) pul altun olarak yazılan ürün bile 30 kuruş olarak kaydedilmiştir. Tokat kadın miras kayıtlarında pul altun⁹⁵⁵, kemayar pul altun⁹⁵⁶, pul tabir olunur, kemayar pul çeşitleri tespit edilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre Tokat'ta kadın terekelerinde incelenen dönemde (1772-1829) darbedilmiş olan para çeşitlerinden hayriye, tuğralı ve zincirli (Mısır zincirlisine fındık da denildiğine dair tanımlar mevcuttur)⁹⁵⁷ çeşitleri hariç diğer altın sikkelerin hepsi görülmüştür. İncelemelerimize göre, “zincirli” ayrı bir altın çeşididir. Kadınların yatırım ve süslenme amaçlı sikke kullanıldıklarının tespiti yapılmıştır. İstanbul ve Kâhire’de basılan altınların Tokat’ta çeşit çeşit görülmesi kentteki para dolaşımının var olduğuna, ticaretin canlılığına işaret etmektedir. Aynı zamanda çağlardır değişmeyen bir şekilde Anadolu kadınının her zaman somut değerli kaynakların en kıymetlisi olan altına ilgisi ve Anadolu erkeğinin kadınını her zaman altına layık görmesi dikkat çekici noktalardandır.

Aşağıdaki fotoğrafta çalışma dönem aralığında basılmış olan fındık altın yer alacaktır.

(yarım): 1.15 gram ve Rumi altın rubiyyesi (çeyrek): 0,40 gramdır”, Wikipedia, Google, Eylül 29, 2023, https://tr.wikipedia.org/wiki/Rumi_Alt%C4%B1n.

⁹⁵³ Kuşçuoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 169.

⁹⁵⁴ Aynı senede 1 adet zer-i mahbub İslambol altunu 2.60 gramdan 5.48 kuruş olarak hesaplanmıştır. Pul altının 1 adedi 100 kuruş olarak yazılmıştır. Bu değerlendirmeye göre yaklaşık 18 adet zer-i mahbub altınının 1 adet pul altun değerine eş olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmayı ayrıntılı incelemeye itmiştir.

⁹⁵⁵ Pul altun, TŞS 9, s. 83/1’de Soğukpınar-ı müslim Mahalesi’nde yaşamış olan Naime bint-i Ebubekir’in terekesinde 1 adet 100 kuruş olarak yazılmıştır.

⁹⁵⁶ Kemayar pul altun 1 adet 30 kuruş, TŞS 28, s. 32/2’de Semerkandi Mahallesi’nden Zeyneb bint-i Mehmed’in mirasındadır.

⁹⁵⁷ Hatipoğlu ve Gürsoy, “Günümüz Ekonomik Yatırım,” 11-12.

Fotoğraf 29.Tokat MüzesindeBulunan Gerdanlık Ucunda Fındık Altını Görseli



Tokat Müzesi'nde yer alan altın sikkenin kenar çerçevesindeki yuvarlak süslemelerin fındığı çağrıştırdığı açıkça görülmektedir. Fındık altının H.1202/M. 1787-1788 yılında basıldığı gayet net olarak görülmektedir. Üzerindeki “duribe fi İslâmbol” yazısı İstanbul darbhanesinde basıldığını belirtmektedir.

2.1.2. Gümüş Sikkeler

Başlangıçta “gümüş sikke” XV. yüzyıldan itibaren “para” karşılığında kullanılmıştır. Akçe “beyaz, parlak” anlamlarına gelen “ak” kökünden türemiş olabilir. “Ak akçe kara gün içindir” atasözü akçenin beyaz rengi ile anıldığını göstermektedir.⁹⁵⁸

III. Ahmed döneminden itibaren Osmanlı Devleti ilk kuruşlarını üretmeye başlamıştır. 1 Osmanlı kuruşu= 120 akçe= 40 para üzerinden hesap edilmiştir. Akçe ve para kuruşun kesirleri kabul edilmiştir. İlk Osmanlı kuruşları 25,6 gram olup 16 gram saf gümüş içermektedir. Kuruşun içerdiği gümüş miktarı araştırmanın kapsadığı yıllar içerisinde 1766 yılında 10.6 gram, 1788 yılında 7 gram, 1800 yılında 5.9 gram, 1824 yılında 2.4 gram, 1844 yılına gelindiğinde ise 1 grama kadar düşmüştür. Bu dönem en hızlı taşışın yapıldığı dönemdir. 1760’lardan 1844’e kadar geçen sürede İstanbul’da gıda fiyatlarının on-on beş kat arttığı görülmektedir.⁹⁵⁹

⁹⁵⁸ Sahillioğlu, “Akçe”, DİA, 2, 224.

⁹⁵⁹ Şevket Pamuk, “Kuruş”, , TDV İslam Ansiklopedisi, C.26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 459: 458-459.

İncelenen kadın miras kayıtlarında beyaz akça⁹⁶⁰ ve kemayar sim⁹⁶¹ gümüş sikke çeşitleri içerisinde. Araştırmada elde edilen verilere göre kadın terekelerinde çok az gümüş para çıkmıştır. Buna sebep olarak gümüş paranın daha çok ticari ortamda kullanılması gösterilebilir. Ayrıca yaşanan dönemde gümüş paralara çok kez taşış yapılmasından dolayı değer düşmesine uğraması sebebiyle akıllı Tokat hanımları tarafından yatırım amaçlı tercih edilmediği görülmektedir.

Takı tablosu verilerine göre, sikkeler isim, çeşit, adet (çift, bervech-i tahmin, dirhem, miskal) ve fiyat açısından farklı başlıklar altında Tablo 42’de özetlenmiştir.

Tablo 42. Çeşitli Sikkelerin Değerlendirilmesi

Ürün	Adet	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech	Fiyat (kuruş)	Miskal Birim Fiyat (kuruş)
Beyaz Akça	1					65	65
Kebir Altun	1					48	48
Mısır Altunu	31					165	4-7 kuruş arasında
Rumi Altunu	1					36	36
Baş Altun					1	12	
Gerdan Altunu	11					32	2,909091
İslambol Altunu	126					902	5-5.5-9-16 kuruş arasında
Mahmudiye	16					400	25
Zer-imahbub ve Fındık	1-10					60	

Tablodaki verilerden Tokat kadınlarının süslenme amaçlı çok çeşitli sikkeleri kullandığı ve onları kendilerine göre baş altunu, gerdan altunu gibi takıldıkları yerlere göre özel olarak isimlendirdikleri görülmektedir.

Bu sikkelerden İslambol altınının görseli iki taraflı örnek olarak aşağıda verilmiştir.

Fotoğraf 30.İslambol Altını Görseli⁹⁶²



⁹⁶⁰ Beyaz akçe, 1 adet 65 kuruştur. TŞS 2, s. 133/3’de Anna bint-i Artin’in metrukâtındadır.

⁹⁶¹ Kemayar sim gümüş 10 dirhem 5,5 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 28, s. 14/2’de İsmihan bint-i Ebubekir’in mirasındadır.

⁹⁶² Artuk, “Cedid İslâmbol”, DİA, 7, 211.

İslambol altınının kenarı zincirli, dairesinin ortası rumi nakışlı, ortası ayna gibi parlak bir yüzünde padişahın tuğrası diğer yüzünde “duribe fî İslâmbol” yazılmıştır. Hesaplamalara göre 2,9 gram ağırlığındadır.⁹⁶³

2.2. BELE TAKILAN ÜRÜNLER

Belde kullanılan aksesuarlardan kumaş olanları kuşak ve şal olarak kadın giyim kuşam bölümünde değerlendirilmiştir. Arşiv kayıtlarında çıkan bulgularda altın ve gümüşten yapılan ürünlere de kuşak denildiği tespit edilmiştir. Giyim kuşam bölümünde kuşak ve şal karışıklığı yaşandığı gibi takı bölümünde de kemer ve kuşak arasında aynı kavram karmaşasının mevcut olduğu görülmektedir.

Araştırmada bele takılan metal aksesuarlar; kemer, kuşak ve diğer çeşitler olarak üç başlık altında incelenmiştir.

2.2.1. Kemer

Kemer bir şerit şeklinde yapılan, giyilen esvabı belden sıkıp tutmak amacıyla işlevselliği olan bir üründür. Ayrıca bele yalnız bir defa dolanarak önden toka ile tutturulan takı amacı ile kullanılan çeşitleri de söz konusudur. Eski toplumda yüksek tabakanın kullandığı ağır kumaşlardan yapılmış ve çeşitli mücevherlerle bezenmiş murassa kemerler, en kıymetli kumaşlardan yapılmış altın sırma ile işlenmiş kemerler, ince kuyumculuk işi altın ve gümüş tellerle örülmüş altın ve gümüş kemerler, altın ve gümüş plakalardan yapılmış kuyumculuk işi murassa kemerler mevcuttur.⁹⁶⁴ “Kemerim var, küpem var, eğil eğil öpem yar” diyen halk ozanı, sevgilisinin güzelliğine güzellik katan, onu daha cazip kılan unsurların içerisinde kemer ve küpeye de vurgu yapmaktadır.⁹⁶⁵

Kemerler yapıldıkları çeşitli tekniklere göre isimlendirilmiştir. Osmanlı toplumu Karadeniz çevresinde hasır; Orta Anadolu, Ege ve Rumeli’de telkârî; Orta ve Doğu Anadolu’da savatlı olanları tercih edilmiştir. Kemer tokalarına değerli, yarı değerli taşlar, boncuklar ve sedef monte edilmiştir. Aynalı kemer, oymalı kemer, gümüş kemer ve altın kemer sık sık halk şiirlerinde ve türkülerinde anılmışlardır.⁹⁶⁶ Kemer tokaları çoğu zaman

⁹⁶³ Artuk, “Cedid İslâmbol”, DİA, 7, 211.

⁹⁶⁴ Koçu, *Giyim Kuşam Süslenme*, 152.

⁹⁶⁵ Orhan Baldane, “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Kültürünün Türkü ve Mahnı Metinlerindeki Yansımaları”, *Türkoloji Kazkıstan*, S.95, 89: 79-94.

⁹⁶⁶ Yusuf Parlak, “Erzurum’da Osmanlı Dönemi Kuyumculuk Eserlerinin Tespiti ve Geleneksel Süsleme Tekniklerinin Çağdaş Eserlerde Yorumlanması,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Akdeniz Üniversitesi: 2015) 136.

ilgiyi üzerine toplayacak kadar çeşitli madenler ve değişik teknikler kullanılarak yapılmışlardır.⁹⁶⁷ Sarayda ve halkın içindeki hanımlar bellerine, elmaslı mücevherli tokalı kemerler takmışlardır.⁹⁶⁸

Abdülaziz Bey, “Hanımların kullandığı kemerler arasında sırma⁹⁶⁹ kolanlı ve mücevher tokalı kemer, sade veya üzeri firuze ve bazen de sıra taş elmaslı aşağı sallanan hacalı, büyük gümüş kemer ile ipek veya kolanlı köçek kemeri cinsleri vardır” diyerek İstanbullu hanımların kulanmış oldukları kemer çeşitlerinden bahsetmektedir.⁹⁷⁰

Altun kemer⁹⁷¹ kadın miras kayıtlarında çıkan değerli ürünlerden olmuştur.

2.2.2. Kuşak

Kuşak, bele sarılan uzun enli kumaş olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷² Göleş ise Osmanlı kadın ve erkeğinin kullandığı mücevherlerden olan kemerlere kuşak ya da kemer kuşağı denildiğini belirtmiştir. Geleneklerimizde hâlâ yaşatılan gelin elbiselerine hem süs amaçlı hem de maddi değeri yüksek olan kemerler takılmıştır. Mücevher ve giysi birlikteliğinin en güzel örnekleri iki iri yuvarlak murassa paftadan oluşan vücuda uyumu açısından hafifçe dışa bombeli, geniş, oval biçimli, zümrüt, yakut ve lâl taşlarla süslenmiş, içten sürgülü kesintisiz görüntü veren kemer tokalarında görülmektedir.⁹⁷³ Kuşak kumaş, deri, altın, gümüş, sırma ve demir gibi materyallerden yapılmıştır. Baki, bir mersiyesinde “Şemşir gibi ruy-ı zemine taraf taraf, Saldın demir kuşaklı cihan pehlivanları” diyerek demir kuşağın dahi kullanıldığını bizlere aktarmıştır.⁹⁷⁴

Kuşaklar; 1. Kemer ve tokası madenden yapılanlar, 2. Kemerleri kumaştan tokaları madenden yapılanlar, 3. Kıymetli kumaşlar üzerine altın telle işlemeli kemerler ve 4. Etrafı maden ile çerçevelenmiş yekpare taşlı kemerler olarak dört başlık altında gruplanmıştır.⁹⁷⁵

⁹⁶⁷ İlknur Bektaş Demirbağ, “Türk Geleneksel Giyiminde Takı ve Aksesuar.” 89.

⁹⁶⁸ Cansu Ekici, “Osmanlı Sarayında ve Osmanlı Ümerası.” 66.

⁹⁶⁹ “Sırma: haddeden geçirilerek iplik gibi ince bir hale getirilmiş sıyrılmış altın ya da gümüş telin adıdır. Bu teller ipek üzerine sarılmışsa klaptan adı verilmiştir. Gümüş üzerine altın yaldız vurulmuş olanlarının adı ise simdir. İşlemecilikte sırma tel, sırma klaptan ve simden başka renkli ipek ve iplikle kadife ipeği ve tırtıl (tertil) da kullanılmaktadır” bkz. İlknur Bektaş Demirbağ, “Türk Geleneksel Giyiminde Takı ve Aksesuar.” 14.

⁹⁷⁰ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 227.

⁹⁷¹ TŞS 34, s. 49/1’de 19 Mayıs 1829’da Maryam bint-i (...)’nın mirasında 1 adedi 100 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁹⁷² “Kuşak”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Ekim 6, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁹⁷³ Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge.” 159-160.

⁹⁷⁴ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* 1, 159.

⁹⁷⁵ Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge.” 161-162.

Koçu'nun "kemer" kısmında ifade ettikleri ile Göleş'in "kuşak" bölümünde anlatım içeriklerinin benzerlikleri dikkat çekicidir. Büngül ise "kemer" tanımında kuşak gibi bele bağlanır demektir.⁹⁷⁶ Sevin, Kıyafet Tarihine Bir Bakış adlı eserinde döneme ait bir kıyafeti "Belinde sırma işlemeli hafif bir kuşak var. Bu kuşaklar on sekizinci asırda moda olmaya başlamıştır. Daha evvelki devir elbiselerinde kuşak takılmamıştır. On yedinci ve daha evvelki asırlarda daima kemer takılırdı" olarak anlatmıştır.⁹⁷⁷ Bu çalışmada ise Osmanlı toplumunda kemer ve kuşağın genelde eş anlamlı olarak birbirinin yerine kullanıldığı düşünülmektedir.

Fotoğraf 31. Murassa Kemer Tokası ⁹⁷⁸



Yukarıdaki görselde kakma⁹⁷⁹ ve kalıpla kabartma tekniğinin⁹⁸⁰ uygulanmış olduğu büyük ve gösterişli murassa altın kemer tokasının ortasında kırmızı değerli bir taşın bulunduğu görülmektedir. Aynı tekniklerin uygulanmış olduğu benzer bir kemer tokası da Göksenin İleri Kol koleksiyonunda mevcuttur.⁹⁸¹ *Türk Giysileri İçinde Bir Kadın* resminde ev hali kıyafetleri içerisindeki kadının belindeki tahminen deri olan eni geniş kemerin büyük tokasının Tokat Müzesi'nde bulunan toka ile benzeştiği gözükmemektedir.⁹⁸²

Kemer kısmı ve tokası, madenden yapılan ayrıca tokası madenden, kemer kısmı ise

⁹⁷⁶ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* 1, 159.

⁹⁷⁷ Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, 101.

⁹⁷⁸ Sol resim: Tokat Müzesinden murassa kemer tokası görseli ve Sağ resim: Jean Etienne-Liotard'ın "Türk Giysileri İçinde Bir Kadın", bkz. Rezzan Bora, "19 Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Takılar." 136.

⁹⁷⁹ "Kakma: Takılar üzerindeki oluklara renkli cam ve taş parçalarının şekil verilerek yapıştırılmasıdır. Kemer tokalarında kullanılmıştır" bkz. Rezzan Bora, "19 Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Takılar." 15.

⁹⁸⁰ "Kalıpla kabartma tekniği: Aynı desenin tekrarlanması halinde kurşundan yapılan iki kalıp arasına ince metal levha konulur. Kuvvetli çekiç darbeleri bu kalıba önden ve arkadan uygulanarak desen formunun alması sağlanır", bkz. Rezzan Bora, "19 Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Takılar." 19.

⁹⁸¹ İlknur Bektaş Demirbağ, "Türk Geleneksel Giyiminde Takı ve Aksesuar." 90.

⁹⁸² Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysileri*, "Türk Giysileri İçinde Bir Kadın", resim 137.

kumaştan olan kemer örneklerine Tokat Müzesi'nde rastlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre altın kemer olduğu gibi altın kuşak, sim kuşak ve telkâri kuşak da kayıtlarda mevcuttur. Bu kuşaklar hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

Kadın terekelerinde “kuşak ma'a kolan” (kuşakla beraber kolan) olarak kaydedilen ürünlerin sayısı oldukça fazladır. Tokatlı hanımların bu iki takıyı beraber kullanmayı sevdikleri açıktır. Kolansız kemer kullanılmıştır ama tek başına kolana rastlanılmamıştır.

Abdülaziz Bey, İstanbul giysilerinde kullanılan “bellerine sırma kolan ile büyük som gümüşten üzeri taşlarla süslü tokalı kemerler bağlanmıştır” diyerek kolan ve kemer arasındaki ilişkiyi izah etmiştir.⁹⁸³

İncelenen çalışmalara göre, kırsal kesimde kolanlar yörükler tarafından günlük çalışma hayatında kullanım için dar olarak dokunan çok amaçlı bir üründür. Elde örülmüştür. İp, bağ, kemer, kuşak, kulp olarak da ifade edilmiştir. Halk kültürüne ait olan özgün desenler tercih edilmiştir. 2,5-3 cm eninde metrelerce uzunlukta elde değişik formlarda dokunup bel bağı olarak da kullanılan bir üründür.⁹⁸⁴ Kaynaklarda benzer kolan tanımları mevcuttur.⁹⁸⁵ Şehir ve kırsal yaşam giysilerinde var olan kolanların kullanım amaçlarının farklı olduğu görülmektedir.

İncelenen Tokat miras kayıtlarında tanımlı olan kolanın şehir hanımlarının rağbet edeceği cezbedici materyallerden olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen deri veya ipekten yapılmış, üzeri nakışlı, uçları boncuk ve püsküllerle süslü, kuşağın altından iki veya daha fazla sarılabilen giysiye hareket verip görünüşünü güzelleştiren dikkat çekici bir şekilde süslenmiş şeritlerdir.

Kuşak⁹⁸⁶, kuşak ma'a kolan⁹⁸⁷, kuşak ma'a kolan⁹⁸⁸, kuşak ma'a kolan (çift) olarak

⁹⁸³ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 391.

⁹⁸⁴ Öztürk Gülşen ve Emine Turan Koşucu, “Isparta Yalvaç'ta Tespit Edilen Kolan ve Çarpana Dokumalarının Tenik Özelliklerinin İncelenmesi.” *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 59 (Ağustos 2023), 178-179: 168-190.

⁹⁸⁵ Barış Dağlı, “Kolan: 1. Yün ya da ipekten yapılmış üzeri işli ince kuşak, 2. Dokuma, deri, kenevir gibi maddelerden yapılan yassı ve enlice bağ”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 171; “Kolan uçları boncuk ve püsküllü süslü bel bağı” bkz. “Özbağı Tevhide ve Bilge Karaöz, Sivas İli Yöresel Kıyafetlerinden Örnekler,” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçkar, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008), 233; “Kolan: Kuşakların üstüne gerilen üç santim eninde kayış”, *Derleme Sözlüğü*, Google, Ekim 6, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁹⁸⁶ Kuşak adet olarak çıkmıştır. TŞS 28, s. 69/'de Abide bint-i Osman'ın terekesinde 1 adet yazılmıştır.

⁹⁸⁷ Kuşak ma'a kolan adet olarak çıkmıştır. TŞS 1, s. 253/1'de Elmas bint-i Avadek'in metrukâtında 1 adet mevcuttur.

⁹⁸⁸ Kuşak ma'a kolan adet-fiyat olarak çıkmıştır. TŞS 28, s. 39/1'de 7 Nisan 1823'te Ayşe bint-i Mustafa'nın takıları içerisinde 1 adet 8 kuruştur.

Tokat kadın miras kayıtlarında mevcuttur.

2.2.2.1. Altın Kuşak

Altın, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element olarak tanımlanmaktadır.⁹⁸⁹ Aşınmaması ve paslanmaması, altını tarih boyunca aktarılan, yok olmayan ve değerinden hiçbir şey kaybetmeyen kıymetli bir maden durumuna getirmiştir. Varlıklı aileler kemerlerini altından yaptırmışlardır.⁹⁹⁰ Araştırmada altın kuşak “hacı”, “efendi” ve “ağa” gibi baba isminde unvan olan miras kayıtlarında mevcuttur.⁹⁹¹

Divan şairleri tarafından kemer genellikle sevgilinin beli ve belinin inceliğiyle beraber düşünülmüştür. Baki, “kadehten gayrı öpen olmadığı gibi kemerden başka da belini saran yok” diye sevgiliye seslenerek kemer üzerinden kendi aşkını ifade etmektedir.⁹⁹²

Altun kuşak ma‘a kolan⁹⁹³, sagir altun kuşak⁹⁹⁴ ve sagir altun kuşak ma‘a kolan⁹⁹⁵ miras kayıtlarında mevcuttur.

İncelenen miras kayıtlarından derlenen verilere bakarak kemer ve tokası madenden mi yoksa toka kısmı maden, kemer kısmının kumaştan mı olduğunun çıkarımı yapılamamıştır.

2.2.2.2. Sim Kuşak

Sim Farsça’da gümüş, gümüş para anlamına gelmektedir.⁹⁹⁶ Ayrıca sim çok ince altın veya gümüş tellerin ipek ya da pamuk iplik üzerine sarılmasıyla elde edilen genellikle işlemede kullanılan iplik olarak da tanımlanmıştır.⁹⁹⁷

Sim kuşak gibi gümüş takı ve eşyaların üzerlerini süslemek için çelik kalemle açılan oyuklara bakır, kurşun ve kükürtten oluşan bir alaşım konarak elde edilen siyah

⁹⁸⁹ “Altın”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Ekim 13, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁹⁹⁰ Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge.” 162.

⁹⁹¹ TŞS1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin ve TŞS 34, s. 194/2’de Şerife bint-i el-Hac Emin Ağa mirasları örnek olarak verilebilir.

⁹⁹² Olcay Hiçdurmaz, “Klasik Türk Şiirinde.” 73-74.

⁹⁹³ Altun kuşak ma kolan, TŞS 1, s. 315/1’de 26 Mayıs 1772 tarihli Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin mirasında 1 adet 110 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁹⁹⁴ Sagir altun kuşak, TŞS 1, s. 315/1’de 26 Mayıs 1772 tarihli Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin takıları içerisinde 2 miskal 24 kuruş yazılmıştır.

⁹⁹⁵ Sagir altun kuşak ma kolan 1 adet 80 kuruşa TŞS 34, s. 194/2’de 30 Mart 1830 tarihli Şerife bint-i el-Hac Emin Ağa’nın metrûkatı içerisindedir.

⁹⁹⁶ “Sim”, Luggat Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Google, Ekim 10, 2023, <https://www.luggat.com/sim/1/1>.

⁹⁹⁷ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.”, 240.

çizgiler ve bu çizgilerle yapılan “savat” adı verilen tekniğin kullandığı süslemeler yapılmıştır. Orta Asya’dan beri maden sanatı süslemelerinde bu yöntem göze çarpmaktadır.⁹⁹⁸

Fotoğraf 32. Tokat Müzesinde Yer Alan Sim Kuşak (Gümüş Kemer) Görseli



Tokat Müzesi’nde sergilenen sim kuşak kemer ve toka kısmı (bkz. Fotoğraf 32) gümüş madeninden yapılmıştır. Kemer kısmında güherse⁹⁹⁹ ve savat tekniklerinin uygulandığı görülmektedir. Tokasının ortasında ve kemer ucunda ise telkâri tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Tek bir kemerde kuyumculuk açısından birçok yöntem uygulanmıştır.

Âşık sevdalısının belindeki kemerin yapısından dolayı sıkıntıya düştüğünü görüp üzölmüş, bunu kendine dert etmiştir. Sevgilisine, “Seher seher durur gezer, gümüş kemer belin üzer” diyerek onu her an düşündüğünü anlatmak istemiştir.¹⁰⁰⁰

Tokat kadın terekelerinde sim kuşak¹⁰⁰¹, simli kuşak, sim kuşak (çift)¹⁰⁰², sagir sim kuşak¹⁰⁰³, sim kuşak ma’a kolan¹⁰⁰⁴, sagir sim kuşak ma’a kolan¹⁰⁰⁵, sim kuşak ma’a kolan ve altun yüzük, sim yaldızlı kemer¹⁰⁰⁶, sim yaldızlı kuşak¹⁰⁰⁷, yaldızlı sim kuşak ma’a

⁹⁹⁸ Rezzan Bora, “19 Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Takılar.” 14.

⁹⁹⁹ “Güherse: Bir takının veya bir kısmının üzerine değeri madenlerin irili ufaklı taneciklerin metal üzerine kaynatılmasıyla yerleştirme tekniğine verilen isimdir. Su damlası gibi küçük kürecik şeklini almışlardır”, bkz Rezzan Bora, “19 Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Takılar.” 12.

¹⁰⁰⁰ Orhan Baldane, “Türk Giyim Kuşam.” 90.

¹⁰⁰¹ Sim kuşak adet olarak fiyat olmadan TŞS 1, s. 315/1’de 26 Mayıs 1772 tarihli Rabia bint-i el-Hac Abdölbaki Efendi’nin mirasında yazılmıştır.

¹⁰⁰² Sim kuşak 1 çift 6 kuruş olarak, TŞS 1, s. 315/1’de kaydedilmiştir.

¹⁰⁰³ Sagir sim kuşak 1 çift 5 kuruşa, TŞS 1, s. 301/1’de 6 Nisan 1772’de Zahide bint-i Mehmed Ağa’nın takıları içerisinde.

¹⁰⁰⁴ Sim kuşak ma kolan 1 adet 18 kuruşa, TŞS 1, s. 301/1’de mevcuttur.

¹⁰⁰⁵ Sagir sim kuşak ma kolan, TŞS 2, s. 114/1’de 6 Aralık 1796 tarihli Ayşe bint-i Mehmed’in terekesinde 1 çift 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁰⁶ Sim yaldızlı kemer, TŞS 20, s. 73/1’de 16 Ocak 1816’da Emine bint-i Mehmed’in takıları arasında 1adet 5 kuruştur.

kolan¹⁰⁰⁸, kemayar sim kuşak, sim kubbeli kuşak, sim kuşak ve incülü kuşak¹⁰⁰⁹, sim kuşak ve altun yüzük, sim kuşak ve altun küpe, sim mahu(?)¹⁰¹⁰ incülü kuşak¹⁰¹¹, kemayar sim kuşak ve kemayar sim kuşak ma'a kolan¹⁰¹² şeklinde gümüş kuşaklar tespit edilmiştir.

Bulgulara göre tek başına gümüş kemer tanımlı bir takı çıkmamıştır. Tokat Müzesi'nde yer alan gümüş kemerlerin günümüze kadar gelmiş olması, bu bel aksesuarlarının hanımlar tarafından kullanıldığını bizlere göstermektedir. Bu yüzden Tokat'ta gümüş kemerlerin sim kuşak olarak adlandırıldığı çalışma tarafından ileri sürülmüştür.

2.2.2.3. *Telkâri Kuşak*

Telkâri kuşak, kemeri ve tokası madenden yapılan kemerlerdendir. Telkâri, ince altın ve gümüş tellerin kıvrılarak, sarılarak ya da örülerek çeşitli desenler oluşturacak şekilde hazırlanmış ana iskeletin içerisine tutturulması işlemidir. Uygulaması sabır isteyen ve zor olan bir kuyumculuk tekniğidir. Tellerin uyumlu bir kompozisyon içinde sarılıp kıvrılması ve toz kaynakla birleştirilmesi ustalık gerektirmektedir. Tarihte ilk olarak M.Ö. 3 binde Mezapotamya topraklarında bu teknik görülmeye başlanmıştır. Zaman içerisinde Orta doğu ve Avrupa coğrafyası takı kültürlerini de etkilemiştir. Bu tekniğin kullanımı halen devam etmektedir. Trabzon, Beypazarı ve Edirne hasır işlerinde telkâri örme tekniği kullanılmaktadır.¹⁰¹³

Telkâri kuşak ma'a kolan¹⁰¹⁴, sim telkâri kuşak, sim telkâri kuşak ma'a kolan (çift)¹⁰¹⁵, sim telkâri kuşak ma'a kolan (dirhem)¹⁰¹⁶, sagir ve kebir telkâri kuşak Tokatlı

¹⁰⁰⁷ Sim yaldızlı kuşak 1 adet 30 kuruşa, TŞS 20, s. 77/2'de 14 Ocak 1816 tarihli Şerife bint-i Ali'nin mirasındadır.

¹⁰⁰⁸ Yaldızlı sim kuşak ma kolan 1 çift 28 kuruşa, TŞS 28, s. 9/2'de 27 Şubat 1823 tarihli Anna bint-i Markar'ın metrukâtındadır.

¹⁰⁰⁹ Sim kuşak 1 çift ve incülü kuşak 1 çift 40 kuruş olarak, TŞS 1, s. 248/2'de Ayşe bint-i Salih'in mirasındadır.

¹⁰¹⁰ Çalışılan sözlüklerde takı ile ilgili materyal veya teknik açıdan "mahu" tanımı bulunamamıştır. Fakat Gümüşhacıköyde 1809 tarihinde üretilen "sim-i mahlut" olarak belirtilen gümüş içerikli altın-kurşun alaşımından bahsedilmektedir. Bu ürünün olma ihtimali düşünülebilir. "Sim-i mahlut", T.C Gümüşhacıköy Kaymakamlığı, Google, Ekim 10, 2023, <http://www.gumushacikoy.gov.tr/>.

¹⁰¹¹ Sim mahu incülü kuşak 1 çift 60 kuruşa TŞS 1, s. 283/2'de 10-20 Ağustos 1772 tarihinde Şerife bint-i el-Hac Mustafa'nın mirası içerisinde mevcuttur.

¹⁰¹² Kemayar sim kuşak ma'a kolan 1 çift 12 kuruş olarak, TŞS 1, s. 253/1'de 18-27 Ekim 1772 tarihli Elmas bint-i Avadek'e ait belgede mevcuttur.

¹⁰¹³ Rezzan Bora, "19 Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Takılar." 10.

¹⁰¹⁴ Telkâri kuşak ma kolan 1 çift 100 kuruş değeriyle TŞS 34, s. 10/1'de 24 Şubat 1829 tarihli Fatma bint-i Ahmed'in takıları içerisinde.

¹⁰¹⁵ Sim telkâri kuşak ma'a kolan 1 çift 11 kuruş yazılmıştır. Yine aynı terekede sim telkâri kuşak 1 çift 13 kuruş olarak, TŞS 1, s. 273/1'de 7 Eylül 1772 tarihli Zanike bint-i Ayzek'in belegesinde kayıtlıdır.

hanımların tercih ettiği bel aksesuarları içerisinde.

Tokat Müzesi'nde yer alan telkâri kuşağın (bkz. Fotoğraf 33) kemer tokası bölümünde savatlama ve güherse teknikleri uygulamıştır. Kemer tokasının dış bölümünü oluşturan gümüş damlacıklar tek tek takının üzerine uygulanarak kompozisyon sağlanmıştır. Bu telkâri kuşağın bir benzeri Göksenin İleri Kol koleksiyonunda da mevcuttur.¹⁰¹⁷

Fotoğraf 33. Tokat Müzesinde Yer Alan Sim Telkâri Kuşak



2.2.2.4. Önlük Kuşak

Önlük kuşağa, konu ile ilgili diğer kaynaklarda rastlanmamıştır. İncelenen miras kayıtları “önlük” olarak nitelendirdiğine göre, bele bağlandıktan sonra önlük gibi bedeni saran enli veya hacmi büyük bir kuşak olduğu düşünülebilir. Tokat Müzesi'nde yapılan çalışmada ise bu tanıma benzeyen bir kemerin var olduğu görülmüştür.

Fotoğraf 34. Tokat Müzesi'nde Yer Alan Önlük Kuşak Görseli



Tokat Müzesi'nde bulunan önlük kuşak olduğu varsayılan takı, kemer ve tokası maden olan örneklerdendir. Bu ürünün bir benzeri Erkan Kırıtunç koleksiyonunda telkâri,

¹⁰¹⁶ Sim telkâri kuşak ma'a kolan 64 dirhem 22 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 281/2'de 10 Ağustos 1772 tarihli Turfente bint-i Kırkor'un mirasında mevcuttur.

¹⁰¹⁷ İlknur Bektaş Demirbağ, “Türk Geleneksel Giyiminde Takı ve Aksesuar.” 118.

granülasyon ve aplike tekniği kullanılarak yapılmıştır.¹⁰¹⁸ Abdülaziz Bey'in "kolanlı köçek kemeri" diye tanımladığı kemer, önlük kuşağı çağrıştırmaktadır.¹⁰¹⁹

İncelenen kadın miraslarında önlük altın kuşak¹⁰²⁰, sagir önlük kuşak, sim önlük kuşak¹⁰²¹, sim önlük kuşak ma'a kolan¹⁰²², sim sagir ve kebir önlük kuşak, incülü önlük kuşak ma'a kolan¹⁰²³ çeşitlerine rastlanmıştır.

Terekelere göre Tokat'a özgü olarak "önlük kuşak" olarak adlandırılan ama geniş Osmanlı coğrafyasında farklı tanımlarla kabul gören bir kemer çeşidi olduğu düşünülmektedir.

2.2.3. Diğer Çeşitler

Miraslarda yer alan kuşak çeşitlerinin içinde daha az tercih edilen ürünlerde yer almaktadır. Bunlar arasında tonbak veya yaldızlı, mücevherli ve kemayar kuşaklar sayılabilir.

Tonbak, bakır ve bakır alaşımından yapılmış eşyalara altın, gümüşün ve civa karışımı kullanılarak yapılan kaplama tekniğine verilen isimdir. Ucuz metallerden yapılan eşyaların kaplama yapılarak altın görünümü kazandırılması etkili bir yöntem olmuştur. Yaldızlama tekniği olarak da bilinmektedir.¹⁰²⁴ Tonbak (yaldızlı) tekniklerinin kullanıldığı kuşaklar daha düşük fiyatlı takılar içerisinde. Mücevher kemerler ve kemer tokaları, altın, gümüş üzerine zümrüt, yakut ve elmaslarla süslenmiştir. Kıymetli kumaşların üzerine mücevherlerle bir kompozisyon uygulanan kemerler de mevcuttur. Üst sınıf takılar arasındadır.¹⁰²⁵ Kemayar tabiri, altın ve gümüş için kullanılan ayarı doğru olmayan, ayarı bozuk olan anlamına gelmektedir.¹⁰²⁶ Kemayar kuşak çeşitleri de parası daha az olan ürünlerden olup kadın miras kayıtlarında mevcuttur.

¹⁰¹⁸ İlknur Bektaş Demirbağ, "Türk Geleneksel Giyiminde Takı ve Aksesuar." 109.

¹⁰¹⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 227.

¹⁰²⁰ Önlük altın kuşak 19 miskal 76 kuruş olarak, TŞS1, s. 283/2'de Şerife bint-i el- Hac Mustafa'nın ziynet eşyaları içerisinde.

¹⁰²¹ Sim önlük kuşak 1 çift 7 kuruş, TŞS 1, s. 370/3'de 28 Ocak 1772 tarihli belgede Derhi bint-i Serkez'in mirasındadır.

¹⁰²² Sim önlük kuşak ma kolan 1 adet 15 kuruştur. TŞS 1, s. 234/3'de Elmas bint-i Arvetin takıları içerisinde.

¹⁰²³ İncülü önlük kuşak ma kolan, TŞS 1, s. 273/1'de Zanike bint-i Ayzek'in terekesinde 1 adet 35 kuruş çıkmıştır.

¹⁰²⁴ Rezzan Bora, "19 Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Takılar." 18.

¹⁰²⁵ Arda Hakkı Tezci, "Mücevherde Osmanlı ve Günümüz." 42.

¹⁰²⁶ Develioğlu, "kemayar", *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 582.

Tonbak kuşak ma'a kolan¹⁰²⁷, sagir yaldızlı kuşak ma'a kolan, bal..(...) üzerine mücevher kuşak ve kolan, sagir mücevher altun kuşak¹⁰²⁸, nühas üzerine mahu(?) kuşak¹⁰²⁹, kemayar kuşak, kemayar kuşak ma'a kolan¹⁰³⁰ araştırmada çıkan ürünlerdendir. Bu bulgulardan, Osmanlı'da bölgeler arasında bel takıları kullanımında tercih edilen hasır, telkâri ve savat çeşitlerinin¹⁰³¹ Tokatlı hanımlar tarafından ayırt edilmeden kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 43'de takı veri tablosu bulgularına bağlı kalarak kemer ve kuşakların isim, çeşit, adet (çift, bervecch, dirhem, miskal) ve fiyat açısından ayrı başlıklar altında bir arada verilmiştir.

Tablo 43. Kadın Bel Takıları Değerlendirilmesi

Ürün	Adet	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech-i tahmin	Toplam Miktar (kuruş)	Birim Fiyat (kuruş)
Sim telkâri kuşak ve kolan		2				36	11 ve 25 kuruş
Sim kuşak ve kolan		19				308	2,5-70 kuruş arasında
Önlük altın kuşak				19		76	4
Altın kemer	1					150	150
Sim kuşak ve kolan ve altun yüzük	1	1				10	

Kaynaklarda yazılı olan bel takıları görüldüğü gibi belli bir isim, adet ve ölçü düzeninde çıkmamıştır. Bu yüzden ürünler arasında umulan düzeyde ayırıştırma yapılamamıştır.

2.3. BİLEĞE TAKILAN ÜRÜNLER

Anadolu kadınları tarafından antik çağlardan itibaren kullanılan bilek takıları süs

¹⁰²⁷ Tonbak kuşak ma'a kolan 1 adet 8 kuruş yazılmıştır. TŞS 2, s. 156/1'de 11 Haziran 1797 tarihli Emine bint-i Mustafa metrûkatındadır.

¹⁰²⁸ Sagir mücevher altun kuşak 1 adet 50 kuruşa, aynı terekede yine (bal....) üzerine mücevher kuşak ve kolan 1 adet 70 kuruşa çıkmıştır. TŞS 1, s. 315/1'de 26 Mayıs 1772 tarihli belgede Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin mirasındadır.

¹⁰²⁹ Nühas üzerine mahu kuşak 1 çift 1 kuruşa, TŞS 1, s. 283/2'de Şerife bint-i el- Hac Mustafa'nın ziynet eşyaları içerisinde.

¹⁰³⁰ Kemayar kuşak ma'a kolan 1 çift olarak fiyatı toplu yazılan ürünlerdendir. TŞS 1, s. 256/1'de Gülsüm bint-i el-Hac Mustafa'nın takılarındandır.

¹⁰³¹ Yusuf Parlak, "Erzurum'da Osmanlı Dönemi Kuyumculuk." 136.

ögelerinin ilk sıralarında yer almıştır.¹⁰³² Genellikle altın, gümüş vb. kıymetli metallerden yapılan ve bileğe süs için takılan halkaya bilezik adı verilmiştir.¹⁰³³ Geniş bileziklere kolbağı ve kolçak da denilmiştir.¹⁰³⁴ Alkoç’a göre bilezik, tek bütün halka olarak yapılan parçalardır. Enli veya ince olabilir. Kolluk, bilezikle eş anlamlı olabilir.¹⁰³⁵

Tokat’ta ince işçilikli kaliteli malzemeye yapılan takılar olduğu gibi işçiliği az maliyeti düşük malzemeye yapılan ürünlerde mevcuttur. Takılar kişilerin sosyo-ekonomik durumuna göre arz-talep dengesi üzerine üretilmişlerdir.¹⁰³⁶

Bileğe takılanlarda temel iki ürün; bilezik ve kolbağı ayrı ayrı alt başlık olarak incelenmiştir.

2.3.1. Bilezik

Kuşoğlu, bileziklerin değerli madenlerden başka nesnelerden de yapıldığını belirtmiştir. Cam ve akik gibi taşarlada yapılan bilezikler mevcuttur. Sütun, top, zincir bilezik gibi çeşitleri vardır. Tellerin bükülmesi ile yapılan bilezikler burma, akıtmalı olanlara akarsu ya da akıtma, dilimli bileziklere dilmiş, savatlılara kabara, bir tel durumunda olanlara şeve, boncuk dizilerine tor yahut yandım adları verilmiştir.¹⁰³⁷ Bileziğin hacmi, biçimi işlemleri ayrı ayrıdır. Değerli taşlardan süslemeli olanları da mevcuttur.¹⁰³⁸

Masallarda bilezik evlilik şartı, güzelliğin varlığın sembolü, tılsımlı bağ olarak anlatılmıştır.¹⁰³⁹ Ahmet Paşa, sevgilisinin gümüş gibi parlak koluna altın bilezik takıldığını söylerken bu hali “su üzerine ateşten daire çekmek” gibi ifade etmektedir.¹⁰⁴⁰ Bir Tokat türküsünde “Parmağında hatem yüzük, kolunda altın bilezik, sevilmeyen kıza yazık, niye doğdun sarı yıldız?” denilerek genç bir kızın taktığı takılar sayılmıştır. Dörtlükte, varlıklı olmanın gönlün düştüğü aşk acısına şifa olmadığı anlatılmaktadır.¹⁰⁴¹ Tokat yöresine ait

¹⁰³² Yasemin Sağışmak, “Türk Kültüründe Takı Kullanımı.”, 43.

¹⁰³³ “Bilezik”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Ekim 16, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹⁰³⁴ Kuşoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 38.

¹⁰³⁵ Şule Sema Alkoç, “Tokat Bileziğinin Kökeni Üzerine Bir İnceleme,” içinde *Tokat Sempozyumu V*, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: FC Reklam, 2023), 307: 297-323.

¹⁰³⁶ Neslihan Korkmaz, “Tokat Müzesindeki Osmanlı Dönemi Kadın Takıları,” içinde *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu I*, ed. Ali Açık vd (Ankara: Salmat Basım Yayıncılık, 2015), 78: 77-102.

¹⁰³⁷ Kuşoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 38.

¹⁰³⁸ Şeyma Tokat, “Dîvânı Lugâti’t-Türk’ten Geçen Giyim Kuşam Kültürü.” 73.

¹⁰³⁹ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim- Kuşam.” 29-30.

¹⁰⁴⁰ Dikmen, Melek ve Kamile Çetin, “Klasik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları.” *Bilig*, S.61, (Bahar 2012), 86: 71-98.

¹⁰⁴¹ Emine Uzunöz, “Tokat Türküleri.” 226.

Hoş Bilezik adlı halk oyunu, miras kayıtları ve somut olmayan kültür hazineleri arasında çok güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir.¹⁰⁴²

Altun kolbağı bilezik (miskal)¹⁰⁴³, altun kolbağı bilezik (çift)¹⁰⁴⁴, altun bilezik (miskal)¹⁰⁴⁵, altun bilezik¹⁰⁴⁶, bilezik tabir olunur altun kolbağı (miskal), altun kolbağı tabir olunur bilezik, altun kolbağı tabir olunur bilezik (miskal), altın kolbağı tabir olunur burma ve bilezik (miskal) olarak Tokat kadın miras kayıtlarında mevcuttur.

Araştırmada “kolbağı”, “bilezik”, “kolbağı tabir olunur” tanımları birbirinin içine geçmiş olan bulgulardır. Karışık bir sınıflama olduğu görülmektedir. Bilezik olarak adlandırılanlar bu gruba dâhil edilmiştir. Çalışmada bileziğin altın, gümüş ve benzeri materyellerden yapılan, ince veya enli, üzerinde değerli taşlarla süslenebilen tek parça halka şeklinde üretilen bir bilek takısı olduğu sonucuna varılmıştır. Kadim Anadolu kültüründe Perslerde başlayan ve Helenistik dönemde de devam eden bileziklerin her iki bilekte çiftli takma geleneğinin Tokat’ta hâlâ devam ettiği görülmektedir.¹⁰⁴⁷

2.3.2. Kolbağı

Kolbağı kadın bileziği olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁴⁸ Özbağı, geniş bilezikleri kolbağı ve kolçak olarak tanımlamıştır.¹⁰⁴⁹ Geniş bileziklerin bir tarafı açık olup mil ile bazılarının ise kancalarla kapatıldıklarını belirtmiştir.¹⁰⁵⁰ Alkoç ise Tokat’ta kolbağının ince veya enli, iki uçta kilitli bir parça ile birbirine bağlanan, tek parça bilek süs eşyası olduğunu söylemektedir.¹⁰⁵¹ Bir türküde “Yayık yaydım kolum şişti, kolumdan kolbağım düştü” diyen gelin hanım yaptığı işlerden dolayı kolbağını kaybetmesinin üzüntüsünü

¹⁰⁴² Somut Olmayan Kültürel Miras Tokat, , (Tokat: Tokat Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları 2017) 73.

¹⁰⁴³ Altun kolbağı bilezik (miskal), TŞS9, s. 90/1’de Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi’nin mirasında 33 miskal 150 kuruşa kaydedilmiştir.

¹⁰⁴⁴ Altun kolbağı bilezik (çift), TŞS 1, s. 233/3’de Şehzade bint-i Parsam’ın takıları içerisinde 1 çift 100 kuruştur.

¹⁰⁴⁵ Altun bilezik (miskal), TŞS 1, s. 302/1’ de Zeyneb bint-i eş-Şeyh İshak Efendi’nin terekesinde 26 miskal 90 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁰⁴⁶ Altun bilezik (adet), TŞS 2, s. 156/1’de Emine bint-i Mustafa’nın takıları arasında 1 adet 100 kuruşa kaydedilmiştir.

¹⁰⁴⁷ “Antik Çağda Anadolu Takıları”, Google, Ekim 23, 2023, <https://www.azza13.com/01-antik-cagda-anadolu-takilari>.

¹⁰⁴⁸ “Kolbağı”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Ekim 21, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹⁰⁴⁹ Tevhide Özbağı, “Geleneksel Türk Takıları,” turkceindirilisi.com., Google, Ekim 20, 2023, <https://www.turkceindirilisi.com/turk-tarihi/geleneksel-turk-takilari-2-prof-dr-tevhide-ozbagi-h72017.html>.

¹⁰⁵⁰ Tevhide Özbağı, “Ankara İl Merkezinde Yaşayan Kadınlarda Bulunan Geleneksel Gümüş Takılar Üzerinde Bir Araştırma,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Gazi Üniversitesi, 1989), 111.

¹⁰⁵¹ Alkoç, “Tokat Bileziğinin Kökeni,” 308.

çekmektedir.¹⁰⁵²

Kırmisi tabir olunur altun kolbağı (çift-miskal)¹⁰⁵³, kırmisi tabir olunur altun kolbağı, akarsu tabir olunur altun kolbağı (miskal)¹⁰⁵⁴, altun mengül (miskal), altun mengül (çift-adet), altun mengül (çift-miskal)¹⁰⁵⁵, burma tabir olunur altun kolbağı (çift)¹⁰⁵⁶, mengül tabir olunur altun kolbağı (miskal)¹⁰⁵⁷, peksimet tabir olunur altun kolbağı (miskal)¹⁰⁵⁸, menteşe tabir olunur altun kolbağı (çift)¹⁰⁵⁹, reşme tabir olunur altun kolbağı (miskal)¹⁰⁶⁰, arpacık tabir olunur altun kolbağı (çift)¹⁰⁶¹, altun burma (miskal), altun burma (bervech), altun burma (miskal)¹⁰⁶², kemayar burma tabir olunur kolbağı (çift), kolbağı altun fındık inci (çift), altun kolbağı (çift)¹⁰⁶³, altun kolbağı (miskal), kemayar altun kolbağı¹⁰⁶⁴, altun kolbağı tabir olunur mengül (miskal), altun kolbağı tabir olunur cübbe (miskal)¹⁰⁶⁵, altun kolbağı tabir olunur arpacık (miskal), altun kolbağı tabir olunur arpacık, altun kolbağı tabir olunur çatal (çift), altun kolbağı tabir olunur çatal (miskal)¹⁰⁶⁶, altun kolbağı tabir olunur burma (miskal), altun kolbağı tabir olunur burma, altun kolbağı tabir

¹⁰⁵² Yener, “Türkülerimizde Giyim Kuşam ve Süslenme Temaları,” 337.

¹⁰⁵³ Kırmisi tabir olunur altun kolbağı (çift-miskal), TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i- el-Hac Abdülbaki Efendi’nin metrûkatı içerisinde 38 miskal 152 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁵⁴ Akarsu tabir olunur altun kolbağı (miskal), TŞS 1, s. 283/2’de Şerife bint-i el- Hac Mustafa’nın mirasında 10,5 miskal 42 kuruştur.

¹⁰⁵⁵ Altun mengül (çift-dirhem-miskal), TŞS 28, s. 42/1’de Hadice bint-i- Mehmed’in takıları içerisinde 23 miskal 230 kuruş yazılmıştır.

¹⁰⁵⁶ Burma tabir olunur altun kolbağı (çift), TŞS 28, s. 50/2’de Hamide bint-i Emine’nin terekesinde 1 çift 260 kuruşa mevcuttur.

¹⁰⁵⁷ Mengül tabir olunur altun kolbağı (miskal), TŞS 9, s. 42/1’de Hanife bint-i- el-Hac Ali Ağa’nın ziynetleri arasında 27 miskal 110 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁵⁸ Peksimet tabir olunur altun kolbağı, TŞS 1, s. 276/1’de Lüsyen bint-i Ovannes’in terekesinde 93 miskal 96 kuruşa yazılmıştır. Bu bileziğin fiyat hesaplanmasında bir yanlışlık olduğu düşünülmektedir. Arşiv kaydında 93 miskalin yanında 1 miskal=4,5 kuruş olarka kaydedilmiştir Bu duruma göre 93 miskal x 4,5 kuruş= 418,5 kuruş olarak yazılması gerekirken 96 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁵⁹ Menteşe tabir olunur altun kolbağı (çift), TŞS 9, s. 127/4’de Rukiye bint-i Osman’ın ziynet eşyaları içerisinde 1 çift 400 kuruş yazılmıştır.

¹⁰⁶⁰ Reşme tabir olunur altun kolbağı (miskal), TŞS 1, s. 276/1’de Lüsyen bint-i Ovannes’in ‘in takıları arasında 18 miskal 81 kuruştur. Bu hesap 18 miskal x 4,5 kuruş= 81 kuruş olarak doğru hesaplanmıştır.

¹⁰⁶¹ Arpacık tabir olunur altun kolbağı (çift), TŞS 1, s. 271/2 ‘de Annamane bint-i- Karabed ‘in terekesinde 1 çift 45 kuruştur.

¹⁰⁶² Altun burma (miskal), TŞS 28, s. 39/1’deAyşe bint-i Mustafa’nın metrûkatında 40 miskal 640 kuruş kaydedilmiştir.

¹⁰⁶³ Altun kolbağı (çift), TŞS 20, s. 173/1’de Zeyneb bint-i Ahmed’in ziynetleri içerisinde 1 çift 230 kuruşa yazılmıştır.

¹⁰⁶⁴ Kemayar altun kolbağı, TŞS 34, s. 102/1’deRafia bint-i Ahmed’in mirasında 1 adet 150 kuruştur.

¹⁰⁶⁵ Altun kolbağı tabir olunur cübbe (miskal), TŞS 1, s. 281/2’de 34,5 miskal 155 kuruş olarak Turfente bint-i Kırkor ‘un terekesinde görülmüştür.

¹⁰⁶⁶ Altun kolbağı tabir olunur çatal (miskal), TŞS 1, s. 186/1’de Medine bint-i Mehmed’in takıları arasında 12 miskal 52 kuruştur.

olunur çatal ve gerdanlık ¹⁰⁶⁷, altun kolbağı reşme (miskal), altun kolbağı çatal (çift), altun kolbağı çatal (miskal), altun kolbağı arpacık (miskal), altun burma kolbağı (miskal), altun burma kolbağı (çift), kemayar kolbağı, bayağı kolbağı ¹⁰⁶⁸, sim kolbağı (çift) ¹⁰⁶⁹, kemayar sim kolbağı (çift) ve incülü kolbağı (çift) ¹⁰⁷⁰ olarak terekelerde mevcuttur.

Araştırmaya göre kolbağı, isminde “kol” geçse de bileğe takılan ürünlerden olmuştur. Kolda takılan takılardan değildir. Kayıtlarda “tabir olunur kolbağı”, “kolbağı”, “kolbağı tabir olunur” tanımları yer almaktadır. Kanaatimize göre bunların hepsine “kolbağı” denilebilir. Farklı olan tarafları kolbağlarının kırmisi, akarsu, mengül, burma, arpacık, incülü, reşme, çatal, cübbe, sim, peksimet ve menteşe çeşitlerinde olmalarıdır. ¹⁰⁷¹ Ayrıca kayıtlarda miktar ve ağırlık ölçekleri olan adet, çift, miskal ve bervech-i tahmin ölçüleriyle yazılmışlardır.

Tablo 44’de tereke kayıtlarında mevcut olan kolbağı çeşitlerinin çeşit-adet-çift-miskal ve fiyat açısından bir değerlendirmesi verilmiştir.

Tablo 44.Kolbağı Çeşitlerinin Değerlendirilmesi

Ürün	Adet	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech-i tahmin	Toplam Miktar (kuruş)	Miskal Birim Fiyat (kuruş)
Akarsu tabir olunur altun kolbağı ¹⁰⁷²	1			10,5		42	4
Altun mengül ¹⁰⁷³		1		37		790	21
Altun bilezik ¹⁰⁷⁴	1					100	
Menteşe tabir olunur altun kolbağı ¹⁰⁷⁵		1				400	
Reşme tabir olunur altun kolbağı ¹⁰⁷⁶	1			18		81	4,5
Altun Burma ¹⁰⁷⁷				25		367	14,68

¹⁰⁶⁷ Altun kolbağı tabir olunur çatal ve gerdanlık, TŞS 1, s. 166/1’de Ayşe bint-i İsmail’in metrukâtında 1’er adet 90 kuruşa yazılmıştır.

¹⁰⁶⁸ Bayağı kolbağı, TŞS 34, s. 149/1’de Arife bint-i es-Seyyid Mahmud’un takıları arasında 1 adet 30 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁶⁹ Sim kolbağı (çift), TŞS 34, s. 74/1’de Kezban bint-i Ömer ‘in mirasında 1 çift 12 kuruş yazılmıştır.

¹⁰⁷⁰ Incülü kolbağı (çift), TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin ziynet eşyaları arasında 1 çift 16 kuruşa görülmüştür.

¹⁰⁷¹ Bu bilezik çeşitlerini daha ayrıntılı incelemek için bkz. Alkoç, “Tokat Bileziğinin Kökeni Üzerine Bir İnceleme.”. 37-47.

¹⁰⁷² TŞS 1, s. 283/2.

¹⁰⁷³ TŞS 34, s. 173/1.

¹⁰⁷⁴ TŞS 2, s. 156/1.

¹⁰⁷⁵ TŞS 9, s. 127/4.

¹⁰⁷⁶ TŞS 1, s. 276/1.

¹⁰⁷⁷ TŞS 20, s. 142/1.

Kemayar burma tabir olunur kolbağı ¹⁰⁷⁸		1				15	
Altun kolbağı tabir olunur çatal ¹⁰⁷⁹	1			12		52	4,3
Altun kolbağı tabir olunur arpacık ¹⁰⁸⁰	1					40	
Altun kolbağı reşme ¹⁰⁸¹	1			36		160	4,4
İncülü kolbağı ¹⁰⁸²		1		16		16	
Sim kolbağı ¹⁰⁸³	1					12	
Altun kolbağı tabir olunur cübbe ¹⁰⁸⁴				34,5		155	4,49

1 numaralı Tokat Şer‘iyye Sicili’nin tutulduğu 1772-1773 yılları arasında 1 miskal altının 4 ila 4,5 kuruş bandında olduğu görülmektedir. 1 miskal altının 20 numaralı defterin tutulduğu 1815-1816 yıllarında 14,50 kuruşa, 34 numaralı defterin yazıldığı 1829-1830 yıllarında ise 21 kuruşa yükseldiği görülmektedir. Çalışma dönemi içerisinde altının beş kattan fazla arttığı görülmüştür.

Kolbağlarının çok çeşitli olduğu görülmektedir. Mengül kolbağının bugünkü Tokat bileziği olduğu bilinmektedir.¹⁰⁸⁵ Kuyumcular tarafından cübbe, hasır örgü; akarsu, tellerin dalgalı bükülmesi; burma, burulan tellerin dövülmesi; peksimet, büyük plakaların değerli taşlarla birleştirilmesi; reşme, top, pul veya altınların yan yana sıralanması; çatal, üç adet kalın telin birleştirilmesi; arpacık, altının şehriye biçiminde dökülmesi; menteşe, kapı veya pencere menteşelerine benzeyen ufak menteşelerin içiçe geçmesiyle yapılmıştır.

Fotoğraf 35. Tokat Müzesi’nde Bulunan Kolbağı Görselleri



¹⁰⁷⁸ TŞS 9, s. 132/2.

¹⁰⁷⁹ TŞS 1, s. 186/1.

¹⁰⁸⁰ TŞS 1, s. 366/1.

¹⁰⁸¹ TŞS 1, s. 281/2.

¹⁰⁸² TŞS 1, s. 315/1.

¹⁰⁸³ TŞS 34, s. 74/1.

¹⁰⁸⁴ TŞS 1, s. 281/2.

¹⁰⁸⁵ Alkoç, “Tokat Bileziğinin Kökeni,” 318.

Alkoç, Tokat bileziğinin kökeni ile ilgili çalışmasında Tokat Müzesi'nde sergilenen kolbağlarının tanımlarına ve görsellerine uygun olarak isimlendirmelerini yapmıştır.¹⁰⁸⁶ Bu takılardan bazıları üstteki görselde (bkz. Fotoğraf 35) mevcuttur. Sol arkada duran mavi boncuk detaylı peksimet kolbağı, sol ön sırada ikinci takı akarsu kolbağı, sağ arkada olan takı menteşe kolbağı, sağ ön birinci sıradaki çatal kolbağı olarak tanımlanmıştır. Kolbağlarının değişik kalınlıkta, gümüş ve altın gibi değişik madenlerden ve iki ucunu birbirine bağlayan ortada değişik formlarda bir kilit olduğu görülmektedir. Üstte bahsi geçen takıların yapımı Tokat'ta zaman içinde kaybolmuştur.

Fotoğraf 36. Tokat Mengül Kolbağı- Tokat Bileziği¹⁰⁸⁷



Üretimi kesintisiz devam eden takı, mengül kolbağıdır. İsmi değişerek de olsa varlığını sürdürmüştür. Karlıklılı'nın “mengil kolluk” olarak tanımladığı bugünkü Tokat bileziği miras kayıtlarında “kolbağı” olarak nitelendirilmiştir. Araştırmaya göre “mengül kolbağı” ifadesi daha doğrudur.

2.4. BOYUNA TAKILAN ÜRÜNLER

Lady Montequ, saraydan asil bir hanımın boyun takılarını aşağıda şöyle anlatmıştır:¹⁰⁸⁸

“Gerdanında iki üç dizi mücevher dizlerine kadar iniyordu. Biri iri inciler arasına konulan, Hint yumurtası büyüklüğünde zümrüt, ikincisi her biri ufak para büyüklüğünde gayet koyu yeşil üç veya altı altın kalınlığında zümrütlerden meydana geliyordu. Üçüncü sıra ise yuvarlak zümrütlerden meydana gelmişti.”

D'ohsoon, İstanbul'da hanımların boyun takılarından şöyle bahsetmektedir: yazılıdır.”¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁶ Alkoç, “Tokat Bileziğinin Kökeni,” 319-323

¹⁰⁸⁷ Karlıklılı, *Yaşayan Anadolu Takıları*, 72.

¹⁰⁸⁸ Lady Montequ, *Türkiye Mektupları*, 112.

¹⁰⁸⁹ D'ohsson, 18. *Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, 97-98.

“Orta derecede hali vakti yerinde olan kadınlar boyunlarına göbeklerine kadar inen altın zincir asarlar. Bu zincirlere küçük altın zincir asarlar. Bunların sayısı altmış ve seksen arasında olur. Bu madolyanlardan bazısının üstünde ayetler yazılır.¹⁰⁹⁰ Armut biçiminde madolyonlar da mevcuttur. Armudi olarak anılırlar. Onlarda da maşallah yazılıdır.”

Van Lennep ise Tokat'ta genç ve evli olan hanımların özel günlerde mücevher takmalarının bir gelenek olduğunu ifade etmiştir. Katılmış olduğu düğünde gelinin üzerinde görmüş olduğu, başından ayağına kadar uzanan altınların kesilmeyen ışıltısını, dalgalı bir akarsuya benzetmiştir. Lennep'nin aktarımına göre gelinin, en büyükleri merkezde olmak üzere boynundan belinin altına kadar gelen altın sikke dizileri vardır. Bazen de inci dizisinin ortasına çiçek biçimli elmas mücevherler yerleştirilmiştir. Kadınlar geleneksel kolye modellerine rağbet etmektedirler. Bunların yanısıra hanımların kuşağa ve kuşaktan aşağısına kadar inen uzun inci dizileri ve başka pahalı süslemelerin de olduğu kolyeler takmaktadırlar.¹⁰⁹¹

Çalışmada boyun takıları; gerdanlık, bukağı, hamail, zincir ve diğer çeşit boyun takıları alt başlıklar olarak incelenmiştir.

2.4.1. Gerdanlık

Değerli taş, maden, boncuk ya da altın paralardan yapılmış boyuna takılan takıdır.¹⁰⁹² Gerdanlık fazla sarmaz. Boynun omuzla birleştiği yerde kullanılır. Çok ögeli olan boyun takısıdır.¹⁰⁹³ Göleş ise gerdanlığı göğüse bazen bele kadar sarkan takı olarak tanımlamıştır. Gerdanlıklara, taşlarla bezeli sallantılar asılabilir. Çeşitli uzunluktaki inci dizileri ile altın ve gümüş para asılı veya zincirlerle süslü olanları mevcuttur.¹⁰⁹⁴ Göğüs dekoltesi üzerine sarkıtılan dişiliği vurgulayan takılardandır.¹⁰⁹⁵

Nar Çiçeği adlı masalda kötü üvey ana, zehirli bir gerdanlık hazırlayarak babasından kızını zehirlemesini ister. Gerdanlık burada güzelliği ile karşıyı kandırabilecek bir nesne olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁹⁶

Abdülaziz Bey, düğün gecesini güveyin, gelinin gönlünü almak için ona yüz görümlüğü sunmasını şöyle anlatır: “Güveyi, evvelce hazırlamış olduğu büyükçe boy pırlanta bir iğne veya ağır bir gerdanlık ya da büyük boy kıymetli bir yüzük veya başa

¹⁰⁹⁰ Bkz. Fotoğraf 5, “Kışlık Giysileriyle Müslüman Hanım”, resim 94.

¹⁰⁹¹ Van Lennep, *Travels in Asia Minor*, 238-239.

¹⁰⁹² “Gerdanlık”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Ekim 25, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹⁰⁹³ İlknur Bektaş Demirbağ, “Türk Geleneksel Giyiminde.” 66.

¹⁰⁹⁴ Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı.” 182.

¹⁰⁹⁵ Yusuf Parlak, “Erzurumda Osmanlı Dönemi Kuyumculuk.” 131.

¹⁰⁹⁶ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim Kuşam.” 31.

takılan pırlantadan akıtma su gibi bir hediyeyle mahcubiyetle kızın dizinin yanına bırakır. Geline yüz görümlüğü adı verilen hediyedir.”¹⁰⁹⁷

Gerdanlık, altun gerdanlık (miskal)¹⁰⁹⁸, altun gerdanlık¹⁰⁹⁹, altun kabareli gerdanlık ve Mısır altunu, elmas hurdalı altun gerdanlık¹¹⁰⁰, incilü gerdanlık¹¹⁰¹, altun gerdanlık ma’a altun rubiye ve Mısır ve İslambol¹¹⁰² terekelerde bulunan boyun takılarındanr.

Şair, “Gönlüm bir ince belliye tutuldu, boynunda sallanan bir boyunluk, güzellikte bir inciye andırıyor, denizin sahile çıkardığı” diyerek sevgilisinin incili gerdanlığına atıf yapmaktadır.¹¹⁰³

Tokat Müzesi’nde döneme ait kullanılan madenler ve yapılış teknikleri açısından birbirinden farklı gerdanlık modelleri mevcuttur.

Fotoğraf 37.Tokat Müzesi’nde Yer Alan Gerdanlık Görselleri



Yukarıdaki görselde (bkz. Fotoğraf 37) sol taraftaki resimde yer alan gümüş gerdanlığın yapımında savat tekniğinin uygulandığı, kenar uçlarına gümüş paraların zincire dizilerek takının daha çok zenginleştirildiği görülmektedir. Sağdaki görselin üst kısmında bulunan takının orta merkezinde bir fındık altını¹¹⁰⁴ mevcuttur. Bir ağaç dalının süslenmesi gibi süslenen altın gerdalıkta simetrik aralıklarla küçük pullar ve fındık altından daha

¹⁰⁹⁷ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 130.

¹⁰⁹⁸ Altun gerdanlık (miskal) TŞS 1, s. 277/2’de Elmas bint-i Kirkor’un takıları içerisinde 16 miskal 62 kuruştur.

¹⁰⁹⁹ Altun gerdanlık TŞS 1, s. 271/2’de Annamane bint-i Karabed’in mirasında 1 adet 50 kuruş olarak yazılmıştır.

¹¹⁰⁰ Elmas hurdalı altun gerdanlık TŞS 28, s. 150/2’de Munise bint-i el-Hac Mustafa’nın ziynetleri arasında 1 adet 200 kuruş kaydedilmiştir.

¹¹⁰¹ Incilü gerdanlık TŞS 9, s. 90/1’de Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi’nin terekesinde 1 adet 120 kuruştur.

¹¹⁰² Altun gerdanlık (1 adet) ma altun rubiye (10 adet) ve Mısır (1 adet) ve İslambol (1 adet), TŞS 20, s. 142/1’de Hadice bint-i Ömer’in takıları arasında 114,5 kuruş olarak yazılmıştır.

¹¹⁰³ Biruni, *Kıymetli Taşlar*, 138.

¹¹⁰⁴ Bkz. Fotoğraf 27.

küçük bir altın sikke çeşidi de aralarda kullanılmıştır. Sağ alttaki gerdanlık ise gümüşten telkârî tekniği ile yapılmıştır. Uçları sarkaçlı dört çiçek merkeze alınarak üç sıra zincir ile dizayn edilmiştir. Tellerin kıvrılması ile yapılan üçgen spirallerle üçüncü sıra zincir çevrelenmiştir.

2.4.2. Bukağı

Özbağı, boyunu tam olarak saran takılara “boyunluk”, “kıstı” veya “boğmak” adı verildiğini ifade etmektedir.¹¹⁰⁵ Sözlükte “bukağı”nın anlamı demir halkadır.¹¹⁰⁶ Bukağı, Rudolph’a göre, değişik Türkmen boylarında kullanılan kadın boyun takısıdır. Tek başına kullanıldığı gibi göğse doğru sarkan zincir askılarla veya göğsü süsleyen işlemeli gümüş pullarla da tasarlananları mevcuttur.¹¹⁰⁷ Tespitlerimize göre, bukağı Tokat’ta boynu saran takıya verilen isimdir.

Gerdan bukağı, altun bukağı (miskal)¹¹⁰⁸, altun bukağı, altun gerdan bukağı (miskal), kemayar bukağı¹¹⁰⁹ miras kayıtlarında tespit edilen takıların içerisinde çıkan çeşitlerdendir.

Minyatürler, giysiler için olduğu kadar takılar için de yol gösterici örnekler sunmaya devam etmektedir. Aşağıda döneme ait olan çalışmalarda hanımların kullanmış oldukları boynu tam saran bukağı modelleri görülmektedir.

¹¹⁰⁵ Özbağı, “Geleneksel Türk Takıları”, Türkçenin Dirilişi, 20 Ekim 2023, <https://www.turkcenindirilisi.com/turk-tarihi/geleneksel-turk-takilari-2-prof-dr-tevhide-ozbagi-h72017.html>.

¹¹⁰⁶ “Bukağı: Ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halka”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Ekim 24, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹¹⁰⁷ Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı.” 181.

¹¹⁰⁸ Altun bukağı (miskal) TŞS 20, s. 89/1’de Karyana bint-i Ohan’ın süs eşyaları içerisinde 15 miskal 180 kuruş kaydedilmiştir.

¹¹⁰⁹ Kemayar bukağı TŞS 28, s. 5/2’de Nazlı bint-i Bedros’un takılarından olarak 1 adet 60 kuruşa çıkmıştır.

Fotoğraf 38. Bukağı Görselleri ¹¹¹⁰



Üç bukağı görselinin ortak yanı hepsinde, boyunlarını çevreleyen takılarının ortasında merkez oluşturacak şekilde mücevherle süslenmiş madolyon, tek taş mücevher veya altın sikkenin kullanılmasıdır.

2.4.3. Hamail

Manevi bereket ve fiziksel korunma arayışı, 7.yüzyıldan günümüze dek Müslüman kültürlerde “muska” ve “tılsım” olarak görülmeye başlanmıştır.¹¹¹¹ Muska, bazı hastalık ve afetlerden ve nazardan koruduğuna ya da bunları giderdiğine inanarak üstte taşınan, suda erilerek içilen veya yakılıp tütsülen yazılı kâğıdı ifade eder. Ayet ve dualar, ilahi isimler, melek veya efsanevi kişi adları, tılsımlı sözler ve yıldız işaretlerinin çizilmesi ile hazırlanır. Muskalar üçgen, dörtgen, kalp ve silindir biçiminde katlanarak en az üç kat olmak üzere muşambaya sarılıp dikildikten sonra boyuna veya koltuk altına asılır belden yukarı ve ön tarafta elbisenin görünmeyen bir yerinde taşınır. Deri veya metal kutu içerisinde omuzdan bele doğru çapraz veya normal biçimde görünür şekilde asılana hamail adı verilir.¹¹¹² Metal hamailin üst kısmına sürgülü kapak yapılarak ayetlerin yerleştirilmesi ve muhafaza edilmesi sağlanmıştır. İçine konulan muskada, kâğıt parçası üzerine Kur’an ayetleri yazılmıştır. İçinde bir yazı olmadan uğur getirme amaçlı olarak da takı olarak kullanılmıştır. Telkâri ve savat teknikleri kullanılmıştır. Kadın hamailleri madeni paralar ve sarkaçlarla zenginleştirilmiştir. Nazara karşı koruyucu renk olan mavi, bereketi ifade

¹¹¹⁰ Soldaki resim: Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “İstanbul Hanım”, resim 118; Ortadaki resim Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “Osmanlı Hanımları”, resim 108; Sağdaki resim: Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “Evinde Türk Kadını”, resim 24.

¹¹¹¹ Christiane Gruber, *Osmanlı- İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 231.

¹¹¹² İlyas Çelebi, “Muska”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.31, Ankara 2020, 267: 267-269.

eden yeşil, mutluluk ve sağlığı ifade eden kırmızı renkli taşlarla süslenmiştir.¹¹¹³

Baki bir beyitinde sümbülün kokusunu arttırmak için şirinlik muskası yazdırıp boynuna taktığından bahsetmektedir.¹¹¹⁴

Tılsım, eski Türk adet ve inançlarında mutluluk ve sağlık, hayvanların korunması gibi işlerde kişiye hayır getireceğine inanılan Uygur ve Göktürk Harfleri kullanılarak yazılan muskalara verilen isimdir. İbn-i Haldun bu konuda yıldızlardan yardım alarak yazılan muskalara tılsım dendiğini belirtmiştir.¹¹¹⁵ Muska, korunma amaçlı vücut üzerinde taşınan fakat tılsım genellikle sihirli yazı, işaret ve sembollerin kullanıldığı nesnelerdir.¹¹¹⁶

Özkarlı, tılsım için tabiatüstü işler yapılabileceğine inanılan güç, büyümlü şey; muskayı çare, önlem ve kuvvet taşıdığına inanılan sihirli şey, olarak tanımlamaktadır.¹¹¹⁷

Osman Hamdi Bey, “Lübnanlı Müslüman Kadını” betimlerken onun boynunda dörtlü muhteşem bir zincirin ucunda gümüşten, işlemeli, üçgen bir plakanın iki kenarı boyunca birbirine çarpan ve çın çın öten fındık altınlarının asıldığı, mutluluk getiren bir nazarlıktan bahsetmektedir.¹¹¹⁸

Van Lennep’in zikrettiği Tokat’ta hanımların kullanmış oldukları ziynet eşyaları içerisinde omuz ve göğüs boyunca çaprazdan bağlanan zincirli takı tanımı hamaili çağrıştırmaktadır.¹¹¹⁹ “Evleri yakın yârim, çık sallan bakim yârim, uzun boyun göz değer, hamail takın yârim” diyen türküde sevgilinin uzun boyuna nazar değmesin diye hamail takınması tavsiye edilmiştir.¹¹²⁰

Hamail¹¹²¹, sim hamail, sim zincirli hamail¹¹²², altun hamail ve (...) altun, sim tılsım¹¹²³, sim dökme ve tılsım kadın miras kayıtlarında yer alan takılar içerisinde yer almaktadır. Bu

¹¹¹³ Ayşe Çallı, “Anadolu Kültüründe Nazar ve Nazar Objeleri,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017), 85.

¹¹¹⁴ Dikmen ve Çetin, “Klasik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları,” 83.

¹¹¹⁵ Çelebi, “Muska”, DİA, 31, 268.

¹¹¹⁶ Gruber, *Osmanlı-İslam Sanatında*, 232.

¹¹¹⁷ Şirin Yılmaz Özkarlı, “Türk Kültüründe Tılsımlı Objeler,” Yayımlanmamış Doktora Tezi., (Hacettepe Üniversitesi, 2000)

¹¹¹⁸ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 38 “Lübnanlı Müslüman Kadın”; 380-381-382-383.

¹¹¹⁹ Van Lennep, *Travels in Asia Minor*, 238-239.

¹¹²⁰ Yener, “Türkülerimizde Giyim Kuşam,” 351.

¹¹²¹ Hamail, TŞS 28, s. 69/1’de Abide bint-i- Osman’ın takıları içerisinde 1 adet olarak toplu fiyatlandırılan ürünler içerisinde çıkmıştır.

¹¹²² Sim zincirli hamail, TŞS 34, s. 49/1’de Maryam bint-i- (okunamadı) terekisinde 1 adet 10 kuruştur.

¹¹²³ Sim tılsım, TŞS 1, s. 273/1’de Zaniye bint-i Ayzek’in ziynet eşyaları arasında 1 adet 1 kuruş olarak yazılmıştır.

hamaillerden bazılarının görselleri somut veriler olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Fotoğraf 39. Tokat Müzesi'nde Hamail Görselleri



Tokat Müzesi'nde yer alan Çallı'nın ifade ettiği savat tekniği ile yapılmış, renkli taşlarla işlenmiş gümüş hamailer mevcuttur. Çelebi'nin belirttiği üzere bu hamailer dörtgen, silindir ve üçgen şeklinde yapılmıştır. Zincirlerin küçük paralarla süslediği hamailer de vardır. Araştırmada çıkan hamail çeşitleri, müzedeki somut varlıklar ve diğer akademik çalışmalarla örtüşmektedir.

2.4.4. Zincir

Zincir, birbirine geçmiş bir sıra altın veya gümüşten yapılan halkadan oluşan takı manasına gelmektedir.¹¹²⁴ Uzun altın ve gümüş zincirlerin ucuna genellikle altın paralar takılmaktadır.¹¹²⁵ Boyundan göğse, bazende dize kadar uzanan takıdır. Araştırmaya göre zincir ve askı bugünkü kolye ve kordon benzerleridir.

Altun reşme (miskal)¹¹²⁶, elmas taşlı altun zehgir(?), yarım asku ma'a altun, altun asku¹¹²⁷, baş askusu ve arıza rubiyesi ve Mahmudiye, sim zincir (dirhem)¹¹²⁸, incü üzerine altun idare ve rubiye, altun kordon tokası (miskal), altun ma'a incü (bervech-i tahmin), tor¹¹²⁹ incü ve altun (bervech-i tahmin)¹¹³⁰ tor incü üzerinde altun armudiye, tor incü, tor incü etrafında kebir altun, altun gül ma'a incü miras kayıtlarında çıkan çeşitlerdendir.

Tor inci üzerine bulunan altun armudiye takısını Osman Hamdi Bey şöyle açıklamaktadır: "Süleyman Peygamber'in sihirli mührünün kazındığı bir takıdır. Bu takı

¹¹²⁴ "Zincir", Güncel Türkçe Sözlük, Google, 25 Ekim 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹¹²⁵ Dikmen ve Çetin, "Klasik Türk Şiirinde," 80.

¹¹²⁶ Altun reşme (miskal) TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin ziynetleri arasında 27 miskal 112 kuruştur.

¹¹²⁷ Altun asku TŞS 28, s. 79/1'de Fatma bint-i Mehmed'in terekesinde 1 adet 115 kuruş olarak yazılmıştır.

¹¹²⁸ Sim zincir (dirhem) TŞS 28, s. 159/1'de Elmas bint-iBaros'un mirasında 8 dirhem 8 kuruş olarak yazılmıştır.

¹¹²⁹ Barış Dağlı, "Tor: ağ gibi seyrek örgülü bir dokuma türü", "Kelime Kazanımı Üzerine.", 265.

¹¹³⁰ Tor incü ve altun (bervech-i tahmin)TŞS 9, s. 122/3'de Rafia bint-i Osman'nın süs eşyaları arasında 111 kuruştur.

sahibi için mutluluk, başarı ve sağlık güvencesidir. Sahibini kem gözlerden korur. Boyunda, baş tuvaletinde kullanılmıştır. Değişik büyüklüklerde olup, armud formundadır.”¹¹³¹

Miras kayıtlarında yazılı olan inci ile beraber kullanılan “tor”un elde olan kaynaklarda kesin bir tanımına ulaşılamamıştır. Dağlı’nın tanımından yola çıkarak araştırmada, delinmemiş incinin takıda sıralarını muhafaza etmesi için balık ağı modelinde, dar bir silindir şeklinde örülen şiş işine, tor adı verildiği varsayılmaktadır. Benzer modeller günümüzde de kullanılmaktadır.

Aşağıda Fotoğraf 40’da verilen görsellerde çeşitli zincir ve kolye çeşitleri mevcuttur.

Fotoğraf 40. Altın Kordon Tokası-Tor İnci- Zincir-Altınlı Zincir Görselleri¹¹³²



Tokat Müzesi’nde yer alan soldaki ilk resim altın kordon tokasını göstermektedir. Telkâri tekniği ile üretilmiştir. Tokanın ortasında renkli taşlar kullanılmıştır. Kordonun çevresine aralıklarla küçük pullar yerleştirilmiştir. Sol orta resimde görülen incili tor ise günümüze aynı şekilde uyarlanmış ama farklı isimle devam ettiğini gösteren bir örnektir. Sağ orta resimde üç kez dolanmış neredeyse kemere kadar gelen altın zincir görülmektedir. En sağdaki resimde ise boyuna dört kez sarılmış zincirin son kısmının ortasına da ayrıca altın takılmıştır. Tokat’a ait miras kayıtlarında benzer ürünleri görmek mümkündür.

¹¹³¹ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 245-262.

¹¹³² Sol resim: “Altın kordon tokası”, Tokat Müzesi; Sol orta resim: Canan Termeli, “Günümüz görseli Tor incili”, Görüşmecisi: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Mayıs 19, 2023. Kendisine araştırmaya verdiği katkılardan ötürü teşekkür ederiz; Sağ resim: “Boyunda dört sıralı ortası altınlı zincir”, Sevgi Aktuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, resim 104; Sağ orta resim: “Kemere kadar gelen üç sıralı zincir”, Sevgi Aktuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, resim 59.

2.4.5. Diğer Çeşitler

Tokat kadın miras kayıtlarında çeşit olarak çıkan farklı takılar mevcuttur. Tam olarak nerede kullanıldığı tespit edilemeyen ürünler bu başlık altında toplanmıştır.

Kameriyenin tam bir tanımı, bakılan yayınlarda bulunamamıştır. Kamer Arapça'da "ay" anlamına gelmektedir.¹¹³³ İncelenen terekelerde kameriye¹¹³⁴, kameriye tabir olunur, altun kameriye¹¹³⁵, sim kameriye¹¹³⁶ çeşitleri mevcuttur. Bu kayıtlardan hareketle, bu çalışmada, ay biçiminde bir takı veya kolye ucu olabileceği varsayımı yapılmaktadır.

Tablo 45'de tereke kayıtlarında mevcut olan boyun takılarının çeşit-adet-çift-miskal- ölçüleri ile toplam fiyat ve birim fiyatı açısından bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Tablo 45. Boyun Takılarının Değerlendirilmesi

Ürün	Adet	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech-i tahmin	Toplam Miktar (kuruş)	Birim Fiyat (kuruş)
Altun Gerdanlık	7					890	50- 200 kuruş arasında
Tor İncü Üzerinde Altun Armudiye	1-1			5		230	
Altun Gerdan Bukağı	2			18 ve 20		171	81 ve 90 kuruş
Yarım Asku ve Altun ¹¹³⁷	1					90	90
Sim Zincirli Hamail	1					10	10

Van Lennep'in Tokat hanımlarının takmış oldukları boyun takıları ile saraylı asilzade hanımın inci dizileri ortasına yerleştirilen mücevherler ve D'ohsson'un anlattığı orta halli İstanbul hanımının tercih etmiş oldukları altın sikke dizilerinin betimlemeleri aynıdır. Bu anlatımlar temel alınarak Tokat ve İstanbul şehir hayatı kıyaslandığında eş değer bir yaşam biçiminin var olduğu açıkça görülmektedir. İstanbullu hanımlara ait olan minyatürlerde mevcut olan takı görselleri de bu görüşü destekler mahiyettedir. Boyun

¹¹³³ Develioğlu, "kamer", *Osmanlıca-Türkçe*, 558.

¹¹³⁴ Kameriye, TŞS 20, s. 74/1'de Rabia bint-i Osman'ın mirasında 1 adet 20 kuruş kaydedilmiştir.

¹¹³⁵ TŞS 2, s. 114/1'de Ayşe bint-i Mehmed'in takılarından olan altun kameriye 4 miskal 20 kuruştur.

¹¹³⁶ Sim kameriye, TŞS 20, s. 56/1'de Şerife bint-i Ahmed'in terekesinde 1 adet 5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹¹³⁷ TŞS 20, s.142/1'de Hadice bint-i Ömer'in miras kaydındadır.

takılarında görülen en ucuz ürünün gümüş takı olduğu görülmektedir. Altın gerdanlığın adet olarak öteki ürünlerden daha fazla tercih edildiği tespit edilmiştir. Fiyat aralığı sıklasında herkesin maddi durumuna göre ulaşabileceği geniş bir bantta yer alması dikkate değerdir. Ön Asya Türkleri zamanından beri boyun tasmaı olarak kullanılan “bukağı” takısının isim ve tasarım değıştirmeden Tokat’ta hâlâ kullanılıyor olması dikkate şayandır. Hamaili ise Van Lennep’in ayrıntılı bir biçimde betimlemesi ile tereke kayıtlarında çıkan hamailerin örtüşmesi önemlidir. İnci ve altında ağırlık ölçü birimi olarak miskal kullanılmıştır.

2.5. DEĞERLİ TAŞ VE BONCUK ÜRÜNLERİ

Antik çağlardan beri insanlar parlaklığı ve ihtişamı ile etkileyici ve iz bırakan değerli taş ve mücevherleri kullanmıştır. Bu kıymetli taşlardan yapılan mücevherler güç ve zenginliğin bir göstergesi olmuştur.¹¹³⁸ Biruni, cevahirin süslenmeye hizmet ederken altın ve gümüş gibi değerlendirildiğini ancak anında altın ve gümüş gibi para karşılığının olmadığından bahsetmiştir. Hastalıklara iyi geldiğini ve güzelliğı devam ettiğı sürece beğenildiğı de belirtmiştir. En muhteşem cevahirin ise insan olduğuna dikkat çekmiştir.¹¹³⁹

Amicis, Osmanlı kadınının genel kıyafet yapısı içerisinde giyim kuşam ve takısı için kullanmış olduğu elmaslardan şöyle bahsetmiştir:¹¹⁴⁰

“Bir selvi gibi narin ve gül yaprağının bütün renkleri ile renklenmiş güzel bir Osmanlı kadını, kırmızı kadifeden veya simli kumaştan biraz sağa eğik başlığı, omuzlarına düşen siyah saç örgülerini, burnu Çinlilerinki gibi kalkık iki küçük terliğin üstüne bin kıvrımla düşen pembe ipekliden bol şalvarı ile gösterecek şekilde önden açık, sarkık kollu, uzun kuyruklu, sırma işli, beyaz Şam ipeklisinden elbisesi, yeşil atlastan kuşağı, gerdanlıklarındaki, firketelerindeki, bileziklerindeki, kopçalarındaki, saç örgülerindeki, terliklerin üstündeki, gömleğinin yakasındaki, kuşağındaki ve alnındaki, elmasları ile kat kat kumaşa sarılmış eski heykeller gibidir”.

Boncuk, inci ve mercan çeşitleri miras kayıtlarında mevcuttur.

2.5.1. Boncuk

Boncuk, insanoğlunun var olması ile beraber doğadaki renkli taşlar dikkatini çekmiştir. Neolitik çağdan itibaren taşlar işlenmeye ve delinmeye başlamıştır. Müzeler o döneme ait boncuk örnekleri ile doludur. Günümüzde bile süs taşlarından yapılmış boncuk

¹¹³⁸ Arda Hakkı Tezci, “Mücevherde Osmanlı.” 9.

¹¹³⁹ Ebu’r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el- Biruni, *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemâhir fî Ma’rifeti’l-Cevahir)* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 18.

¹¹⁴⁰ Evren-Girgin Can, *Yabancı Gezgınler ve Osmanlı Kadını*, 101.

kolyelerde o dönemde kullanılan teknikleri kullanılmaktadır. ¹¹⁴¹

Boncuk, sim boncuk¹¹⁴² ve kutu içinde boncuk terekelerinde mevcuttur.

2.5.2. İnci

İstiridye veya midye adı verilen omurgasız su hayvanı tarafından üretilen katılaşmış organik maddeye inci adı verilir. En değerli taşlardan biri olduğu kabul edilmiştir. Yarı saydam ve parlak görünüşleri ve yüzey renklerinin ince parıltılarıyla ayırt edilmişlerdir. Siyahtan beyaza kadar çeşitli renklerde inciler mevcuttur. En değerli sayılanları penbe renkli Hint incileridir. Krem, gri, mavi, sarı, eflâton, yeşil ve pembemsi açık mor renkli olanları da vardır. ¹¹⁴³ Ağırlıkları miskal ile ölçülmüştür.

Mücevherciler incinin formunu şöyle anlatmaktadır: İnciye ilk bakıldığı andaki gördüğünüzle daha sonraki gördüğünüz biçim, ilkinden farklı bir şekil olarak size görünebilir. Kafa karışıklığına neden olabilir. Bu durum incinin yuvarlak olmasından kaynaklanmaktadır. ¹¹⁴⁴

Masallarda inciler iyi karakterlere yakıştırılır, onun saflığı güzelliğinin boyutlarını abartmak için kullanılmıştır. Anadolu masallarında iyi olan kız ağlayınca gözlerinden inciler dökülür. Kahramanın iç ve dış güzelliğini yansıtır. Güzel kızlar inciden doğmuştur. ¹¹⁴⁵

İngiltere kraliçesine armağan edilen değerli bir incinin sorumluluğunu İngiltere’de hiç bir kuyumcu üzerine almak istemez. Sonunda bu işi İstanbul’da Kapalıçarşı’da yapabilecek kuyumcu ustaları olduğunu duyan İngiliz görevliler soluğu Osmanlının başkentinde alır. Dertlerini anlatırlar. Usta “kolay” der. “Hele siz kahvelerinizi için” ve çırağına döner “oğlum şunu deliver.”¹¹⁴⁶ Ustanın bu tutumu, İngiltere’de saray kuyumcularının bile cesaret edemediği riskli teknik işlemi, Kapalıçarşı çırağının yapacak güçte olması Osmanlı kuyumculuğunun gelmiş olduğu istinai noktayı gösterirken bizleri de gülümsetmektedir.

¹¹⁴¹ Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı.” 110.

¹¹⁴² Sim Boncuk (bervech) 5 kuruştur. TŞS 34, s. 185/1’de Sürbike bint-i Mıgırđıç’in terekesindedir.

¹¹⁴³ İlknur Bektaş Demirbağ, “Türk Geleneksel Giyiminde Takı.” 8.

¹¹⁴⁴ Biruni, *Kıymetli Taşlar*, 132.

¹¹⁴⁵ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim- Kuşam.” 32.

¹¹⁴⁶ Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 285.

Sagir incü ve yüzük taşı ve altun parçası¹¹⁴⁷, incü (dirhem)¹¹⁴⁸, sagir incü (miskal)¹¹⁴⁹, kepek incü (bervech-i tahmin)¹¹⁵⁰ miras kayıtlarında mevcut olan çeşitlerdendir.

2.5.3. Mercan

Mercan, sert ve kalkerli organik maddedir. Denizde yaşayan omurgasız ahtapot iskeletidir. M.Ö.6000 tarihli fosil mecan boncuklar Çatalhöyük'te bulunmuştur. Kırmızı ve beyaz renkliler daha değerlidir.¹¹⁵¹

Kutsal Kitap Kuran-ı Kerim'de Allah'ın insanlara vermiş olduğu en değerli nimetler içerisinde inci ve mercan da geçmektedir.¹¹⁵²

Mercan¹¹⁵³, mercan (bervech-i tahmin) ve sagir mercan¹¹⁵⁴ kadın miras kayıtlarında tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan inci ve mercan takılarını Tokatlı hanımların kullandıkları anlaşılmaktadır. İnci ve mercan takılarda bervech-i tahmin-miskal-dirhem-adet ölçü olarak kullanılmıştır.

İncelenen terekelerde belirtilen ölçü durumlarından inci, mercan ve boncukların kişisel olarak önceden satın alındığı, bunların daha sonra kuyumcuya götürülerek boyun takıları, küpe ve yüzük yaptırıldıkları varsayılmaktadır.

2.6. KOLA TAKILAN ÜRÜNLER

Osmanlı takı kültüründe kola takılan ürünlerden kasıt kolun üst kısmına takılan ziynet eşyalarıdır. Bilezikler kol değil bilek süsüdür. Kolbağları da bilezik kategorisinde yer almıştır.

Miras kayıtlarında kola takılan bazubend ürünleri mevcuttur. Bazubend, kolun dirsek ile omuz arasındaki kısmına takılarak içine muska, kimlik nişanı konulan veyahut altın ve mücevher gibi değerli ziynet eşyalarının çalınmaması için saklanan muhafazadır.

¹¹⁴⁷ Sagir incü (20 adet) ve yüzük taşı (2 adet) ve altun parçası (1 adet) 5 kuruşa TŞS 1, s. 273/1'de Zaniye bint-i Ayzek'in mirasında mevcuttur.

¹¹⁴⁸ İncü (14 dirhem) 160 kuruşa TŞS 9, s. 42/1'de Hanife bint-i el-Hac Ali Ağa'nın ziyneti arasındadır.

¹¹⁴⁹ Sagir incü (2,5 miskal) 25 kuruşa TŞS 1, s. 245/1'de Zümrüd bint-i Agob'un mirasındadır.

¹¹⁵⁰ Kepek incü (bervech-i tahmin) 30 kuruşa TŞS 28, s. 84/1'de Dorike bint-i Malkon'un metrukâtındadır.

¹¹⁵¹ Özlem Kökkılıç, "Anadolu Medeniyetlerinde Takı." 11.

¹¹⁵² Rahman, 55: 19-22. "19. İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir 20. Aralarında bir engel vardır ki birbirinin sınırını aşmıyorlar. 21. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? 22. O ikisinden inci ve mercan çıkar." Rahman, 55: 58 "Güzellikte sanki onlar yakut ve mercandır."

¹¹⁵³ Mercan (1 adet) fiyatı toplu yazılan ürünlerden olup TŞS 20, s. 142/1'de Hadice bint-i Ömer'in takıları içerisinde.

¹¹⁵⁴ Sagir mercan TŞS 1, s. 273/1'de Zaniye bint-i Ayzek'in terekesinde 30 adet 2 kuruş olarak yazılmıştır.

Eşkiyaların “muskadır” deyip bazubendlere dokunmadıkları anlatılmaktadır. Taşıyanın yaşı, cinsiyeti ve mevkiine göre deriden, sudan etkilenmez kumaştan, gümüşten ve altından bazubendler yapılmıştır. Elmas ve değerli taşlarla süslendiği olmuştur. Kolun üst kısmında olduğu için abdest alınırken görülmezdi. Genelde 2-4 parmak eninde olmuşlardır.¹¹⁵⁵

Sim bazubend (kıta)¹¹⁵⁶, sim bazubend (dirhem)¹¹⁵⁷ Tokat kadın terekelerinde çıkan takı çeşitlerindendir. Miras kayıtlarına göre, bazubentte gümüş tercih edilmiştir. Dirhem ve kıta olarak iki ayrı ölçüde değerlendirilmiştir.

2.7. KULAĞA TAKILAN ÜRÜNLER

Küpe, kulak memesinin delinmesinden sonra ince bir tel çengelle, kulak memesine geçirilen sayılamayacak kadar çok çeşitleri olan, kadının ve kimi erkeklerin taktıkları ziynet eşyasına verilen addır.¹¹⁵⁸ Kadın takısı olarak doğrudan kulağa takıldığı gibi daha büyük ve gösterişli olanlar kulak hizasında örtü üzerine tutturulmuştur.¹¹⁵⁹

Boynun özelliğini ortaya çıkaran, estetik olarak görünüme kattığı değerle güzelliği arttıran takılardandır. Klasik çağda küpeler biçimlerine göre sınıflandırılmıştır. Hilal biçimli küpelere Ön Asya kültürlerinin hepsinde rastlanmıştır. Bu form ilk olarak Helenistik dönemden itibaren kullanılmıştır. Hilâl biçiminde olan küpelerin levhalarının uçlarına şekilli toplar ve pullar konulmuştur. Sallantılarına göre küpe çeşitleri de mevcuttur. İki sallantılılar, üç sallantılılar gibi adlandırılmıştır.¹¹⁶⁰ Altın ve gümüş madenleri yalnız kullanıldığı gibi değerli taş ve renkli taşlarla da süslendiği örnekler mevcuttur. Küpelerde geleneksel kadim kültürden gelen modeller çağdan çağa aktarılmıştır.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁵ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 30-31.

¹¹⁵⁶ Sim bazubend (1 kıta) 3 kuruş olarak TŞS 1, s. 346/2’de Varvat bint-i Vani’nin mirasında mevcuttur.

¹¹⁵⁷ Sim bazubend (6 dirhem) 3 kuruş olarak TŞS 1, s. 329/1’de Hatice bint-i Abdullah’ın takıları içerisinde.

¹¹⁵⁸ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 181.

¹¹⁵⁹ İlknur Bektaş Demirbağ, “Türk Geleneksel Giyiminde Takı.” 54.

¹¹⁶⁰ Kevser Göleş, “Giyisi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı.” 175-176.

¹¹⁶¹ Yasemin Sağışmak, “Türk Kültüründe Takı Kullanımı.” 39.

Fotoğraf 41. Yarım Ay Küpenin Süre Geliş Öyküsü



Soldaki küpe Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde olup M.Ö. 5-4.yüzyıldan gelen kayık formlu, telkâri teknikle yapılmıştır. Rozet ortası altı yapraklı, yaprakların içleri açık mavi, lacivert ve açık kahverengi minelenmiştir.¹¹⁶² Ortadaki resim 19. yüzyıla ait olan gümüşten telkâri, kabara ve granüle teknikleri ile yapılan yarım ay biçiminde olan bir küpedir¹¹⁶³. Arşiv kayıtlarında mevcut olan, sağdaki incili yelpaze küpe, Van Lennep’in *Peçesiz Türk Kadını* resminde Tokatlı hanımın takmış olduğu takılardan birisidir. Amerikalı misyoner, genç kadının takıları hakkında, “Kulaklarındaki küpeler yarım ay biçiminde olup inciler sarmaktadır. Gerdanlığı, bilezikleri ve yüzükleri, bugün eski mezarlarda keşfedilen, en eski antik çağlarda kullanılanlarla tamamen aynı biçimdedir. Bunun sebebi yalnızca sanatın nesilden nesile miras kalmış olması olabilir”¹¹⁶⁴ demektedir. Bu anlatım, tüm çağlarda üretilen takıların, zaman yolculuğuna eşlik eden kuyumcu ustalarının çağdan çağa aktarmış oldukları zanaatlarına, duymuş olduğu saygının ifadesidir.

Masallarda küpe, devin canının bağlı olduğu sihirli bir nesnedir. Küpe kırılınca dev ölür. *Keloğlan ve Hazal* masalında ise küpe “ne alınır ne satılır eğer satarsan yedi ceddine yeter” dediği paha biçilemeyen bir takı olarak nitelenmiştir.¹¹⁶⁵ Şeyhülislam Yahya Efendi, ay ve yıldızların birlikteliğini, incili küpe tasviri ile anlatmıştır. Sevgilisini ay, ayın etrafındaki yıldızları da kulağındaki incili küpe olarak tahayyül etmiştir.¹¹⁶⁶

Miras kayıtlarında altın küpe, değerli taşlı küpeler ve diğer küpe çeşitleri çıkmıştır.

¹¹⁶² Ayşe İpek Kayalar, “Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan.” 84.

¹¹⁶³ Özlem Kökkılıç, “Anadolu Medeniyetlerinde Takının Kullanılması.” 53.

¹¹⁶⁴ Van Lennep, *The Oriental Album*, 36-114.

¹¹⁶⁵ Aysun Küçük Güneş, “Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim- Kuşam.” 33.

¹¹⁶⁶ Dikmen ve Çetin, “Klasik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları,” 74.

2.7.1. Altun Küpe

Küpe¹¹⁶⁷, köhne küpe¹¹⁶⁸, altun küpe, altun küpe¹¹⁶⁹, sagir altun küpe¹¹⁷⁰, kebir ve sagir küpe, yeşil taşlı altun küpe¹¹⁷¹, kemayar altun küpe¹¹⁷², altun küpe ve tarak, yelpaze küpe, altun yelpaze küpe¹¹⁷³, altun top küpe¹¹⁷⁴ kadın miras kayıtlarında görülmüştür.

2.7.2. Değerli Taşlı Kúpeler

Zümrüt, Plinius'un aktardığına göre, elmas ve inciden sonra gelen en değerli taştır. Ural dağlarından gelmiştir. Altınla beraber kullanılmıştır.¹¹⁷⁵ Zümrüt ve zebercet eş anlamlıdır. Temel özellikleri, astar zemin üzerine konulduğunda parlak yeşil, üzeri pürüzsüz ve ışıltılı olması aynı ölçüdeki taşlara göre gevşeklik ve hafifliği, ateşin karşısında renginin değişmesi ve kireçlenmesidir.¹¹⁷⁶

Lâl, yarı değerli taşlardanır. Başkalaşmış ya da yerli kayalarda bulunan doğal slika grubu saydam bir taştır. Garnet ve Süleyman taşı diğer isimleridir. Parlak narçiçeği rengi Helenistik ve Roma döneminden beri daha fazla rağbet görmüştür.¹¹⁷⁷ Altın takılarda süsleme taşı olarak rağbet edilmiştir.¹¹⁷⁸

Zümrüd küpe¹¹⁷⁹, zümrüd altun küpe, üç ayaklılâl ve zümrüd küpe¹¹⁸⁰, üç ayaklı zümrüd küpe¹¹⁸¹, beş ayaklı zümrüd küpe¹¹⁸², zümrüd taşlı küpe, altun incilü küpe¹¹⁸³,

¹¹⁶⁷ Küpe 1 çift 25 kuruşa TŞS 9, s. 122/3'de Rafia bint-i Osman'ın terekesindedir.

¹¹⁶⁸ Köhne küpe 1 çift 5 kuruşa TŞS 20, s. 56/1'de Şerife bint-i Ahmed'in mirasında kayıtlıdır.

¹¹⁶⁹ Altun küpe 1 çift 50 kuruş TŞS. 1, s. 361/3'de Zahide bint-i el-Hac Hüseyin'in ziynetlerindendir.

¹¹⁷⁰ Sagir altun küpe 1 çift 8 kuruşa TŞS 1, s. 361/3'de Zahide bint-i el-Hac Hüseyin'in mirasında yazılmıştır.

¹¹⁷¹ Yeşil taşlı altun küpe TŞS 28, s. 159/1'de Elmas bint-i Baros'un metrûkatında 1 çift 100 kuruş yazılmıştır.

¹¹⁷² Kemayar altun küpe 1 çift 25 kuruş olarak TŞS 28, s. 80/3'de Ayşe bint-i Abdullah'ın takıları arasındadır.

¹¹⁷³ Altun yelpaze küpe TŞS 1, s. 166/1'de Ayşe bint-i İsmail'in terekesinde 1 adet 15 kuruşa kaydedilmiştir.

¹¹⁷⁴ Altun top küpe TŞS 1, s. 164/1'de Anna bint-i Haçator'un süs eşyaları içerisinde 1 çift 6 kuruştur.

¹¹⁷⁵ Özlem Kökkılıç, "Anadolu Medeniyetlerinde Takının Kullanılması." 24-25.

¹¹⁷⁶ Biruni, *Kıymetli Taşlar*, 202.

¹¹⁷⁷ Özlem Kökkılıç, "Anadolu Medeniyetlerinde Takının Kullanılması." 15.

¹¹⁷⁸ Sümeyra Göral, "*Tokat Müzesindeki Grek ve Roma Dönemi Altın Takıları*," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Atatürk Üniversitesi, 2019), 21.

¹¹⁷⁹ Zümrüd küpe TŞS 1, s. 281/2'de Turfente bint-i Kirkor'un ziynetlerinden olarak 1 adet 60 kuruş olarak yazılmıştır.

¹¹⁸⁰ Üç ayaklı lâl ve zümrüd küpe 1 çift 80 kuruşa TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin mirasındadır.

¹¹⁸¹ Üç ayaklı zümrüd küpe 1 çift 40 kuruşa TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin terekesindedir.

¹¹⁸² Beş ayaklı zümrüd küpe 1 çift 50 kuruşa TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin takıları içerisinde.

¹¹⁸³ Altun incilü küpe TŞS 1, s. 238/1'de 1 çift 25 kuruşa Ayşe bint-i Mehmed'in süs eşyalarındandır.

altun incülü küpe ve sagir zümrüd küpe, incülü yelpaze küpe ve sagir küpe¹¹⁸⁴, sagir incülü küpe¹¹⁸⁵, incülü altun küpe, beş ayaklı incülü altun küpe¹¹⁸⁶, incü asku ve lâle taşlı üç ayaklı küpe Tokatlı kadınlar tarafından kullanılan takılar içerisinde yer almaktadır.

Göleş'in iki sallantılı ve üç sallantılı küpe tanımının bu tezde, üç ayaklı, beş ayaklı olarak adlandırılan küpe çeşitleri ile aynı olduğu düşünülmektedir.

2.7.3. Diğer Küpe Çeşitleri

Tokat kadınlarına ait miras kayıtlarında sadece bir kez çıkan küpe çeşitleri de yazılmıştır.

Sim küpe¹¹⁸⁷, vezir taşlı küpe, yeşil küpe¹¹⁸⁸, boncuk küpe¹¹⁸⁹ Tokat kadın tereke kayıtlarında mevcuttur. Türkülerde, “Bahça, bahça gezersin, inci boncuk dizersin” ve “Ak gerdana inci boncuk dizerler” veya “Kollarında gök boncuk” gibi incili ve boncuklu anlatımlar mevcuttur.¹¹⁹⁰

Tablo 46’da tereke kayıtlarında mevcut olan kulak takılarının çeşit-çift, toplam fiyat ve birim fiyatı açısından bir değerlendirmesi yapılmıştır. Tablodaki verilerden küpelerin miskal ve dirhem gibi ağırlık ölçüleri değil ikili anlamında “çift” şeklinde kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 46. Kulak Takılarının Değerlendirilmesi

Ürün	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech-i tahmin	Toplam Miktar (kuruş)	Birim Fiyat (kuruş)
Küpe	12				238	2-100 kuruş arasında
Altun küpe	27				511	7-60 kuruş arasında
Yelpaze küpe	5				235	20-70 kuruş arasında
Zümrüd küpe	5				212,5	16,5-50 kuruş arasında
Altun incülü küpe	8				221	7-60 kuruş arasında

¹¹⁸⁴ Incülü küpe 1 çift 45 kuruşa TŞS 20, s. 72/1’de Abide bint-i Salih’in metrukâtındadır.

¹¹⁸⁵ Sagir incülü küpe 1 çift 10 kuruşa TŞS 1, s. 233/3’de Şehzade bint-i Parsam’ın takıları arasındadır.

¹¹⁸⁶ Beş ayaklı incülü altun küpe TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin mirasında 1 çift 8 kuruş yazılmıştır.

¹¹⁸⁷ Sim küpe 1 çift 5 kuruşa TŞS 9, s. 75/1’de Elmas bint-i Ohan’ın ziynetlerindendir.

¹¹⁸⁸ Yeşil küpe 1 çift 50 kuruşa TŞS 34, s. 71/1’de Taküke bint-i Serkez’in mirasındadır.

¹¹⁸⁹ Boncuk küpe 1 çift 15 kuruşa TŞS 34, s. 185/1’de Sürbike bint-i Mıgırdiç’in metrukâtındadır.

¹¹⁹⁰ Yener, “Türkülerimizde Giyim Kuşam,” 351.

Tablo 46'daki verilerden en fazla altın küpe grubuna toplam miktarda para harcandığı görülmektedir. Diğer küpe çeşitlerine yatırılan paraya altın küpenin yarısı kadar pay çıkmıştır. Birim fiyat aralığı ise çok geniştir. 2 kuruşla 100 kuruşa kadar ürün çeşitliliği vardır. Bu sonuçla maddi durumu ne olursa olsun herkesin bir küpe almaya gücünün yeteceği tespiti yapılabilir.

Tespitlerimize göre Ön Asya kadim kültüründen gelen “hilal küpe”nin Tokatlı hanımların kullandığı küpe çeşitlerinden “yelpaze küpe” olduğu, şeklini ve özelliklerini koruyarak sadece benzetme sıfatının değiştiği düşünülmektedir. Ağırlıklı olarak altın madeninin küpede kullanıldığı görülmektedir. Yoğun bir biçimde küpede mücevher kullanıldığı tespit edilmiştir. Zümrüt, lâl ve inci kullanılan değerli taşlardandır. Gümüş küpe, sayıca az çıkan ürünlerden olmuştur.

2.8. PARMAĞA TAKILAN ÜRÜNLER

Parmağa takılan ürünlerin başında çeşitli metallerden yapılan yüzük gelmektedir. Yüzük, parmağa geçirilen genellikle metal olan halkaya verilen isimdir.¹¹⁹¹ Eller beden dilini kullanırken çok işlev sağladıkları için dikkat çekicidirler. Bu yüzden elin parmaklarına takılan yüzükler elin estetiğini ve güzelliğini ön plana çıkarırken kişinin iletişim dili olarak da çeşitli mesajlar içermektedir.¹¹⁹² Başlangıçta yüzükler otorite göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Tanrı- yüksek dereceli din adamları; hükümdar-halk ve eşler arasında evlilik bağına temsil eden anlamları taşımışlardır.¹¹⁹³

Osmanlı kadınının her parmakta yüzük takmayı sevdiğini, beş altı yüzüğü bir arada kullandığı, başparmağa bile yüzük taktığını D'ohsson ifade etmektedir.¹¹⁹⁴ Yüzüklerin mühür, anahtar, mevkii, büyü, okçuluk, evlilik ve nişan sembolleri olarak kullanılan çeşitleri bulunmaktadır.¹¹⁹⁵

Tek taş yüzükler tek başına yüzüğü bezeyecek iriliktir.¹¹⁹⁶ Musahipzade Celal “Nişan yüzükleri kıymetli zümrüt, yakut ve elmaştan yapılmıştır. Çekmeceye konulur. Bu nişan çekmecesi değerli kurdelelerle süslenir” derken ailenin temelini atan, kişisel aidiyet

¹¹⁹¹ “Yüzük”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Kasım 19, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹¹⁹² Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı.” 184-185.

¹¹⁹³ Özbağı, “Geleneksel Türk Takıları.”

¹¹⁹⁴ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örfve Adetler*, 97.

¹¹⁹⁵ Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı.” 184-185.

¹¹⁹⁶ Kevser Göleş, “Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı.” 184-185.

ifadesi olan nişan yüzüğüne verilen önemi bizlere anlatmaktadır.¹¹⁹⁷ Çağlardır evlilik yüzükleri bir ömür boyu beraberliği simgelemektedir.

Araştırmada parmağa takılan takılar; altın yüzük, değerli taşlı yüzükler ve sim yüzük alt başlıklarında ele alınmıştır.

2.8.1. Altın Yüzük

Tokat'a ait olan bir manide, âşık, “Altın yüzük var benim, parmağıma dar benim, şu Tokat'ın içinde, selvi boylu yar benim” diyerek altın yüzükle sevgilisinin güzelliğini eş övünme sebebi yapmıştır.¹¹⁹⁸ Ayrıca altın yüzük kullanmanın Tokat'ta beğeni sebebi olduğunun altı çizilmiştir.

Yüzük,¹¹⁹⁹ altın yüzük¹²⁰⁰, altın hatem¹²⁰¹, yeşil taşlı altın yüzük¹²⁰², altın yüzük ve küpe, altın yüzük ve burma, altın ve sarı yüzük, sarı yüzük, (...) yeşili altın yüzük, yemeni kaşlı altın yüzük¹²⁰³, kemayar altın yüzük¹²⁰⁴, altın yemeni yüzük Tokat tereke kayıtlarında mevcut olan çeşitlerdendir.

2.8.2. Değerli Taşlı Yüzük

Sagir elmas yüzük¹²⁰⁵, zümrüd taşlı altın yüzük¹²⁰⁶, yakut yüzük¹²⁰⁷, gök yakut altın yüzük¹²⁰⁸, incülü yüzük¹²⁰⁹ miraslarda kayıtlıdır.

¹¹⁹⁷ Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, 9.

¹¹⁹⁸ Sabri Zengin, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yeni Tokat* (Tokat, 2014), 60.

¹¹⁹⁹ Yüzük, TŞS 20, s. 173/1'de Zeyneb bint-i Ahmed'in metrukâtında 3 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹²⁰⁰ Altın yüzük, TŞS 20, s. 142/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde yaşamış olan Hadice bint-i Ömer'in terekesinde 4 adet 25 kuruştur.

¹²⁰¹ Altın hatem, TŞS 2, s. 30/2'de Zümrüt bint-i Andersiye'nin mirasında 1 adet 5 kuruşa kaydedilmiştir.

¹²⁰² Yeşil taşlı altın yüzük, TŞS 28, s. 9/2'de Anna bint-i Markar'ın takıları içerisinde 1 adet 30 kuruşa mevcuttur.

¹²⁰³ Yemeni kaşlı altın yüzük, TŞS 1, s. 281/2'de Turfente bint-i Kirkor'un ziynetleri içerisinde 2 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹²⁰⁴ Kemayar altın yüzük, TŞS 34, s. 149/1'de Arife bint-i es-Seyyid Mahmud'un mirasında 6 adet 30 kuruştur.

¹²⁰⁵ Sagir elmas yüzük, TŞS 1, s. 281/2'de Turfente bint-i Kirkor'un mirasında 2 adet 40 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹²⁰⁶ Zümrüd taşlı altın yüzük, TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'in terekesinde 1 adet 7 kuruştur.

¹²⁰⁷ Yakut yüzük, TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'in mirasında 1 adet 5 kuruştur.

¹²⁰⁸ Gök yakut altın yüzük, TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'in takıları içerisinde 1 adet 22 kuruş yazılmıştır.

¹²⁰⁹ İncülü yüzük, TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'nin yüzükleri arasında 1 adet 3 kuruştur.

2.8.3. Sim Yüzük

Yaldızlı sim yüzük¹²¹⁰, altun ve tonbak yüzük ve sim altun yüzük¹²¹¹ kadın takıları içerisinde tespit edilmiştir.

Tablo 47’de tereke kayıtlarında mevcut olan parmak takılarının çeşit-adet- toplam fiyat ve birim fiyatı açısından bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Tablo 47. Parmak Takılarının Değerlendirilmesi

Ürün	Adet	Çift	Dirhem	Miskal	Bervech-i tahmin	Toplam Miktar (kuruş)	Birim Fiyat Aralığı (kuruş)
Altun hatem	11					44	3-6 kuruş arasında
Altın yüzük	94					518	1,6-16,6 kuruş arasında
Altun yüzük ve küpe	1	1				15	
Altun ve sarı yüzük	1-2					3	

Tablo 47’deki verilere göre, Tokatlı hanımların en fazla çeşit ve adet açısından altın yüzük kullandığı görülmektedir. Mühür yüzük olarak kullanılan hatem yüzük de kullanılmıştır. Resmi işlerde kullanılan hatem yüzük sayısından Tokatlı hanımların kendi hak ve hukuklarına dair farkındalıklarının olduğunun tespiti yapılabilir. Elmas, inci, zümrüt ve yakut gibi değerli taşlı yüzükler varlıklı hanımların tasarruflarında lüksü tercih ettiklerini miras kayıtları göstermektedir.

Aşağıdaki Fotoğraf 42’de Tokat Müzesi’nde yer alan yüzükler ve minyatürlerden küpe görselleri sunulmuştur.

Fotoğraf 42. Küpe ve Yüzük Görselleri



Soldaki görsel Tokat Müzesi’nde gösterimde olan yüzüklere aittir. Taşlar ve pullarla süslenerek hareketlendirilen tasarımları mevcuttur. Orta resimde ise Sevgi Gürtuna’nın çalışmasında var olan üç sallantılı farklı boydaki incilerden yapılmış altın

¹²¹⁰ Yaldızlı sim yüzük, TŞS 28, s. 79/1’de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi’nde Fatma bint-i Mehmed’in mirasında 2 adet 5 kuruş kaydedilmiştir.

¹²¹¹ Sim altun yüzük, TŞS 9, s. 127/4’de Rukiye bint-i Osman’ın terekesinde 1 adet 13 kuruştur.

küpe görülmektedir.¹²¹² Sağdaki canlandırmada ise tek sallantılı armut biçiminde elmastan tasarlanan altın bir küpe mevcuttur.¹²¹³

2.9. SAAT

Günün hangi anı olduğunu gösteren alete verilen isimdir.¹²¹⁴ D'ohsson bu takının kullanımını aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“Müslümanlar sadece gümüş saat kullanmışlardır. Altın saat ileri gelen insanlarda vardır. Gösteriş olmaması için yanlarında taşımamışlardır. Orta gelirli insanlar, görünüşü altına benzeyen çinko ve bakır karışımı olan “pintschbek” saat kullanmışlardır. Kadınlar arasında saat kullanımı pek yaygın değildir. Altın, gümüş yahut elmaslı saatleri bilekte değil giymiş oldukları üstlükte göğüslerinin soltarafındaki küçük cebe koymuşlardır. Dışardan sadece zinciri gözükmetedir.”¹²¹⁵

Saat¹²¹⁶, köhne saat¹²¹⁷, altun pazulu saat¹²¹⁸, sim saat¹²¹⁹, sarı sagir köhne saat¹²²⁰ miras kayıtlarında mevcut olan saat çeşitleridir. Miras kayıtlarında saatlerin sayısını belirtmede ölçü birimi “kıta”terimi kullanılmıştır.

D'ohsson'un Türk kadınlarında saat kullanımı pek yaygın değildir tespitine rağmen Tokatlı hanımların miras kayıtlarında altın, gümüş ve diğer çeşitlerden saat ürünleri mevcuttur. Zamanın daha ilerisinde bir takip anlayışına ve yeniliklere açık oldukları görülmektedir.

2.10. SAÇLA İLGİLİ ÜRÜNLER

Osmanlı kadınları da kıyafet tamamlayıcı olarak saç şekilleri ve saç süslerine özen göstermiştir. En rağbet ettikleri saç renginin siyah olduğunu seyyahlar yazmaktadır. Ak düşmüş saçlarını kına ile boyamışlar, el ve ayakları da kınalamışlardır. Çocuklar için de kına kullanılmıştır. Schweigger, kadınların saçlarını tek bir örgü olarak ördükleri bu örgüyüde sikkelerle ve değerli taşlarla süslü bir fileyle topladıklarını anlatmıştır. Lady Montequ bu kadar güzel ve gür saçlı kadınları daha önce hiç görmediğini, başında yüz on adet örgü olan bir hanım gördüğünü yazmıştır. Saçların toplandığını, üstüne çiçek ve

¹²¹² Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “64. Resim: Doğulu Kadın”.

¹²¹³ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, “65. Resim: Doğulu Kadın”.

¹²¹⁴ “Saat”, Güncel Türkçe Sözlük, Google, Kasım 21,2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹²¹⁵ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, 93-97.

¹²¹⁶ Saat, TŞS 34, s. 10/1'de Fatma bint-i Ahmed'in mirasında 1 kıta olarak toplu fiyat verilen ürünlerdendir.

¹²¹⁷ Köhne saat, TŞS 2, s. 177/1'de Fatma bint-i Derviş Mehmed'in terekisinde 1 kıta 5 kuruştur.

¹²¹⁸ Altun pazulu saat, TŞS 1, s. 315/1'de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi'in takıları içerisinde 1 kıta 38 kuruştur.

¹²¹⁹ Sim saat, TŞS 28, s. 39/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde yaşamış olan Ayşe bint-i Mustafa'nın mirasında 1 kıta 80 kuruştur.

¹²²⁰ Sarı sagir köhne saat, TŞS 1, s. 276/1'de Lüsyen bint-i Ovannes'in ziynetleri arasında 2 kıta 10 kuruştur.

sorguların konduğu ama en revaçta olanın değişik taşlardan oluşan büyük bir demet takmak olduğunu belirtmiştir. İncilerden iek goncaları, elmaslardan yaseminler, yakutlardan gller, sarılardan fulyalar yapılmıştır. Saçlar olduğu gibi arkaya dökülüp inciler ve fiyonklarla süslenmiş örgüler tasarlanmıştır. D’ohsson, Türk kadınlarının takma sa kullanmadığını elli, altmış, seksen adet sa örgülerini iek ve mcevheratla sslediklerini anlatmıştır. Saçların bütün alnı kaplayarak kaşların üzerinde çift hilâl meydana getirdiğini, iki hillin birleştiği u burnun başladığı noktaya kadar uzandığını ifade etmiştir.¹²²¹

Sa süsleri ve sa bakım ürünleri aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

2.10.1. Sa Süsleri

Kemayar saç baėı¹²²², sim saç baėı¹²²³, incülü saç baėı¹²²⁴ sa süslemeleri tereke kayıtlarında tespit edilmiştir.

Lady Montequ’nn betimlediği sa örgülerini, inci ve fiyonklarla süslemek için sa bağları yapılmıştır. İncelenen terekelerdeikan karanfilin¹²²⁵ D’ohsson’un belirttiği gibi saçı süslemek için kullanılandığı düşünülmektedir. Bu bilgilerden Tokatlı hanımların İstanbullu hanımlara benzer şekilde sa tuvaleti yaptığı varsayımı yapılabilir.

2.10.2. Sa Bakım rnleri

Tarak¹²²⁶, kemik tarak¹²²⁷, fildişi tarak¹²²⁸, köhne fildişi tarak¹²²⁹, tarak simli, simli tarak¹²³⁰ ve tarak ve karanfil sa bakım ürünü olarak Tokat miras kayıtlarında mevcuttur. Bu rnler arasında olan fildişi tarak, “ince dokunmuş gömlekler, işlemeli sırlı havlular, oyalı tlbentler, ortası kuşlu gümüş taslar, en iyi cins kınalar, yüksek, süslü ve işlemeli

¹²²¹ Evren ve Girgin Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, 105-106-107.

¹²²² Kemayar saç bağı, TşS 28, s. 54/2’de Hadice bint-i İsmail’in takıları içerisinde 160 dirhem 44 kuruşa yazılmıştır.

¹²²³ Sim saç bağı, TşS 28, s. 150/2’de Meydan-ı müslim Mahallesi’nde yaşamış olan Munise bint-i el-Hac Mustafa’nın terekesinde 1 adet 50 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹²²⁴ İncülü saç bağı, TşS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin ziynetleri arasında 1 adet 15 kuruştur.

¹²²⁵ 1 adet tarak ve 1 adet karanfil, toplamda 1 kuruş olarak TşS 1, s. 162/2’de Menice Mahallesi’nden Deruhi bint-i David’in mirasındadır.

¹²²⁶ Tarak, TşS 20, s. 89/1, Terbiye-i kebir Mahallesi’nden Karyana bint-i Ohan’ın mirasında 1 adet 2 kuruş yazılmıştır.

¹²²⁷ TşS 1, s. 273/1’de Zaniye bint-i Ayzek’in terekesinde kemik tarak 2 adet 1 kuruştur.

¹²²⁸ Fildişi tarak, TşS 20, s. 66/1’de Fatma bint-i Feyzullah’ın eşyalarından olan kemik tarak 1 adet 2,5 kuruştur.

¹²²⁹ Köhne fildişi tarak, TşS 28, s. 39/1’de Ayşe bint-i Mustafa’nın sa bakım ürünleri içerisinde 2 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹²³⁰ Simli tarak, TşS 9, s. 83/1’de Naime bint-i Ebubekir’in metrûkatında 1 adet 5 kuruş yazılmıştır.

nalınlarla beraber” hamamda kullanılan ürünlerdendir.¹²³¹

2.11. DİĞER KİŞİSEL AKSESUARLAR

Kişisel aksesurlar, özenilen kişisel farklılıkları göstermek amacı ile çaba harcanan ürünler içerisinde yer almıştır. Bu ürünlerin en yaygın olanları bıçak, hançer, kutu, tensuh, tespih ve sürmedir.

2.11.1. Bıçak-Hançer

Osmanlılar, millet olarak bellerine sarmış oldukları şal ve kuşakların içerisinde taşımış oldukları hançer yahut bıçaklarını kıymetli taşlarla süslemiştir. Hançerler, bıçaktan daha makbul olmuşlardır. Kadınlar da erkekler gibi pırlantalarla süslü bir bıçak veya küçük bir hançeri taşımışlardır.¹²³²

Sim hançer¹²³³, sim bıçak¹²³⁴, sagir sim bıçak¹²³⁵ Tokat miras kayıtlarında mevcuttur. İncelenen terekeler arasında Abide bint Salih’in terekesinde sim hançer ve sim bıçak ikilisinin beraber çıkması D’ohsson’un İstanbul giyim kuşamı anlatımı ile birebir eşleşmektedir. Bir Tokat türküsünde ise “bana mıdır yoksa yâre mi? hançer vurup sızlatma yaremi” diyerek kendisine eziyet eden sevgilisine, insafsızlığını hançer yemekle eş tuttuğundan bahsetmiştir.¹²³⁶ Tokat kültürüne hançerin, gerçek ve mecâzi anlamları ile yerleştiği görülmektedir.

2.11.2. Kutu (Tabaka)-Tensuh

Kutu, ölçek manasındadır. Yakut, zümrüt, yeşim, akik, mercan, lâl, fildişi, abanoz, sandal, sedef ve akla gelen her türlü mineli, kalemlî, altın kabartma ve telkâri gümüş, bronz ve tonbak gibi herşeyden yapılmıştır. Her kıymette kutular mevcuttur. Enfiye, tütün, şeker, mücevher, dikiş kutuları bile sanat eseri nevindendir. Pek çok çeşidi kullanılmıştır.¹²³⁷

¹²³¹ Evren-Girgin Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, 46.

¹²³² D’ohsson, 18. *Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, 96.

¹²³³ Sim hançer TŞS 20, s. 72/1’de Dabbağhane-i atik Mahallesi’nde yaşamış olan Abide bint-i Salih’in terekesinde 1 adet 40 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹²³⁴ Sim bıçak, TŞS 20, s. 72/1’de Abide bint-i Salih’in süs eşyaları içerisinde 1 adet 7 kuruştur.

¹²³⁵ Sagir sim bıçak, TŞS 1, s. 283/2’de Şerife bint-i el- Hac Mustafa’nın mirasında 1 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹²³⁶ Salih Turhan ve Selahattin Adıgüzel, *Tokat Türküleri ve Oyun Havaları* “Ağlatırsan Beni Yoluna Ağlat” (Ankara: Cem Veb Ofset, 2008), 40.

¹²³⁷ Büngül, “Kutu”, *Eski Eserler Ansiklopedisi* I, 177-178.

Sim kutu sim dökme¹²³⁸, kutu, sim kutu, sim sagir kutu, sim kutu¹²³⁹, sagir sim kutu, sagir sim kutu, sim kutu ve sim hurdası¹²⁴⁰, çini kutu¹²⁴¹, sim ayna kutu¹²⁴², kemayar sim kutu ve tarak miraslarda çıkan çeşitlerdendir.

Tensuh, içinde çeşitli güzel kokular bulunan yuvarlak kutu olarak ifade edilmiştir.¹²⁴³ İçerisinde gri amber, sarı sanır, gül yağı, gül suyu, inci tozu bulunmaktadır.¹²⁴⁴ Musahipzade Celâl de tensuhu “kadife üzerine gümüş kakmalı küçük, zarif bir çekmece içine türlü türlü kokular ıtır şahı, misk, anber, gül yağı daha buna benzer çeşitli kokular, mini mini billur şişeler içerisinde çekmeceye konur. Nişan yüzüğünde kıymetli zümrüt, yakut veya elmaştan yapılır, çekmeceye kokuların yanına konur” şeklinde anlatmaktadır.¹²⁴⁵ Tensuhun kutu olarak saray eczacılığında tercih edildiği görülmektedir.¹²⁴⁶

Tensuh¹²⁴⁷, kemayar tensuh¹²⁴⁸, altun kaplı tensuh¹²⁴⁹, tensuh ma‘a rubiye Tokat miras kayıtlarında mevcut olan çeşitlerdendir. Tespitlerimize göre tensuh takı kutusu olarak da kullanılmış olabilir.

2.11.3. Tespih

İnsanlık tarihinde ipe dizilmiş boncuklar, dua saymak amacıyla kullanılmaya başlamadan önce avda şans getirmesi, savaşta düşmandan, barışta hastalıktan korunmak için muska, tılsım ya da nazarlık niyetine kullanılmıştır. Tespihi Tanrı’ya gönderdiği duaları saymak için ilk kullananlar Hindulardır. Budizmle bu alışkanlık Doğu’ya İslâmiyetle Ortadoğu’ya, Katolik mezhebiyle de Avrupa’ya yayılmıştır.¹²⁵⁰

¹²³⁸ Sim kutu sim dökme, TŞS 1, s. 162/2’de Deruhi bint-i David’in eşyaları içerisinde 1 adet 3 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹²³⁹ Sim kutu, TŞS 9, s. 83/1’de Naime bint-i Ebubekir’in mirasında 1 adet 5 kuruştur. Ayrıca 45 dirhem 40 kuruş olarak TŞS 9, s. 122/3’de Rafia bint-i Osman’ın mirasında mevcuttur.

¹²⁴⁰ Sim kutu ve sim hurdası, TŞS 9, s. 90/1’de 40 dirhem 20 kuruş olarak Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi’nin eşyaları içerisinde.

¹²⁴¹ Çini kutu, TŞS 9, s. 77/1’de Rukiye bint-i Murad’ın metrukâtında 1 adet 1,5 kuruş kaydedilmiştir.

¹²⁴² Sim ayna kutu, TŞS 9, s. 77/1’de Rukiye bint-i Murad’ın terekesine 1 adet 10 kuruş yazılmıştır.

¹²⁴³ Develioğlu, “tensuh”, *Osmanlıca-Türkçe*, 1259.

¹²⁴⁴ Meltem Fıstıkçı, “Osmanlıda Hamam Kültürü ve Saray Kültürü.” 66.

¹²⁴⁵ Musahipzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, 7.

¹²⁴⁶ Süheyl Ünver, “Osmanlı Türklerinde Hekimlik ve Eczacılık”, e-kutuphane, Google, Ekim 29, 2023, https://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/pharmacia/1966_6/12.pdf.

¹²⁴⁷ Tensuh, TŞS 28, s. 5/2’de Nazlı bint-i Bedros’un ziynet eşyaları içerisinde 1 adet 26 kuruştur.

¹²⁴⁸ TŞS 28, s. 54/2’de Hadice bint-i İsmail’in mirasında kemayar tensuh, 1 adet 5 kuruştur.

¹²⁴⁹ Altun kaplı tensuh, TŞS 2, s. 114/1’de Ayşe bint-i Mehmed’in süs eşyası olarak 1 adet 5 kuruş yazılmıştır.

¹²⁵⁰ Deniz Gürsoy, *Tespih Parmak Uçlarındaki Huzur* (İstanbul: Oğlak Yayıncılık 2006), 15.

D'ohsson, “Seçkin kadınların uzun bir tespih taşımaları adettir. Tespihlerin taneleri ustalıklı işlenmiş akik, kantaşı, akamber yahut mercandan olur. Hatta taneleri arasında çok değerli inciler serpiştirilmiş veya altın tellerle yapılmış meşe palamudu biçimli süsler bulunur” ifadesi ile Osmanlı hanımlarının kullanmış oldukları tespihlerin nelerden imal edildiğini ve süslendiğini belirtmiştir.¹²⁵¹

Kadın tespihlerinde taneler daha küçük yapılmıştır. Tanelerin üzerine bazen “üzeri oymalı” denilen kalem oyması motifler yapılmıştır. İçleri boşaltılan taneli olanlarına ise “ajurlu” adı verilmiştir.¹²⁵²

Tespih, ¹²⁵³, kalay tespih, mercan tespih¹²⁵⁴, kutu derununda kefare tespihi¹²⁵⁵ terekelerde tespit edilen ürünlerdendir. Gürsoy'da çalışmasında Yahudilerin inançlarına göre tespih kullanmadığını bununla beraber Hristiyanların kullandığını belirtmiştir.¹²⁵⁶ Kaydedilen ürünler arasında kefare tespihinin bulunması, Tokat'ta gayrimüslimlerin de tespih kullandığını göstermektedir.

2.11.4. Diğer Çeşitler

Sürme, göz çevresini özellikle kirpik diplerini daha çok siyaha boyamak için kullanılan maddelerin genel adıdır. Sürmenin tarihçesi Bronz çağına kadar uzanır (M.Ö 3500). Süslenmek, nazardan korunmak, gözleri hastalıklardan veya güneş ışınlarından korumak gibi amaçlarla eski Mısır, Roma ve Hindistan'da sürme yaygın bir biçimde kullanılmıştır. İslâm dininde sürme ile ilgili birçok hadis vardır. Hz. Peygamber, görmeyi kuvvetlendirdiği, kirpikleri gürleştirdiği için sürme kullanmayı tavsiye etmiştir. Kendisinin de sürme kullandığı ifade edilmiştir.¹²⁵⁷

Lady Montagu, Türk kadınlarının kirpiklerine özen gösterdiklerinden ve gözlerinin etrafına sürme çektiklerinden bahsetmiştir. Sürme gündüzleri aydınlıkta çok dikkat çeken bir süs maddesidir. Rum kadınları da sürme kullanmıştır. D'ohsson, Müslüman kadınların ruj ve far bilmediklerini, tırnaklarına kına, gözlerine sürme çektiklerini söylemiştir.¹²⁵⁸ Van

¹²⁵¹ D'ohsson, 18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler, 97-98.

¹²⁵² Gürsoy, Tespih, 67.

¹²⁵³ Tespih, TŞS 34, s. 71/1'de Taküke bint-i Serkez'in mirasında 2 adet 1 kuruştur.

¹²⁵⁴ Mercan tespih, TŞS 2, s. 119/1'de Rabia bint-i Mahmud'un eşyaları arasında 1 adet 5 kuruşa yazılmıştır.

¹²⁵⁵ Kutu derununda kefare tespihi 1 adet ve kaşık ve sagir şamdan toplu fiyat olarak yazılmıştır. TŞS 1, s. 281/2'de Turfente bint-i Kırkor'un mirasındadır.

¹²⁵⁶ Gürsoy, Tespih, 37-38.

¹²⁵⁷ İsmail Yalçın, “Sürme”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 169: 169-170.

¹²⁵⁸ Evren ve Girgin Can, Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını, 108.

Lennepe, Tokatlı hanımların kaşlarını ve kirpiklerini kara yapmak için bir madde kullandıklarından bahsetmiştir. Yoğun sürülen bu maddenin onların görme yetisini zayıflattığını, göz kapaklarına doğal olmayan bir görüntü verdiğini söylemiştir.¹²⁵⁹

Sürme sürerek süslenmeyi seven Osmanlı kadınlarının kendi aralarında eğlenmeyi ve oyunu da seven, sosyal kişiler oldukları bilinmektedir. Köçek oyunları için parmaklara takılarak oynanan küçük zillerin altın olanları pek makbuldür. Dökme değil dövme olup altın olanlar iyi ses çıkarmaktadır.¹²⁶⁰ Manzini'nin geleneksel giysilerle geleneksel bir oyunu resmettiği çalışmasında genç bir kadının eline ziller takmış olarak dans ettiği görülmektedir.¹²⁶¹ Altun zil Tokatlı hanımların miras kayıtlarında mevcuttur.

Yelpaze, genellikle yaz mevsiminde evlerde, nadiren dışarda kullanılmıştır. Osmanlı hanımlarının elindeki yelpaze onun boş vakitlerinde oyalanmasına ve kıymetli taşlı yüzüklerle süslü narin parmaklı ellerinin ve değerli bileziklerinin karşından görülmesine vesile olmuştur. Yuvarlak biçimlidir. Tavus tüyünden veya parşömen derisinden yapılmış altın çiçeklerle süslenmiştir. Tutulacak yeri abanoz veya fildişi olmuştur.¹²⁶²

Van Lennep, yelpazenin kullanımın ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır.¹²⁶³

“Bir divanda oturan Zümrüt Hatun’un ceketi sıcak havalarda giyilen daha hafif ve serin tutan türdendir. Yelpaze tüyden yapılmış, değerli taşlardan süslenmiştir. Genellikle beyaz veya siyahtır. Elinde tepsili hanım, başa takılan mücevherlere ilaveten altın sikkelerden yapılmış bir dizi gerdanlık, diğer altın süs eşyaları inciler ve parmaklarında değerli yüzükler taşımaktadırlar.”

Sürmedan¹²⁶⁴, sim sürmedan¹²⁶⁵, sürmedan ve kutu, yelpaze¹²⁶⁶, akçe kesesi¹²⁶⁷, altun zil, altun telkâri zil¹²⁶⁸ ve gümüş tel hanımların aksesuarları içerisinde.

Aşağıdaki görselde (Fotoğraf 43) ev hali olarak resmedilen çalışmada Osmanlı hanımının kullanmış olduğu tüm takıları göstermesi açısından önemlidir.

¹²⁵⁹ Van Lennep, *Travels in Asia Minor*, 236.

¹²⁶⁰ Büngül, “Zil”, *Eski Eserler Ansiklopedisi* II, 125.

¹²⁶¹ Evren ve Can Girgin, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, 65.

¹²⁶² Evren ve Can Girgin, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, 60-111.

¹²⁶³ Van Lennep, *The Oriental Album*, 44-119.

¹²⁶⁴ Sürmedan, TŞS 1, s. 315/1’de Rabia bint-i el-Hac Abdülbaki Efendi’nin eşyaları arasında 1 adet olarak kaydedilmiştir.

¹²⁶⁵ Sim sürmedan, TŞS 9, s. 77/1’de Rukiye bint-i Murad’ın metrukâtında 1 adet 1 kuruş olarak yazılmıştır.

¹²⁶⁶ Yelpaze, TŞS 9, s. 127/4’de Rukiye bint-i Osman’ın kayıtlarında 1 adettir.

¹²⁶⁷ Akçe kesesi TŞS 1, s. 254/1’de Rabia’nın kebire kızı Emine bint-i Osman’a 1 adet 1 kuruş kaydedilmiştir.

¹²⁶⁸ Altun telkâri zil, TŞS 1, s. 245/1’de Zümrüd bint-i Agob’un mirasında 40 miskal 180 kuruştur.

Fotoğraf 43. Osmanlı Kadınının Kullandığı Takılar¹²⁶⁹



Gürtuna'nın eserinde bulunan resimde tüm takıların tam bir netlik içerisinde çizildiği görülmektedir. Resimdeki Osmanlı hanımı, baş süslemesinde fesin üzerinde iki ayrı yemeni kullanmıştır. En üstte çiçekli ve altında tek renk kendinden desenli, kafanın arka tarafına doğru açılan ikinci bir yemeni tercih edilmiştir. Başın yan tarafında sorguç (üç parçalı tüy) vardır. Kulağında tek sallamalı bir altın küpe, boynunda ortası madalyonlu enli bir altın bukağı mevcuttur. Boynundan çapraz geçirilmiş altın bir hamail, bel hizasından biraz aşağı takılmış olan kumaş veya deriden bir kuşak vardır. Perslerden beri gelen kadim gelenekle, iki kolunda aynı tasarımdan olup çift olarak kullanılan, kilit kısmı madalyonlu kolbağı takmıştır. Parmaklarında yüzük görülmemektedir. Ayak bileklerinde muhtemelen kolbağları ile takım olan halhal kullanmıştır. Araştırmada, dönem içerisindeki Tokat miras kayıtlarında çıkmayan tek takı çeşiti halhaldır. Bu sonuca rağmen Van Lennep, Tokat'taki sosyal yaşamdan örnekler verirken halhalın burada çocukluktan beri kullanıldığını anlatmıştır. Annelerin yeni yürüyen çocuklarını (evde gözden kaybolduklarında) takip etmek için onlara ses çıkaran zilli takılar taktıklarından bahsetmiştir. Ayak bileklerine takılan dokuz-on adet küçük çingiraklı, gümüş zincirden yapılmış bir takıyı ayrıntılı biçimde izah etmiştir. Ayrıca ayak bileği süsü olan halhalın kadınlar tarafından da süslenme amaçlı takıldığını belirtmiştir.¹²⁷⁰

Tokatlı kadınların arşiv kayıtlarında tespit edilen takıları şöyledir: Boyunda ve başlık süslemede altın ve gümüş sikkeler kullanmışlardır. Bellerine kemer ve altın, sim, telkâri, önlük ve tonbak kuşak sarmışlar, bileklerini bilezik ve kolbağları ile süslemişler,

¹²⁶⁹ Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, Resim:25 "Evinde Türk Kadını".

¹²⁷⁰ Van Lennep, *Travels in Asia Minor*, 239-240.

boyunlarına gerdanlık, bukağı, hamail ve zincirlere asılmış altın sikkeler takmışlardır. İnci, boncuk ve mercanı değişik takılar için saklamışlardır. Kulaklarındaki küpeleri ve parmaklarındaki yüzükleri daha çok altın ve değerli taşlı küpelerden seçmişlerdir. Beldeki şallarının içerisinde saatlerini yerleştirmişlerdir. Diğer kişisel aksesuarları da kullanmışlardır.

Miras kayıtları ve görseller üzerinden yapılan değerlendirmelerle Tokatlı, İstanbullu ve Osmanlı memleketindeki diğer şehir hanımlarının takmış oldukları takıların benzer oldukları ve yaşamış oldukları ticari coğrafyanın da nimetlerinden faydalandıkları görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde takı ürünleri bakımından Müslüman ve gayrimüslim kadın terekelerinin ekserisinde (toplam 162 Müslüman terekesinden 114'ünde veya 70,3'ünde; toplam 68 gayrimüslim terekesinden 49'unda veya % 72'sinde) çeşitli takı ürünlerine rastlamıştır. Müslüman ve gayrimüslim hanımların terekelerinde takı çıkma yüzdelerinin birbirine yakın olması ilgi çekicidir. Diğer taraftan Müslüman ve gayrimüslim hanımların terekelerinde takıya ayrılan toplam pay % 21,1'i (toplam 150.849 kuruştan 31.848 kuruş) bulmaktadır. Bu oran, bize, Tokatlı kadınların takıya yaşamlarında oldukça önemli bir yer verdiklerini göstermektedir.

Bu tez çalışmasında 1770-1830 yılları arasında Tokat'ta giyim kuşam ve takı konusunu irdelemek için 230 kadın miras kaydı incelenmiştir. İncelemenin birinci bölümünde kadın kıyafetleri, ikinci bölümünde ise kadın takıları ele alınmıştır. Aşağıdaki tabloda kadın terekelerinde giyim kuşam ve takı ürünleri olan kayıtlar hakkında özet bilgiler verilmiştir.

Tablo 48. Kadınlarda Giyim Kuşamı ve Takısı Olan Miras Kayıtları

Giyim Kuşam Çıkan Müslüman Kadınlar	Giyim Kuşam ve Takı Çıkmayan Müslüman Kadın Sayısı	Müslüman Kadın Tereke Sayısı	Giyim Kuşam-Çıkan Gayrimüslim Kadın	Giyim Kuşam-ve Takı Çıkmayan Gayrimüslim Kadın	Gayrimüslim Kadın Tereke Sayısı	Giyim Kuşam-Çıkan Tereke Sayısı	Toplam Tereke Sayısı
148	14	162	67	1	68	215	230

Tablodaki verilere göre, Müslüman kadın terekeleri çoğunluğu oluşturmaktadır. Gayrimüslim hanımlarda sadece bir kişide giyim kuşam mevcut değildir. Müslüman hanımlarda ise bu oran %8,6'dır. Bunun sebebi terekelerinde giyim kuşam ve takısı olmayanların sadece yoksul olması değil kassam gelmeden kıyafetlerin aile arasında hatıra olarak paylaşılmış olma ihtimalidir.

BÖLÜM:3 ERKEK GİYİM KUŞAMI

Eski Türklerin kıyafetleri, gravür ve mezarlarda bulunan tarihi kalıntılardan ögenilmektedir. Orta Asya’da yaşam biçimi olarak hayvancılıkla ilgilenildiğinden dolayı daha çok deriden yapılmış rahat kıyafetleri tecih etmişlerdir. İç don, kaftan, çapan, şapan ya da çarpıt denilen bir çeşit hırka, ceket ya da palto, ayağa giyilen çizme ve çarık bozkır giyim kuşam kültürünün ürünlerindendir. Selçuklularda yerleşik hayatla beraber çeşitli dokumalardan yapılmış kıyafetler de giyilmiştir. Koyun, kuzu, sığır, tilki biraz da ayı derisi ve kürkleri ile koyun, keçi ve deve yünlerinden yapılan dokumalar kullanılmıştır.¹²⁷¹

Osmanlılarda kıyafet, toplum yaşamının ifadesidir. Toplumun daha aktif kısmı olan erkekler arasında Müslüman, gayrimüslim ve Müslüman milletinde de asker, devlet memurları ve küçük esnaf arasında toplumsal ayırıcılık kıyafetle düzenlenmiştir.¹²⁷² Devlet tarafından kontrol edilebilen “kendi aralarındaki görsel mesajları” olan renk, doku, desen ve motiflerle, giyenin ait olduğu toplum düzenini yansıtmaktadır.¹²⁷³ Erkek kıyafetleri giyene itibar verecek şekilde kaliteli kumaşlardan kendilerini heybetli gösterecek şekilde tasarımları yapılmıştır. Muhteşem, katmanları olan sarıklar, vücudu kaplayan bol ve geniş kaftanlar kullanılmıştır. Beli saran güzel bir kuşağın içerisine yatağan bıçak, hançer veya piştov konulmuştur. İri bıyıklar çehreye sertlik ve şan vermektedir.¹²⁷⁴

Çalışma dönemi içerisindeki Osmanlı Devleti’nin genelinde giyim kuşamla ilgili tarihi süreç şöyle özetlenebilir: Lale Devri’nin başlattığı Fransa yanlısı Batılı akımlar, 1789’da yenilikçi padişah III. Selim’in başa geçmesi ile beraber askeri müesseselere ıslahatçı bir bakış açısı getirmiştir. Bu dönemde Nizam-ı Cedid ordusunun kıyafetleri Frenk taklidi olduğu söylenerek ağır eleştiriler almıştır. II. Mahmud döneminde ise yenilikler sadece askeri kesiminde değil Osmanlı toplumu ve kurumlarını da içermiştir. II. Mahmud kendisinden önceki padişahlar gibi tebdil-i kıyafet yapmadan halkın arasına kendi giysileri ile katılmıştır. Gezilerde Sultan, Mısırlı tarzına benzeyen yeni tarz kıyafetler kullanmış halka örnek olmaya çalışmıştır.¹²⁷⁵

¹²⁷¹ Sezer Arıg, “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi,”143-147. (141-159)

¹²⁷² Sezer Arıg, “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi,”143-147.

¹²⁷³ Küçükerman, *Türk Giyim Sanayii*, 25.

¹²⁷⁴ Sezer Arıg, “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi,” 143-147.

¹²⁷⁵ Mehmet Lale, “II. Mahmud Dönemi Kıyafet Alanında Yapılan Yenilikler,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Süleyman Demirel Üniversitesi,2006) 25-26-27-28.

Endüstriyel üretimden doğan modanın etkileri ile III. Selim ve II. Mahmud'un askeri ve idari alanda yaptığı değişimler erkek giyiminde etkisini göstermeye başlamıştır. 18. Yüzyılda Batı'nın ucuz malları Osmanlı pazarlarıdaki payını çok genişletmiştir. Bunun üzerine devlet, yerel dokuma sanayiine yatırım yapmayı teşvik etmiştir. Gerek Avrupa gerekse Osmanlı yerli tekstil ürünleri pratik ve herkesin kolayca ulaşabileceği ürünler olmuştur. Toplumsal talep karşılanarak Osmanlı genelinde gündelik giyim kuşamın her evde, mahallede ve şehirde genel geçer bir modanın doğmasında etkisi olmuştur.¹²⁷⁶

III. Selim, 1802'den itibaren kendi tebası olan gayrimüslim tüccar reayaya Avrupa ile ticaret yapmak şartı ile yeni imtiyazlar vermiştir. Bunlara Avrupa tüccarı adı verilmiştir. Avrupa tüccarları arasında Tokatlı gayrimüslim vatandaşlarda vardır. Avrupa tüccarı uygulaması vergi muafiyetleri sebebi ile Müslüman tüccarların aleyhine bir durum oluşturunca II. Mahmud 1810 yılında onlara da ticari imtiyazlar sağlamıştır.¹²⁷⁷

Tokat özelinde ise giyim kuşamı oluşturan tarihi süreç şöyle özetlenebilir: Tokat 6000 yıllık tarihi boyunca önemli bir ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Yaşama sırası, Türklere geldiğinde şehirli Türk erkek nüfus tarım ve ticaret yaparak hayatlarını kazanmışlardır. Giyim ve kuşamları da bu yaşam tarzına göre oluşmuştur. Bir Anadolu kenti olan Tokat, Yeşilirmak ve Kelkit vadilerinin bereketli toprakları üzerinde kurulmuştur. Konum olarak Karadeniz kıyılarının dar ve nemli, İç Anadolunun geniş ve kuru alanlarından dağ sıraları ile kendini ayırmış, geniş ve sulak vadilerin orta yerine yerleşen bir şehirdir. Anadolu Selçukluları zamanında ticaret açısından ilk altı büyük kentten biridir. Tokat, Osmanlı yükselme döneminde ise bölgenin tarım ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Özellikle 17.yüzyılda uluslararası kervanların geçiş yolu üzerindedir. "Transit ticaret merkezi" olarak değerlendirilmiştir. İstanbulla beraber İpek Yolumun Kuzey Anadolu güzergâhı üzerinde yer almaktadır.¹²⁷⁸ Tokat'ta kurulan kara gümrüğü bölgesel ölçekte üstünlük sağlamıştır.¹²⁷⁹

İstanbul tarafından Tokat'ın yerel sanayisinde bakır eşya üretimi desteklenmiştir. Ayrıca şehrin insanları, 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren topraklarında yerel pamuk

¹²⁷⁶ Feyza Bakır, "Saraylıların Giyim Kuşam Masrafları," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2023) 94-95.

¹²⁷⁷ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentler Tarihi Tokat I*, 169-170-171.

¹²⁷⁸ Mutlu Özgen, *Şehr-i Meydan Tokat* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 20-21-22-23

¹²⁷⁹ Ali Açıklı, *XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak: 119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili* (Ankara: Berikan Yayınevi 2022), 131.

üretmeye başlamışlardır. Bu gelişimle beraber iplik, dokuma, boyama ve basma işlerinin hepsi Tokat ve çevresini bir dokuma sanayi merkezi haline getirmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda Tokat'ın basma ve pamuklularının şöhreti Osmanlı sınırlarını aşmıştır.¹²⁸⁰

İran ve Diyarbakır üzerinden Bağdat'a gidecek olan dokumalar Tokat'tan sevk edilmiştir. İzmir ve İstanbul'a da Tokat'tan mal gönderilmiştir. Tokat'tan Rusya ve Gürcistan'a gidecek ürünlerde Sinop ve Trabzon'dan deniz yolu kullanılmıştır. Tokat, emprime kumaşa ünlenmiş, bugün Macarca'da "basma" karşılığı kullanılan "Tokadi" kelimesinin Tokat'ın o dönemde imal etmiş olduğu dokumalardan kaynaklandığı bilinmektedir. Pamuklunun yanında ham ipeğin işlenme merkezlerinden biri olan Tokat'ta ipek dikiş ipliği yapılmıştır. Deri tüccarlarının da 15.yüzyıldan beri Tokat'tan hem Anadolu'ya hem de Eflak' akadar Rumeli'ye ürün sattıkları bilinmektedir. Özellikle mavi ve sarı sahtiyanlar meşhur olmuştur.¹²⁸¹

18. Yüzyılda Tokat'ın bakır ve tekstil ürünlerinin Rusya'dan Macaristan'a kadar geniş bir bölgeye ihracatı yapılmıştır.¹²⁸² 1815 yılında Tokat'ta 18 Avrupa tüccarı ve himayelerinde çalışan 30 hizmetkâr kayıtlıdır.¹²⁸³ 1846'da kara gümrüğü şehirden kaldırılınca pazar olma üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır.¹²⁸⁴ Bu bilgilerden yola çıkarak Tokat'ta iş gücünü temsil eden erkeğin, beynelmilel bir ticari bakış açısına sahip olduğu çıkarımı yapılabilir.

Vital Cuinet, 1890'lı yıllarda Tokat'ta üretimi yapılan sanayi mallarından bahsetmiştir. Bakırcılık, şarapçılık, çömlek yapımı, dokuma, boyama ve dericilik önemli endüstri kollarındandır. 1.500 kişinin çalıştığı dokuma sanayinde başlık ve baş süslemede kullanılan baskılı yemeniler üretildiğini belirtmiştir.¹²⁸⁵

Araştırmada, Tokat'ın giyim kuşam sanayinin "dokumacılık" kısmında aktif olması sebebiyle bazı zanaatkâr, tüccar ve esnaf miraslarında yer alan ticari veriler ayrıca incelenmiştir. Çalışmada, bu gruba ait olanların kişilerin terekelerinden çıkan "etiket fiyatlı ticari ürünlerle" ilgili tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

Osmanlı erkek nüfusunun sosyal, dini ve ticari mensubiyetleri onların hayat

¹²⁸⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda*, 277-278-279.

¹²⁸¹ A. Tahir Gürsoy, *Dünden Bugüne Giyim Kültür ve Moda* (İstanbul: Omaş Ofset, 2004), 144-145.

¹²⁸² Özgen, *Şehr-i Meydan Tokat*, 20-21-22-23.

¹²⁸³ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentler Tarihi Tokat I*, 169-170-171.

¹²⁸⁴ Özgen, *Şehr-i Meydan Tokat*, 20-21-22-23.

¹²⁸⁵ Vital Cuinet, *La Turquie D'asie* (Paris: Ernest L'eroux, 1802), 720-721-722.

tarzlarına ve giyim kuşam alışkanlıklarına yön vermiştir. Lewis, İstanbul’da yaşayan halkın içerisinde sıradan bir Osmanlı erkeğini, sosyal hayatı olan ev düzeninde şöyle anlatmıştır:¹²⁸⁶

“Yaşam zamanlaması ezana göre belirlenen namaz vakitlerine göre ayarlanmıştı. Sabah kalkındığında temizlenirdi. Erkekler şalvar, gömlek ve dolama giyer, bellerine içine tütün koydukları geniş bir kuşak sararlardı. Mendil, para diğer herşey kuşağın üzerine giymiş oldukları giysinin göğüs kısmındaki iç cebin içine yerleştirilmiştir. Herkes üzerine bir kaftan giymiştir. Zenginlerinki çok gösterişli yapılmıştır. Şalvara ince deri mestler tutturulmuştur. Üzerine yumuşak tabanlı deri çarıklar giymişlerdir. Dışarı çıkarken meslerin üzerine bir çift sağlam, ağır, sarı, deri ayakkabı veya ata binmek için kalın, bol ve siyah çizmeler giymiştir. Muslin veya başka kumaştan bir sarık, ayırt edici bir şekilde keçe takkenin üzerine sarılmıştır. Daha yoksul erkekler sadece şalvar, gömlek ve kuşak giymişlerdir. Kafalarına yumuşak bir başlık ya da kumaş sarmışlardır. Sakal zorunlu değildir. Saygınlık ifadesi vardır. Saçlar genellikle tıraş edilmiştir.”

Abdullah Buhari’nin albümünde yer alan İstanbul’da yaşamış, üst sınıfa ait olduğubelirtilen *On sekizinci Asır Gençlerinden Biri* adlı minyatürde görülen dönem kıyafetini Sevin şöyle yorumlamaktadır.¹²⁸⁷

“Yeşil kavuklu, ince kâtibi sarıklı, geniş yakalı, siyah samur boy kürkünün kabının rengi mat yeşildir. Entarisi yaprak yeşilidir. Yanlarından toplanarak kuşakta toplanmıştır. İçliği sarılı penbeli sırmadan dokunmuştur. İçliğin altından penbe şalvarı gözükmemektedir. Ayağında sarı mestler var. Buhari’nin diğer resimlerinde entariler, içlikler çeşitli renktedir. Kürk kapları gülkurusu, nefti, mavi ve fesrengidir. Kürkler kakum, vaşak, sarı samur, siyah samur, sincap çeşitleri görülmektedir.”

Ubucini, İstanbul seyahati esnasında tanıştığı eski sancak valisinin oğlu olan güngörmüş Osman Ağa’nın evine yaptığı ziyarette onun giyim ve kuşamından ayrıntılı bir biçimde bahsetmiştir.¹²⁸⁸

“Evinin bütün odaları aynı sadelikle döşenmişti. Kendisi, geniş paçalı, yıpranmış bir alaturka kostüm, kışları kürk palto giyerdi. Başına da sarık gibi bir İran şalı sarardı. Bir başka şal da kuşak gibi beline sarılmıştır. Çok yumuşak deriden yapılmış potinler ve bu potinlerin üstünden deriden pabuç giyerdi. Bu pabuçlar evin girişinde bırakılmıştır.”

Van Lennep ise Tokat’ta yaşamış olan ve kiremit yapımı ile uğraşan Tilkioğlu Mehmed’in üzerindeki kıyafetler üzerinden *Bir Tük Efendisi* nin tasvirini yapmıştır.¹²⁸⁹

“Terzilik mesleği, elbiseyi oturtmak için çok büyük bir ustalık isteyen Avrupa ve Amerika’daki terziliğe kıyasla burada çok daha basit bir sanat. Elbiseler daima hazır alınır. Yapılması gereken tek şeyboyunu bir iki santim düzeltmektir. Hem kadın hem de erkek elbiseleri atelyelerde dikilir. Bu işler erkek ustalar tarafından yapılmıştır. Gömlek ve iç donları son derece bol giyeceklerdir. Her vücuda uyarlar. Pantolonlar iki ucundan ve birbirine dikilmiş uzun bir kumaş parçasından dikilmiştir. Ayakların sokulması için bir açıklık bırakılmıştır. Yol desenli kumaşlardan yapılan pantolonun içine sokulan uzun kollu yelekler kullanılmıştır. Yelekler dışa çıkarılarak da kullanılmıştır. Pantolonun üstünde belin üzerine sarılan bir kuşak

¹²⁸⁶ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 88.

¹²⁸⁷ Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafeti*, 107-Resim 123.

¹²⁸⁸ F.H.A Ubicini, *1855’de Türkiye 2* (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, 1977), 42.

¹²⁸⁹ Van Lennep, *The Oriental Album*, 103-104.

vardır. Bel çevresini sımsıkı saran bir atkıdır. Ceketler çeşitli biçimdedir. Kısa veya uzundur. Ceket kollarındaki tasarımlar çeşitlidir. Yalnızca dirseklere kadar olanlar, tam kol boyu olanlar, koldan uzun eli de kapatanlar, önden kapalı olanlar, omuzdan aşağı açılanlar, açık kullanılırken düğmeleri iliklenince kapalı olanlar, tamamı ile omuzdan serbest dikilip sırtta bağlananlar gibi birçok tasarım mevcuttur. Yine Mehmed Efendiye dönecek olursak ceket ayak bileklerine kadar uzatılarak palto haline getirilmiştir. Paltosunun içinde içi kürk olan bir ceket giymektedir. Her durumda Doğuda giyilen elbiseler genellikle bol, serbest ve kat kattır. Vücudun bütün kusurlarını gizler. Yalnız bu giyim tarzı hareket etmeyi engeller. II. Mahmud, erkek kıyafetlerini Avrupa'ya benzetmek için elinden geleni yapmıştır. Bu akılcı fikre rağmen maalesef kullanımı zor olan mavi püskülle süslenen kırmızı fesi başlık olarak seçmiştir. Bu başlık ne kafaya tam oturmakta, ne de başı soğuktan veya sıcaktan koruyabilmektedir. Hâlbuki artık kullanılması sınırlandırılan sarık hafif malzemelerden yapılan ve iklim koşullarına karşı en güzel korumayı sağlayan bir başlıktır. Bu tespit, ülke içerisinde seyahat eden yabancılar tarafından da onaylanmıştır.”

Türklerin yüzlerce yıl önce bozkır kültüründe hayvancılıkla uğraşmalarının giyim kuşamlarına yansıdığı yapılan araştırmalarda görülmüştür.¹²⁹⁰ Çalışmanın içermiş olduğu zaman diliminde (1770-1830dönemi) Tokat'ta transit ticaret yapılmaktadır. Şehirde var olan uluslararası alış verişin Osmanlı erkeklerini kıyafetleri hakkında tercihlerini etkileyip etkilemediği merak konusudur. Araştırmada Tokatlı erkeklerin yaşam biçimlerinin giyim kuşamlarını nasıl şekillendirdiği, İstanbullu beylerin giyim kuşamları ile benzer olup olmadıkları ve Tokat erkek kıyafetlerinde, toplumsal farklılıkların devletin koyduğu kurallar çerçevesinde olup olmadığı gibi sorulara cevap aranacaktır.

Aşağıdaki görseller (bkz. Fotoğraf 44) Tokat ve İstanbul'da birbirine yakın zaman dilimlerinde yapılmıştır.

¹²⁹⁰ Emre Erdoğan, “*Türk Giyim Unsurlarının Dünya Giysi Modasına Etkisi*,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Haliç Üniversitesi, 2017); Gülten Kazdal, “*Erken Çağlardan 12. Yüzyıla Kadar İç ve Ön Asya’da Türk Kadın Giyim Kuşamı*,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (İnönü Üniversitesi, 2020); Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, (İstanbul:2016); Yaşar Bedirhan, *İslâm Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, (Ankara: 2014); Abdülkadir İlgen, “Eski Türk Topluluklarına Kılık Kıyafet”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 132, (Haziran 2001):189-201.

Fotoğraf 44. Erkek Giyim Kuşam Görselleri¹²⁹¹



Değişik yaş gruplarında olan üç Osmanlı şehir erkeğinin çok renkli, desenli ve çok katlı bir giyim tarzı içerisinde oldukları görülmektedir. Gösterişli kuşaklar ve renkli başlıklar dikkat çekmektedir. Müslüman milletinden oldukları kullandıkları giysiler, başlıklar ve ayakkabıların renklerinden anlaşılmaktadır.

3.1. ERKEK İÇ GİYİMİ

İç çamaşırından söz edilmesi mahrem sayıldığından tasarım tarihi hakkında tam bir bilgi mevcut değildir. Avrupa’da 1830’lardan sonra temizlik ve sağlık için giyilmesi kabul görmeye başlanmıştır. Osmanlı’da yağlıkcı esnafı Kapalıçarşı’da Trabzon, Şile bezleri, Kastamonu keteni, bürümcük ve basmadan dikilmiş iç çamaşırları satmışlardır.¹²⁹² Tokat’ta ise iç giyiminin çoğunlukla evlerde üretilen dokumalarla hem atölyelerde hem de evde ürettikleri anlaşılmıştır.

Bu bölümde don, uçkur, etiket fiyatlı ticari ürünler, gömlek, içlik ve diğer iç giyimi ürünleri ayrı alt başlıklar halinde incelenecektir.

3.1.1. Don

Eski erkek iç donlarının kesimi ağı bol, paçalar ayak bileklerine kadar uzun, beli uçkurlu, paça ağızları ayağın rahat geçmesi için yırtmaçlı yapılmıştır. Paçaların iki başına birer paça bağı yapılmıştır. Kimi donlar ise paçalar ayak bileklerinin birkaç parmak

¹²⁹¹ Sol resim: Van Lennep, *The Oriental Albüm*, “Bir Türk Efendisi-Kiremitçi Tilkioğlu Mehmed” 16. Orta resim: Sevin, *On Üç Asırlık*, “On sekizinci Asır Gençlerinden Biri”, 107-Resim 123. Sağ resim: Fenerci Mehmed Albümü, *Osmanlı Kıyafetleri*, Resim 66 Salma Çukadarı: Lewis’in eserinde betimlemiş olduğu Osmanlı erkeği anlatımına uygun görülmüştür. “Erkekler şalvar, gömlek ve dolama giyer, bellerine içine tütün koydukları geniş bir kuşak sararlardı. Mendil, para diğer herşey kuşağın içine yerleştirilmiştir. Herkes üzerine bir kaftan giymiştir”.

¹²⁹² Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 231.

üstünde, paça ağızları bol kesilmiştir. Diz çakşırı giyenlerin iç donları beli uçkurlu, ağı bol fakat diz kapağını üstünde kalacak şekilde kısadır. İç donu ile görülmeyi edebiyatımız “donpaça” olarak betimlemiştir. Az gelirli olanların iç donları patiskadan kaba bezden yapılırken kibar olan ahalinin iç donları bürümcükten kesilip ipek nakışlarla işlenmiştir.¹²⁹³

Don, müstamel don, köhne don, kıvırtma don¹²⁹⁴, ketan don¹²⁹⁵, ipekli don, ketan ipekli don¹²⁹⁶ gezi don¹²⁹⁷, ayak donu, Tire işleme ayak donluğu¹²⁹⁸, bez don terekelerde mevcut olan don çeşitleridir.

Tokat tüccarlarından es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed’in Sipahi Pazarı’ndaki dükkânında ticari olarak iç çamaşırı olan don sattığı görülmüştür.¹²⁹⁹ Şehirde iç giyim eşyalarından olan donun hazır giyim olarak üretildiğinin ve satıldığının tespiti yapılmıştır.

3.1.1.1. Uçkur

Uçkur şalvar, iç donu, çakşır, sıkma, potur vb esvapları ve pantolonları bedende tutturmak için kullanılan ince kuşaktır.¹³⁰⁰ Büngül’e göre ise bir karış eninde olanları da vardır. Sırma ve ipekle işlenenleri de vardır. Eski erkekler çakşıra takarak uçlarının işlenmesi görünür bir halde gezmişlerdir.¹³⁰¹

Uçkur¹³⁰², köhne uçkur¹³⁰³, işleme uçkur¹³⁰⁴ miras kayıtlarında rastlanmıştır. Bingül’ün izah ettiği nakışlı işlemeli uçkurlar Tokat miras kayıtlarında da mevcuttur.

¹²⁹³ Koçu, *Giyim Kuşam Süslenme*, 93-94.

¹²⁹⁴ TŞS 34, s. 144/1’de Tespihçioğlu Hacı Mustafa bin Mehmed’in mirasında kıvırtma gömlek, 6 adet 18 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹²⁹⁵ TŞS 2, s. 142/1’de Mustafa Ağa bin Abdüllatif Ağa’nın kıyafetleri içerisinde ketan don 6 adet 8 kuruştur. Toplam terekesi 13.600 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹²⁹⁶ Ketan ipekli don, TŞS 34, s. 164/1’de Estefan veled-i Boros’un ürünleri içerisinde 4 adet 30 kuruştur. Ayrıca 1 adet ipek don ve 4 adet ketan don da aynı terekede mevcuttur.

¹²⁹⁷ Gezi don TŞS 20, s. 172/1’de Çukadar Salih ağa (baba adı yok) 2 adet 60 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam terekesi 28.056,5 kuruştur.

¹²⁹⁸ Tire işleme ayak donluğu 1 adet 1,5 kuruşa TŞS 1, s. 284/1’de Abidin bin Abdullah’ın 302 kuruşluk mirası içerisinde.

¹²⁹⁹ TŞS 2, s. 158/3’de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed’in Sipahi Pazarı’ndaki dükkânında mevcuttur. Eşyaları içerisinde don çeşitleri mevcuttur.

¹³⁰⁰ Barış, Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.”, 270.

¹³⁰¹ Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* 2, 106.

¹³⁰² Uçkur TŞS 9, s. 17/2’de Hüseyin Alemdar bin Hasan’nın kıyafetleri içerisinde 1 adet 3 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹³⁰³ Köhne uçkur 1 adet 2 kuruşa, TŞS 34, s. 136/2’de Diyarbekir ahalisinden Ahmet bin Hüseyin’in metrukâtındadır.

¹³⁰⁴ İşleme uçkur, TŞS 34, s. 164/1’de Estefan veled-i Boros’un mirasında 5 adet 40 kuruştur.

3.1.2. Etiket Fiyatlı İç Giyimi Ürünleri

Don¹³⁰⁵, gömlek¹³⁰⁶, bez gömlek¹³⁰⁷, kıvırtma gömlek¹³⁰⁸, ketan gömlek¹³⁰⁹, uçkur¹³¹⁰ ticari mallar içerisinde olan ürün çeşitlerindendir.

3.1.4. İçlik

İçlik, kışın giysi altına giyilen pamuklu yelek, zıbın olarak tanımlanmıştır.¹³¹¹

İçlik¹³¹², köhne içlik, bez içlik¹³¹³, alaca içlik¹³¹⁴ miras kayıtlarında mevcut olan örneklerdendir.

3.1.3. Gömlek

Gömlek, vücudun üst kısmına giyilen iç çamaşırına verilen addır.¹³¹⁵ Tereke kayıtlarında ayrıca ticari ürün olarak da mevcuttur. Van Lennep, Tokat'ta hem kadın hem de erkek elbiselerinin atelyelerde dikildiğini ve işlerin erkek ustalar tarafından yapıldığını eserinde belirtmiştir.¹³¹⁶ Emiroğlu, yağlıkcı esnafının İstanbul'da Kapalıçarşı'da hazır dikilmiş iç çamaşırı sattığını belirtmiştir.¹³¹⁷

Gömlek¹³¹⁸, cedit gömlek, müstamel gömlek, köhne gömlek, bez gömlek¹³¹⁹ ve

¹³⁰⁵ TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in Sipahi Pazarı'nda ki dükkânında mevcuttur.

¹³⁰⁶ Gömlek 1 adet 3 kuruş olarak TŞS 9, s. 125/1'de Karabed veled-i Melkon'un mizan-ı harir'de olan dolabı içerisinde bulunan ticari malları içerisinde. Ayrıca 9 adet gömlek 27 kuruşa TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in ticari malları içerisinde.

¹³⁰⁷ TŞS 2, s. 29/2'de Elvancı Ergir veled-i Mıgırdiç'in ticari malları içerisinde etiket fiyatı olarak 9 adet 27 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹³⁰⁸ TŞS 2, s. 148/1'de Anasdas veled-i Mihail'in terekisinin ticari kısmında etiket fiyatlı 6 adet 14 kuruştur.

¹³⁰⁹ TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un Müftü Hanı'ndaki dükkân malları içerisinde ketan gömleği 4 adet 6 kuruş yazılmıştır.

¹³¹⁰ TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in Sipahi Pazarı'ndaki ticari malları içerisinde uçkur mevcuttur.

¹³¹¹ Barış Dağlı, "Kelime Kazanımı Üzerine." 138.

¹³¹² İçlik, 2 adet 5 kuruşa TŞS 20, s. 168/1'de Tokat'ta bulunan Milas ahalisinden Ahmed bin Mustafa'nın mirasında çıkmıştır.

¹³¹³ Bez içlik, 2 adet 4 kuruş olarak TŞS 2, s. 103/1'de Eğin ahalisinden Ovanes veled-i Serkez'in terekesindedir.

¹³¹⁴ Alaca içlik, 1 adet 7 kuruşa TŞS 28, s. 35/1'de Manav el-Hac Mehmed bin Halil'in giysileri içerisinde.

¹³¹⁵ "Gömlek", Güncel Türkçe Sözlük, Google, Aralık 15, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹³¹⁶ Van Lennep, *The Oriental Album*, 103-104.

¹³¹⁷ Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 231.

¹³¹⁸ TŞS 2, s. 36/1'de Esseyid el-Hac Ebubekir bin el-Hac Hüseyin'in iç giyimi arasında gömlek, 2 adet 6 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹³¹⁹ TŞS 9, s. 86/1'de Çemişgezek ahalisinden Ezot veled-i Kohas'ın mirasında bez gömlek 1adet 2 kuruş yazılmıştır.

köhne bez gömlek¹³²⁰ miras kayıtlarında mevcuttur.

Tokat'ta ise kumaş tüccarı olan Anasdas veled-i Mihail, bürümcük gömlek satan esnaflardan biridir.¹³²¹ Bir örnek de Halep ve Tokat Müfti hanında kumaş tüccarı Ovannes veled-i Asador'un miras kaydında ticari ürün olarak bulunan ketan gömlektir. Ayrıca tereke sahibinin satış noktasından birinin Halep'te, diğerinin Tokat'ta olması çift yönlü ticaret yapıldığını göstermektedir. Tokat ve çevresinden alınan ürünlerin Halep piyasasına satıldığı anlaşılmaktadır.¹³²² Es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in Sipahi pazarında olan dükkânında gömlek satılan ürünler içerisindedir.¹³²³ Ergir veled Mıgırdiç'in ticari malları içerisinde bez gömlek mevcuttur.¹³²⁴ Elde olan verilerden Tokat'ta don gibi gömleğinde hazır giyim ürünlerinden olduğu tespit edilmiştir.

İki iplikten dokunan gömlek, ipek gömlek, yer adı ile anılan marka gömlek ve diğer gömlek çeşitleri miras kayıtlarında yer alan ürünlerdendir.

İki iplikten dokunan gömlekler Tokat'ta üç çeşit olarak çıkmıştır. Bürümcek (bürümcek) gömlek, ham ipeğe az miktarda ketan ipliği katılarak dokunmuştur. Ten üstüne giyilen iç gömleği olarak tercih edilmiştir. İnce ve kalın olarak dokunmuştur. Kadın iç gömleklerinde incesi erkeklerde ise kalın olanı kullanılmıştır. Kıvratma (kıvırtma) gömlek ise ham ipekten evlerde dokunan en kıymetli iç çamaşırlığıdır. İpek bezdir. İpek giymek erkeklere helâl olmadığından ipeğin içine az miktarda pamuk veya ketan iplik katarak dokunan kumaşlara helâli adı verilmiştir. Kolay eskimeyen, kullanışlı bir çamaşırlıktır. Halk daha çok bez gömlek kullanırken yüksek tabaka bürümcük kumaştan yapılmış gömleklere rağbet etmiştir.¹³²⁵ Melez gömlek ise ipek ve pamuk ipliği ile dokunan kumaştan dikilmiştir.¹³²⁶

Melez gömlek¹³²⁷, melez cedid gömlek, kıvırtma gömlek¹³²⁸, bürümcek gömlek¹³²⁹

¹³²⁰ TŞS 2, s. 29/2'de Elvancı Ergir veled-i Mıgırdiç'in mirasında ticari ürünler içerisinde köhne bez gömlek 3 adet 3 kuruştur.

¹³²¹ TŞS 2, s. 148/1'de Anasdas veled-i Mihail'in terekasının ticari kısmında etiket fiyatlı 6 adet 14 kuruştur.

¹³²² TŞS 1, s. 217/1'de Soğukpınar-ı müslim Mahallesi'nde yaşamış olan Ovannes veled-i Asador'un metrukâtının ticari kısmında ketan donun etiket fiyatı 4 adet 6 kuruştur.

¹³²³ TŞS 2, s. 158/3'de 9 adet gömlek 27 kuruştur.

¹³²⁴ TŞS 2, s. 29/2'de Elvancı Ergir veled-i Mıgırdiç.

¹³²⁵ Koçu, *Giyim Kuşam Süslenme*, 48.

¹³²⁶ Barış Dağlı, "Kelime Kazanımı Üzerine." 194.

¹³²⁷ TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın terekasında melez gömlek 1adet 2,5 kuruştur.

¹³²⁸ TŞS 34, s. 144/1'de Tespihçioğlu Hacı Mustafa bin Mehmed'in mirasında kıvırtma gömlek, 3 adet 18 kuruş olarak kaydedilmiştir.

kayıtlarda mevcuttur.

İpek Tokat'ta gügül, ipek ve harir olarak tanımlanmıştır. Harir Arapçada ipek anlamına gelmektedir. İpek, ipek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek parlak tel dokuma materyaline verilen isimdir.¹³³⁰ Gügül sözlükte ipek böceği ve ipek kozası anlamına da gelmektedir.¹³³¹

Tokat'ta gelişen sanayii dallarının başında ham ipeğin işlenmesi gelmektedir. İşlenen ipek, dikiş ipliği, kazzaziye, düğme ve dokuma imalâtında kullanılmıştır. Kalanı da ihraç edilmiştir. 18. Yüzyılın başlarında İran'dan gelen ham ipek işlenip iplik haline getirilmiştir. Zamanla ithal ipek azaldıkça Tokat'ın içinde yer aldığı geniş bir bölgede ham ipek üretimi de yapılmaya başlanmıştır.¹³³²

Harir gömlek¹³³³, cedit harir gömlek, ipekli gömlek¹³³⁴, cedit ipekli gömlek, müstamel ipekli gömlek, gügül gömlek¹³³⁵ ipekle dokunan gömlekler içerisindedir.

Çeşitli yer adı ile anılan marka gömlekler miras kayıtlarında yer almaktadır. Yabancı tüccarlar özellikle İranlılar Tokat'a gelip burada ticaret yapmışlardır. Ayrıca Tokat üzerinden geçerek İstanbul ve İzmir'e giden güvenli bir ticaret yolunu da kullanmışlardır. Tokat'tan geçerken yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle resmi kayıtlara geçmişlerdir.¹³³⁶ İranlı tüccarların malları "Acem" olarak adlandırılmıştır. Acem gömlek¹³³⁷ buna örnek olarak verilebilir.

Yerel marka olarak Maraş gömlek¹³³⁸, müstamel Maraş gömlek, Trabzon gömlek¹³³⁹ verilerine terekelerde rastlanmıştır.

¹³²⁹ Bürümcek gömlek TŞS 1, s. 171/2'de Emirzade veled-i (baba adı yok)'un metrûkatında 2 adet 8 kuruştur. Toplam terekesi 18.079 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹³³⁰ "İpek", Güncel Türkçe Sözlük, Google, Aralık 16, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹³³¹ "Gügül", Derleme Sözlüğü, Google, Aralık 16, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹³³² Mehmet Genç, "17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat," 276-277.

¹³³³ Harir gömlek, TŞS 9, s. 56/1'de Cemaleddin Mahallesi'nde yaşamış olan el -Hac Halil bin el-Hac Ömer kıyafetleri içerisinde 3 adettir.

¹³³⁴ İpekli gömlek, TŞS 34, s. 164/1'de Estefan veled-i Boros'un kızına aktarılan servet sayımında 11 adet 160 kuruş, 1 adet 20 kuruş ve 3 adet 30 kuruş olarak yazılmıştır.

¹³³⁵ Gügül gömlek, TŞS 2 adet TŞS 34, s. 164/1'de Estefan veled-i Boros'un malları arasındadır

¹³³⁶ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentler Tarihi Tokat* (1771-1853), 164; Genç, "17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret," 276.

¹³³⁷ Acem gömlek, TŞS 34, s. 108/1'de Van ahalisinden Andon veled-i (baba adı yok)'ın kıyafetleri arasında 1 adet olarak kaydedilmiştir.

¹³³⁸ Maraş gömlek TŞS 9, s. 135/1'de es-Seyyid Hasan Ağa bin es-Seyyid İbrahim'in terekesinde 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹³³⁹ Trabzon gömlek, TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın terekesinde 1 adet yazılmıştır.

Diğer gömlek çeşitleri içerisinde birçok tek ürün çeşidi olarak çıkan gömlekler vardır. Bunlardan birisi de yazılı gömlektir¹³⁴⁰. Çalışmaya göre yazılı gömleğin tılsımlı gömlek olma ihtimali mevcuttur. Osmanlı padişahları savaşlarda düşmandan korunmak amaçlı tılsımlı gömlekler giymişlerdir. Tılsım, “Tabiatüstü güçlere, bir takım sırlara sahip olan nesne, çözilemeyen düğüm ve anlamı gizli kapalı söz” anlamına gelmektedir. Tılsım yapmak için yapılmak istenen işin niteliğine uygun sembol edinmek gerekmektedir. Bu işlem dayanıklı ve ses çıkarmayan nesneler üzerinde yapılmıştır. Tılsımların üzerinde ilah isimleri, melek adları, Kur’an ayetleri, astrolojik semboller, kabalistik işaretler mevcuttur.¹³⁴¹

Ketan gömleği¹³⁴², beledi gömlek¹³⁴³, işleme gömlek¹³⁴⁴, yazılı gömlek miras kayıtlarında yer almıştır.

Bu dönemde Osmanlı iç ve dış ticareti canlandırmak için kendi tebası olan gayrimüslim tüccarlara Avrupa tüccarları adı ile bazı imtiyazlar vermiştir. Tokatlı gayrimüslim vatandaşlar arasında da Avrupa tüccarları vardır.¹³⁴⁵ Ovannes veled-i Asador’un Tokat ve Halep’te olan ticaretinden ve varlıklı mirasından onun da Avrupa tüccarı olduğu düşünülebilir.

3.1.5. Diğer İç Giyimi Ürünleri

Gecelik, erkeklerin gece giydiği iki tarafı yırtmaçlı, yarısına kadar dikişsiz, açık ve geniş kollu, kol astarı da kendi kumaşından yapılan üç etekli bir entaridir. Şehirli erkekler tarafından gece kıyafeti olarak uzun zaman giyilmiştir. Evde kalınan günlerde hiç üstten çıkarılmayan gece entarisi üzerine mahalle içerisinde hırka, aba, hatta kürk giyip dışarı çıkılan bir giysidir. II. Mahmud, bu adedi yasaklamıştır.¹³⁴⁶

Çağdaş yazarlardan olan Abdülaziz Bey, damat beye hediye gelen bohçadan bahsetmektedir. Kız tarafından gelen gecelik kıyafetlerinin de içinde bulunduğu bohçayı

¹³⁴⁰ TŞS 20, s. 111/1’de Serçukadar Salih Ağa bin Abdullah’ın giysileri içerisinde yazılı gömlek, 1 adet 10 kuruştur.

¹³⁴¹ İlyas Çelebi, “Tılsım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 91-92: 91-94.

¹³⁴² Ketan gömlek, TŞS 34, s. 164/1’de Estefan veled-i Boros’un ürünleri içerisinde 2 adet 12 kuruştur.

¹³⁴³ Beledi gömlek, TŞS 34, s. 108/1’de Van ahalisinden Andon veled-i (baba adı yok)’in metrukâtında 6 adet kaydedilmiştir.

¹³⁴⁴ TŞS 1, s. 319/1’de Beybağı Mahallesi sakinlerinden olan Mustafa Beşe bin Ahmed’in iç çamaşırları içerisinde işleme gömlek 2 adet 2 kuruştur.

¹³⁴⁵ Beşirli, *Orta Karadeniz Kentler Tarihi Tokat I*, 169-170-171.

¹³⁴⁶ Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 233.

şöyle anlatmaktadır.¹³⁴⁷

“En iyi cins abani kumaştan dikilmiş bir önü açık yırtmaçlı tabir olunan biçimde gecelik entarisi, üzerine giyilen aynı örnek ince dikişli kısa bir gece hırkası, beyaz üzerine ufak çiçek serpmeli çok iyi cins bel kuşağı, dışı Hint gezisi kaplı mevsimine göre kakum, samur veya elma yanaklı kürk, sırma uçlu bir çevre ve ince dikişli bir gece takkesinden ibarettir. Bir kat iç çamaşırı da konmuştur. Bir çift süslü gecelik terliği, abdest futası da bohçanın içine konmuştur.”

Tokat erkek tereke kayıtlarında gecelik¹³⁴⁸, üç kat çamaşır, çamaşır takımı¹³⁴⁹ çeşitleri mevcuttur. Bu kıyafet verilerine göre, gecelik halkın alışkın olduğu kıyafetler içerisinde değildir. Sadece miras kayıtlarında bir adet çıkmıştır. Elde edilen bulgulardan Tokatlı erkeklerin gece yatarken iç giyimleri olan gömlekleri ile uyudukları yönündedir.

Aşağıdaki tabloda erkek iç giyim çeşitleri olan gömlek, don, uçkur ve içliğe ait ürün çeşidi, bu kıyafetlerin adet toplamaları, fiyatları belli olan iç giyim eşyalarından toplam fiyat hesaplanması ve ürünlerin hangi fiyat aralığında olduğu gösterilmiştir.

Tablo 49. Erkek İç Giyimi Ürün Analizi

Erkek İç Giyimi	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (Kuruş)	1. Ana Tablo Birim Fiyat Aralığı
Don	13	286	182	0,5-30 kuruş arasında
Uçkur	5	68	55	1-8 kuruş arasında
Gömlek	27	207	1174	0,57-20 kuruş arasında
İçlik	4	18	17,5	1,5-7 kuruş arasında
Diğer İç Giyimi Ürünleri	3	9	627	2-110 kuruş arasında
Toplam	52	588	2055,5	0,5-110 kuruş arasında

Tablodaki verilerden don, gömlek, uçkur ve içliğin fiyat aralıklarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Donların içerisinde uç fiyatlı ürünler de çıkmıştır. Gömleğin fiyat bandında birbirine yakın ürünler mevcuttur.

İlbaşoğlu'nun¹³⁵⁰ miras kaydında mevcut olan çamaşır takımının tanesi 110 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bu ürünün bir iç çamaşırı olarak son derece pahalı bir ürün olması dikkate değerdir. Tokat Voyvodası olan bu kişiye ait mal kaydının içerisinde diğer eşdeğer

¹³⁴⁷ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim*, 119-120.

¹³⁴⁸ TŞS 28, s. 61/1'de Attar el-Hac Mehmed bin Ömer'in terekasında gecelik, 1 adet 1 kuruştur.

¹³⁴⁹ TŞS 20, s. 158/1'de çamaşır takımı 5 adet 550 kuruşa idam edilen İlbaşoğlu Küçük Ahmed'in mirasında çıkmıştır.

¹³⁵⁰ TŞS 20, s. 158/1'de 27 Nisan 1815 tarihli terekede idam edilen İlbaşoğlu Küçük Ahmed'in mirasında 5 adet 550 kuruş olarak yazılmıştır.

çeşitlerine oranla daha pahalı ürünler çıktığı tespit edilmiştir. Üç kat çamaşır kaydedilen başka miras kaydında ise bir kat çamaşır 25 kuruş olarak kaydedilmiştir.¹³⁵¹ Her iki kayıt sahibine bakıldığında muhtemelen baba-oğul oldukları görülmektedir. “Kat çamaşır” olarak tanımlanan iç giyim Tokat’ta sadece bu kayıtların içerisinde rastlanmıştır. Ayrıca Abdülaziz Bey, İstanbul’da varlıklı aileler arasında damada gelen bohçada bir kat çamaşırdan bahsetmektedir.

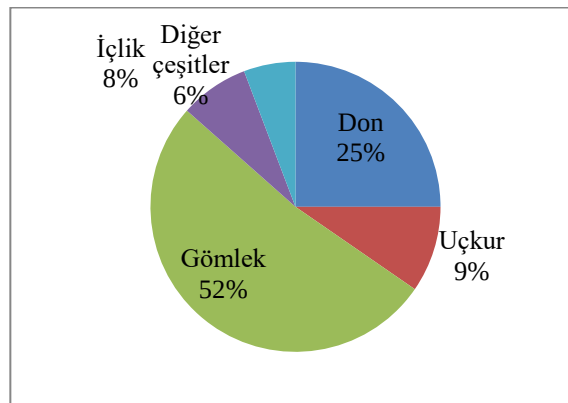
Aşağıdaki tabloda gömleğin yeni-kullanılmış ve eski nitelendirmeleri üzerinden fiyat aralıkları gösterilmiştir.

Tablo 50. I. Ana Tablo’ya Göre Erkek İç Giyimi Gömlek Ortalama Birim Fiyatları

İpekli Gömlek			Ketan Gömlek			Bürümcük Gömlek		
1.AnaTablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
73	741,5	10,1	9	40	4,4	3	10	3,3

Tablodaki üç ürün içerisinde ortalama fiyat açısından en pahalı ürün ipekli gömlek olmasına rağmen en fazla tercih edilen çeşit de olmuştur. Aynı oran ketan ve bürümcük gömlek arasında mevcuttur. Ortalama fiyatı yüksek olanın toplam adedi de fazla çıkmıştır.

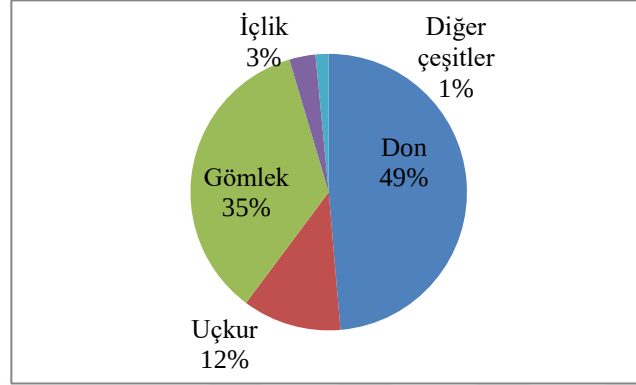
İç giyim ürünlerinin çeşit oranları (bkz. Grafik 28), toplam adet yüzdeleri (bkz. Grafik 29) ve toplam fiyattaki payları (bkz. Grafik 30) aşağıdaki gibidir.



Grafik 28. Erkek İç Giyiminde Çeşit Yüzdeleri

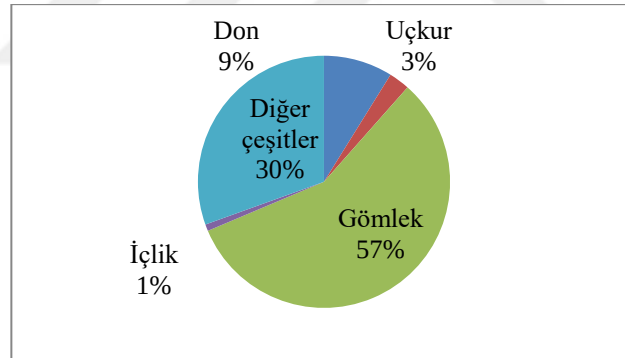
¹³⁵¹ TŞS 28, s.116/2’de 16 Kasım 1823’te Hocaahmed Mahallesi’nde yaşamış olan İlbaşıoğlu zâde es-Seyyid Osman Efendi bin es-Seyyid Ahmed Ağa’nın mirasında mevcuttur.

Gömlek, çeşit olarak iç giyim ürünlerinin yarısını kapsamaktadır. Don çeşit olarak ikinci sırada yer almaktadır. Gerekli bir yan ürün olarak uçkurun bile çeşit yüzdesi dikkate değerdir.



Grafik 29. Erkek İç Giyiminde Toplam Adet Yüzdeleri

Don, toplam adet olarak pastadaki payın yarısı kapsamaktadır. Böylece donun çeşit olarak az olduğu, toplam adette ise fazla olduğu söylenebilir. Tüm terekeler hesaplandığında erkeklerde “bir don bir gömlek” eşlemesi çıkmamıştır.



Grafik 30. Erkek İç Giyiminde Toplam Fiyat Payları

İç giyimde en fazla para verilen ürünün gömlek ve çeşitleri olduğu görülmektedir. Don, toplam adet de fazla çıkmasına rağmen beşte biri oranında para ödendiği görülmüştür. Gömlek ve çeşitlerinin bu grupta çeşit olarak üretirken özenilen, alırken rağbet gören ve daha fazla ödenen giyim eşyası olduğu görülmektedir.

3.2. ERKEK ALT GİYİMİ

Başlıca erkek alt giyim ürünleri salvar, potur ve çakşırdan oluşmaktadır. Türk kültüründe şalvarın giyildiğine Çin kaynaklarında rastlanmıştır. Büyük ve Anadolu

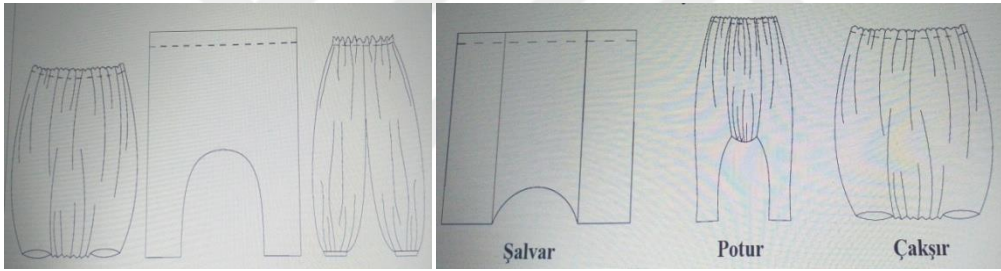
Selçukluları’nda ise şalvarın kullanıldığı seramik, çini ve minyatürlerde görülmektedir.¹³⁵²

Evliya Çelebi Osmanlı memleketinde gezerken gördüğü giyim kuşam şekillerinden ayrıntılı bahsetmiştir. Müslüman erkeklerin “dizleri sahtiyan kaplı kopçalı çakşır”, “sıkma çakşır”, “rengârenk çakşırlar”, “kırmızı çakşır”, “bellerinden aşağı bolca inen beyaz şalvar”, “kırmızı şalvar”, gayrimüslim erkeklerin ise “siyah şalvar” giydiklerini bizlere aktarmıştır.¹³⁵³

Koçu ise Tanzimat’dan önce Türk erkeklerinin iç donu üzerine giydikleri kıyafetlerin çakşır, şalvar ve potur olarak belirtmiştir.¹³⁵⁴ Esnaf takımının giydiği şalvar, potur ve dizlikler çuha, şayak ve Engürü şalisi kumaşlardan yapılmıştır.¹³⁵⁵

Fotoğraf 45’de alt giyim çeşitlerinin tasarım çizimleri yer almıştır.

Fotoğraf 45. Erkek Alt Giyimi Çeşitleri Çizimleri¹³⁵⁶



Soldaki resimde, şalvarın üç değişik modelde olan çizimi mevcuttur. İlk çizimin bacak kısmı geniş, ayak bileğine kadar uzun, ağ kesimi son derece bol ve aşağıdadır. Ortadaki şalvarın bacak kısmı dar kesimli, beden boyu yine ayak bileğine kadar uzun fakat ağ kısmı dar ve dize kadar gelmektedir. Son çizimde ise bacak kısmı dar biçimde dikilmiş, ayak bileği kısmı manşetli ve ağ kısmı olmayan bir tasarım vardır. Sağdaki resmin ilk çiziminde oldukça bol kesimli, ağı ayak bileğine yakın olan bir şalvar yapılmıştır. Orta çizim olan potur dize kadar bol ve dökümlü ağı olan dizden alt kısmı bacakları sıkıca sararak ayak bileğine kadar inen alt giyimidir. Son çizimde ise çok geniş bir ağı olan diz

¹³⁵² Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Esnaf Kıyafetleri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi., (Selçuk Üniversitesi, 2019) 35.

¹³⁵³ Osman Şentürk, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Folklorik unsurlar,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Niğde Üniversitesi, 1999) 238-259.

¹³⁵⁴ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 59-60.

¹³⁵⁵ Musahipzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, 147-148.

¹³⁵⁶ Sağdaki resim: Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı.” 148; Soldaki resim: Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı.” 102.

hizasında biten bir diz çakşırı resmedilmiştir.

Aşağıdaki paragraflarda, miras kayıtlarında alt giyim ürünleri olarak mevcut olan çakşır, etiket fiyatlı alt giyimi ürünleri, potur ve şalvar incelenecektir.

3.2.1. Çakşır

Çakşır, beli uçkurla bağlanan diz kapağından aşağısı daralarak baldırı ayak bileğine kadar tozluk gibi saran alt giyime denilmiştir. Ayak bileğinin üst kısmında kolay giyebilmek için düğmeler konulmuştur. Diz kapağına kadar olanlarına diz çakşırı adı verilmiştir. Seferde olmadıkları zaman yeniçeriler tarafından tozluklu veya tozluksuz kısa çakşır giyilmiştir.¹³⁵⁷

Koçu, Abaza Mehmed Paşa'nın II. Osman'ın öldürülmesinden sorumlu tuttuğu yeniçerileri, diz çakşırı izinden tespit ettiğini belirtmiştir. Dizkapağı altında başlayan ciltlerindeki güneş yanığı izi yeniçerilerin ölümüne sebep olmuştur. Hatta o dönemde diz çakşırı giyen pek çok Anadolu köylüsü hiçbir suçları yokken Abazalı'nın elinden yok yere infaz edilmiştir.¹³⁵⁸

III. Selim döneminde çakşırı, Kaptan Hüseyin Paşa “Hüseyin Paşa çıplağı” adı verilen “tersane askerlerine” giydirmiştir. Halk arasında bıçkın kıyafeti olarak adlandırılmıştır. Beyaz ve kısa bir diz çakşırı giymişlerdir. Bellerine kırmızı kuşak sarmış, kuşaklara bir çift tabanca ve uzun bir bıçak takmışlardır. Çıplak bedenleri üzerine sırma işlemeli kırmızı çuhadan kolsuz bir yelek giyer, başlarına mavi top püsküllü fes, fesin üzerine de şal takmışlardır.¹³⁵⁹

Çakşırı Osmanlı esnaflarından arabacılar, aşçılar, bakırcılar, bakkallar, berberler, çömlekçi, helvacı, kahveci, muhallebici, mumcu, sakalar, şerbetçiler ve tulumbacılar giymişlerdir.¹³⁶⁰

¹³⁵⁷ Koca Emine ve Fatma Koç, “Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümü’ndeki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi.” *Turkish Studies* 9, S.11, (Ocak 2014): 386-387-390: 370-394.

¹³⁵⁸ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 61-62.

¹³⁵⁹ Küçükerman, *Türk Giyim Sanayii*, 111.

¹³⁶⁰ Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı.” 57-291.

Fotoğraf 46. Erkek Alt Giyiminde Çakşır Görselleri¹³⁶¹



Van Lennep, *Türk Kavası* çalışmasında şehirde emniyeti korumayan zaptiyeyi resimlemiştir (bkz. Fotoğraf 46, soldaki resim). Resimde zaptiye, üst bedenine beyaz gömleğin üzerine kırmızı, uzun kollu, kol yenleri yırtmaçlı ve elin üstünü örtecek şekilde kavisli kesilen uzun kollu bir dolama giymiştir. Üstüne giydiği cepken hafif dik yakalı, önden kapamasız, cepkenin ön etek uçları kavislidir. Cepkenin kol alt dikişi açık bırakılmış omuzdan şal görünüşü verilmiştir. Alt bedenine diz altında sonlanan bir diz çakşırı giymiştir. Diz altından yemenilerine kadar olan kısmında tozluk vardır. Başında kırmızı yemeni ile süslenmiş bir başlık bulunmaktadır.¹³⁶²

Dalvimart'ın *Denizci* (Fotoğraf 46, orta resim) çalışmasında, diz hizasında biten çakşırın rengi mavidir. Bacaklarının çıplak olması meslek itibariyledir. Denizcinin üstünde kolları uzun yakasız bir beyaz gömlek; kırmızı, yaka ve kol uçları siyah şeritli bir yelek, onun üzerinde ise tüm giysiyi birbirine bağlayansarı, pembe çizgili bir kuşak sarılmıştır. Ayağında kırmızı bir yemeni, başında kırmızı bir başlık vardır. Yine aynı kaynakta olan *Hamal* (sağ resim) görselinde denizcinin kıyafetleri olan gömlek, yelek, çakşır ve kuşak kombini ile birebir aynıdır. Hamal da meslek itibari ile çakşırın bittiği yerde tozluk kullanmıştır. Başlık ve pabuçlar farklıdır. Yaklaşık yüz elli kilo olan yükleri omuzlarında taşıırken ayakları yere daha sağlam basmalıdır. Bunun için de kısa konçlu bir çizme giymiştir.

¹³⁶¹ Van Lennep, *The Oriental Albüm*, "Türk Kavası", 32; Dalvimart, *Costume of Turkey*, 54.levha: "Denizci" 214-215; Dalvimart, *Costume of Turkey*, 17.levha: "Hamal", 66-67.

¹³⁶² Van Lennep, *The Oriental Albüm*, 32-111.

Çakşır¹³⁶³, müstamel çakşır, cedid çakşır, köhne çakşır, şali çakşır¹³⁶⁴, müstamel şali çakşır, köhne şali çakşır, kırmızı çakşır¹³⁶⁵, sof çakşır¹³⁶⁶, çuka çakşır¹³⁶⁷, cedid çuka¹³⁶⁸ çakşır, müstamel çuka çakşır, müstamel göz çuka çakşır ve müstamel kırmızı çuka çakşır¹³⁶⁹ Tokat miras kayıtlarında mevcut olan çeşitlerdir.

3.2.2. Etiket Fiyatlı Alt Giyimi Ürünleri

Şalvar ve aba şalvar Sipahi Pazarı'ndaki bir iş yerinde kayda geçirilen ticari eşyalar arasındadır.¹³⁷⁰ Mai çuka şalvar ve çakşır Müftü hanında satılan mallardandır.¹³⁷¹

3.2.3. Potur

Kırmalı potlu bir tür pantolona verilen isimdir. Üst tarafı diz kapağına kadar bol arkası kırmalı ve dökümlüdür. Alt tarafı bacakları saracak derecede dardır.¹³⁷² Poturun bir özelliği de paçaların ayak bileği hizasında önüne ve arkasına ek olarak küçük birer palet şeklinde bir kumaş parçası eklenmesidir. Öyleki potur giyinmiş bir kimse yalın ayakla dolaşsa dahi ancak ayaklarının parmakları, ayağın yanları gözüktür. Topuk gözüktür. Bu şekilde ayak için ek yapılmadan tasarlanan poturlar da vardır.¹³⁷³ Poturun üstüne giyilen kaval kemiği boyunca iki tozluk ayakkabıların girişini tam olarak kapatır. Toz ve çamurun onların içerisine girmesini önler.¹³⁷⁴

Esnaflar içerisinde poturu arabacılar, bakkallar, balıkçılar, berberler, ciğerciler, çobanlar, çömlekçiler, fırıncılar, hallaçlar, hamamcılar, helvacılar, kahveciler, manavlar ve

¹³⁶³ Çakşır TŞS 1, s. 206/1'de Arabgir kazası Bademli karyesi ahalisinden Ahmed bin Abdullah'ın mirasında 1 adet 3 kuruştur.

¹³⁶⁴ Şali çakşır 1 adet olarak TŞS 9, s. 16/1'de Voyvoda hanında fevt olan Erzurum valisi Alaaddin Paşa'nın Tatar Ağası (adı yok)'nın giysileri içerisinde.

¹³⁶⁵ Kırmızı çakşır 1 adet 6 kuruşa TŞS 1, s. 179/1'de es-Seyyid el-Hac Abdullah bin el-Hac Abdurrahman'ın terekesindedir. Ayrıca köhne çakşır 1 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹³⁶⁶ Sof çakşır TŞS 1, s. 247/1'de Derviş Mehmed bin Velîyüddin'in metrûkatında 1 adet 1,5 kuruş yazılmıştır.

¹³⁶⁷ Çuka çakşır 1 adet 5 kuruşa TŞS 1, s. 100/2'de Kazzaz Emin Ağa bin el-Hac Osman'ın mirasındadır.

¹³⁶⁸ Barış Dağlı, "Çuha-Çuka: Yünden sıkı olarak dokunmuş yeşil, al, mavi ve diğer renklerde olan dayanıklı ve havlı bir kumaş türüdür. Bilhassa erkek giyiminde kullanılmıştır. Kırmızı renklileri rağbet görmüştür", "Kelime Kazanımı Üzerine." 77.

¹³⁶⁹ Müstamel kırmızı çakşır 1 adet 3 kuruştur. TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un kişisel malları içerisinde.

¹³⁷⁰ 2 adet 30 kuruş olarak TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in Sipahi Pazarı'nda ki dükkânında mevcuttur. (Çarşaf, gömlek, don ve peşkir, akçe ve duhan kesesi, uçkur, makrame peşkir, havlu ve hamam takımı, defa don ve kolan, nisvan ve Haleb kuşağı, entari ve sarık örtüsü de miras kaydının dükkân kısmında mevcuttur.)

¹³⁷¹ TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un ticari ürünleri içerisinde.

¹³⁷² Ahu Fatma Mangır, "Anadolu Selçuklu Devleti." 331.

¹³⁷³ Koçu, *Türk Giyim Kuşam*, 193-194.

¹³⁷⁴ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 68. Fotoğraf 10 Sofyalı Bulgar: 68-69.

simitçiler kullanmışlardır.¹³⁷⁵

Osmanlı toplumunda çalışan ve üreten erkeklerin içinde rahat edebildiği ve verimlilik artırma açısından yaptıkları işe uygun olan kıyafetler giymeyi tercih ettikleri görülmektedir. Potur kıyafetinde bile yaya ve süvari için farklı tasarımları yapılmıştır. Osman Hamdi Bey, bu durumu şöyle anlatmıştır: Edirneli Müslüman piyadenin giymiş olduğu poturun bacak kısmı yaya yürüyene kolaylık sağlasın diye bacaklara sımsıkı yapışırken atlı Türk için atının eğeri üzerinde daha rahat oturabilmesi için üst kısmı daha dar bir potur tasarlanmıştır. Böylece atla sürücü bütünleşecek, potur hafif süvari pantolonu olacaktır.¹³⁷⁶

Potur¹³⁷⁷, köhne potur, çuka potur¹³⁷⁸, cedit çuka potur, müstamel çuka potur tereke kayıtlarında çıkan çeşitlerdendir. Bu ürünler içinde, Tokat'ta ilk potur kaydı 1823 yılına ait olan çuka poturdur.

3.2.4. Şalvar

Şalvar, bir uçkurla bele bağlanan geniş ağı, dökümlü, belden aşağısını örten giysidir. Bu giysi modelini Dünya'ya yayanların Persler, İskitler ve Hunlar oldukları bilinmektedir.¹³⁷⁹ Cep ağızları, paça kenarları bazen şeritlerle ve kaytanlarla süslenerek tasarlanan modelleri de mevcuttur. Erkek şalvarları çoğunlukla çuha, kaşmir ve şaliden çok süslü olanlar içinse bazen atlastan kesilmiştir. Her renk kumaştan şalvar yapılmıştır.

Şalvar kullanan esnaflar içerisinde arzuhalciler, aşçılar, attarlar, ayakkabıcılar, bakırcılar, bakkallar, balıkçılar, bekçiler, berberler, ciğerciler, çiçekçiler, çiftçiler, çömlekçiler, debbağlar, fesciler, fırıncılar, hallaçlar, hamallar, hamamcılar, helvacılar, kayıkçılar, manavlar, manifaturacılar, mumcular, sakalar, saraçlar, simitçiler, şerbetçiler ve tulumbacılar vardır.¹³⁸⁰

Osman Hamdi Bey şalvar kullanan Edirneli Hıristiyan esnafı şöyle

¹³⁷⁵ Ahu Fatma Mangır, "Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı." 57-291.

¹³⁷⁶ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 6, 49-50-51.

¹³⁷⁷ TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi'nin metrûkatında potur, 1 adet toplu olarak kaydedilen ürünlerden olmuştur.

¹³⁷⁸ TŞS 28, s. 3/1'de 11 Nisan 1823 tarihli Kumbaracı İbrahim bin Abdullah'ın giysileri içerisinde çuka potur 1 adet 30 kuruş kaydedilmiştir.

¹³⁷⁹ Ahu Fatma Mangır, "Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı." 35.

¹³⁸⁰ Ahu Fatma Mangır, "Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı." 57-291.

anlatmaktadır.¹³⁸¹

“Geniş ve uzun şalvarı sanki bir heykeltarşın elinden çıkmış gibi kuşağından ayaklarının ucuna kadar pililerle doludur ve açıkca bellidir ki bu pantolon yürüyüş için pek uygun değildir. Büyük olasılıkla şalvarının pililerini bozacak bir işte çalışmamaktadır. Hiç şüphesiz şerefli bir marangoz, dülger, demirci veya kuyumcu olan esnafımız, mavi yün kuşağını devamlı düzelterek şalvarının pililerinin düzgünlüğünü sık sık kontrol ettiği görülür.”

Emin Cenkmn ise saray görevlilerinden olan hamamcıbaşının giysisini anlatırken arkasında beyaz kaftan, içine çubuklu entari, beline şal kuşak, kırmızı şalvar ve sarı yemeni giydiklerinden bahsetmektedir.¹³⁸²

Şalvar¹³⁸³, müstamel şalvar, köhne şalvar, köhne şali şalvar, aba şalvar¹³⁸⁴, cedit aba¹³⁸⁵ şalvar, müstamel aba şalvar, köhne aba şalvar, bez şalvar¹³⁸⁶, miski bez şalvar, çuka şalvar¹³⁸⁷, cedit çuka şalvar, müstamel çuka şalvar, köhne çuka şalvar, mai çuka şalvar, beyaz şalvar¹³⁸⁸, siyah şalvar¹³⁸⁹, müstamel kırmızı çuka şalvar, mai şalvar¹³⁹⁰, cedit mai şalvar, köhne mai şalvar, haba(?) şalvar, mai çuka şalvar, müstamel mai çuka şalvar, şayak şalvar¹³⁹¹, müstamel şayak şalvar, köhne şayak¹³⁹² şalvar, zenne şalvar, beyaz dallı şalvar, kıl şalvar, alaca şalvar, Tireste çukası cedit şalvar, dimi şalvar ve sagir aba şalvar miras kayıtlarında mevcuttur.

3.2.5. Yerel ve Yabancı Marka Dokumalı Şalvarlar

Balıkesir şalvar, Karadere şalvar¹³⁹³, Ankara şalisi¹³⁹⁴ çakşır¹³⁹⁵ dokumalarının yerli

¹³⁸¹ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 6, 48-49-50.

¹³⁸² Emin Cenkmn, *Osmanlı Saray Kıyafetleri*, 119.

¹³⁸³ Şalvar, TŞS 20, s. 49/1’de Berber Ahmed bin Ömer’in kıyafetleri içerisinde 2 adet 30 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹³⁸⁴ Aba şalvar 1 adet 8 kuruşa TŞS 9, 127/3’de Agob veled-i Ağya’nın mirasında mevcuttur.

¹³⁸⁵ Barış Dağlı, “Aba: Yünden dövülerek yapılan kalın ve kaba kışlık kumaşa verilen isimdir. Cübbe, cepken, potur, şalvar, çakşır, kalçın, yelek ve terlik yapılmıştır. Derviş hırkaları da abadan yapılmıştır”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 23.

¹³⁸⁶ Bez şalvar TŞS 20, s. 132/1’de Estefen veled-i Bardoros’un metrûkatında 1 adet 5 kuruştur.

¹³⁸⁷ Çuka şalvar 1 adet 20 kuruşa TŞS 9, s. 135/1’de es-Seyyid Hasan Ağa bin es-Seyyid İbrahim’in kıyafetleri arasındadır.

¹³⁸⁸ Beyaz şalvar TŞS 1, s. 259/4’de Agob veled-i Kirkor’un terekesinde 5 adet 3 kuruştur.

¹³⁸⁹ Siyah şalvar 1 adet 2,5 kuruşa TŞS 2, s. 281/2’de Mehmed bin Süleyman’ın mirasında mevcuttur.

¹³⁹⁰ Mai şalvar TŞS 2, s. 25/2’de es-Seyyid Hüseyin bin Veliyüddin’in mirasında 1 adet 18 kuruş kaydedilmiştir.

¹³⁹¹ TŞS 20, s. 123/1 şayak şalvar, 1 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹³⁹² Koçu, “Şayak: İplikleri verev olarak dokunan dimi çeşidinden bir yün kumaşa verilen isimdir. Çuhaya nisbetle daha kalın olmakla beraber daha sıcak tuttuğu ve ucuz fiyatlı bulunduğu için iş gücü sahipleri tarafından giyim eşyası yapılmıştır”, *Türk Giyim Kuşam*, 217.

¹³⁹³ TŞS 9, s. 70/2’de (.....) ahalisinden İmam Ağa diye bilinen el-Hac Mehmed’in mirasında karadere şalvar, 1adet yazılmıştır.

¹³⁹⁴ Şali: Keşmir keçisi yününden dokunmuş ince makbül yünlü bir kumaşın adıdır. Çiçeklilerin arasına atılmış badem şeklindeki motifler mevcuttur. Tasarımındaki çubuklarının kalınlık ve inceliğine göre

marka olarak kabul edildiği görülmektedir. Trieste çukası şalvar¹³⁹⁶ ise uluslararası ticaretin bir ürünüdür.

Fransa, Büyük Britanya, Hollanda, Venedik ve Trieste adı ile kaydedilen Almanya ve Avusturya'dan 1770'lerde ithal edilen kumaşların var olduğu bilinmektedir.¹³⁹⁷ Bu ithal kumaşı kullanan kişi, devletin üst düzey görevlisi bir paşadır.

Aşağıdaki resimlerde alt giyimin çeşitleri ve giyside kombinleri görülmektedir.

Fotoğraf 47. Erkek Alt Giyimi Görselleri¹³⁹⁸



Fotoğraf 47'de soldaki resimde çakşır giyen kişi kısa bir üst giysi olan cepkeni tercih etmiştir. Çakşırın dize yakın kısmında işlemeler mevcuttur. Diz altına siyah tozluk giyilmiştir. Ayakta kırmızı yemeni vardır. Beldeki şal abartılı bir biçimde sarılmıştır. Kullanmış olduğu silahlar, şalın arasına konulmuştur. Sağ görselde ise ayak bileklerine kadar gelen geniş ağ kesimli mavi renkli, paçalı tabir edilen bir şalvar giyildiği görülmektedir. Üzerine göğüs altından belin aşağısına kadar gelen üç sarmalı geniş bir kuşak sarılmış, kuşağın içerisine ise kabzası dışarıdan görülecek şekilde hançer

çeşitlendirilmişlerdir. Arşın ile satılmıştır. Şaliden hırka yüzü, şalvar, mintan ve entari yapılmıştır. Ankara tiftik keçisi yününden olanlara Ankara şalisi adı verilmiştir.” Koçu, Türk Giyim Kuşam, 214-215.

¹³⁹⁵ Ankara şalisi çakşır, 1 adet 36 kuruşa TŞS 20, s. 158/1'de idam edilen İlbaşoğlu Küçük Ahmed'in kıyafetlerindendir.

¹³⁹⁶ Trieste çukası şalvar, 2 adet TŞS 28, s. 127/1'de İlbaşoğlu konağında kâin Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el-Hac Ali Paşa'nın terekesinde. Cedid Tireste çukası şalvar'da bu miras kaydında fiyatı olmadan yazılan ürünlerdendir.

¹³⁹⁷ Serap Yılmaz, “18. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğunun Pamuk- İpek Karışımı Kumaşları”, *Belleten*, Google, Aralık 24, 2023, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/1812/tur>.

¹³⁹⁸ Sol resim: *Fenerci Mehmed Albümü*, “Meyamin Ovası Pantırı”, Resim: 83; Sağ resim, *Fenerci Mehmed Albümü*, “Pırpırı Bostancısı”, Resim: 53.

yerleştirilmiştir. Alt giyimde tasarlanmış olan modellerin kendi içinde de birçok farklı şekilde dikildiği görülmektedir. Kıyafetlerde zengin bir seçenek yelpazesi mevcut olduğu görülmektedir. Alt giyim ürünleri her zaman farklı şekillerde sarılan bir kuşakla tamamlanmıştır.

Tablo 51’ de erkek alt giyimi olan çakşır, potur ve şalvara ait ürün çeşidi, miras kayıtlarında çıkmış olan kıyafetlerin adet toplamaları, fiyatları belli olan alt giyim ürünlerinin toplam fiyat hesaplaması ve ürünlerin hangi fiyat aralığında olduğu gösterilmiştir.

Tablo 51. Erkek Alt Giyim Ürün Analizi

Erkek Alt Giyimi	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Çakşır	16	91	357,5	1-40 kuruş arasında
Potur	5	8	281	10-71 kuruş arasında
Şalvar	38	298	2625	0,5-120 kuruş arasında
Toplam	59	397	3263,5	0,5-120 kuruş arasında

Şalvarın birim fiyat aralığının potur ve çakşıra göre daha geniş olduğu görülmüştür.

Mangır, İstanbul sosyal hayatına dair görsellere dayanarak 19. yüzyıl Osmanlı esnafının çakşır, potur ve şalvarın yanı sıra pantolon ve sıkma adı verilen alt giyim çeşitlerini de kullandığını ifade etmiştir.¹³⁹⁹

Alt giyimde en ucuz ürün olan köhne şalvar 0, 5 kuruştur.¹⁴⁰⁰ Cedit çuka şalvar ise 120 kuruştur.¹⁴⁰¹

Alt giyim ürünlerinden olan şalvarın farklı çeşitlerinden örneklem alarak ortalama fiyatları aşağıda Tablo 52’de gösterilmiştir.

Tablo 52. I. Ana Tablo Verilerine Göre Erkek Alt Giyimi Şalvar Ortalama Birim Fiyatları

Aba Şalvar			Çuka Şalvar			Şayak Şalvar		
1.AnaTablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat	Ortalama Birim fiyat (kuruş)

¹³⁹⁹ Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı.” 57-291.

¹⁴⁰⁰ TŞS 1, s 290/2’de Yusuf bin Hasan’ın mirasındadır.

¹⁴⁰¹ TŞS 34, s. 76/1’de Hallaç Salih bin Ahmed’in mirasındadır.

	(kuruş)			(kuruş)			(kuruş)	
12	59,5	4,95	28	856,5	30,5	6	80	13,3

Tablodaki verilere göre, ortalama birim fiyatta aba şalvar 4,95 kuruşken, şayak şalvar 13,5 kuruş, çuka şalvarın ise 30,5 kuruşla fiyat bandında öteki ürünlerden daha pahalı olduğu görülmektedir.

3.3. ERKEK EV İÇİ TEMEL ÜST GİYİMİ ENTARİ

Entari, günlük iş ve memuriyet hayatında erkekler tarafından giyilmiştir. Etek boyu ayak bileği hizasına kadar, eteklerin savrulmaması için belden bir kuşak veya kemerle bağlanmıştır. Çakşır ve şalvar üzerine giyilen erkek entarilerine cep de konulmuştur. Koçu, “..titiz ve temiz erkekler vardır ki entariyi arkasına, takunyalarını ayaklarına, ince yazlık hırkasını omzuna alarak şöyle bir oturular ki insanın imreneceği gelir” diyerek bu rahat kıyafetin erkekler üzerindeki olumlu etkisini anlatmaktadır.¹⁴⁰²

Şair Oktay Rıfat babası ile giydiği kıyafeti “Bilsen nasıl yakışır gözlerinin rengine, eskimesin dikkat et çiçekli entarine” diyerek özdeşleşmiştir.¹⁴⁰³ Entariler Osmanlı erkeklerinin ev içi temel üst giyimidir. Bu giyecek olmadan alt ve üst kombinler yapılamaz.

Fotoğraf 48. Erkek Temel Giyimi Entari Görselleri¹⁴⁰⁴



Yukarıdaki Fotoğraf 48’de verilen üç kostümün çizimi Dalvimart’a aittir. *İç Oğlanı* kıyafetinde (soldaki resimde) tam boy, beyaz üzerine çiçekli entariyi yine sarı üzerine çiçekli bir kuşak ile tamamlamaktadır. Altına giydiği şalvarı gözükmemektedir fakat üst beden giysisi olan kırmızı gömlek entarinin bele kadar açık kısmından ve kollardan

¹⁴⁰² Koçu, *Türk Giyim Kuşamı ve Süslenme*, 103-104.

¹⁴⁰³ Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 233.

¹⁴⁰⁴ Octavian Dalvimart, *Osmanlı Kostümleri/ Costume of Turkey* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 10.levha: “İçoğlan”, 38-39; Dalvimart, 24.levha: “Derviş” 94-95; Dalvimart, 42.levha: “Mabeyn Çavuşu”, 142-143.

gözükmektedir. Saraydaki yerini belirleyen başlığı ve saç şeklidir. *Derviş* adlı çalışmasında (ortadaki resim), dervişin gömleği ve altına giymiş olduğu çakşırı gözükmemektedir. Kısa yeşil entarisinin üzerine çizgili renkli kaftan giymiştir. Belinde kuşağı ve kuşağında dervişliğin sembolü olan tespihi vardır. Her derviş bir otuz üçlük, bir altmış altılık bir de doksan dokuzluk tespih bulundurmaya mecburdur. Kimi tespihini elinde, kimide belinde taşır. *Mabeyn Başçavuşu* çiziminde (sağdaki resim) ise yeşil uzun entarisinin ön kısmının kuşağın içine alınması tam bir görsel ziyafet vermiştir. Kuşağın içindeki hançerin altından sallanan gümüş madolyon zincirli aksesuarın, mavi şalvarın üzerine giyilmiş kırmızı tozlukta da kullanılması dikkate şayandır. Erkek takı ve süslenmesine güzel bir örnektir.

3.3.1. Kısa Entariler

Kısa entariler, genellikle şalvar, çakşır veya poturun içine alınarak (bugün gömleğin pantolonun içine alınması gibi) kullanılan kıyafetlerdir. Mintanların alt giyimin üstüne çıkarıldığı da olmuştur. Ayrıca sagir entari¹⁴⁰⁵, müstamel sagir entari¹⁴⁰⁶, köhne sagir entari¹⁴⁰⁷ ve küçük entari¹⁴⁰⁸ erkek giysileri içerisinde mevcuttur.

Kısa entariler miras kayıtlarında mintan veya nimten olarak yazılmıştır. Mintan, iç gömleğin üstüne baştan geçirilerek giyilen esnaf harcı, dış gömleğine verilen addır. Etekleri kalçayı örtecek kadar uzundur. Şalvarın, poturun, pantolonun içine alınır. Uzun kollu, kollarının bitimi yırtmaçlı olup düz kol kapağı eklenmiştir. Düz yakalı, önü yarım yırtmaçlı olup üç dört düğme ile kapanmıştır. Mintan üstüne yelek, cepken ve camedan giyilmiştir. Ortalama kumaşlardan daha çok basmalardan yapılmıştır.¹⁴⁰⁹ Mintan¹⁴¹⁰, çuka mintan¹⁴¹¹, köhne çuka mintan¹⁴¹² tereke kayıtlarında mevcuttur.

¹⁴⁰⁵ TŞS 20, s. 132/1'de Estefen veled-i Bardoros'un mirasında sagir entari, 2 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁴⁰⁶ TŞS 34, s. 136/2'de Diyarbekir ahalisinden Ahmet bin Hüseyin'in kıyafetleri içerisinde müstamel sagir entari, 1 adet 14 kuruştur.

¹⁴⁰⁷ Köhne sagir entari 1 adet 3 kuruş olarak TŞS 28, s. 3/1'de Kumbaracı İbrahim bin Abdullah'ın giysileri içerisinde yer almaktadır.

¹⁴⁰⁸ Küçük entari ticari bir üründür. 20 adet 45 kuruş olarak TŞS 9, s. 115/1'de el-Hac Hasan bin Abdurrahman'ın dükkân malları içerisinde yer almaktadır. Bir küçük entarinin satış fiyatı 2,25 kuruş olduğu görülmektedir.

¹⁴⁰⁹ Barış Dağlı, "Kelime Kazanımı Üzerine." 198.

¹⁴¹⁰ Mintan 1 adet olarak TŞS 28, s. 24/2'de Kastamonu ahalisinden Ahmed bin Mehmed'in mirasındadır.

¹⁴¹¹ Çuka mintan, 1 adet 12 kuruşa TŞS 28, s. 137/1'de Malkoçzâde Emin Alemdar bin Hasan Ağa'nın metrukâtındadır.

¹⁴¹² Köhne çuka mintan, TŞS 20, s. 147/1'de es-Seyyid Mahmud Alemdar bin Mehmed'in kıyafetleri arasında 1 adet 5 kuruştur.

Nimten; gömlek, mintan olarak tanımlanmıştır.¹⁴¹³ Develioğlu'nda ise “nim” yarı, yarım, buçuk şeklinde ifade edilmiştir. Nimtenin karşılığında mintan yazılmıştır.¹⁴¹⁴ Nimten¹⁴¹⁵, köhne nimten, beyaz bez nimten¹⁴¹⁶, çuka nimten, cedit çuka nimten, müstamel çuka nimten¹⁴¹⁷, köhne mai bez nimten, alaca nimten entari¹⁴¹⁸ erkek giysileri içerisinde yer almıştır.

Tespitlerimize göre gömlek, mintan ve nimten birbirine çok benzeyen üç üründür. Tokat'ta gömlek, iç giysisi olup beden boyu ayaklara kadar gelen, iki yandan yırtmaçlı, uzun kollu yatak ve ev içi kıyafetidir. Mintan, iç giysisi olan gömlek üzerine giyilen beden boyu kalçalara kadar olan kolları uzun ama manşetli üstlük altına giyilen bir kısa entari çeşididir. Nimten ise mintanla aynı vazifeyi görüp beden boyu “buçuk, yarım” olan yani kısa olarak tasarımı yapılan bir giysidir. Sagir veya küçük entarilerin de mintandan uzun, entariden daha kısa bir şekilde diz altında biten entariler olduğu düşünülmektedir.

3.3.2. Kullanım Durumlarına Göre Entariler (Yeni- Kullanılmış- Eski)

Osmanlı erkeklerinin kullandığı entari¹⁴¹⁹, müstamel entari¹⁴²⁰ ve köhne entari¹⁴²¹ ve cedit entari çeşitleri mevcuttur.

3.3.3. Kumaş Türlerine Göre Entariler

Entariler genel olarak yapıldıkları kumaşlarla isimlendirilmişlerdir. Bu nedenle aşağıda alfabetik sıra ile tespit edilen kumaş entariler ele alınmıştır.

Bez entari¹⁴²², müstamel bez entari, köhne bez entari, cedit bez entari¹⁴²³, sagir bez

¹⁴¹³ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 205.

¹⁴¹⁴ Develioğlu, “nimten”, *Osmanlıca-Türkçe*, 980 (nim)-982 (nimten).

¹⁴¹⁵ Nimten TŞS, 2, s. 113/1'de Bogos veled-i Zador'un mirasında 1 adet 1 kuruşa kaydedilmiştir.

¹⁴¹⁶ Beyaz bez nimten, 3 adet 10 kuruş olarak TŞS 9, s. 56/1'de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer'in mirasında kayıtlıdır.

¹⁴¹⁷ Müstamel çuka nimten TŞS 34, s.8/2'de Salih bin Osman'ın kıyafetleri içerisinde 1adet 60 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁴¹⁸ Alaca nimten entari 1 adet 10 kuruşa TŞS 9, s. 56/1'de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer'in mirasındadır.

¹⁴¹⁹ Entari TŞS 20, s. 72/2'de Salih bin Osman'ın kıyafetleri içerisinde 1 adet 17 kuruş ve 1 adet 8 kuruş olarak iki ayrı giysi yazılmıştır.

¹⁴²⁰ Müstamel entari 1 adet 32 kuruş olarak TŞS34, s. 136/2'de Diyarbekir ahalisinden Ahmet bin Hüseyin'in mirasındadır.

¹⁴²¹ Köhne entari TŞS 1, s. 251/2'de Ali Efendi bin Hasan'ın terekesinde 2 adet 1 kuruştur.

¹⁴²² TŞS 9, s. 55/1'de es-Seyyid Ömer Efendi bin es-Seyyid Mustafa'nın kıyafetleri içerisinde bez entari 1 adet 5 kuruş ve 1 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁴²³ Cedit bez entari TŞS 9, s. 55/1'de es-Seyyid Ömer Efendi bin es-Seyyid Mustafa'nın terekesinde 1 adet 12 kuruş olarak yazılmıştır.

entari, köhne sagir bez entari , beyaz bez entari, köhne beyaz bez entari¹⁴²⁴, kırmızı bez entari, sagir mai bez entari, kebir mai bez entari, nefti bez entari¹⁴²⁵ terekelerde mevcuttur.

Çitari entari, köhne çitari entari¹⁴²⁶, sagir çitari entari¹⁴²⁷, müstamel sagir çitari entari ve müstamel kebir çitari entari miras kayıtlarında çıkan çeşitlerdendir.

Çuka entari¹⁴²⁸, cedit çuka entari¹⁴²⁹, müstamel çuka entari, köhne çuka entari¹⁴³⁰, sagir çuka entari, müstamel sagir çuka entari, müstamel yeşil çuka entari¹⁴³¹, köhne yeşil çuka entari, köhne çuka alaca entari, mor çuka entari¹⁴³², kimyoni çuka entari¹⁴³³ kayıtlara geçmiştir.

Gezi entari¹⁴³⁴, müstamel sagir gezi entari¹⁴³⁵, müstamel gezi entari kullanılan entarilerdendir.

Kutni entari¹⁴³⁶, cedit kutni entari, müstamel kutni entari¹⁴³⁷, köhne kutni entari, sagir kutni entari, müstamel sagir kutni entari¹⁴³⁸, köhne sagir kutni entari, köhne kutni

¹⁴²⁴ Köhne beyaz bez entari TŞS 9, s. 44/3'de Çoban Osman bin Hüseyin 'in terekesinde 2 adet 1 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁴²⁵ Nefti bez entari TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın mirasında 1 adet 8 kuruş aynı terekede kırmızı bez entari 1 adet 7 kuruş ve beyaz bez entari 2 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır. Renklerine göre fiyatlandırma bu miras kaydında mümkün olmuştur. Hepsini bir arada tek bir yerden değerlendirildiği için önemlidir. Nefti renkli bez entari en pahalı olandır. Kırmızı bez ikinci, beyaz bez entari ise daha ucuz bir fiyatta olduğu görülmektedir.

¹⁴²⁶ Köhne çitari entari 1 adet TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi mirasındadır.

¹⁴²⁷ TŞS 28, s. 75/1'de Attar Destegül Mıgırdiç veled-i Artin'in kıyafetleri arasında sagir çit entari 1 adet 7 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁴²⁸ Çuka entari, TŞS 1, s. 210/1'de es-Seyyid Mehmed Beşe bin Ali'nin metrûkatında 1 adet 7 kuruşa yazılmıştır.

¹⁴²⁹ Cedit çuka entari 1 adet 8 kuruşa TŞS 1, s. 255/1'de Ağayak veled-i Simon'un terekesinde mevcuttur.

¹⁴³⁰ Köhne çuka entari 1 adet 3 kuruş olarak TŞS 1, s. 219/1'de es-Seyyid Halil bin Mustafa'nın kıyafetleri arasındadır.

¹⁴³¹ Müstamel yeşil çuka entari TŞS 1, s. 241/3 'de Abdürreşid el-Hac Hüseyin'in terekesinde 1 adet 3 kuruştur.

¹⁴³² Mor çuka entari 1 adet 4 kuruşa TŞS 1, s. 292/3'de Kolcu Kör İsmail bin Mustafa'nın metrûkatındadır.

¹⁴³³ Kimyoni çuka entari TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın kıyafetleri içerisinde 1 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁴³⁴ Gezi entari 1 adet 40 kuruş olarak TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in metrûkatındadır.

¹⁴³⁵ Müstamel sagir gezi entari TŞS 34, s. 184/1'de Serkez veled-i Agob'un mirasında 1 adet 6 kuruş yazılmıştır.

¹⁴³⁶ Kutni entari 1 adet 5 kuruşa TŞS 1, s. 255/1'de Ağayak veled-i Simon'un terekesinde mevcuttur.

¹⁴³⁷ Müstamel kutni entari 2 adet olarak TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi mirasındadır.

¹⁴³⁸ TŞS 20, s. 147/1'de es-Seyyid Mahmud Alemdar bin Mehmed'in kıyafetleri içerisinde müstamel sagir kutni entari 1 adet 10 kuruştur.

çiçekli¹⁴³⁹ terekelerde kaydedilmiştir.

3.3.4. Desen ve Renk Türlerine Göre Entariler

Aşağıda alfabetik sıra ile tespit edilen desen ve renk türlerine göre entariler ele alınmıştır.

Alaca entari¹⁴⁴⁰, alaca bez entari, müstamel alaca entari¹⁴⁴¹, köhne alaca entari,¹⁴⁴² sagir alaca entari, müstamel sagir alaca entari¹⁴⁴³, köhne sagir alaca entari, kutni alaca entari¹⁴⁴⁴, mai alaca entari, iplik alaca entari¹⁴⁴⁵ erkek giysileri içerisinde mevcuttur.

Çiçekli entariler kısmında Osman Hamdi Bey'in bir anlatımına değinilecektir: *Selânikli Hoca* çalışmasında, "Hoca, üzerinde geniş çiçek emprimeleri olan bir entari giyer, şaldan bir kuşağı, fesini saran, mutlaka beyaz olması gereken bir sarığı vardır. Ayakkabı olarak lapçın (yumuşak potin) ve yemeni giyer. Şalvarı, mintanında dikkat çeken bir şey yoktur. İstanbul'daki kullanımından farklı olarak binişinin çok geniş kol ağızları, yuvarlak şekilde oyulmuştur" betimlemesini yapmıştır.¹⁴⁴⁶

Çiçekli entari¹⁴⁴⁷, müstamel çiçekli entari¹⁴⁴⁸, köhne çiçekli entari¹⁴⁴⁹, köhne sagir çiçekli ve yeşil çiçekli entari miras kayıtlarında yazılan kıyafetlerdendir.

Sevayi entari¹⁴⁵⁰, sevayi çiçekli entari¹⁴⁵¹ Tokatlı erkeklerin giyecekleri arasındadır.

Renkli kıyafet olarak, beyaz entari¹⁴⁵², köhne beyaz entari, kırmızı entari¹⁴⁵³,

¹⁴³⁹ TŞS 1, s. 229/2'de el-Hac Osman bin Halil'in terekesinde köhne kutni çiçekli entari 1 adet 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁴⁴⁰ Alaca entari TŞS 2, s. 50/2'de Güzet veled-i Minas'ın mirasında üç ayrı fiyat ve adet olarak çıkmıştır. 2 adet 16 kuruş, 4 adet 23 kuruş ve 1 adet 6 kuruş olarak kaydedilmiştir. Aynı terekede müstamel alaca entari 1 de 1 adet 5 kuruştur.

¹⁴⁴¹ Müstamel alaca entari 1 adet 15 kuruş olarak TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in metrukâtındadır.

¹⁴⁴² Köhne alaca entari TŞS 1, s. 274/1'de Avadik veled-i Kirkor'un kıyafetleri içerisinde 1 adet 3 kuruştur.

¹⁴⁴³ Müstamel sagir alaca entari 3 adet 25 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 28, s. 47/3'de Hallaç Ebubekir Alemdar bin el -Hac Mustafa'ya kayıtlıdır.

¹⁴⁴⁴ TŞS 1, s. 237/2'de el- Hac Mustafa bin Abdullah'ın metrukâtında kutni alaca entari, 1 adet 5,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁴⁴⁵ TŞS 2, s. 87/2'de Babek veled-i Kevork'ın mirasında iplik alaca entari 3 adet 10 kuruştur.

¹⁴⁴⁶ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 126-127.

¹⁴⁴⁷ Çiçekli entari TŞS 1, s. 234/1 'de Estefan veled-i Kuyer'in mirasında 1 adet 10 kuruştur.

¹⁴⁴⁸ Müstamel çiçekli entari 1 adet 20 kuruş olarak TŞS 34, s. 184/1'de Serkez veled-i Agob'un terekesinde. Ayrıca 1 adedi 30 kuruşa TŞS 34, s. 164/1'de Estefan veled-i Boros'un mirası içerisinde.

¹⁴⁴⁹ TŞS 1, s. 276/2'de Haffaf Hafız Ahmed bin Hasan'ın mirasında köhne çiçekli entari, 1 adet 3 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁴⁵⁰ Sevayi entari TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in giysileri arasında 1 adet 150 kuruş kaydedilmiştir.

¹⁴⁵¹ Sevayi çiçekli entari TŞS 28, s. 102/4'de Tüccar Mıgırdiç veled-i(...) 1 adet 86 kuruştur. Terekenin Bursa'da ki ticari mallar kısmındadır.

kahverengi entari¹⁴⁵⁴, mai entari¹⁴⁵⁵, müstamel mai entari, köhne mai entari, sagir mai entari, nefti entari¹⁴⁵⁶, köhne nefti entari¹⁴⁵⁷ ve sarı renkli entariler incelenen terekelerde çıkan çeşitlerdendir.

3.3.5. Etiket Fiyatlı Temel Üst Giyimi Entari Ürünleri

Entari¹⁴⁵⁸, ketan entari, küçük entari, kebir entari¹⁴⁵⁹ bedesten dolabında mevcut olan ticari ürünlerdendir.

3.3.6. Yerel ve Yabancı Marka Dokumalı Entariler

Halepkâri, Hindkâri, Keşan, Manisa ve Şam entarilerin miras kayıtlarında örnekleri mevcuttur. Aşağıda alfabetik sıra ile tespit edilen yerel ve yabancı marka ürünler sıralanacaktır.

Halepkâri alaca entari, Halep alacası entari¹⁴⁶⁰, Halep kutnisi entari¹⁴⁶¹, Halep kutnisi göz entari, Halepkâri müstamel dizbas entari¹⁴⁶² çeşitleri mevcuttur.

Hindkâri gezi¹⁴⁶³ bu grupta tek çıkan ürünlerden olmuştur. Köhne Keşan entari¹⁴⁶⁴ yalnızca bir kişinin mirasında yazılmıştır. Manisa entari¹⁴⁶⁵, Manisa alacası entari¹⁴⁶⁶, köhne Manisa alacası entari¹⁴⁶⁷ Tokatlı erkeklerin kullandıkları entariler arasındadır. Şam

¹⁴⁵² Beyaz entari TŞS 20, s. 180/1'de Sancaktar Alemdar Abdurrahman bin Ali'nin mirasında 1 adet 9 kuruştur.

¹⁴⁵³ TŞS 2, s. 44/1 kırmızı entari Bogos veled-i Ağya'nın metrûkatında 1 adet 3 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁴⁵⁴ Kahverengi entari 1 adet 12 kuruşa TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın mirasındadır.

¹⁴⁵⁵ TŞS 2, s. 112/2'de Mustafa bin Mehmed'in terekesindemai entari, 1 adet 4 kuruştur.

¹⁴⁵⁶ TŞS 28, s. 102/4'de Tüccar Mıgırdiç veled-i(...) nefti entari 1 adet 50 kuruş yazılmıştır.

¹⁴⁵⁷ Köhne nefti entari TŞS 1, s. 169/2'de es-Seyyid İbrahim bin Nasuh'un mirasında 1 adet 1 kuruştur.

¹⁴⁵⁸ TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in Sipahi Pazarı'nda olan ticari ürünleri içerisinde.

¹⁴⁵⁹ TŞS 9, s. 115/1 el-Hac Hasan bin Abdurrahman'ın ticari malları içerisinde ayrıca yelek ve kuşak, düğme kaytan, çorap, kaytan iplik mevcuttur.

¹⁴⁶⁰ Halep alacası entari TŞS 28, s. 4/1 de es-Seyyid Hüseyin Ağa bin el-Hac Kasım'ın mirasında 1 adet 30 kuruştur.

¹⁴⁶¹ Halep kutnisi entari ticari bir üründür. 3 adet 80 kuruş olarak yazılmıştır. 26,6 kuruş satış fiyatıdır. TŞS 34, s. 107/1'de (...) oğlu Kivorik veled-i Karabet'in dükkân malları içerisinde.

¹⁴⁶² Halepkâri müstamel dizbas entari TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el-Hac Ali Paşa'nın kıyafetleri içerisinde 1 adet olarak yazılmıştır.

¹⁴⁶³ Hindkâri gezi TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in terekesinde 1 adet kaydedilmiştir.

¹⁴⁶⁴ Köhne Keşan entari 1 adet 3 kuruşa TŞS 1, s. 255/1'de Ağayak veled-i Simon'un terekesinde mevcuttur.

¹⁴⁶⁵ Manisa entari 1 adet 12 kuruşa TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın mirasındadır.

¹⁴⁶⁶ Manisa alacası entari TŞS 1, s. 174/1'de Keşiş Kivork veled-i Zekar'ın kıyafetleri içerisinde 2 adet 4 kuruştur.

¹⁴⁶⁷ TŞS 1, s. 179/1'de es-Seyyid el-Hac Abdullah bin el-Hac Abdurrahman'ın terekesinde köhne Manisa alacası entari 2 adet 1,5 kuruş olarak yazılmıştır.

alacası entari¹⁴⁶⁸, müstamel Şam alacası entari¹⁴⁶⁹ Şam merkezli çıkan ürünlerdendir.

3.3.7. Diğer Entari Çeşitleri

Entarilerde tek çeşit olarak kaydedilen ürünler bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Kebir entari¹⁴⁷⁰, köhne Selimiye entari¹⁴⁷¹, germsud entari, ketan entari¹⁴⁷², müstamel kemha entari, müstamel atlas entari¹⁴⁷³, iplik entari, çit entari, köhne kespere entari, taraklı entari¹⁴⁷⁴, giyim esvabı¹⁴⁷⁵, köhne giyim esvabı, köhne esvab¹⁴⁷⁶, iş esvabı¹⁴⁷⁷, al berber esvabı¹⁴⁷⁸ furuht olunan giyim esvabı, libas¹⁴⁷⁹ kıymeti, müstamel libas kıymeti¹⁴⁸⁰, köhne libas kıymeti, köhne libas, furuht olunan köhne libas¹⁴⁸¹boğası entari, Göcek entari, şalvar entarisi¹⁴⁸², zenne entari¹⁴⁸³, Darende bezi zenne entari¹⁴⁸⁴, ipek entari¹⁴⁸⁵, telli entari, müstamel kelasi(?) entari¹⁴⁸⁶, şerbab entari, mor damgahane¹⁴⁸⁷ miras kayıtlarında tek çıkan ürünlerden olmuştur.

¹⁴⁶⁸ Şam alacası entari TŞS 1, s. 237/2'de el- Hac Mustafa bin Abdullah'ın metrûkatında 1 adet 5,5 kuruştur.

¹⁴⁶⁹ Müstamel şam alacası entari 1 adet 7 kuruş olarak TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın terekesinde yer almıştır.

¹⁴⁷⁰ Kebir entari ticari bir üründür. 10 adet 60 kuruş olarak kaydedilmiştir. Etiket fiyatının 6 kuruş olduğu görülmektedir. TŞS 9, s. 115/1'de el-Hac Hasan bin Abdurrahman'ın ticari malları içerisinde yer almaktadır.

¹⁴⁷¹ Köhne Selimiye entari 1 adet 20 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 34, 140/1'de Mehmed bin el-Hac Receb Ağa'nın giysileri arasındadır.

¹⁴⁷² Ketan entari ticari bir üründür. 1 adet 3 kuruştur. TŞS9, s. 115/1'de el-Hac Hasan bin Abdurrahman'ın ticari malları içerisinde yer almaktadır.

¹⁴⁷³ TŞS 28, s. 105/2'de Dikici Ahmed Alemdar bin Ahmed'in mirasında müstamel atlas entari 1 adet 115 kuruştur.

¹⁴⁷⁴ TŞS 28, s. 17/1'de Merzifonlu astarcı Ohannes veled-i Arslan'ın terekesinde taraklı entari 1 adet 25 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁴⁷⁵ Giyim esvabı 1 adet 10 kuruştur. TŞS 20, s. 149/1'de Çulha Beros veled-i Kalos'un mirası içindedir.

¹⁴⁷⁶ Develioğlu, "esvab: giyimler, giyecek şeyler", *Osmanlıca Türkçe Lügat*, 269.

¹⁴⁷⁷ İş esvabı TŞS 1, s. 229/1'de Mehmed bin Halil'in terekesinde 1 adet 0,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁴⁷⁸ Al berber esvabı 1 adet 2 kuruştur. TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasındadır.

¹⁴⁷⁹ Develioğlu, "libas: esvab" *Osmanlıca Türkçe Lügat*, 634.

¹⁴⁸⁰ Müstamel libas kıymeti TŞS 9, s. 116/2'de es-Seyyid Halil Efendi bin Mahmud 113 kuruş olarak yazılmıştır. Ürünler toplu olarak tek toplu fiyatta yazılmıştır.

¹⁴⁸¹ Furuht olunan köhne libas kıymeti 30 kuruştur. TŞS 28, s. 174/1'de Balıkçı Ebubekir bin Ali'nin terekesindedir.

¹⁴⁸² Şalvar entarisi ticari bir üründür. 1 adet 60 kuruş, TŞS 34, s. 107/1'de (...) oğlu Kivorik veled-i Karabet'in dükkân malları içerisinde yer almaktadır.

¹⁴⁸³ Zenne entari ticari bir üründür. 1 adet 10 kuruştur. TŞS 34, s. 107/1'de (...) oğlu Kivorik veled-i Karabet'in dükkân malları içerisinde yer almaktadır.

¹⁴⁸⁴ Darende bezi zenne entari ticari bir üründür. 4 adet 40 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 34, s. 107/1'de (...) oğlu Kivorik veled-i Karabet'in dükkân malları içerisinde yer almaktadır.

¹⁴⁸⁵ İpek entari 1 adet olarak yazılmıştır. TŞS 1, s. 356/1'de Mehmed bin Ebubekir'in kıyafetleri içerisinde yer almaktadır.

¹⁴⁸⁶ TŞS 28, s. 17/1'de Merzifonlu astarcı Ohannes veled-i Arslan'ın giysileri içerisinde müstamel kelasi(?) entari 1 adet olarak yazılmıştır.

¹⁴⁸⁷ TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in terekesinde mor damgahane 1 adet olarak kaydedilmiştir.

En ucuz çit entarinin fiyatı 0,5 kuruş olarak hesaplanmıştır.¹⁴⁸⁸ En pahalı entari sevayi¹⁴⁸⁹ entari ise 150 kuruş değeri ile dikkat çekmektedir.¹⁴⁹⁰ Ucuz ve pahalı entari arasında çok geniş bir fiyat farkı mevcuttur. Bu fark herkesin kendi kesesine ve ekonomik durumuna göre giyindiğini açıkça göstermektedir.

Tokat erkek miras kayıtlarında yer alan verilere göre entari, sevayi çiçekli entari, Halep kutnisi entari, kebir entari, küçük entari, ketan entari, zenne entari, şalvar entarisi ve Darende bezi zenne entari ticari olarak kaydedilen ürünlerdendir. İç giyimden sonra temel üst kıyafeti olan entarinin de hazır giyim olarak üretildiği görülmektedir. Tokat'ta dikiş imalathanelerinin var olduğundan Van Lennep debahsetmektedir. Bu üretime dair Lennep, şu notları düşmüştür: “Elbiseler daima hazır alınır, yapılması gereken tek şey boyunu bir iki santim düzeltmektir. Hem kadın hem de erkek elbiseleri atölyelerde dikilir. Kesme ve dikme işleri erkek ustalar tarafından yapılır”.¹⁴⁹¹ Bu bilgilerden hareketle Tokat'ta 18. yüzyıl sonundan 1860'a kadar gelen yerel hazır giyim eşyası diken bir sanayi kolunun üretim yaptığı ileri sürülebilir.

Manisa alacası entari¹⁴⁹² bir Hacı'nın, müstamel Şam alacası entari¹⁴⁹³ bir gayrimüslimin kıyafetleri içerisinde. Farklı dinlerden “keşiş” ve “hacı” ünvanları olan iki erkek aynı üründen yapılmış entarileri millet ayrımı yapmadan giymişlerdir. Şam alacası entari¹⁴⁹⁴ bir Keşiş'in terekesinde, köhne Manisa alacası entari¹⁴⁹⁵ ise bir Hacı'nın mirasında yer almıştır. Entari giyiminde Tokat'ta Müslüman ve gayrimüslim arasında bir fark olmadığı görülmektedir.

Aşağıda Fotoğraf 49'da minyatürlerde yer alan mintan-nimten- sagir entari- entari ürünleri görselleri verilmiştir.

¹⁴⁸⁸ TŞS 1, s. 166/2'de Odabaşı Poyos veled-i Serkiz'in mirasındadır.

¹⁴⁸⁹ Sevayi: Çeşitli süslerle, ipek ve klaptanla dokunmuş ipekli kumaşınadadır. Ufak dallı ve yapraklı çiçeklerden oluşmuş bir bezeme gösterir. Kıymetli bir kumaştır. Erkek ve kadın elbiseleri yapılmıştır. Bkz. Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 238.

¹⁴⁹⁰ TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in giysileri arasındadır.

¹⁴⁹¹ Van Lennep, *The Oriental Album*, 16-17-18-103-104.

¹⁴⁹² TŞS 1, s. 237/2'de el- Hac Mustafa bin Abdullah'ın kıyafetleri içerisinde.

¹⁴⁹³ TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın giyim eşyalarındandır.

¹⁴⁹⁴ TŞS 1, s. 174/1'de Keşiş Kivork veled-i Zekar'ın mirasıdır.

¹⁴⁹⁵ TŞS 1, s. 179/1'de es-Seyyid el-Hac Abdullah bin el-Hac Abdurrahman'ın terekesidir.

Fotoğraf 49. Erkek Temel Üst Giyiminde Entari Çeşitleri¹⁴⁹⁶



Sol resimde bulunan kırmızı nimten, buçuk mintan yani kısa mintanı göstermek adına güzel bir örnektir. Kişinin beden boyu kadar nimtenin boyu vardır. Şalvarın üstüne çıkarıldığı gibi kıyafetin içine de alınarak kullanılmıştır. Kuşak her şekilde giysi tamamlayıcıdır. Mintanın ise nimtenden beden boyunun daha uzun olması dışında hiçbir farkı yoktur. Sol orta resimde ateş yakıcının üst kıyafeti güzel bir mintan örneğidir. Beden boyu kalçalara kadar gelen, baştan giyilen ve yaka kısmı düğmeli bir giyimdir. Bir kemerle belden bağlanmıştır. Kolları yaptığı iş yüzünden dirseklere kadar sıvanmıştır. Sağ orta resimde, kısa entarileri görmekteyiz. Mavi ve lacivert entariler diz üstünde, kırmızı entari ise hemen diz altında tasarlanmışlardır. Dize kadar uzun konçlu çizmelerinin içinde dar kesimli şalvarları gözükmemektedir. Sağ resimde çalışılmış minyatürde ise tam boy, etekleri yere kadar inen lacivert ve kırmızı renklerde entariler mevcuttur. Kıyafet bele kadar çaprazlıdır. Belde ince bir kuşak birkaç kez sarılıp önden düğümlenerek kullanılmıştır. Entarinin uzunluğundan dolayı şalvar görülmemektedir. Böylece minyatürlerde var olan somut örneklerle de desteklenerek Tokat'ta erkek giyim kuşamında nimten, mintan, kısa entari ve entari tanımları çözümlenmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde yer alan nimten, mintan, gömlek, kısa entari gibi kavramlar başvuru alan diğer kaynaklarda farklı tanımlar almışlardır. Koçu, gömlek için çıplak tene giyilen, eteği dizden yukarıda kalan ve belden aşağı iç donunun içine alınan bir iç giyimdir¹⁴⁹⁷ demiştir. Mangır ise *Bakkallar Esnafı* görsel analizinde gömleği üst giyim olarak kabul etmiştir. Mintan ve gömleğin arasındaki farkı ise çizimlerinde “ince gömlek yakalı, uzun kollu

¹⁴⁹⁶ Metin And, *Forty Days and Fort Nights*, Sol resim: “Confectionary animals at the 1720 festival” (Vehbi) 113; Sol orta resim: “Nighttime music and fireworks from raft on the golden Horn at the 1720 festival” (Vehbi) 134; Sağ resim: Setting up the model fortress at the 1582 festival (Surname) 153; Sağ orta resim: “Mountain float at the 1582 festival (Surname)”.105.

¹⁴⁹⁷ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme*, 125.

renkli gömlekler ve dik yakalı mintan”¹⁴⁹⁸ şeklinde ifade etmiştir. Mangır’ın sözlük kısmında yapmış olduğu tanımlarla, görsel analizleri uyuşmamaktadır. Alanda bu konuda tanım kargaşası mevcuttur. Kısa entari görseli ve tanımı da Mangır’ın farklıdır. Bu araştırmada dolama giysisi, mevsimlik ürün yelpazesinde yer alırken Mangır’da beden boyu kadar olan kısa entari olarak çizilmiştir.¹⁴⁹⁹

Mintan tanımı Koçu tarafından şöyle yapılmıştır: “Farsça adı nimtendir. Halk arasında mintan denilmiştir. İç gömleği üzerine giyilir. Etekleri kalçaları örtecek kadar uzun, düz yakalı, uzun kollu, önü entari gibi yarım yıtmaçlı, yakası üç dört düğme ile kapanır. Baştan geçirilerek giyilmektedir.”¹⁵⁰⁰ Koçu’nun mintan tanımı; mimten, mintan, iç gömleği ve gömleği birbirine karıştıran kafa karıştırıcı bir anlatımdır.

İncelenen miras kayıtlarına göre, Tokat’ta nimten, mintan, gömlek, kısa entari hepsi birbirinden farklı olan ürünlerdir. Aralarında isim başkalığına sebep olanlarınince detay farkları olduğu düşünülmektedir. Miras kayıtlarında ayrı ürünler olarak yazılmaları, tasarım açısından yani beden boyu, yaka, kol kesimleri veya kullanılan dokumalardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmaya göre giysinin entari grubunda olması için iç giyimi olan gömleğin üzerine giyilmiş olması lâzımdır. Bugünkü gömlek anlayışı bir üst giyimdir. Osmanlı’da Tokat erkeğinde gömlek, iç giyimi ürünüdür. Nimten ise bir üst giyimidir.

Tablo 53’de erkek temel üst giyimi olan entarinin çeşit, toplam adet, ürüne harcanan toplam miktar ve birim fiyat aralığı hakkında bilgiler yer almaktadır.

Tablo 53. Erkek Temel Üst Giyimi Entari Ürün Analizi

Erkek Temel Üst Giyimi Entari	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Kısa entariler	14	54	288	1-61 kuruş arasında
Kullanım durumuna göre entariler	6	162	249,5	0,5-32 kuruş arasında
Renkli entariler	11	33	178	1-50 kuruş arasında
Bez entariler	13	83	183,5	0,5 kuruş-12 kuruş arasında
Çitari entariler	5	7	17	2-7 kuruş arasında
Gezi entariler	3	3	46	6-40 kuruş arasında

¹⁴⁹⁸ Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Esnaf Kıyafetleri.”, 102-103.

¹⁴⁹⁹ Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Esnaf Kıyafetleri.”, Çiğerciler Esnafı görseli 136-137.

¹⁵⁰⁰ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme*, 174.

Alaca entariler	16	98	631	1,5-40 kuruş arasında
Çuka entariler	11	37	189	1-30 kuruş arasında
Kutni entariler	8	55	492	1-50 kuruş arasında
Sevayi entariler	2	2	236	86 ve 150 kuruş
Çiçekli entariler	7	16	276	3-86 kuruş arasında
Yerel ve Yabancı Marka Dokumalı Entariler	12	28	177,5	0,75-30 kuruş arasında
Diğer Entari çeşitleri	32	99	1.704,5	0,5-143 kuruş arasında
Toplam	140	677	4.668	0,5 -150 kuruş arasında

Tablodaki verilere göre, diğer çeşit entariler grubu çeşit olarak en fazla kaydedilen olmuştur. Alaca entariler de ürün çeşitliliğinde ikinci sırada yer almıştır. Cedid, köhne ve müstamel olarak adlandırılan kullanım durumuna göre entariler toplam adet de en fazla çıkan başlık olmuştur. Yine Tokat'ın erkekleri tarafından rağbet edilen alaca ve bez entariler onları takip etmektedir. Diğer entari çeşitleri, alaca ve kutni entariler en fazla para harcanan türlerdir. En ucuz entari bez, en pahalı olan ise sevayi entaridir. Entariler çok geniş bir bant aralığında ürün çeşidine sahiptir. Genel değerlendirmede Tokatlı erkeklerin daha uygun fiyat aralığında ve orta kalitede bir ürün olan alaca entariyi tercih ettiği görülmektedir. Entarinin temel üst giyim olması çeşit, adet ve birim fiyat aralığında çıkan verilerden kendini belli etmektedir. Entari gurubunda en ucuz ürün köhne entari 0,5 kuruş¹⁵⁰¹, pahalı ürün ise değerli bir kumaştan yapılan sevayi entari 150 kuruştur.¹⁵⁰²

Aşağıdaki tabloda, temel üst giyim entaride değişik çeşitlerde örnek olması açısından ortalama birim fiyatları gösterilmiştir.

Tablo 54. Erkek Giyim Kuşam I.Ana Tablosuna Göre Temel Üst Giyim Entari Ortalama Birim Fiyatları

Bez Entari			Alaca Entari			Kutni Entari		
1.AnaTablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
26	70,5	2,7	30	228	7,6	10	155	15,5

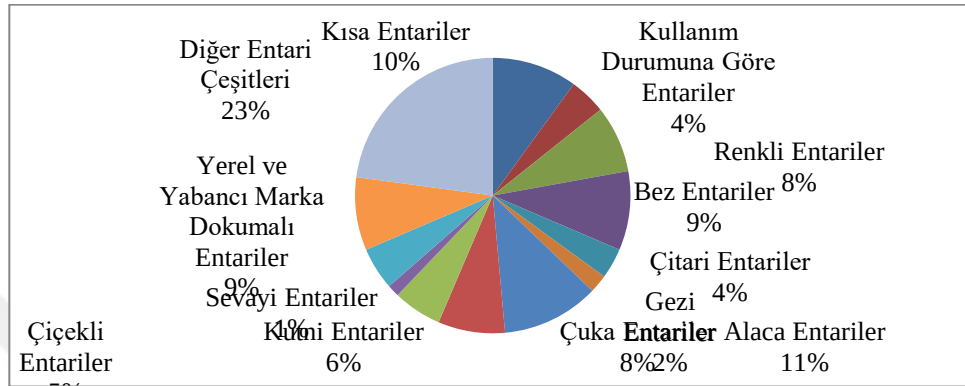
Tablodaki verilere göre, ortalama birim fiyatta kutni entari, alaca entarinin iki

¹⁵⁰¹ 2 adet 1 kuruş olarak yazılan TŞS 1, s. 251/2'de Ali Efendi bin Hasan'ın mirasındadır.

¹⁵⁰² TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in terekesindedir.

katıdır. Aynı zamanda alaca entari bez entarinin üç katıdır. Ekonomik durumuna göre herkesin giyebileceği temel üst giyimin mevcut olduğu görülmektedir.

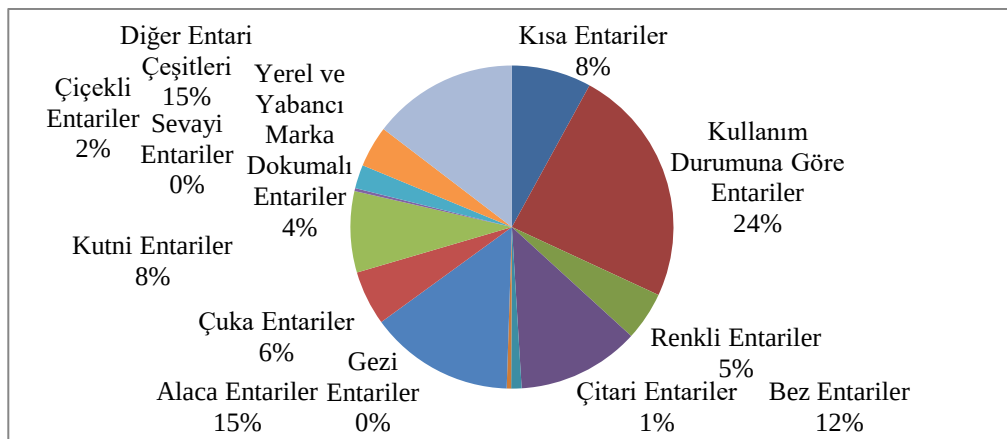
Aşağıdaki grafikte erkek entarilerinde ürün çeşitlerine göre yüzdelik dilimleri verilmiştir.



Grafik 31. Temel Üst Giyimi Entaride Ürün Çeşit Oranları

Genel olarak ürün çeşidi oranları değerlendirildiğinde Tokatlı erkeklerin kullanmış oldukları entariler içerisinde diğer çeşit entariler yaklaşık dörtte birlik paya sahiptir. Öteki alt başlıkların yüzdeleri birbirine yakın aralıkta seyretmektedir. Yüzde bir ve yüzde onbir arasında paylar hesaplanmıştır. Bu da erkeklerin entari çeşitlerinde hemen hemen her üründe yapılan tasarım değişikliklerine karşı açık olduklarını göstermektedir.

Aşağıdaki grafikte, erkek entarilerinde rahatlık ve ekonomik duruma göre toplam adet bazında tercih edilme oranları tespit edilmiştir.

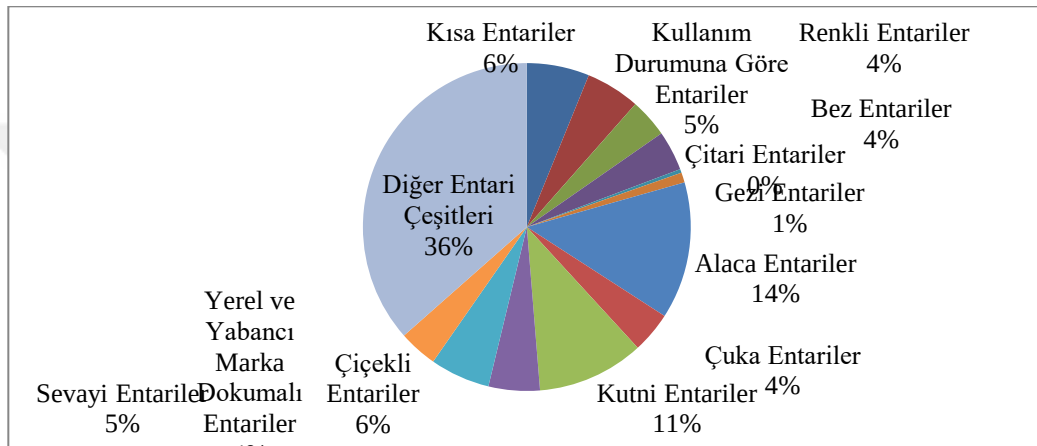


Grafik 32. Temel Üst Giyimi Entaride Toplam Adet Yüzdeleri

Tokatlı erkeklerin giyim eşyaları arasındaki entarilerin dörtte birinin kullanıma durumlarına göre yani eski, yeni, kullanılmış entariler olduğu görülmüştür. Diğer entari

çeşitleri, alaca ve bez entariler bu grubu takip etmektedir. Alaca entariler orta fiyat bandında bez entariler ise daha ucuza alınabilececek ürünlerdendir. Böylece toplumun yüzde yirmiyedisinin fiyat olarak uygun olan ve dokuma olarak günlük hayatta rahat kullanıma sahip ürünlere rağbet ettiği anlaşılmıştır. Daha pahalı ürünler erkekler tarafından çok da tercih edilmemiştir.

Grafik 33'te miras kayıtlarında mevcut olan verilere göre entari çeşitleri için harcanmış olan para oranları değerlendirilmiştir.



Grafik 33. Erkek Temel Üst Giyimi Entaride Toplam Fiyat Payları

Toplumda ünvanlı ve ekonomik gücünün yüksek olduğu tabakanın kullandığı sevayî entari güzel bir örnektir. Sevayî entarinin toplam adette yüzde sıfır iken toplam fiyat payının yüzde beşini alması ilgi çekicidir. Daha fazla kullanılan bir ürün olan bez entarilerde ise toplam adet yüzde on iki iken, fiyat payında yüzde dördlük orandadır. Ters açıdan görülmesi için iyi bir örneklemedir. İdeal örnek ise alaca entarilerdir. Yüzde onbeş toplam adet, yüzde ondört toplam fiyat payına sahiptir. Fiyat ve perfonmans eşleşmesi bu ürün grubunda mevcuttur denilebilir.

3.4. ERKEK MEVSİMLİK ÜST GİYİMİ

Tokat'ta erkek üst giyiminde önce çıplak tene, ince ve yumuşak bezden dokunan uzun, yarı yırtmaçlı, uzun kollu bir elbise şeklinde olan gömlek, gömleğin altına don, donun üstüne şalvar, gömleğin üstüne entari, entarinin üstüne ise mevsimine göre tercih edilen çoğunlukla iklimsel ihtiyaçlara göre şekillenen değişik kalınlıkta ve uzunlukta ürünler kullanılmıştır. Mevsimlik kıyafetler kumaş, desen ve renk olarak birlikte kullanıldıkları giysilerle uyumlu tamamlayıcı ürünler olmuşlardır.

Abdülaziz Bey, erkek üst giyim çeşitlerinden şöyle bahsetmektedir.¹⁵⁰³

“Yazın ipek atlas veya keten üzerine büyük emek harcanarak yapılmış gayet musanna dikişli Şam hırkası, renkli Ankara sofı veya şal cübbe, Arabistankâri ipekli ince beyaz maşlah, Diyarbekir, Gazze, Halep, Şam, Kürdistan, Acem ve Van maşlahı, Trablusgarp burnusu, istenilen renkte kaşmir cübbe giyilir. Kış günlerinde giyilenler ise hırka ve kürk üstüne yekpare Manisa yağmurluğu, çoban kepeneği, İslimye, Balıkesir, Filibe ve Yanbolu abası, devetüyünden yapılma Bağdat maşlahı, keçi yününden mamul siyah Van maşlahı ve Bursa malı tiftikten dövme olarak yapılan Bursa arakiyye hırkasıdır.”

Tho. Mc Lean adlı İngiliz seyyah, 1818’de Londra’da kaleme almış olduğu kitabında Osmanlı erkek kıyafetlerini aşağıdaki gibi betimlemiştir¹⁵⁰⁴

“Türklerin kıyafet ve elbisesi genelde giyenlerine önem ve itibar verecek ve hatta heybetli gösterecek şekilde hesap edilmiştir. Muhteşem bir sarık, zengin ve iri katları ile başı sarmakta genelde kıymetli kumaştan ve enfes güzellikte olan bol ve sarkık bir kaftan vücut ve endamı kaplamakta, güzel bir kuşak ile bel tarafı sarılmakta, yatağan, hançer, piştovlar ve diğer silahlar kuşağın arasına sokulmakta ve gayet değerli Şam işi bir palanın kumaştan sarmakta olduğu görülmektedir.”

Dalvimart’a ait erkek üst giyimini yansıtan iki görsel çalışması aşağıda Fotoğraf 50’de verilmiştir.

Fotoğraf 50. Erkek Mevsimlik Üst Giyim Görselleri¹⁵⁰⁵



Soldaki resimde su taşıya saka, sırmalı ve ipek kordonlarla bezenmiş kısa bir cepken, diz altına inen bez çakşır giymiştir. Bacağın geri kalanı çıplaktır. Ayaklarında kırmızı yemeni, bellerine enli bir kuşak vardır. Sağdaki resimde kırmızı şalvarın üstünde

¹⁵⁰³ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 226.

¹⁵⁰⁴ Sezer Arıç, “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi,” 146-147.

¹⁵⁰⁵ Octavien Dalvimart, *Osmanlı Kostümleri/ Costume of Turkey*, “20. Levha: Türk Saka”, 78-79; Octavien Dalvimart, *Osmanlı Kostümleri/ Costume of Turkey*, “36. Levha: Mabeyn Çavuşu” 142-143.

Tokat Müzesi'nde yer alan kemer tokalarına benzeyen bir kemer takılmıştır. Üstüne giymiş olduğu sarı kırmızı çizgili dolamanın uzun kol uçları yenlidir. Dolamanın yaka ve kol uçları ayrı bir kumaşla çevrilmiştir.

Tokat miras kayıtlarında aba, abdestlik, biniş, cepken, cübbe, dolama, etiket fiyatlı ticari ürünler, hırka, libade, kaftan, kaput, kürk, maşlah, yelek ve yağmurluğun mevsimlik giysiler olarak verileri mevcuttur.

3.4.1. Aba

Aba, hem dokuma adı hem de giysi modelidir. Kalın yünden dokunan dayanıklı bir kumaştır. Aba kumaştan Osmanlı toplumunda cübbe, potur, çakşır, hırka, kalçın ve terlik gibi giyim eşyaları yapılmıştır. Siyah renkli abaya kebe denilmiştir. Bütün vücudu örtecek kadar geniş, yakasız ve kolsuz, ayaklara kadar uzanan, önü açık üste giyilen bir kıyafettir. Örme yünden yapılan ve ince olanlarına aba dövme, yünden olanlarına kepenek adı verilmiştir. Kepenekleri çobanlar giymiştir. Aba kelimesi Türkçemize birçok deyim ve atasözü kazandırmıştır. Abası kırk yerinden yamalı (derviş, fakir kimse), abayı yakmak (âşık olmak), aba altından değnek göstermek (açıktan değil, üstü kapalı biçimde tehdit etmek) abanın kadri yağmurda bilinir (abanın insanı korumasından kinayedir), bir abam var atarım, nerde olsa yatarım (gezen dervişler için kullanılmıştır) deyişleri abanın Türk toplumunda geniş bir kabul gördüğünün en açık kanıtıdır.¹⁵⁰⁶

Osman Hamdi Bey abayı şöyle anlatmıştır: Aba bir çeşit kaput sayılabilir. Keçeden yapılmıştır. İnsanı güzel gösterecek hiçbir inceliği yoktur. Aba giyinen insanların estetik kaygıları, moda kavramları oluşmamıştır. Sıradandır. Buna rağmen insanı sıcacık tutar. Bel hizasında bir kemerle sıkılır. Kuşak veya şal kullanılmaz.¹⁵⁰⁷

Aba¹⁵⁰⁸, müstamel aba, köhne aba, sagir aba, müstamel sagir aba, köhne sagir aba, kebir aba, sagir beyaz aba, kara aba¹⁵⁰⁹, alaca aba¹⁵¹⁰, aba Halebî, abalı, tüylüce Zağra aba¹⁵¹¹, boylu aba ma kürk, kereki(?) aba, siyah aba çeşitleri miraslarda mevcut olan aba çeşitleridir.

¹⁵⁰⁶ Süleyman Uludağ, "Aba", *TDV İslâm Ansiklopesi*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, 5: 4-5.

¹⁵⁰⁷ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 275.

¹⁵⁰⁸ Aba TŞS 1, s. 241/1'de Simon veled-i Boğdasar'ın metrûkatında 1 adet 2 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁵⁰⁹ Kara aba 1 adet 10 kuruştur. TŞS 34, s. 43/1'de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdiç'in giysileri içerisinde.

¹⁵¹⁰ Alaca aba 1 adet kuruştur. TŞS 1, s. 220/2'de es-Seyyid Ebubekir el-Hac İbrahim'in mirasındadır.

¹⁵¹¹ Tüylüce Zağra aba TŞS 34, s. 43/1'de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdiç'in terekisinde 2 adet 40 kuruştur.

3.4.2. Abdestlik

Zeybeklerin giydikleri cepkenlere benzeyen kısa cübbe çeşidine “abdestlik” adı verilmiştir.¹⁵¹² Çelik ise entariden kısa ve uzun kollu olan cübbelere “abdestlik” denildiğini belirtmiştir.¹⁵¹³

İnsanlar daha rahat çalışmak veya çalışırken elbisenin kirlenmemesi veya iş ortamlarına uyum sağlaması amacı ile bazı kıyafetler üretmişlerdir.¹⁵¹⁴ Abdestlik ise dini belli bir görev adı ile anılan bir ürün çeşitidir. Osmanlıda yaşam, namaz vakitlerine göre düzenlenmiştir. Erkekler gündelik yaşamlarında Mekke yönüne yere serilmiş seccadelerde genellikle evde sabah ve yatsı namazlarını kılmışlardır. Öğle, ikindi ve akşam namazları ya iş yerinde ya da iş yerine yakın bir camide kılınmıştır.¹⁵¹⁵ Namaz kılmak için gerekli olan ilk adım ise abdest almaktır. Bu bağlamda araştırmaya göre abdestlik, değişen mevsimler ve mekânlara göre daha kolay abdest almak için tasarlanmış kolda dirsek üstünde, beden boyunda, yakasız bir kıyafet olabilir.

Abdestlik, cedit abdestlik¹⁵¹⁶, müstamel abdestlik, köhne abdestlik, çuka abdestlik¹⁵¹⁷, furuht olunan çuka abdestlik, cedit çuka abdestlik¹⁵¹⁸, müstamel çuka abdestlik, köhne çuka abdestlik, beyaz çuka abdestlik¹⁵¹⁹, sarı ve göz çuka abdestlik erkek terekelerinde çıkan ürünler içerisinde yer almaktadır.

3.4.3. Biniş

Çelik, cübbe ve binişin Osmanlı ilmiye sınıfının kullanılmış oldukları üstlüklerden olduğunu belirtmiştir. Medresede, huzur derslerine “Biniş Merasimi” veya “Biniş-i hümayun” adı verilen bir törenin sonunda derse katılanlara çeşitli hediyeler sunulmuştur. Bayramlık adı altında içinde çakşır, kaftan, entari, kavuk, destar, car, atlas, ferace, cübbe,

¹⁵¹² Sabahattin Türkoğlu, “Cübbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 103:102-103.

¹⁵¹³ Murat Çelik, *Osmanlı İlmiye Sınıfının Kıyafet Normu ve Giysileri* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2021), 114.

¹⁵¹⁴ Soner Toktar, “*Türkçe Sözlükte Kıyafet Adları*,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Kırıkkale Üniversitesi, 2017) 37.

¹⁵¹⁵ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 88.

¹⁵¹⁶ Cedit abdestlik, 1 adet 100 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 34, s. 8/2’dedir.

¹⁵¹⁷ Çuka abdestlik 1 adet 25 kuruştur. TŞS 28, s. 76/3’de Humuşcu Abdullah Ağa bin Hüseyin’in kıyafetleri arasındadır.

¹⁵¹⁸ Cedit çuka abdestlik 1 adet 91 kuruştur. Aynı terekede çuka abdestlik 45 kuruş olarak kaydedilmiştir. Kayıt TŞS 34, s. 136/2’de Diyarbekir ahalisinden Ahmet bin Hüseyin’e aittir.

¹⁵¹⁹ Beyaz çuka abdestlik 1 adet 20 kuruş kaydedilmiştir. TŞS 9, s. 17/2’de Hüseyin Alemdar bin Hasan’ın mirasındadır.

tülbent, kuşak, pabuç, çuha ve çeşitli kumaşlar bulunan bohçalar verilmiştir.¹⁵²⁰

Tespit edilen kayıtlara göre Tokat'ta binişi sadece ilmiye sınıfı değil Müslüman ve gayrimüslim çeşitli ünvanlı ve esnaf grubuna dâhil erkeklerde kullanmıştır.

Biniş¹⁵²¹, furuht olunan biniş, cedit biniş¹⁵²², müstamel biniş, köhne biniş¹⁵²³, sagir biniş, (...) biniş, aba biniş¹⁵²⁴, hilat biniş¹⁵²⁵, lepiska biniş, cedit lepiska biniş, müstamel lepiska mor biniş¹⁵²⁶, çuka biniş, cedit çuka biniş, müstamel çuka biniş, köhne çuka biniş, temür çuka biniş, müstamel beyaz çuka biniş, kahverengi biniş çuka, mor ve siyah müstamel çuka biniş¹⁵²⁷, nefti çuka biniş¹⁵²⁸, müstamel nefti çuka biniş, mai çuka biniş, müstamel mai çuka biniş, mor çuka biniş¹⁵²⁹, cedit mor biniş çuka, müstamel mor çuka biniş, köhne mor çuka biniş, yeşil çuka biniş, köhne yeşil çuka biniş¹⁵³⁰, göz çuka biniş¹⁵³¹, cedit lepiska göz biniş¹⁵³², köhne şali çuka biniş, müstamel yeşil çuka biniş, şeker renk çuka biniş¹⁵³³, müstamel göz biniş, köhne göz biniş, şali biniş¹⁵³⁴, müstamel şali biniş, köhne şali biniş, göz şali biniş, beyaz şali biniş, kaput biniş¹⁵³⁵, müstamel kaput biniş, köhne kaput biniş¹⁵³⁶, cedit nefti biniş, müstamel nefti biniş, yeşil biniş¹⁵³⁷, müstamel yeşil

¹⁵²⁰ Çelik, *Osmanlı İlmiye Sınıfının Kıyafet*, 67-79-82-84-88-115.

¹⁵²¹ Biniş, 1 adet 31 kuruş ve def'a biniş 14 kuruş olarak TŞS 2, s. 148/1'de Anasdas veled-i Mihail'in metrûkatındadır.

¹⁵²² Cedit biniş, 1 adet 50 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 28, s. 7/3'de Kuyumcu Karabed veled-i Ağya'nın mirası içerisinde.

¹⁵²³ Köhne biniş TŞS 2, s. 151/3'de Malkon veled-i Asador 1 adet 4 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁵²⁴ Aba biniş 1 adet 4 kuruş TŞS 2, s. 28/1'de Simovon veled-i Simovon'un mirasındadır.

¹⁵²⁵ Hil'at biniş TŞS 34, s. 136/2'de Diyarbekir ahalisinden Ahmet bin Hüseyin'in terekesinde 1 adet 40 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁵²⁶ Müstamel lepiska mor biniş 1 adet 15 kuruştur. Aynı terekede cedit lepiska biniş 1 adet 25 kuruş, lepiska biniş 1 adet 12 kuruş ve müstamel çuka biniş 1 adet 12 kuruş olarak kaydedilmiştir. Ürünler TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın giysileri içerisinde.

¹⁵²⁷ TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasında 2 adet 25 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁵²⁸ Nefti çuka biniş 1 adet 120 kuruştur. TŞS 9, s. 56/1'de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer'in mirasındadır.

¹⁵²⁹ Mor çuka biniş TŞS 1, s. 187/2'de Kivork veled-i Hokasek'in terekesinde 1 adet 5 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁵³⁰ Köhne yeşil çuka biniş 1 adet 3 kuruş TŞS 1, s. 264/3'de es-Seyyid Molla Sunullah bin Ömer Efendi'nin mirasında çıkmıştır.

¹⁵³¹ Göz çuka biniş 1 adet 15 kuruştur. TŞS 1, s. 304/2'de Yali veled-i Serkez'in giysileri içerisinde.

¹⁵³² Cedit lepiska göz biniş 1 adet 25 kuruş ve göz çuka biniş 1 adet 15 kuruştur. TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın mirasındadır.

¹⁵³³ Şeker renk çuka biniş 1 adet 15 kuruştur. TŞS 1, s. 331/4'de es-Seyyid el-Hac Ali Ağa bin Mehmed Ağa bin Hüseyin'in kıyafetleri içerisinde.

¹⁵³⁴ Şali biniş TŞS 2, s. 36/1'de es-Seyyid el-Hac Ebubekir bin el-Hac Hüseyin'in terekesinde 1 adet 5 kuruştur.

¹⁵³⁵ Kaput biniş TŞS 1, s. 324/2'de es-Seyyid Mehmed bin İbrahim'in metrûkatında 1 adet 20 kuruş yazılmıştır.

¹⁵³⁶ Köhne kaput biniş 1 adet 15 kuruştur. TŞS 1, s. 279/2'de Eğin ahalisinden es-Seyyid İbrahim Ağa el-Hac Osman'ın giysileri içerisinde.

biniş, köhne yeşil biniş¹⁵³⁸, siyah sof biniş, sandallı çuka biniş, nefli şali biniş terekelerde yer almıştır. Köhne yeşil çuka biniş es-Seyyid Molla Sunullah bin Ömer Efendi'nin mirasında çıkmıştır. Ulemadan olması hasebi ile biniş giyiyor olması çalışma açısından önemlidir.

3.4.4. Cepken

Cepken esnafın, askerin ve köylünün giymiş olduğu üstlüğe verilen isimdir. En makbulleri çuhadan kesilmiştir. Yakası düz kesim, önü düz ya da çapraz, eteği bele kadar kısa, kolları el üstüne düşecek kadar uzun, yaka, kol ve önleri giyenin varlığına göre ipek ve sırma ile işlenmiştir.¹⁵³⁹

Kadife cepken, Cezayirkâri bez takım cepken, çuka cepken¹⁵⁴⁰, sırma harçlı kadife cepken¹⁵⁴¹ ve müstamel boylu cepken çıkan çeşitlerdendir.

3.4.5. Cübbe

Cübbe, arkası önünden biraz kısa, ayaklara kadar inen, ön kısmı iki parça olup birbirine kavuşturularak önü kapatılan bol ve hafif bir elbisedir. Yakası dar ve dik yumuşak yakadır. Kol kesimi iki şekilde yapılmıştır. Omuzlardan itibaren bol başlayıp yine geniş yenli inen ve yine bol başlayıp el ucuna doğru daralan modeller olarak dikilmişlerdir. Osmanlı erkeklerinde en çok ilmiye sınıfı bu giysi türünü tercih etmişlerdir. Cübbe her tip kumaştan yapılmıştır. Ama daha çok ipekli, yünlü, pamuklu ve ipek pamuk karışımı kumaşlar tercih edilmiştir.¹⁵⁴²

Cübbe¹⁵⁴³, müstamel cübbe, köhne cübbe, aba cübbe¹⁵⁴⁴, hare cübbe, köhne şeritli hare cübbe, şali cübbe¹⁵⁴⁵, müstamel şali cübbe, köhne şali cübbe, şeritli cübbe¹⁵⁴⁶, şeritli

¹⁵³⁷ Yeşil biniş TŞS 1, s. 276/2'de haffaf Hafız Ahmed bin Hasan'ın terekesinde 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁵³⁸ Köhne yeşil biniş 1 adet 5 kuruştur. TŞS 1, s. 229/2'de el-Hac Osman bin Halil'in kıyafetleri içerisinde.

¹⁵³⁹ Barış Dağlı, "Kelime Kazanımı Üzerine." 58.

¹⁵⁴⁰ Çuka cepken TŞS34, s. 128/1'de es-Seyyid eş-Şeyh Hasan Efendi bin Hacı Osman'ın giysilerinden olup 1 adet 15 kuruş yazılmıştır.

¹⁵⁴¹ Sırma harçlı kadife cepken 1 adet 500 kuruştur. TŞS 28, s. 116/2'de İlbaşoğluzâde es-Seyyid Osman Efendi bin es-Seyyid Ahmed Ağa'nın kıyafetlerindendir.

¹⁵⁴² Türkoğlu, "Cübbe", DİA, 8, 102.

¹⁵⁴³ Cübbe TŞS 2, s. 128/2'de Mehmed bin el-Hac Ali'nin terekesinde 1 adet 15 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁵⁴⁴ Aba cübbe 1 adet 1 kuruştur. TŞS 1, s. 160/1'de Artin veled-i Estefan'ın mirasındadır.

¹⁵⁴⁵ Şali cübbe 1 adet 5 kuruştur. TŞS 20, s. 102/1'de Düğmeci Kırkor veled-i Artin'in giysileri arasındadır.

¹⁵⁴⁶ Şeritli cübbe TŞS 1, s. 366/2'de el -Hac Süleyman bin el -Hac Mehmed'in terekesinde 1 adet 5 kuruş yazılmıştır.

şali cübbe, beyaz cübbe, kırmızı cübbe, mai cübbe¹⁵⁴⁷, mai ve kırmızı cübbe, çuka cübbe, müstamel çuka cübbe, köhne çuka cübbe, beyaz çuka cübbe, gümüşü çuka cübbe¹⁵⁴⁸, elvan çuka zenne cübbesi, yeşil çuka cübbe¹⁵⁴⁹, köhne yeşil çuka cübbe, mai çuka cübbe, turuncu çuka cübbe¹⁵⁵⁰, müstamel mor çuka cübbe, müstamel al çuka cübbe, Tekirlü cübbe¹⁵⁵¹, Acemkâri cübbe¹⁵⁵², köhne yeşil cübbe, sandallı çuka cübbe, çuka yüzlü cübbe erkek giysileri arasındadır.

Van Lennep'in *Türk Kâtibi* adlı çalışması cübbe için güzel bir örnektir. Sırasıyla bedene gömlek, mintan, dolama ve (veya) yelek üzerine cübbe giyilir. Şalvar alt giysidir. Bele kuşak sarılarak kıyafet kombini tamamlanır. Arzuhalcilik hizmeti veren Kâtip Mehmed Efendi'nin sarı yeşil renklidir. Bu da onun Peygamber efendimizin soyu olan seyyidlerden geldiğini göstermektedir.¹⁵⁵³

Tokat'ta cübbenin daha çok çuha kumaşından yapıldığı görülmektedir. Küçükerman, eserinde şehir ve kasaba delikanlıları için bir kat çuha elbiseye sahip olmanın önemli olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁵⁴

Tespit edilen kayıtlara göre cübbe kıyafetini de sadece ilmiye sınıfına ait olanlar değil, Müslüman ve gayrimüslim çeşitli ünvanlı ve esnaf grubuna dâhil erkekler de kullanmıştır.

Birbirine çok benzeyen üç üst kıyafet olan biniş, cübbe ve kaftana dair görseller aşağıda Fotoğraf 51'de verilmiştir.

¹⁵⁴⁷ Mai cübbe 1 adet 3 kuruş ve aynı terekede mai ve kırmızı cübbe 7 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 276/2'de Haffaf Hafız Ahmed bin Hasan'ın mirasında kaydedilmiştir.

¹⁵⁴⁸ Gümüşü çuka cübbe TŞS 1, s. 351/1'de Mahmud Beşe bin Ebubekir'in kullandığı eşyalar içerisinde 1 adet 4 kuruştur.

¹⁵⁴⁹ Yeşil çuka cübbe 1 adet 3,5 kuruşa TŞS 1, s. 313/1'de Ebubekir bin Halil'in terekesinde.

¹⁵⁵⁰ Turuncu çuka cübbe TŞS 1, s. 292/3'de Kolcu Kör İsmail bin Mustafa'nın mevsimlik kıyafetleri arasında 1 adet 3 kuruştur.

¹⁵⁵¹ Tekirlü cübbe TŞS 9, s. 130/2'de Ohannes veled-i Markos'un mirasında 3 adet 2 kuruştur.

¹⁵⁵² Acemkâri cübbe TŞS 20, s. 172/1'de Çukadar Salih ağa (baba adı yok)'nı metrûkatında 1 adet 15 kuruş kaydedilmiştir.

¹⁵⁵³ Van Lennep, *The Oriental Albüm*, 23-107.

¹⁵⁵⁴ Önder Küçükerman, *Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları* (İstanbul: Aksoy Grafik Dizgi Matbaacılık, 1996), 41.

Fotoğraf 51. Erkek Üst Giyimi Biniş-Cübbe-Kaftan Görselleri¹⁵⁵⁵



Fotoğrafta soldaki ilk resim Dalvimart'ın *Şallı Türk* çalışmasıdır. Çalışmada binişi cübbeden ayıran ince detay olan kol ağızlarından dirseğe kadar açılan yırtmaç bu görselde açıkça görülmektedir. Türk erkeğinin şalı ile başını da sarması güzel bir ayrıntıdır. Osman Hamdi'de erkek giyimi için rüzgârlı ve soğuk havalarda baş örtmenin gerekliliğinden bahsetmiştir.¹⁵⁵⁶ Ortadaki resim, Dalvimart'ın Osmanlı toplumunda *Yahudi* adlı eseridir. Dalvimart, bu ülkede yaşayan Yahudilerin çok itibar gördükleri, büyük servetlere sahip oldukları ve memleketteki ticaretin büyük bir bölümünün onların ellerinde tutulduğundan bahsetmiştir. Sokağa çıktıklarında bu ihtişamı sergileyen kıyafet giymekten kaçındıklarını ama evlerinde şatafat ve lüks içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Bu anlatımla örtülecek biçimde resimdeki kişinin de bed renkli giysileri içinde diğer Osmanlı erkekleri ile aynı model giysileri kullandığı görülmektedir. Üzerinde bir cübbe vardır. Kesimi kol ve bedende geniştir. Elbisesi tam boydan biraz kısa olup şalvarı bir karış kadar gözükmektedir. Başlık ve mavi ayakkabı rengi belli kurallar dâhilindedir. *Kullukçu Zabiti* çalışması (sağdaki resim) ise kırmızı beyaz çizgili bir dolamanın üstüne bir mavi kaftan giyilmiştir. Kaftanın görüldüğü üzere biniş ve cübbeye göre beden ve kol kesimi olarak daha dardır. Genelde yakasızdır. Kırmızı şalvarın altına bu kez kırmızı uzun konçlu çizme giyilmiştir. Elde tespih, belde kuşak mevcuttur.

3.4.6. Dolama

Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türki*'de “çuhadan entari gibi önü açık olan,

¹⁵⁵⁵ Soldaki resim: Dalvimart, *Costume of Turkey*, 9.levha: “Şallı Türk” 34-35; Ortadaki resim: Dalvimart, *Costume of Turkey*, 15. Levha: “Yahudi”, 58-59. Sağdaki resim: Dalvimart, *Costume of Turkey*, 28.levha: “Kullukçu Zabiti”, 110-111

¹⁵⁵⁶ Osman Hamdi ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 233.

düğmelenmeyen, üstüne kuşak bağlanan eski bir giysi” demektedir. Pakalın’da aynı tanımı vererek kadın ve erkek tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Dolama çuha, çatma veya kemha gibi değişik kumaşlardan dikilmiştir.¹⁵⁵⁷ Dağlı, ek olarak üzerine kaput veya yağmurluk giyildiğini belirtmektedir.¹⁵⁵⁸ Soner Toktar ise vücuda giyilme eylemi yüzünden bu giyisinin dolama ismini aldığını ifade etmiştir.¹⁵⁵⁹

Mangır çalışmasında arzuhalci, ciğerci, çömlekçi, dabbağ, hallaç, hamal, hamamcı, helvacı, manav, muhallebici, saka, simitçi, şerbetçi ve tulumbacı esnafının giymiş olduğu dolama modellenli kıyafete kısa entari demiştir.¹⁵⁶⁰ Lewis ise “erkekler şalvar, gömlek ve dolama giyer, bellerine içine tütün koydukları geniş kuşak sararlardı” diyerek dolamanın bir üst kıyafet olduğunu söylemiştir.¹⁵⁶¹

Hazine-i hümayunda var olan eşyalar içerisinde Bursa kemhası dolama, sade Firengi atlas dolama, kırmızı çuha dolama çeşitleri mevcuttur.¹⁵⁶²

Tespitlerimize göre, dolama beden ölçüsü olmayan kapaklı, kuruvaze kesimli, içerden bağlı, günümüzde anvelop¹⁵⁶³ olarak tanımlanan elbise modelinin beden ölçüsünde veya boydan olanıdır.

İncelenen terekelerde dolama, köhne dolama¹⁵⁶⁴, çuka dolama, köhne çuka dolama¹⁵⁶⁵, köhne mai çuka dolama, şayak dolama¹⁵⁶⁶, köhne şali dolama, cedid şerbablı şali dolama¹⁵⁶⁷ çeşitlerine ulaşılmıştır.

3.4.7. Etiket Fiyatlı Ticari Mevsimlik Üst Giyimi Ürünleri

Biniş ve germsud köhne binişin¹⁵⁶⁸ dükkân malları içerisinde ikinci el mal olarak

¹⁵⁵⁷ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 17.

¹⁵⁵⁸ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 90.

¹⁵⁵⁹ Soner Toktar, “Türkçe Sözlükte Kıyafet Adları.” 20.

¹⁵⁶⁰ Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Esnaf.” 71-137-160-166-184-189-195-202-237-261-272-277-289.

¹⁵⁶¹ Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, 88.

¹⁵⁶² Cenkmén, *Osmanlı Saray Kıyafetleri*, 163.

¹⁵⁶³ “Anvelop”, Giyim ve Moda. com, Google, Mart 8, 2024, https://www.giyimvemoda.com/blog/anvelop-elbise-nedir-382#google_vignette.

¹⁵⁶⁴ Köhne dolama 1 adet 4 kuruştur. TŞS 1, s. 206/1’de Arabgir kazası Bademli karyesi ahalisinden Ahmed bin Abdullah’ın mirasındadır.

¹⁵⁶⁵ Köhne çuka dolama 1 adet 1 kuruşa TŞS 1, s. 280/1’de Hasan Beşe bin Halil’in kıyafetlerindendir.

¹⁵⁶⁶ Şayak dolama 1 adet 2,5 kuruş olarak TŞS 2, s. 54/1’de Kiril veled-i Mardaros’un terekesinde kaydedilmiştir.

¹⁵⁶⁷ Cedid şerbablı şali dolama TŞS 34, s. 164/1’de Estefan veled-i Boros’un terekesi içerisinde 1 adet 100 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁵⁶⁸ Biniş 1 adet 15 kuruşa TŞS 9, s. 115/1’de el-Hac Hasan bin Abdurrahman’ın mirasının bedesten dolabındaki ticari eşyalar kısmına etiket fiyatlı ürün olarak yazılmıştır.

satıldığı da görülmektedir. Köhne olan germsud binişin fiyatı 40 kuruş olarak yazılmıştır. Aynı terekede kaftan ve alaca aba ve gerager (?) aba da yer almaktadır.¹⁵⁶⁹ Elvan çuka zenne cübbesi, kahvarengi biniş çuka Müftü Han'ında satılan mallar içerisinde.¹⁵⁷⁰

Sezonluk çeşitler grafik değerlendirmelerine hepsi ayrı ürünlerden olduğu için etiket fiyatlı ürünler katılmamıştır.

3.4.8. Hırka

Hırka mevsimlik bir üst giyecek olmasıyla beraber tarikat ehli için günlük kullanılan sembol bir giysidir. Dervişler genellikle mavi ve yeşil renkli hırkaları tercih etmişlerdir. Mavi ışıqla karanlık, sevinçle keder karışımı bir renk olduğu için dervişlik yolculuğunu temsil etmiştir. Yeşil renk ise Peygamber efendimizi ve Hz. Hızır'ı temsil etmektedir. Mistik inançta hırka dostluğun, barışın ve canlıya zarar vermemenin bir timsali olmuştur.¹⁵⁷¹ Uludağ'ın da belirttiği üzere hırkanın sufi anlamını, bu tezde aba hırka ve çuka hırkanın Şeyh Efendi'nin miras kaydında çıkması destekler mahiyettedir.¹⁵⁷² Mangır ise hırkayı balıkçı, çiftçi, fesçi, hallaç ve simitçi esnafının kullandıklarını belirtmiştir.¹⁵⁷³

Osmanlı toplumunda beylerin ticari, ekonomik, mesleki ve ahlâki açıdan gelişmesi ve örgütlenmesini sağlayan ahi teşkilâtının kendine özgü bir giyim biçimi mevcuttur. Ahilerin hırka üst kıyafetleridir. Başlarına ise beyaz yün keçeden bir külâh üzerine taylasanlı¹⁵⁷⁴ sarık sarmışlardır. Mest biçiminde “ahfaf” denilen pabuçlar giymişlerdir. Kemerlerinin ortasında hançer asılıdır.¹⁵⁷⁵

Hırka, aba hırka¹⁵⁷⁶, çuka hırka¹⁵⁷⁷, kadife yüzlü hırka¹⁵⁷⁸, üsküfe yüzlü hırka¹⁵⁷⁹ ve

¹⁵⁶⁹ 2 adet 30 kuruş olarak TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in Sipahi Pazarı'nda ki dükkânında mevcuttur.

¹⁵⁷⁰ TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasının ticari kısmındadır. 10 adet elvan çuka zenne cübbesi 55 kuruş ve kahverengi biniş çuka 2 adet 24 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁵⁷¹ Süleyman Uludağ, “Hırka”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 373: 373-374.

¹⁵⁷² TŞS 34, s. 128/1'de es-Seyyid eş-Şeyh Hasan Efendi bin Hacı Osman'ın mirasında mevcuttur.

¹⁵⁷³ Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Esnaf Kıyafetleri.” 108-148-172-184-272.

¹⁵⁷⁴ Barış Dağlı, “Taylasan: Tarikat şeyhlerinin ve sofularının başlarına sardıkları kıvrımların arasından aşağı sarkıttıkları sarık ucunun adı. Uzunlukları 20 ve 35 cm arasında değişmiştir”, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 256.

¹⁵⁷⁵ Nurullah Abalı, *Geleneksellik ve Modernizim Açısından Kılık Kıyafet* (İstanbul: İlke Yayınları, 2007), 191.

¹⁵⁷⁶ Aba hırka 1 adet 30 kuruştur. TŞS 34, s. 128/1'de es-Seyyid eş-Şeyh Hasan Efendi bin Hacı Osman'ın kıyafetleri içerisinde.

¹⁵⁷⁷ Çuka hırka 1 adet 80 kuruştur. TŞS 34, s. 128/1'de es-Seyyid eş-Şeyh Hasan Efendi bin Hacı Osman'ın terekesinde.

müstamel peten hırka mevcut olan hırka çeşitlerindendir.

3.4.9. Libade

Dağlı'da libade anlamları içerisinde yelek ve cepken tanımları mevcuttur.¹⁵⁸⁰

Libade¹⁵⁸¹, köhne libade, sagir libade, bayağı libade¹⁵⁸², çiçekli libade¹⁵⁸³, mai kutni sagir libade, bez libade, köhne sagir bez libade, müstamel mai bez libade ve müstamel canfes libade¹⁵⁸⁴ miras kayıtlarında mevcuttur.

3.4.10 Kaftan

Osmanlı toplumunda üst giyimin önemli unsurlarındandır. Kaftanların kesimleri gelenekseldir. Yüzyıllar boyu pek az değişikliğe uğramıştır.¹⁵⁸⁵ Entarilerin üzerine giyilmiştir. Entariler herkes tarafından giyilirken kaftanlar daha çok kamusal alanda bir üniforma görevini yapmıştır.¹⁵⁸⁶

Kaftanlar yakasız ve önü açıktır. Giymek isteyen kişi önünü kapatmak isterse kopça ve küçük şeritli düğmeler eklemiştir. Kol boyları uzun, kısa ve kolsuz olarak değişkenlik göstermiştir. Giyen kişinin imkânlarına göre ipekten, yünden ya da daha sağlam bir kumaştan yapılmıştır. Genellikle içinde “boğası” adı verilen basit bir pamuklu astar kullanılmıştır. Kaftanların ayrıca rütbe ve işlevi simgeleyen özel bir anlamı daha vardır. Osmanlı sarayında sultanların kendi giymiş oldukları kaftanları andıran kıyafetlerden hediye olarak hil'at vermesi yaygın bir adettir.¹⁵⁸⁷

Cenkmen, saray görevlilerinden ispenciya¹⁵⁸⁸ (eczacı) kıyafetini beyaz adi kavuk üzerine sarı destar sararlar, beyaz kaftan, bunun üzerine sarı kuşak, mavi şalvar, kırmızı

¹⁵⁷⁸ Kadife yüzlü hırka TŞS 28, s. 107/2'de Divriği ahalisinden el-Hac Ömer bin Mehmed'in metrûkatında 1 adet 110 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁵⁷⁹ Üsküfe yüzlü hırka TŞS 34, s. 130/1'de Yağcızâde kaymakamü'l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey 1 adet 300 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁵⁸⁰ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 184-185.

¹⁵⁸¹ Libade TŞS 2, s. 36/1'de es-Seyyid el-Hacı Ebubekir bin el- Hacı Hüseyin'in terekesinde 1 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁵⁸² Bayağı libade TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in metrûkatında 1 adet 5 kuruştur.

¹⁵⁸³ Çiçekli libade 1 adet 15 kuruştur. TŞS 2, s. 36/1'de es-Seyyid el-Hacı Ebubekir bin el- Hacı Hüseyin'in terekesindedir.

¹⁵⁸⁴ Müstamel canfes libade TŞS 34, s. 164/1'de Estefan veled-i Boros'un malları içerisinde 1 adet 15 kuruştur.

¹⁵⁸⁵ Nurhan Atasoy, “Kaftan”, *TDV İslâm Ansiklopesi*, C. Ek 1, TDV Yayınları, 2020 Ankara, 709: 709-710.

¹⁵⁸⁶ Görünür Lale ve Semra Ögel, “Osmanlı Kaftanları ile Entarileri Farkları ve Kullanışları.” *İTÜ Dergisi Sosyal Bilimler* 3, S.1, (Aralık 2006), 59: 59-68.

¹⁵⁸⁷ Faroqli, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, 328-329.

¹⁵⁸⁸ “İspenciya: Eczacılık.” Kubbe Altı Lugati, Mayıs 24, 2024, <https://www.lugatim.com/s/ispenciya>.

yemeni giyerlerdiye ifade etmiştir.¹⁵⁸⁹ Mangır ise Van Lennep'in *Arzuhalciler Esnafı (Türk Kâtibi)* görselindeki üst giysiyi kaftan olarak yorumlamıştır.¹⁵⁹⁰ Faroqhî'ye göre kaftan yakasız bir giysidir. Van Lennep'te görülen kıyafette iki parmak yüksekliğinde bir dik yaka görülmektedir.¹⁵⁹¹ Bu açıdan bahsi geçen kıyafet bu teze göre cübbe tanımına uygun görülmüştür.

Kaftan kullanan esnaf grupları içerisinde cerrah ve terziler vardır.¹⁵⁹²

Tereke kayıtlarına göre kaftan Görünür'ün belirttiği gibi daha çok kamusal alanda değil Tokat'ta Müslüman ve gayrimüslim çeşitli ünvanlı ve esnaf gurubuna dâhil erkekler tarafından da kullanılmıştır.

Kaftan¹⁵⁹³, sade kaftan, bez kaftan¹⁵⁹⁴, müstamel kutni kaftan, mai kutni kaftan¹⁵⁹⁵, şayak kaftan, köhne göz kutni kaftan, köhne göz darayi kaftan, göz gezi kaftan¹⁵⁹⁶, germsude kaftan, köhne germsude kaftan, cedid Lahori germsude kaftan¹⁵⁹⁷, alaca kaftan, müstamel alaca kaftan, Şam alacası kaftan¹⁵⁹⁸, Manisa alacası kaftan, Haleb alacası kaftan, Haleb hatayisi kaftan¹⁵⁹⁹, hatayi kaftan, seraser kaftan, köhne mai kaftan, kukuv(?) kaftan sezonluk giyilen ürünlerdendir.

Kişisel tercihe göre kaftanların üzerine nakışlar işlenmiştir. Nakış, Ortaasya'dan beri Türklerin yaşamındadır. Göçebe yaşamda iken özellikle hayvan figürleri ile bezenmiş işleme örnekleri mevcuttur. İslâm dininin Türk kültür sanatı üzerine çok büyük etkisi olmuştur. Zamanla süsleme sanatında kullanılan insan ve hayvan tasvirlerinin yerini çiçek, meyve ve bitki formları almıştır. Geometrik desenler de çalışılmıştır. Rumi ve Hatai gibi sembol motifler ortaya çıkmıştır. Kıvrıkdal üslubu gelişmiştir.¹⁶⁰⁰ 18. yüzyılda, dikiş yerleri ile kenarları, metal içeriği yüksek geniş şeritlerle (sırma) görünür kılmak adet

¹⁵⁸⁹ Cenkmén, *Osmanlı Saray Kıyafetleri*, 205.

¹⁵⁹⁰ Ahu Fatma Mangır, "Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Esnaf." 69-70.

¹⁵⁹¹ Van Lennep, *The Oriental Albüm*, 23.

¹⁵⁹² Ahu Fatma Mangır, "Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Esnaf." 126-132-283.

¹⁵⁹³ Kaftan 1 adet 15 kuruştur. TŞS 9, s. 52/3'de Ohannes veled-i Kirkor'un mirasındadır.

¹⁵⁹⁴ Bez kaftan 1 adet 5 kuruştur. Aynı terekede şayak kaftan 1 adet 15 kuruş ve köhne göz kutni kaftan 1 adet 3 kuruştur. TŞS 1, s. 166/2'de Odabaşı Poyos veled-i Serkez'in kıyafetlerindendir.

¹⁵⁹⁵ Mai kutni kaftan 1 adet 60 kuruştur. TŞS 9, s. 56/1'de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer'in giysilerindendir.

¹⁵⁹⁶ Göz gezi kaftan TŞS 9, s. 56/1'de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer'in metrûkatında 1 adet 30 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁵⁹⁷ Cedid Lahori germsude kaftan TŞS 1, s. 245/2'de Anastas veled-i Uğur veled-i Restfort'un terekesinde 1 adet 15 kuruş kaydedilmiştir.

¹⁵⁹⁸ Şam alacası kaftan 1 adet 11 kuruştur. TŞS 1, s. 160/1'de Artin veled-i Estefan'ın giysileri arasındadır.

¹⁵⁹⁹ Halep alacası kaftan TŞS 1, s. 270/1'de Ohannes veled-i(baba adı yok)'ın mirasında 1 adet 10 kuruştur.

¹⁶⁰⁰ Yapı Kredi İşleme Kolleksiyonundan Örnekler, "Kumaş'k", 13.

olmuştur. “Kaytan” adı ile bilinen daha mütevâzi şeritler kaftanları süslemiştir. Kaytanlar genellikle Bulgaristan eyaletinden gelmiştir.¹⁶⁰¹

3.4.11. Kaput

Dağlı, kaput için kaba kalın kumaştan bilhassa şayaktan dikilen fakir halk tabakasının paltosudur demektedir.¹⁶⁰²

Kaput¹⁶⁰³, müstamel kaput, köhne kaput, kırmızı kaput¹⁶⁰⁴, müstamel al kaput, çuka kaput, göz kaput, sırma şeritli kaput¹⁶⁰⁵, cedit sırma şeritli göz kaput¹⁶⁰⁶, eskirlet kaput kıyafetler içerisinde.

Dağlı, fakir halkın giyeceğidir demesine rağmen Tokat’ta kaput genelde ortalama üstü bir fiyat aralığında çıkmıştır.

3.4.12. Kürk

Abdullah Buhari, *Sivil Kıyafet* olarak adlandırdığı minyatürde kürk giyinmenin icablarını anlatmıştır.¹⁶⁰⁷

“On sekizinci asrın kadınları gibi erkekleri de yaz kış kürk giymişlerdir. Kibar şehirli, askerler, tacirler hatta köylüler her türlü kürkten elbise giymişlerdir. Kuzu, koyun, kedi, tavşan postundan sincap, tilki, elme, vaşak, samur, beyaz tilkive kakım gibi en ucuzundan en pahalısına kadar her türlü kürk giyilmiştir. Bahar, yaz, güz ve kış mevsimi için seçilen kürkler farklı olmuştur. Padişah mevsim başlangıçlarını bizzat kendisi ilân etmiştir.”

Mangal ve açık ocakların ısıtmada sınırlı olması hasebiyle zengin, orta halli ve fakir farketmeden evin içinde genellikle hırka ya da cepken adı verilen kürk astarlı ceketler kullanılmıştır. Cepkenlere bele kadar inen uzun kollar yapılmıştır.¹⁶⁰⁸

Her mevsim için zaruri olan bu giysiyi üreten kürk dikiciler, her hayvanın postunu kürk olarak kullanmamıştır. Kürk olarak kullanılmaya elverişli olan postun kürke dönüştürülmesi işinde birçok işlem gerekmektedir. Debbağların¹⁶⁰⁹ elinde kürk terbiye edilmiş, piyasadaki satıcıya tulum halinde gitmiştir. Kürk; dört şekilde değerlendirilir: Sırt, boyun, göbek ve paça olarak kısımlar adlandırılır. Bu dört bölüm kürk, kendi içinde üçe

¹⁶⁰¹ Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, 327.

¹⁶⁰² Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 155.

¹⁶⁰³ Kaput 1 adet 30 kuruştur. TŞS 2, s. 8/2’de es-Seyyid Hüseyin Alemdar el-Hac Ahmed’in terekesindedir.

¹⁶⁰⁴ Kırmızı kaput TŞS 9, s. 30/2’de es-Seyyid Mehmed bin Mustafa’nın mirasında 1 adet 60 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁶⁰⁵ Sırma şeritli kaput 1 adet 300 kuruştur. TŞS 34, s. 76/1’de Hallaç Salih bin Ahmed’in kıyafetlerindedir.

¹⁶⁰⁶ Cedit sırma şeritli kaput TŞS 34, s. 8/2’de Salih bin Osman’ın mirasında 1 adet 300 kuruştur.

¹⁶⁰⁷ Sevin, *On Üç Asırlık, Türk Kıyafetine*, 107-108.

¹⁶⁰⁸ Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, 324-325.

¹⁶⁰⁹ “Debbağ: Sepi işini yapan, deri tabaklayan kimse.” Bkz. Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, s. 480.

ayrılır. En güzelleri âlâ; orta kalitede olanlar evsat ve daha küçük boyda yapılanlar ednâ olarak isimlendirilmiştir. Bu kısımlar küçücük parçalar halinde kesilip hepsi bir arada toplanır. Yatkıları aynı yönü muhafaza etmek üzere derilerinden birbirine gayet ince dikişle dikilir, eklenir ve eni boyu tespit edilmiş mozaik bir pafta oluşturulur. Buna kürkçülük terminolojisinde “tahta” denilmektedir. Tahtalar kendisini teşkil eden parçaların cinsi ve kürkün kendisine göre isim almaktadır. “Âlâ sırt samur”, “evsat sırt vaşak”, “âlâ nâfe zerdava” gibi. Tahtalar, elbise kürkün iki ön ve bir arka parçası olarak hazırlanır sonra omuz hatları, yan hatlar, kol ve boyun oyukları ile ferve adı verilen kürk kabına kaplanacak hale getirilmektedir. Ferve de kürkü taşıyabilecek kadar ağır, dayanıklı kumaşlarla kaplanmaktadır.¹⁶¹⁰

3.4.12.1. Kaplama Şekillerine Göre Kürkler

Kürkler, kaplamasında turuncu, elvan, yeşil, beyaz, kırmızı ve sarı renkli çuha, beyaz, siyah kırmızı soflar, atlas, kadife şal, şali ve seraser gibi kumaşlarla kaplanmıştır. Kumaşlar desenli ve değişik renklerde kullanılmışlardır.¹⁶¹¹

Emin Cenkmân, Osmanlı’da eyalet valisi olan beylerbeyinin kıyafetini tanımlarken onun içine işlemeli entari, beline şal kuşak veya Hindî Lâhur şali, arkasına sırma işlemeli samur kürk, kırmızı şalvar ve sarı yemeni giydiğini belirtmiştir.¹⁶¹²

Yeşil yüzlü kürk¹⁶¹³, bez yüzlü kürk, gezi yüzlü kürk, köhne gezi kaplı beden kürk, müstamel germsud yüzlü beden kürk¹⁶¹⁴, köhne çuka yüzlü kürk, köhne bez yüzlü kürk¹⁶¹⁵, köhne çukaya kaplı (yüzlü) kürk, mai çuka kaplı kürk¹⁶¹⁶, köhne mai çuka kaplı kürk¹⁶¹⁷, mai germsud kaplı kuşak kürk¹⁶¹⁸, mai germsud yüzlü kürk tespit edilen çeşitler arasındadır.

¹⁶¹⁰ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme*, 165.

¹⁶¹¹ Filiz Karaca, “Kürk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 569: 568-570.

¹⁶¹² Cenkmân, *Osmanlı Saray Kıyafetleri*, 317.

¹⁶¹³ Yeşil yüzlü kürk 1 yaka 150 kuruş aynı terekede gezi yüzlü kürk 1 yaka 250 kuruş ve işleme şali yüzlü samur zenne kürk 1 yaka 400 kuruş olarak TŞS 34, s. 130/1’de Yağcızâde kaymakamü’l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey’in kıyafetlerindendir.

¹⁶¹⁴ Müstamel germsud yüzlü beden kürk 1 yaka 100 kuruştur. TŞS 28, s. 34/1’de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said’in mirasındadır.

¹⁶¹⁵ Köhne bez yüzlü kürk 1 yaka 2 kuruştur. TŞS 1, s. 275/2’de Attar Avanes veled-i Kazarek’in eşyaları içerisinde.

¹⁶¹⁶ Mai çuka kaplı kürk 1 yaka 25 kuruştur. Aynı terekede köhne çukaya kaplı kürk 1 yaka 8 kuruşa TŞS 1, s. 246/2’de el-Hac Halil Alemdar bin el-Hac Mehmed’in mirasındadır.

¹⁶¹⁷ TŞS 1, s. 217/1’de tüccar Ovannes veled-i Asador’un terekisinin kişisel kısmında köhne mai çuka kaplı kürk 1 adet 15 kuruştur.

¹⁶¹⁸ Mai germsud kaplı kuşak kürk 1 adet 60 kuruş ve köhne karsak germsud kaplı kürk 1 adet 5 kuruş olarak TŞS1, s. 331/4’de es-Seyyid el Hac Ali Ağa bin Mehmed Ağa bin Hüseyin’in kıyafetlerindendir.

3.4.12.2. Kullanım Durumuna Göre Kürk (Eski-Kullanılmış-Yeni)

Kürk kıymeti, kürk¹⁶¹⁹, müstamel kürk¹⁶²⁰, köhne kürk¹⁶²¹, sagir kürk¹⁶²² ve köhne sagir kürk miras kayıtları içerisinde mevcuttur.

3.4.12.3. Kullanılan Postlara Göre Kürkler

Miras kayıtlarından Tokat'ta erkeklerin çok çeşitli kürkler kullandıkları tespit edilmiştir. Bu kürklerden alfabetik sırayla bahsedilecektir.

Çalkafe kürk¹⁶²³, müstamel çalkafe kürk, köhne çalkafe kürk¹⁶²⁴, çuka yüzlü çalkafe kürk¹⁶²⁵, müstamel çuka yüzlü çalkafe kürk, yeşil çuka kaplı çalkafe kürk¹⁶²⁶ terekelerde çıkan ürünlerdendir.

Etiket fiyatlı ticari ürünler, derici esnafı ve tüccarlarının miras kayıtları içerisinde mevcuttur. XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı'da esnaf için tespit edilmiş kürk cinsleri içerisinde samur kafası, samur paçası, Çerkes zerdavası, zerdava paçası, zerdava boğazı, kakum, Rumeli sansarı, sansar paçası, sansar boğazı, sincap, beyaz tilki boğazı, Azak nafesi, Azak siyah bedeni, tilki paçası, Göllükesri'den gelen tilkinafesi, Bosna çalkafası, Cezayir çakalı sırtı ve Karaman çakalı vardır. Samur ve siyah tilki Rusya'dan gelen kürklerdenidir. Yerli kürk olarak vaşak ve zerdava önemlidir. Kürk esnafı kürk dikenler ve kürk satanlar olarak iki ayrı topluluk oluşturmuşlardır. Genellikle şehir çarşılarında satış yapmışlardır.¹⁶²⁷

Okunan miras kayıtları içerisinde kürkçülük işi ile meşgul olan Tokatlı esnaflar mevcuttur. Aşağıdaki tabloda bir kürkçü dükkânında bulunan mallar yer almıştır.

¹⁶¹⁹ Kürk 1 adet 15 kuruştur. TŞS 9, s. 107/1'de Hüseyin bin Mehmed'in metrûkatındandır.

¹⁶²⁰ Müstamel kürk 1 yaka 17 kuruş olarak TŞS 9, s. 125/1'de Karabed veled-i Melkon'un terekesindedir.

¹⁶²¹ Köhne kürk 2 adet 7 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 196/3'de el-Hac Hüseyin bin Yusuf'un sezonluk üstlerindendir.

¹⁶²² Sagir kürk TŞS 2, s. 63/3'de Ömer Alemdar bin Ali'nin eşyaları içerisinde 1 adet 5 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁶²³ Çalkafe kürk 1 adet 100 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 2, s. 131/2'de Sivas ahalisinden Halil bin Halil'in metrûkatındadır.

¹⁶²⁴ Köhne çalkafe kürk TŞS 1, s. 245/2'de Anastas veled-i Uğur veled-i Restfort'un mirasında 1 adet 10 kuruştur.

¹⁶²⁵ Çuka yüzlü çalkafe kürk 1 yaka 130 kuruştur. TŞS 34, s. 137/1'de es-Seyyid el Hac Koca Feyzullah bin Ahmed'in giysilerindendir.

¹⁶²⁶ Yeşil çuka kaplı çalkafe kürk 1 adet 25 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in eşyalarındandır.

¹⁶²⁷ Karaca, "Kürk", DİA, 26, 568.

Tablo 55. Kürkçü Piros veled-i Murad'ın Mirasındaki Kürklerin Analizi

Kürk Cinsi	Göğüs	Sırt (adet)	Tahta	Tulum	Toplam Fiyat	Birim Fiyatı
Nafe kürk			1		15	15
Nafe kürk	1				5	5
Yerli nafe kürk			1		15	15
Kedi kürk			4		8	2
Kuzu kürk			6		8	0,75
Sansar kürk			3		60	20
Sansar kürk		1			7	7
Kedi kürk			4			8
Siyah kedi kürk			1		5	5
Siyah kedi kürk				6	78	13
Taklid kürk			1		5	5
Tırnak kürk			1,5		6	4
Tırnak kürk				1	5	5
Zerdava		1				12

Kürkçü Piros veled-i Murad'ın¹⁶²⁸ kürkçü dükkânında bulunan malları arasında nafe kürk, yerli nafe kürk, nafegöğsü, karsak taklidi, zerdava sadesi, zerdava sırtı, sansar kürk, sansar sırtı, kedi kürk, kedi hurdası, kuzu kürk, kuzu hurdası, taklid ve tırnak kürk mevcuttur.

Kürkçü Agob veled-i Abraham'ın¹⁶²⁹ kürkçü dükkânında çok çeşitli ticari ürünler mevcuttur.

Tablo 56. Kürkçü Agob veled-i Abraham'ın Mirasındaki Kürklerden Örnekler

Kürk Cinsi	Göğüs (adet)	Sırt (adet)	Tahta	Tulum	Toplam Fiyat	Birim Fiyatı
Kedi Kürk				14	153	10,9
Kuzu Kürk				14	45	3,2

Kürkçü Agob veled-i Abraham'ın dükkân malları içerisinde nafe kürk, tırnak nafe, zerdava, zerdava kulağı, zerdava daneleri, zerdava ve sansar daneleri, sansar kürk tulum ve boğazı, kedi kürk, kuzu kürk ve kürk hurdası mevcuttur.

1795 ve 1796 yıllarına ait olan iki kürkçüye ait olan miras kayıtlarından kürklerin çeşit ve fiyatlarını karşılaştırarak inceleme şansı doğmuştur. Bunlara ek olarak nafe

¹⁶²⁸ TŞS 2, s. 30/1'de kaydedilmiştir, Terekede ayrıca nafe göğsü 1 adet 5 kuruş, karsak taklidi 1 adet 15 kuruş, zerdava sadesi 2 adet 25 kuruş, iki kez yazılan bervecch ölçüsüyle kedi hurdası 25 kuruş, kuzu hurdası tahmini 1 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁶²⁹ TŞS 2, s. 82/2'de Kürkçü Agob veled-i Abraham'ın dükkân malları içerisinde nafe kürk 1 tulum 20 kuruş, tırnak nafe 1 adet 15 kuruş, zerdava 1 tulum 60 kuruş, zerdava kulağı bervecch 6 kuruş, zerdava daneleri bervecch 40 kuruş, zerdava ve sansar daneleri bervecch 83 kuruş, sansar kürk tulum ve boğazı 120 kuruş, kedi kürk 14 tulum 153 kuruş, kuzu kürk 14 tulum 45 kuruş, kürk hurdası bervecch 20 kuruş olarak kaydedilmiştir.

kürk¹⁶³⁰ Anadolu nafe boğazı, kuzu kürk, vaşak sadesi, köhne kedi kürk de ¹⁶³¹ ticari olarak etiket fiyatı olan ürünlerdendir.

Göçen kürk¹⁶³², köhne göçen kürk, müstamel göçen kürk, beyaz cübbe çuka kaplı göçen kürk¹⁶³³, beyaz germsud kaplı alaca cübbe göçen kürk¹⁶³⁴, beyaz çuka kaplı müstamel cübbe kürk, kırmızı çukaya kaplı göçen kürk¹⁶³⁵, germsud kaplı göçen kürk¹⁶³⁶, köhne göçen cübbe kürk terekelerde yazılıdır. Tahta, yaka ve adet olarak ölçüleri mevcuttur.

Müstamel hilkafe¹⁶³⁷ kürk¹⁶³⁸, köhne hilkafe kürk¹⁶³⁹, yeşil çuka kaplı köhne hilkafe kürk¹⁶⁴⁰ miraslarda kaydedilmiştir.

Kakum kürk¹⁶⁴¹, işleme yüzölü kakum kürk¹⁶⁴², köhne kakum cübbe¹⁶⁴³ kürk çeşitleri giysiler arasındadır.

Müstamel karsak kürk¹⁶⁴⁴, karsak taklidi ¹⁶⁴⁵, köhne karsak germsude kaplı

¹⁶³⁰ TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasının Müftü Han'ında bulunan ticari kısmında 1 tahta 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁶³¹ TŞS 1, s. 242/2'de Ovanes veled-i Pirhan'ın mirasında Anadolu nafe boğazı 1 adet 5 kuruş olarak yazılmıştır. Bu miras kaydında, kürkler ve kürkçü bıçağı da bulunduğundan ötürü ayrı bir ticari kısım olmamasına rağmen kürkçü malı olarak değerlendirilmiştir. Köhne kedi kürk 2 adet 4 kuruş, kuzu kürk 3 tahta 3 kuruş, vaşak sadesi 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁶³² Göçen kürk TŞS 1, s. 239/3'de es-Seyyid Emin bin İsmail'in mirasında 1 adet 10 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁶³³ Beyaz cübbe çuka kaplı göçen kürk 1 adet 15 kuruş ve beyaz çuka kaplı müstamel cübbe kürk 1 adet 15 kuruş TŞS 1, s. 217/1 tüccar Ovannes veled-i Asador'un mirasının şahsi kısmındadır.

¹⁶³⁴ Beyaz germsud kaplı alaca cübbe göçen kürk, 1 adet 20 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 160/1'de Artin veled-i Estefan'ın giysilerindendir.

¹⁶³⁵ Kırmızı çukaya kaplı göçen kürk 1 adet 10 kuruştur. TŞS 1, s. 234/'de Estefan veled-i Kuyer'in mirasındadır.

¹⁶³⁶ Germsud kaplı göçen kürk TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in eşyaları içerisinde 1 adet 35 kuruştur.

¹⁶³⁷ Araştırılan diğer kaynaklarda hilkafe adında bir kürk çeşidine rastlanmamıştır. Fakat tilki nafesi diye bir çeşit mevcuttur. Müellif aralarında bir bağ olup olmadığını çözememiştir.

¹⁶³⁸ Müstamel hilkafe kürk 1 adet 80 kuruştur. TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in mirasındadır.

¹⁶³⁹ Köhne hilkafe kürk TŞS 1, s. 334/4'de Yerik Emirzâde es-Seyyid Hasan Ağa bin Ebubekir'in giysileri içerisinde 1 adet 4 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁶⁴⁰ Yeşil çuka kaplı köhne hilkafe kürk 1 adet 7 kuruştur. TŞS 1, s. 237/2'de el- Hac Mustafa bin Abdullah'ın eşyalarındandır.

¹⁶⁴¹ Kakum kürk 1 adet 150 kuruştur. TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in terekesindedir.

¹⁶⁴² İşleme yüzölü kakım kürk 1 adet 180 kuruş yazılmıştır. TŞS 34, s. 130/1'de Yağcızâde kaymakamül' eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey'in kullanmış olduğu kürklerdenidir.

¹⁶⁴³ Köhne kakım cübbe TŞS2, s. 64/2'de voyvada-i sabık el-Hac İbrahim Ağa bin Mehmed'in eşyası olarak 1 adet 10 kuruş kaydedilmiştir.

¹⁶⁴⁴ Müstamel karsak kürk, 1 adet 25 kuruştur. TŞS 2, s. 64/2'de voyvada-i sabık el-Hac İbrahim Ağa bin Mehmed'in mirasındadır.

¹⁶⁴⁵ Karsak taklidi 1 adet 15 kuruş olarak etiket fiyatlı ürünler içersindedir.

kürk¹⁶⁴⁶ çeşitler içerisinde.

Köhne kedi kürk¹⁶⁴⁷, boğasi yüzlü köhne kuzu ve kedi cübbe, köhne beyaz kedi kürk¹⁶⁴⁸, kedi hurdası kıyafetler arasında yer almıştır.

Kurt kürk¹⁶⁴⁹, köhne kurt kürk, çuka yüzlü kurt kürk¹⁶⁵⁰, sagir çuka yüzlü kurt kürk, müstamel çuka yüzlü kurt kürk, bez kaplı kurt kürk¹⁶⁵¹, bez yüzlü kurt kürk, çakal kürk, köhne çuka kaplı çakal kürk¹⁶⁵² miras kayıtlarında mevcuttur.

Kuzu kürk¹⁶⁵³, köhne kuzu kürk, köhne kuzu cübbe kürk¹⁶⁵⁴, çuka kaplı kuzu kürk¹⁶⁵⁵, yüz­süz kuzu kürk, kurt ve kuzu kürk kayıtlı ürünlerdendir. Kurt ve kuzu kürklerinin karışımı ile yapılan bu ürün “sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar” deyiminin gerçekleşmiş trajikomik halidir.¹⁶⁵⁶ Karışık yazılan ürünlerde ise köhne kuzu ve kedi kürk, kuzu hurdası mevcuttur.

Nafe kürk¹⁶⁵⁷, müstamel nafe kürk, köhne nafe kürk, sagir nafe kürk, Rumili nafesi kürk¹⁶⁵⁸, tırnak nafe, kapsız nafe kürk, nafe cübbe kürk¹⁶⁵⁹, köhne nafe cübbe kürk, Anadolu nafe boğazı¹⁶⁶⁰, çuka yüzlü nafe kürk, müstamel çuka yüzlü nafe kürk, köhne çuka yüzlü nafe kürk, yeşil çuka kaplı nafe kürk¹⁶⁶¹, köhne yeşil nafe kürk, müstamel yeşil çuka kaplı nafe kürk, köhne bez kaplı nafe kürk, bez yüzlü sagir nafe kürk¹⁶⁶², göz çukaya kaplı köhne

¹⁶⁴⁶ Köhne karsak germsude kaplı kürk, 1 adet 5 kuruş kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 331/4’de es-Seyyid el Hac Ali Ağa bin Mehmed Ağa bin Hüseyin’in metrûkatındadır.

¹⁶⁴⁷ Köhne kedi kürk TŞS 1, s. 234/1’de Estefan veled-i Kuyer’in mirasındadır.

¹⁶⁴⁸ Köhne beyaz kedi kürk TŞS 1, s. 334/4’de Yerik Emirzâde es-Seyyid Hasan Ağa bin Ebubekir’in giysileri arasında 1 adet 0,50 kuruş yazılmıştır.

¹⁶⁴⁹ Kurt kürk TŞS 1 adet 10 kuruştur. TŞS 2, s. 123/3’de Sekyas veled-i Barsam’ın terekesinde mevcuttur.

¹⁶⁵⁰ Çuka yüzlü kurt kürk TŞS 28, s. 24/2’de Kastamonu ahalisinden Ahmed bin Mehmed’in kıyafetleri arasında 1 yaka 55 kuruştur.

¹⁶⁵¹ Bez kaplı kurt kürk TŞS 1, s. 304/2’de Yali veled-i Serkez’in metrûkatında 1 adet 8 kuruş yazılmıştır.

¹⁶⁵² Köhne çuka kaplı çakal kürk 2 adet 2,5 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 310/2’de Ağya veled-i Kırkor’un giysilerindendir.

¹⁶⁵³ Kuzu kürk TŞS 1, s. 288/2’de Attar Tatos veled-i İsrail 1 adet 5 kuruştur.

¹⁶⁵⁴ Köhne kuzu cübbe kürk TŞS 1, s. 237/2’de el- Hac Mustafa bin Abdullah’ın giysileri içerisinde 1 adet 1 kuruştur.

¹⁶⁵⁵ Çuka kaplı kuzu kürk TŞS 1, s. 234/1’de Estefan veled-i Kuyer’in terekesinde 1 adet 4 kuruş yazılmıştır.

¹⁶⁵⁶ TŞS 2, s. 148/1’de Anasdas veled-i Mihail’in metrûkatında 1 adet 13 kuruştur.

¹⁶⁵⁷ Nafe kürk 1 adet 8 kuruştur. TŞS 1, s. 241/3’de Abdürreşid el-Hac Hüseyin’in mirasında kayıtlıdır.

¹⁶⁵⁸ Rumili nafesi kürk TŞS 34, s. 127/2’de es-Seyyid İbrahim el-Hac Ali’nin metrûkatında 1 adet 80 kuruştur.

¹⁶⁵⁹ Nafe cübbe kürk TŞS 2, s. 64/2’de voyvada-i sabık el-Hac İbrahim Ağa bin Mehmed’in kıyafetleri içerisinde 1 adet 20 kuruştur.

¹⁶⁶⁰ Anadolu nafe boğazı, TŞS1, s. 242/2’de Ovanes veled-i Pirhan’ın mirasında 1 adet 5 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁶⁶¹ Yeşil çuka kaplı nafe kürk 1 adet 20 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 331/4’de es-Seyyid el Hac Ali Ağa bin Mehmed Ağa bin Hüseyin’in metrûkatındadır.

¹⁶⁶² Bez yüzlü sagir nafe kürk 1 yaka 5 kuruştur. TŞS 28, s. 47/3’de Hallaç Ebubekir Alemdar bin el -Hac Mustafa’nın mirasındadır.

nafe kürk¹⁶⁶³ en fazla tercih edilen kürk çeşitlerindendir.

Samur kürk¹⁶⁶⁴, samur küçük kürk¹⁶⁶⁵, su samuru kürk, germsud yüzlü samur kürk, germsud yüzlü müstamel samur kürk¹⁶⁶⁶, göz çuka kaplı kıllapdankâri Moskof samuru müstamel gocuk kürk, sarı geziye kaplı samur kürk¹⁶⁶⁷, müstamel samur biniş kürk¹⁶⁶⁸ germsud yüzlü müstamel samur kürk¹⁶⁶⁹, işleme şalı yüzlü samur zenne kürk terekelerde yer almıştır.

Sansar kürk tulum ve boğaz, sansar kürk¹⁶⁷⁰, köhne sansar kürk, müstamel sansar paçası kürk, peten yüzlü sansar kürk¹⁶⁷¹, köhne sansar cübbe kürk, köhne sansar boğasi cübbe kürk¹⁶⁷², köhne sansar boğasi beden kürk, köhne germsud kaplı sansar kürk¹⁶⁷³, müstamel çuka yüzlü sansar kürk, gezi yüzlü sansar kürk¹⁶⁷⁴, çuka yüzlü sansar sırtı biniş kürk sezonluk giysiler içerisinde.

Sincab kürk¹⁶⁷⁵, müstamel sincab kürk boğasi yüzlü sincab beden kürk¹⁶⁷⁶, gezi yüzlü sincap kürk¹⁶⁷⁷, sof kaplı sincap kürk¹⁶⁷⁸, turuncu germsud kaplı sincap kürk¹⁶⁷⁹,

¹⁶⁶³ Göz çukaya kaplı köhne nafe kürk TŞS 9, s. 70/2'de (...) ahalisinden İmam Ağa diye bilinen el-Hac Mehmed'in eşyalarından olup 1 adet 15 kuruştur.

¹⁶⁶⁴ Samur kürk, 1 yaka 480 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 28, s. 38/1'de Kasımoğlu es-Seyyid Abdurrahman Ağa bin el-Hac Ahmed Ağa'nın mirasındadır.

¹⁶⁶⁵ Samur küçük kürk 1 adet 100 kuruştur. TŞS 9, s. 106/3'de Tokat voyvodası İlbaşızade es-Seyyid Ahmed Ağa'nın mirası içerisinde.

¹⁶⁶⁶ Germsud yüzlü müstamel samur kürk, 1 adet 159 kuruşa TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in kıyafetlerindendir.

¹⁶⁶⁷ Sarı geziye kaplı samur kürk, 1 adet 200 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 9, s. 119/2'de Kasımoğlu es-Seyyid Mehmed'in terekesinde mevcuttur.

¹⁶⁶⁸ Müstamel samur biniş kürk, TŞS 9, s. 135/1'de es-Seyyid Hasan Ağa bin es-Seyyid İbrahim'in giysilerinden olup 1 yaka 300 kuruştur.

¹⁶⁶⁹ Germsud yüzlü müstamel samur kürk TŞS 28, s. 76/3'de Humuşçu Abdullah Ağa bin Hüseyin'in terekesinde 1 yaka 150 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁶⁷⁰ Sansar kürk 1 adet 3 kuruş olarak TŞS 2, s. 50/2'de Güzet veled-i Minas'ın eşyaları arasındadır.

¹⁶⁷¹ Peten yüzlü sansar kürk TŞS 28, s. 101/1'de Dobaçoğlu Molla Mustafa bin Emin'in metrûkatında 1 adet 60 kuruştur.

¹⁶⁷² Köhne sansar boğasi cübbe kürk 1 yaka 5 kuruş; köhne sansar cübbe kürk 1 yaka 5 kuruş; köhne sansar boğasi beden kürk 1 yaka 30 kuruş, çuka yüzlü sansar sırtı biniş kürk 1 yaka 35 kuruş olarak TŞS 1, s. 181/1'de el-Hac Abdülkerim Ağa el-Hac Ömer'in mirasında mevcuttur.

¹⁶⁷³ Köhne germsud kaplı sansar kürk 1 adet 10 kuruştur. TŞS 1, s. 229/2'de el-Hac Osman bin Halil'in metrûkatındadır.

¹⁶⁷⁴ Gezi yüzlü sansar kürk 1 yaka 45 kuruştur. TŞS 28, s. 73/1'de Kazgancı Kırzas veled-i Papalas'ın giysileri arasındadır.

¹⁶⁷⁵ Sincap kürk, 1 adet 11 kuruş yazılmıştır. TŞS 2, s. 50/2'de Güzet veled-i Minas'ın giyim eşyalarındandır.

¹⁶⁷⁶ Boğasi yüzlü sincab beden kürk 1 yaka 20 kuruştur. TŞS1, s. 181/1'de el-Hac Abdülkerim Ağa el-Hac Ömer'in terekesindedir.

¹⁶⁷⁷ Gezi yüzlü sincap kürk 1 yaka 80 kuruştur. TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi'nin metrûkatındadır.

¹⁶⁷⁸ Sof kaplı sincap kürk, 1 yaka 60 kuruştur. TŞS 34, s. 128/1'de es-Seyyid eş-Şeyh Hasan Efendi bin Hacı Osman'ın mirasındadır.

köhne germsud yüzlü sincab kürk, sincab cübbe kürk¹⁶⁸⁰, köhne sincab cübbe kürk, köhne germsud yüzlü sincab cübbe kürk, müstamel sarı çuka yüzlü sincab¹⁶⁸¹ kürk rağbet edilen çeşitlerdendir.

Tırnak kürk¹⁶⁸², tırnak tulum kürk, köhne tırnak cübbe kürk¹⁶⁸³, köhne çuka kaplı tırnak kürk¹⁶⁸⁴, köhne yeşil çuka kaplı tırnak kürk¹⁶⁸⁵ miraslarda mevcuttur.

Vaşak kürk¹⁶⁸⁶, patiska yüzlü vaşak kürk¹⁶⁸⁷, mai yüzlü vaşak kürk¹⁶⁸⁸, vaşak sadesi, müstamel cübbe vaşak kürk¹⁶⁸⁹, köhne cübbe vaşak kürk¹⁶⁹⁰ kürk çeşitleri içerisinde.

Zerdava kürk¹⁶⁹¹, müstamel zerdava kürk, köhne zerdava kürk, sagir köhne zerdava kürk, göz germsude kaplı zerdave kürk¹⁶⁹², germsud kaplı zerdava paça derisi kürk, köhne zerdava biniş kürk¹⁶⁹³, müstamel zerdava cübbe kürk¹⁶⁹⁴, gezi yüzlü zerdava kürk, hatayı kaplı zerdava paçası kürk¹⁶⁹⁵, göz çuka kaplı zerdava kafası kürk, yeşil çuka kaplı köhne

¹⁶⁷⁹ Turuncu germsud kaplı sincab kürk 1 adet 10 kuruştur. TŞS 1, s. 268/1'de Mehmed bin Abdullah'ın kıyafetleri arasındadır.

¹⁶⁸⁰ Sincab cübbe kürk 1 adet 20 kuruştur. TŞS 2, s. 33/1'de Kirkor veled-i Toros'un mirasında yer almaktadır.

¹⁶⁸¹ Müstamel sarı çuka yüzlü sincab kürk TŞS 1, s. 179/1'de es-Seyyid el-Hac Abdullah bin el-Hac Abdurrahman'ın kıyafetleri içerisinde 1 adet 21 kuruştur.

¹⁶⁸² Tırnak kürk, 2 adet olarak toplu fiyat yazılan ürünlerdendir. TŞS 1, s. 310/2'de Ağya veled-i Kirkor'un terekasında yer almaktadır.

¹⁶⁸³ Köhne tırnak cübbe kürk 2 adet 10 kuruşa TŞS 1, s. 245/2'de Anastas veled-i Uğur veled-i Restfort'un kişisel eşyalarındandır.

¹⁶⁸⁴ TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un şahsi kısmında köhne çuka kaplı tırnak kürk 1 adet 15 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁶⁸⁵ Köhne yeşil çuka kaplı tırnak kürk TŞS 1, s. 218/1'de Dağıstani es-Seyyid Mürsel Efendi bin Mürsel'in mirasında 1 adet 6 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁶⁸⁶ Vaşak kürk 1 yaka 250 kuruşa TŞS 9, s. 119/2'de Kasımoğlu es-Seyyid Mehmed'in giysileri içerisinde.

¹⁶⁸⁷ Patiska yüzlü vaşak kürk, 1 yaka 100 kuruştur. TŞS 28, s. 38/1'de Kasımoğlu es-Seyyid Abdurrahman Ağa bin el-Hac Ahmed Ağa'nın terekasında yer almaktadır.

¹⁶⁸⁸ Mai yüzlü vaşak kürk 1 yaka 350 kuruş kaydedilmiştir. TŞS 34, s. 130/1'de Yağcızâde kaymakamü'l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey'in kullanmış olduğu kürkler arasındadır.

¹⁶⁸⁹ Müstamel cübbe vaşak kürk TŞS 34, s. 140/1'de Mehmed bin el-Hac Receb Ağa'nın metrûkatunda 1 yaka 180 kuruştur.

¹⁶⁹⁰ Köhne cübbe vaşak kürk 1 yaka 15 kuruşa TŞS 2, s. 64/2'de voyvada-i sabık el-Hac İbrahim Ağa bin Mehmed'in mirasında görülmüştür.

¹⁶⁹¹ Zerdava kürk 1 adet 70 kuruştur. TŞS 9, s. 17/2'de Hüseyin Alemdar bin Hasan'ın terekasında kayıtlıdır.

¹⁶⁹² Göz germsud kaplı zerdave kürk TŞS 1, s. 279/2'de Eğin ahalisinden es-Seyyid İbrahim Ağa el-Hac Osman'ın metrûkatında 1 adet 70 kuruş yazılmıştır.

¹⁶⁹³ Köhne zerdava biniş kürk 1 yaka 50 kuruş ve aynı terekede 1 adet köhne zerdava kürk 15 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 20, s. 172/1'de Çukadar Salih ağa (baba adı yok)'un mirasıdır.

¹⁶⁹⁴ Müstamel zerdava cübbe kürk TŞS 28, s. 116/2'de İlbaşıoğluzaade es-Seyyid Osman Efendi bin es-Seyyid Ahmed Ağa'nın kıyafetlerinden olup 1 adet 50 kuruş yazılmıştır.

¹⁶⁹⁵ Hatayı kaplı zerdava paçası kürk 1 adet 80 kuruştur. TŞS 1, s. 245/2'de Anastas veled-i Uğur veled-i Restfort'un kişisel eşyaları arasındadır.

zerdava kontuş kürk¹⁶⁹⁶, zerdava tulum, zerdava kulağı, zerdava daneleri, zerdava ve sansar daneleri miras kayıtlarında mevcuttur.

3.4.12.4. Üretilme Amaçlarına Göre Kürkler

Hil'at dünya tarihindeki kıssalarda görülmektedir. Babası Hz. Yakub, oğlu Hz. Yusuf'u çok sevdiği için ona hediye olarak gömlek vermiştir. Firavun, göreve getirdiği Hz. Yusuf'u mühür yüzük, keten elbise ve altın zincirle taltif etmiştir. Yonathan'ın, Hz. Davud'a kendi üzerindeki cübbeyi ayrıca kılıç, yay ve kuşağını da kazandığı savaştan dolayı ödül amacı ile verdiği görülmektedir. Hil'at, halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şerefliendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade etmektedir. Hil'at geleneği Türklerde İslâmiyeti kabul etmeden önce de vardır. Hil'atler sadece Müslüman devlet adamlarına değil gayrimüslim devlet adamlarına da verilmiştir.¹⁶⁹⁷

Osmanlı devlet kurumunda cülus ve sefer dolayısıyla, ilk görev atanması, asaletten vekâlete geçişlerde, şevval ayında yapılan genel tayinlerde çalışanlara hil'at giydirilmiş, bu hilat giydirmen törenine "umûmî hil'at" adı verilmiştir.¹⁶⁹⁸

Köhne boyama kürk¹⁶⁹⁹, taklid kürk¹⁷⁰⁰, boyama hil'at kürk¹⁷⁰¹, mai yüzlü hil'at kürk¹⁷⁰², bunlar içerisinde yer almaktadır.

3.4.12.5. Modellerine Göre Kürkler

Beden, biniş, cübbe, gocuk, kontuş ve nimten miras kayıtlarında tespit edilen kürk modelleridir. Bu modellerle ilgili tespit edilen başlıca kürtler şunlardır: Köhne sagir gocuk kürk¹⁷⁰³, cübbe kürk¹⁷⁰⁴, köhne cübbe kürk¹⁷⁰⁵, çuka yüzlü sansar sırtı biniş kürk¹⁷⁰⁶, çuka

¹⁶⁹⁶ Yeşil çuka kaplı köhne zerdava kontuş kürk TŞS 1, s. 191/2'de es-Seyyid Ahmed Ağa bin Yusuf'un metrûkatında 1 adet 25 kuruştur.

¹⁶⁹⁷ Mehmet Şeker, "Hil'at", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 23: 22-24.

¹⁶⁹⁸ Filiz Karaca, "Osmanlılar'da Hil'at", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 25:25.

¹⁶⁹⁹ Köhne boyama kürk 1 yaka 10 kuruştur. TŞS 28, s. 152/2'de Abdülkadir bin Zeynelabidin Ağa'nın mirasındadır.

¹⁷⁰⁰ Taklid kürk 1 adet 6 kuruştur. TŞS 1, s. 304/2'de Yali veled-i Serkez'in kıyafetlerindendir.

¹⁷⁰¹ Boyama hil'at kürk 1 yaka 100 kuruşa TŞS 34, s. 140/1'de Mehmed bin el-Hac Receb Ağa'nın terekesindedir.

¹⁷⁰² Mai yüzlü hil'at kürk 1 adet 70 kuruştur. TŞS34, s. 130/1'de Yağcızâde kaymakamü'l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey'in giysileri içerisinde.

¹⁷⁰³ Köhne sagir gocuk kürk 1 yaka 14 kuruş yazılmıştır. TŞS 28, s. 10/2'de Bağdad tatarlarından Ömer'in mirasındadır.

¹⁷⁰⁴ Cübbe kürk 1 adet 8 kuruştur. TŞS 2, s. 138/1'de Hasan ağa bin Hüseyin'in giysileri içerisinde.

kaplı beden nafe kürk¹⁷⁰⁷, kontüş mai kurt kürk¹⁷⁰⁸, köhne vaşak nimten kürk¹⁷⁰⁹ bunlar arasında sayılabilir.

Bedenkürk, bedenkar kürk olarak Koçu'da yer almaktadır. Kısa etekli kakum kürke verilen isimdir. Zengin tabakanın kürkü olarak belirtilmiştir.¹⁷¹⁰ Cenkmen ise saray görevlilerinden olan *Şehremini Halifesinin* kıyafetlerini şöyle anlatmıştır: “Başına renkli kumaşlardan abani sarık sarardı. Abani sarıklara alaca sarık adı da verilmiştir. İçine entari giyer, beline kuşak sarar, kırmızı şalvar, sarı mest pabuç, arkasına mevsim kürkü giyerdi”. Saray çalışanının giymiş olduğu kürk görselinde, beden kürkü olduğu görülmektedir.¹⁷¹¹ Buradan beden kürkün mevsim geçişlerinde giyildiğini veya kışın üzerine bir başka kürkle de giyebileceğinin çıkarımı yapılmıştır. Nitekim Fenerci Mehmed Albümü'nde *Serdengeçti Ağası* minyatüründe yeşil kaplı boy biniş kürkün altında, kırmızı kaplı beden kürk giyilmiştir. Yine aynı albümde *Beşinci Karakullukçu* görselinde ise kırmızı kaplı beden kürk, kaftanın üzerine giyilmiştir.¹⁷¹²

Biniş, cübbeden bedeni daha geniş, kolları daha bol ve uzun, yünlü, keten veya softan kesilmiş, genelde devetüyü veya siyah renkli olan bir kıyafettir.¹⁷¹³ Osman Hamdi Bey, molla ve müderris olanların giysilerini betimlerken daha çok biniş kullandıklarını ifade etmektedir.¹⁷¹⁴ Koçu ise buna ek olarak alay çavuşları gibi başka kimselerinde biniş kullandığını belirtmiştir. Ulemayı bu kimselerden ayıran kavuklarının şekli ve binişlerinin gayet geniş olan kolunun arka tarafı dirsekten yene kadar yırtmaçlı ve kol aşağı sallandığı zaman eli tamamen örtecek kadar uzun olmasıdır şeklinde belirtmiştir. Yakası da iki santimlik dik yumuşak yakadır.¹⁷¹⁵ Biniş kürk ise bu modelden tasarlanmış ferve ile kaplanan kürkler olmuştur. Fenerci Mehmed Abümü'nde yer alan *Sarıçıkbaşı* görselinde

¹⁷⁰⁵ Köhne cübbe kürk 1 adet 4 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 255/1'de Ağayak veled-i Simon'un mirasındadır.

¹⁷⁰⁶ Çuka yüzü sansar sırtı biniş kürk, 1 yaka 35 kuruştur. TŞS 1, s. 181/1'de el-Hac Abdülkerim Ağa el-Hac Ömer'in giysileri içerisinde.

¹⁷⁰⁷ Çuka kaplı beden nafe kürk, TŞS 1, s. 279/2'de Eğin ahalisinden es-Seyyid İbrahim Ağa el-Hac Osman'ın kıyafetleri arasında 1 adet 15 kuruş kaydedilmiştir.

¹⁷⁰⁸ Kontüş mai kurt kürk, 1 adet 12 kuruştur. TŞS 1, s. 160/1'de Artin veled-i Estefan'ın kıyafetleri arasındadır.

¹⁷⁰⁹ Köhne vaşak nimten kürk, 1 adet 40 kuruştur. TŞS 9, s. 56/1'de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer'in mirasındadır.

¹⁷¹⁰ Koçu, *Giyim Kuşam ve Süslenme*, 33.

¹⁷¹¹ Cenkmen, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, 303.

¹⁷¹² *Fenerci Mehmed Albümü*, Minyatür 67: “Serdengeçti Ağası” ve Minyatür 68: “Beşinci Karakullukçu”.

¹⁷¹³ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 47.

¹⁷¹⁴ Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 3: 27-29; Fotoğraf 13: 88-90-91.

¹⁷¹⁵ Koçu, *Giyim Kuşam ve Süslenme*, 39-57.

kol yenleri yırtmaçlı olan siyah bir kürkle kaplanmış yeşil biniş kürk görülmektedir.¹⁷¹⁶

Osman Hamdi Bey *İşkodralı Hoca* giysisini betimlerken şöyle bahsetmektedir: İyi kalitede çuhadan dikilen, ferah, bol ve rahat bir kıyafettir. Binişin kol uçları manşetli olan kenarları dantelli, ince ketan gömleğin uçlarının dışarı çıkmasına izin verir. Bu da giysinin çekiciliğini arttırır. Binişin kol uçları çok geniştir. Bilek hizasında bir oyukluğu vardır. Kol boyu, dizlere kadar gelmektedir. Kullanmış olduğu beyaz sarığı ona ayrı bir anlam katmaktadır. Ayrıca binişin gayrimüslim din adamları tarafından giyildiği de tespit edilmiştir. Osman Hamdi Bey bu giysiyi de “çizgili ipekliden uzun entari, onun üzerine açık ve sarkan koluçları olan koyu renkli geniş bir biniş giyer. Çuha şalvarı, mest ve pabuçtan oluşan ayakkabılarının üstüne kadar iner” şeklinde anlatmıştır.¹⁷¹⁷

Tespit edilen kayıtlara göre biniş model giysiyi cübbeden ayıran en açık detayı Koçu vermiştir. Kolda yine kadar olan yırtmaç binişin ayırt edici yanıdır. Osman Hamdi Bey de bunu oyukluk olarak ifade etmiştir. Nitekim *Fenerci Mehmed Albümü*’nde¹⁷¹⁸ ve *Elbise-i Osmaniyye* adlı eserlerdeki görsellerde olan binişlerin bu tanımı ile örtüştüğü görülmektedir.

Cübbe, biniş modeline göre biraz daha dar kol kısmında açıklık olmayan bir kesimdir. Diğer tüm detayları binişle aynıdır. *Elbise-i Osmaniyye*’de İstanbul kent soylusunun kıyafeti şöyle anlatılır: “Geniş cübbe, bacaklarının rahatlıkla hareket edebildiği şalvar, koltuk altlarını sıkmayan salta, rahat bir yelek, kırmızı veya sarı sağlam yemeniler, nezlenin düşmanı külâh ve sarıktan oluşan bu eski giysi Avrupalılaştırmışların dar, çirkin, gülünç elbiselerinden çok daha soylu ve sağlıklı bir kıyafettir”¹⁷¹⁹ Cübbe kürk ise bu tasarımla yüzlenmiş kürklere verilen isimdir. Tüm cübbenin içi seçilen kürk çeşidi ile kaplanmıştır.

Gocuk denilen kesim, kollu, genişçe devrik yakalı ve beden kesimi diz kapağından aşağı uzundur. Kışın askerler, köylü ve şehirde bekçinin giydiği yekpare koyun postundan kalın kaba kumaşlarla kaplanmış kürke verilen addır.¹⁷²⁰

Kontuş kürk, yaka ve omuzları samur kürk olup kolların üst kısmı geniş, dirsekten

¹⁷¹⁶ *Fenerci Mehmed Albümü*, Minyatür:33, “Sarıkçıbaşı”.

¹⁷¹⁷ Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 13 “İşkodralı Hoca”: 88-90-91; Fotoğraf 8 “Konyalı Molla”: 236-237-238 ve Fotoğraf 5 “İzmirli Haham”:218-219.

¹⁷¹⁸ *Fenerci Mehmed Albümü*, Minyatür: 16, “Kâtip Efendi”.

¹⁷¹⁹ Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 1: 16-17-18.

¹⁷²⁰ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 121.

aşağısı dar olarak dikilmiştir. Ayrıca sırtın arka kısmından kol altlarına yere kadar uzun iki parça ilâve edilip uçların da kürk dikilmiştir.¹⁷²¹ Kontuş kürke örnek olarak Fenerci Mehmed Albümünde Sultan II. Mahmud'un üzerinde olan yeşil kumaşla kaplı kürk verilebilir.¹⁷²²

Nimten kürkü tanımlarken Karaca'nın anlatımı bizlere yol gösterici olacaktır. Ona göre kürklerin en kıymetlisi kapaniçadan sonra gelen seraserkürktür. Tamamıyla sim ve sırma ile dokunmuş, kalın ve kıymetli bir kumaş olan seraserle kaplanmış tam boy bir erkân kürküdür. Bu kürkün boyu kısa modellerine "nimten" adı verildiği belirtilmektedir.¹⁷²³ Karaca'nın nimten tanımı ile bu çalışmada ifade edilen nimtenin kelime anlamı olan "buçuk"la örtüştüğü görülmektedir. Böylece beden boyunda olan kısa modellerin de "nimten" olarak adlandırıldığına tespiti yapılmış olmaktadır.

İçine kürk kaplanmış kaftanlara kapaniça adı verilmiştir. Kapaniçanın kollu ve kolsuz kesimleri mevcuttur.¹⁷²⁴ Şemsettin Sami kapaniçayı kolsuz, geniş ve devrik yakalı muhteşem kürk olarak tanımlamıştır. Padişaha mahsus olan kapaniça tilki kürkünden olup kabı atlas, düğmeleri mücevherden imal edilmiştir.¹⁷²⁵ Kapaniça modellenli kürk çeşidi eldeki miras kayıtlarında çıkmamıştır. Bu sonuçtan kürklerle ilgili yasaklamalara Tokat üst düzey görevlilerinin uymuş olduğu çıkarımı yapılabilir.

3.4.12.6. Diğer Kürk Çeşitleri

Beyaz kürk¹⁷²⁶, alaca kürk¹⁷²⁷, müstamel seraser kürk yüzü, köhne dolama kürk¹⁷²⁸, küçük kürk, kısa kürk, kürk parçaları, kürk hurdası, tilki hurdası, mai bez kürk yüzü¹⁷²⁹, müstamel sevayi kürk yüzü miras kayıtlarında birer adet olarak çıkan ürünlerdendir.

Kürk modelleri hakkında daha iyi algı oluşturmak için aşağıda Fotoğraf 52'de üç ayrı kürk görseli verilmiştir.

¹⁷²¹ Emin Cekmen, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, 81-82.

¹⁷²² *Fenerci Mehmed Albümü*, "Cennet Mekân Sultan Mahmud II", görsel numarası: 1.

¹⁷²³ Karaca, "Kürk", DİA, 26, 569.

¹⁷²⁴ Atasoy, "Kaftan", DİA, Ek 1, 709.

¹⁷²⁵ Koçu, *Giyim Kuşam ve Süslenme*, 144.

¹⁷²⁶ Beyaz kürk 1 adet 32 kuruştur. TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in kıyafetlerindendir.

¹⁷²⁷ Alaca kürk 1 adet 4 kuruştur. TŞS 2, s. 116/2'de Abdurrahman bin Mustafa'nın terekesinde mevcuttur.

¹⁷²⁸ Köhne dolama kürk TŞS 1, s. 206/1'de Arabgir kazası Bademli karyesi ahalisinden Ahmed bin Abdullah'ın mirasında 1 adet 1 kuruştur.

¹⁷²⁹ Mai bez kürk yüzü 1 adet 12 kuruşa TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in giysileri içerisinde.

Fotoğraf 52. Erkek Üst Giyiminde Kürk Görselleri¹⁷³⁰



Dalvimart'ın *Kürk Giyen Türk* çalışmasında (soldaki resim) kırmızı kaplı kapaniça model kürk görülmektedir. Kol yenleri elin üzerini kapatacak kadar uzundur. Kışlık giyilen bir kürk cinsi olduğu düşünülebilir. Ayağında sarı çizmeleri vardır. Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kaynakta yazar Türklerin farklı mevsimlerde dış kıyafetlerini değiştirdiklerini de belirtmiştir. Şehirli esnafın kuzu ve koyun postu, kedi, sincap, tilki kürkünden olanlarını, varlıklı olan kimselerin ise kakum, zerdava, beyaz tilki ve samur kürkünden olanları giydiklerini ifade etmiştir. Fenerci Mehmed Albümü'nde yer alan *Serdengeçti Ağası* çalışmasında (ortadaki resim), kırmızıya kaplı beden kürkün üzerine tekrar yeşil kaplı biniş kürk giyilmiştir. Biniş modeli olduğu koldaki yırtmaçlardan anlaşılmaktadır. Kol astarları pembedir. Kürkün cinsi belli değildir. Kıyafeti tamamlayan diğer öğeler de şöyledir: Tam boy mavi şalvar giyilmiştir. Ayağında sarı yemeninin üzerine giymiş olduğu kırmızı pabuç vardır. İşlemeli kırmızı mintanı ve üzerindeki yeleği, üç kez sarılmış şalı, kürklerin altında kalan giysilerdir. Van Lennep'in *Yahudi Tüccarı Murad Bey* çalışmasında (sağdaki resim) ise kırmızı kaplıya tilki kürkü cübbesini tam boy elbisesinin üstüne giymiştir. Belinde geniş kuşağı vardır. Başlığının çevresine sarılmış bir sarı renkli yemeni mevcuttur. Nargile içtiği kahvenin üstünde yeşil asmalar vardır. Mevsim bahar veya yaz olabilir. Bu bağlamda Abdullah Buhari'ninde¹⁷³¹ belirttiği gibi kürkün dört mevsim giyilen bir kıyafet olduğu söylenebilir.

¹⁷³⁰ Sol resim: Dalvimart, "Kürk Giyen Türk", 25.levha, 98-99; Orta resim: Fenerci Mehmed Albümü, Resim: 67 "Serdengeçti Ağası"; Sağ resim: Van Lennep, "Yahudi Tüccar" 72-133;

¹⁷³¹ Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafetine*, 107-108.

Busbecq, Osmanlı seçkin erkekleri tarafından tercih edilen renkler içerisinde yeşil, beyaz, turuncu, gri, mavi ve mordan bahsetmiştir. 18.yüzyılda ithal edilen kumaşlarda kırmızı ve kahverengi de mevcuttur. Daha varlıklı olanlar kırmızı ve mor rengi kullanmayı seçmişlerdir. Sıradan halk, dışardan gelen maliyeti pahalı kumaşların yerine yerli üretim dokumaları kürk kaplamalarında tercih etmişlerdir.¹⁷³²

Aşağıdaki tabloda erkek sezonluk giyim ürünlerinden olan kürkün çeşit, toplam adet, ürüne harcanan toplam miktar ve birim fiyat aralığı hakkında özet bilgiler verilmiştir.

Tablo 57. Erkek Üst Giyiminde Kürk Ürün Analizi

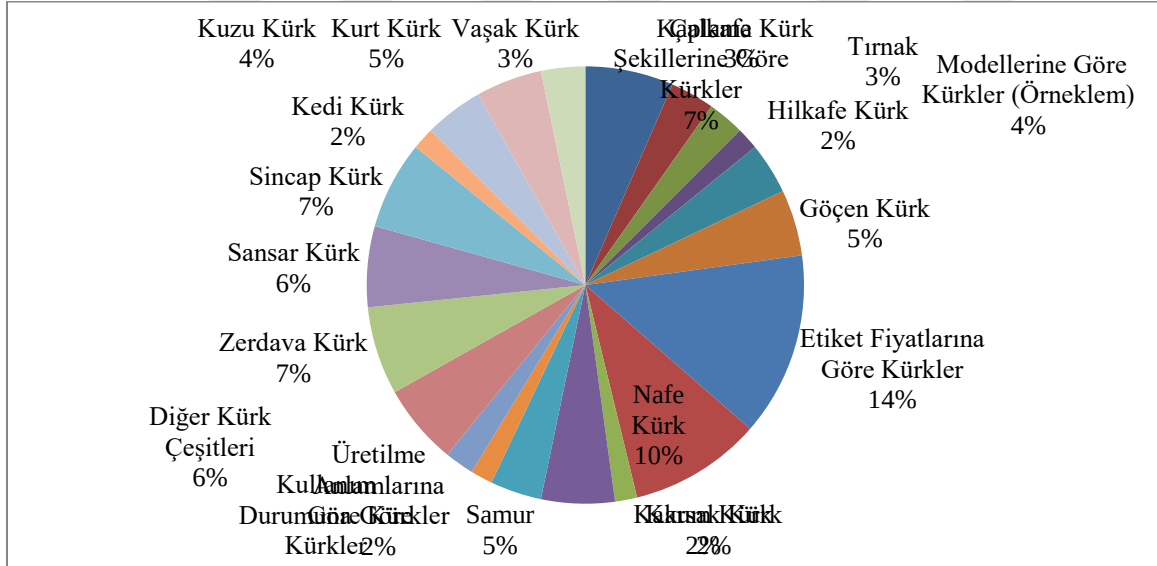
Erkek Mevsimlik Üst Giyimi Kürk	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Çalkafe kürk	6	13	914,5	12-500 kuruş arasında
Diğer kürk çeşitleri	11	11	71	1-32 kuruş arasında
Göçen kürk	9	13	145	2-35 kuruş arasında
Etiket fiyatlarına göre kürkler (örneklem)	25	88,5	727,5	1-83 kuruş arasında
Hilkafe kürk	3	3	91	4-80 kuruş arasında
Kakum kürk	3	4	340	10-180 kuruş arasında
Karsak kürk	3	3	45	5-25 kuruş arasında
Kaplama şekillerine göre kürkler (örneklem)	12	14	705	2-250 kuruş arasında
Kedi kürk	3	4	2,5	2,5 kuruş
Kullanım durumuna göre kürkler (örneklem)	7	42	452	1-150 kuruş arasında
Kurt kürk	9	18	352,5	1,25-60 kuruş arasında
Kuzu kürk	8	19	63	1-13 kuruş arasında
Modellerine göre kürkler (örneklem)	7	8	131	3-40 kuruş arasında
Nafe kürk	18	47	626,5	0,5- 80 kuruş arasında
Samur	10	10	1.789	150-480 kuruş arasında
Sansar kürk	11	13	405	3-120 kuruş arasında
Sincap kürk	12	14	271	3-80 kuruş arasında
Tırnak	5	7	36	5-15 kuruş

¹⁷³² Suraiya Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih* (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2016), 307-308.

				arasında
Üretilme anlamlarına göre kürkler (örneklem)	4	4	186	6-100 kuruş arasında
Vaşak kürk	6	6	905	10-350 kuruş arasında
Zerdava kürk	12	26	1.492	6-250 kuruş arasında
Toplam	184	367,5	9.750,5	0,5-500 kuruş arasında

Bu bilgilere göre kürkün Tokat'ta, toplum tarafından kıyafetlerde ağırlıklı olarak kullanılan bir ürün olduğu görülmektedir. Birim fiyat aralığındaki genişlik, günlük kullanımda kişisel ısınma için gerekli olan bir kıyafete, ekonomik olarak herkesin erişebileceğini göstermektedir. Üst fiyat sınırında olan çeşitler ise varlıklı olan Tokatlıların bunu göstermekten imtina etmediklerini ve pahalı kürk çeşitlerine yatırım yapabildiklerini ifade etmektedir. Çeşit olarak ise İstanbul pazarında adı geçen kürk çeşitlerinin fazlası ile Tokat'ta kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tokat miras kayıtlarından elde edilen verilere göre kürk çeşitleri yüzdeleri aşağıda verilen Grafik 34'te gösterilmiştir.

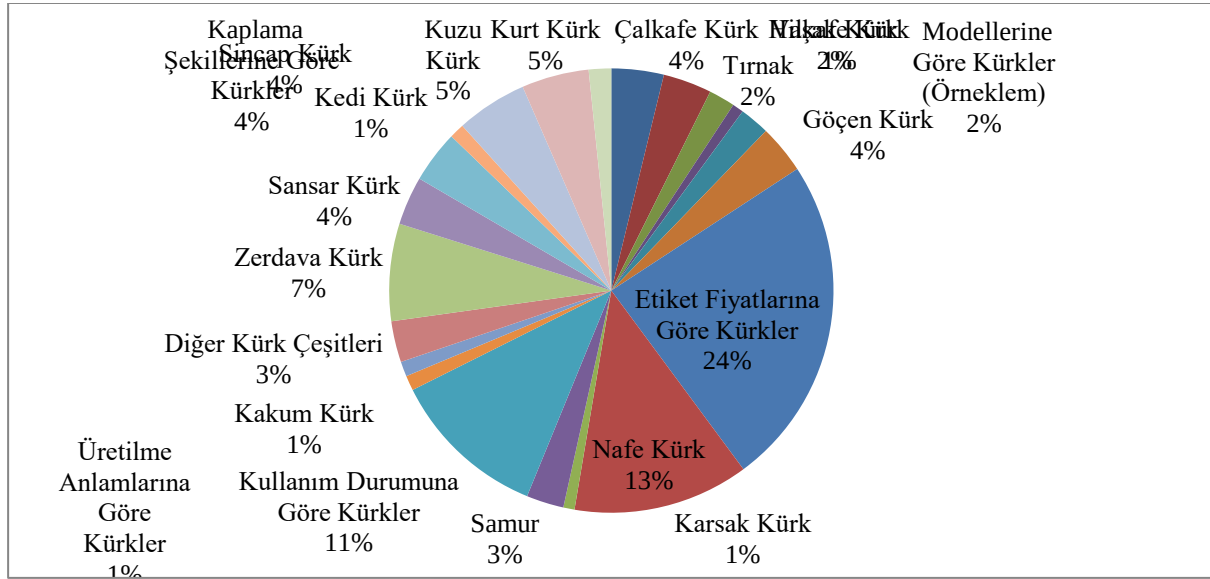


Grafik 34. Kürk Ürünlerinde Çeşit Yüzdeleri

Etiket fiyatlı ürünler mirasların ticari kısmından elde edilmiştir. Çeşitte en fazla olan kürkler nafe, sincap, zerdava, sansar arasından çıkmıştır. Kedi, karsak ve hilkafe kürk çeşit olarak en az çıkan ürünlerden olmuştur.

Tokat miras kayıtlarından elde edilen verilere göre kürk ürününde toplam adet

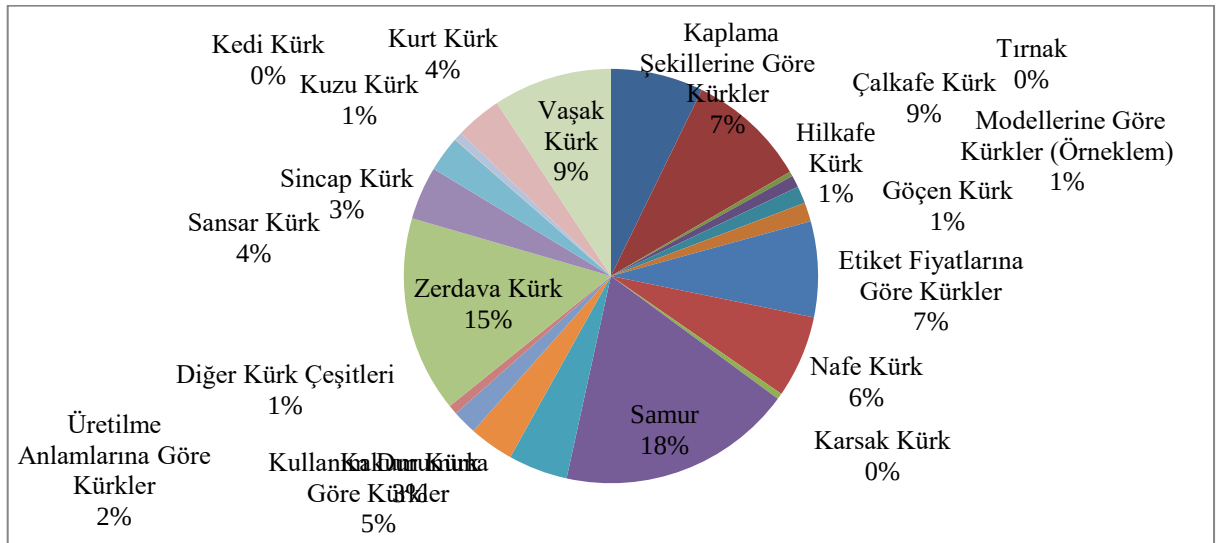
payları aşağıdaki Grafik 35’te incelenmiştir.



Grafik 35. Kürk Ürünlerinde Toplam Adet Yüzdeleri

Adet paylarına göre, kullanımda olan ürünlerde en fazla nafe kürk, yeni-kullanılmış-eski kürkler, zerdava, kurt ve kuzu, sansar, sincap ve göçen kürkler rağbet görmüştür. Etiket fiyatlı ticari ürünlerde ise satışta toplam adet olarak piyasada arz ve talep dengeli bir durum mevcuttur.

Son olarak, Tokat miras kayıtlarından elde edilen verilere göre kürk ürünleri için harcanan para oranları incelenmiştir. Bu hususla ilgili veriler aşağıdaki Grafikte 36’da özetlenmiştir.



Grafik 36. Kürk Ürünlerinde Toplam Fiyat Payları

Grafik verilere göre, varlıklı kişilerin miras kaydında mevcut olan samur kürk; çeşitte yüzde beş, toplam adette yüzde üç paya sahipken toplam fiyatda en büyük paya sahiptir. Etiket fiyatlı ürünlerin öteki ürünlere göre çeşit ve adet yüzdeleri fazladır. Buna rağmen toplam fiyattaki yüzde yedilik sonuçtan piyasaya halka arz edilen ürünlerin daha çok ucuz ürünler oldukları çıkarımı yapılmıştır. Diğer pahalı kürkler zerdava, vaşak ve çalkafedir. Yoksulluk kürkleri tırnak, kedi ve kuzudur.

3.4.13. Maşlah

Bütün İçAsya’da, Filistin ve Arabistan’da çok kullanılan maşlah önü açık, kısa kollu, kare bir kumaş parçasıdır. Kısa kolları çoğu zaman kullanılmaz. Pelerin gibidir. Kollar maşlahın içinden geçerse o zaman sahibini gecenin serinliğinden koruyan bir palto gibi onu ısıtır. Maşlah aba kumaştan dilikir veya nakışlı, pütürlü ipekliden yapılır.¹⁷³³

Maşlah¹⁷³⁴, müstamel maşlah, köhne maşlah, beyaz maşlah¹⁷³⁵, köhne beyaz maşlah¹⁷³⁶ kayıtlarda yer almıştır. Tokat’ta maşlahı toplumun üst düzey beylerinin tercih ettiği görülmektedir.

3.4.14. Salta Marka

Salta marka, bir çeşit kısa cepkenin adıdır. Venedikli gemicilerden Osmanlı gemi tayfalarına geçen üstlük çeşitidir. Tersanede çalışanlardan da halk arasına geçmiştir. Çuhadan kesilmiştir. Cepkenden farkı kollarının ceket koluna benzemesidir.¹⁷³⁷

Osman Hamdi, salta giyen Lübnanlı Müslüman erkeği şöyle betimlemiştir:¹⁷³⁸

“Pembe ince çizgileri olan bir mintan, göğsünün yarısına kadar sıkı sıkıya vücuduna yapışır. Mintanın kolları, kenarları beyaz bir kaytanla çevrilmiş, küçük dik ve kalkık yakalı, koyu yeşil çuhadan dikilmiş saltanın daha geniş olan kollarının içinden geçer. Saltanın kollarından en az on santim daha uzundur. Salta ile aynı kumaştan yapılmış kenarları aynı şekilde şeritlenmiş şalvar bol kıvrımlar halinde kırmızı marokenden geniş yemenilerin içindeki beyaz yün çoraplara kadar iner.”

Cenkmen ise Osmanlı saray görevlilerinden olan *Topkapı Ocaklısının* kıyafetini

¹⁷³³ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 334.

¹⁷³⁴ Maşlah 1 adet 50 kuruştur. TŞS 34, s. 130/1’de Yağcızâde kaymakamü'l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey’in mirasındadır.

¹⁷³⁵ Beyaz maşlah 1 adet 20 kuruştur. 1 adet 15 kuruştur. TŞS 34, s. 137/1’de es-Seyyid el Hac Koca Feyzullah bin Ahmed’in metrûkatındadır.

¹⁷³⁶ Köhne beyaz maşlah TŞS 34, s. 128/1’de es-Seyyid eş-Şeyh Hasan Efendi bin Hacı Osman’ın terekesindedir.

¹⁷³⁷ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme*, 201.

¹⁷³⁸ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 38 “Lübnanlı Müslüman Erkek”; 380-381-382.

“İçine kolsuz mintan, arkasına kırmızı renkte salta, beline kuşak, bunun arasında iki tane tabanca taşırdı. Bacaklarına lâcivert dizden boğma şalvar, baldırları çıplak kalarak, ayaklarına kırmızı yemeni giymiştir” diye anlatmıştır.¹⁷³⁹

Salta marka ürününe ait veriler 1829 yılı sicil defter kaydında mevcuttur. Bu defterde salta marka¹⁷⁴⁰, köhne salta marka¹⁷⁴¹ ve çuka salta marka¹⁷⁴² giysi kayıtları yer almıştır.

3.4.15. Yelek

Kolsuz, genellikle önü açık, eteği bele kadar kısa olup mintanın üstüne, salta ve cebken altına giyilen giysidir.¹⁷⁴³ Yelek¹⁷⁴⁴, sagir yelek¹⁷⁴⁵, köhne yelek¹⁷⁴⁶ var olan ürün çeşitleridir. Bu ürünler içerisinde en ucuz olanı köhne yelek 1 kuruştur. En pahalı olan sagir yelek ise 3 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Yelek, mintan veya elbise üzerine giyilmiştir. Altına şalvar, çakşır veya potur giyilmiştir. Arabacı, arayıcı, ayakkabıcı, balıkçı, ciğerci, çiçekçi, çiftçi, çömlekçi, dabbağ, fırıncı, hamamcı, helvacı, kasap, kayıkçı, manav, manifaturacı, saka, simitçi ve tulumbacılar yelek kullanan esnaflardandır.¹⁷⁴⁷ Yelek, her daim işinde ve gücünde olan kişilerin sırtını rüzgârdan ve terden korumuştur.

3.4.16. Yağmurluk

Yağmurlu havalarda giyilen, üstü balmumu gibi bir madde ile kaplanarak su geçirmeyecek hale getirilen kaput veya pelerin modelinde dikilen mevsimlik bir giysidir.¹⁷⁴⁸ Abdülaziz Bey’in anlatımından sırttaki üst giysiyi, özellikle kürkleri korumak

¹⁷³⁹ Cenkmén, *Osmanlı Saray Kıyafetleri*, 270.

¹⁷⁴⁰ Salta marka TŞS 34, s. 73/1’de Mora ahalisinden Halil bin İsmail’in giysilerinden olup 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁷⁴¹ Köhne salta marka 1 adet 10 kuruştur. TŞS 34, s. 43/1’de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdiç’in kıyafetlerindendir.

¹⁷⁴² Çuka salta marka 1 adet 40 kuruştur. TŞS 34, s. 8/2’de Salih bin Osman’ın sezonluk üstleri arasındadır.

¹⁷⁴³ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 283.

¹⁷⁴⁴ Yelek 1 adet 1,5 kuruşa ve def’a yelek 1 adet 1 kuruşa TŞS 2, s. 124/1’de Kazzaz Karabed veled-i Ovanes’in mirasındadır.

¹⁷⁴⁵ Sagir yelek 2 adet 6 kuruştur. TŞS 28, s. 24/2’de Kastamonu ahalisinden Ahmed bin Mehmed’in mevsimlik kıyafetlerindendir.

¹⁷⁴⁶ Köhne yelek 2 adet 2 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 28, s. 88/1’de Erzincan ahalisinden Süleyman bin (baba adı yok)’un terekisinde mevcuttur.

¹⁷⁴⁷ Ahu Fatma Mangır, “Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Esnaf Kıyafetleri.” 60-66-91-108-126-142-148-160-166-178-195-202-214-218-225-231-261-272.

¹⁷⁴⁸ Koçu, *Türk Giyim Kuşam Süslenme*, 238-239.

amaçlı giyildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁴⁹

Yağmurluk¹⁷⁵⁰, müstamel yağmurluk, köhne yağmurluk, kırmızı yağmurluk¹⁷⁵¹, aba yağmurluk¹⁷⁵², köhne aba yağmurluk, siyah aba yağmurluk¹⁷⁵³, kara aba yağmurluk, mai yağmurluk, yağmurluk kebesi, köhne yağmurluk kebesi¹⁷⁵⁴, müstamel aba yağmurluk kebesi kayıtlarda mevcuttur.

3.4.17. Diğer Sezonluk Çeşitler

Osman Hamdi Bey, Arnavutların giymiş olduğu “akluka kebesi” ile ilgili olarak kolsuz, uzun ve geniş bir yüzü keçe haline getirilmiş, diğer yüzü post hali ile bırakılmış bir üst giyim olarak anlatmıştır. Duruma göre tüylü kısmı içeride veya dışarıda giyilir. Sezonluk kıyafet olarak çok sıcak, kullanışlı ve ucuzdur.¹⁷⁵⁵ Tokat’ta bu ürün sadece kebe adı ile tanınmaktadır.

Fermene, harçla işlenmiş esnaf vesaire halk içinde kullanılan çuhadan veya abadan kesilen vücuda sımsıkı yapışan önden çapraz kavuşan yeleğe verilen isimdir.¹⁷⁵⁶

Üstlük, kebe¹⁷⁵⁷, çuka ferane, çuka nehtin(?), tiftik bornus¹⁷⁵⁸, kırmızı şali kerrake¹⁷⁵⁹, Halep çekmesi, müstamel çuka çubukluk dereste(?), köhne şali ferace ve yeşil çuka ferace¹⁷⁶⁰, miras kayıtlarında çok az bulunan üst giyim ürünlerdendir.

Erkek sezonluk giyim ürünlerinin çeşit, toplam adet, ürüne harcanan toplam miktar ve birim fiyat aralığına dair veriler aşağıda Tablo 58’de hülase edilmiştir.

¹⁷⁴⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 226.

¹⁷⁵⁰ Yağmurluk TŞS 2, s. 80/2’de Mustafa bin el-Hac Hüseyin’in mirasında 1 adet 8 kuruştur.

¹⁷⁵¹ Kırmızı yağmurluk TŞS 34, s. 151/1’de Endizli Mehmed bin İbrahim’in mirasında 1 adet 10 kuruştur.

¹⁷⁵² Aba yağmurluk 1 adet 3 kuruştur. TŞS 1, s. 351/1’de Mahmud Beşe bin Ebubekir’in metrûkatındadır.

¹⁷⁵³ Siyah aba yağmurluk 1 adet 2,5 kuruş ve aynı terekede köhne aba yağmurluk 1 adet 3 kuruştur. TŞS 1, s. 261/2’de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas’ın kıyafetlerindendir.

¹⁷⁵⁴ Köhne yağmurluk kebesi 1 adet 3 kuruş ve aynı terekede müstamel aba yağmurluk kebesi 1 adet 2 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 28, s. 10/2’de Bağdad tatarlarından Ömer’in metrûkatındadır.

¹⁷⁵⁵ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 19, “Yanyalı Arnavut”; 114-115.

¹⁷⁵⁶ Koçu, *Giyim Kuşam ve Süslenme*, 11-112.

¹⁷⁵⁷ Kebe 1 adet 1 kuruştur. TŞS 9, s. 76/2’de Mehmed bin Mehmed’in mirası içerisinde.

¹⁷⁵⁸ Tiftik bornus TŞS 34, s. 127/2’de es-Seyyid İbrahim el-Hac Ali’nin kıyafetlerinden olup 1 adet 20 kuruşa yazılmıştır.

¹⁷⁵⁹ Kırmızı şali kerrake 1 adet 11 kuruştur. TŞS 1, s. 331/4’de es-Seyyid el Hac Ali Ağa bin Mehmed Ağa bin Hüseyin’in metrûkatındadır.

¹⁷⁶⁰ Yeşil çuka ferace TŞS 1, s. 218/1’de Dağıstani es-Seyyid Mürsel Efendi bin Mürsel’in terekesinde 1 adet 5 kuruş ve terekede ayrıca köhne şali ferace 1 adet 3 kuruş olarak yazılmıştır.

Tablo 58. Erkek Mevsimlik Kıyafetleri Ürün Analizi

Erkek Mevsimlik Üst Giyimi Çeşitleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Aba	18	150	489	0,5-30 kuruş arasında
Abdestlik	11	40	1.045	1-100 kuruş arasında
Biniş	55	259	4.122,5	1-120 kuruş arasında
Cepken	5	5	515	15-500 kuruş arasında
Cübbe	32	149	896	1-70 kuruş arasında
Diğer mevsimlik çeşitler	10	18	89	1-20 kuruş arasında
Dolama	8	8	114	0,5-100 kuruş arasında
Hırka	6	6	520	30-300 kuruş arasında
Libade	10	21	128	1-40 kuruş arasında
Kaftan	22	26	269	3-60 kuruş arasında
Kaput	10	23	2243	3-300 kuruş arasında
Kürk	184	367,5	9.750,5	0,5-500 kuruş arasında
Maşlah	6	11	155,5	2-50 kuruş arasında
Salta Marka	3	6	127	2-40 kuruş arasında
Yağmurluk	12	26	164,5	2-35,5 kuruş arasında
Yelek	3	18	10,5	6,5
Toplam	395	1133,5	20.638,5	0,5-500 kuruş arasında

Tablodaki verilerden Tokatlı erkeklerin mevsimlik kıyafetler olarak çok çeşitli ürünler kullanıkları görülmektedir. Dört mevsimin yaşandığı, yumuşak bir iklime sahip olan Tokat şehrinde her sezona uygun kıyafetlerin tasarlandığı anlaşılmaktadır. Kürk, dört mevsim tercih edilirken ilkbahar ve sonbahar için maşlah, kaftan, cübbe, biniş, hırka, libade, cepken ve salta marka tercih edilmiştir. Soğuk ve yağışlı havalarda ise bu giysilerin üzerine yağmurluklar giyilmiştir.

Erkek mevsimlik üst giyim ürünlerin fiyatları incelendiğinde, ürün bazında ve ürünlerin kullanım durumlarına göre fiyatların değiştiği görülmektedir. En ucuz ürün 0,5 kuruşa köhne beyaz kedi kürk¹⁷⁶¹, en pahalı ürün çalkafe kürk 500 kuruşa

¹⁷⁶¹ TŞS 1, s. 334/4'de Yerik Emirzâde es-Seyyid Hasan Ağa bin Ebubekir'in mirasındadır.

¹⁷⁶²kaydedilmiştir.

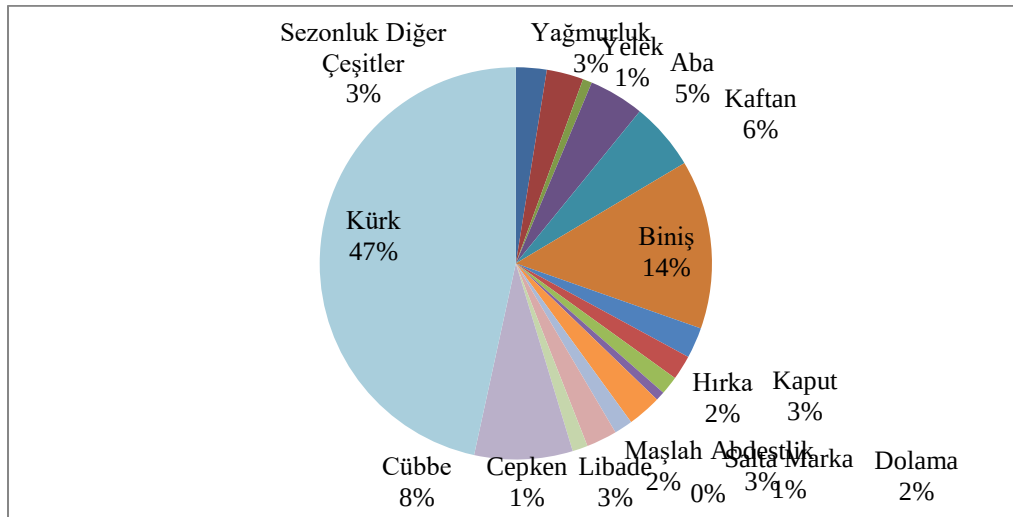
Erkek üst giyim ürünleri çeşitlerinde ortalama birim fiyattaki farklılığı görmek açısından örneklem olarak üç ürünün birim ortalama birim fiyatları aşağıdaki Tablo 59’da verilmiştir.

Tablo 59. I. Ana Tablo’ya Göre ErkekÜst Giyimde Ortalama Birim Fiyatları

Aba			Biniş			Cübbe		
1.AnaTablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
30	86	2,8	11	166	15	7	70	10

Ortalama birim fiyatları incelendiğinde, abanın üst giyimde daha ucuz bir ürün olduğu görülmektedir. Cübbe ve binişin de fiyatlarının üst giyim olması hasebiyle uygun olduğu söylenebilir. Vasatî bir kazancı olan Tokatlı erkekler için bu üç üründe ortalama fiyatlar müsaittir.

Aşağıdaki Grafik 37’de Tokat miras kayıtlarından elde edilen verilere göre mevsimlik üst giyim ürünlerinde çeşit oranları incelenmiştir.



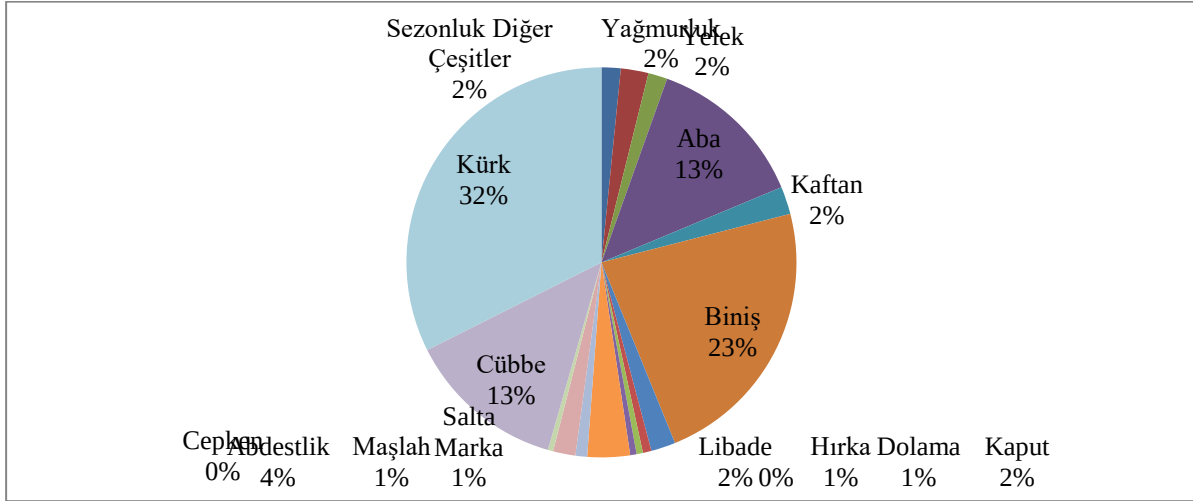
Grafik 37. Erkek Mevsimlik Üst Giyimi Ürün Çeşit Oranları

Grafikte en fazla ürün çeşidinin Tokat’ta dört mevsim kullanımda olan kürk

¹⁷⁶² TŞS 9, s. 119/2’de Kasımoğlu es- Seyyid Mehmed’in kıyafetleri içerisinde.

ürünlerinde çıktığı görülmektedir. Biniş, cübbe, kaftan ve aba da diğer ürünlere göre daha fazla çeşit çıkmıştır.

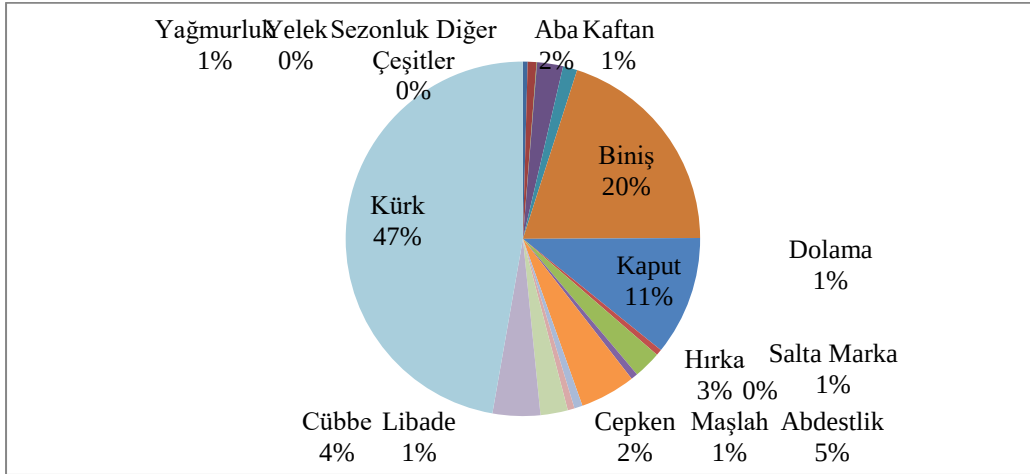
Tokat miras kayıtlarından elde edilen verilere göre mevsimlik üst giyimi ürünlerinde toplam adet yüzdeleri aşağıdaki Grafik 38’de verilmiştir.



Grafik 38. Erkek Mevsimlik Üst Giyimi Toplam Adet Yüzdeleri

Adet yüzdelerine göre, en fazla tercih edilen ürünlerde kürk, biniş, aba ve cübbe önde görülmektedir. Mangır’ın çalışmasındaki çizimlerde günlük kullanımda en çok görülen yeleğin Tokat miras kayıtlarında az çıkması sık kullanmaktan dolayı yıprandığına, kayıtlara geçirilmediğine bağlanabilir. Cepken, libade, salta marka, abdestlik, hırka, yağmurluk gibi yüzdesi az olan ürünleri Tokatlı erkeklerin daha çok mevsim geçişlerinde daha çok kullandıkları düşünülmektedir. Tam boy kıyafetler olan cübbe ve binişi dört sezon kullanıp daha çok tercih ettikleri görülmektedir.

Son olarak, Tokat miras kayıtlarından elde edilen verilere göre mevsimlik üst giyim ürünleri bedellerinin toplam fiyat payları incelenmiştir. İncelemenin sonuçları aşağıda Grafik 39’da yansıtılmıştır.



Grafik 39. Erkek Mevsimlik  st Giyimi Toplam Fiyat Payları

Grafikteki verilere göre, terekede sezonluk üst giyimi için en çok kürke para harcadığı görülmektedir. Biniş ve kaput onu izlemektedir. Kaput burada şaşırtan ürün olmuştur. Y zelli, ikiyüzelli ve üç yüz kuruşluk kaputlar mevcuttur. Buradan kaputun fiyat olarak normalin üstünde bir ürün olduğunun çıkarımı yapılabilir.

3.5. ERKEK BAşLIKLARI VE BAş SÜSLEME AKSESUARLARI

Osmanlıda elbiseden ziyade özellikle başlıklar ayırt edicidir. Dini ve sosyal statü simgesi olmuşlardır. Erkek başlıklarından olan sarık, rütbe ve makamı belirlemiştir.¹⁷⁶³ Sosyal hayata esnaf olarak devam edenlerin ise başlıklarının üzerine sarmış oldukları başlık süslemesi olan yemeni ve  eşitleri, onların toplumsal rollerini tayin etmiştir. Başlık kişiyi temsil etmekte o kadar önemlidir ki öldükten sonra da mezar taşına dahi kazınmıştır.¹⁷⁶⁴ Sosyal hayatın içindeki bu insanları ilk bakışta birbirinden ayırabilmek için “toplumun her kesiminin kendine özel başlığı olması” fikrini üretmek müthiş bir kültürel zenginlik ve görsel kimlik kontrolünü ortaya çıkar mıştır.

Müslüman kesim ve gayrimüslim kesim arasındaki toplumsal farkın görülmesi için padişahlar yayınladıkları fermanlarda şu noktalara değinmiştir:¹⁷⁶⁵

“Tüm k firler gibi Yahudilerin de yeşil rengi kullanmaları yasaktır. Beyaz  zellikle Müslümanlar tarafından başlık olarak kullanılmıştır. Yahudilerin dış sokak rengi koyu renk ve siyahtır. Müslümanlar sarı, Yahudiler siyah ayakkabı giymişlerdir. Gayrimüslimlerin kullandıkları kumaş kalitesi Müslümanlardan daha iyi olamaz. Başlıklarda kullanılan kumaş uzunluğu ve cübbenin genişliği belli kurallara uymak zorundadır. Kıyafet ayırımına ayrıca dikkat etmelerine Tevrat'ta Yahudilere söylenmiştir.”

¹⁷⁶³ Sezer Arıç, “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi,” 149.

¹⁷⁶⁴ Abalı, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*, 188.

¹⁷⁶⁵ Sezer Arıç, “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi,” 148.

Osmanlı Devleti, Batı karşısında 17. yüzyıldan itibaren geri çekilmeye başlamıştır. Bu süreç Batılılaşma dönemini başlatmıştır. İki yüz yıllık dönemi kapsayan bu süreçte askeri, eğitim, hukuk ve siyaset gibi alanlarda yenilikler yapılmıştır. İlk yenileşme, askeri kıyafetlerin değişmesi olmuştur. Bunun ilk adımı III. Selim'in (1781-1807) Nizam-ı Cedid ordusunu kurmasıdır. İkinci adım, II. Mahmud döneminde (1808-1839), Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıdır.¹⁷⁶⁶ Bu süreçte başlıklar kamusal alanda değişse de sosyal hayatta değişmesi Cumhuriyete kadar sürecektir.

3.5.1. Erkek Başlıkları

Osmanlı toplumunda erkek kıyafetlerinin en vazgeçilmez unsurları başlıklardır. Her çeşit boy ve ebatta, muhtelif süslerle kaplanarak her millete ve mesleğe uygun başlıklar kullanılmıştır. Müslüman erkekler sokaktaki sosyal yaşamlarına ve camide başlarından başlıklarını çıkarmamışlardır. Başlık, bir terbiye ve edeplilik nişanesidir. Gayrimüslim erkekler de aynı şekilde davranmışlardır.¹⁷⁶⁷ Tokat miras kayıtlarında arakçin-takye, etiket fiyatlı ticari ürünler, fes, kalpak, kavuk ve diğer çıkan başlık çeşitleri olarak aşağıda ele alınmıştır.

3.5.1.1. Arakcin (Terlik)- Takye

Koçu'ya göre arakcin kullanılan başlığın ter ile yağlanıp kirlenmemesi için külâh veya kavuğun altına giyilen takkenin adıdır. Halk arasında terlik de denilmiştir. Herhangi bezden sade adı verilenleri ile ince pamukludan yapılanları mevcuttur. Dikişleri neredeyse gözün bile zor göreceği biçimde itina ile yapılmıştır.¹⁷⁶⁸

Takke, kavuğun içerisine giyilmiştir.¹⁷⁶⁹ Hristiyanlar siyah, Museviler mor renkte takke giymişlerdir.¹⁷⁷⁰ Takke ve arakcinin aynı görevi yaptıkları anlaşılmaktadır. Farklarının ebatlarında veya dikiş özelliklerinde olduğu varsayılabilir.

Arakcin¹⁷⁷¹, beyaz arakcin¹⁷⁷², takye, beyaz takye erkek tereke kayıtlarında mevcuttur.

¹⁷⁶⁶ Sezer Arıg, "Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi," 149.

¹⁷⁶⁷ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, 86.

¹⁷⁶⁸ Koçu, *Giyim Kuşam ve Süslenme*, 13.

¹⁷⁶⁹ Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, 320.

¹⁷⁷⁰ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 225.

¹⁷⁷¹ Arakçin 1 adet olarak TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın mirasındadır.

¹⁷⁷² Beyaz arakçin TŞS 34, s. 43/1'de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdiç'in başlıkları içerisinde 5 adet 4 kuruştur.

3.5.1.2. Etiket Fiyatlı Ticari Ürün Başlıklar

Miras kayıtlarının içerisinde Tokat'ta tüccarlık yapan kişilerin girdileri vardır. Bu kişilerin ticaretle uğraştıkları han odalarında, piyasa satış fiyatı ile kaydedilen ürünler mevcuttur. Fes¹⁷⁷³, büzme fes¹⁷⁷⁴, aba fes¹⁷⁷⁵, arakcin, defa arakcin ve Haleb takyesi etiket fiyatlı çıkan ürünlerdendir.

Aşağıdaki Tablo 60'da başlık ve baş süsleme ürünlerinden etiket fiyatlı olanların verileri hülasa edilmiştir.

Tablo 60. Erkek Başlık Etiket Fiyatları

Ürün Adı	Adet	Deste	Toplu Fiyat (kuruş)	Birim Fiyat(kuruş)
Fes	1		1	1
Büzme fes	26		40	1.53
Aba fes	8		0,5	0,06
Arakcin		3	3	1
Defa arakcin		9	6	0,66
Haleb takyesi	1		4	4

Tablodan elde edilen sonuçlara göre, fes grubundan aba fesin en ucuz ürün olduğu görülmektedir. Ölçü birimi olarak adet ve deste kullanılmıştır. Deste, arakcinde ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde mendil, başlık ve kemer gibi ürünlerde de deste ölçü birimi kullanılmıştır.¹⁷⁷⁶

3.5.1.3. Fes

Kırmızı çuhadan yapılan, tepeye doğru daralan silindir şeklinde olup üstünden sarkan bir püsküle sahip olan bir başlıktır.¹⁷⁷⁷ 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine dâhil edilen Cezayir'de denizciler fes giymekteydiler. Bir süre sonra bu kırmızı fesler onların sembolleri olmuştur. 17. yüzyılda ise Evliya Çelebi Osmanlı donanmasında gedikli bahriyelilerin de fes giydiklerini yazmaktadır. II. Sultan Mahmud'un yeniçeri ocağı'nı kaldırıp yerine "asakir-i mansure-i muhammediye"yi kurmasıyla fesin yeni ordunun başlığı

¹⁷⁷³ Fes 1 adet 1 kuruş, 40 adet Musul sarığı 40 kuruş olarak terekenin Han odası ticari kısmıdır. TŞS 1, s. 245/2'de Anastas veled-i Uğur veled-i Restfort'un mirasının kişisel eşyalar kısmında ise çuka kalpak 2 adet 2 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁷⁷⁴ Büzme fes, 26 adet 40 kuruştur. TŞS 34, s. 107/1'de (okunamadı) oğlu Kivorik veled-i Karabet'in etiket fiyatlı ürünlerindedir.

¹⁷⁷⁵ Aba fes 8 adet 0,5 kuruşa TŞS 1, s. 285/1'de Darende ahalisinden es-Seyyid Mustafa bin el-Hac Mustafa'nın mirasının ticari kısmıdır.

¹⁷⁷⁶ "Deste: 10 veya 12 grupları ifade etmektedir". Ünal Taşkın, "Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Fırat Üniversitesi, 2005) 155.

¹⁷⁷⁷ Hülya Tezcan, "Fes", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.12, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 415: 415-416.

olmasına karar vermiştir.¹⁷⁷⁸ Mahmudiye fesi olarak adlandırılan fesin etrafında çepe çevre sırma mavi püskülü vardır.¹⁷⁷⁹ “Püsküllü belâ” deyiimi püskülün rüzgârda dağılıp kullananları uğraştırdığı için “mavi püsküllü fes”ler için söylenilmiştir. Fes, Türk kültür tarihinde şiir, şarkı, resim gibi birçok sanat eserini etkilemiştir.¹⁷⁸⁰

II. Mahmud, başa kavuk yerine fesin geçirilmesi, şalvar yerine pantolon, cepken yerine setre pantolonun giyilmesini uygulamasını getirmiştir. Cübbe ve sarık sadece ulemanın giydiği bir kıyafet olarak bırakılmıştır.¹⁷⁸¹ Fesin halk arasında benimsenmeye başlamasıyla sivilin devlet görevlilerinden ayırt edilmesi için halka “dalfes” (sade-yalın fes) giyinmeleri söylenmiştir. Sadece ulemaya fesin etrafına beyaz tülbend sarma izni verilmiştir. Halk dalfese itibar etmeyince esnaf takımına başlık üzerine yemeni, çenber, ağabani, yazma ve tülbend gibi şeyler sarmalarına müsaade edilmiştir.¹⁷⁸²

Fes¹⁷⁸³, müstamel fes, köhne fes, eski fes, kebir fes, köhne kebir fes, müstamel sagir fes, iç fes, kırmızı fes¹⁷⁸⁴, müstamel kırmızı fes, şali işleme fes¹⁷⁸⁵, gecelik fes¹⁷⁸⁶, müstamel gecelik fes, cedid fes¹⁷⁸⁷, sagir fes, cedid sagir fes, köhne sagir fes, cedid kebir fes¹⁷⁸⁸, müstamel kebir fes, köhne kırmızı fes¹⁷⁸⁹, beyaz fes, kebir gecelik fes ve sagir gecelik fes¹⁷⁹⁰ Tokat erkek tereke kayıtlarında mevcuttur.

İncelenen miras kayıtlarına göre fes, Tokat’ta II. Mahmud’un askeri kesim için resmi başlık yapmasından çok önce kabul görmüş bir başlıktır. Tezcan’ın da ifade ettiği gibi üzeri çeşitli örtülerle süslenerek tamamen kişiselleşen ve tercih edilen bir giysi tamamlayıcı öge olmuştur.

¹⁷⁷⁸ Küçükerman, *Türk Giyim Sanayii*, 131.

¹⁷⁷⁹ Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafetine*, 118.

¹⁷⁸⁰ Tezcan, “Fes”, *DİA*, 12, 416.

¹⁷⁸¹ Sezer Arıg, “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi,” 150.

¹⁷⁸² Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme*, 113-114.

¹⁷⁸³ Fes, 1 adet 2 kuruş ve aynı terekede 2 adet 3 kuruş olarak yazılmıştır. Ayrıca eşyalar içerisinde cedid sarık 3 adet 60 kuruş yazılmıştır. TŞS 2, s. 64/2’de voyvada-i sabık el-Hac İbrahim Ağa bin Mehmed’in mirasındadır.

¹⁷⁸⁴ Kırmızı fes, 2 adet 8 kuruştur. TŞS 9, s. 56/1’de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer’in kişisel eşyaları içerisinde yer almaktadır.

¹⁷⁸⁵ Şali işleme fes TŞS34, s. 115/2’de semerci es-Seyyid el-Hac Osman bin Abdurrahman’in mirasında 6 adet 6 kuruştur. Aynı terekede köhne kebir fes 1 adet 5 kuruştur.

¹⁷⁸⁶ Gecelik fes, 2 adet 2 kuruştur. TŞS 34, s. 87/1’de Düğmecî Ahmed bin Mehmed’in mirasındadır.

¹⁷⁸⁷ Cedid fes, 1 adet TŞS 34, s. 127/2’de es-Seyyid İbrahim el-Hac Ali’nin başlıklarındandır.

¹⁷⁸⁸ Cedid kebir fes, 1 adet olarak TŞS 9, s. 106/3’de Tokat voyvodası İlbaşızâde es-Seyyid Ahmed Ağa’nın kıyafetleri içerisinde yer almaktadır.

¹⁷⁸⁹ Köhne kırmızı fes ve beyaz fes TŞS 2, s. 25/2’de es-Seyyid Hüseyin bin Velîyüddin’in mirasındadır.

¹⁷⁹⁰ Sagir gecelik fes ve kebir gecelik fes 1 er adet olarak TŞS 28, s. 24/2’de Kastamonu ahalisinden Ahmed bin Mehmed’in mirasındadır.

Fotoğraf 53. Erkek Başlıklarından Fes ve Kalpak Görselleri¹⁷⁹¹



Soldaki görsel, İstanbul’a ait olan bir kartpostaldır. Çalışmada seyyar bir fes satıcısı görülmektedir. Satıcının, başındaki kırmızı fesin mavi uzun püskülünün de yandan sarktığı görülmektedir. Yanda duvarın dibinde duran genç çocuğun da başında fes vardır. Sağdaki görselin solundaki kişinin başında kırmızı fes, sağdaki kişinin başında ise siyah kürkten bir kalpak vardır.

3.5.1.4. Kalpak

Osman Hamdi Bey, *Elbise-i Osmaniyye*’de, Osmanlı toplumunda sade giyinen sıradan kişilerin kalpak kullandığını ifade etmiştir. Kalpağın mavi ipekliden uzun bir püskülü vardır. Zevk sahibi kişiler kalpağın çevresine ince bir sarık sarmışlardır.¹⁷⁹² Yine aynı eserde yer alan *Manastırlı Rum Köylüsü* görselindeki beyin “kulağı üzerine eğilmiş ince, siyah astragan” kalpak giydiği belirtilmiştir.¹⁷⁹³

Tatarlar ve gayrimüslimlerde samur, balıkdışı adı verilen kürklerden yapılan kalpaklar giymişlerdir. Bu kalpaklar Kesriye ve Florina taraflarında Rum üreticiler tarafından imal edilmiştir. İstanbul’da yapılan daha ucuz olanları da vardır.¹⁷⁹⁴

D’ohsson, genelde Müslüman olmayan tebanın kalpak giyindiğinden bahsetmektedir. Siyah koyun kürkünden veya koyu renkli bir başlık olan kalpağın Anadolu, Mısır, Suriye ve diğer Asya eyaletlerinde giyildiğini ifade etmiştir.¹⁷⁹⁵

¹⁷⁹¹ Soldaki görsel: Halil Gökman, *Tekstilin Postadaki Yolculuğu*, 3.Ve Sağdaki resim: Evren ve Can, *Yabancı Gezinler ve Osmanlı Kadını*, “August Racinet, Ziya Gönenç Koleksiyonu”, 103.

¹⁷⁹² Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 4 “Aydınlı Sanatkâr”; 214-215.

¹⁷⁹³ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 52-53.

¹⁷⁹⁴ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 225.

¹⁷⁹⁵ D’ohsson, 18. *Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, 83-84.

Kalpak¹⁷⁹⁶, müstamel kalpak, köhne kalpak, kefere kalpağı¹⁷⁹⁷ ve çuka kalpak çeşitleri erkek miras verilerde mevcuttur. Tespit edilen 72 kalpağın yedi tanesi müslümanlara, kalanı gayrimüslimlere aittir. Bu veriden kalpağın yüzde doksan oranında gayrimüslimlerin kullanmış oldukları bir başlık çeşidi olduğu ifade edilebilir.

3.5.1.5. Kavuk

Kavuk bir başlık türüdür. Türkçe’de “içi boş şey” anlamına gelmektedir. Selçuklu döneminden beri Türkler kavuk kullanmaktadırlar. Osmanlı’da ilk dönemden itibaren sultanların kavuğu, güç sembolü bir başlık olarak kullandıkları bilinmektedir. Hemen her padişah kendi kavuk ve sarık modası ile gelmiş ve isimlendirilmiştir. Aynı zamanda çeşitli sınıflara ait memurlar da kendilerine has kavuklar kullanmışlardır. Kavukta ayrıca giyen kişinin mesleğine dair işaretler mevcuttur. Tarikat ehlinin de giydiği başlık olarak farklı anlamlar taşımıştır.¹⁷⁹⁸ Böylece kavukların her biri, bir sınıfın alamet-i farikası haline geldiği için kimse kendine ait olmayan kavuğu kullanamamıştır.¹⁷⁹⁹

Kavuk başlığı iki temel birleşenden oluşmuştur. Sarığı oluşturan orta merkez kavuktur. Kavuk, genellikle kapitoneden yapılmıştır. Kavüğün etrafına pamuk ya da ipekten tamamiyle kişinin maddi durumuna göre kumaşlar sarılmıştır. İçine takke giyilmiştir. Ağır bir başlık olduğu için evde kullanılmamıştır. Sarığın etrafına sarıldığı kavüğün rengi ve şekli kullanan kişinin dini ve siyasi bağlılığını göstermiştir.¹⁸⁰⁰ Fenerci Mehmed Albümünde sarık ve kavuk çeşitleri ayrıntılı olarak görülmektedir.¹⁸⁰¹

II. Mahmud dönemine kadar kavukçuluk mesleki bir sınıftır. Takyeciler, keçe külah yapanlar, sarıkçılar, arakçin dikicileri ve kavukçu ustaları mevcuttur.¹⁸⁰²

Kavuk¹⁸⁰³, köhne kavuk, bez kavuk¹⁸⁰⁴, bez yatak kavuğu (?), kavuk ma’a fes¹⁸⁰⁵,

¹⁷⁹⁶ Kalpak TŞS 2, s. 30/1’de Kürkçü Piros veled-i Murad’ın metrûkatında 1 adet 2 kuruştur. Müslimlere örnek olarak TŞS 2, s. 137/2’de Hasan bin Kürkçü Ali’nin mirasında 1 adet 1 kuruştur. Ayrıca kalpak ve çuka kalpak TŞS 9, s. 16/1’de Erzurum Valisi Alaaddin Paşa’nın Tatar Ağası’nın (adı yok) eşyaları içerisinde vardır.

¹⁷⁹⁷ Kefere kalpağı 2 adet 2 kuruştur. TŞS 1, s. 360/2’de Karabed veled-i Bogos’un mirasındadır.

¹⁷⁹⁸ Nebi Bozkurt, “Kavuk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.25, TDV Yayınları, Ankara 2022, 71: 71-72.

¹⁷⁹⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 223.

¹⁸⁰⁰ Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, 320.

¹⁸⁰¹ *Fenerci Mehmed Albümü*, minyatür: 6 “Darüssade Ağası” ve minyatür: 17 “Divan Çavuşu” ve minyatür: 32 “Hünkâr Başçukadarı” birçok örnek arasından verilebilir.

¹⁸⁰² Bozkurt, “Kavuk”, *DİA*, 25, 72.

¹⁸⁰³ Kavuk TŞS 1, s. 264/3’de es-Seyyid Molla Sunullah bin Ömer Efendi’nin mirasında 1 adet 1 kuruştur.

¹⁸⁰⁴ Bez kavuk 3 adet 1 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 1, s.360/2’de Karabed veled-i Bogos’un mirasındadır.

¹⁸⁰⁵ Kavuk ma fes 1’ er adet olarak TŞS 1, s. 366/2’de el-Hac Süleyman bin el-Hac Mehmed’in mirasında toplu fiyatla yazılan ürünlerdendir.

tafe (?) başı kavuk örtüsü, cedid kavuk¹⁸⁰⁶, müstamel kavuk ve yeşil kavuk erkek miras kayıtlarında çıkan çeşitlerdendir. Tokat miras kayıtlarında, ulemadan es-Seyyid Molla Sunullah bin Ömer Efendi'nin mirasında kavuk çıkması mollaların bu başlığı kullanmasına örnek olarak verilebilir.

Aşağıdaki resimlerde birbirinden farklı kavuk modelleri yer almıştır.

Fotoğraf 54. Erkek Başlıklarından Kavuk Görseli¹⁸⁰⁷



Yukarıdaki görseldeki başlıklar Osmanlı üst düzey yöneticilerin kullandığı kavuklara örnek olarak verilebilir. Soldaki kavuk dikdörtgen dilimli formdayken, sağdaki kavuk yarım ay şeklinde. İkisinin üzeri değerli beyaz ipekli kumaşlarla sarılmıştır.

3.5.1.6. Diğer Başlık Çeşitleri

Başlık¹⁸⁰⁸, aba başlık¹⁸⁰⁹, şubara¹⁸¹⁰, Mevlevi külâhı ve yeşil sarık¹⁸¹¹ az sayıda çıkan külâh çeşitlerindendir. Ayrıca miraslarda Hristiyan din adamlarının sembolü olan

¹⁸⁰⁶ Cedid kavuk 1 adet, sarık 2 adet, tafe(?) başı kavuk örtüsü, sagir fes 1 adet ve cedid sagir fes TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el-Hac Ali Paşa'nın giysileri içerisinde.

¹⁸⁰⁷ *Fenerci Mehmed Albümü*, sol resim, minyatür: 11, "Çavuşbaşı" ve sağ resim, minyatür: 9, "Rumeli Kadıaskeri".

¹⁸⁰⁸ Başlık TŞS 2, s. 55/1'de Salih bin Hasan'ın eşyaları arasında 1 adet 1 kuruştur.

¹⁸⁰⁹ Aba başlık 1 adet 1 kuruş olarak TŞS2, s. 142/1'de Mustafa Ağa bin Abdüllatif Ağa'nın başlıklarındandır.

¹⁸¹⁰ Şubara 1 adet olarak TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in terekesindedir.

¹⁸¹¹ Mevlevi külâhı ve yeşil sarık 3 adet 30 kuruş olarak TŞS 34, s. 128/1'de es-Seyyid eş-Şeyh Hasan Efendi bin Hacı Osman'ın eşyaları arasındadır. Ayrıca şeyhin eşyaları içerisinde 1 adet aba hırka 1 adet 30 kuruş ve 1 adet çuka hırka 1 adet 80 kuruştur.

beyaz yaka, rahip yakalık kutni¹⁸¹² de yazılmıştır. Mevlevilerde külâh, rahiplerde de yakalıklar dini bir simgedir. Şubara, 19. yüzyılın ilk yarısında “eşkinçi” denilen yeni bir sınıf askerin başına giydirilmiş bir çeşit kalpağa verilen isimdir.¹⁸¹³

Külâh, erkeklerin giymiş olduğu genellikle keçeden yüksek ya da ucu sivri başlıklı börke verilen isimdir. Mevlevi külâhı hariç hepsinin tepeleri sivridir. Dikişsiz tek parça keçeden yapılmıştır. Üzerine bir şey sararak veya sarmadan giyilmiştir.¹⁸¹⁴

Tokat Mevlevihanesi’nin kurucusu Selçuklu veziri, Muinüddin Süleyman Pervane’dir. XIV. yüzyıldan itibaren Tokat’a Konya’dan halifeler gönderildiği bilinmektedir. Bu tarihlerden itibaren Tokat’ta Mevleviliğin yaygınlaştığı görülmektedir. Tokat’ta birkaç tane Mevlevihane inşa edilmiştir. Evliya Çelebi (1656) Tokat Mevlevihanesinden, Beşiktaş Mevlevihanesi derecesinde gelişmiş önemli bir Mevlevi tekkesi olarak bahsetmiştir.¹⁸¹⁵ Cumhuriyet döneminde tekkelerin kapatılmasına kadar Tokat’ta Mevlevihanenin, şeylerinin ve dervişlerinin varlığı sürmüştür. Bu bağlamda miras kayıtlarında Mevlevilere ait giyim eşyalarının çıkması tarihin gerçekliğini yansıtmaktadır. Tokat Şehir Müzesi’nde Mevlevilere ait olan tekke eşyalarının arasında başlıklar da mevcuttur.

Yukarıda incelenen erkek başlıklarını bir bütün olarak ele almak amacıyla aşağıda Fotoğraf 55’de farklı başlık görselleri bir araya getirilmiştir.

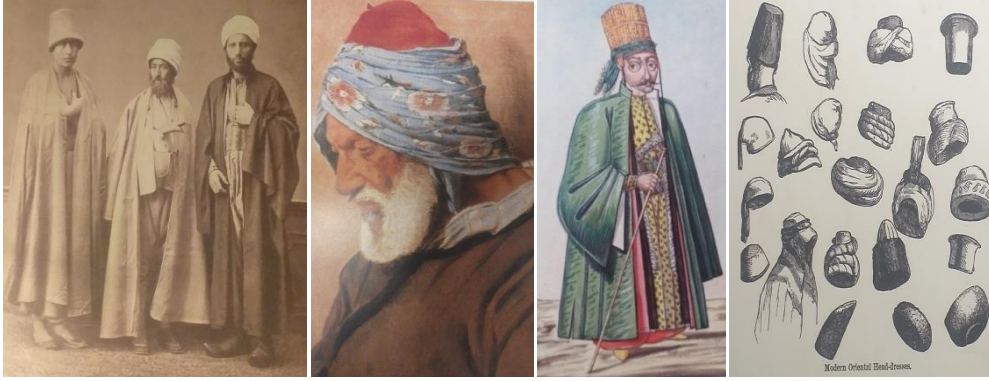
¹⁸¹² Rahip yakalık kutni TŞS 1, s. 261/2’de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas’ın mirasında 1 adet 3 kuruştur.

¹⁸¹³ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 152.

¹⁸¹⁴ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 181.

¹⁸¹⁵ Ş. Bari Hüda Tanrıkorur, “Tokat Mevlevihanesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 227: 227-230.

Fotoğraf 55. Erkek Giyiminde Başlık Görselleri¹⁸¹⁶



Fotoğraf 55'deki sol resimde, *Elbise-i Osmaniyye*'de yer alan Mevlevi, Bektaşî ve Molla başlıkları takan din adamları bir arada resmedilmiştir. Görselin solundaki kişi ellerini göğsünde çapraz kavuşturan Mevlevi dervişidir. Mevleviler, sema ayinlerinde Allah'a ulaşma sürecini sembollerle anlatırken sırasıyla feracelerini, kırmızı yemenilerini, haydariyyelerini çıkarmışlardır. Sürecin sonunda kavuşma hâsıl olunca başlarında Mevlevi külâhları (sikke-i şerif) ve tennure entarileri (kefeni temsil eder) ile kalmışlardır. Bu bağlamda Mevleviler için külâh hem bu dünya hem de öteki dünya için kimliklerinin vazgeçilmezini ifade etmektedir. Mevlevilikte, ayrıca giysinin dünya hayatının geçiciliğini temsil ettiği görülmektedir. Kıyafet, gerçek yaşamdan önce dünya hayatını idealize etmektedir. Orta sol resimdeki Osman Hamdi Bey'in *Balıkçım* adlı yağlı boya tablosunda, fes üzerine yemeniyi sarılmıştır. Balıkçı İsmail Ağa, kırmızı fesine veya serpuşuna turuncu çiçekli mavi bir yemeni dolamıştır. Beyaz çizgili mintanının üstüne kalın, kahverengi cübbesine bürünmüş ve gözleri ile düşüncelere dalmış yaşlı ve etkileyici bir adamdır. Bu çalışma, turuncu çiçekli, mavi yemeninin bir erkeğe nasıl yakıştığının öyküsünün resmedilmiş halidir. Sağ orta resim *Miftah Ağası*, Fenerci Mehmed Albümü'ndendir. Yeşil boy binişin altına bir kürk cübbe ile içinde sarı üzerine çiçekli, tam boy bir entari giyilmiştir. Kırmızı şalvar çok az gözükmektedir. Başlık olarak, sarı üzerine desenli orta boy bir kavuğun üzerine ince, kenarları oyalı, yeşil bir yemeni üç defa sarılarak süslenmiştir. Miftah Ağası, görseli bizlere zengin ve asil bir erkek kıyafetinin nasıl olacağının anlatımı gibidir. Sağ resim, Van Lennep'in Tokat'ta iken yapmış olduğu

¹⁸¹⁶ Sol resim: Osman Hamdi ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, "Mevlevi Dervîşi-Bektaşî Dervîşi- Molla" 24-25-26-27; Sol orta resim: *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, "Balıkçım", Ed. Edhem Eldem (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010) 82-83; Sağ resim, Henry John Van Lennep, *Travels in Little Known Parts of Asia Minor, In Two Volumes*, (London: John Murrey Albemarle Street, 1870) "Modern Oriental Head-dresses" ve sağ orta resim *Fenerci Mehmed Albümü* "Miftah Ağası" 29.

Modern Oriental Head-dresses adlı çalışmasıdır. Birçok başlık çeşidi detaylı olarak çizilmiştir.

3.5.2. Erkek Başlık Süsleme ve Aksesuarları

Tokat'ın olağanüstü ekonomik gelişmesi Fatih Sultan Mehmed zamanında başlamıştır. Akkoyunlu Uzun Hasan'a sınır şehri olması dolayısıyla İranlı ipek tacirleri yüklerini Tokat'ta çözmeye başlamışlardır. Bu yüzden şehirde ipek sanayi gelişmiştir. İmalat şehir ve etraf köy ve kasabalarda yapıp Tokat şehir boyahanelerinde boyanmıştır. Başlıca ürünleri kırmızı boğasi, basma, çit, dülbend, elvan çit, donluk, elvan kirbaştır. Erkek başlık süslemede kullanılan birçok çeşit ya Tokat'ta üretilmiş, ya da boyanmıştır.¹⁸¹⁷ Tokat, 1500-1800 yılları arasında Anadolu'da en önemli sanayi ve ticaret merkezleri arasındadır. 1708 yılında şehirde kara gümrüğü kurulmuştur.¹⁸¹⁸

Erkek giyiminde başlıkların çeşidi ve rengi ayırt edici olduğu gibi başlık süslemelerinin renkleri ve dokumaları da bu amacı devam ettiren öğelerdendir. Aynı zamanda kişinin yapmış olduğu işin amacına uygun olarak yapmışlardır. Osman Hamdi Bey, erkeklerde başlık süslemelerini eserinde ayrıntıları ile anlatmıştır. Örneğin, evde yemek taşıma görevi olan *ayvaz*ların, başlarının üzerindeki sinileri dengede tutmak için kalın ve renkli sarıklar sarmışlardır. Yazar aynı eserde *Bigalı Yörük Göçer*'in yaptığı işine uygun olan başlığını şöyle tanımlamaktadır: “Başlarını güneşin yakıcılığına karşı uzun mavi püsküllü kırmızı büyük bir kavukla korurlar, kavuğun etrafına pamuklu veya ipekli bir mendil sararlar.” Hayat şartlarına göre değişen başlık süslemelerine yine *Zahleli Hristiyan Dağlı* örnek olarak verebilir: “Fes yerine beyaz keçeden bir külâh kullanır. Güneşten korunmayı güvence altına almak için bu külâhın üstüne, altın yaldızlı çizgileri olan kırmızı ve sarı geniş bantlı ipekten kefiye takarlar.”¹⁸¹⁹

Örneklerden görüldüğü üzere başlık süsleme aksesuarları, toplumda kimlik ve sosyal rol belirleyiciliğinin yanı sıra yaşanan iklimlere göre başı, sıcaktan, soğuktan ve rüzgârdan koruyan erkeklerin vazgeçilmez ürünleri olmuşlardır. Araştırmada erkek başlıkları; ahmediye, çit, değirmi, destar, etiket fiyatlı ticari ürünler, puşi, sarık, yemeni ve diğer çeşit başlık süslemeleri adları altında incelenecektir.

¹⁸¹⁷ İncalcık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, 132-133.

¹⁸¹⁸ Açikel, *119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili*, 131.

¹⁸¹⁹ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf I, “Ayvaz” 16-17-18, Fotoğraf IV, “Bigalı Yörük Göçer” 168-169; Fotoğraf XXIX “Zahleli Hristiyan Dağlı” 384-385-386.

3.5.2.1. Ahmediye

Ahmediye¹⁸²⁰, müstamel ahmediye, işlemeli ahmediye¹⁸²¹, müstamel yeşil ahmediye miras kayıtlarında mevcuttur.

3.5.2.2. Çit

Çit¹⁸²², köhne çit, çit güllice¹⁸²³, basma çit, piyade çit¹⁸²⁴, piyade sagir çit, İngiliz(?)çit Halebî¹⁸²⁵, mumi çit¹⁸²⁶, mai çit, cedit basma çit, kılabledanlı çit¹⁸²⁷, Zile çiti¹⁸²⁸, Acemkâri çit¹⁸²⁹ ve mücessem çit kayıtlardamevcuttur.

3.5.2.3. Değirmi

Değirmi¹⁸³⁰, el değirmi, mücessem yemeni değirmi¹⁸³¹, çit değirmi, İslambol çiti değirmi¹⁸³², baş yemeni değirmi, başbağı yemeni değirmi¹⁸³³, yemeni değirmi, işleme yemeni değirmi, mumi yemeni değirmi¹⁸³⁴, bayağı çit değirmi ve dülbend değirmi¹⁸³⁵ başlık süslemede kullanılan ürünlerdendir.

¹⁸²⁰ Ahmediye, TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in giysileri içerisinde 7 adet 50 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁸²¹ İşlemeli ahmediye TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in mirasında 1 adet 55 kuruştur.

¹⁸²² Çit 4 adet kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 234/1'de Estefan veled-i Kuyer'in mirasındadır.

¹⁸²³ Çit güllice 8 adet 960 kuruş kaydedilmiştir. TŞS 28, s. 171/1'de Mıgırdiç veled-i Karabed'in mirasındadır.

¹⁸²⁴ Piyade çit 5 adet 6 kuruş ve aynı terekede piyade sagir çit 3 adet 6 kuruş olarak TŞS 28, s. 85/2'de Kantarcıoğlu Ohannes veled-i David'in mirasındadır.

¹⁸²⁵ İngiliz(?) çit halebi 2 adet 3,5 kuruştur. TŞS 34, s. 144/1'de Tespihçioğlu Hacı Mustafa bin Mehmed'in terekesinde kayıtlıdır.

¹⁸²⁶ Mumi çit 4 adet 8 kuruştur. TŞS 1, s. 245/2'de Anastas veled-i Uğur veled-i Restfort'un kıyafetleri içerisinde.

¹⁸²⁷ Kılabledanlı çit 1 adet olarak TŞS 1, s. 237/2'de el-Hac Mustafa bin Abdullah'ın başlık süslemeleri içerisinde.

¹⁸²⁸ Zile çit 1,5 top, TŞS 1, s. 264/3'de es-Seyyid Molla Sunullah bin Ömer Efendi'nin metrûkatındadır.

¹⁸²⁹ Acemkâri çit 1 adet olarak TŞS 20, s. 111/1'de Serçukadar Salih Ağa bin Abdullah'ın terekesinde kayıtlıdır.

¹⁸³⁰ Değirmi 11 adet yazılmıştır. TŞS 34, s. 136/2'de Diyarbekir ahalisinden Ahmet bin Hüseyin'in mirasındadır.

¹⁸³¹ Mücessem yemeni değirmi 1 adet olarak TŞS 9, s. 16/1'de Erzurum Valisi Alaaddin Paşa'nın Tatar Ağası (adı yok)nın eşyaları içerisinde.

¹⁸³² İslambol çit değirmi TŞS 28, s. 17/1'de Merzifonlu astarcı Ohannes veled-i Arslan'ın metrûkatında 6 adet 16 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁸³³ Başbağı yemeni değirmi 12 adet 33 kuruş ve işleme yemeni değirmi 3 adet 20 kuruş olarak TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın terekesinde mevcuttur.

¹⁸³⁴ Mumi yemeni değirmi TŞS 1, s. 284/1'de Abidin bin Abdullah giysileri içerisinde 1 adet 1 kuruştur.

¹⁸³⁵ Dülbend değirmi 1 adet 1 kuruştur. TŞS 9, s. 130/2'de Ohannes veled-i Markos'un başlık süsleme aksesuarlarındandır.

3.5.2.4. Destar

Sarığa Arapçada “imame”, Farsçada “destar” denilmiştir.¹⁸³⁶ Mevlevilerin sarmış olduğu sarığa “destar-ı şerif” denilmiştir. Dervişler, yeşil renkli olan destar-ı şerifi ancak şeyhin izni ile sarmışlardır.¹⁸³⁷ Mevlevi şeyhlerinin sarıkları yeşil ve beyaz olmuştur.¹⁸³⁸ Tarikat ehlinin ve şeyhinin giymiş olduğu kavuk dilimlerin sayısına göre farklı anlamlar taşımıştır.¹⁸³⁹

Tokat miras kayıtlarında; destar¹⁸⁴⁰, köhne destar ve nefdi destar¹⁸⁴¹ çeşitleri yer almıştır. Bu kayıtların birisi es-Seyyid eş-Şeyh Hasan Efendi bin Hacı Osman’ın yeşil sarığına aittir.¹⁸⁴² Bu durum, tarikat sarıkları ile ilgili genel anlatımla birebir örtüşmektedir.

3.5.2.5. Etiket Fiyatlı Ticari Baş Süsleme Ürünleri

Tokat’ta ticaret ve dokumacılıkla uğraşıp vefat eden erkeklerin tereke kayıtlarında bazı ticari baş süsleme eşyaları tespit edilmiştir. Beyaz örtü, al örtü, defa al örtü, defa al örtü, beyaz dülbend¹⁸⁴³, göz çatku¹⁸⁴⁴, yeşil çit¹⁸⁴⁵, ham çit, ham basma çit¹⁸⁴⁶, işleme çit, tekirli çit, mücessem çit¹⁸⁴⁷, Haleb mumi çit, ham çit değirmi¹⁸⁴⁸, garare çit¹⁸⁴⁹, defa garare

¹⁸³⁶ Nebi Bozkurt, “Sarık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 152: 152-154.

¹⁸³⁷ Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme, 87-88.

¹⁸³⁸ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 223.

¹⁸³⁹ Bozkurt, “Kavuk”, *DİA*, 25, 72.

¹⁸⁴⁰ Destar 1 adet 20 kuruş ve aynı terekede defa destar 1 adet 5 kuruş olarak TŞS 2, s. 80/2’de Mustafa bin el-Hac Hüseyin’in kıyafetleri içerisinde.

¹⁸⁴¹ Nefti destar TŞS 20, s. 158/1’de İlbaşoğlu Küçük Ahmed’in metrukâtında 1 adet 70 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁸⁴² TŞS 34, s. 128/1’dedir.

¹⁸⁴³ Beyaz dülbend 4 top 80 kuruştur. TŞS 34, s. 122/1’de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi’nin terekesinde etiket fiyatlıdır.

¹⁸⁴⁴ Göz çatku 5 adet 7,5 kuruş, Haleb mumi çit 7 adet 45 kuruş, ham Tokadi yemeni 4 top 10 kuruş, işleme yemeni 1 adet 3 kuruş, beyaz örtü 20 adet 10 kuruş, al örtü 6 top 24 kuruş, defa al örtü 5 top 22,5 kuruş, defa al örtü 5 top 22 kuruş, Haleb yemeni değirmi 35 adet 35 kuruş, Canik çarı 4 adet 10 kuruş, TŞS 1, s. 217/1’de Ovannes veled-i Asador’un mirasının ticari kısmındadır.

¹⁸⁴⁵ Yeşil çit 2 top 18 kuruş ve ham çit 8 top 48 kuruş, tekirli çit 1 top 90 kuruş, Tokadi mücessem değirmi 60 adet 90 kuruş, beyaz dülbend 1 top 5 kuruşa TŞS 34, s. 107/1’de (...) oğlu Kivorik veled-i Karabet’in etiket fiyatlı mallarındandır.

¹⁸⁴⁶ Ham basma çit 5 (?) 190 kuruşa TŞS 1, s. 252/3’de Makdis Yordan veled-i Dimikin’in mirasında bulunmaktadır.

¹⁸⁴⁷ Mücessem çit(top) 19 top 190 kuruşa; tekirli çit 119 top 90 kuruşa; ham çit 6 top 13 kuruşa, TŞS 2, s. 150/1’de Basmacı Nikola veled-i Yori’nin mirasının ticari kısmındadır.

¹⁸⁴⁸ Ham çit değirmi 3 adet 1 kuruştur. TŞS 1, s. 285/1’de es-Seyyid Mustafa bin el-Hac Mustafa’nın terekesinde.

¹⁸⁴⁹ Garare çit 40 adet 15 kuruşa ve defa garare çit 8 adet 25 kuruşa TŞS 2, s. 162/1’de Ahmed bin Osman’ın mirasında mevcuttur.

çit, ham güllüce¹⁸⁵⁰, dokuzlu çenber güllüce, beş nişane çenber güllüce, beş nişane, işleme dokuzlu, ham Tokadi yemeni, işleme yemeni, ahmediye¹⁸⁵¹, Haleb yemeni değirmi, Tokadi mücessem değirmi, Canik çarı, köpri sarığı, defa köpri sarığı, Musul sarığı, morpuşi, Haleb puşisi, göz puşi, defa göz puşi ve kama puşisi¹⁸⁵² etiket fiyatlı ticari ürünlerdendir.

Vefat eden tüccar ve esnafların miraslarda kayıtlı han odalarında ve dolaplarındaki ticari ürünlerinden bazıları adet ve top ölçüleri ile birim fiyatları hesaplanarak aşağıda Tablo 61’de gösterilmiştir.

Tablo 61. Erkek Başlık Süslemelerinde Etiket Fiyatlı Ürünlerden Örnekler

Ürün Adı	Adet	Top	Toplu Fiyat (kuruş)	Birim Fiyat(kuruş)
Mor puşi	33		40	1,2
Haleb puşisi	7		35	5
Göz puşi	8		16	2
Haleb mumi çit	7		45	6,4
Ham tokadi yemeni		4	10	2,5
Tokadi mücessem değirmi	60		90	1,5
Köpri sarığı	1		5,5	5,5
Musul sarığı	8		8	1
Beyaz örtü	20		10	0,5
Mücessem çit		19	190	10
Garare çit	40		15	0,37
Dokuzlu çenber güllüce	14		560	40
İşleme dokuzlu	1		20	20
Haleb yemeni değirmi	35		35	1
Tekirli çit		119	90	0,75

Tablodaki verilere göre, top ölçüsü, kumaşlar için kullanılmıştır. Ürün, kalite ve fiyat farkı topların ölçü uzunluğunu etkilemiştir.¹⁸⁵³ Top olarak satılan ürünlerin, adet olarak birim fiyatları belirlenenlerden daha ucuz oldukları görülmektedir.

¹⁸⁵⁰ Ham güllüce 12,5 adet 312,5 kuruş, dokuzlu çenber güllüce 14 adet 560 kuruş, beş nişane çenber güllüce 6 adet 330 kuruş, 5 nişane 12 adet 15 kuruş, işleme dokuzlu 1 adet 20 kuruş, işleme çit 9 adet 20 kuruş, TŞS 9, s. 37/1’de Basmacı Ohannes Vele-i Avadik’in mirasındadır.

¹⁸⁵¹ Ahmediye toplu fiyat verilen ürünlerde 50 ve 26 adet olarak yazılmıştır. TŞS 28, s. 10/2’de Bağdad Tatarlarından Ömer’in mirasının ticari kısmındadır.

¹⁸⁵² Hama puşisi 5 adet 80 kuruş; arakçin 3 deste 3 kuruş, defa arakcin 9 deste 6 kuruş, Haleb takyesi 1 adet 4 kuruş, mor puşi 33 adet 40 kuruş, Haleb puşisi 7 adet 35 kuruş, göz puşi 8 adet 16 kuruş, defa göz puşi 8 adet 12 kuruş, köpri sarığı 1 adet 5,5 kuruş, defa köpri sarığı 30 adet 65 kuruş, Musul sarığı 8 adet 8 kuruş TŞS 1, s. 217/1’de Ovannes veled-i Asador’un terekisinin ticari kısmında olan etiket fiyatlı ürünlerdendir.

¹⁸⁵³ “1 top uzunluğu: 20 arşın (13 metre), 50 arşın (32,5 metre), 100 arşın (ipek ve taftada 65 metre), 120 arşın (ipek-vale 78 metre), 15 arşın (kadife 8,45 metre) olarak verilmiştir. Bkz. Taşkın, “Osmanlı Devletinde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri.” 163-164.

3.5.2.6. Puşi

Puşi, eskiden omuza atılan, başa sarılan kenarları saçaklı örtüye verilen isimdir.¹⁸⁵⁴ Osman Hamdi Bey, Şam yöresinde Dürzilerin giymiş olduğu “başı sımsıkı saran siyah ipekli bir puşi” den bahdeser. Puşi, herhangi bir başlığın üzerine sarıldığı gibi yalnızca başa da örtülmüştür.¹⁸⁵⁵ Kefiye ise Arapların ve zeybeklerin kullandığı, kenarları püskülü, omuza ve başa atılan bir örtüdür.¹⁸⁵⁶ Kullanım amacı ve şekil itibari ile birbirine benzeyen ürünlerdir. Farkları kumaş desenleridir. Bugünkü terminolojide “kefiye”ye puşi denmektedir.

Puşi¹⁸⁵⁷, siyah puşi¹⁸⁵⁸, köhne şali puşi, sırmalı puşi¹⁸⁵⁹, kelle puşi¹⁸⁶⁰ ve köhne puşi Tokat’ta erkek miras kayıtlarında tespit edilen başlık süslemelerindendir.

3.5.2.7. Sarık

Sarık, kavuk, külah, takke ve fes gibi başlıkların üzerine sarılmıştır. İnce uzun tülband, ağbani veya şaldan olan sarık, başı aşırı sıcak ve soğuktan korumak için kullanılmıştır. Sarığın din mitolojisinde Zülkarneyn’e veya Hz. Harun için emredilen mukaddes bir giysi olduğu belirtilmektedir. Babil, Pers ve Anadolu medeniyetlerine ait heykel ve tasvirlerde sarık türü başlıkların yer aldığı görülmektedir.¹⁸⁶¹

Hız. Peygamber genellikle beyaz elbise ve beyaz sarık kullanmıştır.¹⁸⁶² Bu yüzden Osmanlıda beyaz sarığın sadece Müslümanlar tarafından kullanılmasına izin verilmiştir. Yeşil sarık, resmi olarak tanınmış “tek doğum temelli aristokrasi” olan Hız. Peygamberin soyundan gelenlerin ayrıcalığı olmuştur.¹⁸⁶³

Osmanlı dünyasında sarık, toplumsal statü göstergesidir. Toplumda ileri gelenler, sıradan insanlardan daha büyük sarık kullanmışlardır. Her kesim sarık kullanmakla beraber daha çok ulemanın simgesi olarak görülmüştür.¹⁸⁶⁴ Takke, fes ve emsali başlıkların üzerine

¹⁸⁵⁴ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 226.

¹⁸⁵⁵ Osman Hamdi Bey ve Launay, “*Elbise-i Osmaniyye*, 405.

¹⁸⁵⁶ Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 162.

¹⁸⁵⁷ Puşi TŞS 1, s. 300/2’de Mahmud bin Osman’ın eşyaları içerisinde 1 adet 2 kuruştur.

¹⁸⁵⁸ Siyah Puşi 1 adet 5, 5 kuruştur. TŞS 1, s. 261/2’de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas’ın terekesinde mevcuttur.

¹⁸⁵⁹ Sırmalı Puşi, TŞS. 34, s. 76/1’de Hallaç Salih bin Ahmed’in metrûkatında 1 adet 150 kuruştur.

¹⁸⁶⁰ Kelle Puşi 1 adet TŞS 1, s. 206/1’de Arabgir kazası Bademli karyesi ahalisinden Ahmed bin Abdullah’ın kıyafetleri arasındadır.

¹⁸⁶¹ Bozkurt, “Sarık” DİA, 36, 152.

¹⁸⁶² Bozkurt, “Sarık”, DİA, 36, 152.

¹⁸⁶³ Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, 309.

¹⁸⁶⁴ Bozkurt, “Sarık” DİA, 36, 153.

sarılan sarık daha önceleri gelişi güzel sarıldığı halde I. Ahmed'le beraber bir usule tabii tutulmuştur.¹⁸⁶⁵

Tokat'ta erkek terekelerinde, sarık¹⁸⁶⁶, cedid sarık, müstamel sarık, köhne sarık, cedid köprü sarığı¹⁸⁶⁷, yeşil sarık¹⁸⁶⁸, müstamel yeşil sarık, köhne yeşil sarık, beyaz sarık¹⁸⁶⁹, müstamel beyaz sarık, köhne beyaz sarık, siyah sarık¹⁸⁷⁰, Hindî sarık ve sarık ma'a kavuk çeşitleri mevcuttur.

3.5.2.8. Yemeni

Yemeni, mücessem yemeni¹⁸⁷¹, baş yemeni¹⁸⁷², alaca yemeni, köhne yemeni, el yemeni, enfiye yemeni¹⁸⁷³, mumi yemeni elde olan verilerde mevcuttur.

3.5.2.9. Diğer Başlık Süsleme Çeşitleri

Savan¹⁸⁷⁴, mai döşeme¹⁸⁷⁵, teliki, çevre¹⁸⁷⁶, işlemeli çevre¹⁸⁷⁷, turuncu çar, beyaz çar¹⁸⁷⁸, beyaz dülbend, dülbend¹⁸⁷⁹, kırmızı dülbend¹⁸⁸⁰ belgelerde çıkmıştır.

3.5.3. Çok İşlevli Süslenme Aksesuarları

Başlık süslemeleri olarak da tercih edilen ama kullanma yeri net belli olmayan, tanımlarında birden fazla yerde görev yaptığı anlaşılan çok amaçlı, birden fazla görevi bulunan ürünler bu başlık altında toplanmıştır. Makrame, çevre ve yağlık gibi ürünlerin

¹⁸⁶⁵ Bozkurt, "Kavuk", DİA, 25, 72.

¹⁸⁶⁶ Sarık TŞS 2, s. 55/1'de Salih bin Hasan'ın mirasında 4 adet 10 kuruştur.

¹⁸⁶⁷ Cedid köprü sarığı TŞS 1, s. 245/2'de Anastas veled-i Uğur veled-i Restfort'un mirasının kişisel eşyalar kısmında 1 adet 2 kuruştur.

¹⁸⁶⁸ Yeşil sarık TŞS 34, s. 50/2'de el -Hac Yusuf Ağa bin Ali'nin mirasında 1 adet 20 kuruştur.

¹⁸⁶⁹ Beyaz sarık 2 adet 20 kuruştur. TŞS 28, s. 116/2'de İlbaşıoğlu es-Seyyid Osman Efendi bin es-Seyyid Ahmed Ağa'nın mirasındadır.

¹⁸⁷⁰ Siyah sarık 1 adet 5 kuruştur. TŞS 1, s. 244/1'de Darende ahalisinden Mehmed Koca'nın mirasındadır.

¹⁸⁷¹ Mücessem yemeni, 8 adet 40 kuruş olarak TŞS 20, s. 158/1'de İlbaşıoğlu Küçük Ahmed'in mirasındadır.

¹⁸⁷² Baş yemeni TŞS 1, s. 240/2'de Karamolla Mehmed'in terekesinde 3 adet 3 kuruştur.

¹⁸⁷³ Enfiye yemeni 4 adet olarak TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el-Hac Ali Paşa'nın kişisel eşyaları içerisinde.

¹⁸⁷⁴ Barış Dağlı, "Savan: Yaygı, örtü, pamuklu bez", "Kelime Kazanımı Üzerine." 235.

¹⁸⁷⁵ Barış Dağlı, "Döşeme: Kadınların başlarına örtmüş oldukları ham ipekten yapılan başörtüsü", "Kelime Kazanımı Üzerine." 92.

¹⁸⁷⁶ Çevre 2 adet 20 kuruştur. TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in terekesindedir.

¹⁸⁷⁷ İşlemeli çevre 1 adet 10 kuruş olarak TŞS 34, s. 50/2'de el -Hac Yusuf Ağa bin Ali'nin eşyaları arasındadır.

¹⁸⁷⁸ Beyaz çar 1 adet, turuncu çar 1 adet, yemeni 1 adet, çevre 1 adet, işlemeli çevre 1 adet olarak TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el-Hac Ali Paşa'nın metrukatındadır.

¹⁸⁷⁹ Dülbend 1 adet 1 kuruş TŞS 34, s. 7/2'de Osman bin Abdullah'ın başlık süslemelerindendir.

¹⁸⁸⁰ Kırmızı dülbend 1 adet 3 kuruştur. TŞS 2, s. 181/1'de Diyarbakır ahalisinden Mahmud bin Abdurrahman'ın metrukatındadır.

erkek ve kadınlar tarafından farklı yerlerde kullanıldığı görülmüştür.

3.5.3.1. Makrame

Makrame¹⁸⁸¹, işleme makrame¹⁸⁸², omuz makrame, sırmalı omuz makrame¹⁸⁸³, Mısır makramesi, enfiye makramesi¹⁸⁸⁴, sagir makrame, köhne makrame, el makramesi, Mısır makramesi¹⁸⁸⁵, işleme omuz makramesi, ağır işleme omuz makramesi¹⁸⁸⁶ ve makrame kesesi erkek terekelerinde tespit edilmiştir.

3.5.3.2. Örtü

Kavuklar evde ayrı ayrı sarılmış şekilleri ile hazır durmuştur. Kavukluk adı verilen özel olarak yapılmış raflarda muhafaza edilmiş, dülbend ve destarları tozlanmasın diye üzerlerine kavuk örtüleri atılmıştır.¹⁸⁸⁷ Kavuk örtülerine gösterişli işlemler de yapılmıştır.¹⁸⁸⁸

Erkek miras kayıtlarında; kavuk örtüsü¹⁸⁸⁹, sarık örtüsü¹⁸⁹⁰, örtü değirmi, dülbend örtüsü¹⁸⁹¹, köhne dülbend örtüsü ve yeşil dülbend örtüsü¹⁸⁹² çeşitleri mevcuttur.

3.5.3.3. Peşkir

Peşkir, araştırmanın tereddütlü alanlarından birisini oluşturmaktadır. Tokat'ta, kadın giyim kuşamında peşkir iş önlükleri kısmında değerlendirilmiştir. Ancak erkek giyim kuşamında süslenme aksesuarları kısmında değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bunun nedeni ise Osman Hamdi Bey'in *Konyalı Müslüman Süvari* görselinde¹⁸⁹³ mendil ve peşkirin yan yana kullanılan benzer işlevli ürünler olarak değerlendirilmesidir. Ayrıca

¹⁸⁸¹ Makrame TŞS 28, s. 45/2'de Malkon veled-i Markos'un mirasında 1 adet 1 kuruş kaydedilmiştir.

¹⁸⁸² İşleme makrame TŞS 20, s. 102/1'de Düğmecî Kirkor veled-i Artin'in eşyaları arasında 1 adet 4 kuruştur.

¹⁸⁸³ Sırmalı omuz makrame 2 adet 200 kuruş olarak TŞS 9, s. 106/3'de Tokat voyvodası İlbaşızade es-Seyyid Ahmed Ağa'nın kıyafetleri içerisinde.

¹⁸⁸⁴ Enfiye makramesi TŞS 9, s. 86/1'de Çemişgezek ahalisinden Ezot veled-i Kohas'ın metrûkatında 1 adet 1 kuruştur.

¹⁸⁸⁵ Mısır makramesi 2 adet 3 kuruştur. TŞS 2, s. 36/1'de es-Seyyid el-Hac Ebubekir bin el- Hac Hüseyin'in mirası içerisinde.

¹⁸⁸⁶ Ağır işleme omuz makramesi 2 adet ve işleme omuz makramesi 1 adet olarak TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el-Hac Ali Paşa'nın kıyafetleri arasındadır.

¹⁸⁸⁷ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme*, 88.

¹⁸⁸⁸ Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, 320.

¹⁸⁸⁹ Kavuk örtüsü 1 adet 3 kuruş yazılmıştır. TŞS 9, s. 56/1'de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer'in mirasındadır.

¹⁸⁹⁰ Sarık örtüsü 1 adet, sarık 1 adet ve sarık ma kavuk 1'er adet olarak TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in mirasındadır.

¹⁸⁹¹ Dülbend örtüsü TŞS 1, s. 366/2'de el -Hac Süleyman bin el -Hac Mehmed 1 adet 3 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁸⁹² Yeşil dülbend örtüsü 1 adet 4 kuruşa TŞS 1, s. 191/2'de es-Seyyid Ahmed Ağa bin Yusuf'un eşyalarındadır.

¹⁸⁹³ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 7: "Konya Vilâyeti " 231-232-233-234.

“*Kumaş K*” adlı yayında işlemeli ürünler içerisinde çevre, makrame, uçkur, yağlık gibi peşkir de bu çerçevede örneklendirilmiştir.¹⁸⁹⁴ Buradan peşkirin erkek ve kadın giyim kuşamında farklı amaçlar için kullanıldığının çıkarımı yapılmıştır. Bu anlamda destek olacak bir diğer tespit ise Dağlı’nın peşkir için yapmış olduğu, dört ayrı tanımından birinde mendil ve yağlık olarak geçmesi olabilir.¹⁸⁹⁵ Ama daha çok çağdaş eser olarak Osman Hamdi Bey’in erkek giyimindeki görsel ve anlatımı esas alınmıştır. Osmanlı toplumunda bu ürünlerin çok geniş bir yelpazede kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Peşkir¹⁸⁹⁶, köhne peşkir, ketan peşkir¹⁸⁹⁷, Tokadi peşkir¹⁸⁹⁸, beldari peşkir, ipekli peşkir¹⁸⁹⁹, yaka peşkir, işlemeli peşkir¹⁹⁰⁰, sagir sırma işlemeli peşkir¹⁹⁰¹, işleme ve sade peşkir, sade peşkir, dolama peşkiri¹⁹⁰², müstamel dolama peşkiri, işleme dolama peşkiri¹⁹⁰³, beyaz dolama peşkiri, sagir Mısır peşkiri¹⁹⁰⁴, sagir peşkir, işleme ipekli peşkir, mai dolama peşkiri, mai kebir peşkir, işleme mai peşkir¹⁹⁰⁵, Mısır peşkiri, kebir Mısır peşkiri, beledi peşkir¹⁹⁰⁶ erkek miraslarında mevcut olan ürünlerdendir.

3.5.3.4. Yağlık

Yağlık¹⁹⁰⁷, köhne yağlık, işleme yağlık¹⁹⁰⁸, mai yağlık başlık süslemede kullanılan

¹⁸⁹⁴ Yapı Kredi İşlem Koleksiyonundan Örnekler, *Kumaş’k*, “Makrame” 26-27; *Kumaş’k*, “Yağlık” 30; *Kumaş’k*, “Çevre” 53; *Kumaş’k*, “Peşkir” 46-47; *Kumaş’k*, “Uçkur” 117.

¹⁸⁹⁵ “Peşkir: 1. Pamuk ipliğinden dokunmuş havlu. 2. Yer sofrasında yemek yerken tek kişilik veya bütün sofra çevresini kaplayacak büyüklükte örtü. 3. Kalın ketenden yapılmış kadın önlüğü. 4. Mendil, yağlık. Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 222.

¹⁸⁹⁶ Peşkir 1 adet 6 kuruştur. TŞS 2, s. 108/2’de Baros veled-i Boldan’ın belgelerinde mevcuttur.

¹⁸⁹⁷ Ketan peşkir 3 adet 3 kuruşa TŞS 28, s. 45/2’de Malkon veled-i Markos’un mirasında yer almıştır.

¹⁸⁹⁸ Tokadi peşkir TŞS 20, s. 158/1’de İlbaçoğlu Küçük Ahmed’in kişisel eşyaları içerisinde 2 adet 50 kuruştur.

¹⁸⁹⁹ İpekli peşkir 4 adet 20 kuruş; yaka peşkiri 1 adet 30 kuruş; işlemeli peşkir 6 adet 60 kuruşa TŞS 34, s. 130/1’de Yağcızâde kaymakamü’l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey’in metrukâtındadır.

¹⁹⁰⁰ İşlemeli peşkir TŞS1, s. 366/2’de badehu el-Hac Süleyman bin el -Hac Mehmed’in terekesinde 12 adet 24 kuruştur.

¹⁹⁰¹ Sagir sırma işlemeli peşkir 4 adet 200 kuruşa TŞS 9, s. 106/3’de Tokat voyvodası İlbaşızade es-Seyyid Ahmed Ağa’nın mirasındadır.

¹⁹⁰² Araştırmacının notu: Dağlı, yemek için kullanılan peşkirlerinin bütün sofra çevresini kaplayacak şekilde uzun olduğunu belirtmektedir. Bu büyüklükteki ürün toplanıp kaldırılırken elbette sarılıp, dolanarak kaldırılacaktır. Tamamiyle fikir yürüterek dolama peşkirlerinin yemek yerken kullanılan çeşit olduğu düşünülebilir. Ama kesin bir tanım söz konusu olamadığı için dolama peşkirleri bu başlık altında kalacaktır.

¹⁹⁰³ İşleme dolama peşkiri 1 adet 30 kuruştur. TŞS 34, s. 126/1’de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed’in kişisel eşyalarındandır.

¹⁹⁰⁴ Sagir Mısır peşkiri TŞS 1, s. 254/3’de es-Seyyid Mustafa bin Ahmed’in metrukâtında 3 adet 1 kuruştur.

¹⁹⁰⁵ İşleme mai peşkir 1 adet olarak TŞS 1, s. 160/1’de Artin veled-i Estefan’ın terekesinde mevcuttur.

¹⁹⁰⁶ Beledi peşkir 11 adet olarak TŞS 1, S. 312/2’de Şekeri veled-i Mıgırdıç’ın mirasındadır.

¹⁹⁰⁷ Yağlık TŞS 34, s. 126/1’de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed’in mirasında 2 adet 30 kuruştur.

¹⁹⁰⁸ İşleme yağlık 1 adet 3 kuruştur. TŞS 2, s. 155/2’de es-Seyyid İbrahim Ağa bin Veliyüddin’in giysileri içerisinde.

ürünlerdendir.

Abdülaziz Bey, Osmanlı erkeklerinin kullanmış oldukları el mendillerinin genellikle beyaz veya uygun renkte bir zemin üzerine çiçek işlenmiş olduğunu anlatmıştır. Düz beyaz ve uçları ipek, kıllabdan veya sırma işlemeli çevre diğer adı ile yağlıktır.¹⁹⁰⁹

Yukarıda incelenen erkek başlık süsleme aksesuarlarını bir bütün olarak ele almak amacıyla birkaç başlık aksesuarını bir arada gösteren bir görsel aşağıda Fotoğraf 56’da sunulmuştur.

Fotoğraf 56. Erkek Giyiminde Başlık ve Başlık Süsleme Aksesuarları¹⁹¹⁰



Osman Hamdi Bey, görselin solundaki *Elmalı Kazası Yerlisi*’nin kıyafetinde kuşağının içerisinde olan “altın pulcukları ile bayram günlerinde etrafa caka satan çevresini (mendil) cebine koyar gerektiğinde çıkarırdı. Sıradan bir köylü olarak oldukça süslü olan fesinin etrafına düzgün ve ince kıvrımlarıyla sarılan yemeni, kışın yerini hava değişikliklerine karşı başı iyi koruyan daha kalın bir sarığa bırakırdı” diyerek betimlemiştir. Ortada, Konya ahalisiden olan kişinin üzerinde de fesinin etrafına sarılmış renkli bir yemeni vardır. Beline birkaç kez dolanmış ucu püsküllü bir kuşak sarıldığı görülmektedir. Yürürken çamur sıçramasın diye cübbesini koluna dolamıştır.

Sağındaki kişi olan *Konyalı Müslüman Süvari*’nin süs ve gösteriş merakı göz doldurmaktadır. Şalvarı boyunca sergilediği mendilin ve peşkirin pırıl pırıl nakışları ve altın pulların parıltılarıyla koruyuculuğunu yaptığı yolcularına “işte zenginlik budur”

¹⁹⁰⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 228.

¹⁹¹⁰ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 7: “Konya Vilâyeti ” 231-232-233-234.

dercesine kuşağı ve içindeki silâhları ile beraber poz vermiştir.

Son olarak, başlık ve başlık süsleme ürünlerinin çeşit, toplam adet ve birim fiyat aralıkları ile ilgili veriler topluca aşağıdaki Tablo 62’de gösterilmiştir.

Tablo 62. Erkek Giyiminde Başlık ve Başlık Süsleme Ürün Analizi

Erkek Başlık Çeşitleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Arakçin- Takye	5	23	11	0,2-4 kuruş arasında
Etiket Fiyatlı Ürünler	4	46	49,5	0,06-1,53 kuruş arasında
Fes	23	108	146	0,5-10 kuruş arasında
Kalpak	5	72	132	0,5-15 kuruş arasında
Kavuk	10	31	17,5	0,25-3 kuruş arasında
Diğer Çeşitler	7	24	5	1-3 kuruş arasında
Başlık Toplam	54	304	361	0,06-15 kuruş arasında
Erkek Başlık Süsleme Çeşitleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Ahmediye	4	14	412	7-120 kuruş arasında
Çit	15	59,5	1.039,5	1-120 kuruş arasında
Değirmi	14	104	198	1-5 kuruş arasında
Destar	3	7	113	2-70 kuruş arasında
Etiket Fiyatlı Ürünler	35	661	2.671,5	0,33-40 kuruş arasında
Makrame	13	98	292,5	0,75-100 kuruş arasında
Örtüler	6	23	101,5	0,25-70 kuruş arasında
Peşkir	16	201	929,5	0,25-50 kuruş arasında
Puşi	6	6	160,5	2-150 kuruş arasında
Sarık	16	75	640	0,5-50 kuruş arasında
Yağlık	4	42	62,5	0,30-15 kuruş arasında
Yemeni	8	64	59	1-5 kuruş arasında
Diğer Çeşitler	10	26	115	1-50 kuruş arasında
Başlık Süslemeleri Toplam	150	1380,5	6794,5	0,25-150 kuruş arasında
Başlık ve Başlık Süslemeleri Genel Toplam	204	1.684,5	7.155,5	00,6-150 kuruş arasında

Yukarıdaki tablo verilerine göre fes, kalpak ve kavuğun başlıklarda daha çok tercih edildiği görülmektedir. Kalpak daha çok gayrimüslimler tarafından kullanılmıştır. Tokat'ta altı erkekten üçünün fes, ikisinin kalpak, birinde kavuk kullandığının tespiti yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan bir başka çıkarım da kullanmış oldukları başlıklardan dolayı Tokatlı altı erkekten üçünün esnaf, ikisinin gayrimüslim, bir kişinin de ulemadan olduğu söylenilebilir.

Başlık süslemelerinde etiket fiyatlı olan ürünler, toplam adette en fazla çıkanlar olmuştur. Ayrıca birim fiyat aralığının ticari olarak uygun bir aralıkta olduğu görülmektedir. Değirmi, makrame, sarık, yemeni ve çiti Tokatlı erkeklerin başlık süslemelerinde tercih ettiklerini görmekteyiz. Yemeni grubunda ise farklı bir sonuç elde edilmiştir. Çıkan ürün çeşidinin altı tanesi, toplu fiyatlandırılıp birim fiyatı olmayan ürünlerden oldukları için toplam adet, toplam fiyattan daha çok çıkmıştır. Araştırmaya göre Osman Hamdi Bey'in *Balıkçım* görselindeki başlığın üzerine yemeni kombinasyonu Tokat için genel geçer olan bir başlık kullanımıdır.

Çok işlevli süslenme aksesuarlarından olan peşkirin çok rağbet edilen bir ürün olduğu görülmüştür. Kıyafet tamamlayıcı bir aksesuar olarak nerede ihtiyaç olursa orada kullanılmıştır. Makrame de toplam adette fazla olan ürünlerdendir.

Bu bölümde başlık, başlık süslemeleri ve çok işlevli başlık süslemelerindeki ürünlerin tanımları ve kullanım alanları çok iç içe geçmiştir. Ürün çeşidi, toplam adet ve ürünler için harcanmış olan toplam fiyat payları grafiklerinden sağlıklı bir sonuç alınamayacağından dolayı çalışmada yer verilmemiştir.

Genel değerlendirmede en ucuz ürün 0,06 kuruşa arakcin (tane)¹⁹¹¹, en pahalı ürün sırmalı puşi¹⁹¹² ise 150 kuruştur.

Erkek baş süsleme ürünlerinin türlerine göre fiyatları değişmektedir. Bu değişimi göstermek için aşağıda Tablo 63'de baş süsleme ürünü değirmi çeşitlerinin birim fiyatları verilmiştir.

¹⁹¹¹ En ucuz ürün, arakcin (deste) 0,66 kuruştur. Tane fiyatı 0,066 kuruşa gelmektedir. TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹¹² En pahalı ürün, 150 kuruşa sırmalı puşidir. TŞS 34, s. 76/1'de Hallaç Salih bin Ahmed'in mirasındadır.

Tablo 63. I. Ana Tablosuna Göre Erkek Baş Süslemesi Ürünü Değirmenin Ortalama Birim Fiyatları

İslâmbol Çiti Değirmisi			Bayağı Çit Değirmisi			Başbağı Yemeni Değirmisi		
1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
20	66	3,3	6	10	1,6	12	33	2,75

Tablodaki verilere göre, değirmen çeşitlerinde ortalama birim fiyat aralığı 1,6 ve 3,3 kuruş bandında çıkmıştır. Fiyat olarak birbirine yakın ürünler olduklarının tespiti yapılmıştır.

3.6. ERKEK GİYİM KUŞAMINDA BEL AKSESUARLARI

Şal ve kuşaklar bir taraftan beli soğuktan, sıcaktan (terlemeden) korurken bir yandan da bugünkü terminolojiyle organizeli, erkek çantası vazifesi görmüşlerdir. Para keseleri, tütünlükler, taraklar, silahlar, yağlık ve mendiller bu kuşakların içerisinde barınmışlardır.

Abdülaziz Bey, erkek kuşakları her cinsten yapılmakla birlikte en makbul olanlarının Hind, Şam ve Halep şallarından olan keten üzerine sarı ipekle işli abaniden yapıldığını belirtmiştir. Düz, beyaz dülbendten uçları ipek ve sırmalı büyük çevrelerden kuşaklar, esnafların kullanmış oldukları elvan ipekten yollu dokunmuş Trablus şalı yine esnafların sardığı kırmızı renkli yünden beyaz ve kırmızı ipek ve sırma telle işlenmiş Cezayir kuşağı, çok yaşlıların, dervişlerin ve yaşlı ulemanın kullanmış olduğu beyaz yün kuşak, ince renkli ipekten örülmüş bel kuşağı ve büyük yazmalardan yapılmış kuşaklarında kulanıldığını ifade etmiştir.¹⁹¹³

Emin Cenkmen, saray görevlilerinden olan keçeci esnafının giysilerini şöyle tanımlamıştır: “Başlarına beyaz adî kavuk giyerler. Bunun etrafına beyaz sarık sarılmıştır. İçlerine beyaz mintan, bellerine kırmızı kuşak, lacivert şalvar, kırmızı yemeni ve arkalarına siyah kaftan giymişlerdir.”¹⁹¹⁴

Başlıca bel aksesuarları kemer, kuşak ve şaldan ibarettir. Bunlar hakkında sırasıyla

¹⁹¹³ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 227.

¹⁹¹⁴ Cenkmen, *Osmanlı Saray Kıyafetleri*, 290.

bilgi verilecektir.

3.6.1. Kemer

Osmanlı toplumunda bazı tarikatlarda tarikata yeni girenler pirlerine bağlılığını gösteren bir kemer kuşanmıştır. Bu işlem, şed töreni olarak da adlandırılmıştır.¹⁹¹⁵ Tokat'ta da sayıları fazla olmamakla beraber, erkek miras kayıtlarında, kemer¹⁹¹⁶, köhne kemer, atlas ve çiçekli bel kemeri ve bel kemeri¹⁹¹⁷ çeşitlerine rastlanmıştır.

3.6.2. Kuşak

Osman Hamdi Bey, *Edirneli Müslüman* görselinde, “kalın ve sıcak tutan bir yün kuşak, giysinin alt ve üst bölümlerini sımsıkı birbirine bağlar ve her bölümün vücuda tam oturmasını sağlar” şeklinde kuşağın tüm kıyafet içindeki kullanımını anlatmıştır.¹⁹¹⁸

Tokat'ta tekstil sanayi, dokumacılık, basmacılık ve boyacılıkta gelişmiştir. Bu tekstil ürünlerini üretenler kazazlar, iplikçiler, basmacılar, tarakçı ve çıkırıkçılar, bezzazlar ve koltukçular, boyacılar, puşici ve ipekçiler, satenciler dokumacılıkla ilgili olan esnaf kollarıdır.¹⁹¹⁹

Kuşak¹⁹²⁰, müstamel kuşak, köhne kuşak, basma kuşak¹⁹²¹, gayret kuşak, çit kuşak¹⁹²², müstamel şerbab kuşak, kemer kuşak, sarı kuşak¹⁹²³, köhne kırmızı kuşak, müstamel humus kuşak¹⁹²⁴, ipek kuşak¹⁹²⁵, müstamel ipek kuşak, hariri kuşak¹⁹²⁶, köhne hariri kuşak, şal kuşak, müstamel şal kuşak, köhne şal kuşak, beyaz şal kuşak¹⁹²⁷, kırmızı

¹⁹¹⁵ Hamid Algar, “Şed”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 405: 405-406.

¹⁹¹⁶ Kemer 1 adet 3 kuruşa TŞS 28, s. 61/1'de attar el-Hac Mehmed bin Ömer'in mirasındadır.

¹⁹¹⁷ Bel kemeri 1 adet 2 kuruştur. TŞS 1, s. 206/1'de Arabgir kazası Bademli karyesi ahalisinden Ahmed bin Abdullah'ın terekesinde kayıtlıdır.

¹⁹¹⁸ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf VI “Edirneli Müslüman”, 48-49.

¹⁹¹⁹ Beşirli, *Tokat*, 158.

¹⁹²⁰ Kuşak 1 adet 4 kuruş ve aynı terekede defa kuşak 1 adet 5 kuruş olarak TŞS 1, s. 252/1'de Ağamcan veled-i Kirkor'un kişisel eşyaları içerisinde.

¹⁹²¹ Basma kuşak TŞS 28, s. 75/1'de Attar Destegül Mıgırdıç veled-i Artin'in mirasında 1 adet 4,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁹²² Çit kuşak TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in kıyafetleri arasında 2 adet 15 kuruştur.

¹⁹²³ Sarı kuşak 1 adet 1 kuruşa TŞS 1, s. 255/1'de Ağayak veled-i Simon'nun eşyalarındandır.

¹⁹²⁴ Müstamel humus kuşak TŞS 28, s. 76/3'de Humuşçu Abdullah Ağa bin Hüseyin'in metrûkatında 1 adet 20 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁹²⁵ İpek kuşak 1 adet 17 kuruştur. TŞS 9, s. 115/2'de Diyarbekir ahalisinden Asahar veled-i Nasrik'in giysilerindendir.

¹⁹²⁶ Hariri kuşak TŞS 1, s. 160/1'de Artin veled-i Estefan'nin terekesinde 1 adet 5 kuruştur.

¹⁹²⁷ Beyaz şal kuşak 1 adet 5 kuruşa TŞS 34, s. 43/1'de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdıç'in mirasındadır.

şal kuşak, köhne sarı şal kuşak, şeritli sade kuşak, kılلابdanlı kuşak¹⁹²⁸, kılلابdanlı kemer kuşak, keçi kuşak¹⁹²⁹, çarşab kuşak, hama kuşağı¹⁹³⁰, müstamel hama kuşağı, köhne hama kuşağı, sagir hama kuşağı¹⁹³¹, humus kuşağı¹⁹³², karacalar kuşağı¹⁹³³, alaca kuşak, iplik kuşak, iplik alaca kuşak, simli beктаşi kuşağı¹⁹³⁴, topkari kuşak¹⁹³⁵ erkek terekelerinde yazılı olan kuşak çeşitlerindendir. Bu kuşaklar arasında simli Bektaşî kuşağının yer almış olması, Mevleviler gibi Bektaşî dergâhının da Tokat'ta var olduğunu göstermektedir.

3.6.2.1. Etiket Fiyatlı Kuşak Ürünleri

Afaki(?) kuşak¹⁹³⁶, beldar kuşak¹⁹³⁷, zahter(?) kuşak¹⁹³⁸, küçük kuşak, çizme kuşak¹⁹³⁹, yeşil Haleb kuşağı¹⁹⁴⁰, pali kuşağı¹⁹⁴¹, iplik pali kuşağı, sagir iplik pali kuşağı, iplik satrancî kuşağı, mazlum işi kuşak, mazlum işi satrancî kuşak¹⁹⁴², karacalar kuşağı¹⁹⁴³, Merzifon kuşağı¹⁹⁴⁴, Trablus kuşağı¹⁹⁴⁵, hama kuşağı¹⁹⁴⁶, iplik kuşak¹⁹⁴⁷ ve iplik alaca

¹⁹²⁸ Kılلابdanlı kuşak TŞS 9, s. 17/2'de Hüseyin Alemdar bin Hasan'ın kıyafetleri arasında 1 adet 100 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁹²⁹ Keçi kuşak 1 adet 11 kuruştur. TŞS 2, s. 148/1'de Tüccar Anasdas veled-i Mihail'in mirasının kişisel eşyaları arasındadır.

¹⁹³⁰ Hama kuşağı TŞS 1, s. 100/2'de Kazzaz Emin Ağa bin el-Hac Osman'ın terekesinde 1 adet 4 kuruştur.

¹⁹³¹ Sagir hama kuşağı 1 adet 10 kuruştur. TŞS 34, s. 115/2'de semerci es-Seyyid el-Hac Osman bin Abdurrahman'ın kıyafetleri içerisinde.

¹⁹³² Humus kuşağı 1 adet 60 kuruştur. TŞS 34, s. 137/1'de es-Seyyid el Hac Koca Feyzullah bin Ahmed'in metrûkatındadır.

¹⁹³³ Karacalar kuşağı 1 adet 1,5 kuruşa TŞS 9, s. 86/1'de Çemişgezek ahalisinden Ezot veled-i Kohas'ın giysileri içerisinde.

¹⁹³⁴ Simli Bektaşî kuşağı TŞS 1, s. 241/3'de Abdürreşid el-Hac Hüseyin 'in mirasında 1 adet 3 kuruştur.

¹⁹³⁵ Topkârî kuşak 1 adet 5 kuruşa TŞS 34, s. 151/1'de Endizli Mehmed bin İbrahim'in metrûkatındadır.

¹⁹³⁶ Afaki(?) kuşak 4 adet 40 kuruştur. TŞS 28, s. 102/4'de Tüccar Mıgırdîç veled-i (...) 'in Bursa daki dolabından mirasındadır.

¹⁹³⁷ Beldar kuşak 8 adet 48 kuruştur. TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹³⁸ Zahter(?) kuşak 12 adet 105 kuruş, küçük kuşak 8 adet 48 kuruş olarak TŞS 2, s. 148/1'de Müftü hanında kumaş tüccarı olan Anasdas veled-i Mihail'in mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹³⁹ Çizme kuşak 40 adet 30 kuruşa, iplik kuşak 110 adet 55 kuruşa TŞS 1, s. 220/1'de Vartan veled-i Melkon'un mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹⁴⁰ Yeşil Haleb kuşağı 31 adet 130 kuruş; hama kuşağı 15 adet 195 kuruştur. TŞS 2, s. 157/3'de Haleb asıllı yahudi Abraham(baba adı yok)'ın terekesinin ticari bölümündedir.

¹⁹⁴¹ Pali kuşağı 1 adet 7 kuruştur. TŞS 1, s. 245/2'de Anastas veled-i Uğur veled-i Restfort'un mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹⁴² Mazlum işi satrancî kuşak 4 adet 24 kuruş; mazlum işi kuşak 20 adet 120 kuruş; iplik satrancî kuşağı 4 adet 14 kuruş; sagir iplik pali kuşağı 1 adet 9 kuruş; iplik pali kuşağı 16 adet 32 kuruş olarak TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasının etiket fiyatlı ürünlerindendir.

¹⁹⁴³ Karacalar kuşağı 2 adet 1 kuruş; iplik kuşak 4 adet 2,5 kuruş olarak terekenin bedestan dolabında olan ticari kısmında, kuşak 1 adet 0,5 kuruşa terekesinin kişisel kısmında yazılmıştır. TŞS 1, s. 264/3'de es-Seyyid Molla Sunullah bin Ömer Efendi'nin eşyalarındadır.

¹⁹⁴⁴ Merzifon kuşağı 30 adet 60 kuruş olarak TŞS 28, s. 17/1'de Merzifonlu Astarıcı Ohannes veled-i Arslan'ın mirasında mevcuttur.

¹⁹⁴⁵ Trablus kuşağı 1 adet 100 kuruştur. Bu başlıktaki en pahalı üründür. TŞS 28, s. 125/1'de Geziroğlu el-Hac Mehmed Alemdar bin Ebubekir'in terekesindedir.

kuşak ticari olarak kaydedilmiş ürünlerdendir.

3.6.2.2. Kuşakta Marka Olan Ürünler

Haleb kuşağı¹⁹⁴⁸, müstamel Haleb kuşağı, Halebkârî kuşak, Keşan kuşak¹⁹⁴⁹, Tosya kuşağı¹⁹⁵⁰, Şam kuşağı¹⁹⁵¹, Diyarbekir kuşağı¹⁹⁵², müstamel Diyarbekir kuşağı, alaca Diyarbekir kuşağı, Selanik keçesi kuşak¹⁹⁵³, Acemkârî kuşak¹⁹⁵⁴, beyaz Acem şalı kuşak, İngiliz şalı kuşak¹⁹⁵⁵ ve kırmızı Keşan taklidi kuşak, üretildiği yerin adını taşıyan marka ürünlerdendir.

3.6.3. Şal

Şal, keşmir keçisinin çok makbul olan yünü ile dokunmuş, çubuklar arasına resmedilmiş çiçek ve badem motifleri ile kendine mahsus güzellikte bir yünlü kumaştır. İpekle karışık dokunanları da vardır. Çubuklarının ince ve kalınlığı, serpiştirilen desenlerine göre değişik isimler almıştır. Şal, kuşak olarak kadın ve erkekler tarafından kullanılmıştır. Gelin kızların babaları bellerinde, sünnet olan erkek çocuklarına hamaylı ve vefat edenlerin tabutlarının üstüne örtü olarak kullanmıştır.¹⁹⁵⁶ Şal, Osmanlı toplumunda her yörede, her tabaka halk tarafından rağbet gören bir ürün olmuştur. Özellikle 18.yüzyıl sonları ve 19.yüzyıl başlarında İstanbul'da bele ve başa birer şal sarmak moda biçimi olmuştur.¹⁹⁵⁷

¹⁹⁴⁶ Hama kuşağı 1 adet 7 kuruş; defa hama kuşağı 22 adet 220 kuruş; şam kuşağı 1 adet 15 kuruş; kuşak 1 adet 6 kuruş olarak TŞS 2, s. 158/3'de Sipahi pazarında dükkânı olan es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in mirasında mevcuttur.

¹⁹⁴⁷ İplik kuşağı 4 adet 4 kuruştur. TŞS 1, s. 285/1'de Darende ahalisinden es-Seyyid Mustafa bin el-Hac Mustafa'nı terekesinin ticari kısmında mevcuttur. Ayrıca 30 adet 22,5 kuruşa ve iplik alaca kuşak 10 adet 7,5 kuruşa TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasında etiket fiyatlıdır.

¹⁹⁴⁸ Haleb kuşağı 1 adet 5 kuruşa TŞS 1, s. 246/2'de el-Hac Halil Alemdar bin el-Hac Mehmed'in mirasındadır.

¹⁹⁴⁹ Keşan kuşak TŞS 1, s. 241/3'de Abdürreşid el-Hac Hüseyin'in terekesinde 1 adet 5 kuruştur.

¹⁹⁵⁰ Tosya kuşağı TŞS 34, s. 144/1'de Tespihçioğlu Hacı Mustafa bin Mehmed'in mirasında 1 adet 10 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁹⁵¹ Şam kuşağı 1 adet 25 kuruştur. TŞS 28, s. 152/2'de Abdülkadir bin Zeynelabidin Ağa'nın metrûkatındadır.

¹⁹⁵² Diyarbekir kuşağı TŞS 9, s. 17/2'de Hüseyin Alemdar bin Hasan'nın metrûkatında 1 adet 20 kuruş kaydedilmiştir.

¹⁹⁵³ Selanik keçesi kuşak 1 adet 40 kuruşa TŞS 9, s. 86/1'de Çemişgezek ahalisinden Ezot veled-i Kohas'ın mirasındadır.

¹⁹⁵⁴ Acemkârî kuşak 1 adet 60 kuruştur. TŞS 20, s. 158/1'de İlbaşoğlu Küçük Ahmed'in terekesinde kayıtlıdır.

¹⁹⁵⁵ İngiliz şalı kuşak 1 adet 40 kuruş ve beyaz Acem şalı kuşak 1 adet 30 kuruşa TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi'nin eşyaları arasındadır.

¹⁹⁵⁶ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme*, 213-214.

¹⁹⁵⁷ Küçükerman, *Türk Giyim Sanayii*, 61.

Şal¹⁹⁵⁸, müstamel şal, mağrib şalı¹⁹⁵⁹, mağribi sarı şal, Ankara şalisi (endaze), bal rengi Ankara şalisi (endaze)¹⁹⁶⁰, köhne İngiliz şalisi¹⁹⁶¹, müstamel göz şal, köhne beyaz şal, köhne Acem şalı¹⁹⁶² erkek terekelerinde mevcut olan çeşitlerdir.

Çalışmanın zaman aralığı şalın İstanbul'da moda olduğu zaman dilimine rastlamaktadır. Şalın yerel ve uluslararası markaları ile Tokat'ta kullanıldığı görülmektedir. Fakat İstanbul modası olan "Cezayir Kesimli" bıçkınlar gibi başa şal sardılar mı bilinmemektedir.

3.6.3.1. Etiket Fiyatlı Şalda Ürünler

Şal¹⁹⁶³, Ankara şalisi (top)¹⁹⁶⁴ ticari olarak kaydedilen ürünlerdendir.

Yukarıda incelenen erkek bel aksesuarlarını bir bütün olarak ele almak amacıyla bel aksesuarını bir arada gösteren üç görsel aşağıda Fotoğraf 57'de sunulmuştur.

Fotoğraf 57. Erkek Bel Aksesuarları Görselleri¹⁹⁶⁵



Soldaki görsel Halil Paşa'nın yağlıboya tablosudur. *Balıkçı* denizdeki işini bitirmiş,

¹⁹⁵⁸ Şal 3 adet 5 kuruş olarak TŞS 2, s. 55/1'de Salih bin Hasan'ın kıyafetleri içerisinde.

¹⁹⁵⁹ Mağrib şalı TŞS 1, s. 351/1'de Mahmud Beşe bin Ebubekir'in metrûkatında 1 adet 2 kuruştur.

¹⁹⁶⁰ Bal rengi Ankara şalisi 14 endaze 42 kuruş ve 28 endaze 84 kuruş olarak TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi'nin kıyafetleri içerisinde.

¹⁹⁶¹ Köhne İngiliz şalisi 1 adet 15 kuruşa TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi'nin mirasındadır.

¹⁹⁶² Köhne Acem şalı 1 adet 15 kuruştur. TŞS 34, s. 15/2'de Haydarzâde es-Seyyid Ömer Efendi bin Mustafa Ağa'nın giysileri arasındadır.

¹⁹⁶³ Şal 1 adet 100 kuruştur. TŞS 28, s. 125/1'de Geziroğlu el- Hac Mehmed Alemdar bin Ebubekir'in terekesinde.

¹⁹⁶⁴ Ankara şalisi 6 top 450 kuruşa TŞS 28, s. 102/4'de Tüccar Mıgırdiç veled-i (..okunamadı) 'in Bursa'daki dolabından mirasındadır.

¹⁹⁶⁵ Soldaki resim: Nilüfer Öndin, *Halil Paşa*, "Balıkçı", 21; ortadaki resim: Van Lennep, *The Oriental Album*, "Baş Eşkriya", 80-139; sağdaki resim: Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf VI, "Edirneli Müslüman Süvari" 48-49-50.

balıklarını tutmuş, bir elinde ağ kepçesi, bir elinde ise tuttuğu balıklarının olduğu sepet ve belinde bir su matarası ile resmedilmiştir. Başındaki kırmızı fesin etrafına sarı kırmızı desenli yemeni sarılmıştır. Mesleğini yaparken daha kolay hareket etmesi için şalvarının ağ kısmı geniştir. Ayağında yıpranmış yemenisi, iç gömleğinin üzerine beyaz mintan giymiştir. Koyu mavi yeleğinin üzerinde ise yaptığı işin yoruculuğundan dolayı belini tam sarma şeklini kaybetmiş, dağılmış bir kırmızı kuşak görülmektedir. Kıyafeti (helâl kazancı ile) yoksulluğunu göstermektedir.

Ortadaki görsel Van Lennep'in, Amasya Taşova taraflarında eşkiyalık yapan İçerlioğlu'nu resmetmiş olduğu çalışmadır. Yol kesip insanları kaçıran kişi olarak bir kayanın tepesinde karayolunu gözlemektedir. Sahibinin iyi bir hayat geçirmesi için üzerinde dualar ve iyi dilekler yazılan, resimde elinde görülen büyük bastonu da Van Lennep'e hediye etmiştir. Eşkiya, üzerindeki kıyafetin içine beyaz mintan giymiştir. Cepken, potur ve işlemeli salta markası aynı kırmızı kumaştan yapılmıştır. Poturunun üzerinde işlemeli tozluklar vardır. Kırmızı yemeniler ayağındadır. Beline ise içine bütün kesesi, yağlık ve hançerinin konulduğu görülen kırmızı bir kuşak sarılmıştır. Kıyafeti (yasa dışı yollarla) varlığını göstermektedir.

Sağdaki görsel'in solundaki kişi olan *Edirneli Hıristiyan Sanatkârı* Osman Hamdi Bey, mavi yün kuşağını devamlı düzelterek şalvarının pililerinin düzgünlüğünü sık sık kontrol eden derli toplu ve düzenli biri olarak anlatmaktadır.

Genel değerlendirme bağlamında erkek giyimine ait olan bel aksesuarlarına ait olan ürünlerin çeşit, toplam adet ve birim fiyat aralıkları ile ilgili veriler aşağıdaki Tablo 64'de gösterilmiştir.

Tablo 64. Erkek Giyiminde Bel Aksesuarları Ürün Analizi

Erkek Başlık Çeşitleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Kemer	4	13	39	2-15 kuruş arasında
Kuşak	56	215	1388	0,5-100 kuruş arasında
Etiket Fiyatlı Kuşak		378	1487	0,5-51,8 kuruş arasında
Şal	15	22	216	2-50 kuruş arasında
Etiket Fiyatlı Şal	4	53	634	Birim fiyatta ortak ölçü yok
Toplam	100	681	3.764	0,5-100 kuruş arasında

Tablodaki verilere göre, Tokatlı erkeklerin yüzde 87'sinin kuşak kullandığı görülmektedir. Yaklaşık yüzde 11'inin şal kullandığı tespit edilmiştir. Kemer kullanma oranı ise yüzde 2'dir. Bu doğrultuda en fazla paranın da kuşak ve çeşitlerine harcandığı görülmektedir. Kuşak ve şal ürünlerinde etiket fiyatlı ürünlerin toplam miktarları, terekelerde kayıtlı olan ürünlerden daha fazla çıkmıştır. Bu durum ticaret hayatında bel aksesuarlarının daha fazla tercih edilen ürünler olduğuna işaret etmektedir.

Son olarak, erkek bel aksesuarlarında marka ürünlerinden örnekler seçilerek ortalama birim fiyatları aralarında olan farklılıklar ortaya konulmuştur. Bu hususa dair veriler aşağıda Tablo 65'de hülase edilmiştir.

Tablo 65. Erkek Bel Aksesuarlarından Kuşak Çeşitlerinde Ortalama Birim Fiyatları

Keşan Kuşak			Haleb Kuşağı			Diyarbakir Kuşağı		
1.AnaTablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
3	67	22,3	6	14	2,3	3	34	11,3

Tablodaki veriler incelendiğinde, Haleb kuşağının en ucuz, Diyarbakir kuşağının onun beş katı pahalılığında, Keşan kuşağının da on katı pahalılığında bir ürün olduğu tespit edilmiştir. Yine, her keseye uygun ve her kalitede kuşak çeşitlerinin olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Kuşak çeşitlerinin şal ve kemere göre yüksek oranda önde olmasından dolayı çeşit, toplam adet ve toplam fiyatta grafik çalışmalarına yer verilmemiştir.

3.7. ERKEK AYAK GİYİMİ

Osmanlı toplumunda ayak giyimi ile ilgili iki meslek kolu bulunmaktadır. Bunlar; deri imalatı yapan dabbağlık ve ayakkabı imal eden haffaflık meslekleridir.

Deri, ayakkabıların hammaddesidir. Belli bir süreç dâhilinde işlenebilir hale gelmektedir. Tabaklama yapmadan önce derinin çürümesini önlemek için çeşitli metotlar kullanılmıştır. Tuz, şap, gübreler, hayvan ve insan idrarları derideki kılların temizlenmesi ve diğer işlemler için ıslatma, bastırma, banyo, dövme ve germe yöntemleridir. Bitkisel tabaklama yöntemi de kullanılmıştır. Özellikle Akdeniz havzasında bu teknik

uygulanmıştır. Ham deri böylece elde edilmiştir. Dayanıklı hale getirilmiştir. Madensel boyalar, hayvansal boyalar ve bitkisel boyalarla deriler boyanmıştır.¹⁹⁶⁶

Oliver'e göre Şarkın en iyi cins ve ünlü maroken derileri Gelibolu, Çanakkale ve Anadolu'nun bazı şehirlerinde üretilmiştir. Türkiye'nin hemen her şehrinde imalathaneler kurulmuştur. Anadolu ve Rumeli'den gelen keçi ve teke derileri işlenmiştir.¹⁹⁶⁷ Vital Cuinet, Tokat'ta ayakkabı yapımı için deri hazırlamak amacıyla beşyüzden fazla işçi çalıştıran 10 adet dabakhane olduğunu belirtmektedir. Bunlardan Katolik bir Ermeni tarafından yönetilen dabakhanenin modern sanayi ürünleri yaptığını belirtmiştir.¹⁹⁶⁸

Türkler sadece maroken deriden yapılmış ayakkabılar giymişlerdir. Marokeni kırmızıya boyamayı Cezayirlilerden öğrenmişlerdir. Sarı renkli marokenler güzellik ve kalite açısından kırmızıdan üstündürler. Müslüman giyecekleri için en güzel deriler, sarı marokende kullanılmıştır.¹⁹⁶⁹ Tournefort, 18. yüzyılın başında geldiği Tokat'ta oldukça bol miktardaki sarı maroken derisinden bahsetmiştir. Sarı derinin fustet, kırmızı derinin kızılkökle boyandığını ifade etmiştir.¹⁹⁷⁰

Ayakkabıların, siyah ve mor renkli olanlarını Yahudiler ve Ermeniler giymişlerdir. Rumlar daha ziyade kırmızı kullanmışlardır. Aynı zamanda kırmızıyı yeniçeri ve halk da tercih etmişlerdir. Zengin Müslümanlar kadın veya erkek ayırt etmeden sarı ve kahverengi ayakkabı giymişlerdir.¹⁹⁷¹ Öte yandan koyu renkli ayakkabıları gayrimüslimlerin kullanması resmi olarak 1839 Tanzimat Fermanına kadar sürmüştür.¹⁹⁷²

Bazı sanat eserlerinin onarımı ve tamiri için İstanbul'a davet edilen Fransız mozaikçisi ve ressam Pretextat Lecomte uzun yıllar kalmış olduğu bu ülkeyi *Türkiye'de Sanatlar ve Zanaatlar* adlı eseri ile anlatmıştır.¹⁹⁷³

"Şarklılar ise ayaklarını cendereye almayı reddetmiş yürüme vasıtası olmaktan başka bir işlev vermemişlerdir. Türk kunduraları sandalın gelişmiş şeklidir. Atkılar kaldırılmış ve bir yüz geçirilmiştir. En yaygın olarak kullanılan sahtiyan (boyanmış parlatılmış deri) kalın pençeli olup ucu sivri ve ökçesizdir. Genellikle keçi derisinden imal edilmiştir. Mercan terliği adı verilen pabuçları vardır. Sert deriden imal edilir. İki kısımdan meydana gelmiştir. Bir yüz bir arkalık olarak biri ötekinin içine geçmektedir. Terliklerin geneli bir yarım kayak şeklini taklit

¹⁹⁶⁶ Yıldız, *Eskiçağda Deri Kullanımı*, 239-271.

¹⁹⁶⁷ Oğuz Gökmen, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1977), 167.

¹⁹⁶⁸ Cuinet, *La Turquie D'asie*, 721.

¹⁹⁶⁹ Oğuz Gökmen, *Türkiye Seyahatnamesi*, 167.

¹⁹⁷⁰ Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi I*, 223-432.

¹⁹⁷¹ Oğuz Gökmen, *Türkiye Seyahatnamesi*, 167.

¹⁹⁷² Faroqhi, *Osmanlılar Kültürel Tarih*, 308.

¹⁹⁷³ Lecomte, *Türkiyede Sanatlar*, 135-136.

eder. İnce deriden yapılır. Sarı veya kırmızı renklidir. Elle üretilir. Pençeler kesildikten sonra yüze dikilip ters yüz yapılır. Kundura işçileri bir çift kundurayı otuz paraya, bir sağlam terliği 8-10 para karşılığında üretmişlerdir. Deriler, Bursa'da ve İstanbul'da Yedikule'de tabaklanır. Tabaklama usulü Avrupa'dakinin aynıdır. Bu zanaat en eski çağlardan beri aynı şekilde yapılmaktadır.”

Osmanlı esnaf örgütlenmesinde çizme, edik, terlik ve mestçiler ayrıştığı gibi pabuç ve başmakçılar (deriden yapılmış üstü açık ayakkabı türü) da ayrı ayrı örgütlenmiştir. Ayakkabıcı esnafı Osmanlı döneminde çarık, çapula, yemeni, fotin, kundura, kamerçin gibi bölgelere ve toplumsal statüye bağlı olarak birçok ayakkabı çeşidi üretmiştir.¹⁹⁷⁴

Çalışmada ayak giyimi çizme, çorap, dizlik, etiket fiyatlı ayak giyim ürünleri, mest-yemeni ve pabuç çeşitleri, terlik ve diğer ayakkabı çeşitleri başlıkları altında incelenecektir.

3.7.1. Çizme

Çizme¹⁹⁷⁵, müstamel çizme, köhne çizme¹⁹⁷⁶, kırmızı çizme ve müstamel kırmızı çizme kayıtlarda mevcuttur.

3.7.2. Çorap

Çorab¹⁹⁷⁷, beyaz çorab,¹⁹⁷⁸ cevrap, iplik cevrap¹⁹⁷⁹ miraslarda kaydedilmiştir

3.7.3. Dizlik

Dizlik¹⁹⁸⁰, köhne dizlik, mai bez dizlik¹⁹⁸¹, köhne mai bez dizlik, beyaz dizlik¹⁹⁸², köhne tozluk, kalçin¹⁹⁸³ kayıtlı olan eşyalar içerisinde.

¹⁹⁷⁴ Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 222.

¹⁹⁷⁵ Çizme 1 çift 1 kuruştur. TŞS 1, s. 319/1'de Mustafa Beşe bin Ahmed'in eşyaları içerisinde.

¹⁹⁷⁶ Köhne çizme 1 çift 0,5 kuruş olarak yazılmıştır. TŞS 1, s. 100/2'de Kazzaz Emin Ağa bin el-Hac Osman'ın ayakkabılarından.

¹⁹⁷⁷ Çorab 1 çift 10 kuruşa 28, s. 18/1'de Abdurrahman bin Abdullah 'ın metrûkatındadır.

¹⁹⁷⁸ Beyaz çorab TŞS 34, s. 43/1'de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdiç'in mirasında 2 çift 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

¹⁹⁷⁹ Cevrap çorap anlamındadır. Bkz Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine.” 60. İplik cevrap 2 çift 2 kuruşa ve cevrap 7 çift 8 kuruşa TŞS 28, s. 17/1'de 28, s. 17/1'de Merzifonlu astarcı Ohannes veled-i Arslan'ın kişisel eşyalarındandır.

¹⁹⁸⁰ Dizlik 1 çift olarak toplu fiyat yazılan ürünlerdendir. TŞS 2, s. 70/2'de Artin veled-i Mıgırdiç mirasındadır.

¹⁹⁸¹ Mai bez dizlik 1 çift 10 kuruşa ve köhne mai bez dizlik 1 çift 3 kuruş olarak TŞS 34, s. 43/1'de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdiç'in terekasında mevcuttur.

¹⁹⁸² Beyaz dizlik ve dizlik 1 er çift olarak TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el-Hac Ali Paşa'nın mirasındadır.

¹⁹⁸³ Barış Dağlı, “Kalçin, çuha veya abadan yapılmış siyah kaytanlı tozluktur. Boyu kalçaya kadar uzanabilir ve çok sık örüldüğünden dolayı boşken bile dik durabilirdi.” “Kelime Kazanımı Üzerine.” 151.

3.7.4. Etiket Fiyatlı Ayak Giyim Ürünleri

Vefat eden ticaret erbabının tereke kayıtlarında çorab¹⁹⁸⁴, merdane çizme¹⁹⁸⁵, sarı ve siyah çizme¹⁹⁸⁶, kırmızı çizme, zenne çizmesi, nisvan çizmesi, çedik mest, çedik pabucu, zenne çedik, nisvan pabuç, zenne pabuç, merdane pabuç, defa merdane pabuç, Zile nisvan pabucu, merdane mest, nisvan mesti, sahtiyan terlik, meşin terlik, siyah galore¹⁹⁸⁷, kebir siyah galore, sagir siyah galore, kebir kırmızı galore, çizme astarlığı, al bez¹⁹⁸⁸, sıbyan çizmesi, sıbyan yemenisi, köşhane (körüklü), ve köşhane çizme çeşitleri mevcuttur. Bu kayıtlardan ayak giyim ürünlerinden çizme, pabuç, yemeni ve mestin muhtelif türlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

İncelenen miras kayıtlarında mevcut olan iki haffaf esnafının¹⁹⁸⁹ miras dökümünde ayak giyim ürünlerinin birim fiyatları ayrıntılı olarak verilmiştir. Tokat'taki ticari ayak giyim ürünleri ve fiyatları hakkında net bir tespit yapabilmek için bu iki haffafın ayak giyim ürünleri tablolastırılmıştır (bkz. Tablo 66).

Tablo 66. Etiket Fiyatlarına Göre Ayakkabı Çeşitlerinden Birim Fiyat Örnekleri

Ürün Adı	1.Ana Tablo Toplam (çift)	Toplam Fiyat (kuruş)	Birim Fiyat(kuruş)
Merdane çizme	14	35	2,5
Sarı ve siyah çizme	90	135	1,5
Kırmızı çizme	8	16	2

¹⁹⁸⁴ Çorab 16 çift 2 kuruşa TŞS 1, s. 285/1'de Darende ahalisinden es-Seyyid Mustafa bin el-Hac Mustafa'nın mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹⁸⁵ Merdane çizme 14 çift 35 kuruş; zenne çizmesi 4 çift 6 kuruş; zenne çedik 19 çift 12 kuruş; zenne pabuç, 13 çift 13 kuruş; merdane pabuç, 24 çift 24 kuruş; defa merdane pabuç 17 çift 20 kuruş; merdane mest 12 çift 12 kuruş; siyah galore 11 çift 9 kuruş; köşhane (körüklü) 23 çift 13 kuruş; köşhane çizme 10 çift 7 kuruş olarak TŞS 2, s. 136/2'de Haffaf es-Seyyid el-Hac İbrahim (baba adı yok)'un mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹⁸⁶ Sarı ve siyah çizme 90 çift 135; kırmızı çizme 8 çift 16 kuruş; nisvan çizmesi 7 çift 7 kuruş; çedik mest 2 çift 3 kuruş; çedik pabucu 12 çift 5 kuruş; nisvan pabuç 33 çift 20 kuruş; merdane pabuç 33 çift 20 kuruş; Zile nisvan pabucu 18 çift 5 kuruş; merdane mest 17 çift 7 kuruş; nisvan mesti 7 çift 2 kuruş; sahtiyan terlik 9 çift 2 kuruş; meşin terlik 10 çift 2 kuruş; kebir siyah galore 7 çift 4 kuruş; sagir siyah galore 8 çift 2 kuruş; kebir kırmızı galore 2 çift 1,5 kuruş; sıbyan çizmesi 10 çift 4,5 kuruş; sıbyan yemenisi 6 çift 0,5 kuruş olarak TŞS 1, s. 276/2'de haffaf Hafız Ahmed bin Hasan'nın mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹⁸⁷ Araştırmanın "galore" ile ilgili notu: Barış Dağlı, "Galoş 1. Tabanı tahtadan yapılmış deri ayakkabı. 2. Potin üzerine yalnızca sokakta giyilen ayakakbının adıdır. Üstü deriden arkalıklı bir terliğe benzeyen galoşlar potinle birlikte aynı ustanın elinden çıkıp potinle beraber takım olarak satılmıştır. " " Kelime Kazanımı Üzerine." 114-115. Bu bilgilerden yola çıkarak Tokat'ta "galoş"a acaba "galore" mi denilmekte idi? Sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca Dağlı'nın tanımlarında iki farklı galoş vardır. Tokat terekelerinde galorenin "siyah", "kebir siyah", "sagir siyah" ve "kebir kırmızı" ayrı ayrı çeşitleriyle yazılmasından dolayı potinle takım yapılarak satılan galoş olması ihtimalini araştırma doğru bulmamaktadır. Ayrıca Tokat'ta o vazifeyi yapan ayakkabılara pabuç dendiğinin tespiti kadın ayak giyiminde yapılmıştır. Araştırmaya göre Tokat'ta galorenin galoş olabileceği ama fiyatları, 0,25 kuruş ile 1,75 kuruş arasında değişen tabanı tahtadan yapılan ucuz bir ayakkabı olduğu yönündedir.

¹⁹⁸⁸ 10 top 15 kuruş olarak TŞS 1, s. 217/1'de tüccar Ovannes veled-i Asador'un mirasının ticari kısmındadır.

¹⁹⁸⁹ TŞS 2, s. 136/2'de haffaf es-Seyyid el-Hac İbrahim (baba adı yok) veTŞS 1, s. 276/2'de haffaf Hafız Ahmed bin Hasan'ın tereke kayıtlarında mevcuttur.

Zenne çizmesi	4	6	1,5
Nisvan çizmesi	7	7	1
Çedik mest	2	3	1,5
Çedik pabucu	12	5	2,4
Zenne çedik	19	12	1,58
Nisvan pabuç	33	20	1,65
Zenne pabuç	13	13	1
Merdane pabuç	24	24	1
Defa merdane pabuç	17	20	1,17
Merdane pabuç	33	20	0,60
Zile nisvan pabucu	18	5	3,6
Merdane mest	12	12	1
Merdane mest	17	7	0,41
Nisvan mesti	7	2	0,28
Sahtiyan terlik	9	2	0,22
Meşin terlik	10	2	0,2
Siyah galore	11	9	1,22
Kebir siyah galore	7	4	1,75
Sagir siyah galore	8	2	0,25
Kebir kırmızı galore	2	1,5	0,75
Çizme astarlığı al bez top	10	15	1,5
Sıbyan çizmesi	10	4,5	0,45
Sıbyan yemenisi	6	0,5	0,08
Köşhane	23	13	0,56
Köşhane çizme	10	7	0,7
Çorap	16	2	0,12
Toplam	453	416,5	0,08- 3,6 kuruş arasında

Merdane pabuç ve merdane mest, erkek giyimine ait olan iki esnafın terekelerinin ticari kısmında ortak bulunan ayakkabı çeşitlerindendir. Haffaf es-Seyyid el-Hac İbrahim'in dükkânında merdane pabuç 1,00 kuruş ve 1.17 kuruş olarak iki ayrı ürün ve fiyat olarak yazılmıştır. Haffaf Hafız Ahmed bin Hasan'ın kayıtlarında ise merdane pabucun birim fiyatı 0,60 kuruş hesaplanmıştır. İki ayrı dükkândaki üç farklı kalitedeki merdane pabuçların 0,60 kuruşla 1,17 kuruş fiyat aralığında olduğu hesaplanmıştır. Merdane mest birim fiyatı ise haffaf Hafız Ahmed bin Hasan'nın fiyatlandırmasında 0,41 kuruş, haffaf es-Seyyid el-Hac İbrahim'in kayıtlarına göre 1,00 kuruştur. Merdane mestteki fiyat farkı iki buçuk kata yakındır. Bundan dolayı iki ayrı dükkânda olan merdane mest arasında kalite farkı olduğu daha nesnel gelmektedir. Bu verilerden yola çıkarak etiket fiyatlı ürünler arasında kalite farklılığı veya kişisel olarak esnafın belirlemiş olduğu bir fiyat aralığı olduğu söylenebilir.

Suraiya Faroqhi, Bursa modelinde sorgulamış olduğu ayakkabılarda sipariş olanlarla, dükkân fiyatları aynı mıdır? Sorusuna Tokat'ta da cevap verilememiştir. Bu sual zaten sorgulama açısından yanlış kurulmuştur. Çünkü her zaman özel sipariş olan ürünler,

pazar için üretilen standart mamüllerden daha pahalı olmuştur.

3.7.5. Mest-Yemeni ve Pabuç Çeşitleri

Emin Cenkmn, yemeninin genel kıyafetin içerisinde olduğu yeri Osmanlı saray görevlilerinden olan Müjdecibaşı'nın kıyafetleri içerisinde betimlemiştir. Ayağında sarı yemeni olan kişinin içine çeşitli renklerde mintan giyip, beline kuşak sardığını, kırmızı çuhadan bol dökme şalvar, arkasına içi sarı astarlı kolları yırtmaçlı biniş giydiğini ifade etmiştir.¹⁹⁹⁰

Pabuç¹⁹⁹¹, mest, cedit mest pabuç¹⁹⁹², yemeni, müstamel yemeni¹⁹⁹³, cedit mest¹⁹⁹⁴, köhne mest, sarı yemeni, eski pabuç, merkub¹⁹⁹⁵ erkek terekelerinde yer almıştır.

3.7.6. Terlik

Terlik¹⁹⁹⁶, beyaz terlik, aba terlik¹⁹⁹⁷ ayak giyiminde kullanılan çeşitlerdendir.

3.7.7. Diğer Ayakkabı Çeşitleri

Köhne çarık¹⁹⁹⁸ ve çizme astarı bunlar arasındadır.

Miras kayıtlarına ayak giyimi ürünleri çift olarak kaydedilmiştir. Başlık süslemede kullanılan yemeni adet, ayak ürünü olan yemeni çift olarak sayılmıştır. Yemeniler arasındaki ayırım bu şekilde yapılmıştır.

Yukarıda detaylı olarak izah edilen erkek ayak giyimi ürünlerini derli toplu bir şekilde görebilmek ve kıyaslama yapabilmek için aşağıda Fotoğraf 58'de üç ayrı görsel bir araya getirilmiştir.

¹⁹⁹⁰ Cenkmn, *Osmanlı Saray Kıyafetleri*, 328.

¹⁹⁹¹ Pabuç 1 çift 3 kuruştur. TŞS 28, s. 83/1'de müezzin Molla Salih bin Ebubekir'in terekesinde kaydedilmiştir.

¹⁹⁹² Cedit mest pabuç 3 çift 15 kuruş olarak TŞS 9, s. 106/3'de Tokat voyvodası İlbaşızade es-Seyyid Ahmed Ağa'nın mirasında yazılmıştır.

¹⁹⁹³ Müstamel yemeni TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın metrûkatında 2 çift 2 kuruş olarak yazılmıştır.

¹⁹⁹⁴ Cedit mest 1 adet olarak TŞS 20, s. 111/1'de Serçukadar Salih Ağa bin Abdullah'ın mirasında mevcuttur.

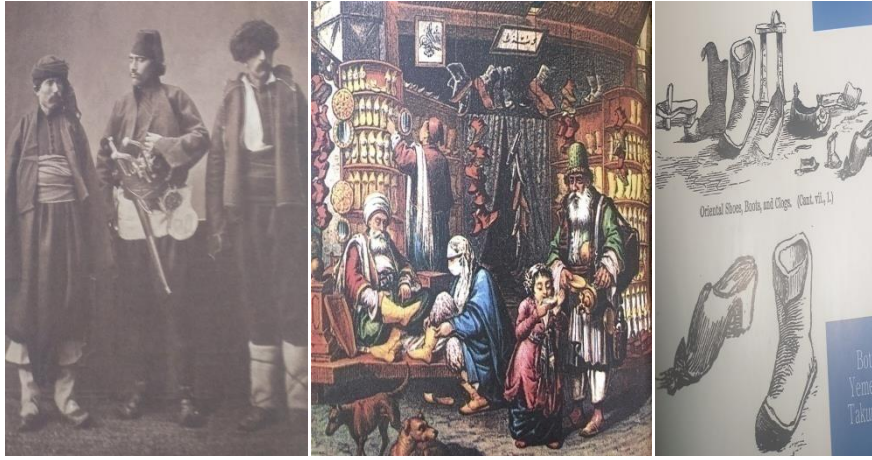
¹⁹⁹⁵ Barış Dağlı, "Merkub: Mest ve çedik üzerine giyilen sarı meşinden yapılmış kunduraya verilen isimdir." "Kelime Kazanımı Üzerine." 195. 1 adet olarak TŞS 34, s. 50/2'de el-Hac Yusuf Ağa bin Ali'nin mirasındadır.

¹⁹⁹⁶ Terlik 1 çift 1 kuruşa TŞS 20, s. 102/1'de Düğmecî Kirkor veled-i Artin'in kayıtları arasındadır.

¹⁹⁹⁷ Aba terlik, köhne mest, köhne tozluk ve çorab da 1'er adet olarak TŞS 28, s. 24/2'de Kastamonu ahalisinden Ahmed bin Mehmed'in kıyafetleri içerisinde yer almıştır.

¹⁹⁹⁸ Köhne çarık TŞS 2, s. 14/1'de 1 çift 0,5 kuruştur. Erzurumlu Kirkor veled-i Karabet'e aittir. Tokathı olmayan bir kişide çarık çıkmıştır.

Fotoğraf 58. Erkek Ayakkabı Görselleri¹⁹⁹⁹



Osman Hamdi Bey'in eseri *Elbise-i Osmaniyye*'den alınan soldaki görselde resmin ortasındaki kişi *Filibeli Müslüman Süvaridir*. Süvarinin giymiş olduğu poturu Balkan Dağlarından geçerken bacakları sıcak tutmaya yarayan kalçınların içine sokulmuştur. Ayakları sıcak tutan çarıkların şekilleri de insana, dağlık yerlere tırmanırken onu güvende tuttuğu izlenimini vermektedir. Sağ ve soldaki kişilerde de kalçın görülmektedir. Osman Hamdi Bey'e göre kalçın bir giysi ve sağlık koruyucudur. Değerlendirmede, şehir kıyafetinin yanı sıra kırsal kıyafetlerde de kalçının kullanıldığı görülmektedir.²⁰⁰⁰

Ortadaki resimde, çarşıda bir haffaf dükkânı resmedilmiştir. Çalışmada, kırmızı ve sarı çizmeler, sarı terlikler ve yemeniler, çizmeyi elinde tutan haffaf ve arkası dönük olarak ürün arayan çıрак, bir aile olarak alışverişe gelen yaşmaklı, mavi feracesi içerisinde sarı bir çizme deneyen bir Osmanlı hanımı görülmektedir. Bu görselden hanımların kendi ihtiyaçları için alışveriş yapmaya çıkabildikleri anlaşılmaktadır. Sağdaki resimde ise Tokat şehir müzesinde yer alan Van Lennep'in çizmiş olduğu kentte giyilen değişik ayakkabıların çizimleri mevcuttur. Görülen sekiz çeşit ürünün Tokat'a ait olması açısından önemlidir.

Erkek ayak giyimi ürünlerinden olan etiket fiyatlı çizme çeşitlerinde birim fiyat aralıklarını ortaya koymak için ayrı bir tablo hazırlanmıştır (bkz. Tablo 67).

¹⁹⁹⁹ Sol görsel: Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf VIII, Orta görsel: "Osmanlı Çarşısında Bir Haffaf Dükkânı ve Alışveriş Yapan Hanımlar" Önder Küçükerman, *Beykoz Deri ve Kundura*, 152; sağ görsel: Henry John Van Lennep, *Travels in Little Known*, "Bot-Yemeni-Takunya".

²⁰⁰⁰ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf VIII, 56-57-58-59-60-61.

Tablo 67. Ayak Giyiminde Etiket Fiyatlı Ürünlerde Çizme Analizi²⁰⁰¹

Erkek Etiket Fiyatlı Çizme Çeşitleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	Birim Fiyat (Kuruş)
Merdane Çizme	14	35	2,5
Sarı ve Siyah Çizme	90	135	1,5
Kırmızı Çizme	8	16	2
Zenne Çizmesi	4	6	1,5
Nisvan Çizmesi	8	8	1
Sıbyan Çizmesi	10	4,5	0,45
Köşhane Çizme	10	7	0,7

Tablodaki verilere göre, etiket fiyatlı ürünlerde yedi çeşit çizme mevcuttur. Bunlardan en ucuz olanları sıbyan çizmesi 0,45 kuruş ve köşhane çizmenin fiyatı ise 0,70 kuruştur. En pahalı olan merdane çizme 2,5 kuruştur. Kullanılmış çizmeler ise 1,0²⁰⁰² ile 6,0 kuruş²⁰⁰³ arasında fiyatlandırılmıştır. Ters orantılı bir durum ortaya çıkmıştır. Dükkânda sıfır fiyatlı ürünlerin daha pahalı olması lâzım gelirken kullanılmış çizmelerden yarı yarıya ucuz oldukları görülmüştür. Eldeki verilere dayanarak araştırmaya göre etiket fiyatlı ürünlerin, ticari kâr oranı katılmadan toptan alış fiyatları veya mal ediliş fiyatları ile terekelerin ticari kısmına kaydedildikleri düşünülmektedir. Bu yüzden etiket fiyatlı ürünlerde birim fiyat aralığı öteki ayakkabı çeşitlerine göre oldukça düşüktür.

Erkek ayak giyimi ürünlerinin birim fiyat aralıklarını ortaya koymak için ayrı bir tablo hazırlanmıştır (bkz. Tablo 68). Tabloda, erkek giyiminde yer alan ayakkabı çeşitleri, en fazla tercih edilen ayakkabılar, onlara harcanan para ve birim fiyat aralıkları ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 68. Erkek Ayakkabı Çeşitleri Ürün Analizi

Erkek Ayakkabı Çeşitleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Çizme	5	36	77	1-6 kuruş arasında
Çorap	4	51	31	0,15-10 kuruş arasında
Dizlik	7	10	17,5	3-10 kuruş arasında
Etiket fiyatlı ürünler	27	453	416,5	0,08- 3,6 kuruş arasında
Mest-Yemeni ve Pabuç	10	47	37	1-5 kuruş arasında

²⁰⁰¹ TŞS 2, s. 136/2’de haffaf es-Seyyid el-Hac İbrahim (baba adı yok)’un mirasının ticari kısmında köşhane çizme, merdane çizme ve zenne çizme çeşitleri mevcuttur. Sarı ve siyah çizme, kırmızı çizme, nisvan çizme ve sıbyan çizme TŞS 1, s. 276/2’de haffaf Hafız Ahmed bin Hasan’ın mirasındadır.

²⁰⁰² TŞS 2, s.103/1’de Eğin ahalisinden Ovanes veled Serkez’in mirasında 1 çift 1 kuruştur.

²⁰⁰³ TŞS 28, s. 159/2’de Ocak tatarlarından Molla Mustafa’nın terekesinde 1 çift 6 kuruştur.

Terlik	3	12	1	1
Diğer çeşitler	2	2	0,5	0,5
Toplam	58	611	580,5	0,08 -10 kuruş arasında

Dizlik ve çorabın ayakkabı çeşitlerindeki en pahalı ürünlerden olması da dikkat çekicidir. Dizliklerin iki tanesi Eğriboz Muhafızının miras kayıtlarında yer almıştır. Bakılan kaynaklara göre merkub, pabuç ve galoşun aynı tanımda olduklarının tespiti yapılmıştır. Araştırmaya göre ise yaptıkları görevlerinin aynı ama malzeme, renk ve kullanım detaylarına ait ince farklılıklar olması yüzünden değişik isimler aldıkları düşünülmektedir.

Erkek ayak giyim ürünlerinin çeşitli olması ürün birim fiyatlarının da farklı olmasına yol açmıştır. Bu farklılığı görebilmek için örnek olarak çizme ürünü üzerinden ortalama birim fiyat tablosu oluşturulmuştur (bkz. Tablo 69).

Tablo 69. Erkek Ayakkabı Çeşitlerinden Çizme Örneği Üzerinden Ortalama Birim Fiyatları

Çizme			Müstamel Çizme			Köhnne Çizme		
1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
23	63,5	2,76	1	6	6	2	2,5	1,25

Tablodaki verilere göre, köhnne çizme 1,25 kuruş, çizme 2,76 kuruş ve müstamel çizme de 6 kuruş ortalama birim fiyatlarına sahiptir. Hemen hemen değerlerin iki kat arttığı görülmüştür. Niteleme durumları üzerinden fiyat aralığının dengeli olduğu değerlendirilmektedir.

3.8. ERKEK İŞ VE HAMAM ÖNLÜKLERİ

Şed, “yünden veya pamuktan dokunan kemer, kuşak, peştamal” anlamına gelmektedir. Hz. Âdem, ilk şed kuşanan kişi olarak fütüvvetnamelerde yer almaktadır. Cebrail’in Hz. Muhammed’e onun da Hz. Ali’ye şed bağladığı ifade edilmektedir.²⁰⁰⁴

Ahiler, Osmanlı’da Selçuklu dönemi esnaf birliklerinin devamı olan serbest esnaf kuruluşlarıdır. Şehir ve kasabalarda rekabet prensibi yerine yardımlaşma ve karşılıklı

²⁰⁰⁴ Algar, “Şed”, DİA, 38, 405.

kontrolle teşkilâtlanmışlardır. Aynı meslek ve sanat erbabı bir arada çalışmaktadır.²⁰⁰⁵ Örgütlenmiş esnaf teşkilâtı dini ve mesleki anlamda iç içe geçmiştir. Ahiliğe giriş şartları arasında şerbet içmek, şed veya peştamal kuşanmak, şalvar giymek vardır.²⁰⁰⁶

Bu törensel kabul genelde gezi mekânlarında gerçekleşmiştir. Musahibzâde Celâl İstanbul'da yapılan seramoniye "peştamal kuşatma" olarak şöyle anlatmıştır: Ustalar, yetiştirdikleri çıraklarının törenlerini çoğunlukla Yuşa Peygamber'in ziyaretine yakın olan Beykoz çayırında yapmışlardır. Etli pilâvlar, helvalar pişirilip kuzular, koyunlar kebab yapılmıştır. Zevk ve safa ile yenilip içilmiştir. Esnaf arasında saz ve söz ehli olanlar musiki çalıp, oynamışlar, türküler, destanlar ve maniler okunup, güreş ve idmanlar yapılmıştır. Eğlencelerin son gününde çırakların yapmış oldukları eserler lonca heyetine sunulmuştur. Heyet, yapılan mamülleri inceyip, mühürleyip torbaya koymuştur. Daha sonra en eski Türk geleneklerinden biri olarak elindeki peştamali ustası, esnafın Yiğitbaşına vermiş, kâhya peştamali çırağın beline bağlamış ve yavaşça çırağın kulağına sanatının sırrını söylemiştir. Çırağın ürettiği ve sınavı geçen ürünler gümüş tepsi içerisinde öteki ustalar tarafından bir bedel konularak alınmıştır. Toplanan para, genç ustanın kendine dükkân açması için kullanılmıştır.²⁰⁰⁷

Peştamale esnaf, kutsal bir uğur olarak değer vermiştir. Bunun yanı sıra şekerci, helvacı, aşçı, kahveci gibi meslekler sembolik olarak değil yaptıkları iş gereği her zaman bellerinde futalarını bulundurmışlardır. Futalar bir zemin üzerine renkli ve çubuklu olarak dokunmuştur. Esnaf tabakası kırmızı peştamal bağlamıştır.²⁰⁰⁸

Peştamal-futa, iş önlüğü olmasının yanı sıra hamam önlüğü olarak da kullanılmıştır.²⁰⁰⁹

Koçu, bu önlüklerin renklerine ve bağlanma şekillerine göre (peştamal ve futaya aynı anlamı vererek) tanımlandığını belirtmiştir. Esnaf futası, önden kuşanılıp arkadan iki üst uçlarından düğümlenerek bağlanmıştır. Ön kısmı belden aşağı dümdüz inmiştir. Hamam futalarını ise arkadan kuşanılıp önden ve bir üst ucu belde ten üzerinde kalarak diğer üst ucu futanın kıvrımına sokulur, bağlanmaz olarak ifade etmiştir. Halkın hamam

²⁰⁰⁵ Ahmet Kal'a, "Esnaf", *TDV İslâm Ansiklopesi*, C. 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 424: 423-430.

²⁰⁰⁶ Ziya Kazıcı, "Ahilik", *TDV İslâm Ansiklopesi*, C.1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, 541: 540-542.

²⁰⁰⁷ Musahibzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, 40-41.

²⁰⁰⁸ Koçu, *Türk Giyim Kuşam Süslenme*, 118-119.

²⁰⁰⁹ Bkz. Araştırma, Kadın Giyimi ve Kuşamı Hamam ve İş Önlükleri bölümünde "Peştamal" ve "Futa" ayrımını yapmıştır.

futaları da kırmızı renkte olagelmıştır. Siyah renkli peştamalleri müşteriden ayırt etmek için hamam tellekları kullanmışlardır. Beyaz zemin üzerine ince sarı veya kırmızı çubuklu peştamaller de kullanılmıştır.²⁰¹⁰

Kadın bölümünden ayrı olarak peştamaller iş ve hamam önlüğü olarak ayrı ayrı değerlendirmeyecektir. Tek ürün çeşidi farklı kullanım alanları olarak incelenecektir.

Fotoğraf 59. Erkek Giyiminde İş ve Hamam Önlükleri Görselleri²⁰¹¹



Osman Hamdi Bey evlerin hizmetkârlarından biri olan *Ayvaz* 'ın kıyafetini yaptığı işiyle eş değer görerek şöyle anlatmıştır.²⁰¹²

“Bu hizmetkârlar genellikle başlarına kalın ve renkli bir sarık sararlar. Giysileri yelek, salta ve şalvardan oluşur. Ayaklarını sıcak tutan ve rengârenk desenleriyle bakanları hayran eden, yünden örülmüş, kendilerine özgü çoraplar giyer, yemenileri kırmızı veya siyah renkte olur. Yaptıkları işin simgesi ise çizgili pamukludan futaları yani önlükleri ve bir omuzdan diğerine attıkları, Bursa'nın beyaz pamuklusundan peçeteleridir.”

Fenerci Mehmed Albümü'nde yer alan saray hizmetkârlarından olan kahveci ve aşçıbaşı görselinde kırmızı ipekten etek ve bel uçları simli olan peştamalleri önlük olarak kullandıkları görülmektedir (bkz. Fotoğraf 59).

Aşağıda iş ve hamam önlükleri etiket fiyatlı ticari ürün peştamal ve peştamal-futa olarak iki başlıkta inceleyecektir.

²⁰¹⁰ Koçu, *Türk Giyim Kuşam Süslenme*, 118-119.

²⁰¹¹ Sol görsel: Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf I- “Ayvaz”, 16-17-18; Ortadaki görsel: *Fenerci Mehmed Albümü*, 20- “Vüzeray-ı izâm kahvecisi”; Sağ görsel: *Fenerci Mehmed Albümü*, 46- “Hünkâr Aşçıbaşı”.

²⁰¹² Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf I-Ayvaz, 18.

3.8.1. Etiket Fiyatlı Ticari Ürün Peştamal

Ufak tor²⁰¹³, peştamal, def'a peştamal²⁰¹⁴, def'a peştamal, sagir peştamal²⁰¹⁵, defa sagir peştamal, defa sagir peştamal, kebir peştamal, defa kebir peştamal, defa kebir peştamal, defa kebir peştamal, küçük peştamal²⁰¹⁶, sade peştamal²⁰¹⁷, peştamal hademesi(?), mai peştamal²⁰¹⁸, siyah peştamal, sagir siyah peştamal, mihrablu peştamal²⁰¹⁹, çizme peştamal, beldari peştamal, mutalla Tokadi peştamal, paşa peştamal, Bağdadi peştamal, sagir Bağdadi peştamal, Haleb peştamali, sagir ipekli peştamal, köprü peştamal ve iplik peştamal miras kayıtlarının ticari kısmında mevcuttur.

Aşağıda Tablo 70'de etiket fiyatlı peştamallerde birim fiyat çalışması yapılmıştır.

Tablo 70. Etiket Fiyatlarına Göre İş ve Hamam Önlüklerinde Birim Fiyat Örnekleri

Ürün Adı	Toplam Adet	Toplam Fiyat (kuruş)	Birim Fiyat(kuruş)
Peştamal	7	27	3,8
Def'a peştamal	23	55	2,3
Def'a peştamal	10	15	1,5
Sagir Peştamal	30	30	1
Def'a sagir peştamal	20	10	0,5
Def'a sagir peştamal	10	10	1
Kebir peştamal	2	5,5	2,75
Def'a kebir peştamal	4	5,5	1,37
Def'a kebir peştamal	5	14	2,8
Def'a kebir peştamal	10	15	1,5

²⁰¹³ Ufak tor, TŞS 28, s. 152/2'de Abdülkadir bin Zeynelabidin Ağa'nın mirasındadır. "Tor: Peştamal", Barış Dağlı, "Kelime Kazanımı Üzerine." 265. Küçük veya küçükten de küçük bir peştamal olabilir. Bu arada tor'un bundan başka on anlamı daha vardır.

²⁰¹⁴ TŞS 1, s. 217/1'de Müftü hanı ve Halebe tüccar, Ovannes veled-i Asador'un malları arasında, peştamal 1 adet 15 kuruş; sagir peştamal 30 adet 30 kuruş, defa sagir peştamal 20 adet 10 kuruş; defa sagir peştamal 10 adet 10 kuruş; kebir peştamal 2 adet 5,5 kuruş; defa kebir peştamal 4 adet 5,5 kuruş; defa kebir peştamal 5 adet 14 kuruş; defa kebir peştamal 10 adet 15 kuruş; siyah peştamal 30 adet 30 kuruş; sagir siyah peştamal 20 adet 10 kuruş; beldari peştamal 20 adet 15 kuruş; mutalla Tokadi peştamal 1 adet 10 kuruş; paşa peştamal 25 adet 48 kuruş; Bağdadi peştamal 10 adet 15 kuruş; sagir Bağdadi peştamal 10 adet 5 kuruş; Haleb peştamali 34 adet 51 kuruş; sagir ipekli peştamal 10 adet 10 kuruş; köprü peştamal 20 adet 15 kuruş olarak terekenin ticari kısmına yazılmıştır.

²⁰¹⁵ Sagir peştamal 14 adet 7 kuruşa TŞS 1, s. 264/3'de es-Seyyid Molla Sunullah bin Ömer Efendi'nin mirasındadır. Bundan başka 2 adet peştamal 1,5 kuruş olarak yazılmıştır.

²⁰¹⁶ TŞS 2, s. 148/1'de Anasdas veled-i Mihail (müftü hanında kumaş tüccarı)'nın ticari mirasında, 8 adet 13 kuruş; iplik peştamal 8 adet 12 kuruş; peştamal 23 adet 55 kuruş; defa peştamal 7 adet 27 kuruş kaydedilmiştir.

²⁰¹⁷ Sade peştamal 5 adet 75 kuruş; peştamal hademesi(?) 30 adet 150 kuruş; TŞS 34, s. 184/1'de Serkez veled-i Agob'un terekesindedir.

²⁰¹⁸ Mai peştamal 18 adet 8 kuruştur. TŞS 1, s. 285/1'de Darende ahalisinden es-Seyyid Mustafa bin el-Hac Mustafa'nın mirasındadır.

²⁰¹⁹ TŞS 9, s. 25/2'de 9, Ovanes veled-i Abraham'ın mirasında mihrablu peştamal 12 adet 82 kuruş; çizme peştamal 40 adet 240 kuruştur. Ayrıca peştamal 116 adet 700 kuruş; defa peştamal 9 adet 155 kuruş olarak yazılmıştır.

Siyah peştamal	30	30	1
Sagır siyah peştamal	20	10	0,5
Beldari peştamal	20	15	0,75
Mutalla Tokadi peştamal	1	10	10
Paşa peştamal	25	48	1,92
Bağdadi peştamal	10	15	1,5
Sagır Bağdadi peştamal	10	5	0,5
Haleb peştamali	34	51	1,5
Sagır ipekli peştamal	10	10	1
Köprü peştamal	20	15	0,75
Sade peştamal	5	75	15

Tablodaki verilere göre, peştamal, sagır peştamal ve kebir peştamalin aynı ticari terekede değişik adet ve fiyatlandırmaya sahip olması onların farklı kalitedeki ürünler oldukları ihmalini akla getirmektedir. Koçu'nun siyah peştamali tellakların giydiği bilgisiyle, küçük ve standart boy ürünler arasında yüzde yüzlük bir fiyat farkı olduğu görülmektedir. Marka olmuş ticari mallar arasında Tokadi peştamalin Bağdadi ve Haleb peştamale göre birim fiyatta altı buçuk kat daha pahalı olduğu görülmektedir. Örnek peştamaller içerisinde en pahalı olanı sade peştamaldır.

3.8.2. Peştamal-Futa

Osman Hamdi Bey, *Hüdeydeli Kent Soylusu* 'nu anlatırken şöyle ifade etmiştir:²⁰²⁰

“İlk önce ellerini hazır ol vaziyetinde futa adı verilen mavi pamukludan önlüğünün yanında tutar. Futa, vücudun alt bölümünü sarmaya yarayan bir kumaş parçasıdır. Doğu hamamlarında yıkanmadan sonra belin hizasına sarılır. Kumaşın bir kenarına atılan bir düğümle bele bağlanır. Burada ise giysi bir hamam havlusu değildir. Kıyafetini koruyan bir önlüktür. Futanın da üstüne keyfiya adı verilen çizgili ipekliden bir kumaş sarılmıştır.”

Peştamal²⁰²¹, kırmızı peştamal²⁰²², çit peştamal, simli peştamal²⁰²³, kesenek peştamal, cedid Halebi peştamal²⁰²⁴, altun alma peştamal²⁰²⁵, mai peştamal, hamam esvabı²⁰²⁶, lif, futa, Mısır futası²⁰²⁷ ve abdest futası²⁰²⁸ miras kayıtlarında çıkan

²⁰²⁰ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, Fotoğraf 41 “Hüdeybeli Kent Soylusu”; 454-455-456.

²⁰²¹ Peştamal 2 adet 42 kuruşa TŞS 2, s. 158/3’de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed’in mirasında kaydedilmiştir.

²⁰²² Kırmızı peştamal TŞS 9, s. 69/1’de Sivas ahalisinden es-Seyyid Yusuf bin Abdurrahman’nın metrûkatında 1 adet 1,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁰²³ Simli peştamal 2 adet 11 kuruşa ve kesenek peştamal 2 adet 7 kuruşa TŞS 1, s. 262/1’de Bağdasar veled-i Markos’un kişisel eşyalarındandır.

²⁰²⁴ 2 adet 6 kuruştur. TŞS 1, s. 261/2’de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas’ın metrûkatındadır.

²⁰²⁵ TŞS 34, s. 184/1’de Serkez veled-i Agob’un kişisel eşyaları içerisinde 1 adet 30 kuruştur.

²⁰²⁶ Hamam esvabı 1 adet 1,5 kuruşa TŞS 1, s. 319/1’a Mustafa Beşe bin Ahmed’in miras kaydındadır.

²⁰²⁷ Mısır futası 1 adet olarak TŞS 34, s. 50/2’de el-Hac Yusuf Ağa bin Ali’nin terekesindedir.

²⁰²⁸ Abdest futası 2 adet yazılmıştır. Fiyatı toplu olarak kaydedilen ürünlerdendir. TŞS 34, s. 130/’de Yağcızâde kaymakamü'l eşraf es-seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed bey’in eşyaları arasındadır.

ürünlerdendir.

Aşağıdaki tabloda miras kayıtlarında kayıtlı olan iş ve hamam önlüğü olarak kullanılan peştamal; çeşit, toplam adet, terekeden ürünlere harcanan para ve ortalama birim fiyatları açısından incelenmiştir.

Tablo 71. Erkek Giyiminde İş ve Hamam Önlüğü Peştamalin Ürün Analizi

Erkek İş ve Hamam Önlükleri Çeşitleri	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Etiket Fiyatlı Peştamal	28	729	2.627	0,5-15 kuruş arasında
Peştamal	11	19	77	1,5-30 kuruş arasında
Toplam	39	748	2.704	0,5-30 kuruş arasında

Tablo 71'deki verilere göre, etiket fiyatlı ticari ürünlerde toplam adet yüzde 97 oranındadır. Peştamalin yüzde 3'lük kısmı kullanılmış ürünlerdedir. Erkek giyim kuşamında iş ve itibar önlüğü olarak bu kadar öneme sahip bir eşyanın az bir oranda çıkmış olmasına cevap aranmıştır. İki sebep üzerinde durulabilir. Birincisi iş önlüğü olarak çok yıpranmaları ve bundan dolayı talep görmemeleri, ikincisi ucuz fiyat aralığında olmalarından dolayı edinebilme şansı olan bir ürün olmaları hasebiyle peştamallerin miraslara kaydedilmediği düşünülebilir. Erkek giyiminde daha kişiye özel olan don, ayakkabı ve peştamalin sayıca az çıkması bu sebeplere bağlanabilir.

Aşağıda verilen Tablo 72'de dükkânlarda ticari ürün olarak bulunan peştamallerin küçük ve büyük olma durumlarına göre ortalama fiyatları hesaplanmıştır.

Tablo 72. Etiket Fiyatlı İş ve Hamam Önlüğü Peştamalde Ortalama Birim Fiyatları

Peştamal			Sagır Peştamal			Kebir Peştamal		
1.AnaTablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)	1.Ana Tablo Toplam Adet	1.Ana Tablo Toplam Fiyat (kuruş)	Ortalama Birim fiyat (kuruş)
167	853,5	5,1	74	57	0,77	21	40	1,9

Tablodaki rakamlardan sagır peştamal ve kebir peştamalin standart peştamallere göre daha ucuz oldukları görülmüştür. En fazla tercih edilen peştamal türü de standart boyda olanlardır. Sagır peştamali çocukların kullandıkları düşünülmektedir. Kebir peştamalin biraz daha özel ve daha az tercih edilen bir ürün olduğu görülmektedir.

Etiket fiyatlı ürünlerin çoğunlukta olması sebebiyle çeşit, toplam adet ve toplam

fiyat payı grafiklerine yer verilmemiştir.

3.9. ERKEK MİRAS KAYITLARINDA ÇIKAN KADIN GİYİM KUŞAMINA AİT ÜRÜNLER

Kadın ve erkek miras kayıtlarının içerisinde karşı cinse ait giyim eşyaları ve takılar mevcuttur. Bunların eşlerin, ebeveynlerin, evlâtların ve kardeşlerin miraslarından kalan ürünler olduğu düşünülmektedir.

3.9.1. Bürük

Bürük²⁰²⁹, müstamel bürük, mendil bürük²⁰³⁰, ipekli bürük²⁰³¹ ve gügül ipekli bürük erkek terekelerinde yazılmıştır.

3.9.2. Çarşab

Çarşab²⁰³², köhne çarşab, işleme çarşab²⁰³³, Tire işleme çarşab²⁰³⁴, işleme (..) çarşab, beyaz çarşab²⁰³⁵, alaca çarşab, mai çarşab²⁰³⁶, Mısır çarşabı, Mısır mai çarşab²⁰³⁷, köhne mai çarşab ve sade çarşab²⁰³⁸ erkek miras kayıtlarında mevcuttur.

3.9.3. Etiket Fiyatlı Kadın Giyimine Ait Olan Ürünler

Çarşab²⁰³⁹, alaca çarşab ve mai çarşab²⁰⁴⁰ erkek terekelerinde kayıtlı etiket fiyatlı ticari ürünlerdendir.

Erkek terekelerinde mevcut olan kadın giyimine ait ürünlerin çeşit, toplam adet,

²⁰²⁹ Bürük 1 adet 11 kuruşa TŞS 34, s. 7/2'de Osman bin Abdullah'ın mirasında mevcuttur.

²⁰³⁰ Mendil bürük TŞS 28, s. 142/1'de Abdülvahhab Efendi bin Ebubekir'in terekesinde 1 adet 12 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²⁰³¹ İpekli bürük 1 adet 30 kuruş ve yine aynı terekede def'a ipekli bürük 1 adet 25 kuruşa TŞS 34, s. 164/1'de Estefan veled-i Boros'un mirasında kaydedilmiştir.

²⁰³² Çarşab, TŞS 9, s. 106/3'de Tokat voyvodası İlbaşızade es-Seyyid Ahmed Ağa'nın mirasında 20 adet 200 kuruş olarak mirasında kayıtlıdır.

²⁰³³ İşleme çarşab 1 adet 80 kuruştur. TŞS 34, s. 130/1'de Yağcızâde kaymakamü'l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey'in terekesinde kayıtlıdır.

²⁰³⁴ Tire işleme çarşab 2 adet 5 kuruşa ve işlemeli çarşab 1 adet 8 kuruşa TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın metrûkatındadır.

²⁰³⁵ Beyaz çarşab TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in terekesinde 3 adet 30 kuruştur.

²⁰³⁶ Mai çarşab 1 adet 3 kuruştur. TŞS 1, s. 166/2'de Odabaşı Poyos veled-i Serkiz'in mirasındadır.

²⁰³⁷ Mısır Mai çarşab TŞS 1, s. 171/2'de Emirzade veled-i (baba adı yok)'un mirasında 10 adet 30 kuruşa ayrıca Mısır çarşabı 1 adet 8 kuruş olarak yazılmıştır.

²⁰³⁸ Sade çarşab ve işleme çarşab 1'er adet olarak TŞS 9, s. 107/1'de Hüseyin bin Mehmed'in kişisel eşyaları içerisinde yer almaktadır.

²⁰³⁹ Çarşab ayrıca ticari ürün olarak 7 adet 26 kuruşa TŞS 2, s. 158/3'de es-Seyyid el-Hac Fevzi bin el-Hac Ahmed'in ticari mirasındadır.

²⁰⁴⁰ Mai çarşab 3 adet 3 kuruş; alaca çarşab 10 adet 10 kuruşa ve çarşab 5 adet 5 kuruşa TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un mirasının ticari kısmındadır.

toplam fiyat ve birim fiyat aralığına dair veriler aşağıda Tablo 73'te özetlenmiştir.

Tablo 73. Kadın Giyimine Ait Ürünlerin Analizi

Kadın Giyimine Ait Ürünler	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	Toplam Fiyat (Kuruş)	1. AnaTablo Birim Fiyat Aralığı
Bürük	5	7	109	8-30 kuruş arasında
Çarşab	13	95	564,5	0,5-80 kuruş arasında
Etiket Fiyatlı Ürünler	3	26	45	1-3,7 kuruş arasında
Toplam	21	128	718,5	0,5-80 kuruş arasında

Tablo 73'deki verilere göre, erkek terekelerinde çıkan ürünler kadın sokak giyimine ait ürünlerdir. Birim fiyatları, 0,5 kuruş ve 80 kuruş arasında geniş bir bant aralığına sahiptir. En fazla çıkan ürün çarşablardır. Çarşab ve etiket fiyatlı çarşablar kadın miraslarından geriye kalan ürünler olmuşlardır.

Çalışmanın bu bölümünde Tokatlı erkeklerin giyim kuşamlarının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bedene ilk olarak don, sonra da üstüne gömlek giyilmiştir. Alt giyimi çeşitleri olan şalvar, çakşır veya potur, donun üzerine giyilmiştir. Entari, don ve gömleğin üstüne giyilen kıyafettir. Onun da üstüne bele değişik tarzlarda kuşak veya şal sarılmıştır. Belde kullanılan ürünler bir nevi bel çantası vazifesi görüştür. Şalın katmanlarının arasına bıçak, hançer, akçe ve tütün kesesi, saat, tarak, tensuh ve tesbih gibi kişisel aksesuarlar koyulmuştur. Kuşakların arasından peşkir, yağlık, makrameler sarkıtılmıştır. İş önlüklerden olan futa ve peştamal ise entari ve şalın üzerinden önden arkaya doğru bağlamıştır. Hamamda ise aynı ürünler bedeni örtmek amacı ile kullanılmıştır. Sezonluk üst giyimleri olarak aba, abdestlik, biniş, cepken, cübbe, dolama, hırka, libade, kaftan, kaput, kürk, maşlah, salta marka, yelek ve yağmurluk çeşitleri sayılabilir. Baş da kullanılan aksesuarlar takye, fes, kalpak ve kavuktur. Bu başlıklar ahmediye, çit, değirmi, destar, puşi, sarık, yemeni ve örtü ile süslenmiştir. Ayak giyimi olarak yemeni, mest, pabuç, terlik, çizme, çorap ve dizlik kullanılmıştır.

Üstteki dar çerçeve dâhilinde ilk olarak giyim kuşam sıralaması ve baştan ayağa günlük bir kıyafetin ne kadar paraya mal olduğu sorusuna da cevap aranmıştır. Çalışmadaki her ürünün birim fiyatının olmaması bir problemdir. Defterlerdeki miras kayıtlarında kimi ürün çeşit, adet ve fiyatı ile yazılırken kimi ürünler ise çeşit, adet ve fiyat olarak toplu yazılmıştır. Bu şekilde kaydedilenlerden birim fiyat çalışması yapılamamıştır.

Özellikle iç giyimi, ev içi temel üst giyimi entari, bel aksesuarları, başlıklar ve baş süsleme aksesuarlarında birim fiyat olarak örnek daha azdır. Bu sebepten dolayı her yıla ait, her üründe birim fiyatlandırılmasını yapmak mümkün olmamıştır. Birim fiyatı olmayan ürünlerin yerine ürün koyabilmek için aynı defterden²⁰⁴¹ olup sadece bir kişiye ait tereke değil birkaç kişinin kıyafetlerinden alınarak kurgulanan örnekler düzenlenmiştir. Kullanım durumuna göre olarak sınıflandırdığımız “köhne-müstamel-cedid” sıfatlı ürünler her kesimden (statü ve ekonomik olarak) Tokatlı erkeklerin giyim kuşamı içerisinde mevcuttur. Terekelerde var olan çok çeşitli giyim kuşam ürünü içerisinde sadece bir gün içerisinde ihtiyaç duyulan tekdüze kıyafette eski-ucuz- vasati-yeni ve pahalı olan ürünler seçilerek baştan ayağa giyinmeleri için ayırdıkları para hesaplanacaktır. Müslüman ve gayrimüslim erkek mirasları ayrı ayrı değerlendirilecektir.

Tokatlı Müslüman bir erkeğin daha çok “köhne” eskimiş sıfatlı ürünlerin yer aldığı ucuz maliyetli bir günlük giysi rutini şöyledir: İç giyimi olan don,²⁰⁴² köhne gömlek 1 kuruştur.²⁰⁴³ Don üzerine giyilen köhne çakşır 1 kuruş, ev içi temel giyimi olan köhne çuka entarisi ise 2 kuruştur.²⁰⁴⁴ Entarinin üzerine beli koruması için sarılan köhne şal kuşağın değeri 1 kuruştur.²⁰⁴⁵ Köhne peşkir, 0.25 kuruşla şala eşlik etmektedir. Entarinin üstüne giyilmiş olan köhne mor çuka biniş 3 kuruş, mevsimine göre bazen üst üste giyilen ürünlerden olan köhne göçen kürk 10 kuruş ve köhne kuzu cübbe kürk ise 1 kuruştur.²⁰⁴⁶ Ayağındaki köhne çizme ise 0,5 kuruştur.²⁰⁴⁷ Eskimiş olan giysilerden oluşturulan bu kombinasyon toplamda yaklaşık 19,75 kuruştur.

Tokatlı Müslüman bir erkeğin, orta fiyatlı giyim kuşamında “müstamel” kullanılmış sıfatlı eşyaların daha çok yer aldığı, baştan ayağa günlük bir kıyafet yaklaşık olarak şöyle tanımlanabilir: İç giyiminde kullanmış olduğu don 1.3, gömlek 2 kuruştur. Üzerine giymiş olduğu müstamel alaca entari 5, belinde kullanmış olduğu şal ise 1,6 kuruştur.²⁰⁴⁸ Şalın

²⁰⁴¹Bu kombinasyon oluşturulurken hesapların hepsi var olan enflasyon farkı yanılmaya sebep olmasın diye aynı defterlerden örnekler kullanılmıştır. TŞS 1 (1771-1773) ve TŞS 2 numaralı defter (1795-1797).

²⁰⁴² Don, çok çeşit, toplam adet ve tek fiyat olarak yazılan genelde II. ana tabloda yer alan bir ürün olmuştur.

²⁰⁴³ TŞS 1, s. 247/2’de Rüstem Çelebi Mahallesi’nden Mustafa Efendi bin Mehmed’in 1.060 kuruşluk terekesindedir.

²⁰⁴⁴ TŞS 1, s. 237/2’de Hoca Ahmed Mahallesi’nde sakin el- Hac Mustafa bin Abdullah’ın 2.750 kuruş olan mirasındadır.

²⁰⁴⁵ TŞS 1, s. 247/2.

²⁰⁴⁶ TŞS 1, s. 237/2.

²⁰⁴⁷ TŞS 1, s. 100/2’de Yaşmeydan Mahallesi’nden kazzaz Emin Ağa bin el-Hac Osman’ın 796 kuruşluk terekesindedir.

²⁰⁴⁸ TŞS 2, s. 55/1’de Ankara Mahallesi’nde yaşamış olan Salih bin Hasan’ın 705 kuruşluk terekesindedir.

arasından süs için sarkıtılan peşkir 3²⁰⁴⁹, Mısır makremesi 1.5²⁰⁵⁰, mai peştamal ise 3.3 kuruştur.²⁰⁵¹ Müstamel şalı biniş, entarinin üzerine giydiği mevsimlik kıyafet olarak 10 kuruşa yazılmıştır. Giyilen kürk ise 30 kuruş kıymetinde müstamel nafe kürktür. Bazen kürkün üstüne bazen de binişin üzerine giyerek kullandığı müstamel kaput 50 kuruş olarak yazılmıştır. Aba başlığı ve²⁰⁵² ayağına giymiş olduğu pabuç 1'er kuruştur. Toplamda 109,7 kuruşluk kıyafet üzerindedir.

Tamamen pahalı ürünlerin yer aldığı bir Tokatlı Müslüman erkek kombinasyonu ise şöyle kurgulanmıştır: Donun üzerine giyilen ipekli gömlek 15 kuruştur.²⁰⁵³ Alt giyimi olarak çuka potura 50 kuruş değer biçilmiştir.²⁰⁵⁴ Üzerindeki kutni entari 25 kuruştur. Beli sararak hastalıklardan koruyan Trablus kuşağı 100 kuruştur.²⁰⁵⁵ Sezonluk kıyafetlerden olan çuka biniş 80²⁰⁵⁶, değerli kürklerden biri olan dış kaplaması, işleme yüzlü kakım kürk ise 180 kuruştur.²⁰⁵⁷ Genelde pahalı ürünlerden olan kaput 250 kuruştur.²⁰⁵⁸ Baş korumak amaçlı kullanılan şali işleme fes 1 kuruştur.²⁰⁵⁹ Ama onu süsleyen yine nakışlı bir ürün olduğu için pahalı olan sırmalı poşu, 150 kuruştur.²⁰⁶⁰ Ayağa giyilen kırmızı çizme ise 12 kuruş²⁰⁶¹ olarak yazılmıştır. Üzerinde bulunan giysinin tutarı 863 kuruştur.

Genelde “köhne” eşyalar üzerinden Tokatlı gayrimüslim erkek terekelerinden kurgulanmış olan günlük giyim kuşam ve fiyatları şöyledir: İç giyimi ürünlerinden olup birim fiyatı olmayan donun üstüne giyilen gömlek 1 kuruştur.²⁰⁶² Köhne şalvar 1.5²⁰⁶³,

²⁰⁴⁹ TŞS 2, s. 142/1'de Soğukpınar-ı müslüm Mahallesi'nden Mustafa Ağa bin Abdüllatif Ağa'nın 13.600 kuruşluk terekəsi mevcuttur.

²⁰⁵⁰ TŞS 2, s. 36/1'de Dabbağhane-i atik Mahallesi sakinlerinden olan es-Seyyid el-Hacı Ebubekir bin el- Hac Hüseyin'in 5.290 kuruşluk toplam terekésinin içerisinde.

²⁰⁵¹ TŞS 2, s. 64/2'de Dabbağhane-i cedid Mahallesi sakinlerinden voyvada-i sabık el-Hac İbrahim Ağa bin Mehmed'in 69.880 kuruşluk mirasındadır.

²⁰⁵² TŞS 2, s. 142/1.

²⁰⁵³ TŞS 34, s. 130/1'de Hocaahmed Mahllesi'nden Yağcızâde kaymakamü'l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey'in mirasında mevcuttur.

²⁰⁵⁴ TŞS 34, s. 130/1.

²⁰⁵⁵ TŞS 34, s. 76/1'de Kaya Mahallesi'nden hallaç Salih bin Ahmed'in 1.337 kuruşluk mirasının eşyaları içerisinde.

²⁰⁵⁶ TŞS 34, s. 130/1.

²⁰⁵⁷ TŞS 34, s. 130/1.

²⁰⁵⁸ TŞS 34, s. 130/1.

²⁰⁵⁹ TŞS 34, s. 115/2'de Çanşigir Mahallesi'nde yaşamış olan semerci es-Seyyid el-Hac Osman bin Abdurrahman'ın terekésindedir.

²⁰⁶⁰ TŞS 34, s. 76/1'de Kaya Mahallesi'nden hallaç Salih bin Ahmed'in 1.337 kuruşluk mirasının eşyaları içerisinde.

²⁰⁶¹ TŞS 34, s. 147/1'de İvazpaşa Mahallesi'nden şişeci es-Seyyid Ahmed bin el Hac İbrahim'in metrukâtındadır.

²⁰⁶² TŞS 2, s. 54/1'de Yaşmeydan Mahallesi'nde Kiril veled Mardaros'un 420 kuruşluk mirasındadır.

²⁰⁶³ TŞS 2, s.188/2.

şalvarın üstüne giyilen köhne alaca entari 3, bele sarılan kuşak ise 4 kuruştur. Mevsimlik giysilerden olan köhne biniş 10 kuruş, köhne çuka cübbe 5 kuruştur. Gerekli olduğu hallerde tek veya çift olarak kullanılan köhne kürk 5²⁰⁶⁴, sansar kürk de 3 kuruştur.²⁰⁶⁵ Başa takılan kalpak²⁰⁶⁶ ve ayağa giyilen mest ise 1'er kuruştur.²⁰⁶⁷ Üzerinde bulunan günlük giysi tutarı 44,5 kuruştur.

“Müstamel” giysilerden oluşan Tokatlı gayrimüslimlerin giymiş oldukları günlük kıyafetler şöyle sıralanabilir: Birim fiyatı olmayan donun üzerine giyilen ketan gömlek 12 kuruştur.²⁰⁶⁸ Alt giyimi ürünlerinden müstamel çakşıra 5 kuruş değer biçilmiştir. Şalvar ve ketan gömleğin üstüne müstamel alaca entari giyilmiştir. Değeri 12 kuruştur. Belde, kişisel aksesuarları taşıyan kuşak ise 4 kuruştur.²⁰⁶⁹ Sezonluk kıyafetlerden aba 2 kuruş ve çuka biniş 20 kuruştur.²⁰⁷⁰ Yaz, kış giyilen ürünlerden olan nafe kürk 15 kuruş,²⁰⁷¹ sincap cübbe kürk de 20 kuruş yazılmıştır.²⁰⁷² Başı kışın soğuktan yazın sıcaktan koruyan kalpak 1²⁰⁷³, ayağa giyilen mest de 1 kuruştur.²⁰⁷⁴ Bu kıyafetlerin toplamı 92 kuruştur.

Tokatlı gayrimüslim erkeğin yeni ürünlerden oluşan giysi birleşiminde iç giyimi olan donun birim fiyatı yoktur. Melez cedid gömlek 3 kuruş, donun üzerine giyilen cedid çuka çakşır 8 kuruştur.²⁰⁷⁵ Kırmızı entari 12 kuruş²⁰⁷⁶, üzerine sarılan pali kuşak ise 7 kuruştur.²⁰⁷⁷ Ev içi temel üst giyimi olan entarinin üzerine giyilen mevsimlik ürünlerden olan cedid lahorî germsud kaftan ise 15 kuruştur. Üst üste giyilebilen kıyafetlerden olan kürkün çeşitleri, hatayi kaplı zerdava paçası kürk 80 kuruş²⁰⁷⁸ ve beyaz germsud kaplı alaca cübbe göçen kürk 20 kuruştur.²⁰⁷⁹ Başa giyilen çuka kalpak 1 kuruş, onu süsleyen yeni bir baş süsleme aksesuarı olan cedid köpri sarığı 2 ve bir diğer çeşit mumi çit ise 2

²⁰⁶⁴ TŞS 2, s. 33/1'de Hocaahmed'in Mahallesi'nde Kırkor veled Toros'un 5.411 kuruşluk mirasındadır.

²⁰⁶⁵ TŞS 2, s. 50/2'de Soğukpınar-ı müslüm Mahallesi'nde Güzet veled Minas'ın 1.172 kuruşluk mirasındadır.

²⁰⁶⁶ TŞS 2, s.188/2'de Menice Mahallesi'nden Sahak veled Bogos'un 519 kuruşluk terekesinde mevcuttur.

²⁰⁶⁷ TŞS 2, s. 33/1.

²⁰⁶⁸ TŞS 2, s. 50/2.

²⁰⁶⁹ TŞS 2, s. 33/1.

²⁰⁷⁰ TŞS 2, s.188/2.

²⁰⁷¹ TŞS 2, s. 50/2.

²⁰⁷² TŞS 2, s. 33/1.

²⁰⁷³ TŞS 2, s.188/2.

²⁰⁷⁴ TŞS 2, s. 33/1.

²⁰⁷⁵ TŞS 1, s. 245/2'de Çilehane Mahallesi'nde Anastas veled Uğur veled Restfort'un 6.636 kuruşluk mirasında mevcuttur.

²⁰⁷⁶ TŞS1, s. 261/2 'deYaşmeydan Mahallesi'nde Kaşkapağı Bogos veled Anderiyas'ın mirasındadır.

²⁰⁷⁷ TŞS 1, s. 245/2.

²⁰⁷⁸ TŞS 1, s. 245/2.

²⁰⁷⁹ TŞS 1, s.160/1'de Çilehane Mahallesi'nden Artin veled Estefan'ın 2.660 kuruşluk terekesindedir.

kuruş olarak yazılmıştır.²⁰⁸⁰ Ayağa giyilen müstamel yemeni 1 kuruştur.²⁰⁸¹ Üzerinde bulunan giysinin toplamı 151 kuruştur. Birden fazla “cedid” olarak nitelenen verinin olduğu bu kurgudan asgari veya ortalama kalitede bir eşyanın yeni olmasının, ürünün pahalı olduğu manasına gelmediği görülmektedir.

Müslüman Tokatlı erkeklerde “köhne” kurgu kıyafet kombini 19,75 kuruş iken, gayrimüslim erkeklerde 44,5 kuruştur. Günlük giyside Müslüman erkeklerde “müstamel” giysiler 109,7 kuruş iken gayrimüslim erkeklerde ise 92 kuruştur. Müslüman erkeklerde pahalı kıyafet 863 kuruş, gayrimüslim erkekler için birleştirilen “cedid” giysiler, 151 kuruş olarak hesaplanılmıştır. Giyim kuşam içerisinde seçilerek belirlenmiş ürünler oldukları için fiyat aralığı açısından belirleyici değildir. Yinede bu kombinasyonun umumi olarak 15 kuruş ila 1.000 kuruş arasında değişebileceği söylenebilir. Buradaki amaç, genelleme yapılacak şekilde bir gün içerisinde giyilen kıyafette baştan ayağa bir giyim sıralaması oluşturmak ve kullanılan ürünlerin kaç kuruş tuttuğunun belirlenmesidir.

İkinci olarak, aşağıdaki tabloda erkek giyim kuşam ürün gruplarında yer alan toplam ürün çeşidi, toplam ürün adedi ve ürünler için harcanan para kuruş olarak aşağıda Tablo 74’te hesaplanmıştır.

Tablo 74. Erkek Giyim Kuşamı Ürün Analizi

Erkek Giyim Kuşamı	Ürün Çeşidi	1. Ana Tablo ve 2. Ana Tablo Toplam Adet	1. Ana Tablo Toplam Fiyat (Kuruş)
Erkek İç Giyimi	52	588	2.055,50
Erkek Alt Giyimi	59	397	3.263,50
Erkek Temel Üst Giyimi Entari	140	677	4.668
Erkek Mevsimlik Kıyafetleri	395	1.133,5	20.638,50
Erkek Başlık ve Başlık Süsleme Aksesuarları	204	1.684	7.155,50
Erkek Bel Aksesuarları	100	681	3.764
Erkek Ayak Giyimi	58	611	580,50
Erkek İş ve Hamam Önlükleri	39	748	2.704
Kadın Giyimine Ait Ürünler ²⁰⁸²	21	128	718,50
Toplam	1.068	6.648	45.548

²⁰⁸⁰ TŞS 1, s. 245/2’de Çilehane Mahallesi’nde Anastas veled Uğur veled Restfort’un 6.6.36 kuruşluk mirasında mevcuttur.

²⁰⁸¹ TŞS 1, s. 261/2.

²⁰⁸² Erkek terekelerinde bulunan kadınlara ait giyim kuşam ürünleri tablo altında değerlendirilmemiştir.

Elde edilen verilere göre Tokatlı erkeklerin giyim kuşamında mevsimlik kıyafetlere ürün çeşidi ve ürünlere harcanan toplam para miktarında birincilik vermişlerdir. En fazla kullandıkları aksesuarların ise başlık ve başlık süsleme aksesuarları oldukları görülmüştür. En az kullanılan giyim kuşam gruplarında ise ürün çeşidi olarak iş ve hamam önlüklerinde, toplam adet sayısında alt giyiminde, ürünlere harcanan toplam para miktarında ise ayak giyiminde olduğu belirlenmiştir.

Üçüncü olarak ise erkek miras kayıtlarında tereke toplamı, bu toplam içinde giyim ve kuşam bedellerinin miktarı ve yüzdesi önem arz etmektedir. Bu hususla ilgili veriler aşağıda aşağıda Tablo 75’te özetlenmiştir.

Tablo 75. Erkek Terekelerinde Giyim Kuşama Harcanan Paranın Yüzdesi

Müslüman Erkeklerde Toplam Tereke (kuruş)	Müslüman Erkeklerde Giyim Kuşam Çıkan Tereke Toplamı (kuruş)	Gayrimüslim Erkeklerde Toplam Tereke (kuruş)	Gayrimüslim Erkeklerde Giyim Kuşam Çıkan Tereke Toplamı (kuruş)	Erkeklerde Toplam Tereke (kuruş)	Erkeklerde Giyim Kuşam Çıkan Tereke Toplamı (kuruş)	Erkek Terekelerinde Giyim Kuşama Harcanan Toplam Fiyat (kuruş)	Erkek Terekelerinde Giyim Kuşama Harcanan Paranın Yüzdesi (kuruş)
996.589	961.168	295.923	274.011	1.292.512	1.235. 179	45.548	%3,68

Tablodaki verilere göre, Müslüman erkek tereke toplamı erkek tereke toplamının çoğunluğunu oluşturmaktadır. Toplam tereke içinde, Tokatlı erkeklerin miraslarından yaklaşık % 3,68 oranında giyim kuşama para ayırdıkları hesaplanmıştır. Bu oran kadınlarda %12,5 olması sebebiyle erkeklerin giyime daha az para harcadıkları sonucuna varılabilir.

BÖLÜM: 4 ERKEK TAKILARI

İslam dininde Allah'ın, cenneti hak edenlere mükâfat olarak altın ve gümüş bilezikler vereceği, ince ve kalın yeşil ipekten elbiseler giydireceği kutsal kitapta farklı yerlerde anlatılmıştır.²⁰⁸³ Mısırlılar takıları yaşarken statü göstergesi olarak ölünce de bilinmeyen sonsuz yolculuklarında kendilerini bekleyen kötülüklerden korunmak amacı ile özel tasarlanmış olarak mumyalarında kullanmışlardır.²⁰⁸⁴ Takı insan yaradılışında birçok inançta onu hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutlu edecek, iş gören nesneler arasında olmuştur.

Tarihsel takı tasarımları ile ilgili ilk yazılı belge günümüzden otuz bin yıl kadar önce paleolitik çağda, mağara içerisinde yaşayan insanlar (Antalya Karain Mağarası ve Beldibi Kaya Sığınağı'nda bulunan takılar örnek olarak verilebilir) içinde bulundukları doğadan faydalanarak hayvan dişleri ve kemikleri, deniz ve kara hayvanlarının kabukları ve çeşitli taşları toplayıp kolye şekline dönüştürerek ilk takıyı tasarlamışlardır. Neolitik çağda takının yüzeyi parlatılmıştır. M.Ö.6500'de Çatalhöyük'te volkanik bir cam olan obsidyen işlenerek ayna olarak kullanılmıştır. Kalkolitik çağda kuvars gibi yarı değerli taşlardan boncuklar imal edilmiştir. Doğal materyallerin yanı sıra maden kullanımı da görülmeye başlanmıştır. İlk tunç çağında Truva, Eskiypar ve Alacahöyük mezarlarında kolyelerde altın ve küçük boncuklar uyum içerisinde sıralanmışlardır. Antalya Aslantepe'de Bronz buluntular önemlidir.²⁰⁸⁵

Takının tarihçesinde zaman sıralaması içinde Asurlular (M.Ö 1950-1750) altın ve gümüş yoluyla ticaret yapmışlardır. Perakende satışlarda gümüş, toptan ticarete ise altın kullanılmıştır. Yerli damga mühür kullanılmıştır. Yeni olarak silindir mühür geleneğini getirmişlerdir. Bu mühürlerde hayvan figürleri mevcuttur. Küpeler, boyun ve göğüs takıları kullanılmıştır.²⁰⁸⁶

Sümer şehir devletlerinde (M.Ö 4000-2000)²⁰⁸⁷ dövme ve döküm altın işlemeciliği görülmektedir. İyonya'da fildişi fibulalar (çengelli iğne)da kullanılmıştır. Urartularda

²⁰⁸³ Kehf, 18: 31; Hac, 22:23; İnsan, 76:21.

²⁰⁸⁴ Derya Eldeniz, "Takı ve İnsan İlişkisi." 63-64.

²⁰⁸⁵ Pelin Demirtaş, "Takı Kültürü ve Tasarımı Üzerine Bir Araştırma," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996) 1-6.

²⁰⁸⁶ Özlem Kökçüoğlu, "Anadolu Medeniyetlerinde." 56-64-66.

²⁰⁸⁷ "Sümerler", Wikipedia, Google, Eylül 30, 2023, <https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCmerler>.

(M.Ö 900-600) altın ve gümüş kullanılmış aslan başlı küpe, hayvan başlı saç iğneleri ve yaka iğneleri kullanılmıştır. Firiglerde altın, gümüş ve tunç madenleri kullanılarak fibula, boncuklarla süslü başlıklar, bilezik, kolye, küpe, aslan boğa ve yılan formları kullanılarak üretilmişlerdir. Lidya kuyumculuğu (M.Ö 687) Mısırlılardan etkilenmişlerdir. Mühür yüzükler, broşlar, sandal biçiminde küpelerde altın, gümüş ve bronz kullanılmıştır. Etrüskler geniş bilezikler, büyük fibulalar, kolye kopçaları, gerdanlıklar, iki farklı küpe takmışlardır. Fenikelilerde (M.Ö.1000-M.Ö.300) hayvan figürleri takılarda görülmektedir. Keltler (M.Ö. 279) pelerinlerini tutturmak için altın, gümüş broşlar, yarım daire formunda bilezik, yüzük, tasma ve boyun halkası üretmişlerdir.²⁰⁸⁸

Büyük İskender'in Pers İmparatorluğunda renkli taşlar kullanılmıştır. Taşların şifa ve uğur gücüne inanılmıştır. Mısır nazarlık formları kullanılmıştır. Takılarda üçgen formu mevcuttur. Sandal ve hilal formu küpeler takılmıştır. Helenistik dönem (M.Ö. 330-30) Grek kültürü, Akdeniz ve Pers sanatı ile oluşmuştur. Renkli taşlar kullanılmıştır. Küpeler ve bileziklerde aslan başlarından başka koç, buzağı, ceylan ve vaşak gibi hayvan motifleri rağbet görmüştür. Çift başlı yılan bilezikler önemlidir.²⁰⁸⁹

Anadolu'da Grek döneminde altın kullanımı sınırlı olduğundan dolayı takılar günlük yaşamda yaygın değildir. Çeşitli hayvan ve lotus çiçeği gibi bitkisel formlar işlenmiştir. Mitolojik figürlü yüzükler, küpeler, gerdanlıklar ve madalyonlar kullanılan takılar içerisinde. Romalılar ise Anadolu, Etrüsk ve Helen mirasını devralmışlardır. Değerli ve yarı değerli taşların kullanımının yanı sıra halkın da kullanabileceği cam, bronz ve demirden takılar üretilmiştir. Zincirlere madalyonlar ve sikkeler takılarak kullanılmaya başlanmıştır. Tarihte ilk kez nişan ve evlilik yüzükleri Romalılar tarafından kullanılmıştır. Basit demir halkalardan, enli şeritli altın yüzüklere dönüşmüştür. Yılan motifli bilezikler yine rağbet görmüştür. Yüzükler sadece süslenme amacı ile değil mühür, tılsım, asalet, zehir taşıma, bağlılık ve anahtarlık amaçlı kullanılmışlardır.²⁰⁹⁰

Türk kültürü binlerce yıl coğrafya değiştirerek ilerlemiştir. Geldiği her yere kendinden bir şeyler katarak buldukları ile harmanlanan, özümseyen bir kültür oluşmasına neden olmuştur. Türkler, Orta Asya'dan Afrika ve Avrupa'nın içlerine kadar siyasi-sosyal ve ekonomik olarak etkili olmuştur. En son kalıcı evleri olan Mezopotamya ve Anadolu'da

²⁰⁸⁸ Kevser Göleş, "Giysi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı."46-50.

²⁰⁸⁹ Özlem Kökkılıç, "Anadolu Medeniyetlerinde." 114-116.

²⁰⁹⁰ Sümeyra Göral, "Tokat Müzesi'ndeki Grek ve Roma Dönemi Altın Takıları,"Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.,(Atatürk Üniversitesi, 2019), 56-61.

biriken yaşam izlerini takıya aktarmışlardır. Göçebe Türk toplumunda deri, kürk ve keçeden yapılan takılar ve hayvan baskılı kemik ve altın plakalı kemer tokaları kullanılmıştır. Tanrı dağları kültür bölgesinde kadın takısı olarak ay şeklinde küpeler, nazar boncukları, gerdanlıklar, altın, tunç ve gümüşten yapılmış takılar çıkartılmıştır.²⁰⁹¹ Türk ırkının proto tipi olan Altay-Sayan dağları arasındaki geniş coğrafyada kültürel bir süreklilik mevcuttur. Orta Asya Türkmen kadın takıları ile Altay kurganlarından çıkan takılar arasında biçimsel ve sembolik bağlantılar bu devamlılığı göstermektedir.²⁰⁹²

Anadolu Selçukluları da altın, gümüş ve bronzdan eserler üretmişlerdir. Altın daha çok saray soyluları tarafından statü sembolü olarak kullanılmıştır. Hilâl, halka ve hayvan formları kadın takılarında kullanılmıştır. Doğu ve Bizans sentezi dikkat çekmektedir.²⁰⁹³ Selçuklu dönemi takılarının günümüze az ulaşmasının nedenleri arasında yok edici Moğol istilâlarından doğan ekonomik krizler ve sosyal tahribatın yanı sıra tek tanrılı dine geçişte ölümlerin takı ile mezara gömülme geleneğinin ortadan kalkması sayılabilir.²⁰⁹⁴

Osmanlı çok uluslu, çok kültürlü, üç kıtaya yayılmış bir imparatorluktur. Bunun neticesine büyük bir medeniyet ve kültürel mirasın sembolü olmuştur. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler inançları ve mekânları ile iç içe yaşamışlardır. Dünyanın her yerinden insanlar Osmanlı topraklarına gelmiş ve ticaret yapmışlardır. Geleneksel kültür yapısının formu bu nedenler dolayı akışkan ve şekillendirilebilir olmuştur. Fikir, sanat, edebiyat ve bilimin önde gelen insanları bu topraklarda misafir edilmiştir. Turkuaz rengi, Türk modası ile o da başka kültürleri etkilemiştir.²⁰⁹⁵ Ziynet eşyaları som altından ve gümüşten yapılmıştır. Elmas, yakut, opal zümrüt, inci ve elmas gibi değerli taşlarla yüzükler, küpeler, bilezikler, gerdanlıklar, kolyeler ve halhallar süslenmiştir. Bu topraklarda tüm uygarlıkların birleştiği hafızalardaki kültürün işlendiğini görmek mümkündür.²⁰⁹⁶

Osmanlı'nın iklim açısından en güzel, ticaret açısından en canlı kentlerinden olan

²⁰⁹¹ Yasemin Sağışmak, “*Türk Kültüründe Takı Kullanımı ve Motifler (Denizli Tavas Yöresi)*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Süleyman Demirel Üniversitesi, 2022), 5-7-15-16.

²⁰⁹² Sevil Babur Bayındır, “*Türkmen Takı Kültürü*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005), 17.

²⁰⁹³ Özlem Kökkılıç, “Anadolu Medeniyetlerinde.”196.

²⁰⁹⁴ Gökhan Çaça, “*İlk Çağ Medeniyetlerinde Takı Tasarım Algısı ve Bu Algının Günümüz Algılamasına Etkileri*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (İstanbul Arel Üniversitesi, 2013),34.

²⁰⁹⁵ Arda Hakkı Tezci, “*Mücevherde Osmanlı ve Günümüz Karşılaştırmaları*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Altınbaş Üniversitesi, 2021), 20-26.

²⁰⁹⁶ Şaziye Karlıklı, *Zaman Geçer Altın Kalır* (İstanbul: Atasay Kuyumculuk Yayınları, 2004), 16-17.

Tokat'ta ise binlerce yıldır peşpeşe kurulmuş olan medeniyetlerin aktarımları ile birbirinden güzel takılar yapılarak takılmış ve saklanmıştır.²⁰⁹⁷

4.1.SİKKELER

Osmanlılar parasal uygulamalarında Roma, Bizans, İslâm devletleri, Moğolların İlhanlı Devleti, Akdeniz havzasında İtalyan kent devletleri ve İspanya'nın para geleneklerinden etkilenmiş ve taşıyıcısı olmuşlardır. Sikke basıp hutbe okutarak egemenliklerini ilân etmişlerdir. Altın ve gümüş sikkeler elden ele, bölgeden bölgeye taşındıkça, Osmanlı hükümdarının gücünü ülkenin her yerine ulaştırmışlardır. Osmanlı Devleti uzun mesafeli ticaret yolları üzerine kurulduğundan dolayı istikrarlı bir para düzeni devlet için önemli olmuştur. Diğer yandan vergi toplamak ve kendisi için çalışanlara ücret ödemek için piyasada dönen paraya ihtiyaç duymuştur.²⁰⁹⁸

Sikkeler başlığı altında altın ve gümüş sikkeler incelenecektir.

4.1.1. Altın Sikkeler

Kökkılıç, Asurlular'ın (M.Ö 1950-1750) altın ve gümüş yoluyla ticaret yaptıklarını, perakende satışlarda gümüş, toptan ticarete ise altın kullanıldığını ve bu dönemde altının gümüşten sekiz kat daha değerli olduğunu belirtmiştir.²⁰⁹⁹

Aşağıdaki tabloda 1823-1824 yıllarına ait verilerden yola çıkarak Tokat'ta altın ve gümüş arasındaki değer farkı hesaplanmıştır.

Tablo 76. 1823-1824 Yıllarında Tokat'ta Altın ve Gümüş Fiyatları²¹⁰⁰

Ürün	Dirhem	Miskal	Gram	1 Dirhem Değeri (kuruş)	1 Miskal Değeri (kuruş)	1 Gr Değeri (kuruş)	Fiyat(kuruş)	Gram altının gümüş olarak değeri
Kemayar Sim ²¹⁰¹	10	7	33,6	0,55	0,78	3,74	5,5	21,3
Sim Zincir ²¹⁰²	8	5,64	27	1	1,41	6,76	8	11,78

²⁰⁹⁷ Banu Berber Babalık, “Osmanlı Kuyumculuğunda Ermeniler ve Bir Ermeni Ailesi Örneği: Arslanyanlar,” Yayınlanmamış Yüksek Tezi., (Adnan Menderes Üniversitesi, 2015). 99.

²⁰⁹⁸ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 24-25-60-65-66.

²⁰⁹⁹ Özlem Kökkılıç, “Anadolu Medeniyetlerinde.” 56-64-66.

²¹⁰⁰ 10 dirhem 7 miskal kabul olarak kabul edilmiştir. Bkz. Halil Sahillioğlu, “Dirhem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, 369: 368-371. Buradan 1 miskal 1,42 dirhem olarak hesaplanmıştır. Ayrıca 1 miskal 4,8 gr olarak tekrar hesaplanmıştır. Cengiz Kallek, “Miskal”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.30, TDV Yayınları, Ankara 2020, 182: 182-183. Gümüşte bulunan gram değerleri, bir gram altının kuruş değerine bölünerek altının gümüşten kaç kat değerli olduğu hesaplanmıştır.

²¹⁰¹ Kemayar sim TŞS 28, s. 14-2'de 9 Mart 1823 tarihli İsmihan bint-i Ebubekir'in mirasındadır.

²¹⁰² Sim zincir TŞS 28, s. 159-1'de 16 Şubat 1824 tarihli Elmas bint-iBaros 'un metrûkatındadır.

Altın Bukağı ²¹⁰³		15	72		16,6	79,68	250	1
Sim ²¹⁰⁴	16	11,26	54	0,75	1,06	5,08	12	15,68
Kemayar Sim ²¹⁰⁵	50	35	168	0,6	0,8	3,84	30	20,75

Yukarıdaki tabloda gümüş ve kemayar gümüş arasında neredeyse yarı yarıya fiyat farkı olduğu görülmektedir. Kemayar gümüşün gerçekten ayarı düşük olan gümüş çeşidi olduğu bunun da fiyata yansıdığı belirlenmiştir. Altın ve gümüş arasındaki değer farkını bulmak için aynı miras kaydında iki ayrı ürünün dirhem ve miskal ölçümleri ile bulunması çalışma açısından bir şans olmuştur. Böylece gerçekçi bir sonuç elde edilmiştir. Tokat'ta 1823 yılında 1 gram altının 15.68 gr gümüşe denk geldiği hesaplanmıştır. Kuyumcu terekesinde ticari olarak yazılan sim ve kemayar simin araştırmaya katkısı olmuştur. Bir gram kemayar simin etiket fiyatı 3,84 kuruştur. Kullanılmış olarak kaydedilen bir gram gümüş ise 3,74 kuruş olarak hesaplanmıştır. Kemayar sim ile arasındaki farkın çok az olduğu görülmüştür. Simin gramı kuyumcudaki 5,08 kuruş iken sim zincirin gramı 6,76 kuruştur. İşlenmiş ürün ile hammadde arasındaki fark görülmektedir. Bugün de takıda işçilik ücreti ayrı olarak hesaplanmaktadır.

Osmanlı kuruşu, dönemin önde gelen yabancı paraları karşısında yüzde doksan değer kaybetmiştir. 1844 yılında “tashih-i sikke” işlemi ile 100 gümüş kuruş 1 altın liraya eşit kabul edilmiştir.²¹⁰⁶ Günümüzde altın gümüşten seksensekiz kat daha değerlidir.²¹⁰⁷

II. Mahmud döneminde Osmanlı Devleti, zer-i mahbub, rumi, adli, hayriye ve mahmudiye adlı altın sikkeler üretmişlerdir. Adları ve standartları birbirinden farklıdır. Tağşiş sürecinde maliye, altın sikkelerin değerini yüzde yirmiye kadar azaltabilmiştir. Devlet, halka ödediği tüm ödemeleri gümüş üzerinden yaptığı için altın sikkelerin tağşişi yönetime bir yarar sağlamamıştır.²¹⁰⁸

Çalışmada takılar adet fiyat, sadece adet, sadece fiyat, bir ürün değişik ölçülerde tek fiyatla, birbirinden farklı toplu yazılan ürünler adet- toplam fiyatla yazılmışlardır. Bu yüzden sağlıklı bir grupta yapmak mümkün olmamıştır. Tek adet fiyat yazılı ürünler

²¹⁰³ Altın bukağı TŞS 28, s.-159-1'de 16 Şubat 1824 tarihli Elmas bint-iBaros 'un metrûkatındadır.

²¹⁰⁴ Sim, TŞS 28, s. 7/3'de 16 Ocak 1823 tarihli ticari bir miras kaydı olan Kuyumcu Karabed veled-i Ağya'nın terekesindedir.

²¹⁰⁵ Kemayar sim, TŞS 28, s. 7/3'de 16 Ocak 1823 tarihli ticari bir miras kaydı olan Kuyumcu Karabed veled-i Ağya'nın terekesindedir.

²¹⁰⁶ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para*, 185-187.

²¹⁰⁷ 1 gr gümüş: 27.48 tl ve 1 gr altın: 2.420 tl dir. Canlı Döviz, Google, Mayıs 1, 2024, <https://canlidoviz.com/altin-fiyaatlari/gumus>.

²¹⁰⁸ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para*, 187.

üzerinden tespitler yapılacaktır.

Rubi²¹⁰⁹, ecnas altunu²¹¹⁰, İslambol altunu²¹¹¹, İslambol zer –i mahbubi²¹¹², kum altunu²¹¹³, yıldız altunu²¹¹⁴, Mısır altunu, adli altunu²¹¹⁵, rumi altunu, incülü tor üzerine mahmudiye altunu, fındık altunu, kemayar altun, boğaz altunu, kebir boğaz altunu ve fındıklı altun²¹¹⁶, yıldız ve İslambol altunu ve kebir altun, zer-i mahbub altunu, dokuzluk altunu²¹¹⁷, onluk altunu, on ikilik altunu²¹¹⁸, yirmilik altunu, yirmibeşlik mahmudiye altunu, kırklık altunu, adli²¹¹⁹ nısfıyesi, altun hurdası²¹²⁰, Mısır altunu, gerdanlık altunu

²¹⁰⁹ Kuşçuoğlu, “Rubi: Aslı rubiyyedir. Osmanlı döneminde para olarak kullanılan tam altının dörtte biridir”, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 173.

²¹¹⁰ Ecnas altunu 1 adet 200 kuruş; 92 ufak para; 1 adet altun kabareli gerdanlık 15 adet İslambol nısfıye 200 kuruşa toplu ürün olarak TŞS 34, s. 144/1’de Tespihçioğlu Hacı Mustafa bin Mehmed’in mirasında kaydedilmiştir.

²¹¹¹ İslambol altını 7 adet 63 kuruş olarak TŞS 28, s. 83/1’de 10 Temmuz 1823 tarihine ait olan müezzın molla Salih bin Ebubekir’in mirasındadır. Ayrıca adli altun 26 adet 312 kuruş; rumi altun 1 adet 25 kuruş; İslambol nısfıyesi 2 adet 9 kuruş; Mısır nısfıyesi 2 adet 8 kuruş; rumi nısfıyesi 18 adet 225 kuruş; rumi rubıyesi 3 adet 18 kuruş; fındık rubıyesi 227 adet 681 kuruştur.

²¹¹² İslambol zer-i mahbubi 63 adet 630 kuruşa; incili tor üzerine mahmudiye altunu 1 adet 300 kuruş; 1 adet saç bağı ve 40 adet zer-i mahbub rubıyesi 300 kuruş (toplu ürün) , 1 adet altun gerdanlık ve 14 adet zer-i mahbub rubıyesi 200 kuruş (toplu ürün); çitde düzüli (...) altunu 40 adet fındık rubıyesi ve 1 mahmudiye nısfıyesi 260 kuruş (toplu ürün), 1 adet incülü kebir asku ve 30 adet fındık rubıyesi 140 kuruş (toplu ürün); 1 adet incülü sagir asku ve 7 adet rubıye 40 kuruş (toplu ürün), 4 adet tensuh ve 16 adet rubıye 60 kuruş, (adet fiyat toplu), TŞS 34, s. 126/1’de 12 Kasım 1829 tarihli es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed’in mirasında kayıtlıdır. Bu terekede kadın takıları mevcuttur.

²¹¹³ Kum altunu 12 miskal, 1 dirhem, (on sekizer gurusdan) 126 kuruşa (çift ölçü-tek fiyat); kemayar altun 9 miskal 1 dirhem 86 kuruşa (çift ölçü-tek fiyat); 1 adet Mısır altunu, 2 adet Mısır nısfıyesi, 1 adet Mısır rubıyesi 15 kuruşa (üç ayrı ürün- adet bir toplu fiyata); İslambol nısfıyesi 1adet 4 kuruşa; olarak değişik ölçülerde yazılmış tek üründür. TŞS 28, s. 7/3’de 16 Ocak 1823’de Kuyumcu Karabed veled-i Ağya’nın mirasında etiket fiyatlı ürünlerdendir.

²¹¹⁴ Yıldız altunu 5 adet 40 kuruş; 16 adet İslambol altını 80 kuruş; boğaz altunu 1adet 60 kuruş olarak TŞS 2, s. 50/2’de3 Mart 1796 tarihli Güzet veled-i Minas’ın terekesinde yazılmıştır. Mirasta kadın takısı da mevcuttur.

²¹¹⁵ Adli altun 2 adet 24 kuruşa ve rumi altun 1 adet 25 kuruşa; 7 adet idare 17,5 kuruş; yetmişlik 1 adet 1 kuruş; 49 ufak para; rumi nısfıyesi 2 adet 25 kuruş; rubıye 419 adet 1257 kuruş; TŞS 28, s. 76/3’de 30 Temmuz 1823 tarihli Humuşçu Abdullah Ağa bin Hüseyin’in mirasındadır.

²¹¹⁶ 1 adet kebir boğaz altunu ve 20 adet fındıklı altun 700 kuruşa; 6 adet yıldız ve 20 adet İslambol altunu ve 1 kebir altun 550 kuruşa; 21 adet fındık rubıyesi ve 1 adet rumi altunu 200 kuruşa (toplu yazılan ürünlerdendir) TŞS 34, s. 164/1’de 26 Ocak 1830 tarihli Estefan veled-i Boros’un mirasında kayıtlıdır. Bu terekede kadına ait takı mevcuttur.

²¹¹⁷ Dokuzluk altunu 1 adet 9 kuruş; onluk altun 3 adet 30 kuruş; zer-i mahbub altunu 1adet 16 kuruş; yirmilik altun 7 adet 140 kuruş; kırklık altun 1 adet 40 kuruş; adli altun 25 adet 300 kuruşa; TŞS 34, s. 73/1’de 4 Temmuz 1829’da Mora ahalisinden Halil bin İsmail’in terekesinde mevcuttur.

²¹¹⁸ 205 adet on ikilik altunu 2.460 kuruş; 37 adet onluk altun 370 kuruş; 44 adet yirmilik altun 880 kuruş; 4 adet adli nısfıye 24 kuruşa TŞS34, s. 43/1’de 14 Mayıs 1829 tarihli Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdıç’in mirasındadır.

²¹¹⁹ Kuşçuoğlu, “Adli Altun: II. Mahmud Han (1808-1839) “Adli” mahlasını aldıktan sonra adına bastırılan paradır. Tami 12, yarımı 6 kuruş, dörtte biri ise 100 para değerinde idi”, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 14.

²¹²⁰ Altun hurdası 1 miskal 18 kuruş olarak TŞS 28, s. 17/1’de Merzifonlu astarcı Ohannes veled-i Arslan’ın mirasındadır.

kıymeti rehin, fındık altun ve yaldız, Mısır zincirli²¹²¹, Mısır mahbubi, İslambol ve nısfıyesi ve Mısır altunu²¹²², Mısır altunu ve nısfıyesi ve rubıyesi, İslambol nısfıyesi, Mısır nısfıyesi, rumi nısfıyesi, yaldız ve zincireklü ve üçbuçuklu altun, yaldız altunu, bıçaklı altun²¹²³, zer-i mahbub nısfıyesi, saç bağı ve zer-i mahbub rubıyesi, altun gerdanlık ve zer-i mahbub rubıyesi, altun ve nısfıye, rubıye, İslambol rubıyesi, rumi rubıyesi, adli rubıyesi, Mısır rubıyesi, fındık rubıyesi, fındık rubıyesi ve rumi altunu, çitde düzüli(...) altunu fındık rubıyesi ve mahmudiye nısfıyesi, incülü kebir asku ve fındık rubıyesi, incülü sagir asku ve rubıye, tensuh ve rubıye, fındık altını²¹²⁴, altun kaberele gerdanlık İslambol ve nısfıye olarak yazılan ürünlerdendir.

1770 yılında zer-i mahbub 110 para (330 akçe) olarak değerlendirilmiştir. Piyasada az altın kullanılması ile değeri 120 paraya çıkmıştır. İstanbul’da basılan zer-i mahbubların tek, yarım ve çeyreği, Mısır’da ise üçlüğü, çifti ve çeyreği basılmıştır.²¹²⁵ 1790 yılında, Mısır zer-i mahbubunun nisfıyesi 60 paradan, İstanbul zer-i mahbubunun 3,5 kuruştan ve nısfıyesinin 70 paradan, fındık ve Macar altınlarının 5’er kuruştan, rubıyyenin 50 paradan fazlaya alınıp verilmemesi hükme bağlanmıştır. 1795’de İstanbul zer-i mahbubuna 5, fındık altına 7, Mısır zer-i mahbubuna 4, herkesin elinde bulunan yaldız ve Macar altınlarına 7’şer kuruş değer biçilmiştir.²¹²⁶ 1809’da İstanbul zer-i mahbubu 6,5 kuruş, yarımı 3 kuruş, Mısır zer-i mahbubu 5,5 kuruş, yarımı 110 paradır. 1820 yılına gelindiğinde İstanbul zer-i mahbubu 8 kuruş, Mısır zer-i mahbubu 7 kuruş olarak fiyatı belirlenmiştir.²¹²⁷ İstanbul’da basılan “üçlük”, “dörtlük”, “beşlik”, “yedilik”, “onluk” eşrefiler kebir eşrefi olarak anılmıştır.²¹²⁸

Asağıdaki Tablo 77’de 1823 yılına ait olan müezzin molla Salih bin Ebubekir²¹²⁹’in

²¹²¹ 40 adet Mısır zincirli 160 kuruş; Mısır mahbubi 4 adet 16 kuruş; 3 fındık altun ve 2 yaldız 35 kuruş; Mısır nısfıyesi 70 adet 140 kuruş; 7 adet İslambol nısfıyesi 17,5 kuruş; TŞS 2, s. 36/1’de 15 Ocak 1796 tarihli es-Seyyid el-Hac Ebubekir bin el-Hac Hüseyin’in mirasındadır.

²¹²² 18 adet İslambol ve 11 nısfıyesi ve 1 Mısır altunu 213 kuruş (toplu yazılan ürünlerden)TŞS 28, s. 47/3’de hallaç Ebubekir Alemdar bin el-Hac Mustafa’nın metrûkatındadır.

²¹²³ Bıçaklı altun 5 adet; yaldız altun 5 adet; zer-i mahbub nısfıyesi 25 adet olarak fiyat yazılmadan çıkan ürünlerdendir. TŞS 9, s. 16/1’de Erzurum Valisi Alaaddin Paşa’nın Tatar Ağası (adı yok) mirasında mevcuttur.

²¹²⁴ TŞS 34, s. 127/2’de 2 Kasım 1829 tarihli es-Seyyid İbrahim el-Hac Ali’nin mirasında 15 adet fındık altını 340 kuruştur.

²¹²⁵ Artuk, “Zer-i Mahbub”, DİA, 44, 281-282.

²¹²⁶ Betül Tezcan, “18. Yüzyılda Kahire Darbhanesi,” Yayınlanmamış Doktora Tezi., (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020), 128.

²¹²⁷ Artuk, “Zer-i Mahbub”, DİA, 44, 282.

²¹²⁸ Tekin, “Sikke”, DİA, 37, 184.

²¹²⁹ TŞS 28, s. 83/1’de 10 Temmuz 1823 tarhine ait müezzin molla Salih bin Ebubekir’in mirasındadır.

mirasında kayıt edilen altın ve gümüş sikkelerin kuruş cinsinden birim fiyat değerleri verilmiştir.

Tablo 77. 1823 Yılında Altın ve Gümüş Sikkelerin Birim Fiyatlarından Örnekler

Ürün Adı	Toplam Adet	Toplam Fiyat	Birim Fiyat (Kuruş)	Birim Fiyat Tam (dörtlük) Değerleri (kuruş)	Birim Fiyat (Para)
Cihadiye	4	20	5		
İdare	50	125	2,5		
İkilik	15	30	2		
Tek kuruş	1	1	1		
Rubi	10	5	0,5		
Beşlik	1	10	10		
Ufak Para					1.178
İslambol Altını	7	63	9	9	
Adli Altın	26	312	12	12	
Rumi Altın	1	25	25	25	
İslâmbol Nısfıyesi	2	9	4,5	9	
Mısır Nısfıyesi	2	8	4	8	
Rumi Nısfıyesi	18	225	12,5	25	
Rumi Rubıyesi	3	18	6	24	
Fındık Rubıyesi	227	681	3	12	

Tablo 77’deki birim fiyatlardan nısfıye (yarım), rubıye (çeyrek) den yola çıkarak iki yarım bir tam ve dört çeyrek bir tam yaptığı tespit edilmiştir. Buna göre 2 yarım islambol nısfıyesinin 1 tam İslâmbol nısfıyesi olduğu görülmüştür. Ayrıca rumi altın, rumi nısfıyesi ve rumi rubıyesinde de aynı hesap doğru çıkmıştır. (sadece rubıye hesabında 1 kuruş oynamıştır. Bu verilerden yola çıkarak rumi altını 25 kuruş, adli altın 12 kuruş, fındık altını 12 kuruş, İslambol altını 9 kuruş, Mısır altını 8 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Tokat erkek terekelerinde İslâmbol altını, Mısır altını, zer-i mahbubi İslâmbol, zer-i mahbub olarak farklı isimleriyle kaydedilen ürünler mevcuttur. Tespitlerimize göre, Mısır ve İslâmbol olarak yazılan altınlar zer-i mahbub olup ön adları eklenilmeden yazılmıştır. Kimi verilerde sadece zer-i mahbub olarak kaydedilmişlerdir. Sonuç olarak bu tezde, yazılan şekilleriyle ürünler değerlendirilmiştir.

4.1.1.1. Guruş ve Para

Altun ufak para²¹³⁰, tek guruş ve ufak para²¹³¹ terekelerde kayıtlı çeşitlerdendir.

²¹³⁰ Altun ufak para 24 adet olarak TŞS 34, s. 126/1’de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed’in mirasındadır.

²¹³¹ Ufak para 1178 adet TŞS 28, s. 83/1’de müezzin molla Salih bin Ebubekir’in metrûkatındadır.

4.1.2. Gümüş Sikkeler

1780-1850 yılları arasında gıda fiyatlarının on kat artması üzerine 1800-1830 yılları arasında gümüşte yapılan tağşişle, devletin ekonomik durumunun rahatlaması umulmuştur. 1800’de gümüş kuruş içerisindeki gümüş oranı 5,9 gram iken 1831’de bu oran 0,53 grama kadar düşmüştür. Sultan II. Mahmud’un otuz iki yıllık saltanatı boyunca farklı standartlarda on ayrı dizi gümüş sikke basılmıştır. Çoğunluk bir veya beş paralık küçük, 2,5 nihayet altı kuruşluk büyük sikkelerden oluşmaktadır. Bu dönemde piyasada olan 47 değişik gümüş sikke bilinmektedir.²¹³²

Beyaz akça²¹³³, cedit beyaz akça²¹³⁴, altun²¹³⁵ beyaz akça²¹³⁶, kemre akçesi²¹³⁷, zer-i mahbub ve beyaz akçe²¹³⁸, nısfıye altun ve beyaz akça, cihadiye²¹³⁹, ikilik²¹⁴⁰, kemayar pul tabir olunur, idare²¹⁴¹, altmışlık²¹⁴², yetmişlik, yüzlük ve beşlik erkek miras kayıtlarında mevcuttur.

Kemayar²¹⁴³ pul tabir olunur²¹⁴⁴ daki pul, küçük gümüş levhalara verilen isimdir. Akçadan daha ince, küçük ve yuvarlak paradır. Tepelik gibi süs eşyaları için yuvarlak

²¹³² Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Para*, 185-187.

²¹³³ Beyaz akça 735 kuruşluk değerle TŞS 9, s. 86/1’de Çemişgezek ahalisinden Ezot veled-i Kohas’ın terekesinde kaydedilmiştir.

²¹³⁴ Cedit beyaz akça 54 kuruşluk değeriyle TŞS 34, s. 43/1’de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdiç’in mirasında mevcuttur.

²¹³⁵ Kuşoğlu, “Ak Altın”: Beyaz altın demektir. Bakır oranı düşük, gümüş oranı yüksektir”, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 15.

²¹³⁶ Altun beyaz akça 417 kuruşluk değeriyle TŞS 34, s. 136/2’de Diyarbekir ahalisinden Ahmet bin Hüseyin’in kişisel eşyaları içerisinde.

²¹³⁷ Kemre akçesi 1 adet 25 kuruşa TŞS 28, s. 167/2’de Veli Haseki es-Seyyid Hafız Ahmed bin İshak’ın metrukâtındadır.

²¹³⁸ Zer-i mahbub ve beyaz akçe 2.059 kuruş olarak sadece fiyat olarak yazılmıştır. TŞS 1, s. 237/2’de el-Hac Mustafa bin Abdullah’ın mirasındadır.

²¹³⁹ Cihadiye: 1810’da piyasaya sürülen üçüncü dizi sikkelerin gümüş içerikleri Rusya ile sürüp giden savaş nedeniyle düşürülmüştür. Savaş nedeni ile bunu yapıldığını anlatmak için devlet yeni sikkelere “cihadiye” adını vermiştir. Sekiz yıl piyasada kalmıştır. Bkz. Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Para*, 188.

²¹⁴⁰ Kuşoğlu, “İkilik: 1787 yılında basılan gümüş içinde bakırı çok olan paradır. Mali bunalımı gidermek için basılmıştır”, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 100.

²¹⁴¹ Cihadiye, 4 adet 20 kuruş ve idare 50 adet 125 kuruş olarak TŞS 28, s. 83/1’de 10 Temmuz 1823 tarihine ait olan müezzin molla Salih bin Ebubekir’in mirasındadır. Ayrıca bu miras kaydında 7 adet yüzlük 17,5 kuruş; 15 adet ikilik 30 kuruş; tek kuruş 1 adet 1 kuruş; 5 kuruş; beşlik 1 adet 10 paradır.

²¹⁴² Altmışlık, 1 adet 5 kuruş ve 5 ufak para, gerdanlık altını kıymeti 500 kuruş; Mısır nısfıyesi 2 adet 15 kuruş; Mısır rubıyesi 3 adet 7,5 kuruş; fındık rubıyesi 21 adet 105 kuruş; yirmibeşlik mahmudiye altunu 3 adet 105 kuruş; zer-i mahbub altını 14,5 adet 232 kuruş; fındık altını 4,5 adet 90 kuruş; adli altun 6,5 adet 78 kuruş; Mısır altunu 3 adet 45 kuruş; yaldız altunu 6 adet 180 kuruş; olarak TŞS 34, s. 50/2’de 20 Nisan 1829’da el -Hac Yusuf Ağa bin Ali’nin mirasındadır.

²¹⁴³ Kemayar: Ayarı doğru olmayan, bozuk olan anlamına gelmektedir. Çağdaşsozluk.com, Google, Mayıs 04, 2024, <https://kestelli.cagdasozluk.com/osmanlica-turkce-sozluk-madde-12982.html>.

²¹⁴⁴ Kemayar pul tabir olunur 1 adet 70 kuruş olarak kaydedilmiştir. TŞS 28, s. 38/1’de Kasımoğlu Abdurrahman Ağa bin el-Hac Ahmed Ağa’nın mirasında mevcuttur.

kesilerek üzerine dikilen akçadan ucuz ama uzaktan onun gibi gözüken paralardır.²¹⁴⁵

Beyaz akça, cedit beyaz akça ve altın beyaz akça çeşitlerinin şehir dışından gelip, hanlarda vefat eden tüccar tekelerinde çıkmış olması dikkate değerdir.

1770-1830 yılları arasında kadın ve erkek terekelerinden alınan verilerle devletin belirlemiş olduğu standart altın fiyatları üzerinden enflasyon hesaplaması mümkündür. Bu hususa dair sayısal veriler aşağıda Tablo 78’de hülasa edilmiştir.

Tablo 78. Tokat’ta Altın Fiyatlarındaki Artış Üzerinden Enflasyon Değerlendirilmesi (1796-1829)

Yıllar	Ürün Adı	Toplam Adet	Toplam Fiyat	Birim Fiyat (Kuruş)	Birim Fiyat Tam Dörtlük Değerleri (kuruş)
1796	İslambol Altını	16	80	5	5
1805	İslambol Altını ²¹⁴⁶	10	55	5,5	5,5
1815	İslambol Altını	3	24	8	8
1823	İslambol Altını	7	63	9	9
1829	İslambol Altını ²¹⁴⁷	9	144	16	16
1796	Yıldız Altını	5	40	8	8
1829	Yıldız Altını	6	180	30	30
1829 Temmuz	Adli Altını	25	300	12	12
1829 Ekim	Adli Altını ²¹⁴⁸	44	550	12,5	12,5
1823	Rumi Altını	1	25	25	25
1829	Rumi Altını ²¹⁴⁹	1	36	36	36
1796	Mısır Altını ²¹⁵⁰	13	52	4	4
1805	Mısır Altını ²¹⁵¹	5	25	5	5
1823	Mısır Altını ²¹⁵²	12	84	7	7
1829	Mısır Altını	3	45	15	15
1796	Fındık Altını ²¹⁵³	1	7	7	7
1815	Fındık Altını ²¹⁵⁴	1	10,5	10,5	10,5
1823	Fındık Rubiyyesi	227	681	3	12
1829 Nisan	Fındık Rubiyyesi ²¹⁵⁵	21	105	5	20
1829 Kasım	Fındık Altını	15	340	22,6	22,6

²¹⁴⁵ Kuşçuoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 169.

²¹⁴⁶ TŞS 9, s. 89/1’de 21 Temmuz 1805 tarihli Maryam bint-i Baros’un mirasında yer almaktadır. Kadın terekesidir.

²¹⁴⁷ TŞS 34, s. 49/1’de 19 Mayıs 1829 tarihli Maryam bint-i (okunamadı)’nın kaydında yer almaktadır. Kadın mirasındadır.

²¹⁴⁸ TŞS 34, s. 115/2’de 6 Ekim 1829 tarihli semerci es- Seyyid el-Hac Osman bin Abdurrahman’ın mirasındadır.

²¹⁴⁹ TŞS 34, s. 74/1’de 13 Temmuz 1829 tarihli Kezban bint-i Ömer’in mirasındadır. Kadın terekesidir.

²¹⁵⁰ TŞS 2, s. 114/1’de 6 Aralık 1796 tarihli Ayşe bint-i Mehmed’in takıları içerisinde. Kadın mirasıdır.

²¹⁵¹ TŞS 9, s. 90/1’de 24 Temmuz 1805 tarihli Ümmühan bint-i el-Hac Ömer Efendi’in eşyalarındandır. Kadın terekesidir.

²¹⁵² TŞS 28, s. 84/1’de 17 Ağustos 1823 tarihli Dorike bint-i Malkon’un metrûkatındadır. Kadın mirasındadır.

²¹⁵³ TŞS 2, s. 114/1’de 6 Aralık 1796 tarihli Ayşe bint-i Mehmed’in mirasındadır. Kadın terekesidir.

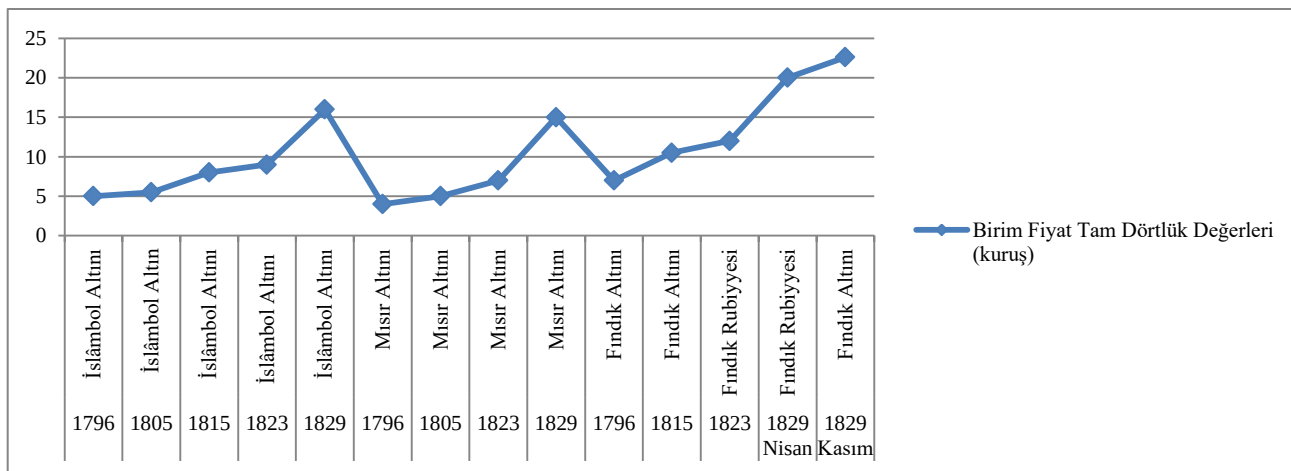
²¹⁵⁴ TŞS 20, s. 168/1’de 11 Ağustos 1815 tarihli Milas ahalisinden Ahmed bin Mustafa’nın terekesindedir.

²¹⁵⁵ TŞS 34, s. 50/2’de 20 Nisan 1829 tarihli el -Hac Yusuf Ağa bin Ali’nin metrûkatındadır.

Tablo 78'deki verilere göre, süreç içerisinde İslâmbol, yaldız, adli, rumi, Mısır ve fındık altını üzerinden yıllara göre fiyat artışı hesaplanmıştır. Çıkan verilerden iki tanesi dört rubiyye, bir tam altın olarak ortak değerle tam altın üzerinden yapılmıştır. Diğerleri tam altın olarak kayıtlarda mevcuttur. İslâmbol, Mısır ve fındık altını verileri yıllar göre daha fazla çıktığından dolayı Grafik 40'da karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Yaldız altını otuzüç yıl içerisinde 3.75 kat artmıştır. Adli altın ise 1829 yılında Temmuz ve Ekim ayları arasında bile 0,5 kuruş artmıştır. Rumi 1823 ve 1829 yılları arasında 1.44 kat artmıştır. Enflasyonun üç üründe de zaman aralıklarına göre artışı görülmüştür. Fındık altınının 1829 yılının nisan ve kasım ayları içerisinde 2,6 kuruş artması dikkat çekicidir. 1829-1831 arasındaki süreçten Pamuk, ikinci ve hızlı yaşanan tağşiş dönemi olarak bahsetmektedir. Rusya ile girilen savaştan yenik çıkılması Rusya'ya tazminat olarak ödenecek olan 400 milyon kuruş maliyeti ve ekonomiyi çok zor duruma düşürmüştür.²¹⁵⁶ Bu çalışmadaki verilerin Pamuk'un tespitleri ile örtüşmesi, bu sonuçların sadece İstanbul için değil Tokat örneğinde Osmanlı Devleti'ni etkilediğini göstermektedir.

Diğer taraftan, kadın ve erkek terekelerinden alınan verilerle çalışmadaki zaman dilimi arasında (1770-1830), standart olarak fiyatını devletin belirlemiş olduğu İslâmbol, Mısır ve fındık altını fiyatları üzerinden enflasyon artışını grafik üzerinde daha net bir şekilde görülmektedir (bkz. Grafik 40).

Grafik 40. Tokat'ta İslâmbol-Mısır ve Fındık Altını Üzerinden Enflasyon Analizi (1796-1829)



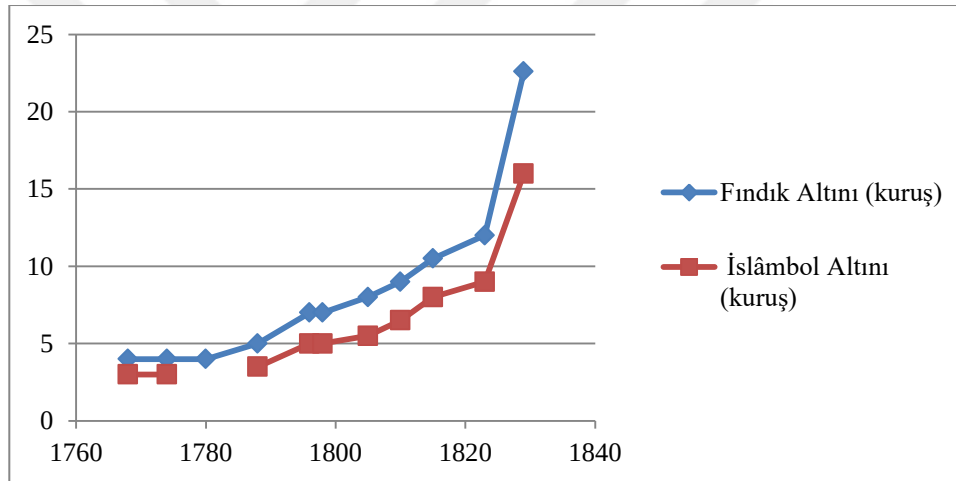
Grafik 40'da İslâmbol altını beş ayrı zaman diliminde ve farklı olarak kaydedilmiştir. 1796 yılı ve 1829 yılları arasında 3.2 kat bir artış söz konusudur. Mısır

²¹⁵⁶ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para*, 188.

altunu 1796 ve 1829 seneleri içerisinde dört ayrı noktada ve farklı fiyatlarda yazılmıştır. 3.99 kat arttığı hesaplanmıştır. Fındık altınına ise 1796-1829 yılları arasında beş ayrı dönemde beş başka kıymette verileri mevcuttur. 3.24 kat arttığı ölçümlenmiştir.

Şevket Pamuk, 1768 ve 1810 yılları arasında altın sikke ve para birimlerinin kuruş cinsinden değerlerini incelemiştir. İncelemesinde fındık altını ve İslâmbol altınının, 1768, 1774, 1780, 1788, 1798 ve 1810 yıllarına ait olan birim fiyatlarını belirlemiştir.²¹⁵⁷ Aşağıda verilen Grafik 41’de, verileri eksik olan yıllara ait kayıtlarda çıkmayan donelerin yerine Pamuk’un girdileri konmuştur. Böylecebu iki altın sikke için zaman dilimi genişletilmiş, enflasyonun daha net görülmesi amaçlanmıştır.

Grafik 41. Fındık Altını ve İslâmbol Altının Yıllara Göre Değişen Fiyatları (1768-1829)



Yukarıdaki grafikte, araştırma içerisinde bulgusu olmayan yıllar Pamuk’a ait olan verilerle desteklenerek altmışbir yılda iki altın sikkede gerçekleşen enflasyon artışı görülmektedir. İslâmbol altını bu yıllar içerisinde 3 kuruştan 16 kuruşa; fındık altını ise 4 kuruştan 22,6 kuruşa fiyat artışı yaşamıştır. İslâmbol altınının 5.3 kat; fındık altınının ise 5.6 kat arttığı tespit edilmiştir.

Süreç analizi yapılırken Pamuk’un çalışması ve bu tez çalışması birbirinin tespit alanını arttırmıştır. Geniş zaman dilimli ve zengin çeşitli miras kayıtları daha sağlıklı araştırmalar için zemin hazırlayacaktır.

4.2. BELE TAKILAN ÜRÜN KEMER

Erkek giyiminde bele takılan ürünler içerisinde kuşak ve şallar mevcuttur. Erkek

²¹⁵⁷ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, 157.

takı kısmında ise kemerler ele alınmıştır. Kemer, önemli bir giysi tamamlayıcıdır. Türkler için kişinin toplum içindeki yerini gösteren sembol nesnelerden biri olmasıyla beraber hareketli bozkır yaşamında gerekli olan eşyaların taşınmasına yardımcı olan bir aksesuar da olmuştur. Yerleşik yaşama geçildikten sonra da “kayış” ve “yancık” adları ile kaftan üzerine bağlanan çeşitlerden biri olmaya devam etmiştir.²¹⁵⁸

Kemer²¹⁵⁹, meşin kemer, kemer kuşak vekemayar sim suya kemer²¹⁶⁰ erkek miras kayıtlarında mevcuttur. Terekelerden elde edilen verilere göre Tokatlı erkeklerin kemer çeşitlerine pek rağbet etmedikleri görülmektedir.

4.3. BOYUNA TAKILAN ÜRÜNLER

Erkekler tarafından boyunda kullanılan ürünler hamail ve zincirdir. Alfabetik biçimde alt başlık olarak sıralanacaktır.

4.3.1. Hamail

Osmanlı İslâm geleneğinde tılsımlar, nazardan koruyan dualar, batıl bir şifre veya kınanması gereken bir durum olarak görülmemiş aksine korunma ve şifa arayışının tevekkül kavramıyla birleşkesi olarak görülmüştür. Kişinin bu korunma işlevini gerçekleştiren muska ve tılsımları içinde muhafaza eden takılar ise hamailer olmuşlardır. İçerikleri ve işlevleri ile kendilerinden beklenen durumlar, kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Uğursuzluğu ve kötülüğü savma gücü için malzeme ve tasarım açısından ölçülerinde farklılıklar mevcuttur. Büyük boyutta olan hamailer derin bir huşu dugusu uyandırırken, daha ufak olan muska ve tılsımlar kıyafetin içine gizlenebildiğinden dolayı mahremiyet duygusunu uyandırmaktadır.²¹⁶¹

Tespitlerimize göre hamaileri boyuna bağlayan uzun zincirlere “reşme” adı verilmiştir. Bu yargıya ulaşma sebebi hamail tek olarak çıkmasına rağmen, reşme hamail olmadan yazılmamıştır.

Hamail²¹⁶², dört adet altunlu hamail, yedi adet İslambol nısfıyesi hamail²¹⁶³, üç adet

²¹⁵⁸ Elifcan Kalafat, “*Giyimde Aksesuar ve Derinin Yeri*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Haliç Üniversitesi, 2011) 139-141.

²¹⁵⁹ Kemer 1 adet 2 kuruşa TŞS 34, s. 110/1’de Tabas veled-i Bogos’un mirasındadır

²¹⁶⁰ Kemayar sim suya kemer, TŞS 1, s. 263/1’de Hafız es-seyyid Mahmud bin Osman’ın takıları arasında 1 adet 5 kuruştur.

²¹⁶¹ Gruber, *Osmanlı-İslâm Sanatında Tapınma ve Tılsım*, 232-233-278.

²¹⁶² Hamail TŞS 28, s. 45/2’de Malkon veled-i Markos ‘un terekesinde 1 adet 2 kuruş olarak kaydedilmiştir.

nisfiyeli hamail, sim hamail²¹⁶⁴, tenüke hamail²¹⁶⁵, sim hamail ve mühür, sim hamail ve reşme²¹⁶⁶, defa sim hamail ve reşme, sim kuşak ve reşme, reşme ve hamail²¹⁶⁷, simli reşme ve hamail, reşme ve hamail, tılsım²¹⁶⁸ erkek terekelerinde yazılı olan çeşitlerdendir.

Hamailler hem Müslim hem de gayrimüslim erkek terekelerinde mevcuttur. İnsanların bir arada yaşamalarından dolayı bazen dinlerarası bir tutum, kültür birlikteliği olarak ortaya çıkmaktadır.²¹⁶⁹ Tüm inançlı insanların ortak problemleri olan şeytanın şerri ve insanların göz değmesi nazardan korunmak için hamail kullanılmıştır.

4.3.2. Zincir

Zincir, kullanıldıkları yerlere göre değişik madenlerden yapıldığı gibi biçimlerine göre de yüzlerce çeşidi olan bir üründür. En ünlüleri, Arnavut zinciri, arpa zinciri, âşık zinciri, geverseli ve Girit zinciri gibi isimlerle anılmışlardır.²¹⁷⁰

Zincir, sim zincir²¹⁷¹ çeşitleri erkek terekelerinde mevcuttur. Bu bilgilerden Tokat'ta miras kayıtlarında çıkan zincirin kullanıldığı metale göre kaydedildiği anlaşılmaktadır.

4.4. DEĞERLİ TAŞLAR

Büngül, incinin takı olma sürecini “İnci avcıları tarafından denizin dibinden toplanan inciler yıkanır, terbiye edilir, delinir ve boylarına göre düzenlenerek satışa sunulur. İçlerinde nadiren şeffaf, düzgün ve iri taneli olanlardan yüzük ve küpe yapılmıştır” cümleleriyle ifade etmiştir.²¹⁷²

Sagır incü²¹⁷³, incü²¹⁷⁴, dane mercan ve mühür²¹⁷⁵ erkek miraslarına kaydedilmiştir.

²¹⁶³ Yedi adet İslambol nisfiyesi hamail 1 adet 65 kuruşa; dört adet altunlu hamail 1 adet 100 kuruşa; üç adet nisfiyeli hamail 1 adet 30 kuruşa TŞS 34, s. 164/1'de Estefan veled-i Boros'un mirasında yazılmıştır.

²¹⁶⁴ Sim hamail 1 adet 1,5 kuruştur. TŞS 1, s. 234/1'de Estefan veled-i Kuyer'in mirasındadır.

²¹⁶⁵ Tenüke hamail 10 kuruşa TŞS 34, s. 43/1'de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdıç terekesinde.

²¹⁶⁶ Sim hamail 1 adet ve reşme 1 adet; defa sim hamail 1 adet ve reşme 1 adet 150 kuruş; 1 adet sim kuşak ve 1 adet reşme 50 kuruşa TŞS 34, s. 139/1'de el -Hac Receb Ağa bin Ahmed Ağa'nın takıları arasındadır.

²¹⁶⁷ Reşme 2 adet ve 1 adet hamail 300 kuruş olarak TŞS 34, s. 130/1'de Yağcızâde Kaymakam'ül eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey'in mirasındadır.

²¹⁶⁸ Tılsım 1 adet olarak yazılmıştır. TŞS 28, s. 142/1'de Abdülvahhab Efendi bin Ebubekir takıları arasındadır.

²¹⁶⁹ Gruber, *Osmanlı-İslâm Sanatında Tapınma ve Tılsım*, 216.

²¹⁷⁰ Kuşoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 226.

²¹⁷¹ Sim zincir 1 adet 35 kuruş olarak TŞS 2, s. 281/2'de Mehmed bin Süleyman'ın mirasındadır.

²¹⁷² Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi* 1, 132.

²¹⁷³ Sagır incü 20 adet 20 kuruşa TŞS 28, s. 17/1'de Merzifonlu astarcı Ohannes veled-i Arslan'ın takılarındandır.

4.5. ERKEK MİRAS KAYITLARINDA KADINLARA AİT OLAN TAKILAR

Erkek terekelerinde, kadınlardan onlara miras kalan baş, bel, bilek, boyun ve kulağa takılan takıların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Aşağıda alfabetik olarak incelenecektir.

4.5.1. Başa Takılan Ürünler

Elmas taşlı altun çiçek, kemayar depelik çeşitleri kaydedilmiştir.

4.5.2. Bele Takılan Ürünler

Siran(?) taşlı altun kuşak ma simli kolan, köhne kuşak, sim kuşak, sim kuşak (dirhem-para- kuruş)²¹⁷⁶, sim kuşak ma kolan²¹⁷⁷, sagir sim kuşak, sim telkari kuşak, sim telkari kuşak, sim yaldızlı kuşak, sim yaldızlı kuşak ma kolan, kuşak ma kolan, müstamel sırma kolan, sim kuşak²¹⁷⁸, sagir kemayar sim kuşak, sagir ve kebir tonbak kuşak yaldızlı telkâri kuşak²¹⁷⁹, kuşak kolanı kaytan, kemayar sim suya kuşak²¹⁸⁰, nühas kuşak, önlük kuşak²¹⁸¹ çeşitleri erkek miraslarında tespit edilmiştir.

4.5.3. Bileğe Takılan Ürünler

Altun kolbağı top, altun kolbağı ve incülü küpe²¹⁸², altun bilezik, altun burma²¹⁸³, sim bilezik, sim kolbağı çeşitleri mevcuttur.

4.5.4. Boyuna Takılan Ürünler

Erkek terekelerinde çocuk boynuna takılacak sim zincir, minekâri tasvir altun

²¹⁷⁴ Incü, 526 dirhem-12 deste olarak fiyat yazılmadan TŞS 28, s. 10/2'de Bağdad tatarlarından Ömer'in terekesinde mevcuttur.

²¹⁷⁵ Dane mercan 2 adet ve mühür 1 adet 8 kuruş olarak TŞS 28, s. 17/1'de Merzifonlu astarcı Ohannes veled-i Arslan'ın terekesinde kayıtlıdır.

²¹⁷⁶ Sim kuşak (dirhem- kuruş) TŞS 28, s. 7/3'de ticari bir miras kaydı olan kuyumcu Karabed veled-i Ağya'nın mirasında 35 dirhem 10 kuruş olarak yazılmıştır.

²¹⁷⁷ Sim kuşak ma kolan 1 çift 28 kuruş olarak TŞS 34, s. 7/2'de Osman bin Abdullah'ın takıları arasındadır.

²¹⁷⁸ Sim kuşak 1 adet 6 kuruştur. TŞS 2, s. 64/2'de voyvada-i sabık el-Hac İbrahim Ağa bin Mehmed'in eşyaları arasındadır.

²¹⁷⁹ Yaldızlı telkâri kuşak 1 çift 100 kuruşa TŞS 34, s. 164/1'de Estefan veled-i Boros'un mirasındadır.

²¹⁸⁰ Kemayar sim suya kuşak 1 adet 5 kuruştur. TŞS 1, s. 206/1'de Arabgir kazası Bademli karyesi ahalisinden Ahmed bin Abdullah'ın eşyaları içerisinde.

²¹⁸¹ Önlük kuşak TŞS 1, s. 247/2'de Mustafa Efendi bin Mehmed'in metrûkatında 1 adet 5 kuruştur.

²¹⁸² Altun kolbağı ve incülü küpe çift olarak yazılmıştır. 1'er çift 450 kuruş olarak TŞS 28, s. 168/1'de Salih bin Hüseyin'in mirasındadır.

²¹⁸³ Altun burma 50 miskal 250 kuruşa ve altun bilezik 50 miskal 250 kuruşa TŞS 2, s. 50/2'de Güzet veled-i Minas'ın mirasındadır.

zincirli²¹⁸⁴, sim ve altun bukağı, altun bukağı²¹⁸⁵, elmas taşlı gerdanlık²¹⁸⁶ çıkmıştır.

4.5.5. Kulağa Takılan Ürünler

Altun küpe, zümrüd küpe²¹⁸⁷, incülü altun küpe, yelpaze küpe²¹⁸⁸, altun yelpaze küpe, incülü küpe²¹⁸⁹, bayağı küpe, tek zümrüd küpe erkek tekerelerinde yazılan takılardandır.

Çalışmaya göre erkek miras kayıtlarında kadınlara ait takıların fazla çıkmış olmasının sebebi muhtemelen kadın takılarının maddi ve manevi değeri olmasından dolayı saklanıp korunmalarıdır.

4.6. ETİKET FİYATLI TAKI ÜRÜNLERİ

Tokat'ta erkek terekeleri içerisinde kuyumcu esnafına ait kayıt çıkmış olması çalışma açısından önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır.²¹⁹⁰ Kuyumcu Karabet veled-i Ağya'nın mirasının dükkân kısmında var olan takı ürünlerine ait veriler aşağıda Tablo 79'da özetlenlenmiştir.

Tablo 79. 1823 Yılına Ait Bir Kuyumcu Esnafı Terekesindeki Takı Örnekleri²¹⁹¹

Ürün	Adet	Nısfıyye	Rubiyye	Çift	Dirhem	Miskal	Ek Bilgi	Bervech-i tahmin	Toplam Fiyat	
									Kuruş	Para
Kum Altunu					1	12	18'er guruşdan		126	
Kemayar Altun					1	9			86	
Mısır Altunu	1	2	1						15	30
İslambol		1							4	
Sim ve Altun Bukağı	1-1								100	
Sim Kolbağı				1					10	

²¹⁸⁴ Minekâri tasvir altun zincirli 1 adet olarak TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el -Hac Ali Paşa'nın terekesinde yazılmıştır.

²¹⁸⁵ Altun bukağı TŞS 2, s. 50/2'de Güzet veled-i Minas'ın takıları içerisinde 1 adet 55 kuruştur.

²¹⁸⁶ Elmas taşlı gerdanlık 1 adet 500 kuruş; elmas taşlı altun çiçek 1 adet 250 kuruş, siran(?) taşlı altın kuşak ma sim li kolan; 1 adet 200 kuruş, altın yüzük 1 adet 30 kuruş; 8 miskal inci 560 kuruş ve simli bıçak 1 adet 60 kuruş olarak TŞS 34, s. 130/1'de Yağcızâde Kaymakamü'l eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey'in terekesinde kadınlara ait olan takılar da mevcuttur.

²¹⁸⁷ Zümrüd küpe çift olarak 150 kuruş ve tek olarak 20 kuruşa TŞS 34, s. 184/1'de Serkez veled-i Agob'un mirasında kaydedilmiştir.

²¹⁸⁸ Yelpaze küpe 1 çift 15 kuruşa ve defa yelpaze küpe çift 25 kuruşa TŞS 2, s. 50/2'de Güzet veled-i Minas'ın terekesindedir.

²¹⁸⁹ Incülü küpe 1 çift 70 kuruşa TŞS 34, s. 144/1'de Tespihçioğlu Hacı Mustafa bin Mehmed'in kişisel eşyaları içerisinde yer almaktadır.

²¹⁹⁰ Tablo 79'da altın ve gümüş arasındaki değer farkı hesaplanırken bu miras kaydındaki verilerden faydalanılmıştır.

²¹⁹¹ TŞS 28, s. 7/3'de ticari bir miras kaydı olan kuyumcu Karabet veled-i Ağya.

Sim Kuşak					35		10'ar paradan			
Altun Yüzük	8								40	
Sim					150		32'şer paradan		84	
Def'a Sim					40		15'er paradan		15	
Def'a Sim					8-8				6-6	30
Kemayar Sim					50				30	
Def'a Kemayar Sim					40				15	
Sim Parçaları								1	40	
Sim Gerdanlık	1								8	
Mercan ve Sim Parçaları								1-1	50	
Sim Hırdavat								1	28	
Sim Kutu ve Kuşak					35		15'er paradan		13	
Hamail	1								15	

Yukarıdaki tablodaki verilerden kuyumcunun daha çok gümüşle çalıştığı anlaşılmaktadır. Altı ürün altından çıkmıştır. İslambol altını dört kuruşken bir altın yüzük beş kuruştur. Hamail 15 kuruş, sim gerdanlık sekiz kuruştur. Kuyumcunun el emeği ile ürettiklerinin ham gümüş madeninden daha pahalı ürünler oldukları görülmüştür.

4.7. KOLA TAKILAN ÜRÜNLER

Bazubend, güç vermesi için sade veya sırma işlemeli, üç köşe meşin içerisinde ya da telkâri veya kabartmalı gümüş kutucukların içine koyularak kolun pazu kısmına takıldığı için bu adı alan bir takıdır.²¹⁹² Kolçak ise kola geçirilen ya da bağlanan işaretli bantlara verilen isimdir.²¹⁹³

Bazubend²¹⁹⁴, altun bazubend²¹⁹⁵, sim bazubend ve tespih²¹⁹⁶, zengi(?) ve bazubend ve bukağı, kolçak²¹⁹⁷ ve bolad kolçak²¹⁹⁸ erkek miraslarında mevcuttur.

²¹⁹² Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet ve Merasim*, 538.

²¹⁹³ Barış Dağlı, "Kelime Kazanımı Üzerine."173.

²¹⁹⁴ Bazubend 1 adet 30 kuruştur. TŞS 9, s. 60/1'de Derviş Mehmed'in takılarından.

²¹⁹⁵ Altun pazubend 1 adet olarak TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el -Hac Ali Paşa'nın mirasındadır.

²¹⁹⁶ Sim pazubend 1 adet ve tespih 1 adet 10 kuruş olarak TŞS 2, s. 131/2'de Sivas ahalisinden Halil bin Halil'in takıları arasındadır.

²¹⁹⁷ Kolçak 1 adet 10 kuruşa TŞS 2, s. 64/2'de voyvada-i sabık el-Hac İbrahim Ağa bin Mehmed'in terekesinde kayıtlıdır.

²¹⁹⁸ Bolad kolçak TŞS 28, s. 38/1'de Kasımoğlu Abdurrahman Ağa bin el-Hac Ahmed Ağa'nın takıları arasında 1adet 5 kuruştur.

4.8. PARMAĞA TAKILAN ÜRÜNLER

Pahalı taşlı yüzükleri pek az kişi kullanmıştır. Genelde erkekler aynı zamanda mühür vazifesi gören gümüş yüzük tercih etmiştir. Yüzüğe aynı metalden veya kırmızı akikten olan taş yerinde isim kazılmıştır. Bazılarıda yüzüklerin taşına Kur'an-ı Kerim'den bir iki ayet yahut Allah'ı hatırlatan bir beyit yazdırmışlardır. Ulemadan olanlar mühürleri parmaklarında değil göğüslerinde kuşağın veya mevsimlik üst giyimin iç cebinde taşımışlardır. Altında borçlunun mührü bulunmayan senetler el yazısı ile yazılmış ve imzalanmış olsa bile makbul sayılmamıştır. İmza taklitleri bu şekilde önlenmiştir. Resmi yazılacak işler arzuhalci esnafı tarafından yazıldıktan sonra kişi kendi mührünü basmıştır. Hz. Muhammed'in iktidarının sembolü olarak mühüre ayrıca bir önem de atfedilmiştir.²¹⁹⁹

Parmağa takılan ürünler yüzük ve hatem olarak kaydedilmiştir.

4.8.1. Yüzük

D'ohsson'un ifade ettiği yüzük içine işlenen yazılara örnek olabilecek bir kıssadan hissede şöyle anlatılmıştır: Vaktiyle sultanlardan biri kendisine eşi olmayan bir yüzük yapılmasını ister. Birçok kuyumcu Sultan'a yüzük yapar ama o hiç birini beğenmez. Sonunda hünerli bir usta bir yüzük yapar ve üzerine "Bu da geçer ya Hu" yazısını nakşeder. Sultan bu ifadeyi okuyunca çok beğenir ve yüzüğü parmağından güzel tavsiyeyi de gönlünden eksik etmez.²²⁰⁰

Yüzük²²⁰¹, altun yüzük²²⁰², altun yüzük, sim yüzük²²⁰³, perun(?) kaşlı yüzük, sagir kırmızı yakut yüzük²²⁰⁴, tonbak yüzük, yakut altun yüzük ve hatem²²⁰⁵ ve seylan²²⁰⁶ altun yüzük²²⁰⁷ erkek miraslarında kaydedilmiştir.

Araştırmada "namzet olma" durumunda, nişanlıların birbirlerine evlilik sembolü olarak yüzük verip vermediği sorusuna cevap aranmıştır. Evlilik sözü verildiğinde erkek

²¹⁹⁹ D'ohsson, 18. *Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, 93.

²²⁰⁰ <https://www.yuzaki.com/2021/06/ne-gam-baki-ne-dem-baki/>

²²⁰¹ Yüzük 7 adet 3 kuruş; bayağı küpe 8 çift 8 kuruş; TŞS 34, s. 43/1'de Harput ahalisinden Palos veled-i Mıgırdiç terekesinde mevcuttur.

²²⁰² Altun yüzük 1 adet 15 kuruştur. TŞS 20, s. 137/1'de Estefan veled-i Kirkor'un takıları arasındadır.

²²⁰³ Sim yüzük 1 adet olarak kaydedilmiştir. TŞS 34, s. 8/2'de Salih bin Osman'ın metrûkatındadır.

²²⁰⁴ Sagir kırmızı yakut yüzük toplu yazılan ürünlerdendir. 1 adet olarak TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el -Hac Ali Paşa'nın kişisel eşyalarındandır.

²²⁰⁵ Yakut altun yüzük 1 adet ve hatem 1 adet 30 kuruş olarak TŞS 1, s. 191/2'de es-Seyyid Ahmed Ağa bin Yusuf'un takılarındandır.

²²⁰⁶ Kuşoğlu, "Seylân Taşı: Şarap kırmızısı, kahverengi ve eflâton renklerinde olan yarı kıymetli taşlardan olup daha çok yüzük taşı olarak kullanılmıştır", *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 180-181.

²²⁰⁷ Seylan altın yüzük TŞS 1, s. 217/1'de Ovannes veled-i Asador'un terekesinde 1 adet 10 kuruştur.

tarafı, kız tarafına aralarında bir “iz, alâmet, işaret” olması hasebiyle ilişkinin başladığını nitelendiren yüzük, küpe, bilezik gibi bir takı yollamıştır. Bu durum “nişanlanma” olarak anılmıştır. 18.yüzyıl Antakya’sında ise Ali Efendi bir kadın vasıtasıyla nişanlısı Hatice’ye kına ve altın yüzük göndermiştir. Konya’da ise Ali, namzedi Fatma’ya bir çift altın bilezik yollamıştır.²²⁰⁸ Kadınlara evlilik öncesi hediyelerinin içerisinde değerli taşlı yüzükler verilmiştir.²²⁰⁹ Ama bu yüzüklerin bugünkü evlilik sembolü olan yüzükler olup olmadığı ulaşılabilen kaynaklarda netleşmemiştir.

Abdülaziz Bey ise damada düğünün ertesi “paça günü”nde kayınpederi tarafından saat, yüzük veya kıymetli bir başka hediye verildiğinden bahsetmiştir²²¹⁰. Yazar, halka şeklindeki gümüş yüzükten sadece Hacca giden hacıların öd ağacından sakal tıraşı, kına, hurma ve tespihle beraber kutsal topraklardan hediye olarak getirildiğinden bahsetmektedir.²²¹¹ Güncel manada, Osmanlı erkeğinin evlilik sembolü olarak halka bir yüzük taktığına dair net bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu ürün Osmanlı erkeği için karakterini ve kimliğini bir arada yansıtan en özel takılardan biri olmuştur.

4.8.2. Hatem-Mühür

Altun kameriye ve hatem²²¹², altun hatem²²¹³, sim hatem mühür, eyalet mühürü²²¹⁴, sim mühür²²¹⁵, sagir sim mühür erkek terekelerinde mevcuttur.

Eyalet mührü, bir devlet görevlisi olan Eğriboz muhafızı olan bir paşa terekesinde mevcuttur.

4.9. DİĞER KİŞİSEL EŞYALAR

Aksesuarları bir arada tutan şal ve kuşaklar organizeli bir çanta görevini üstlenmiştir. Kuşağın her kıvrımına bir aksesuar ustalıkla yerleştirilmiştir. Osmanlı Beyleri “nerede bıraktım çantayı” kaygısı olmadan günlük ihtiyaç duydukları kişisel ürünleri bulmuş oldukları bu çözümle kolayca yanlarında taşımışlardır.

²²⁰⁸ Semra Betül Doğangüzel, *Osmanlı Hukukunda Nişanlanma* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021) 21-22.

²²⁰⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 125-130.

²²¹⁰ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 131.

²²¹¹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasim*, 272.

²²¹² Hatem 1 adet 2 kuruştur. TŞS 2, s. 29/2’de Elvancı Ergir veled-i Mıgırdiç’in takıları arasındadır.

²²¹³ Altun hatem 1 adet 5 kuruşa TŞS 2, s. 103/1’de Eğin ahalisinden Ovanes veled-i Serkiz’in metrûkatındadır.

²²¹⁴ Eyalet mühürü 1 adettir. TŞS 28, s. 127/1’de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el -Hac Ali Paşa’nın mirasındadır.

²²¹⁵ Sim mühür 1 adet 3 kuruştur. TŞS 28, s. 47/3’de hallaç Ebubekir Alemdar bin el-Hac Mustafa’nın kişisel eşyalarındandır.

Bıçak-hançer, kese, kutu (tabaka)-tensuh, saat, tarak, tespîh ve diğerk çeşitler bu bölümün alt başlıklarını oluşturacaktır.

4.9.1. Bıçak-Hançer

Erkek ve kadınlar kuşaklarında veya şallarının arasında taşıdıkları hançerlerini ve bıçaklarını kıymetli taşlarla süslenmişlerdir. Sıradan insanlar basit tasarımlı, orta halli kesim gümüş saplı, varlıklı olanlar ise altın ve elmas taşlarla süslü olanlarını kullanmışlardır. Eğer hançer veya bıçak tek olarak takılıyorsa kuşağın sağ tarafında, bıçak hançerle beraber kullanılıyorsa hançer kemerin sağında bıçak ise solunda olmuştur.²²¹⁶

Ağaç tarak-çaku- bıçak²²¹⁷, çaku, bıçak, sagir bıçak, simli bıçak²²¹⁸, sim kılıç²²¹⁹, sim bıçak, sim bıçak ve hançer²²²⁰, simli sagir bıçak, simlice hançer, sim hançer²²²¹, sim hançer, sim hançer kabza²²²², som kabzalı sim hançer, som kabzalı simli hançer, sagir hançer²²²³, ziz(?) sim kabza, yeşim simli hançer kabza²²²⁴, hançer ve bıçak, kabzasının tepesi mücevherli altun kaplı hançer²²²⁵, hançer ve bıçak ve tespîh, simli hançer ve bıçak ve tespîh²²²⁶, simli hançer ve tespîh, sim hançer ve mercan tespîh²²²⁷, tespîh ve bıçak ve cüzdan, sim bıçak ve tespîh incelenen erkek miras kayıtlarında mevcuttur. Çalışmada yer alan *tepesi mücevherli altun kaplı hançer* bir paşaya aittir.

4.9.2. Kese

İçine altın ya da gümüş paraların konduğu meşin veya kumaştan yapılan küçük torbaya verilen isimdir. Kuşak veya şal içerisinde taşınmıştır. Üzerleri sim işlemeli çok

²²¹⁶ D'ohsson, 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, 96.

²²¹⁷ Ağaç tarak 23 adet-çaku 1adet- bıçak 1 adet 33 para kaydedilmiştir. Ayrıca miras kaydında kefare ismine ait olan yüzük 253 adet 10,5 kuruş ve gözlük 5 adet-helali 7 adet- lüle 1 adet 1 kuruş olarak ticari ürün olarak kaydedilmiştir. TŞS 1, s. 281/1'de Diyarbekir ahalisinden Ayzek veled-i Meleket'un terekesinde.

²²¹⁸ Simli bıçak 1 adet 7 kuruşa TŞS 9, s. 17/2'de Hüseyin Alemdar bin Hasan'ın metrukâtındadır.

²²¹⁹ Sim kılıç 1 adet 30 kuruştur. TŞS 1, s. 194/2'de Mehmed bin Hasan'ın kişisel eşyaları içerisinde.

²²²⁰ Sim bıçak ve hançer 1'er adet 50 kuruş şeklinde yazılmıştır. TŞS 34, s. 127/2'de es-Seyyid İbrahim el-Hac Ali'nin terekesinde mevcuttur.

²²²¹ Sim hançer 1 adet 30 kuruşa TŞS 1, s. 171/2'de Emirzade veled-i (baba adı yok)'un eşyaları içerisinde.

²²²² Sim hançer kabza TŞS 28, s. 47/3'de hallaç Ebubekir Alemdar bin el-Hac Mustafa'nın mirasında 1 adet 40 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²²²³ Sagir hançer TŞS 2, s. 155/1'de es-Seyyid Emin bin es-Seyyid Osman'ın terekesinde 1 adet 3 kuruştur.

²²²⁴ Yeşim simli hançer kabza 1 adet 100 kuruşa; ziz(?) sim kabza 1 adet 200 kuruşa, pandol saat 1 adet 120 kuruşa TŞS 9, s. 56/1'de el-Hac Halil bin el-Hac Ömer'in metrukâtındadır.

²²²⁵ Kabzasının tepesi mücevherli altun kaplı hançer 1 adet olarak fiyat yazılmadan TŞS 28, s. 127/1 Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el -Hac Ali Paşa'nın terekesinde.

²²²⁶ Simli hançer ve bıçak ve tespîh 1'er adet 40 kuruşa TŞS 2, s. 155/1'de es-Seyyid Emin bin es-Seyyid Osman'ın mirasında yazılmıştır.

²²²⁷ Sim hançer ve mercan tespîh 1'er adet 22 kuruştur. TŞS 1, s. 246/2'de el-Hac Halil Alemdar bin el-Hac Mehmed'in kişisel eşyalarındandır.

güzel keseler vardır. Altın ve gümüş tellerle el emeği göz nuru olarak örülen tütün keseleri de mevcuttur.²²²⁸ Osman Hamdi Bey eserinde tütün kesesini anlatırken Amasyalı Müslüman esnafın yanına almayı asla unutmadığı en önemli şeylerden biri olarak bahsetmiştir.²²²⁹

Kese²²³⁰, kese kemer, bıçak kese kemer, tütün ve akçe kesesi²²³¹, akçe kesesi²²³² çeşitleri Tokat'ta erkek terekelerinde yer almıştır.

4.9.3. Kutu (Tabaka)-Tensuh

Osmanlı'da erkekler gümüş, sedef, karton veya çok ender olarak altın kutu (tabaka) kullanmışlardır. Genellikle kutular küçük ve yassıdırlar. Bazıları kıymetli taşlarla süslenmiştir. İçlerine sakallarına sürdükleri sarısabır yahut enfiye koymuşlardır.²²³³ Güzel koku konan tensuhla beraber Osmanlı erkeğinin günlük yaşamında vazgeçilmez ürünlerden olmuşlardır.

Altunkâri mine kutu²²³⁴, minekâri altın kutu, altunkâri mineli enfiye kutusu, minekâri mücevher elmas taşlı altın kutu, sim kutu²²³⁵, sagir sim kutu, tensuh, tensuh ve kutu²²³⁶ miras kayıtlarında mevcuttur.

4.9.4. Saat

Osmanlılar uzun zaman güneş saatlerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Mekanik saatçilikte İngiliz etkisi olmuştur.²²³⁷ Türk saatçiliği altın dönemini 16. ve 17. yüzyıllarda yaşamıştır. Saatçilik mesleği mevlevihanelerde mevlevi şeyh ve dervişlerinin elinde

²²²⁸ Kuşoğlu, "kese", *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 119.

²²²⁹ Osman Hamdi Bey ve Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 286.

²²³⁰ Kese 1 adet 2 kuruşa ve kese kemer 1 adet 1,5 kuruşa TŞS 1, s. 233/2'de Ahmed bin el-Hac Hüseyin'in terekesindedir.

²²³¹ Tütün kesesi 1 adet ve akçe kesesi 1 adet 4 kuruş olarak TŞS 1, s. 237/2'de el- Hac Mustafa bin Abdullah'ın kişisel eşyaları içerisinde.

²²³² Akçe kesesi 1 adet olarak toplu fiyatlandırılan ürünlerdendir. TŞS 20, s. 102/1'de Düğmecî Kırkor veled-i Artin'in terekesinde kayıtlıdır.

²²³³ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, 96.

²²³⁴ Altunkâri mine kutu 1 adet; Altunkâri mineli enfiye kutusu 1 adet; minekâri altın kutu 1 adet ve minekâri mücevher elmas taşlı altın kutu 1 adet olarak TŞS 28, s. 127/1'de Eğriboz muhafız-ı sabık devletli el -Hac Ali Paşa'nın kişisel eşyalarından.

²²³⁵ Sim kutu 1 adet 100 kuruştur. TŞS 9, s. 106/3'de Tokat voyvodası İlbaşızade es-Seyyid Ahmed Ağa'nın metrukâtındadır.

²²³⁶ Tensuh 1 adet ve kutu 1 adet 10 kuruşa TŞS 20, s. 172/1'de Çukadar Salih Ağa (baba adı yok)'nın terekesinde kayıtlıdır.

²²³⁷ Mustafa Bektaşoğlu, *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 170.

gelişmiştir. İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi'nde pırlantalı saatler üretilmiştir.²²³⁸ Osmanlı'da Müslümanlar gümüş saati tercih etmişlerdir. Altın saati daha çok varlıklı kimseler kullanmışlardır.²²³⁹

Saat²²⁴⁰, köhne saat, çalar saat, akreb saat²²⁴¹, komada saat²²⁴², elmas ferdaneli saat ve köstaki²²⁴³, sim saat²²⁴⁴, köhne sim saat, sim saat ve köstek²²⁴⁵, sim kaplı saat²²⁴⁶, sarı saat²²⁴⁷, piriol saat²²⁴⁸, pandol saat²²⁴⁹, köhne pandol saat, sim saat, hilâli saat²²⁵⁰, hilâli oturak saat, Farisi saat²²⁵¹, hurda farisi saat, sim Farisi saat, sim saat bağı²²⁵², saat kabı, sim saat kabı, işleme saat kabı²²⁵³ erkek terekelerde mevcut olan çeşitlerdendir.

Miras kayıtlarında saat kıt'a ölçüsü ile kaydedilmiştir. Tokat'a ait terekelerde öteki kişisel ürünlere göre saat daha fazla kaydedilmiştir. Bu durumbeylerin sosyo kültürel düzeylerinin iyi olduğunu göstermektedir. Ayrıca ulaşılması kolay olmayan bir ürün çeşidinin çok olması da dikkat çeken bir diğer noktadır. Erkeklerin iş hayatı için gerekli gördükleri güncel saat aksesuarına istedikleri kadar yatırım yaptıkları görülmektedir.

4.9.5 Tarak

Osmanlı'da Müslüman erkekler genelde saçlarını dibinden tıraş etmişlerdir. Tarikat dervişlerinin haricinde uzun saçlı kimseye rastlanmamıştır. Onlar da saçlarını ikiye ayırıp

²²³⁸ Kuşoğlu, "saat", *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 175.

²²³⁹ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, 93.

²²⁴⁰ Saat 2 kıta 44 kuruşa TŞS 1, s. 171/2'de Emirzade veled-i (baba adı yok)'ın eşyaları arasındadır.

²²⁴¹ Akreb saat TŞS 1, s. 313/2'de Odabaşı el-Hac Osman Beşe bin Ömer'in terekesinde 1 kıta 5 kuruştur.

²²⁴² Komada saat 1 kıta 8 kuruştur. TŞS 2, s. 106/1'de Mustafa Alemdar el-Hac Abdülkerim mirasındadır.

²²⁴³ Elmas ferdaneli saat ve köstaki 1 kıta 100 kuruşa TŞS 34, s. 130/1'de Yağcızâde Kaymakam'ül eşraf es-Seyyid Hüseyin Beyefendi bin es-Seyyid Mehmed Bey'in kişisel eşyaları arasındadır.

²²⁴⁴ Sim saat TŞS 34, s. 140/1'de Mehmed bin el-Hac Receb Ağa 1 kıta 85 kuruştur.

²²⁴⁵ Sim saat ve köstek 1 kıta 120 kuruştur. TŞS 34, s. 127/2'de es-Seyyid İbrahim el-Hac Ali'nin mirasında mevcuttur.

²²⁴⁶ Sim kaplı saat 1 kıta 150 kuruştur. TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el-Hac Mehmed Efendi'nin metrûkatındadır.

²²⁴⁷ Sarı saat TŞS 1, s. 187/1'de Molla Mehmed bin Ömer'in terekesinde 1 kıta 2 kuruştur.

²²⁴⁸ Kuşoğlu, "Piriol": Piriol adlı bir İngilizin yapmış olduğu, küçük bir kaplumbağaya benzeyen, önünde ve arkasında birkaç gümüş kapağı bulunan çok kaliteli cep saatlaerinden biridir", *Kuyumculuk ve Maden Sanatı*, 168. 1 kıta 20 kuruş olarak TŞS 1, s. 331/4'de es-Seyyid el-Hac Ali Ağa bin Mehmed Ağa bin Hüseyin'in metrûkatındadır.

²²⁴⁹ Pandol saat 1 kıta 25 kuruşa TŞS 1, s. 181/1'de el-Hac Abdülkerim Ağa el-Hac Ömer'in mirasında yazılmıştır.

²²⁵⁰ Hilâli saat TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in kişisel eşyaları arasında 1 kıta 130 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²²⁵¹ Farisi saat 1 kıta 100 kuruştur. TŞS 20, s. 158/1'de İdam edilen İlbaçoğlu Küçük Ahmed'in metrûkatındadır.

²²⁵² Sim saat bağı 1 adet 10 kuruşa TŞS 34, s. 126/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin Mehmed'in kişisel eşyalarındandır.

²²⁵³ İşleme saat kabı 1 adet 5 kuruştur. Ayrıca sim Farisi saat 1 kıta 35 kuruşa TŞS 28, s. 136/2'de nalband es-Seyyid ince Mehmed Ağa bin el-Hac Mustafa terekesi içerisindedir.

arkadan sarıklarının üzerine kaldırmışlardır. Çocuklarda bile saç uzatıldığı görülmemiştir. Toplumda saç uzatmak kadına has bir durum sayılmıştır. Şehirli erkekler, berber esnafında saç-sakal ve bıyık bakımlarını yaptırmışlardır. Kadınların hamam sefaları gibi erkeklerin de en az haftada bir kez berbere gitmeleri adettendir. Saçını uzatmayan Osmanlı erkeğinde bıyıksız kimse yoktur. Sakal ve bıyık Osmanlı erkeğinin vazgeçilmez süsüdür. Gayrimüslim tebeda ise beraber yaşamış oldukları Türk âdetlerinden dolayı genellikle onların da saçlarını aynı şekilde kestirdikleri ve sakal-bıyık adetlerinin de benzer olduğu bilinmektedir.²²⁵⁴

Kakma ve çakma teknikleri kullanılarak güzel taraklar yapılmıştır. Ayrıca gümüş kakmalı, savatlı ve mıhlamalı olan taraklar da mevcuttur. Tarağın kendisi genellikle fildişi, kemik, boynuz gibi hayvansal ürünlerden veya abanoz, şimşir, pelesenk gibi sık dokulu ağaçlardan üretilmiştir.²²⁵⁵

D'ohsson, eserinde, Osmanlı erkeğinin sakal ve sakal tarağını şöyle anlatmaktadır:²²⁵⁶

“Sakal bırakmaya başlayan kimse artık sakalını kesemez. Din ve cemiyet açısından ayıp sayılır. Bir kimsenin zorla sakalını kestirmek kişiliğine yapılabilecek en büyük hakaretlerdendir. Umumiyetle sakal sevilir. Makas sadece toparlak bir şekil vermek için kullanılır. Her sabah sakal tuvaleti için birkaç dakika ayrılır. Sakala sarısabır ve gülsuyu sürülür. Herkesin yanında bir sakal tarağı vardır. Mühim kimselerin tarağı altın veya gümüşten olur. Gün boyunca bu tarak sık sık kullanılır. Sakalı kırılmış olanlar kurşun tarak kullanırlar.”

Tarak²²⁵⁷, fildişi tarak²²⁵⁸, bağa tarak²²⁵⁹, cemşir tarak, sakal tarağı²²⁶⁰, abanoz sakal tarağı ve tespih, sagir sakal tarağı ve mürekkeb erkek terekelerde kayıtlı olan çeşitlerdendir.

Erkek terekelerinde mevcut olan fildişi tarağın üzerinde“ben bir filin dişi idim geldiğim yollar çok ırak, ne talihli dişim varmış oldum bu hanıma tarak” şeklinde bir yazı varmıydı bilemiyoruz amabu sözlerin yazılı olduğu fildişi tarakların, piyasada talep gördüğü ifade edilmektedir.²²⁶¹ Bu bilgiden hareketle fildişi tarak çeşidini genellikle

²²⁵⁴ D'ohsson, 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, 86-87-88-89.

²²⁵⁵ Kuşoğlu, Kuyumculuk ve Maden Sanatı, 195.

²²⁵⁶ D'ohsson, 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, 88.

²²⁵⁷ Tarak 1 adet 8 kuruşa TŞS 2, s. 30/1'de Kürkçü Piros veled-i Murad'ın metrukâtındadır.

²²⁵⁸ Fildişi tarak TŞS 9, s. 69/1'de Sivas ahalisinden es-Seyyid Yusuf bin Abdurrahman'ın mirasında 2 adet 5 kuruştur.

²²⁵⁹ Bağa tarak 1 adet 7 kuruşa TŞS 34, s. 122/1'de es-Seyyid el-Hac Salih Efendi bin el- Hac Mehmed Efendi'nin terekesindedir.

²²⁶⁰ Sakal tarağı 1 adet 1 kuruştur. TŞS 1, s.237/2'de el- Hac Mustafa bin Abdullah'ın terekesinde mevcuttur.

²²⁶¹ Kuşoğlu, Kuyumculuk ve Maden Sanatı, 195.

hanımların, sakal tarağını ise erkeklerin kullandığı şeklinde tespit yapılabilir.

4.9.6. Tespih

Öteki dinlerde sadece zikir vasıtası olan tespih, Müslüman Türklerde güzel sanat dalı olmuştur.²²⁶² XVII. yüzyıldan bu yana tespih zanaatı çok ilerlemiştir. II. Mahmud'un büyük tespih ustası Mevlanakapılı Mahmud Usta'nın evine kadar gidip "kürevi" tespihi sipariş etmesi dikkate değerdir. Yine meşhur ustalardan Horoz Salih Usta'nın bütün sene hazırlamış olduğu tespihleri arafe günü bir torbaya koyup Padişah'a götürdüğü ve verdiği tespihler karşılığında almış olduğu altınla bir yıl geçim ettiği anlatılanlar arasındadır.²²⁶³ İslâm dünyasının engüzel tespihleri İstanbul'da yapılmıştır.²²⁶⁴

Tespihin yapılması üç aşamada gerçekleştirilir. İlk işlem tanelerin çekilmesidir. İkincisi ise "takım" adı verilen durak, pul, düğüm yuvası, imame, ara taneler ve tepeliğin yapıldığı bölümdür. Son olarak ise tespihin dizilmesi ve süslü bir kamçıyla tamamlanmasıdır. Tespihin parçalarına tane, nişane, pul, püskül ya da kamçı, tepeli ya da hatime, çivi ve tahril adları verilmiştir.²²⁶⁵ Türk ustaların yapmış oldukları tespihler mücevherler, murassalar (yarı kıymetli taşlar), madeni veya hayvani kökenliler, ahşap ve çekirdekten yapılanlar, sentetik olanlar şeklinde gruplandırılmışlardır.²²⁶⁶

Tespih²²⁶⁷, kehribar tespih²²⁶⁸, mercan tespih²²⁶⁹, boncuk ve tespih, sagir simli bıçak ve tespiherkek miras kayıtlarda rastlanmıştır.

4.9.7. Diğer Çeşitler

Kemayar sim dökme²²⁷⁰, sim yaldızlı horani(?)²²⁷¹, sinebend, altun kameriye²²⁷²,

²²⁶² Bektaşoğlu, *Türk İslâm Sanatı*, 134.

²²⁶³ Gürsoy, *Tespih*, 123.

²²⁶⁴ Bektaşoğlu, *Türk İslâm Sanatı*, 136.

²²⁶⁵ Gürsoy, *Tespih*, 61-62-67-68-73-74.

²²⁶⁶ Bektaşoğlu, *Türk İslâm Sanatı*, 136-137-138.

²²⁶⁷ Tespih 8 adet 10 kuruşa TŞS 28, s. 17/1'de Merzifonlu Astarıcı Ohannes veled-i Arslan'ın terekesindedir.

²²⁶⁸ Kehribar tespih TŞS 1, s. 261/2'de Kaşkapağı Bogos veled-i Anderiyas'ın eşyaları arasında 1 adet 3 kuruştur.

²²⁶⁹ Mercan tespih TŞS 28, s. 4/1'de es-Seyyid Hüseyin Ağa bin el-Hac Kasım'ın metrûkatında 1 adet 70 kuruş olarak kaydedilmiştir.

²²⁷⁰ Kemayar sim dökme 1 adet 2 kuruştur. TŞS 2, s. 36/1'de es-Seyyid el-Hac Ebubekir bin el-Hac Hüseyin'in takıları arasındadır.

²²⁷¹ Sim yaldızlı horani(?) 1 kıta 150 kuruştur. Kıta yazıldığından ötürü saat çeşidi olabileceği düşünülmüştür. TŞS 28, s. 34/1'de sabika-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in mirasındadır.

²²⁷² Altun kameriye 1 adet 150 kuruşa TŞS 34, s. 164/1'de Estefan veled-i Boros'un terekesinde yazılmıştır.

simli cüzdan²²⁷³, kemayar sim çavuş çevgani(?), sim ayna²²⁷⁴ miras kayıtlarında mevcuttur.

Aşağıda Tokat Şehir Müzesi'nden çekilen görselde Osmanlı erkeğinin kuşağın içerisine yerleştirdiği aksesuarları görülmektedir.

Fotoğraf 60. Tokat Erkeğinin Kullanmış Olduğu Kişisel Aksesuarları²²⁷⁵



Bu görseldeki somut kültür varlıkları, miras kayıtlarında çıkmış bulunan kişisel aksesuarlarla eşleşmektedir. Saat, gümüş köstekli saattir. Ortadaki resim akçe keseleri, sağdaki resim ise kullanılan mühür örnekleridir.

Osmanlı erkeğinin şal ve kuşaklar içerisine hançer ve bıçak yerleştirmeleri aşağıdaki görsellerde (bkz. Fotoğraf 61) gösterilmiştir.

Fotoğraf 61. Osmanlı Erkeğinin Kuşak ve Şallarda Kişisel Aksesuarları Kullanması²²⁷⁶



²²⁷³ Simli cüzdan TŞS 28, s. 34/1'de sabıka-i nühas-ı emin Ahmed Ağa bin Mehmed Said'in terekesinde 1 adet 5 kuruştur.

²²⁷⁴ Sim ayna 1 adet 10 kuruşa TŞS 28, s. 142/1'de Abdülvahhab Efendi bin Ebubekir'in mirası içerisinde.

²²⁷⁵ Tokat Şehir Müzesi somut kültür kaynakları.

²²⁷⁶ Sol ve orta görsel: Küçükerman, *Türk Giyim Sanayii*, 110 ve *Fenerci Mehmed Albümü*, görsel:56 "Delibaşı".

Resimlerde görülmese de tarak, kutu, tensuh, akçe ve tütün keseleri, mendiller, peşkirler ve yağlıklar kuşağın içerisinde veya dışarısında yer almaktadır. Görsellerin hepsinde göz alıcı kuşakların içerisinde çift veya tek hançer bıçağın yanı sıra kılıcın da aynı şekilde yerleştirildiği görülmektedir. Osmanlı tek bir ürünün içerisine bu kadar ürün yerleştirerek bir bilmece oluşturmuştur.

Tokatlı erkekler altın ve gümüş sikkeler dışında genel takı tercihleri olarak saat, yüzük ve hamail kullanmışlardır. Kişisel aksesuarları olan bıçak, hançer, para-tütün kesesi, tensuh, kutu, tarak ve tespih günlük yaşamlarının vazgeçilmezleridir.

Genel olarak değerlendirildiğinde üçüncü bölümünde erkek giyim kuşamı ve dördüncü bölümlerinde takılarının incelemesi için 560 erkek terekese ele alınmıştır. Aşağıdaki tabloda erkek terekelerinde giyim kuşam ürünleri ve takıları olan kayıtlar hakkında özet bilgiler verilmiştir.

Tablo 80. Erkeklerde Giyim Kuşamı ve Takısı Olan Miras Kayıtları

Giyim Kuşam Çıkan Müslüman Erkekler	Giyim Kuşam ve Takı Çıkmayan Müslüman Erkek Sayısı	Müslüman Erkek Tereke Sayısı	Giyim Kuşam-Çıkan Gayrimüslim Erkek	Giyim Kuşam ve Takı Çıkmayan Gayrimüslim Erkek	Gayrimüslim Erkek Tereke Sayısı	Giyim Kuşam-Çıkan Tereke Sayısı	Toplam Tereke Sayısı
287	76	363	171	26	197	458	560

Tablodaki verilere göre, giyimi ve takısı olan Müslüman erkek terekeleri çoğunluğu (% 79) oluşturmaktadır. Gayrimüslim erkeklerde 26 kişide (% 13) giyim kuşam ve takı mevcut değildir. Müslüman erkeklerde ise bu oran 76 kişide (% 21)'dir. Bunun sebebi terekelerinde giyim kuşamı olmayanların sadece yoksul olması değil kassam gelmeden kıyafetlerin aile arasında hatıra olarak paylaşılmış olma ihtimalidir.

SONUÇ

İnsanoğlunu Allah birbirinden farklı ve çeşitli yaratmıştır. Bu çeşitli olma halleri, medeniyet ve kültür adına olmuştur. İklim, din, gelenek-görenek, diğer insanlardan ayrılmak için farklı giyinme isteği, yeni olanın her zaman itibar görmesi ve statü gibi kavramlar ürün çeşitliliğinin artmasına sebep olmuştur. Bu çeşitlilik kumaşlar, giysi modelleri, takı ve aksesuarlarla sağlanmıştır. Modern çağda ise moda denilen olguyla (tek yerden yönetilen aynı şeyleri beğenme, beğendirme ve giydirme isteği) farklı kültürleri ve tarzları yaşatan kadim geleneğin dışına çıkılmıştır.

Tokat giyim ve kuşamı üzerine hazırlanan bu tezde, miras kayıtlarında bulunan giyim kuşama ait verileri temel olarak kullanmanın yanı sıra dönemi en iyi şekilde anlatmak adına çağdaş eserlerdeki görsel ve anlatımlardan faydalanılmıştır. Karşılaştırılmalı bir araştırma yapılmıştır. Anadolu giyim ve kuşamındaki zenginliği göstermesi açısından disiplinler arası bir çalışma yapılması amacıyla tezde giyim kuşamın, kültürel aidiyet içerisinde din, felsefe, sosyoloji, görsel sanatlar, halk kültürü, edebiyat, müzik, sanat tarihi ve iktisat tarihi gibi bilimsel alanlardaki yansımaları gösterilmiştir.

Kadın- erkek, giyim kuşam ve takısına ait veriler toplanmış, tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Çalışmada, giyim sıralaması ilk doğal giyinme dürtüsü olan iç giyiminden başlamış, ev giysileriyle devam etmiş, sokakta giyilen kıyafetlerle sonlandırılmıştır.

Tokatlı bir kadının kıyafet giyim sıralaması şöyle özetlenebilir: İç giyimi olarak, don, gömlek ve içlik; alt giyim olarak şalvar, şalvarın üzerine ev içi temel üst giyimi olan entari; entarinin üzerinde günün modasına göre bele kemer, kuşak veya şal sarılmıştır. Şalın arasına kişisel aksesuarları olan saat, bıçak, hançer, tesbih ve tensuhu yerleştirmişlerdir. Çalışma zamanında entarilerin üzerine iş önlükleri olan dolama, önlük veya arkalık ve peşkir giyilmiştir. Hamam önlüğü olarak ise peştamal ve futa kullanılmıştır. Entarinin üzerine, mevsimlik üst giysilerinden cübbe, hırka, libade, kaftan, kürk ve diğer üstlükler giyilmiştir. Ev içinde başlık olarak fes ve takye kullanmışlardır. Başlıkların üstlerini renkli, çiçekli veya bir meyvenin çok güzel taklidi olan ipek oyalarla çevrelenen ahmediye, boyama, çevre, yaşmak, başbağı değirmi, baş yemeni değirmi, baş yemeni, çit, çar, peçe, savani, değirmi, dülbend, puşi, makrame, örtü, keçi, yağlık, mendil,

yemeni ve yemeni değirmi çeşitleri ile gösterişli bir biçimde süslemişlerdir. Saçlara şekil verirken temeli, başlık ve başlık aksesuarları oluşturmuştur. Saçlar alnın ortasından ya da bir yandan ikiye ayrılmış, sayısız ince örgüler içerisinde inci boncukla süslenmiştir. Sokak giyiminde ise tercihleri çarşaf ve bürük olmuştur. Bu giyim Başkent'teki feraceden farklı gösterişsiz, hiçlik adına kullanılan kıyafetlerdendir. Ayak giyimi, bugünkünden farklı biçimde kullanılmıştır. Ayakkabıların hem evde hem de sokakta giyilebilecek şekilde tasarlandıkları görülmüştür. Çizme, çorap, nalin, pabuç, terlik ve yemeni hanımlar tarafından kullanılmışlardır. Terlikler, yemeniler genellikle kırmızı, mavi veya beyaz saten üzerine işlemeli olarak yapılmışlardır.

Bu kadın kıyafetleri ve takıları miras kayıtlarında çıkan ürünler kapsamında iç giyimi, alt giyimi, ev içi temel üst giyimi entari, ev içi mevsimlik (sezonluk) üst giyimi, sokak üst giyimi, başlıklar ve baş süsleme aksesuarları, bel aksesuarları, ayağa giyilenler, iş ve hamam önlükleri başlıkları altında incelenmiştir. Alt başlıklar, kıyafetlerin ve takıların eski-yeni- kullanılmış olma durumları, etiket fiyatlı ticari ürün şeklinde yazılmaları, yerel ve uluslararası marka olmaları, üretildikleri dokuma biçimleri, nitelendikleri büyüklük ve küçüklükleri, desen ve renk türlerine göre oluşturulmuştur. Ayrıca çalışmada ürünlerde çeşitlilik, toplam adedin yanı sıra kıyafet ve takı için sarf edilen para tutarları da incelenmiştir.

Giyim kuşam ürünlerindeki çeşitlilik zanaatı, maddesel varlığı, zevkleri ve farklı giyim unsurlarını kullanarak diğer insanlardan ayırma isteği “ben” olmayı ifade etmektedir. Ürün çeşitliliğinin kadın kıyafetleri içindeki oranları ile şu sonuçlara ulaşılmıştır: Kadın miraslarında erkek giyimine ait ürünler %1, Ayak giyimi %2, Bel aksesuarları % 3, İş ve Hamam önlükleri %4, Alt giyimi %4, Sokak giyimi %6, İç giyimi %10, Başlıklar ve Baş süsleme aksesuarları %18, Ev içi temel üst giysisi entari %21, Ev içi mevsimlik üst giyimi ürünleri %31 olarak hesaplanmıştır. Bu oranlara göre, kadın giyim kuşamında mevsimlik üst giyimi en fazla çeşide sahip olan gruptur. Bu sonuç, sezonluk kıyafetlerin birçok giysi çeşidini içermesi yönünden şaşırtıcı değildir. Tokat şehri, iklim açısından dört mevsimi yaşadığından dolayı ince dokumadan kalın dokumaya ve yağmurluklardan değişik kalınlıktaki kürklere kadar olan ürünler sırası ile değiştirilerek giyilmişlerdir. İkinci sırada ev içi temel üst giysisi entari gelmektedir. Üzerine veya altına ne giyilirse giyilsin entarinin mutlak bir temel üst giyim olması bu ürüne çeşitlilik yolunu açmıştır. Entari, her türlü hava şartlarına uygun ve her gün giyilen giysidir. Sezonluk

giysiler ve entariler kadın giyim kuşamında ürün çeşitliliğinin yarısını oluşturmaktadır. Başlıklar ve baş süsleme aksesuarları da çeşit olarak fazla çıkan gruplardan biridir. Baş süslemeleri, sanatla birleşerek kadının iç ve dış dünyasının tam bir yansıması olmuş ve binlerce yıldır bilinçli bir şekilde kendisini ifade etmesini sağlamıştır.

Kadın iç giyimi olarak gömlekler de sık kullanılan giysi türleri içerisinde yer almaktadır. Dış giyimin diğer gruplara göre az oranlarda çıkması da Tokatlı hanımlarının daha çok evlerinde yaşamlarını geçirdiklerini göstermektedir. Sokak giyim çeşitlerindeki azlık, dışarıdaki sosyal hayatta kadınların, erkeklerin dikkatini çekmemek üzere az sayıda bol ve kapalı bir giyim tarzını oluşturduğu değerlendirilebilir.

Alt giyimlerden olan şalvar grubu ürün çeşitliliğinde entarinin beşte biri oranında çıkmıştır. Şalvar, entarinin altında kaldığından dolayı çeşit olarak çoğalamadığı söylenebilir. Önlükler, bel aksesuarları ve ayağa giyilen ürünler ise diğer ürünlere göre çeşit olarak en az oranlardadır. Önlük ve bel aksesuarları günlük giyimin olmazsa olmazları iken daha az çeşitle işlevlerini sürdürdükleri görülmektedir. Ayakkabıların ise daha çok kişisel ve yıpranma payı yüksek ürünler olduklarından dolayı tereke kayıtlarına az yazıldıkları düşünülebilir. Kadın terekelerinde çıkan erkek giyimine ait olan ürünler ise yüzde birlik çeşit oranına sahiptir. Bu ürünler içinde başlık ve baş süslemesine ait ürünlerin eşlerinden veya sevdiklerinden hatıra olarak saklanıldıkları düşünülmektedir.

İkinci olarak, kadın giyim kuşam ürün gruplarının adet toplamalarında olan farklılıklar incelenmiştir. Sayıca fazla çıkan giyim eşyaları, daha fazla gereksinim duyulan veya kullanımından memnuniyet duyulup tercih edilen ürünler olarak değerlendirilmiştir. Toplam kadın kıyafetleri içindeki sayı oranları şöyledir: Bel aksesuarları % 1, Ayak giyimi % 3, İş ve Hamam önlükleri % 3, Alt giyimi % 5, Sokak giyimi % 7, Ev içi temel üst giysisi entari % 12, Ev içi mevsimlik üst giyimi % 12, İç giyimi % 25, Başlıklar ve Baş süsleme aksesuar ürünleri % 32. Bu adet oranlarına göre, kadın başlıkları ve baş süsleme aksesuarları en fazla çıkan ürün grubudur. Bu gruptaki ürünlerin kadın marifetiyle evde kısa sürede üretilmesi, maliyeti ucuz, etkisi fazla giyim aksesuarlarından olması hasebiyle sayıca öteki gruplardan daha fazla çıktığı söylenebilir. İstanbul ve çevresinde kullanılan hotoz Tokat'ta kadın miras kayıtlarında çıkmamıştır. Takke en fazla tercih edilen başlık olmuştur. Tokatlı hanımlar fes, takke ve kalpaklarını farklı tasarımlarla zenginleştirmek istemişlerdir. Kendi imzaları gibi karakterlerini, statülerini, duygu ve düşüncelerini

ailelerine ve sevdiklerine bu yolla anlatmışlardır.

Kadın iç giyiminde, don ve gömleğin toplam adet yüzdesinin dörtte bir oranında çıkması iç çamaşırı olarak daha fazla kullanımından dolayı olduğu düşünülebilir. Bu kıyafetlerin kumaşları da evde dokunan ve dikilen maliyeti ucuz ürünlerden olduğu için sayıca öteki gruplardan daha fazla olması normaldir. Temel kadın üst giyimi entari ile mevsimlik üst giyimler eşit oranda hesaplanmıştır. Her entarinin üzerine bir de farklı sezonluk kıyafet giyildiğini göstermesi açısından araştırma için bu sonuç anlamlıdır. Kadın dış giyim ürünleri olan çarşaf ve bürükler de çoğunlukla evdeki dokuma tezgâhlarında üretilmişlerdir. Bu yüzden daha çok tüketilip kullanılan ürünlerden olmuşlardır.

Alt giyimlerden olan şalvar ve türevlerinin entari ile beraber eşdeğer oranda üretildiği veya satın alındığı varsayılrsa da ürün adedi olarak bakıldığında sonuç bunu göstermemektedir. Dikilen her yeni entarinin altına aynı şekilde yeni şalvar dikilmediği bir şalvarın birden fazla entarinin altına giyildiği söylenebilir. Ayağa giyilenler, kadın önlükleri ve bel aksesuarlarında ürün çeşidi için yapılan tespit burada yine yapılabilir. Bir veya birkaç adet ürünle giyim kuşam ihtiyaçları sürdürülebilir durumdadır.

Kadın giyim kuşamının toplam adet yüzdesi olarak neredeyse yüzde yetmiş kıyafetin evde üretilen dokumalardan evlerde veya dikiş atölyelerinde yapıldığı görülmektedir. Sezonluk üst giyim, ev içi temel üst giyimi, alt giyimi şalvar ve ayağa giyilenlerin daha çok çarşıdan temin edildiği farz edilmektedir.

Üçüncü olarak, ürün fiyatları incelememiz Tokat halkının alım gücünü nasıl değerlendirdiğini anlamaya yardımcı olmuştur. Tespitlerimize göre, ürün grupları ve herbir ürün grubunun toplam fiyat oranları şöyledir: Bel aksesuarları % 1, İş ve hamam önlükleri % 1, Alt giyimi % 3, Sokak giyimi % 7, Başlıklar ve Baş süsleme aksesuarları % 10, İç giyimi % 12, Ev içi temel üst giysisi entari % 27 ve Ev içi mevsimlik üst giyimi ürünleri %39. Bu oranlara göre, kadın giyim kuşamında toplam fiyat paylarında birinciliği beşte ikilik dilimle mevsimlik üst giyim almıştır. Aralarında ilk sırada yer alan kürk, iklimsel gereklilikle hanımlarının yıl boyu kullanmış oldukları, fiyatı yüksek bir sanayi ürünüdür. Hırka, cübbe ve kaftanlar da kumaş üretimi olarak yerli veya yabancı dokuma çeşitleri ile çarşıdan alınıp dikilen veya diktirilen maliyeti öteki ürünlere göre daha pahalı ürünlerdendir. Bu nedenle, mevsimlik ürünler kadın giyim kuşamında en fazla para harcanan ürünler olmuşlardır.

Entarilerin de mevsimlik ürünler kadar olmasa da pahalı ürünler olduğu görülmektedir. Pek azı evde dokunan bez çeşidinden yapılmıştır. Diğerleri esnaftan alınan ürünlerdendir. Maliyetlerini bu durum arttırmıştır. Ayrıca onları daha özel kılan sırma, saçak ve nakışlar da fiyatlarının artmasına etki etmiştir. Evde dikilme olasılıkları, sezonluk ürünlere göre daha yüksektir. Bu yüzden toplam adet payında aynı olsalar da onlardan daha ucuz ürünler olmuşlardır.

Kadın iç giyiminin dokuma ve işçiliğin evde hanımlar tarafından yapılmış olmasından dolayı ev içi üretim, çarşıdan yapılan alışverişe göre daha ucuzdur. Baş ve başlık süsleme aksesuarları da bu konuda iyi bir örnek olmaya devam etmiştir. İş gücü olarak evde yapılan dokumalardan elde edilen ürünlerin miras payına daha küçük oranlarda yansındıkları görülmektedir. Tokatlı hanımlarının aile içi ekonomiye sağlamış oldukları katkı takdire şayandır. Kadın dış giyim ürünlerinin de evde üretilen dokumalardan yapıldığı açıkça bellidir. Tokatlı hanımların üretim faaliyetleri, Abdülaziz Bey'in anlattığı İstanbullu orta gelirli aile hanımlarının, esnaflar için yaptıkları üretimle bire bir örtüşmektedir. Kadın bel aksesuarları ve iş ve hamam önlüklerinin mirastan aldıkları toplam fiyat payı aynıdır. Ayağa giyilenler ise adedi az ve ucuz bir ürün olduğu için yüzde sıfıra yakın bir oran hesaplanmıştır.

Kadın giyim kuşamında toplam fiyat paylarında elde edilen netice yüzde yetmişlik dilimde esnaftan para ile alınan veya atölyelerde para ile diktirilen mevsimlik üst giyim ve çarşıdan alınmış dokumayı evde çoğunlukla evin hanımı tarafından veya atölyelerde dikilen entari ve alt giyimi (şalvar) grubu yer almaktadır. Yüzde otuzluk dilimde ise ev içi üretilen ve ev içi dikilen giyim kuşam yer almaktadır.

Tokatlı kadınların miraslarında 732 çeşit ürün, 4.521 toplam ürün adedi tespit edilmiştir. Bu ürünlerin toplam bedeli 23.411 kuruşa ulaşmaktadır. Bu miktar, kadın terekeleri toplamının % 12,5'ine tekabül etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Tokatlı Müslüman ve gayrimüslim hanımlar ev içi giyiminde modelleri, dokumaları ve renkleri ile birbirine benzeyen elbiseler giymişlerdir. Sokak kıyafetleri ve ayakkabılarında ise kesinlikle renklerle bir ayrıştırıcılık söz konusudur. Köhne, müstamel ve cedid kıyafetler din ve ekonomik durum gözetmeksizin her miras kaydında çıkmıştır. Kadınların kıyafetlerinde, yerel ve yabancı markalı ürünler kullandıklarının tespiti yapılmıştır. Tokatlı kadınların giyim kuşam için

kişisel satın almada miraslarından önemli bir miktarda parayı ayırdıkları görülmüştür. Bu durum kıyafetlerin çeşitlenmesine ve sayılarının artmasına sebep olmuştur.

Son olarak, kadın terekelerinde takılar incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, Tokatlı kadınlar öncelikli olarak çağında piyasada para karşılığı olan altın ve gümüş sikkeleri tercih etmişlerdir. Bazen başlıklarında bazen de boyun takısı olarak kullanmışlardır. Başlıkların yüzeyi üzerine, üst üste gelecek şekilde altın veya gümüş sikkeler dikilmiştir. Kenarları inci veya boncuklarla süslenmiştir. Bellerinde altın kemer ve sim, telkâri, önlük ve bakırın altın suyuna batırılması ile yapılan üzeri yarı kıymetli taşlarla süslenen tonbak kuşak vardır. Boyunlarına ise altın sikkelerden yapılan gerdanlık, bukağı, hamail ve zincir takmışlardır. Kadınların, başlarındaki sikkelerle başlayan altın dalgası nerdeyse ayaklarına kadar uzanan zincire tutturulmuş altın sikkelerle bir akarsu görünümündedir. Bileklerini altın bilezik ve altın kolbağı ile süslemişlerdir. Kuyumcular ustalıklarını kolbağı çeşitlerinde konuşturmuşlardır. Kulaklarına daha çok altın küpe ve elmas, zümrüt, lâl ve yakut gibi mücevherli küpeler; parmaklarına ise altın, gümüş ve değerli taşlı yüzükler yaptırmışlardır. İnci ve mercanla yaptırılacak takılar için bu değerli taşlar saklanmış. Çeşitli saatler de kullandıkları tespit edilmiştir.

Tokatlı kadınların takı ürünleri bir bütün olarak incelendiğinde, kadınların altın sikkelerini yatırım ve süslenme amaçlı kullandıkları görülmektedir. Gümüş akça, altına göre miras kayıtlarında çok az çıkmıştır. Tokat Müzesi'nde bir gerdanlığın üzerinde olan fındık altını ile miras kayıtlarındaki bulguların bire bir eşleşmesi dikkate değerdir.

Altın kuşak, baba isminde “hacı”, “efendi” ve “ağa” gibi unvanları olan kadınların tereke kayıtlarında mevcuttur. Buradan varlıklı ailelerin kızları evlenirken altın kemer hediye ettiği çıkarımı yapılabilir. Sim kuşak, fiyat açısından daha uygun olması sebebi ile daha fazla talep görmüştür. Tokat Müzesi'nde kadın terekelerinde tespit edilen telkâri ve savan teknikleri ile yapılmış sim kemer ve önlük kuşak örnekleri mevcuttur. “Önlük kuşağın” isim olarak Tokat'a özgü olduğu düşünülmektedir. Tasarım olarak ise köçek kuşak çeşidine benzediği görülmektedir. Önlük kuşak, miras kayıtlarında mevcut, çağdaş eserlerde tanımlanmış ve müzede somut örneği olan bir ürün olmuştur.

Bileğe takılan ürünler içerisinde Tokat'ta bilezik adı yerine daha çok kolbağının kullanıldığı görülmektedir. Araştırmada çıkan veriler ve Tokat Müzesi'ndeki somut objeler ve seyyahların anlatımları ile kolbağı tarifi çalışmaya göre tanımlanmıştır. Çıkan kolbağı

çeşitleri betimlenip Tokat Müzesi'ndeki örnekler incelenerek miras kayıtlarındaki ürünler arasında eşleşmeleri yapılmıştır.

Boyuna takılan ürünler içerisinde gerdanlık, zincir ve hamail çeşitlerinin aynı isimlerle çağdaş kaynaklardaki anlatımlar ve minyatürlerde mevcut oldukları görülmüştür. Bukağının ise Ön Asya Türklerinden gelen adı ile kullanılması onu diğerlerinden ayırmıştır. Tokat Müzesi'nde var olan örneklerle, araştırma verilerinin desteklenmiş olması önemlidir. Altın metali, yoğunluklu olarak boyun takıları grubunda kullanılmıştır. Elmas, inci ve boncuk ise mücevher olarak boyun takılarının tasarımında kullanılmıştır. Bu verilerden yola çıkarak takı ürünlerinin sipariş usulu kuyumcuya verilip tasarlandığının varsayımı yapılmıştır.

Kulağa takılan ürün olan küpede altın, inci, lâl, zümrüt ve inci ile yapılan çeşitler ağırlıklıdır. Gümüş küpe ilgili çok az ürün tespit edilmiştir. Yelpaze olarak adlandırılan küpenin antik dönemde yarım ay tasarımından dolayı hilâl veya kayık isimleri ile tanınan küpe çeşidi olduğu düşünülmektedir. Küpenin şeklinin değişmeden gelmesi, Tokat'ın binlerce yıllık kültür tarihi geçmişinin aksamadan devam ettiğini göstermektedir. Van Lennep'in *Türk Kadını Peçesiz* resminde görülen yarım ay şeklindeki inci süslemeli küpenin de incili altın yelpaze küpe olduğu varsayılmaktadır.

Yüzüklerde rağbet edilen ürün altın yüzük olmuştur. Altın madeninin kaliteli ve rahat kullanımından dolayı kemer hariç bütün takılarda Tokatlı kadınların altına rağbet ettiğinin tespiti yapılabilir. Takı edinirken altın, Tokatlı Osmanlı kadının seçmiş olduğu açık ara birinci üründür. Elmas, zümrüt, yakut ve inci yüzük tasarımlarında kullanılan kıymetli taşlardır. Altın yüzüğün bugünkü manada evlilik alyansı olarak kullanılmış olduğunun tespiti yapılamamıştır. Döneme ait yüzük örnekleri, Tokat Müzesi'nde mevcuttur.

Terekelerde yer alan kadınların kullanmış oldukları saç bağları, tarak, bıçak ve hançer, kutu, tensuh ve tespih gibi eşyalar minyatür görsellerinde mevcuttur. Seyyahlar İstanbul hanımların da aynı kişisel eşyaları kullandıklarından bahsetmişlerdir. Süslenme malzemelerinden olan sürme ve çeşitleri Tokatlı hanımların diğer hemcinsleri gibi süse olan merakını ve ayrıca Peygamber efendimizin sünnetine uyma isteklerini ortaya koymaktadır. Hanımların eğlenmeyi sevdikleri de çeşitli seyyahların anlatımında mevcuttur. Altın zil çeşitlerinin olması, minyatür ve resimlerde görülen dans sahnelerinin,

Tokatlı kadınların sosyal yaşamlarında yer alan eğlencenin gerçekliğini yansıttıkları söylenebilir.

Takı ürün çeşitliliğine bakıldığında Müslüman ve gayrimüslim Tokatlı kadınların takıya yaşamlarında oldukça önemli bir yer verdikleri görülmektedir. Ayrıca takıyı hem yatırım hem de süslenme amaçlı kullandıkları, yaşam garantileri olarak sakladıkları ve kuşaktan kuşağa aktardıkları bir kültür yadigârı olarak gördükleri söylenebilir. Bu durum takının çeşitlenmesine ve sayılarının artmasına sebep olmuştur. Takı çeşitlerinde Müslüman ve gayrimüslim kadınlar arasında bir farklılık söz konusu değildir. Kötülüklerden korunma amacı ile içine dua yazılan hamailin bile din ayrımı olmadan kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, Tokat'ta ortak yaşama kültürünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Tokatlı kadınların terekelerinden kuruş üzerinde yapılan hesaplamalarla takılarına miraslarından ayırdıkları pay % 21,1 olarak hesaplanmıştır. Bu oran oldukça yüksektir. Miraslarının beşte birini takıya yatırdıkları görülmüştür.

Takı bağlamında, 19. yüzyıl eserlerinden, seyyahların anlatımından, ressamların çalışmalarından, minyatürlerden ve Tokat Müzesi'ndeki somut kaynaklardan yola çıkarak Tokat, İstanbul ve tüm Osmanlı coğrafyasında şehir hanımlarının kullanmış oldukları takı ve aksesuar çeşitlerinin aynı isimde oldukları görülmüştür. Onları birbirinden ayıran yaşadıkları coğrafyaya ait materyaller ve kuyumcularının farklı işçilikleridir. Tokat'ın ticari olarak işlek bir noktada olması, miras kayıtlarında çıkan ürün çeşitliliğinin zenginliğine katkı yaptığı anlaşılmaktadır.

Tokatlı bir erkeğin kıyafet giyim sıralaması şöyle özetlenebilir: Bedene ilk giyilen giysi don, üstüne giyilen ise gömlektir. Alt giyimi çeşitleri olan şalvar, çakşır veya potur, donun üzerine giyilmiştir. Entari; don, gömlek ve alt giyiminin üstüne giyilen uzun kollu, beden veya tam boy olarak farklı tasarım uzunluklarındaki kıyafettir. Entarinin üstüne bele değişik tarzlarda kuşak veya şal sarılmıştır. Belde kullanılan ürünler bir nevi bel çantası vazifesi görmüştür. Şalın katmanlarının arasına bıçak, hançer, akçe ve tütün kesesi, saat, tarak, tensuh ve tesbih gibi kişisel aksesuarlar koyulmuştur. Kuşakların arasından sarkıtılan işlemeli ürünlerden olan peşkir, yağlık, makrameler süslenme ve gösteriş amaçlı kullanılmıştır. İş hayatında kıyafeti koruyan önlüklerden olan futa ve peştamal ise entari ve

şalın üzerinden önden arkaya doğru bağlamıştır. Hamamda ise aynı ürünler bedeni örtmek amacı ile kullanılmıştır.

Sezonluk üst giyimlerinden her biri, mevsime göre entarinin üzerine giyilmiştir. Genel olarak aba, abdestlik, biniş, cepken, cübbe, dolama, hırka, libade, kaftan, kaput, kürk, maşlah, salta marka, yelek ve yağmurluk çeşitleri sayılabilir. Mevsimlik kıyafetler kol ve beden boyu olarak çok çeşitli tasarıma sahiptirler. Tokat'ta, hava sıcaklığına göre sezonluk iki kıyafetin üst üste giyilebildiği, döneme ait görsellerden anlaşılmaktadır. Cübbenin veya binişin üzerine kürk, kürkün üzerine kürk, kürkün üzerine yağmurluk gibi birçok kıyafetle değişik kombinasyon yapılmıştır. Her durumda giyilenler genellikle bol, serbest ve kat kattır. Başta kullanılan aksesuarlar takye, fes, kalpak ve kavuktur. Bu başlıklar ahmediye, çit, değirmi, destar, puşi, sarık, yemeni ve örtü gibi renkli pamuklu basmalarla süslenmiştir. Başlıkların etrafına sarılan sarık ve diğer çeşitler başın üşümemesi için iklim koşullarına karşı en iyi korumayı sağlamıştır. Ayak giyimi olarak içinde sadece ayağın rahat etmesi için tasarlanmış yemeni, mest, pabuç, terlik, çizme giymişler çorap ve dizlik kullanılmışlardır.

Bu erkek kıyafetleri ve aksesuarları; miras kayıtlarında çıkan ürünler kapsamında iç giyimi, alt giyimi, ev içi temel üst giyimi entari, mevsimlik (sezonluk) üst giyimi, başlıklar ve baş süsleme aksesuarları, bel aksesuarları, ayağa giyilenler, iş ve hamam önlükleri başlıkları altında incelenmiştir. Alt başlıklar, giyim kuşamın eski-yeni- kullanılmış olma durumları, etiket fiyatlı ticari ürün şeklinde yazılmaları, yerel ve uluslararası marka olmaları, üretildikleri dokuma biçimleri, nitelendikleri büyüklük ve küçüklükleri, desen ve renk türlerine göre oluşturulmuştur. Ayrıca çalışmada ürünlerde çeşitlilik, toplam adedin yanı sıra kıyafet ve takı için sarf edilen para tutarları da incelenmiştir.

Erkek giyim kuşamında ilk olarak ürünlerindeki çeşitlilik incelenmiştir. Ürün grupları ve herbir ürün grubunun erkek kıyafetleri içindeki oranları şöyle sıralanmaktadır: Erkek miraslarında kadın giyimine ait ürünler % 2, İş ve Hamam önlükleri % 4, Ayak giyimi % 5, İç giyimi % 5, Alt giyimi % 6, Bel aksesuarları % 9, Ev içi temel üst giyisi entari % 13, Başlıklar ve Baş süsleme aksesuarları % 19, Mevsimlik üst giyimi % 37. Bu yüzde oranlarına göre, mevsimlik üst giyim, yüzde otuz yedi oranı ile en fazla çıkan ürün çeşidine sahiptir. Libade, hırka, yelek, yağmurluk, kaput, maşlah ve dolama ilkbahar, yaz, sonbahar, kış geçişlerinde dönem dönem giyinilmesi gereken ara ürünlerdendir. Bu grubun

içerisinde olan dört mevsim giyildiği tespit edilen kürk birinci sırada yer almıştır. D'ohsson'un İstanbul için ifade etmiş olduğu kürkçü esnafının elinde olan kürk çeşitleri Tokat miras kayıtlarında da çıkmıştır. Biniş ve cübbenin de Tokatlı erkeklerin en fazla tercih ettikleri kıyafetlerden oldukları görülmektedir. Sağlık açısından kuşaklar gibi yelekler de giyimin vazgeçilmez parçalarındandır. Buna rağmen Tokatlı erkeklerin terekelerinde yelek, çeşit bakımından en az kaydı çıkan ürün olmuştur. Günlük kullanıldığından ötürü çok yıpranmış kişisel eşya olabilmesi ihtimalinden miras dökümlerine yazılmadıkları düşünülmektedir.

Başlıklar ve baş süsleme aksesuarları kişileri hem sosyal kimlik hem de kişisel zevkler açısından ötekenden ayıran, farklılıkları ifade etme özgürlüğü veren giyim kuşam parçalarıdır. Bu yüzden ürün çeşitliliği olarak miras kayıtlarında ikinci sırada yer alması tesadüf değildir.

Ev içi temel üst giyimi olan entariler çeşit çokluğu açısından üçüncü durumdadır. Bunun sebebi ise her kıyafet kombininin altına mutlaka entari giyilmiş olmasıdır. Mevsimler, mesleki farklılıkların getirdiği ergonomik giysiler ve ekonomik durum bu giyeceğin çeşitlenmesine yol açmıştır. Bugünden farklı olarak erkeklerin beden ve kol uzunlukları değişik ölçülerde, çiçekli, desenli, nakışlı ve çok renkli elbiseler giydikleri tespit edilmiştir.

Bel aksesuarları olan kuşak ve şal, beylerin mevsimsel geçişlerde hem sağlıklarını koruyan hem de üzerinde taşımış oldukları küçük eşyalarını koymaya yarayan çok işlevli bir ürün olmuştur. Bu sebeplerden dolayı erkeklerin dokumanın inceliği kalınlığı, yerel ve uluslararası markalarla kıyafetleri özelleştirme, aynı kıyafeti farklı kuşaklarla değiştirme ve çalışma şartlarına uygun olma durumuna göre birbirinden farklı çeşitlerde kuşak ve şallar kullanmaya yöneldikleri görülmektedir.

Tokatlı erkeklerin iş ve hamam önlüklerinde ticari ürünler çoğunluktadır. Bu yüzden özellikle peştamal çeşitlerinde, etiket üzerinde yazan tam isimlerine ulaşmak mümkün olmuştur. İç giyimi, ayağa giyilenler ve alt giyim başlıklarında çeşit olarak asgari düzeyde ürün çeşitliliği tercih ettikleri görülmektedir.

Ekonomik durumlarının da Tokatlı erkeklerin kıyafetlerinin çeşitlemesine izin verdiği tespit edilmiştir. Dokuma sanayinin şehirde gelişmiş ve ticaret yolları üzerinde olması yerel ve uluslararası ürünlere erkeklerin ulaşmasını kolaylaştırmıştır.

İkinci olarak, erkek giyim kuşam ürün gruplarının adet toplamalarında olan farklılıklar incelenmiştir. Sayıca fazla çıkan giyim eşyaları, daha fazla gereksinim duyulan veya kullanımından memnuniyet duyulup tercih edilen ürünler olarak değerlendirilmiştir. Ürün gruplarının adet oranları şöyledir: Erkek miraslarında kadın giyimine ait ürünler % 2, Alt giyimi % 6, Ayak giyimi % 9, İç giyimi % 9, Bel aksesuarları % 10, Ev içi temel üst giysisi entari % 10, İş ve Hamam önlükleri % 11, Mevsimlik üst giyimi % 17, Başlıklar ve Baş süsleme aksesuar ürünleri % 26. Bu adet oranlarına göre, erkek giyim ve kuşamında toplam adet olarak en fazla çıkan grup başlıklar ve baş süsleme aksesuarları olmuştur. Bunun ilk sebebi ticari ürünlerin bu başlık altında fazla çıkmış olmasıdır. İkinci sebep olarak Tokat'ın kendi ürettiği özel tahta baskılı örtülerle, baş ve başlık süslemede uluslararası marka bir şehir olmasıdır. Kenar süslemelerinin de evlerde hanımlar tarafından üretildiğinin tespiti yapılmıştır. Günümüzden farklı olarak erkeklerin başlıklarında, mendil ve peşkirlerinde işleme ve oyaları kullanmış olduklarını Osman Hamdi Bey'e ait fotoğrafta ve Van Lennep'e ait eşkıya resminde tespit edilmiştir. Tokat erkeğinin giyim kuşamda süslemeyi sevdiği, renkleri ve nakışları kullanmaktan çekinmediği görülmüştür.

Sezonluk üst giyimin ikinci sırada çıkması iklimsel çeşitliliği olan Tokat şehrinde beklenen bir sonuçtur. Kürk, biniş, cübbe ve aba en fazla rağbet edilen ürünlerden olmuştur. Tokatlı şehir erkeğinin bohçasında en az dolama, salta marka, hırka ve cepken çıkmıştır. Salta marka ve cepken beden boyunda olan ürünlerdendir. Biniş ve cübbe ise tam boy olarak tasarlanmışlardır. Buradan Tokatlı erkeklerin yaptıkları işlerde tam boy olan giysilerle daha rahat ettikleri, beden boyu kısa modellere pek rağbet etmedikleri çıkarımı yapılabilir.

İş ve hamam önlükleri, mesleki uğraşlar ve su yüzünden yıpranan bir giysidir. Bu sebeplerden dolayı genel tereke dökümlerinde sayıca az çıkan bir ürün olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen toplam adedin fazla çıkması etiket fiyatlı ürünlerin, mirasların dükkân kısmına yazılmış olmasındandır. Bu durum ürünün esnafların satış yerlerinde, hatırı sayılır ticari bir mal olduğunu göstermektedir.

Bel aksesuarları, temel giysileri değiştirmeden giyeceği farklı gösterdiği için kişisel olarak birden fazla sahip olunan ürünlerden olmuştur. Sezona göre de değiştirildiği düşünülebilir. Etiket fiyatlı satılan ticari mallar içerisinde de önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Erkek temel üst giyimi, iç giyimi ve ayak giyimi eşit olarak hesaplanmıştır.

Bu üç gruptaki ürünler, günlük olarak devamlı ve zaruri giyilen ürünlerdir.

Tokat'ta dört erkekten üçü şalvar, biri çakşır giymektedir. Potur ise parmakla sayılacak kadar azdır. Şehirli erkeklerin yaptığı iş dolayısı ile şalvarı tercih ettikleri görülmektedir. Daha kolay hareket etmek isteyen, aktif mesleklerde ise çakşır kullanılmıştır. Alt giyimin birden fazla üst giyimle kullanıldığı tespit edilmiştir.

Erkek giyim kuşam ürünleri içerisinde toplam olarak en az çıkanlar % 2 oranla kadın giyimine ait ürünlerdir. Bu ürünlerin çoğu, ticari mal olarak esnaf erkek miraslarında çıkmıştır. Diğer miraslarda ise hanımların dış giyimlerinden çarşaf ve bürük çıktığı görülmektedir. Eşlerinden veya sevdiklerinden hatıra olarak bu ürünleri saklama alışkanlıkları oldukları söylenebilir.

Üçüncü olarak, erkek giyim kuşam ürün grupları için terekelerde kayıtlı paranın tespiti yapılmıştır. Ürün fiyatları, Tokat halkının alım gücünü nasıl değerlendirdiğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Tespit edilen toplam fiyat oranları şöyledir: Ayak giyimi % 1, Erkek miraslarında kadın giyimine ait ürünler % 2, İç giyimi % 5, İş ve Hamam önlükleri % 6, Alt giyimi % 7, Bel aksesuarları % 8, Ev içi temel üst giysisi entari % 10, Başlıklar ve baş süsleme aksesuarları % 16, Mevsimlik üst giyimi ürünleri % 45. Bu oranlar içinde mevsimlik üst giyim grubunun açık arak en fazla orana sahiptir. Kürklerin kıymetleri önemli bir yekûn tutmaktadır. Kişisel ısınma amaçlı herkes bütçesinden bir miktarı, kürk için ayırmak zorunda kalmıştır. Fakir olanlar daha çok kuzu, kedi, sincap, karsak ve tırnak kürk kullanmışlardır. Orta gelirli olanlar genellikle göçen, nafe ve sansar kürk tercih etmişlerdir. Bunun yanı sıra sosyal statü ve varlık gösterme çabasıyla samur, çalkafe, vaşak ve zerdava kürkleri kullanılmıştır. Terekelerde yeni ve eski kürklerin beraber kaydedildiği de görülmüştür. O yüzden kullanılan kürke göre belli bir sınıflama yapmak mümkün değildir. Samur kürk bu tespitten hariç tutulabilir. Terekesi belli bir miktarın üstünde olanların kıyafetleri içerisinde mevcuttur.

Tokat erkek miras kayıtlarında başlık ve baş süsleme aksesuarlarının çeşit, toplam adet ve toplam fiyat payında bu alanda marka olmuş bir şehre yakışacak sonuçlar elde edilmiştir. Tokatlı erkeklerin hem üretici, hem satıcı, hem de tüketici olarak üstüne düşen vazifeyi yerine getirdikleri görülmektedir.

Erkek bel aksesuarları, etiket fiyatlı ürünlerde birim fiyat aralığı geniş bir banta sahiptir. Sırma işlemeli olanlar, Ankara, Trablus, Selânîk, Keşan, Merzifon gibi kaliteli

yerel ve İngiliz, Acem gibi uluslararası marka olanların öteki bel aksesuarlarına göre daha pahalı oldukları tespit edilmiştir. Her keseye göre ürün mevcuttur. Erkek iç giyimi yüzde beşlik oranıyla çoğunlukla evde üretilmesinden dolayı ucuz maliyetli gruplardan olduğu düşünülmüştür. Erkek ayakkabı giyiminde etiket fiyatlı çıkan ticari ürünler tablosundaki birim fiyat aralığından ayakkabı çeşitlerinin en ucuz ürünler olduğu görülmektedir.

Tokatlı erkeğin 18.yüzyıl sonu ve 19.yüzyıl başındaki giyim kuşamı genel olarak değerlendirildiğinde, erkek miras kayıtlarından 1.068 ürün çeşidi, 6.648 toplam ürün adedi ve giyim kuşam için 45.548 kuruş harcadıkları tespit edilmiştir. Bu para, erkek terekelerinin % 3,68' ine denk gelmektedir.

Köhne, müstamel ve cedid kıyafetler, din ve ekonomik durum gözetmeksizin her miras kaydında çıkmıştır. Varlıklı olan erkeklerin, din farkı gözetmeksizin giysiye çok para yatırdıkları söylenemez. Ama bazılarının iyi kalitede, seçkin ürün giydikleri ifade edilebilir. Bununla beraber en çok giyim çeşidi varlıklı insanların, esnaf ve tüccarların miraslarında çıkmıştır. Yoksul olanların ise kendi maddi durumları çerçevesinde hayatlarını idame ettirecek kadar kıyafetleri olduğu görülmüştür. Erkek giyim kuşamında Müslüman ve gayrimüslim erkek arasında model ve çeşit açısından bir fark yoktur. İşlemeli ve farklı tasarımlar her millet tarafından giyilmiştir. Devletin koymuş olduğu kurallar çerçevesinde kıyafetlerdeki renkler ayrımı belirlemiştir. Tokat halkının döneme ait giyim kuşam yasaklamalarına uyduğu görülmektedir.

Çalışmanın elde ettiği en önemli sonuçlardan biri de 18. Yüzyıl sonunda Tokat'ta tekstilde hazır giyim atölyelerinin varlığının tespit edilmesidir. İmalâthanelerde üretilen giyim kuşamın, esnaf ve tüccarlar tarafından alınıp iş yerlerinde satıldığı görülmüştür. Bu analizden sonra akla gelen acaba Tokat'ta olduğu gibi diğer şehirlerde de konfeksiyon var mıdır? Sorusudur. Osmanlı şehirleri, giyim kuşamını hem üretip hem de tüketmekte midir? Diğer şehir giyim kuşam çalışmaları için bir araştırma konusu olmuştur.

Dördüncü olarak, Tokatlı kadın ve erkeklerin miras kayıtlarında mevcut olan etiket fiyatlı ürünler incelenmiş ve bazı tespitler yapılmıştır. Evvela, ticari olarak kaydedilen ürün çeşitlerinin adının tam olarak yazılmasıyla literatüre katkıda bulunulmuştur. Ayrıca, ürünlerde hesaplanan toptan satış birim fiyatının, miras kayıtlarında kişilerin kullanmış oldukları ürün fiyatlarından daha ucuz olduğu görülmüştür. Son olarak ise Tokat pazarı için üretilen ve satılan giyim kuşamın belirlenmesi açısından önemli olmuştur. Bu

bakımdan dokuma alanında Tokat'ın üretmiş olduğu ve buraya dışardan gelen yerel ve uluslararası marka ürünlere rastlanmıştır. Tokat menşeli ürünler şunlardır: Mutalla Tokadi peştamal, ham Tokadi yemeni, Tokadi mücessem degirmi, Tokadi peşkir ve Macarca diline “basma” karşılığı olarak yerleşen Tokadi yemeniler. Tokadî yemeniler bugün halen “Tokat yazması” olarak şehirde üretilmeye devam etmektedir.

Tokat dışında üretilip burada piyasaya sürülen yerel markalı ürünler özetle şöyledir: Halebi ipekli, Haleb alacası, Manisa alacası, Şam alacası, Diyarbekir alacası, Haleb çiçeklisi, Haleb kutnisi, göz Haleb kutnisi, Haleb hatayisi, Haleb çekmesi, Haleb takyesi, Haleb kuşağı, Bursa atlası, Sivasi, Sakızkâri, Şamkâri, Manisa, Keşan, İslambol şalisi, Selimiye, Halebkâri sevai, Halebi beledi, Ankara şalisi, Haleb çitarisi, Mısır çarşabı, İslâmbol çit, İslâmbol çit değirmi, Mısır makramesi, Halebi mendil, İslâmbol yemeni değirmi, İslâmbol dülbend yemeni değirmi, Keşan kuşak, Haleb kuşak, Sivasi çorap, Mardini dolama peşkir, Mısır futası, Tire donluğu, Balıkesir şalvar, Karadere şalvar, Darende bezi, Zağra aba, Cezayirkâri bez takım, Tekirli, Zile çiti, Tekirli çit, Haleb mumi çit, Haleb yemeni değirmi, Canik çarı, Musul sarığı, Haleb puşisi, Mısır peşkiri, Karacalar kuşağı, Merzifon kuşağı, Trablus kuşağı, Hama kuşağı, Tosya kuşağı, kırmızı Keşan taklidi kuşak Şam kuşağı, Diyarbekir kuşağı, Alaca Diyarbekir kuşağı, Selânik keçesi kuşak, bal rengi Ankara şalisi, Zile nisvan pabucu, Bağdadi peştamal, Halep peştamali, İslâmbol altını, Mısır altını, piriylol saat vepandol saattir.

Uluslararası markalar olarak giyim kuşamda yer alanlar ürünler ise göz Acem kutnisi, Acem basması, sim dökmesi Acem basması, Acem çit yemeni, Tireste çukası, Hindkâri entari, Lahori, Acemkâri çit, Hindî sarık, Acemkâri kuşak, beyaz Acem şali kuşak, İngiliz şali kuşak, Macar altını ve Farisi saat olarak özetlenebilir. Görüldüğü üzere marka ürünler Tokat'ın giyim kuşamında önemli bir yere sahiptir. Alım gücü, iyi kalitede ürün kullanmalarına sebep olmuştur.

Kadın ve erkek kıyafetleri genel olarak değerlendirildiğinde Osmanlı toplumu ana hatları ile aynı olan model üzerinden tasarlanan giysileri kullanmışlardır. Kat kat giyinme evlerde ve iş yerlerindeki ısınma yetersizliğinden dolayı ortaya çıkmıştır. Buna rağmen her katın altında olanı gösterme isteği onların kişisel zevklerinin inceliği ile birleşerek görsel bir şölen oluşturmuştur. Giyim kuşamındaki farklılık, sadece cinsiyet ve dinin getirdiği kurallarla belirlenmemiştir. Bunlarla beraber insanların yaşadıkları coğrafyanın onlara

sunmuş olduğu malzemelerin deriden veya kürkten, dokumaların ise ipekten, pamuktan veya yünden yapılmasıyla da farklılıklar oluşmuştur.

Giyim kuşamda Batılılaşma akımının araştırmanın yapılmış olduğu yıllar arasında Tokat'ı etkilemediği görülmüştür. Gelecek çalışmalar açısından klasik dönemden sonrasını değerlendirmek bütünü görme, batılılaşmanın Osmanlı toplumuna etkisini öğrenmek açısından önem arz etmektedir.

Tokatlı erkeklerin kullanmış olduğu takılara gelince, ağırlıklı olarak tercih ettikleri takılar genel olarak süslenme amacı taşımayan ama reel olarak işlerine yarayan nesnelerdir. Namaz vakitleri ve günlük işleri takip etmek için saat, erkeklerin sevdikleri ve yatırım yapmaktan çekinmedikleri bir aksesuardır. Çok çeşitli saat kullanan Tokatlı erkeklerin uluslararası ticaretin aktığı bir coğrafyada bulunmalarından dolayı yeni Dünya düzenine adapte olabilen ve entelektüel yanları olan kimseler oldukları ifade edilebilir. Rahatça kullandığı yüzük de önem verdiği takılardandır. Osmanlı erkeğinin içine yazılan yazısıyla hem ahret inancını hem de (mührün kimlik yerine geçmesi hasebiyle) bu dünyada varoluşunu aynı objeye sığdırma becerisine sahip oldukları tek takı yüzüktür. Üzerinde taşımış olduğu bir diğer takı olan hamail de kendilerini bu dünyanın şerrinden ve hayırsızından korusun diye taktıkları bir objedir. Görülmektedir ki saati dünya işine, yüzüğü hem dünya hem ahreti hatırlatması adına, hamaili de dünya işinin şer kısmında işe yarasın diye kullanmışlardır.

Erkek kişisel aksesuarları olan tespih, tarak, kutu (tabaka)-tensuh ve keseler çeşit olarak miras kayıtlarında var olan diğer ürünlerdendir. Günlük yaşamda Tokatlı erkeğinin vazgeçilmez eşyalarındandır. Bugünkü cüzdan yerine, para taşımak amacı ile kullanılan keselere aynı zamanda tütünde konulmaktadır. Kutuların içine de keseler gibi ihtiyaca göre değişik materyaller konulmuştur. Tensuh, güzel kokmayı seven erkeklerin yanlarında taşıdıkları bir üründür. Tespihin Tokatlı erkeklerin miraslarında yer aldığı görülmektedir. Sakalı sünnetten, temizliği imandan sayan bir toplumun erkeklerinde sakal tarağı kullanımı doğaldır. Bugün tespih ve tarak aynı şekilde görevini yapmaya devam etmektedir. Tensuh, parfüm ve deodoranta dönüşmüştür. Kutular ise sigara tabakası olarak hâlâ günlük hayatımızın içinde yer almaktadırlar. Bıçak ve hançerin günlük hayatta lâzım olan diğer kişisel aksesuarlar içerisinde önemli yere sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde bu küçük silâhlar kendini korumak amacından ziyade günlük basit işlerde kullanılmaktadır.

Müslüman ve gayrimüslim erkeklerin terekelerinde takıya ayrılan toplam pay % 4,08'i (toplam 772.377,50 kuruştan 31.526,50 kuruş) bulmaktadır. Kadınların miras olarak bırakmış olduğu takılar, bu yüzde dörtlük oranının içinde önemli yer tutmaktadırlar.

Erkek takı ürünleri analitik incelemesinde bazı bulgulara ulaşılmıştır. İlk bulgu, Tokat erkeğinin tereke kayıtlarında en fazla çıkan ürünler arasında kadınlara ait olan takıların tespiti. Çalışmaya göre bu durumun nedenleri iki noktada izah edilebilir. Birincisi kadın takılarının bir servet saklama yöntemi olmasıdır. Kadın ölse dâhi parasal bir yatırım, bir nevi sigorta olması sebebi ile erkeklerin bu ürünleri kendilerinde tutmaya devam ettikleri düşünülmektedir. İkinci gerekçe ise takıların kültürel bir aktarımla gelecek kuşaklara kalması isteğidir. Yadiğâr ve anı olarak nesilden nesile geçen takılar bugüne kadar ulaşmışlardır.

Öte yandan, araştırmanın kapsadığı dönemde, yapılan savaşlar ve girişilen yenilik hareketleri nedeniyle Osmanlı maliyesi çok büyük bütçe açıkları ile karşı karşıya kalmış ve enflasyon artışı yaşanmıştır. Bu tezde elde edilen takı fiyatları, Tokat şehri özelinde Osmanlı İmparatorluğu'nda enflasyonun tespiti açısından önem arz etmektedir. Devletin tüm ülke genelinde aynı standartlarda basmış olduğu altın sikkelerin bedelleri üzerinden fiyat artışı hesaplamaları yapılmıştır. 1768-1829 yılları arasında İslambol altınının 5,3 kat; fındık altınının ise 5,6 kat arttığı tespit edilmiştir. Enflasyonist bir süreçte (altmış bir yıl boyunca) altın madeninin beş ila altı kat arasında yükseldiği görülmüştür. Tokat'ta 1811-1850 yılları arasında bakır madeni fiyatlarının da 6 kat arttığının tespiti Alkoç tarafından yapılmıştır.²²⁷⁷ Yine, 1823 ve 1824 yılına ait olan verilerden 1 gram altının 15,6 gram gümüşe denk olduğu hesaplanmıştır. Altın ve gümüş arasında yapılan değerlendirme geçmişe veya geleceğe doğru da yapılabildiği daha geniş değerlendirmeler yapılabilir.

Son olarak erkek takıları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Tokatlı Müslim ve gayrimüslim erkeklerin kullanmış oldukları takılar ve aksesuarlar arasında bir fark olmadığının tespiti yapılmıştır. *Elbise-i Osmaniyye*'deki görsellerden yola çıkarak tüm Osmanlı coğrafyasında aynı adlı ürünler farklı materyaller ve işçiliklerle bezenerek birbirinden çok farklı ürünler ortaya çıkarıldığı söylenebilir. Yine, döneme ait çağdaş eserlerden, seyyahların anlatımından, ressamın çalışmalarından, minyatürlerden ve

²²⁷⁷ Şule Sema Alkoç, "Osmanlı Dönemi Ev Eşyalarının Şer'iyye Sicillerine Göre Sosyal ve İktisadi Açısından Değerlendirilmesi: Tokat Örneği (1811-1850)," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (GaziOsmanPaşa Üniversitesi, 2015) 171-172.

Tokat Müzesi'ndeki somut kaynaklardan yola çıkarak Tokat, İstanbul ve tüm Osmanlı coğrafyasında şehir erkeklerinin kullanmış oldukları takı ve aksesuar çeşitlerinin aynı oldukları görülmüştür. Tokat'ın ticari olarak işlek bir noktada olması, miras kayıtlarında çıkan ürün çeşitliliğini artırdığı düşünülmektedir.

Müslüman ve gayrimüslim erkek terekelerinin bir kısmında (toplam 363 Müslüman terekesinden 102'sinde veya % 28'inde; toplam 197 gayrimüslim terekesinden 34'ünde veya % 17,25'inde) çeşitli takı ürünlerine rastlanmıştır. Bu verilerden Müslüman erkeklerin gayrimüslim erkeklere göre biraz daha fazla takı kullandıkları anlaşılmaktadır.

Tokat kadın ve erkek giyim kuşamı ve takıları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Osman Hamdi Bey ve Launay'ın 1875 yılında hazırladığı *Elbise-i Osmaniye*'de yer alan fotoğraflarla, 1770-1830 dönemini kapsayan araştırmada çıkan sonuçlar kıyaslandığında geçen elli yılda Osmanlı toplumunda kıyafetin askeri alan haricinde pek değişmediği görülmektedir. Ancak adı geçen eserde Osman Hamdi Bey giyim kuşamda beklenen yenileşme sürecini ve Batı'daki moda rüzgârının gücünü vurgulamıştır. Aslında moda, Dünya insanlarına aynı giysileri giydirecek, tek Dünya düzeni demek olan “küreselleşme” yi temsil etmektedir. Bu çalışmanın müellifi her toplumun kendine özgü olan kültürleri yaşatma sorumluluğunda olduğu savındadır. Giyim kuşam ve takı, her ulusun kendine özel olan kan grubu gibidir. Uymayan gruplardan alınan kan nasıl kişinin yaşamını tehdit ediyorsa maddi ve manevi kalıpları uymayan giyim kuşam unsurları da toplum hayatını tehdit etmektedir. Moda, toplumların aslına uygun şekilde uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

1.Tokat Şer'iyye Sicilleri (TŞS)

TŞS 1 Hicri 1185-1187/ Miladi 1771-1774.

TŞS.2 Hicri 1210-1211/ Miladi 1795-1796.

TŞS 9 Hicri 1219-1220/ Miladi 1804-1805.

TŞS 20 Hicri 1230-1231/ Miladi 1815-1816.

TŞS 28 Hicri 1238-1239/ Miladi 1823-1824.

TŞS 34 Hicri 1244-1245/ Miladi 1829-1830.

2.Kitaplar

Abalı, Nurullah. *Geleneksellik ve Modernizim Açısından Kılık Kıyafet*. İstanbul: İlke Yayınları, 2007.

Abdülaziz Bey. *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Açıkel, Ali. *119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2022.

Açkel, Ali. *XVII. ve XVIII. Yüzyıl Tokat Tarihine Dair Bir Kaynak:119 Numaralı İcmal Şer'iyye Sicili*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2022.

Ahmet Refik. *İstanbul Hayatı: Hicri On üçüncü Asırda: 1200-1255*. İstanbul 1988.

Ahmet-el Biruni, Ebu'r-Reyhan Muhammed. *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemâhir fî marifetü'l Cevahir)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

Akgündüz, Ahmet. *Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*1. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları 52, 1988.

And, Metin. *Forty Days and Forty Nights Weddings, Festivals and Pageantry In The Ottoman Empire*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Apak Melek Sevüktekin, Filiz Onat Gündüz ve Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giysileri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

Arslanyan, Agob. *Adım Agob Memleketim Tokat*. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2005.

Atasoy, Nurhan. *Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmed Albümü*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 1986.

- Balıkhané Nazırı Ali Rıza Bey. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.
- Başkan, Seyfî. *Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2014.
- Bektaşoğlu, Mustafa. *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Beşirli, Mehmet. *Orta Karadeniz Kentler Tarihi Tokat (1771-1853) I*. Tokat: GaziOsmanPaşa Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Büngül, Nurettin Rüştü. *Eski Eserler Ansiklopedisi 1-2*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.
- Cenkmen, Emin. *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948.
- Covel, John. *Bir papazın Osmanlı Günlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Cuinet, Vital. *La Turquie D'asie*. Paris: Ernest L'eroux, 1802.
- Çelik, Murat. *Osmanlı İlmiye Sınıfının Kıyafet Normu ve Giysileri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2021.
- Dalvimert, Octavien. *Osmanlı Kostümleri Costume of Turkey*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- De Tournefort, Joseph. *Tournefort Seyahatnamesi I-II* .ed. Stefanos Yerasimos. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Demir, Alpaslan, Aybek, Ahmet İlhan, Kocabaş Bahar, Onar, Çağrı ve Semanur Kahraman, *Tokat Nikâh Defterleri I, II*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015-2016.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2010.
- Doğanay, Semra Betül. *Osmanlı Hukunda Nişanlanma*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.
- Emiroğlu, Kudret. *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Evren, Burçak ve Dilek Girgin Can. *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1997.
- Exupery, Antoine de Saint. *Küçük Prens*. İstanbul: Mavibulut Yayınları, 2013.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlılar Kültürel Tarih*. Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2016.

- Fenerci Mehmed Albümü. *Osmanlı Kıyafetleri*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları, 1986.
- Feyzî'l Furkân Kur'ân-ı Kerim Meâli, İstanbul: Server Yayınları, 2006.
- Garnett, Lucy M.J. *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*. İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2009.
- Genç, Mehmet. "17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat." *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010: 273-294.
- Germaner, Sema ve Zeynep İnankur. *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 1989.
- Gökman, Halil. *Tekstilin Postadaki Yolculuğu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
- Gökmen, Oğuz. *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1977.
- Gruber, Christiane. *Osmanlı- İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Gürsoy, A. Tahir. *Dünden Bugüne Giyim Kültür ve Moda*. İstanbul: Omaş Ofset, 2004.
- Gürsoy, Deniz. *Tespîh Parmak Uçlarındaki Huzur*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2006.
- Karlıkl, Şaziye. *Zaman Geçer Altın Kalır*. İstanbul: Atasay Kuyumculuk Yayınları, 2004.
- "Kumaş'k" Yapı Kredi İşleme Koleksiyonundan Örnekler. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999.
- Koçu, Reşat Ekrem. *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969.
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki. *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Sanatı Terimleri Sözlüğü*. Bilnet Matbaacılık: İstanbul, 2022.
- Küçükerman, Önder. *Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası*. İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.
- Küçükerman, Önder. *Türk Giyim Sanayinin Tarihi Kaynakları*. İstanbul: Aksoy Grafik Dizgi Matbaacılık, 1996.

- Lady Montagu. *Türkiye Mektupları 1717-1718*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.
- Lecomte, Pretextat. *Türkiye’de Sanatlar ve Zeneatlar 19 yy Sonu*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları 59, 1977.
- Lewis, Raphaela. *Osmanlıda Gündelik Yaşam*. Ankara: Alter Yayınları, 2009.
- Marco Polo. *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*. çev. Işık Ergüden ve Z. Zühre İlkelen. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.
- Montagu, Mary Wortley (Lady Montagu). *Şark Mektupları 1717-1718*. Ankara: Dorlion Yayınları, 2022.
- Mossensohn, Miri Shefer. *Osmanlı’da Bilim Kültürel Yaratı ve Bilgi Alışverişi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Musahipzâde Celal. *Eski İstanbul Yaşayışı*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.
- Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay. *1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye*. İstanbul: Levant Time Shipping Gazette Basımevi 1873.
- Ödin, Nilüfer. *Halil Paşa Türk Sanatının Büyük Ustaları 4*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2022.
- Özgen, Mutlu. *Şehr-i Meydan Tokat*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserleri I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri-II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Reyhanlı, Tülay. *İngiliz Gezginlere Göre XVI. Yüzyılda İstanbul’da Hayat (1582-1599)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Sevin, Nurettin. *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Tez, Zeki. *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk

Yayınları, 2021.

Tokat İl Yıllığı 2006. İstanbul: Renk Matbaası, 2007.

Tournefort, Joseph de. *Tournefort Seyahatnamesi* I-II. ed, Stefanos Yerasimos, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.

Türe, Altan. *Dünya Kuyumculuk Tarihi 1 Eski Çağlardan Orta Çağa*. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları 2013.

Ubicini, F.H.A. *1855’de Türkiye 2*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, 1977.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1988.

Van-Lennep, H. J. *The Oriental Album Twenty Illustrations Oil Colars People and Scenery of Turkey*. Newyork: Anson. D.F. Randolp, 1862.

Yaman, Bahattin. *Sarayın Terzileri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2018.

Yıldız, Nuray. *Eskiçağda Deri Kullanımı ve Teknolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1993.

3.Makaleler

Açıkel, Ali ve Şule Sema Alkoç. “Şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta Aile (1811-1826).” *History Studies* 13, S.2, (April 2021): 379-406.

Açıkel, Ali. “Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari Durumu ve Nüfus Yapısında Değişiklikler (1839-1880)”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27, S.2 (Sivas 2003): 299-331.

Açıkel, Ali. “Osmanlı Döneminde Tokat Cami Vakıflarına Bir Örnek: Gülbahar Hatun Camii Vakfı”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 12, S.2, (Tokat Kış 2017): 1-16.

Açıkel, Ali. “Tokat Şer’iyye Sicillerine Göre Beylerbeyi Buyurulduları”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.5 (İstanbul 2001): 13-40.

Algar, Hamid, “Şed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 405-406.

Alkoç, Şule Sema. “Tarihe İz Bırakmayanlardan Tokatlı Hatice Hanım,” içinde *Türklerde Kadın*, ed. Alpaslan Demir- Tuba Tombuloğlu ve Oğuz Polatel, Konya: Kömen Yayınevi, 2020.

Alkoç, Şule Sema. “Tokat Bileziğinin Kökeni Üzerine Bir İnceleme.” içinde *Tokat*

- Sempozyumu V*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: FC Reklam, 2023: 297-323.
- Argıt, Betül İpşirli. “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, *Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi 4*, (İstanbul 2015): 230-263.
- Artuk, İbrahim, “Cedid İslambol”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 211.
- Artuk, İbrahim, “Zer-i Mahbub”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 281-282.
- Artun, Erman. “Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim Kuşam Geleneği.” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları 2008.
- Atasoy, Nurhan, “Kaftan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek 1, TDV Yayınları, Ankara 2020, 709-710.
- Ay, Gökten -Süleyman Bakır. “Giysileri Koruyup Yaşatmada Standartlık: Yozgat Yöresi Kadın Giyimi Teknik ve Kalıp Çizimlerinin Örnek Çalışması.” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Aykut, A. Said, “İbn-i battuta”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.19, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, 361-368.
- Baldane, Orhan. “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Kültürünün Türkü ve Mahnı Metinlerindeki Yansımaları”, *Türkoloji Kazakistan*: 79-94.
- Barişta, H. Örcün. “Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Mezar Taşlarından Bazı Kadın Başlıkları.” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Batuk, Cengiz. “Âdem ve Havva’nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem ve Havva’nın Hayatı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*5, S.10 (2006/2): 51-96.
- Beşirli, Mehmet. “19. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat’ta Fiyatlar”, *Belleten*, S.270 (Ankara-Ağustos 2010): 477-515.
- Beşirli, Mehmet. “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk- Ermeni Ekonomik Yapılarının

- Bir Mukayesesi: Tokat Örneği”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler II* (Kayseri: 2007): 517-531.
- Beşirli, Mehmet. “Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasından Sonra Tokat ve Çevresinde Güvenlik Sorunu”, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.1 (İzmir 2003): 15-43.
- Bozkurt, Nebi, “ Kavuk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.25, TDV Yayınları, Ankara 2022, 71-72.
- Bozkurt, Nebi, “Sarık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 152-154.
- Çelebi, İlyas, “Muska”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, .C.31, TDV Yayınları, Ankara 2020, 267-269.
- Çelebi, İlyas, “Tılsım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 91-94.
- Demirbağ, İlknur. “Geleneksel Kadın Giyiminde Kuşaklar.” İçinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Demirel Ömer, Muhittin Tuş ve Adnan Gürbüz, “ Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşam (XVI ve XIX. Yüzyıllar).” *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi II*, (Ankara, 1992): 703-755.
- Demirel, Ömer. “Sivas Vakıf Görevlilerinin Unvan ve Elkaplarına Dair”, *Revak*, (İstanbul 1999): 31-35.
- Dikmen, Melek, ve Kamile Çetin. “ Klasik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları.” *Bilig*, S.61, (Bahar 2012): 71-98.
- Dursun, Kübra. “19 yüzyıl Ortalarında Tokat Kadınının Giyimi ve Süsü”, *Tokat Sempozyumu* (01-03 2012 Tokat):439-457.
- Ekmekçioğlu, İsmail. “Geleneksel Giysilerin Halk Oyunları Kostümlerine Geçişinde Ortaya Çıkan Dejenerasyon.” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Erkan, Sema. “Bursa Uludağ Türkmen Köylerinde Giyim Kuşam Geleneği.” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu*

- Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Eş, Hüseyin. “Şer’iyye Sicillerindeki Adli Tıp Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, *Derleme Review Türkiye Klinikleri J Foren Med* 13, S.1 (2016): 8-13.
- Genç, Mehmet. “17. Ve 19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, 273-293.
- Görünür, Lale ve Semra Ögel. “Osmanlı Kaftanları ile Entarileri Farkları ve Kullanışları.” *İTÜ Dergisi Sosyal Bilimler* 3, S.1, (Aralık 2006): 59-68.
- Gürel Emet ve Merba Tat, “Türkçede Beden Olgusu: Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İçerik Analizi.” *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 32 (Aralık 2019): 235-256.
- Hanılçe, Murat. “Şer’iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Tokat’ta Giyim”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.30: 423-455.
- Kal’a, Ahmet, “Esnaf”, *TDV İslâm Ansiklopesi*, C. 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 423-430.
- Kallek, Cengiz, “Miskal”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.30, TDV Yayınları, Ankara 2020, 182-183
- Karaca, Filiz, “Kürk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 668-570.
- Karaca, Filiz, “Kürk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 568-570.
- Karaca, Filiz, “Osmanlılar’da Hil’at”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 25.
- Kazıcı, Ziya, “Ahilik”, *TDV İslâm Ansiklopesi*, C.1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, 540-542.
- Koca Emine, Fatma Koç ve Tuba Vural, “Kültürlerarası Etkileşimde Giyim Kuşam.” 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* 2, (2007):793-808.
- Koca, Emine, ve Fatma Koç, “Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümü’ndeki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi.” *Turkish Studies* 9, S.11, (Ocak 2014): 370-394.

- Koca, Salim. “Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Akademik Bakış Dergisi* 10. S. 20 (Yaz 2017): 15-34.
- Korkmaz, Neslihan. “Tokat Müzesindeki Osmanlı Dönemi Kadın Takıları,” içinde *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu I*, ed. Ali Açıklı vd, Ankara: Salmat Basım Yayıncılık, 2015: 77-103.
- Kurt, Gülten. “Azdava Başören Köyü Kadınlarının Giyimleri ve Yeleklerindeki Oya Süslemeleri.” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Kutlu, Muhtar, ve Abdürrrahim Özmen. “Kimlik(ler) Sembolü Olarak Giyim Kuşam ve Süslenme.” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Oğuz, Gülser. “61 Numaralı Edirne Şer’iyye Siciline Göre Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”, *Milli Folklor*, S.92 (Ankara, 2010), 106-116.
- Oğuz, Gülser. “Giyinmek mi? Gösteriş mi? 18. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul’da Kürk Kullanımı”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 2017.
- Oğuz, Gülser. “Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın Eşi Fatma Sultan’ın Giyim Kuşamına Dair İzler”, *Uluslararası Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Sempozyumu*, (Nevşehir, 9-12 Kasım 2017).
- Oğuz, Tekin, “Sikke”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 179-184.
- Öten, Aliye. “Bir Hatt-ı Hümayûn Işığında Ahşap Baskıcılar”, *Sanat Tarihi Dergisi* 31, S.1 (Nisan/April, 2002): 355-373.
- Özbağı, Tevhide ve Bilge Karaöz. “Sivas İli Yöresel Kıyafetlerinden Örnekler.” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Özcan, Tahsin, “Muhallefât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, 405-406.

- Öztoprak, Nihat. “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*4, (İstanbul: 2010):103-154.
- Öztürk, Gülşen, ve Emine Turan Koşucu, “Isparta Yalvaç’ta Tespit Edilen Kolan ve Çarpana Dokumalarının Tenik Özelliklerinin İncelenmesi.” *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 59 (Ağustos 2023): 168-190.
- Pamuk, Şevket, “Kuruş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 458-459.
- Patacı, Özlem Ortal. “Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Açısından Önemine Yönelik Bazı Değerlendirmeler”, *OTAM*, S. 40 (Güz 2016): 327-354.
- Sahillioğlu, Halil, “Altın”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, 532-536.
- Sahillioğlu, Halil “Akçe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, 224-227.
- Sahillioğlu, Halil, “Dirhem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, 368-371.
- Salman, Fikri. “Türk Kumaş Çeşitlerinde Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Sanat Dergisi*, S.6, (2004):13-42.
- Sezer Arıç, Ayten. “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi”, *Kultura Naradov Priçemomoriya Dergisi* 109, (2007): 141-159.
- Şeker, Mehmet, “Hil’at”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 22-24.
- Şener, Mehmet, “Avret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, 125-126.
- Şenocak, Emel. “Yöresel Kıyafetlerin Türkülerdeki Dili.” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Tanrıkörür, Ş. BariHüda, “Tokat Mevlevihanesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 227-230.
- Tekin, Oğuz, “Mangır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.27, TDV Yayınları, Ankara 2003, 568.
- Tezcan, Hülya, “Fes”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul

1995, 415-416.

Turan, Namık Sinan. “16. Yüzyıldan 19. Yüzyılın Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayri Müslimlerin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60, S. 4: 240-267.

Türkoğlu, Sabahattin, “Cübbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 102-103.

Uğur, Yunus, “Şer’iyye Sicilleri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 8-11.

Uludağ, Süleyman, “Aba”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, 4-5.

Uludağ, Süleyman, “Hırka”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 373-374.

Yakaralmaz, Nuray. “Yabancı Ressamların Gözüyle Türk Kadın Başlıkları.” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Yalçın, İsmail, “Sürme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 169-170.

Yener, Sabri. “Türkülerimizde Giyim Kuşam ve Süslenme Temaları.” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Yeşilyurt, Ekber. “Baş Bağlamanın İletişimdeki Dili.” içinde *Halk Türkülerinde Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Yıldırım, Kazım “Süslenmenin Felsefi Temelleri Niçin Süsleniyoruz?” içinde *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, ed. M. Tekin Koçgar, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2008.

4.Tezler

Alkoç, Şule Sema. “Osmanlı Dönemi Ev Eşyalarının Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve İktisadi Açından Değerlendirilmesi: Tokat Örneği (1811-1850).”

- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., GaziOsmanPaşa Üniversitesi, 2015.
- Altunsoy, Tuğberk Yağız. “*Tokat’ta Yıkanma Kültürü ve Geleneksel Yıkanma Mekânlarının Günümüzdeki Koruma Sorunları.*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Karabük Üniversitesi, 2021.
- Arı, Bülent. “*Karacaoğlan’da Benzetmeler ve Nitelemeler.*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Çukurova Üniversitesi, 1992.
- Atılğan, Duygu Kocabaş. “*18.ve 19.Yüzyıllarda Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Yasaklar.*” Sanatta Yeterlik Tezi., Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016.
- Babur Bayındır, Sevil. “*Türkmen Takı Kültürü.*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005.
- Bakır, Feyza. “*Saraylıların Giyim Kuşam Masrafları.*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2023.
- Berber Babalık, Banu. “*Osmanlı Kuyumculuğunda Ermeniler ve Bir Ermeni Ailesi Örneği: Arslanyanlar.*” Yayımlanmamış Yüksek Tezi., Adnan Menderes Üniversitesi, 2015.
- Bilgen, Sıdika. “*Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi.*” Yayımlanmamış Doktora Tezi., Gazi Üniversitesi, 1999.
- Bora, Rezzan. “*19 Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Takılar.*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Işık üniversitesi, 2013.
- Çaça, Gökhan. “*İlk Çağ Medeniyetlerinde Takı Tasarım Algısı ve Bu Algının Günümüz Algılamasına Etkileri.*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul Arel Üniversitesi, 2013.
- Çallı, Ayşe. “*Anadolu Kültüründe Nazar ve Nazar Objeleri.*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017.
- Dağlı, Barış. “*Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği).*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Marmara Üniversitesi, 2015.
- Demir, Ayşe. “*Kars Müzesi’nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri (18yy-20.yy).*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019.
- Demirtaş, Pelin. “*Takı Kültürü ve Tasarımı Üzerine Bir Araştırma.*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996.
- Dursun, Fatih. “*Şer’iyye Sicillerine Göre 18.ve 19. Yüzyıllarda Diyarbakır’da*

- Tekstil.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2020.
- Ekinci, Cansu. “*Osmanlı Sarayında ve Osmanlı Ümerası Arasında Altın ve Mücevher Kullanımı.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Pamukkale Üniversitesi, 2019.
- Eldeniz, Derya. “*Takı ve İnsan İlişkisi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018.
- Ertikin, Çiğdem. “*XIX ve XX. Yüzyıl Şadiye Ulusoy ve Cüneyt Ayral’a Ait Koleksiyonlardaki İç Giyim Örneklerinin İncelenmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Nişantaşı Üniversitesi, 2017.
- Fıçıoğlu, Ayşe. “*Tokat Yazmacılığı ve Shibori Sentezi ile Çağdaş Uygulamalar.*” Sanatta Yeterlik Tezi., Haliç üniversitesi, 2015.
- Fıstıkçı, Meltem Fıstıkçı. “*Osmanlıda Hamam Kültürü ve Saray Hamamları.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Gaziantep Üniversitesi, 2019.
- Göleş, Kevser. “*Giyisi Tamamlayıcı Öge Olarak Takı.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Marmara Üniversitesi, 2010.
- Gönüllü, Azize. “*1813-1822 Senelerine Ait İstanbul Kadılığı 135 no’lu Evamir-i ferman Defteri Neşri.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul Üniversitesi, 1989.
- Göral, Sümeyra. “*Tokat Müzesi’ndeki Grek ve Roma Dönemi Altın Takıları.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Atatürk Üniversitesi, 2019.
- Gülbeyaz, Kürşad. “*Tokat Merkez Köyleri Manilerinin Derlenmesi ve İncelenmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul Teknik Üniversitesi, 1998.
- Hiçdurmaz, Olcay. “*Klasik Türk Şiirinde Maddi Kültür Giyim-Kuşam.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Atatürk Üniversitesi, 2009.
- Kalafat, Elifcan. “*Giyimde Aksesuar ve Derinin Yeri.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Haliç Üniversitesi, 2011.
- Kars, Rümeysa. “*Şer’iyye Sicillerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda İç Ticaret: Ankara- Konya – Ayntab Örneği (1700-1750).*” Yayınlanmamış Doktora Tezi., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2017.
- Kayalar, Ayşe İpek. “*Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Takıların*

- İncelenmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Gazi Üniversitesi, 2019.
- Kılınçer, Yasemin. “*Tokat Türküleri Üzerine Bir İnceleme.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2019.
- Kopan, Demet. “*Anadolu’da Deri Giyim Tarihi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Marmara Üniversitesi, 2008.
- Kökkılıç, Özlem. “*Anadolu Medeniyetlerinde Takının Kullanılması.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Marmara Üniversitesi, 2010.
- Kurt, Büşra. “*Türk Dilinin Giyim Kuşam Terimleri Üzerine Biçim ve Anlam İncelemesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Hacettepe Üniversitesi, 2022.
- Küçük, Güneş, Aysun. “*Anadolu Sahası Halk Masallarında Giyim- Kuşam ve İşlevleri.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Kafkas Üniversitesi, 2022.
- Lale, Mehmet. “*II. Mahmud Dönemi Kıyafet Alanında Yapılan Yenilikler.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Süleyman Demirel Üniversitesi, 2006.
- Mangır, Ahu Fatma. “*Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Esnaf Kıyafetleri.*” Yayınlanmamış Doktora Tezi., Selçuk Üniversitesi, 2019.
- Mercimek, Kevser. “*Kahramanmaraş Geleneksel Giyim Kuşamında Görülen Kadın Tepelikleri Başlıkları ve Fesleri.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Atatürk Üniversitesi, 2014.
- Ok, Çağlar. “*Tokat İlinde Geleneksel Yazmacılık.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Gazi Üniversitesi, 2015.
- Orçan, Suzan. “*Türk Masallarında Renk İmgesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Hacettepe Üniversitesi, 2011.
- Özbağı, Tevhide. “*Ankara İl Merkezinde Yaşayan Kadınlarda Bulunan Geleneksel Gümüş Takılar Üzerinde Bir Araştırma.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Gazi Üniversitesi, 1989.
- Palancı, Çiğdem. “*18. Yüzyıl Türk Minyatür Sanatında Kadın Figürü.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Parlak, Yusuf. “*Erzurum’da Osmanlı Dönemi Kuyumculuk Eserlerinin Tespiti ve*

- Geleneksel Süsleme Tekniklerinin Çağdaş Eserlerde Yorumlanması.”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Akdeniz Üniversitesi, 2015.
- Sağışmak, Yasemin. “*Türk Kültüründe Takı Kullanımı ve Motifler (Denizli Tavas Yöresi).*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Süleyman Demirel Üniversitesi, 2022.
- Salman, Fikri. “*Tarihi Türk Kumaş Sanatı.*” Yayınlanmamış Doktora Tezi., Atatürk Üniversitesi, 1999.
- Saltabaş, Ayşe. “*İç Çamaşırının Tarihi ve Günümüze Olan Etkileri.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul Haliç Üniversitesi, 2015.
- Sunan, H. Didem. “*Tarihi Gelişim İçerisinde Darphane-i Amire Yapıları ve Damga Matbaası’nın Mimari Analizi ve Değerlendirilmesi.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007.
- Şentürk, Osman. “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Folklorik Unsurlar.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Niğde Üniversitesi, 1999.
- Taşkın, Ünal. “*Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimler.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Fırat Üniversitesi, 2005.
- Tezcan, Betül. “*18. Yüzyılda Kahire Darbhanesi.*” Yayınlanmamış Doktora Tezi., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020.
- Tezci, Arda Hakkı. “*Mücevherde Osmanlı ve Günümüz Karşılaştırmaları.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Altınbaş Üniversitesi, 2021.
- Tokat, Şeyma. “*Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme.*”Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020.
- Toktar, Soner. “*Türkçe Sözlükte Kıyafet Adları.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Kırıkkale Üniversitesi, 2017.
- Uzunöz, Emine. “*Tokat Türküleri (İnceleme ve Metinler).*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Atatürk Üniversitesi, 2019.
- Yılmaz Özkarslı, Şirin “*Türk Kültüründe Tılsımlı Objeler.*” Yayınlanmamış Doktora Tezi., Hacettepe Üniversitesi, 2000.
- Yörür, Elif. “*19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul’da Yazmacı- Basmacı Esnafı (6585 No’lu Esnaf Sayım Defterine Göre).*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.,Tokat GaziOsmanPaşa Üniversitesi, 2021.

Yücekaya, Hüsnü. “Şer’iyye Sicillerine Göre: 19. Yüzyılda Amasya, Kayseri, Tokat ve Trabzon Şehirlerinde Dokumacılık.” Yayımlanmamış Doktora Tezi., Gazi Üniversitesi, 2011.

4.İnternet Siteleri

- Google. “drape.” Kumaş Bilgi. Mayıs 9, 2023. <https://www.kumasbilgi.com>.
- Google. “Pin on Minyatür Sanatı.” Nisan 2, 2023. <https://tr.pinterest.com/>.
- Google. “Dirhem.” Güncel Türkçe Sözlük. Eylül 25, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “18. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğunun Pamuk- İpek Karışımı Kumaşları.” Belleten. Aralık 24, 2023. <https://belleten.gov.tr/tam-metin/1812/tur>.
- Google. “Altın ve Gümüş Fiyatları.” Canlı Döviz. Mayıs 1, 2024. <https://canlidoviz.com/altin-fiyatları/gumus>.
- Google. “Anonim Tokat Türküsü.” Ruhi Su Türküleri. Mayıs 7, 2023. https://www.siir.gen.tr/siir/r/ruhi_su_turkuleri/index.html.
- Google. “Antik Çağda Günümüz Geleneksel Anadolu Takıları.” Azza13.com. Ekim 23, 2023. <https://www.azza13.com/01-antik-cagda-anadolu-takilari>.
- Google. “Anvelop.” Giyim ve Moda. com. Mart 8, 2024. https://www.giyimvemoda.com/blog/anvelop-elbise-nedir-382#google_vignette.
- Google. “Bilezik.” Güncel Türkçe Sözlük. Ekim 16, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Boyama.” Güncel Türkçe Sözlük. Haziran 6, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Bukağı.” Güncel Türkçe Sözlük. Ekim 24, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Çarşaf.” Güncel Türkçe Sözlük. Nisan 27, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Çift.” Güncel Türkçe Sözlük. Eylül 25, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Çit.” Güncel Türkçe Sözlük. Haziran 5, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Çorap.” Güncel Türkçe Sözlük. Temmuz 8, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Değirmi.” Derleme Sözlüğü. Haziran 4, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Dest.” Luggat. Haziran 12, 2023. <https://www.luggat.com/dest/1/1>.
- Google. “Dolama.” Güncel Türkçe Sözlük. Temmuz 19, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Fes.” Güncel Türkçe Sözlük. Mayıs 22, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Geleneksel Kumaşların Özellikleri ve Kullanım Alanları: Çankırı

- Örneği.” Dergipark. Mayıs 05, 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/28844>.
- Google. “Geleneksel Türk Takıları.” turkceindirilisi.com. Ekim 20, 2023. <https://www.turkceindirilisi.com/turk-tarihi/geleneksel-turk-takilari-2-prof-dr-tevhide-ozbagi-h72017.html>.
- Google. “Gerdanlık.” Güncel Türkçe Sözlük. Ekim 25, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Gömlek.” Güncel Türkçe Sözlük. Aralık 15, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Gügül.” Derleme Sözlüğü. Aralık 16, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Günümüz Ekonomik Yatırım Araçlarında Kişilere Alternatif Bir Menkul Altın; Osmanlı Sikkeleri ve Modern Darphane Altınları Üzerine Bir Araştırma.” Dergipark. Eylül 19, 2023. <https://dergipark.org.tr/>.
- Google. “Harir.” Güncel Türkçe Sözlük. 28 Ocak, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Hırka.” Güncel Türkçe Sözlük. Mart 31, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “İdari ve Sosyal Alanlarda Nizam-ı Cedid Çabaları”, Dergipark. Nisan 15, 2023, <https://dergipark.org.tr/>.
- Google. “İpek.” Güncel Türkçe Sözlük. Aralık 16, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Kakım.” Kakım Türleri ve Özellikleri. Nisan 5, 2023. <https://www.gelincik.gen.tr/kakim.html>.
- Google. “Kedi.” Güncel Türkçe Sözlük. Nisan 5, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Kemayar.” Çağdaşsozluk.com. Mayıs 04, 2024. <https://kestelli.cagdassozluk.com/osmanlica-turkce-sozluk-madde-12982.html>.
- Google. “Keten.” Güncel Türkçe Sözlük. Ocak 28, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı.” Türkler. 11. Mayıs 31, 2023. <https://www.altayli.net/klasik-donemde-osmanli-kadininin-giyim-tarzi.html>.
- Google. “Kolan.” Derleme Sözlüğü. Ekim 6, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Kolbağı.” Güncel Türkçe Sözlük. Ekim 21, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Kuzu.” Güncel Türkçe Sözlük. Nisan 5, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Kül Kedisi.” Wikipedia. Temmuz 14, 2023. <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BClkedisi>.
- Google. “Mahu.” T.C Gümüşhacıköy Kaymakamlığı. Ekim 10, 2023.

<http://www.gumushacikoy.gov.tr/>.

Google. “Maslow’un İhtiyaçlar Piramidi.” Yönetim Bilişim Sistemleri Ansiklopedisi, Haziran 2, 2022. <https://ybsansiklopedi.com/>.

Google. “Mücessem.” Derleme Sözlüğü. Haziran 8, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.

Google. “Ne gam baki ne dem baki.” Yüzakı.com. Nisan 30, 2024. <https://www.yuzaki.com/2021/06/ne-gam-baki-ne-dem-baki/>.

Google. “Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarılama.” Ulak Bilge. Eylül 1, 2023. <https://www.ulakbilge.com>.

Google. “Osmanlı Türklerinde Hekimlik ve Eczacılık.” E-kütüphane. Ekim 29, 2023. https://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/pharmacia/1966_6/12.pdf.

Google. “Önlük.” Güncel Türkçe Sözlük. Temmuz 19, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.

Google. “Peşkir.” Derleme Sözlüğü. Temmuz 19, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.

Google. “Rum Kadınlarının Dansı.” İstanbul Gravürleri İsmail Hakkı Yiğit Koleksiyonu. Mayıs 12, 2022. <https://www.fatih.bel.tr/>.

Google. “Rumi Altın” Wikipedia. Ağustos 27, 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Rumi_Alt%C4%B1n.

Google. “Rumi altunu.” Wikipedia. Eylül 29, 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Rumi_Alt%C4%B1n.

Google. “Saat.” Güncel Türkçe Sözlük. Kasım 21, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.

Google. “Sansar.” Güncel Türkçe Sözlük. Mayıs 21, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.

Google. “Serj” Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri. Nisan 14, 2023. <https://www.google.com/search?q=serj+kuma%C5%9F&sca>.

Google. “Suna ve İnan Kırâç Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu.” Mart 25, 2023. <https://www.google.com/search?q=Antoine+de+Favray+Vergennes+Kontesinin>.

Google. “Sümerler.” Wikipedi. Eylül 30, 2023. <https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCmerler>.

Google. “Tamga.” Güncel Türkçe Sözlük. Haziran 12, 2022. <https://sozluk.gov.tr/>.

Google. “Tamgahane (damgahane).” Güncel Türkçe Sözlük. Haziran 10, 2022. <https://sozluk.gov.tr/>.

Google. “Taraklı.” Güncel Türkçe Sözlük. Mart 20, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.

- Google. “Tarihi Türk Kumaşlarında Renk ve Desen Anlayışı.” Dergipark. Mayıs, 03, 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsed/issue/2566/33050>.
- Google. “Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi.” Belleten. Mayıs 05, 2022. belleten.gov.tr.
- Google. “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi.” Atatürk Araştırmaları Dergisi. Haziran 13, 2022. <https://atamdergi.gov.tr/ozet/160/tur>.
- Google. “Yüzük.” Güncel Türkçe Sözlük. Kasım 19, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Zanaat.” Güncel Türkçe Sözlük. Eylül 9, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Zerdava.” Kubbealtı Lugati. Nisan 5, 2023. <http://www.lugatim.com/s/ZERDEVA>.
- Google. “Zincir.” Güncel Türkçe Sözlük. 25 Ekim 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Ziynet.” Güncel Türkçe Sözlük. Eylül 21, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Miskal.” Güncel Türkçe Sözlük. Eylül 25, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Altın.” Güncel Türkçe Sözlük. Ekim 13, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Kuşak.” Güncel Türkçe Sözlük. Ekim 6, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Google. “Sim.” Luggat. Ekim 10, 2023. <https://www.luggat.com/sim/1/1>.

5. Kişisel Kaynaklar

- Erucar, Hatice, “Peşkir”, Görüşmeci: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Ağustos 1, 2023.
- Tekin, Muzaffer, “19. Yüzyıl Başlarına Ait Halen Çehiz Sandığında Muhafaza Edilen Kıymetli İpekli Bürükler”, Görüşmeci: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Mart 31, 2023.
- Termeli, Canan, “Günümüz Görseli Tor İncili”, Görüşmeci: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Mayıs 19, 2023.
- Yükler, Ayşe, “Futa”, Görüşmeci: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Ağustos 7, 2023.
- Yükler, Hüdayi, “Tokat’ta Hamam Kültürü”, Görüşmeci: Şule Sema Alkoç, Yüz yüze görüşme, Ağustos 7, 2023.

6. Kurumsal Kaynaklar

- Tokat Müzesi
- Tokat Şehir Müzesi

SÖZLÜK

A

Aba: Kalın yünden dokunan dayanıklı bir kumaşla dikilen bütün vücudu örtecek kadar geniş, yakasız ve kolsuz, ayaklara kadar uzanan, önü açık üste giyilen bir kıyafet.

Abdestlik: Değişen mevsimlere ve mekânlara göre daha kolay abdest almak için tasarlanmış kolda dirsek üstünde, beden boyunda, yakasız giysi.

Adlî Altın: II. Mahmud Han “adlî” mahlasını aldıktan sonra tamı 12, yarımı 6 kuruş olarak bastırılan altın para. Çeyreği ise 100 paradır.

Ahmediye: Fesin çevresine sarılan renkli sargı, kalınca renkli başörtüsü.

Arakcin: Kullanılan başlığın ter ile yağlanıp kirlenmemesi için külâh veya kavuğun altına giyilen takkenin adı.

Akçe: Gümüş sikke.

Akçe Kesesi: İçine altın ya da gümüş paraların konduğu meşin veya kumaştan yapılan küçük torbaya verilen isim. Kuşak veya şal içerisinde taşınmıştır.

B

Başbağı: Başörtüsü üzerine değişik renklerde bağlanan örtü. 90x90 veya 70x70 ebatlarındadır. Köşelerinden katlanarak alınlara bağlanır.

Bazubend: Kolun dirsek ile omuz arasındaki kısmına takılarak içine muska, kimlik nişanı konulan veyahut altın ve mücevher gibi değerli ziynet eşyalarının çalınmaması için saklanan muhafaza.

Bıçak: Bir çeşit kesici aletin adı. Sap kısımlarının değerli taşlarla süslenenleri mevcuttur.

Bilezik: Bilek süslemek için takılan maden ve camlardan yapılan halka.

Biniş: Cübbeden daha geniş, daha bol, daha uzun, kolun arka tarafı dirsekten yene kadar yırtmaçlı olan modeli.

Boncuk: Doğadaki bulunan renkli taşların delinmesi ve işlenmesi ile yapılan takı.

Boyama: Renkli yazma.

Bukağı: Boynu saran takıya verilen isim.

Bürük: Yatak çarşafı gibi düz ve peştamal gibi uzun bir örtü olup başa enlemesine atılır, baş ile beraber gövdeyi tamamen içine alır ve el ile iç tarafından tutularak bir ucu ile yüz örtülen giysi. Bürük ile sokağa çıkmış kadının yüzünde yalnız gözleri gözükür. Kollar ve eller bürgü içinde kalır.

C

Cepken: Esnafın, askerin ve köylünün giymiş olduğu üstlüğe verilen isim.

Cihadiye: 1810’da piyasaya sürülen üçüncü dizi sikkelerdendir. Gümüş içerikleri Rusya ile sürüp giden savaş

nedeniyle düşürülmüştür. Savaş nedeni ile değersizleşmenin yapıldığını anlatmak için devlet yeni sikkelere “cihadiye” adını vermiştir. Sekiz yıl piyasada kalmıştır.

Cübbe: Kadın, erkek ve çocuklar tarafından kullanılan yakası mintan yakası gibi iki parmak yükseklikte olup, kolları bol, el üstüne düşen uzunlukta olan etekleri de diz kapağı altına kadar inen bir giysidir. Daima düz renk, bilhassa devetüyü ve siyah kumaştan yazın softan veya siyah ketenden, kışında yünlüden kesilen mevsimlik bir üstlük.

Ç

Çakşır: Beli uçkurla bağlanan diz kapağından aşağısı daralarak baldırı, ayak bileğine kadar tozluk gibi saran alt giyim.

Çar: Gelin ata binerken duvağın üstüne sarılan üçgen biçimli örtüye verilen ad.

Çarşaf: Eninin bir buçuk metre, boyunun iki ila üç metre arasında değişen ipekli, iki renkli dokunan bir dış giyim örtüsü.

Çevre: İnce keten, ipek, bürümcük gibi kumaşlar üstüne renkli ipek, altın sırma ya da gümüş telle işlenen bezeme, kenar ve köşelerde daha yoğunlaşan başörtüsü.

Çit: Tek renk pamuk örtüye basılan siyah baskılı başörtüsüdür.

Çizme: Ayağı bacakla birlikte örten koruyan ayakkabı çeşidi.

Çorap: Pamuk, yün vb.den örülen ayağa giyilen giyecek.

D

Değirmi: Büyük kare yazma.

Destar: Sarığa Farsçada verilen isim.

Dizlik: Potur veya çakşır gibi bacak kısmı dar olan alt giyim üzerine özellikle at süren kişiler tarafından giysiyi korumak amaçlı giyilen pabuç üstünden dizlere kadar gelen aksesuar.

Don: Kadın ve erkek iç alt giyiminde kişisel temizlik ve bedeni soğuktan ve dış giysileri kirlenmekten koruyan giysi.

Dolama: Erkek giyiminde beden ölçüsü olmayan kapaklı, kuruvaze kesimli, içerden bağlı, günümüzde anvelop olarak tanımlanan elbise modelinin beden ölçüsünde veya boydan olanıdır.

Dolama: İş önlüğü ve peştamal olarak kullanılan dikdörtgen örtü.

Dülbend: İnce pamuk ipliğinden dokunmuş, gayet yumuşak, beyaz, seyrekçe bez.

E

Entari: Kadın, erkek ve çocuklar tarafından kullanılan iki tarafı yırtmaçlı, geniş kollu, tam boy ve yarım boy uzun etekliği olan temel üst giysi. Her çeşit kumaştan yapılmıştır. Giysinin vazgeçilmez ana ögesidir.

F

Fes: Kadın ve erkek tarafından kullanılan kırmızı kalın çuhadan veya keçeden yapılmış ve tepesinde püskülü olan silindir biçiminde başlık.

Fındık: III. Ahmed zamanında 23 ayar 3,4575 gr ağırlığında üretilmiş altın paraya kenarlarında fındığa benzer süslemeler olduğundan dolayı “fındık”, “fındık altın” veya zincirli kenar baskısından dolayı “Mısır zincirlisi” adı verilen altın.

Futa: Hamamın sıcak kısmından çıkarken peştamal çıkarılıp yerine üşütmemek adına sarılan beyaz veya farklı renkten kenarları sırma nakışlı ince bez havlu.

G

Gecelik: Erkeklerin gece giydiği iki tarafı yırtmaçlı, yarısına kadar dikişsiz, açık ve geniş kollu, kol astarı da kendi kumaşından yapılan üç etekli bir entari.

Gerdanlık: Değerli taş, maden, boncuk ya da altın paralardan yapılmış boyuna takılan takı.

Gömlek: Çıplak tene giyilen iç giysi. Kadın gömlekleri ayak bileklerine kadar uzun dikilmiştir. İnce ve yumuşak bezden, düz beyaz, beyaz üzerine kırmızı, sarı mavi renklerin uçuk tonları ile çubuklu olarak dokunmuştur. Erkeklerde gömlek, vücudun üst kısmına giyilen beden boyunda olan iç çamaşırına verilen addır. Bugünkü karşılığı fanilâdır.

H

Hançer: Uca doğru kıvrılan, iki yüzü keskin bıçak. Altın ve gümüş kakma tekniği ile yapılanları, değerli taşlarla süslenenleri mevcuttur.

Hamail: Muskaların üçgen, dörtgen, kalp ve silindir biçiminde katlanarak en az üç kat olmak üzere muşambaya sarılıp dikildikten sonra boyuna veya koltuk altına asılan, belden yukarı ve ön tarafta elbisenin görünmeyen bir yerinde deri veya metal kutu içerisinde omuzdan bele doğru çapraz veya normal biçimde görünür şekilde asılan takıya verilen isim. Kadın, erkek ve çocuk herkesin kullandığı bir takıdır.

Hatem: Üzerinde mühür olan yüzük.

Hırka: Genellikle soğuktan korunmak için giyilen kumaştan, bazen içi pamukla beslenmiş, ceket biçiminde önden açık kollu üst giysidir.

İ

İçlik: Kışın esvap altına giyilen kolsuz pamuklu yelek.

İnci: İstiridye veya midye adı verilen omurgasız su hayvanı tarafından üretilen katılaşmış organik madde.

K

Kalpak: Siyah koyun kürkünden veya koyu renkli keçeden bir başlıktır. Kalpağın mavi ipekliden uzun bir püskülü vardır. Başlığın çevresine ince bir sarık sarılmıştır. Genelde gayrimüslim halk tarafından kullanılmıştır.

Kaftan: Entari üzeri giysisi. Daha çok kamusal alanda bir üniforma görevini yapmıştır. Kaftanlar yakasız ve önü açıktır. Giymek isteyen kişi önünü kapatmak isterse kopça ve küçük şeritli düğmeler eklemiştir. Kol boyları uzun, kısa ve kolsuz olarak değişkenlik göstermiştir. Kaftan giyen kişinin imkânlarına göre ipekten, yünden ya da daha sağlam bir kumaştan yapılmıştır.

Kaput: Kalın kumaştan mamul palto.

Kavuk: Genellikle kapitoneden yapılmıştır. Kavuğun etrafına pamuk ya da ipekten kişinin maddi durumuna göre kumaşlar sarılmıştır. İçine takke giyilmiştir. Ağır bir başlık olduğu için evde kullanılmamıştır.

Keçi: Fesin üzerine örtülen mavi ya da beyaz krepten oyali, süslü bir örtü.

Kemer: Bir şerit şeklinde yapılan, giyilen esvabı belden sıkıp tutmak amacıyla işlevselliği olan bir aksesuar. Erkek giyiminde bazı tarikatlara yeni girenlerin pirlerine bağlılığını gösteren şed adı verilen bir kemer.

Kolbağı: İnce veya enli, iki uçta kilitli bir parça ile birbirine bağlanan, tek parça bilek süs eşyası.

Kuşak: Beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar bir kumaş. Eski kadın giyiminde kuşaklar süs eşyası olarak kullanılmıştır. Kadın ve erkek giyiminin vazgeçilmez öğesidir.

Kutu (Tabaka): Enfiye, tütün, şeker, mücevher, dikiş kutuları olarak kullanılan ince, yassı kutulardır. Üzeri kıymetli taşlarla süslü olanları mevcuttur.

Külâh: Erkeklerin giymiş olduğu genellikle keçeden yüksek ya da ucu sivri başlıklı börke verilen isimdir. Mevlevi külâhı hariç hepsinin tepeleri sivridir. Dikişsiz tek parça keçeden yapılmıştır. Üzerine bir şey sararak veya sarmadan giyilmiştir.

Kürk: Kumaş ve post kaplı üst giyeceği. Çalkafe, göçen, hilkafe, kakım, karsak, kedi, kurt, kuzu, nafe, samur, sansar, sincap, tırnak, vaşak ve zerdava kürk çeşitleri Tokat'ta kullanılmıştır.

Dört mevsim kullanılan bir ürün olduğu anlaşılmaktadır. Kürkün kaplandığı kumaş ve kullanılan kürkün cinsi mevsimlere göre değişmiştir. Kıyafet statü, varlık ve ısınma amaçlı kullanılmıştır. Soğuktan korunma gereksinimi kürkün kaplandığı kumaşın içine dikilmesine sebep olmuştur. Bedenin iç kısmına sırtını örtecek şekilde dizayn edilmiştir. Yakaya ve modeline göre boy

ve beden olarak değişen kürk, kadın erkek ve çocuk herkes tarafından kullanılmıştır.

Küpe: Kulak memesinin delinmesinden sonra ince bir tel çengelle kulak memesine geçirilen sayılamayacak kadar çok çeşitleri olan, kadının ve kimi erkeklerin taktıkları ziynet eşyasına verilen ad.

L

Libade: Dikişli, pamuklu kısa hırkadır. Astarı ve yüzü arasındaki pamuk verev dikişle dikilmiştir. Bu dikişler hırkanın sırt kısmında balıksırtı denilen şekilde birleştirilmiştir. Kısa dik yakalı eteği bel hizasında kısa ve kolları bol, kol yenleri bileğin üç dört parmak üstündedir. Yaka, göğüs, etek ve kol ucu harç ile süslenmiştir. İlik düğmesiz önü daima açık durmuştur.

M

Makrame: Genelde işlemeli örtülere verilen isimdir. Kadınların başlarına sardıkları işlemeli nakışların üzerine fındık altın takılarak alnın ve saçların üzerine örtülen örtü. İşlevine göre şerbet, yemek, abdest ve dış giyim makramesi olarak da isim almıştır.

Maşlah: Önü açık kare bir kumaş parçasıdır. Kısa kolları çoğu zaman kullanılmaz. Pelerin gibidir. Kollar maşlahın içinden geçerse o zaman sahibini gecenin serinliğinden koruyan bir palto gibi onu ısıtan bir giysidir.

Mendil: Pamuk, keten ve ipekten dokunan dört köşeli, kenarları işlemeli el yüz temizliği için kullanılan kumaş parçası.

Mercan: Sert ve kalkerli organik madde. Denizde yaşayan omurgasız ahtapot iskeleti.

Mest: Taban ve yüzü yumuşak deriden, düğmesiz, bağırsız, ayağa çorap gibi giyilen sokağa çıkarken de üstüne pabuç giyilip üzerinden abdestle mesh yapılabilen bir ayakkabı çeşidi.

Mintan: İç gömleğin üstüne baştan geçirilerek giyilen esnaf harcı ve dış gömleğine verilen addır. Etekleri kalçayı örtecek kadar uzundur.

Mühür: İmza olarak kullanılan, metalden kişiye özel yapılan, kuşakların içinde taşınan kişisel aksesuarlardandır.

N

Nalin: Yüksek bir tabana sahiptir. Taban bölümü bir köprü gözü şeklinde oyulmuştur. Şimşir, abanoz ve sandal gibi kıymetli ağaçlardan yapılmıştır. Ahşap kısmı ve tasma sedef ve mercan kakmalı, üstü sırma işlemeli kumaşlarla süslenenleri mevcuttur.

Nimten: Mintanla aynı vazifeyi görüp beden boyu “buçuk” olan yani kısa olarak tasarımı yapılan bir giysidir.

Ö

Önlük: Herhangi bir iş ya da yemek yaparken giysi kirlenmesin diye boyundan askılı ve bele önden bağlanan örtüdür. Genellikle iş önlüğü olarak tanımlanmıştır.

Örtü: Yemeni. Üçgen katlanarak başa örtülüp etrafı pullarla çevrelenmiştir.

P

Pabuç: Kadın giyiminde mevsimlik bir ürün olarak kullanılan çeşitlerden yemeni, mest ve terlik üzerine sokakta giyilen, daha çok sıcak ve kuru havalarda kullanılan küçük ökçeli, diğer ayakkabıyı içine alacak

şekilde tasarlanmış olan bir ayakkabı çeşidi.

Peçe: Kadınların başlarını, kafanın etrafından bağladıkları örtü üzerinde başlığa yarım ayak uzunluğunda başın önünden sarkan elbisenin içine alınmayan, yüzü göstermeyen kalın bir kumaş parçası.

Peşkir: Kadın giyiminde kalın ketenden yapılmış kadın önlüğü. Erkek giyiminde ise işlemeli, dikdörtgen şeklinde olan mendil ve yağlık gibi kuşağın içerisinde süslenme amaçlı kullanılan aksesuar.

Peştamal: Bele bağlanan vücudun belden aşağı kısmını örten bezdir. Hamam peştamalı, esnaf peştamalı ve hanımların sokakta üst giysi olarak kullandıkları car peştamalı gibi çeşitleri vardır.

Potur: Kırmalı potlu bir tür pantolona verilen isimdir. Üst tarafı diz kapağına kadar bol, arkası kırmalı ve dökümlüdür. Alt tarafı bacakları saracak derecede dardır. Ayakların üst kısmını tamamen örtecek şekilde dizayn edilmiştir.

Puşi/Poşi: İpekli kadın başörtüsü ve omuzlara atılarak başa sarılan kenarları saçaklı örtü.

S

Saat: Günün hangi anı olduğunu gösteren alete verilen isimdir.

Salta marka: Bir çeşit kısa cepkenin adı. Venedikli gemicilerden Osmanlı gemi tayfalarına geçen üstlük çeşididir. Çuhadan kesilmiştir. Cepkenden farkı kollarının ceket koluna benzemesidir.

Sarık: Kavuk, külah, takke ve fes gibi başlıkların üzerine sarılmış sargı. Sargıda ince uzun tülbind, ağbani veya şal

kullanılmıştır. Başı aşırı sıcak ve soğuktan korumak için kullanılmıştır.

Sikke: Ağırlığı önceden ayarlanmış, üzerine darp edip tedavüle çıkaran ve istendiğinde geri almayı taahhüt eden devletin, hükümdarın ya da resmi otoritenin simge ve yazısının yer aldığı madeni para türüdür.

Sim: Gümüş.

Sürme: Göz çevresini özellikle kirpik diplerini daha çok siyaha boyamak için kullanılan maddelerin genel adı.

Ş

Şal: Başa, omuza ve bele alınan dört köşe büyük yün, ipekli kumaş örtü. Kadın ve erkek giyiminin vazgeçilmez aksesuarı.

Şalvar: Hem erkek hem de kadınların giymiş olduğu bol ağı, geniş üst donudur. Kadın şalvarları en ağır ipeklilerden adi pamuklu bezlere kadar her türlü kumaştan kesilmiştir.

Şubara: 19. Yüzyılın ilk yarısında “eşkinici” denilen yeni bir sınıf askerin başına giydirilmiş bir çeşit kalpağa verilen isimdir.

T

Takunya: Bir tür ayak giyeceği. Nâlin gibi ağaçtan oyulmuştur. Üstüne sadece ayağı tutacak köseleden bir tasma yapılmıştır. Nâlinde alçaktır. Üç –dört parmak yüksekliğindedir. Taban kısmı da içi dolu bir kaşık şekline benzer. Herhangi bir ağaçtan yapılabilir

Takye: Herhangi bir başlığın altına giyilen ve başın terini emerek başlığın kirlenmesini önleyen ince, çoğunlukla yarım küre biçiminde bezden yapılmış ve

içine ince bir tabaka pamuk konmuş başlıktır.

Tarak: Saç taramaya yarayan alet. Kakma ve çakma teknikleri kullanılarak güzel taraklar yapılmıştır. Ayrıca gümüş kakmalı, savatlı ve mihlamlı olan taraklar da mevcuttur.

Telkâri: İnce altın ve gümüş tellerin kıvrılarak, sarılarak ya da örülerek çeşitli desenler oluşturacak şekilde hazırlanan ana iskeletin içerisine tutturulan kuyumcu tekniği.

Terlik: Başta kullanılan bir takke çeşidi.

Terlik (Çift): Ev içinde çorapsız giyilen hafif bir ayakkabı. Tabanı köseleden üstleri deri, keçe, çuha, kadife, sırma işlemeli, inci işlemeli; arkası ve yanları tamamen açık, ön kısmı kapalıdır.

Tensuh: İçinde çeşitli güzel kokular bulunan yuvarlak kutu.

Tespîh: İpe dizilmiş boncukların dua saymak amacıyla kullanılmaya başlamadan önce avda şans getirmesi, savaşta düşmandan, barışta hastalıktan korunmak için muska, tılsım ya da nazarlık niyetine kullanılan dinler arası aksesuar. İslâmiyet’te Allah’a yakınlaşmak amacıyla zikir çekmek için kullanılmıştır.

Tılsım: Yıldızlardan yardım alarak yazılan muska.

Tonbak: Bakır ve bakır alaşımından yapılmış eşyalara altın ve gümüşün civa ile yapmış olduğu karışım kullanılarak yapılan kaplama tekniğine verilen isim.

Tütün Kesi: İçine tütün konan meşin veya kumaştan yapılan küçük torbaya verilen isimdir. Altın ve gümüş tellerle el emeği göz nuru olarak örülen tütün

keseleri de mevcuttur. Kuşak veya şal içerisinde taşınmıştır.

U

Uçkur: İç donlarını bağlamak için kullanılmıştır. İç donu, şalvar gibi vücudun alt kısmına giyilen her şey belden uçkur denilen ince kuşakla tutturulmuştur. Bunun için kıyafetin üst kenarına uçkurun içinden geçtiği “uçkurluk” adı verilen bir yer yapılmıştır.

Ü

Üstlük: Tek etek entari üzerine giyilen, kısa, uzun boy, yarım veya uzun kollu, kol yenleri uzun veya kapaklı, göğüsten itibaren sıra veya ara biritli olabilen geniş bir model yelpazesine sahip bir giysi türüdür.

Y

Yaşamak: Kadınların yüzlerini bir hale gibi örten ve güzelleştiren beyaz tülbent veya krepten yapılan ince baş ve yüz örtüsü. Ferace ile kullanılmıştır.

Yağlık: Çevre dediğimiz örtüden daha büyük ve mendil gibi elde kullanılan ipek ve sırmalı bir nevi işlemeli kumaş parçası.

Yağmurluk: Yağmurlu havalarda giyilen, üstü balmumu gibi bir madde ile kaplanarak su geçirmeyecek hale getirilen kaput veya pelerin modelinde dikilen mevsimlik bir giysi. Genellikle kürkleri korumak amaçlı giyilmiştir.

Yelek: Kolsuz genellikle önü açık, eteği bele kadar kısa olup mintanın üstüne salta ve cebken altına giyilen giysidir.

Yemeni: Üzeri kalıpla basılarak kalem denilen fırça ile resimlendirilmiş ince dülbentten yazma başörtüsüdür. Kenarları iğne oyası ile bezelidir. Kadınlar ve erkekler yemeniyi fes ve kalpak süslemede ve başörtüsü olarak kullanmışlardır.

Yemeni Değirmi: İlk olarak Yemen veya Hindistan’da yapıp Yemen yolu ile geldiği için o isimle markalaşmış pamuktan üretilen yazmalara verilen isimdir.

Yemeni (Çift): Kısa kenarlı hafif bir pabuçtur. Deriden imal edilmiştir. Sarı, kırmızı, siyah ve mavi renkleri mevcuttur. Yaz mevsimi dönemlerde daha çok kullanılmıştır. Evden sokağa çıkarken üzerine pabuç giyilmiştir.

Yüzük: Parmağa geçirilen genellikle metal olan halkaya verilen isim.

Z

Zer-i mahbub: III. Ahmed adına 24 ayar 18 mm çapında ve 2.60 gr ağırlığında olup arka yüzünde Konstantiniyye yerine İslambol yazan altın sikke.

Zincir: Birbirine geçmiş bir sıra altın veya gümüşten yapılan halkadan oluşan takı.

Giyim Kuşam II. Ana Tablo Verileri

Gömlek	Müstamel Gömlek	Köhne Gömlek	Bez Gömlek	Ketan Gömlek	İpekli Gömlek	Cedid İpekli Gömlek	Müstamel İpekli Gömlek	Acem Gömlek	Gügül Gömlek
Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet
0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
176	10	32	7	4	16	1	4	1	2

Giyim Kuşam II. Ana Tablo Verilerini Toplama

Ürün	Adet
Gömlek	176
Müstamel Gömlek	10
Köhne Gömlek	32
Bez Gömlek	7
Ketan Gömlek	4
İpekli Gömlek	16
Cedid İpekli Gömlek	1
Müstamel İpekli Gömlek	4
Acem Gömlek	1
Gügül Gömlek	2
10	253

Giyim Kuşam I. Ana Tablo ve II. Ana Tablo Verilerini Birleştirme²²⁷⁸

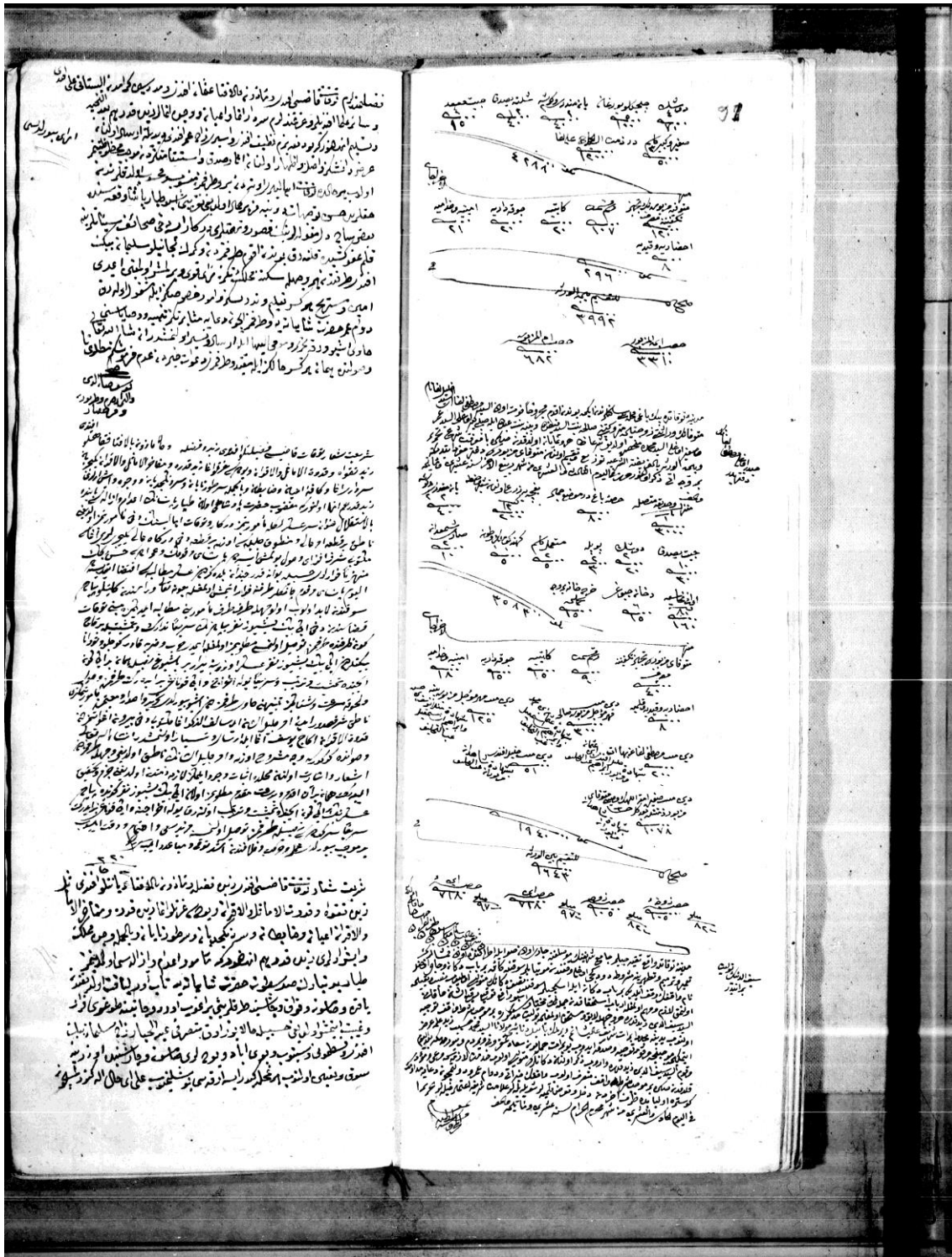
Gömlek	Ürün Çeşidi	Ürün Toplam Adet	Ürün Toplam Fiyat	Birim Fiyat Aralığı
1.Tablo	12	150	1039	0,57-20 kuruş arasında
2.Tablo	10	253	0	0
Gömlek	22	403	1039	0,57-20 kuruş arasında

²²⁷⁸ Araştırmanın I. ve II Ana Tablolarından elde edilen verilerden alınan minimize edilmiş örnek çalışmadır. Çalışmanın devam biçimi, tezdeki tablolarda mevcuttur.

EK -2 ORİJİNAL TEREKE KAYITLARI VE TRANSKRİPSİYONLARI

TŞS 9, s.90/1 de kayıtlı olan Rüstem Çelebi Mahallesi sakinelerinden Ümmügülsüm bint-i el-Hac Ömer Efendi'nin 24 Temmuz 1805 tarihli 4.288 kuruşluk terekesi.





Medine-i Tokat'da Rüstem Çelebi Mahallesi sakinelerinden iken bundan akdem vefat iden Ümmügülsüm bint-i el- Hac Ömer Efendi nâm müteveffiyenin veraseti sadr-ı sagir oğlu İbrahim ile validesi Ayşe bint-i sahaf Ali'ye münhasıra olduğu şer'an zâhir ve nümâyân oldukdan sonra ba ma'rifeti şer' tahrîr ve beyne'l-verese bi'l-farizati's-şer'iyye tevzi' ve taksim olunan müteveffiyeye-i mezbûrenin terekesi defteridir ki ber vech-i ati zikr olunur. Hurrire fi'l-yevmi'l-sâdis ve'l-işrîn şehri rebiü'l ahîr li-sene aşrînve mi'eteyn ve elf.

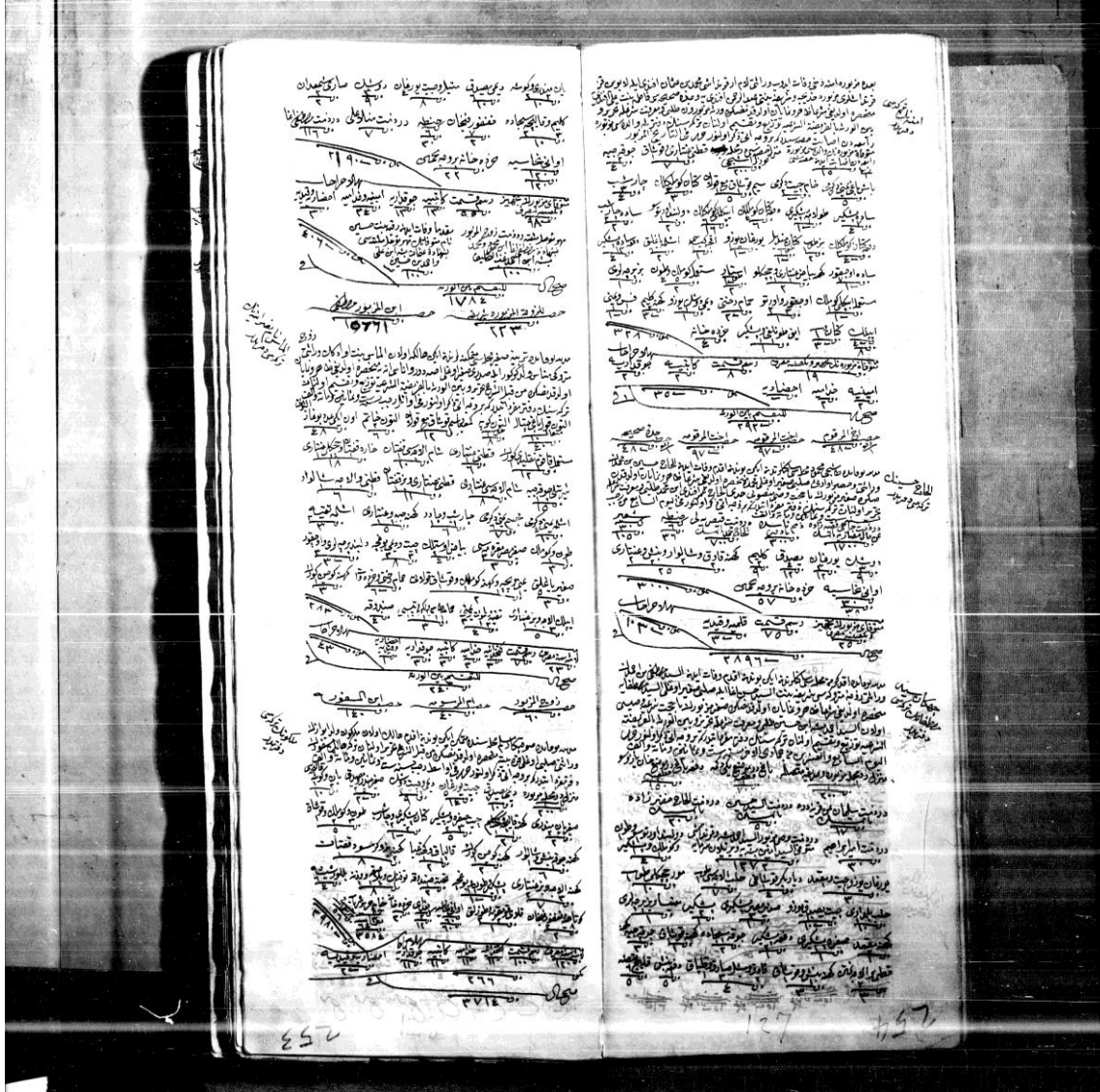
Emti'a Adı	Miktar	Guruş	Para
Nısf bakkal dükkânı der suk-ı Sulusokak	1 adet	150	
Dükkân der suk-ı Saracane	1 adet	200	
Bedestan derununda dolab	2 adet	120	
Müstamel kutni yasdık yüzü	12 adet	100	
Müstamel mor şali cübbe	1 adet	16	
Mor damgahane entari	1 adet	40	
Penbe kutni entari	1 adet	20	
Peten entari ve hırka	1-1 adet	160	
Beyaz çiçekli entari	1 adet	20	
İşleme seccade	1 adet	40	
Çiçekli (...) peşkir	1-1 adet	40	
İşleme çarşab	1 adet	20	
İşleme havlu	1 adet	20	
Def'a seccade	1 adet	10	
İşleme üstlük	1 adet	20	
İşleme makrame	1 adet	15	
Omuz makramesi	1 adet	4	
İşleme makrame	3 adet	20	
Uçkur	1 adet	10	
Peşkir	2 adet	6	
Def'a İşleme havlu	2 adet	50	
Baş yemeni degirmi	5 adet	10	
Kavuk örtüsü	1 adet	15	
Müstamel boğça	1 adet	22	
Gömlek	1 adet	4	
Şalvar	2 adet	10	
Don	1 adet	1	
Sepet Sandık	1 adet	3	
Beyaz bez	2 top	12	
Def'a işleme boğça	1 adet	25	
İşleme bürük	1 adet	20	
Def'a çarşab	1 adet	10	
Harir gömlek	1 adet	5	
Müstamel entari ve şali cübbe	1-1 adet	12	
Bez çarşab	1 adet	3	
Müstamel kuşak	1 adet	3	
Hamam takımı	1 adet	20	
Pabuç	1 adet	1	
Simli ayna	1 adet	50	
Yaldızlı sim kuşak ma' kolan	1	30	
İncilü altun küpe	1 çift	70	
Altun kolbağı bilezik	33 miskal	150	
Altun kolbağı ta'bir olunur burma	40 miskal	300	
İncülü gerdanlık	1 adet	120	
Altun zil	41 miskal	330	
Altun kameriye	11 miskal	80	
İstanbul zer-i mahbub	35 adet	192	
Mısır altunu	5 adet	25	
İstanbul ve Mısır nisfiyeleri	10-10 adet	50	
Sim kutu ve sim (..)	4 dirhem	20	
Altun yüzük	3 adet	15	
Simli kuşak	3 adet	5	
Sim su tası	1 adet	10	
Sim zarf ve fincan	6-6 adet	33	
Servi sandık	1 adet	15	
Gödük	1 adet	1	
Publa ve sagir yasdık	1-2 adet	20	

Döşek	4 adet	70	
Çiçekli yorgan	1 adet	100	
Yan minderi ve köşe	2-2 adet	40	
Şilte yasık	12 adet	40	
Çit makad	4 adet	15	
Sagır ve kebir kilim	3 adet	50	
Der zimmet el-Hac Ali Ağa		1.200	
Yekün		4.288	

Minhâ'l-ihracât		Guruş	Para
Müteveffıye-i mezbûrenin tahrir tekfinine masraf		120	
Resm-i kismet		107	
Kâtibiye		20	
Çukadariye		20	
Eminiye ve Hadamiye		21	
Ahdariye ve Kaydiye		8	
Yekün		296	
Sahhü'l bâkî li't taksîm beynel verese		3992	

Hisse		Guruş	Mebla'
Hisse-i ibnü'l-mezbûr		3.310	
Hisse-i ümmü'l-mezbûre		682	

TŞS 1, s. 253/2 Soğukpınar-ı Müslim Mahallesi'nde yaşamış olan Melkon veled-i Ayvaz'ın 8-17 Ekim 1772 tarihli, 3.980,5 kuruşluk terekesi.



Medine-i Tokat'da Soğukpınar-ı Müslim Mahallesi'nde mütemekkin olan bundan akdem hâlik olan Melkon veled-i Ayvaz'ın veraseti sulbi oğlu Karabet'e münhasıra olduktan sonra min kıbe'l-i şer'i tahrir olunan tereke hâlik-i mesfûrun defter-i müfredatır ki ber vech-i ati zikr olunur. Hurrirre fi evâsıt-ı receb li-sene-i sitte ve semânin ve mi'eteyn ve elf.

Emti'a Adı	Miktar	Guruş	Para

Menzil der mahalle-i mezbûre	1 bab	200	
Dimi yasdık	7 adet	10	
Çit yorgan	5 adet	14	
Dimi çit döşek	1 adet	9	
Sagır minder ve yasdık	5-2 adet	2,5	
Yan ve köşe kaliçesi	2-1 adet	10	
Sagır yan minderi	2 adet	2	
Köhne kaliçe ve köhne kilim	1-1 adet	2	
Çit sofra ve peşkir	3-2 adet	5	
Ketan peşkiri ve çarşab	2-2 adet	1,5	
Don ve gömlek ve kuşak	3-2-1 adet	5	
Köhne çuka biniş ve şalvar	1-1 adet	6	
Köhne göçen kürk	1 adet	2	
Kalpak ve köhne aba	1 adet	2	
Köhne don ve germsude kaftan	2-1 adet	8	
Köhne alaca ve bez entari	3-2 adet	7	
Peşkir ve don ve boğça	1-1-1 adet	1,5	
Tahta sandık	1 adet	2	
Tüfenk ve palaska ve vezene	1-1-1 adet	8	
Billur şişe	6 adet	4	
Kütahya-i fağfur fincan	8-2 adet	2	
Kalay kumkuma ve tuzluk	2-2 adet	1	
Evani-i nühasiye	60 kıyye	60	
...	2 adet	12	
Hurdahane		30	
Ham harir şerbab		3.584	
Yekün		3.980,5	

Minhâ'l-ihracât	Guruş	Para
Lâşesine masraf	120	
Resm-i kısmet	100	
Kethadaniye	11	
Hadamiye	11	
Kâtibiye	11	
Çukadariye	11	
Ahdariye ve Kaydiye	2,5	
Yekün	266	
Sahhü'l bâkî li't taksîm beyne'l-verese	3.714	